Letopis
MATICE SLOVENSKE

za

leto 1878.

I. in II. del.

Vredil
dr. Janez Bleiweis.

Založila in na svitlo dala
MATICA SLOVENSKA.

V Ljubljani.
Natisnili J. Blaznikovi nasledniki.
1878.

OBSEG

prvega snopiča:

druzega snopiča:

Letopisa

Matice slovenske

za leto 1878.

I. snopič.

Običaji slovanski.

Spisuje Fr. Hubad.

Spomlád in odnašanje smrti.

Stari Slovani so leto delili na dvoje: na poletje in na zimo.

Leto se je počenjalo z zimo, a zima ob času, ko se začnó krajšati dnevi. Po nekaterih krajih počenjalo se je pa leto še le koncem zime, početkom meseca marta, kakor nekdaj pri Rimljanih.

Razlika med zimo in poletjem je velika, tolika skoro, kakor med smrtjo in živenjem. Priroda se veselí, a na jedenkrat nastane mrtvaška tišina, bel prt ogrne zemljo, priroda zaspí, pred snegom in ledom beží veselje in živenje, smrt vlada po zemlji.

Tako so že mislili tudi drugi stari národi. Že Grki so praznovali smrt Dionyzovo (boga veselja in živenja prirode), po noči; ob svitu bakelj praznovali so žalostni odhod njegov. Po Parnasu, po Taygetu, po Idi in po gorah Kretiških iskale so žene in device umrlega Dionyza, kateri je zbežal k Muzam, kakor so pravile. Možki niso se smeli kazati pri ponočnih praznicih, le ženske so žalovale po njem. Ali v žalosti ni manjkalo veselega upanja. Solnce, katero je izgubilo svojo moč po zimi, prerodí se skoro, zadobí si novih močí, da začne boj z mrazom. Poletni bog spaval je po zimi, odišel je k Hyperborejcem, k Muzam ali je ležal zvezan, a skoro potrga vezí, vrne se iz tujega, priroda oživí, bog poletní oslepi boga zimskega in pride nazaj s svojim spremstvom, z nimfami, sileni, veselje prihaja ž njim. Z veselo godbo, petjem in plesom slavili so Grki prihod spomladi. Tedaj so vozili po nekaterih krajih frizíško ‚mater bogov‘ okolo, darovali so jej, s cvetjem so jej posipali pot.

Tudi pri drugih národih, pri Germanih in Slovanih, nahajamo jednake običaje. Germani so vozili ‚Nerthus‘ po deželi, veselim krikom, obilnimi darovi častili so jo ljudjé. Ko je prihajala nazaj v svoj tempelj, čistili so jo v jezeru. Kdor je pa videl boginjo, ni smel živeti več. Valovje, katero je opiralo prej boginjo, pogoltnilo je vse one, kateri so jo pomagali opirati. Na otok Ran

(Rügen) stavili so mnogi učenjaki ta obred, tamo našli so jezerò, v katerem so jo opirali nekdaj, ali vednost dokazala je, da na tem otoku ni sledú germanskega. Odbor, izvoljen ravno za taka preiskavanja, preiskaval je leta 1868. ves otok, premotraval razvaline, a našel je, da tamošnji ostanki nimajo značaja nemškega, ampak popolnoma slovanski. [1])

Častili so Grki tudi oznanovalce spomladi. Kdor je zagledal prvi kanjo, padel je na tla; [2]) kdor je poročal prvi, da je priletela štorklja, dobival je plačilo. [3]) Na Rodu so nosili otroci lastavico od hiše do hiše in so pevali veselo pesem, pesem spomladansko, da je prišla lastavica, prinašajoča veselih dni! Pred vsako hišo so peli in prosili malega darú, smokev, vina, sira in kruha. [4]) Pri Bolgarih pa nosijo dečki še dandanes na Martinke (t. j. sproti marta meseca) leseno lastavico po hišah in pojó: ‚Lastavica ideše, cərno more plivaše . . .‘ [5])

Po Atenah so nosili dečki oljkino ali lovorikovo vejico, olepšano s trakovi, sadjem in pecívom v raznih podobah, imenovali so jo ‚ejresione‘ (εἰρεσιώνη). [6]) Pred tempeljnom Apolovim so jo postavljali ali jo pa obešali pred kako hišo in so pevali pesem, v kateri so slavili sadje in žito, katero donaša leto. [7]) Životopis Homerov, kateri pripisujejo krivično Herodotu in Suida (s. v. Ὅμηρος) pripovedujeta, da so vodili dečki slepega Homerja po Samu od hiše do hiše, da je prosil darov in je peval pesem, katero so imenovali ‚ejresione‘.

Tako so slavili Grki prihod spomladi; pri njih je obnebje jasno in milo, ali vendar jim je bila zima podoba smrti. Proti severu, kjer so stanovali nekdanji Slovani, je nasprotje med zimo in letom še veče, mislili so si zatorej dedi naši zimo mnogokrat v podobi smrti, Nemci pa orjaka. Do današnjega dné so se ohranile med národom slovanskim pravljice, katere pripovedujejo o lepi kraljičini, katera spi trdo spanje, uklenjena med skalami ali kje drugod, katero varuje strašen orjak, tako dolgo, da pride junak (solnce), ki jo osvobodi.

Po Šleskem, Češkem, Moravskem, Saksonskem, Turinškem pri lužičkih in polabskih Slovanih, pri Poljacih i. dr. so praznovali in praznujejo še do današnjega dné

---

[1]) Gl. „Die Insel Rügen sonst und jetzt“. Von V. B. von Cotta, Ausland 1875, N. 40. str. 785, kateri pravi: ‚Der Burgwall auf Stubenkammer (Herthaburg) ist ein slavischer Burg- und Tempelwall‘ i. t. d.

[2]) Aristophanes, Aves, 501. 713.

[3]) Grimm, die Mith. 723.

[4]) Athenaeus VIII, 360. Bergk, Poetae lyrici, III 3, 1311.

[5]) Miladinovci, bolg. nar. pěsni str. 522.

[6]) Suidas s. v. in K. Fr. Hermann, griech. Altertümer, §. 56, 9.

[7]) Plut. Theseus, c. 22. in Suidas.

v nedeljo ‚laetare‘, (na Češkem v nedeljo „judica“, katero imenujejo „smrtna nedele“, na Slovenskem „tiha nedelja“) prihod spomladi z običajem odnošenja smrti. Na to nedeljo se zbirajo po mestih in vaseh odrastli in otroci. Iz cunj in slame napravijo si podobo stare, grde babe, priveżejo jo na drog in jo nosijo pevajoči veseli po ulicah in po vrtih. Končno jo nesó pred mesto ali pred vas, jo vržejo v vôdo ali naložé grmado in jo sežgó. A mnogokrat nesó babo le do meje bližnje vasí in jo vržejo čez mejo, potem bežé hitro domú, da bi jih ne vjela baba. A sosedom navadno ni po volji, da bi ležala baba na njih svetu, branijo se tako, da nastane mnogokrat tepež. Slamnato podobo nazivajo ‚smrt‘ in ves obred ‚pojanje‘ ali ‚odnašanje smrti‘, (‚vynášení Moraný‘ ali ‚smrti‘).

Na Češkem pevajo, kedar mečejo smrt v vôdo:

„Smrt plove po vodě
nové léto k nám jede.“ (Čelakovský, n. p. str. 209).

Kedar prihajajo v vas nazaj, pojó:

„Smrt sme vynesli ze vsi
nové léto nesem do vsi;
v itej léto libezne
obilčko zelene.“ (Grimm. deutsche Mythol. 4. izd. 642.)

Ali:

„Smrtisko sme zanesly,
Praporec sme přinesly.
Hody dó, kvety dó.“ (Sušil, n. p. str. 772.)

Na Moravskem pojó:

„nesem, nesem Mařenu,“

a drugod:

„vyneseme, vyneseme Mamuriendu;
vynesli sme Murienu ze vsi,
přinesly sme maj novy do vsi.“ (J. Kollar zpiev. I. 4. 400.)

V Bielsku na Poljskem napravljajo podobo iz konopnine ali iz slame. Na ‚smrtno nedeljo‘ jo nosijo po mestu in jo mečejo v jezero. Pri obredu pojó:

„Smierć vieie się po płotu,
szukaiąc klopotu.“ (Wiszniewski, Lit. I. str. 210.)

Na to tekó domú, kdor pade na potu, bode umrl še to leto.

Srbi po gornjih Lužicah napravljajo smrt tudi iz cunj in slame; hiša, v kateri je ležal zadnji mrtvec, mora dati srajco, a zadnja nevesta ogrinjalo in druge cunje. Na to privežejo ‚smrt‘ na visok drog, najmočneje dekle jo nese v teku dalje, drugi tekajo za njo in mečejo palice in kamenje na podobo. Kdor jo zadene, ne umre to leto. Pri tem pevajo:

„lecž hore, lecž hore!
jatabate voko
pan dele, pan dele!“ (Grimm. d. M. l. c.)

V kraljevem gaju (Königshain) blizu mesta Görlitz (luž. srb. Zgorelec) je gora imenovana ‚smrtni kamen‘ (Todtenstein). Med pečinami se mora plaziti človek, da pride na vrh. Še početkom 18. stoletja so hodili stari in mladi iz vasí na goro s slamnatimi baklami. Na gori užigali so bakle in se vračali na to domú. Na potu so pevali:

„Smrt smo spodili
Leto prinašamo.“

(Den Tod haben wir ausgetrieben,
Den Sommer bringen wir wieder.)

Na kamenu je stala menda v poganskih časih podoba malikova, še sedaj se vidijo v njem štirivoglate luknje. [1])

Južni Srbi praznujejo početek spomladi „prvega maja,“ t. j. na praznik sv. Jeremije. Že pred solncem ustajajo žene in prinašajo vode iz sedem studencev ter čistijo vso hišo. Detca zbere kotle, zvonce in drugo bakreno ali železno posodo, tolče po njej in poje z ženami po Macedoniji, Tesaliji, dolnji Albaniji in Traciji in po jednem delu Bolgarske:

„Pobegaj, pobegaj, begaj,
Begaj, begaj poganijo!
Ete ti go Jeremija!“ i. t. d. [2])

Pesem pripoveduje, da proganja svetnik kače:

„Sve mi zmije pobegnale
Toko jedna ostanala.

Na trn ni se nabodnala,
A vo ognja izgorela.“

Po stari Srbiji napravljajo tudi púnico ‚ludkicu‘, iz protja ali slame, jo mečejo v vôdo in pevajo. Imenujejo jo ‚Maja‘. Ta čas se ne smejo ženiti in možiti, da se mladeniči ‚ne maju‘, [3]) to j. ne polené in ne poslabé.

Kedar spuščajo ‚Majo‘ v vôdo, pojó:

„Jeremija u more
Zmijurine za more.
Jedna samo ostala,

---

[1]) Anton. Versuch ü. d. Slaven, I. 73.

[2]) Gl. Milojević, pesme i običaji ukupnog naroda srbskog, u Beogradu 1869, str. 171. Grimm. Krek, Einleitung in die slav. Literaturgesch. I. 320.

[3]) Majiti se, pravijo ljudje po Gorenjskem o mladikah, kedar so mužéne, da se olupi vsa koža lehko za piščalke.

Oba oka izbola
Od dva trna glogova.
Na vatri se spržila
Mrtva nam ostala.“

Jednako pevajo tudi v Starem Vlahu.

Kedar plava ‚ludkica‘ po vodi, se umivajo, tolčejo po sodih ali po železni posodi in pevajo:

„Begaj, begaj gadurio,
Begaj, begaj poganio“ i. t. d.

A kedar je odplavala ‚Maja‘:

„Jeremija u polje
Zmijurine u more.“

Tudi Vuk Stefanović Karagjić (rječ. s. v. Jeremijev dan) ve povedati o tem. V Grblju, pravi, hodi oni, kateri neče, da bi mu to leto kače silile v hišo, okolo nje, tolče na kako črepinjo in pravi:

„Jeremija u polje,
O vse zmiju u more.“

Po Bolgarskem okolo Prilepa pevajo ta dan: „Begaj, begaj, gatu, so tvoi-te gadištica! eto ti go Jeremija, ke ti motitъ čereva-ta so železno motoelo.“ [1])

Na Srbskem, okolo Drine in drugod ob Bojani napravljajo púnico iz ivanjskega in petranjskega cvetja (o Ivan-danu in Petrovem danu). Púnici denejo venec na glavo in jo spusté v reko, da plava. Nekod jo imenujejo Mureno, Morano ali Čojčole. [2]) Kedar jo spuščajo v vôdo, pevajo:

„Oj ti naša Mureno
Oj ti naš mili Čojčole!
Plovi, plovi niz vodu
Tamo dalje u more.“ i. t. d. (Milojević. l. c.)

Početek tega običaja je gotovo prastar; poljski zgodovinar Dlugosz [3]) in za njim drugi pripovedujejo, da je zapovedal kralj poljski Miečislav razdrobiti vse malike in pometati kosove v vôdo. Hilscher pripoveduje: ‚Pisatelji, kateri hočejo povedati izvor te navade, opominjajo navadno zgodovine kneza poljskega Miečislava I. Miečislav se je rodil slep. V devetem letu svoje starosti zadobi nenadejano svoj vid. Vedeži prorokovali so zatorej,

---

[1]) Miladinovci, bolg. n. p. str. 524.

[2]) Milojević, o. c. str. 8.

[3]) Historia Poloniae, lib. II. ad annum 965. Matth. de Mechovia, chron. Polon. II. 1, 22. Mart. Cromer, l. 3. ad an. 965. Mart. Hanke, de Silesiorum nominibus, p. 122, 123. M. Paul Christian Hilscherii curioese Gedanken, von dem Gebrauche am Sonntage Laetare, welchen man insgemein nennet Den Todt austreiben. Dresden und Leipzig, 1701, §. 2.

da bode razsvetljena in oslavljena vsa Poljska za vladanja mladega kneza. Kasneje se oženi Miečislav z Dobrovko (Dombronica), hčerjo kralja češkega Boleslava. Ž njo rodil je sina in odpovedal se je krivoverstvu. Leta 965 po rojstvu Kristovem, na četrto postno nedeljo 17/7 marta izginili so maliki iz Poljske, pometali so jih v vôdo.

Tako se je zgodilo tudi na Ruskem. Vladimir, knez Kijevski, dal je privezati podobo Perunovo konju za rep; ljudjé tepli so podobo malikovo s palicami in so jo vrgli v Dnepr. Tudi v Novgorodu so vrgli kristijani Peruna v Volhov. Še dolgo so pravili ljudjé, da je začel tožiti bog v vodi o nehvaležnosti človeški. Jednako so delali oznanovalci vere Kristove tudi drugod. Životopis sv. Gal-a (Pertz, monum. Germ. II. 7) in še obširneje Walafrid Strabo v životopisu istega svetnika (acta Benedict. sec. II. p. 233) pripovedujeta, da sta prišla sv. Kolumban in sv. Gal leta 612. k Bregenzu ob jezeru Bodensee in sta našla tamo starih malikov: „Našla sta pa v svetišču (sv. Avrelije) tri podobe, bronaste, pozlačene, pribite na steno, katere je molilo ljudstvo, opustivši češčenje pravega Boga.“ Čudno je, kako se je mešalo krščanstvo in poganstvo; celo na svetišču krščanskem bile so zatorej še podobe poganske. ‚Ko so praznovali cerkven god in se je zbralo mnogo ljudi od vsih strani, zgrabi Gal podobe, jih zdrobi s kamenjem in jih vrže v jezero.‘

A Miečislavu ni bilo dovolj, da je odstranil malike. „Da bi se ohranil spomin,“ pripoveduje Dlugosz dalje, „zapovedal je tudi, naj potegujejo vitezi in plemenitaši sablje na pol iz nožnic, kedar se bode brál sv. evangelij, da bi kazali prvaki v kraljestvu, da so pripravljeni, bojevati se za kerščanstvo. Druga naprava ‚odpojanja smrti‘ naj bi opominjala mladino, da so malikovalci vredni smrti. Podoba ženska, katero so nosili pri tej priliki, naj bi kazala Poljcem stari boginji ‚Marzano‘ in ‚Ziewonio‘, katerima so slavili že prej praznik spomladi in ob žetvi.‘

Ta navada, misli Hilscher, razširila se je s Poljskega v druge pokrajine, a značaj njen, prvotno krščansk, pravi, služil je kasneje le prazni veri. Ljudjé mislijo, da varuje smrti. Mnogokrat kazali so mladeniči slamnato babo skoz okno v hišo, kjer je stanoval kak človek, malo priljubljen, češ, da bode moral umreti, ker mu je pogledala Marzana v sobo. Taki nepriliki odkupi se pa lehko vsak, ako pokloni mladini kaj novcev ali pijače; onda, pravijo, ne škoduje pogled Marzanin.

Kedar se je vračala mladina z vode, v katero so vrgli smrt, stregli so jim vaščani s préstami (nekdaj bile so kakor kolo [1])

---

[1]) Gl. Preller, gr. Mythol. II. 13; I. 73, 3. Grimm, d. Myth. 1. zid. str. 35. Krek, Einleitung in die slav. Lit. Gesch. 200. 4. Kuhn, Zeitschr. f. vgl. Sprchf. I. 522. 535.

znamenje solnca, kasneje pa križanega spasitelja) in s kuhanim bobom, jedjo navadno pri pojedinah za mrtveci.

Dlugosz pravi, da je bila Marzana boginja žetve, Frencel in Šafařik [1]) mislita, da je boginja smrti. Da je pravo, kar trdita zadnja dva, kaže nam etymologija, [2]) katera nas učí, da je korenika mr, mar, katero nahajamo tudi v slovenski besedi, mreti, lat. mori, mors (mortis), s skr. mârajâmi. V sanskritščini je tudi márana = smrt. Zatorej pomenja Marzana, Mořena, Murena, dolnolužička Murava toliko kakor smrt.

Národna pesem češka poje: „Optám se tě na Mořani, mášli pro mně srdce věrny." Navaden je rek: „Půjdeš na moraň = umrl boš," in: „Prati Mořeně není kořeně, in: „Mořena na něj sahla." V „Zaboju", pesmi rokopisa kraljedvorskega, nahajamo vrstici:

„I jedinu družu (ženo) nam imieti
po púti vsěj z Vesny po Mořanu."

O Vlaslavu, smrtno ranjenem, pravi isti rokopis: „Mořana jej sýpáše v noc črnu."

Iste korenike je tudi srbska Morija (kuga) in slovenska ‚mora', katera po Kreku ni drugega, nego posebna stran Morenina.

Gotovo je zatorej Morena isto kar smrt, a rokopis kraljedvorski jo kaže tudi v nasprotju z Vesno, boginjo spomladi in živenja.

Po zimi spava priroda smrtno spanje, zato je postala Morana tudi zimska boginja, vladala je od ravnodneva jesenskega do spomladanskega. Litvani jo imenujejo zato tudi ‚veliko mater božjo'.

Na Češkem pevajo pri opisani svečanosti mnogokrat tudi:

„Mařena, Mařena
Kde' s kluče poděla?
Dala jsem jich dala
Tej květnej neděli,
Aby odmykala
Ze země kořeni." [3])

Prašajo dakle Morene, kam je dela ključe spomladi. A v tej pesmi že vidimo upliv krščanski, kateri je postavil na mesto nekdanje poganske boginje, spomladanske ‚Vesne', ‚cvetno nedeljo', katera ima svoje imé ravno zato, ker jo praznujemo o času, ko se odeva zemlja zopet cvetjem in zelenjem.

V drugi národni pesmi češki nahajamo sv. Jurja, sv. Jiři,

---

[1]) Gesch. d. slav. Spr. str. 12.

[2]) Gl. Krek, Einltg. str. 107, 7; V. Brandl, časopis matice moravské, VIII, 1876, str. 59.

[3]) V Sušilovi zbirki nar. pesmi. 771. Gl. tudi V. Brandl, časopis matice moravské, VIII, 1876. str. 67.

namestnika starega solnčnega boga ‚Jarovit-a', a v drugi sv. Ivana krstnika, ‚sv. Jan křestitel', kateri je stopil mnogokrat tudi na mesto solnčnega boga, ker praznujemo god njegov ravno o času, o katerem so praznovali že pogani glavni poletni praznik solnčni.

„Smrtolenko, Smrtolo,
Kam' s kliče děla?
Dala jsem je dala
Svatému Janu,
Aby otevřel
Do nebe bránu (vrata).
Dala jsem je dala
Svatemu Jiři,
Aby otevřel
Do nebe dveři." (Sušil, n. p. str. 769).

V tej pesmi nahajamo na mestu Moraninem ‚Smrtolenko' — smrt, nov dokaz, da je pomenjala Morana smrtno boginjo. Daljni upliv krščanski je pa postavil na njeno mesto celo praznik, o katerem praznujejo obred odnašanja smrti.

„Smrtná neděle
Kam' s kliče děla?
Dala jsem je dala
Svatemu Jiři.
Svatý Jiři vstává
Zem odmykává (= odpira)
Aby trava růstla" (ibid. str. 768).

Zemlja ne more pustiti rasti trave in cvetja, če ‚solnce' ne odpre vrat, t. j., če ne premaga zimine moči. Národna pesem pravi odločno:

„Fiala, růže
Kvésti nemůže
Až jí sam Pán Bůh
S nebe pomůže." (Ibid. str. 773).

A druga pesem praša, zakaj je umrla Morena. Najstarejo misel, gotovo še pogansko, naznanja pesem tako-le:

„Mořena, Mořena,
Pro koho's umřela?
Pro teho, pro teho
Šohaja švarného." (Ibid. str. 771).

‚Šohaj švarný' pomenja po V. Brandlu (l. c. str. 68) mladega ali spomladanskega solnčnega boga. Krščanstvo predrugačilo je misel tudi tú, druga nam pravi naravnost, da so kristijani uzrok smrti solnčevi:

„Mořena, Mořena,
Za koho's umřela?
Ne za ny, ne za ny,
Než za ty krest'any." (Kollarjeva zbirka str. 3.)

Národne pesmi srbske nam kažejo iste misli. V Milojevićevi zbirki, katere omenjam, ker pravda o nji še ni dognana, je natisnena pesem ‚ivan-danska‘ (str. 2.), katera pravi:

„Ivan ga (cveće) bere te bere
Daje za bratu do sebe,
Svom mlagjem bratu koledu.
Dajući brata moljaše:
‚Aj mio brate koledo!
Evo ti cvetak moj dajem,
Čuvaj ga divni koledo.
Čuvaj ga paga sačuvaj,
Do moga čudna regjenja (=rojenja)
Do tvoga strašna umrenja,
Umrenja brata koleda
Starijeg brata Božića
Sinova starog Svaroga.“

Ker opominja pesem Svaroga, je sumna, a nekaj jednakega nahajamo vendar le tudi pri Vuku:[1])

„Ivanjsko cveće, Petrovsko,
Ivan ga bere te bere:
Majci ga baca u krilo,
A majka s krila na zemlju —“

Te vrste nahajamo pri Milojeviću tudi v šesti pesmi (str. 2.) Žalibože, da nimam pri roci Vukove prve knjige ‚srpskih národnih pesmi‘, morda bi našel tamo še kaj. A kdo vé tudi, ni li še mnogo národnega blaga srbskega nenabranega? V popisovanji ‚života in običajev‘ srbskih (str. 6.) nahajamo poročilo, da mislijo tudi Srbi, kakor vsi drugi rodovi, da se rodi solnce (‚Božič‘) o božiči. V svojem detinstvu slišal je Vuk pesem, v kateri prosijo ljudjé, naj bodejo krave mlečne. Zato namolzejo poln ‚kabao‘ mleka:

„Da okupam, koledo!
Malog Boga, koledo!
I Božića, koledo!“

Prislov srbski pravi: ‚Pitali kurjaka (volk), kadje naj veča zima (mraz). Kad se sunce ragja (rodí).‘ O istem času so praznovali tudi Rimljani ‚dies natalis solis invicti‘ (t. j. rojstni dan solnca nepremaganega). Zato umevamo lehko, zakaj so solnčni junaki, o katerih pripovedujejo pravljice, da rešijo zakleto princezinjo, navadno v mladosti slabi, ali od dné do dné jim raste moč, dokler so tako krepki, da se jim ne more ustavljati nikdo. Jednako pripovedujejo tudi o konjih njegovih. Ruska pripovedka pravi na primer, da je dobil Ivan, najmlajši med tremi brati, kateri so varovali po redu očetovo njivo, da bi ujeli onega, kateri jo je po-

[1]) Život i običaji, str. 67.

teptal vsako noč, od kobile, katero je ujel za odkup malo, grbavo žrebe, katero je skoro zrastlo in mu je pomoglo kasneje v vsaki nevarnosti.

Ali, ako preiskujemo dalje, nahajamo prič, katere nam kažejo, da navada izpojanja smrti ni nastala še le za časa krščanskega, kakor pripoveduje Dlugosz, ampak, da so odnašali že poganski Slovani spomladi slovesno podobo Marzanino med žalostnim petjem ter jo metali v mlako ali v reko. To nam priča n. pr. Martin Pfeiferus (rerum Lipsic. c. III. p. 312): ‚Ti (prebivalci Lipski, Lipsienses), kakor pravijo, so imeli navado, da so nosili podobi, Marzanino (Martanae) in Ziovonino (Ziovoniae), bili ste podobi malikov Cerere in Diane, natakneni na drogove iz vasí z žalostnim izprevodom, žálostnim in tožečim petjem in so ji metali v mlako ali reko.‘

Ta priča sama pa še ni dosta, moglo bi biti tudi, da meni Pfeifer le krščansko dobo. Oglejmo se pa še nekoliko in našli bodemo jednak običaj pri Estih. Ti napravljajo o novem letu moško podobo iz slame, imenujejo jo ‚meciko‘ in ji pripisujejo moč, da odvrača zverí od čred in varuje meje. Mecika spremljajo vsi vaščani iz vasí, na meji ga pa posadé na drevo. [1])

Po Indiji je bila navada in se je ohranila še, da so nosili Kalijo (= črno, jezno) kot Durgo (= močno) sedmi dan po novi luni v martu slovesno okolo in so jo metali končno v Gang. [2])

Našli bodemo pa še mnogo jednacega, gotovo poganskega, pri raznih národih.

Kar piše Pfeiferus, kateri prispodablja Morano latinski Cereri, govori skoro za Dlugosza, kateri jo imenujejo boginjo žetve. A če pomislimo nekoliko bolje, nahajamo v službi Cererini mnogo, kar nas opominja smrti. Res, da je bila Cerera Rimljanom in kot Demeter tudi Grkom boginja zemljine rodovitnosti, ali ravno zemlja nam kaže minljivost cvetja in sadú; vse kar cvete in donašą sad, nosi v sebi že kal smrti. Zato je postala hči Cererina, Proserpina, o kateri so bajili Rimljani in Grki še le kasneje, prava podoba letnega časa. Na njenem mestu je stala prej gotovo mati sama, še le ko so začeli premišljevati o svojih bogovih, našli so Grki, Rimljani so se pečali malo s takim premišljevanjem, da je težko pripisavati Cereri oboje, rast po letu in smrt po zimi. Zato so postavili ljudjé Proserpino (Persephone) na drugo mesto. Ugrabljena od gospodarja podzemeljskega, živi pol leta pri svojem možu v Hadu. Ljudjé žalujejo, kedar se odpravlja k njemu v jeseni, spomladi se pa vrača zopet na zemljo; kakor Adonis, veselim krikom in petjem slavijo njen prihod.

Prihod in odhod Proserpinin praznovali so Grki in Rim-

---

[1]) Grimm, d. Myth. Nachträge, str. 705. (I. izdanja).

[2]) Hanuš, slav. Mythol., 140, 336.

ljani z ozirom na menjavo letnega časa. Posebno razširjeni so bili ti prazniki po Siciliji, o kateri pravi Ciceron (Verr. IV, 48, 106), da je posvečena vsa Cereri in hčerki njeni, Proserpini (Liberae). Tamo, po Italiji in po Peloponezu so jej praznovali spomladi ‚anthesphoria'. Trgali so cvetlice, vili so jej vence, ker so si mislili Proserpino o tem času mlado, nežno devico, veselečo se cvetja. O istem času so pa praznovali tudi spomin umrših, ker so menili, da se vzbujajo tudi duše mrtvecev, kedar začnejo kaliti rastline po zemlji. Zato so darovali Atenci o prazniku Dionyzovem, ‚anthesteria' tretji dan [1]) darove v loncih (χύτροις) in razno sadje umršim. Pravili so, da je to spomin umršim o potopu Deukalijonovem, kateri tolmačijo sedaj učenjaki kot znamenje premagane zime, katera nas opominja smrti.

Vse to nas opominja kaj živo ‚zadušnic' srbskih, katere slavé pravoslavni na spomin mrtvecem. [2]) Zadušnice so dvoje, dan pred ‚mesnimi pokladami' (pust) in v nedeljo po Trojici (‚na Petrove poklade'). Prave zadušnice so prve, zatorej spomladi (t. j. po Božiču, ko zadobiva solnce vedno več moči). Ves teden se imenuje zato ‚zadušna nedelja'. Tedaj prižigajo Srbi vsakemu umršemu povoščeno svečo, molijo za pokojnike, hodijo na pokopališče in darujejo revežem. Ni še dolgo, po nekaterih krajih se je ohranila navada do današnjega dné, da so nosili pokojnikom celo jedila na grob. Pri nas praznujemo spomin mrtvecev sicer jeseni, dakle v času, ko se začenja gospodarstvo zime, ali vendar se je ohranila (n. pr. v okolici Ptujski) do sedaj navada, da postavljajo zvečer pred vérnimi dušami kruha in vina za mrtvece na mizo.

Na drugi ponedeljek po veliki noči (uskrs) ‚družičalo' ali ‚ružičalo', ali ‚pobušeni ponedeljnik', hodijo ljudjé po božji službi tudi na grobove, ‚pobušavajo' (obložé jih z rušnjami), dajejo ubogajme za duše in popovi molijo molitve. A tudi živih ne zabijo. Po nekaterih krajih se zbirajo popoludne mladeniči in devojke, plešejo in ‚družicaju se'. Pletó namreč vence iz vrbovih mladík, se poljubujejo skoz nje in menjujejo rudeča jajca. Na to menjajo vence, devajo si jih drug drugemu na glavo in si obljubujejo, da bodejo možki ‚pobratimi', ženske pa ‚druge' za jedno leto.

Pri Grkih postala je zatorej Persephone (Proserpina) jednaka Hekati, boginji smrti, akoravno pomenja le prirodo, katera spava nekaj časa, a zopet oživí. Razno so praznovali njen prihod in odhod. Po Rimu so vodili dan pred idi martovimi (14. marta, o polni luni pomladanski, leto počenjalo se je Rimljanom prvega marta), človeka oblečenega v kože in tepli so ga z belimi šibami. Imenovali so ga ‚Mamurius veturius' t. j., starega Marta.

---

[1]) Trinajsti dan meseca ‚anthesteriona', kateri spada našemu februariju. Saj je dobil mesec februar svoje latinsko ime tudi od praznika čiščenja ‚februa'.

[2]) Vuk, život i običaji, str. 23.

A Mart v prvih časih ni bil le bog boja in vojske, ampak tudi bog leta. [1])

Na dan idov martovih (15. marta so praznovali praznik Ane Perene, Anna Perenna). Zbiralo se je ljudstvo na bregu Tibere, po travi, po šatorih in po kojicah zelenih so ležali, peli so, plesali in pili na zdravje ter se veselili.

„Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas
Potat, et accumbit cum pare quisque sua.
Sub Jove pars durat. Pauci tentoria ponunt:
Sunt quibus e ramis frondea facta casa est:
Pars ubi pro rigidis calamos statuere columnis,
Desuper extentas imposuere togas.
Sole tamen vinoque calent, annosque precantur,
Quot sumant cyathos, ad numerumque bibunt,
Invenies illic, qui Nestoris ebibat annos,
Quae sit per calices facta Sibylla suos."

(Ovid, fasti III. 525—534.)

Že Rimljani sami niso vedeli pravega uzroka tega praznovanja. Menili so nekateri, da je spomin na Ano, sestro Kartaginske kraljice Didone, o kateri so pravili, da je morala bežati z doma, da je prišla k Eneju (Aeneas) in da je skočila v vodo, ker se je bala ljubosumnosti žene Enejeve Lavinije. Drugi so pripovedovali druge stvarí, posebno radi smešne erotične pripovedke o neki stari babi, katera je prekanila Marta. (Ovid, fasti III. 675 sed.) Veselje v tej svečanosti je bilo razuzdano, pili so tako, da ni mogel iti ni mož ni ženska na ravnost domú. — —

Že Corssen je dokazal, da pomenja Anna Perenna staro leto, da so slavili zatorej tú novo leto. Pri vsih takih praznicih vidimo, da se veselí ljudstvo kakor in kolikor se hoče. Pustne veselice srednjega veka niso bile menda mnogo bolje od téh.

A Usener je našel, da so metali tudi podobo Anino v vodo.

Petnajstega dné maja so metale vestalke (svečenice boginje Veste), z lesenega mosta (pons sublicius) štiri in dvajset človeških podob, narejenih iz bica, v vodo; imenovali so jih ‚argei'. [2])

Po Boeotiji (na Grškem) pojali so lakoto iz mesta. Plutarh [3]) pripoveduje: ‚Od starih časov navaden je dar, kateri daruje archon (vladar) na mestnem oltarji, vsak gospodar pa domá v svojej hiši, imenujejo ga ‚izpojanje lakote' (βουλίμου ἐξέλασις). O tej priliki tepejo koga izmed družine z vrbovimi šibami in ga pojajo iz hiše,

---

[1]) Preller, röm. Myth. str. 317; Usener, italische Mythen, Rhein. Museum, XXX (1875) str. 209. Joannes Lydus, de mens. 4. 36. p. 71. Bonn.

[2]) Preller. Röm. Myth. str. 124; 514; 694.

[3]) Plutarch, quaestiones symp. VI. 8.

govoreči: „Vèn z lakoto, prihaja naj bogastvo in zdravje.“ Taka navada se je ohranila tudi pri nas, in sicer: tepežkanje v dan nedolžnih otročičev. Sedaj pravijo sploh, da spominja betlehemske moritve, a to velja le za sedanji praznik, tepežkanja nam ne razjasnuje. Tepežkarji dobivajo kak dar, zato voščijo odhajaje vsega dobrega. V okolici Ptujski pravijo pri odhodu: „Bog nam daj tolik lan, kakor naše šibe.“ Če pa ne dobé darú, ali hočejo dražiti koga, kateremu voščijo, rekó: „Bog ti daj tolik lan, da ga bodeš s kleščami pipal (ruval).“

Ta navada je zeló razširjena. Okolo Danskega (Danzig) in po Šleziji tepó o veliki noči s šibami, katere imenujejo ‚Schmackostern‘, ‚Schmeckostern‘. ‚Schmagôster‘, pravi učeni Weinhold, [1]) je bič, spleten iz devetih vrbovih šib, s katerim pojajo mladenči na drug velikonočni dan dekle iz postelje, govoreči: „Vstani, vstani, velika noč je prišla.“ Isti učenjak meni, da je ta navada slovanska, izpeljuje besedo od poljske besede smagać = tepsti z bičem.

Da so praznovali tudi drugi národi smrt prirode in njeno vzbujenje, omenjali smo že. Plutarh [2]) poroča, da so praznovali Delfijani ‚smrt in zginenje‘ (*φθοράς τινας καὶ ἀφεvισμούς*), a tudi ‚smrt in rojenje‘ (*ἀποβιώσεις καὶ παλιγγενασίας*) Dionyzovo, katero opominja tudi le živenja prirodnega po letu in smrti prirode po zimi. Še lepše se pa strinja z odnašanjem smrti obred, kateri so praznovali po istem pisatelju [3]) s pokopovanjem Harile (*Χαρίλα*): ‚Po zapovedi orakelja praznovali so Delfijani Harili na čast dar z verskimi obredi, kateri praznujejo še dandanes, vsako deveto leto. Kralj sedí na častnem mestu in razdeluje tujcem in domačinom debelo zmletega ječmena in sočivja. Nato prinašajo podobo mlade Harile. Ko razdelí ječmen, udari kralj podobo svojim črevljem, najviša izmed ‚thyjad‘ vzame podobo in jo nese k propadu. Tamo ovijó podobi vrv okolo vratú in jo pokopljejo na istem mestu, kjer so jo bili pokopali, ko se je bila obesila‘.

Grki in Rimljani so metali zatorej podobo v vôdo ali so jo pokopavali; isto nahajamo tudi pri Slovanih, po nekaterih krajih na Češkem jo sežigajo, kakor tudi po avstrijanski Šleziji. V Spachendorfu skopljejo jamo, v Warmbrunnu jo nesó v neko pečino na gori Kynast, kjer jo sežgó. V okolici Kolinski jo stolčejo ob hrastu, a po nekaterih krajih šleskih jo vlačijo mladeniči iz vasí, drugi jo tepó s palicami in jermeni, ter zunaj vasí jo raztrgajo in raztrosijo kosove; pri Taborju jo mečejo v vôdo, a po drugih krajih jo pokopavajo. [4])

---

[1]) Zeitschrift für vgl. Sprchf. I. 255; Grimm, d. Myth. 557.
[2]) De εἰ apud Delph. c. IX.
[3]) Quaest. graec. 12, p. 293. Gl. Preller, griech. Myth. I. 229.
[4]) Gl. Usener, l. c.

Te navade ne nahajamo pri Nemcih le po krajih, kjer so bivali nekdaj Slovani, tudi drugod se je ohranila. V Zürichu sežigajo mladeniči v ponedeljek po ravnodnevu spomladanskem zvečer ob šestih slamnatega možá na visokem drogu; imenujejo ga ‚Boeke‘. Pri tej svečanosti hodijo našemljeni po mestu in zvoné z velikimi zvonci, zato imenujejo obred ‚das Sechseläuten‘. Akoravno se ni ohranilo nikako poročilo, kaj pomenja obred, vendar moramo misliti, da je praznik spomladanski.

Pri slovanskih Kašubih, ob baltiškem morju, na zapadu od Danskega, ohranilo se je tudi izpojanje smrti.[1]) Mladina Kašubska pričakuje že težko zadnjega dneva v letu. Kedar pride, poiščejo zvoncev, kraguljic in klopotcev. Komaj se zmračí na Silvestrov dan, prihrumé pastirji in drugi mladi ljudjé iz hiš, ropotaje in kričé tekajo po vasi. Vsak deček nosi zvonec, klopotec ali kaj druzega, čim strašneje ropoče, tem bolje. Čim bolje vpijejo in ropotajo, tem bogateje bode, mislijo, novo leto. Deček vpije: „Lepa naj bodo jabelka, lepe hruške, rodovitne češplje, rodovitno žito v novem letu!“ Pastirica vpije: „Mnogo gosek, mnogo rac, mnogo piščet, mnogo žita naj donaša novo leto!“ Pastir kričí na vse grlo: „Mnogo žrebet, mnogo telet, mnogo jagnjet, mnogo žita naj donaša novo leto!“ Tako si vošči vsak na vse grlo dobrih in mnogih pridelkov. Po dva otroka tekata okolo vsakega drevesa po vrtu in vpijeta: „Mnogo slív, mnogo jabelk, mnogo žita naj donaša novo leto.“ Mladeniči hodijo po dvoru, po hlevih in skednjih in voščijo za vse stvarí srečnega, plodnega novega leta! Ko prehodijo vsa poslopja, zbere se mladina na določenem mestu. Vsi skupaj tekó, kolikor hitreje morejo, na polje, da bi odgnali staro (nerodovitno) leto tudi s polja. Ko se zmračí popolnem, izpodé gospodarji tudi odrastle od hiše na trg sredi vasí. Hlapci prinesó najboljih bičev in izpokajo[2]) staro leto iz vasí; kdor ima kako staro puško, strelja za starim letom, dokler ima smodnika.

Strašnim ropotom voščijo na Slovenskem tudi sreče za god. Na Gorenjskem imenujejo to ‚ofréht‘, zakaj, mi ni znano. Ni-li morda tudi pri tem običaju jednaka misel, kakor pri izpojanju starega leta? Ravno tako pokajo fantje po Slovenskem tudi pred ‚žegnanjem‘, bi se li dalo razlagati tudi to na tak način? —

Mazuri pravijo, da odhaja zima na dan sv. Gregorija (12. marta) za morje.[3])

Na razne dneve praznujejo zatorej odhod zime, zato, ker so se ohranili le po nekaterih krajih običaji na isti čas, o katerem

---

[1]) Das Todaustreiben bei den Kaschuben, Jahrbücher f. slav. Literatur, Kunst und Wissenschaft von Jordan, II. (1844) str. 25.

[2]) Pokanje z bičem preganja zle duhove, zato streljajo še dandanes o novem letu.

[3]) M. Toeppen, Aberglauben der Masuren, str. 68. Frischbier, Preuss. Sprichw. str. 301.

so jih praznovali nekdaj. Zato spadajo k običajem spomladanskim vsi obredi od božiča naprej, ko se je rodilo solnce po misli narodovi. Starim Slovanom začenjalo se je leto z martom, [1]) ker so delili leto le po prirodnem živenju. Saj še sedaj v navadnem govoru ne štejemo zime po pratiki, ampak po vremenu.

Po nekaterih krajih žagajo Moreno. Že Linhardt [2]) pripoveduje: „Tudi na Kranjskem nahajamo še spomin tega običaja; med národom, posebno med otroci pripovedujejo spomladi v sredi posta smešno pravljico, da vodijo staro babo iz vasí in je sežagajo na dvoje. Ker je razširjena pravljica po vsi deželi, moramo misliti, da so izvrševali ta obred nekdaj res." Isti običaj nahajamo tudi pri Hrvatih [3]) in pri štajerskih Slovencih. Na Španskem [4]) in po Italiji se je ohranila ta navada prav do našega veka. Po Barceloni tekajo ta čas paglavci v trumah po ulici. Nekateri nosijo žage, drugi polena, tretji pobirajo darove v robce. Pevajo v tem pesem, da iščejo najstareje žene v mestu, da bi jo prežagali. Po mestih italijanskih se zbira mladina, ropoče s kravjimi zvonci, pobija stare lonce, vpije in kričí, kolikor more. To imenujejo ‚scompanata'. Nato napravljajo žensko podobo iz slame in iz cunj, imenujejo jo ‚najstarejo babo' iz mesta ali iz vasí. Konečno jo nesó pred mesto ali vas in jo sežagajo. Običaj imenujejo ‚segare la vecchia' (= staro babo žagati), a po Toskani ‚segare la monaca' (= nuno žagati).

Po Napoli strižejo dečki žage iz sukna, jih pobelijo s kredo in tepejo ljudí ž njo po hrbtu, da se jim pozna žaga na obleki. Ta navada je gotovo ista, kakor metanje smrti v vodó. Na Mišenskem (Meissen) v Saksoniji imenujejo podobo, katero nosijo okolo, tudi ‚staro babo'.

Jednake navade nahajamo drugod. V Vaibingenu ob reki Enz pokopujejo prvega maja maj ‚den Maien vergraben'. Dečki se oblačijo za ta obred v žensko, a dekleta v možko obleko. [5]) Drugod pokopujejo pust ali celo ‚žegnanje' ali sejem (‚Kirmess').

Po raznih krajih nahajamo zatorej običaj, da pokopujejo staro leto v podobi stare žene ali smrti. Da je ta navada prastara, je gotovo. Usener meni celo (l. c. str. 204), da moramo misliti tudi pri obredih rimljanskih, katere imenujejo „lustrum condere" in „saeculum condere", na tako simbolično pokopovanje živine, katero so darovali. Ta stvar sicer še ni gotova, vendar bode se dokazala, kedar se konča preiskavanje raznih bajeslovnih pripovedek.

---

[1]) Gl. ‚Hanuš, bájeslovný kalendař slovanský', v Praze, 1860 str. 90.

[2]) Versuch einer Gesch. von Krain, Nürnberg 1796, 2. 274.

[3]) Anton, Versuch über die Slaven. 2. 66.

[4]) Alex. Laborde, itinéraire de l'Espagne, I. 57, 58. Usener, l. c. str. 193.

[5]) Gl. E. Meier, deutsche Sagen aus Schwaben, str. 398.

Da so bili taki običaji nekdaj zeló razširjeni, kaže nam tudi komentar Theodora Balsamona 62. kanonu šestega cerkvenega zbora, oklicanega 15. januarija 706 v Trullo [1]: „Navada je bila pri Rimljanih, da so praznovali ta spomin po grški šegi in so pravili manje častne reči, kar se godí še do današnjega dné pri nekaterih kmetih prve dni meseca januarija, ne po rimljanski šegi na spomin kalend in drugega, ampak zato, ker se ponoví tedaj luna in ker menijo, da je to temelj istega meseca in mislijo, da bode prošlo vse leto srečno, ako darujejo o početku. [2]“

Ruski stoglav v prepisu 17. veka prepoveduje razne praznike: rusalii o ioannově dьni in navečerii rožьstva christova i bogojavlenija schodatъsja mužie i ženы i děvicы na noštnoe pleštovanie i na bezčinnъiĭ govorъ i na běsovskie pěsni i na pljasanie i na skakanie i na bogomerskie děla, iegda noštь mimochoditь, toga k rěcě sъ velikimъ kričaniem aki běsni, i umыvajotъ sja vodojo, i egda načnutъ zautrenjojo zvoniti, togda otъchodjatъ vъ domы svoja, i padajotъ aki mertvi otъ velikago klopotanija. (Th. Buslajev. Istoričeskaja christomatija 813.-Miklosich, ibid.)

Vidimo zatorej, da so praznovali Slovani nekdaj prihod spomladi ali novega leta z raznimi običaji, odnašaje smrt iz vasí, plesaje po noči i. t. d.

Pri Nemcih nahajamo iste običaje posebno po krajih, kjer so stanovali nekdaj Slovani. Ravno pri tem naródu nahajamo še tudi drug običaj. Mislili so si namreč Germani zimo v podobi orjaka, kakor nahajámo v njih bajeslovji že orjake ledú (Reif- ali Frostriesen), kateri so veliki sovražniki orjakom vročine. Ti se bojujejo med seboj, kakor se bojujeta mraz in gorkota na zemlji; zato so si mislili Nemci in Škandivanci zimo in spomlad tudi v boju [3]) kakor noč in dan. Praznovali so dalje prihod poletja ali maja, po naše spomladi.

A začenjalo se poletje ni na gotov dan, oznanjevala so ga razna znamenja, cvetoče rožice ali priletavajoče ptice. Kdor je zagledal prvo vijolico (‚den êrsten vîol‘), oznanjeval je veselo novico, iz vse vasí so se zbirali ljudjé, kmetje so privezali cvetíco na drog in plesali okolo nje. Jednako so praznovali tudi prihod drugih oznanovalcev spomladi.

Okolo reke Rena, v Palatinatu (Pfalz) med Neckarjem in Menom, po Odenwaldu in drugod sta se bojevala zima (v nemščini Winter možkega spola) in leto. Človek, ovit z bršlinom ali zimzelenom (Vinca minor) predstavljal je leto, ovit slamo in mahom pa zimo. Ljudstvo se je zbiralo na trgu, v okrogu se je

1) Gl. Miklosich, die Rusalien — Sitzber. d. k. k. akad. S W. in Wien, Bd. 46. 1864, str. 387.

2) Gl. *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ.*, *'Η, 'Ράλλη καί Μ. Πότλη, 'Αθήνησιν* 1852, 2. 450. Miklosich, ibid.

3) Gl. Grimm. deutsche Mythologie, 4. izd. II. str. 635 sled.

postavljało in med njimi se začneta bojevati leto in zima tako dolgo, da zmore leto. Na to začno peti gledalci slavo zmagovalčevo, n. pr.:

„Der Winter hats verloren,
der Winter liegt gefangen,
und wer nicht dazu kommt,
den schlagen wir mit Stangen."

Ali sicer pojó: „Ja ja ja, der Sommertag ist da,
er kratzt dem Winter die Augen aus
und jagd die Bauern zur Stube hinaus." i. t. d.

Po nekaterih krajih prihajajo na ta boj tudi otroci z obeljenimi šibami v rôci, bodi si, da bi pomogli letu v boju, ali so spremljevalci zime, ker so spuščali po stari navadi premagane in jetnike z belimi palicami v rôci. Jeden izmed dečkov, ovít s slamo, namestuje zimo, drugi ovit z bršlinom leto. Nekaj časa se bojujeta s palicama, naposled premaga leto zimo, jo vrže na tla in jej sleče slamnato obleko. Po okončani borbí pojó:

„So treiben wir den Winter aus
durch unsre Stadt zum Thor hinaus."

Ali: „Wir haben den Tod hinausgetrieben,
den lieben Sommer bringen wir wieder,
den Sommer und den Maien
mit Blümlein mancherleien."

Ti pesmici se strinjate čudovito s slovansko, kažete nam zatorej, da sta mislila oba národa isto, ko sta začela praznovati ta običaj.

Drugod nosijo tudi smrt iz vasí. Okolo Nürnberga prihajajo kmetske deklice, sedem do osemnajst let stare, praznično oblečene v mesto. Po vseh ulicah hodijo in nosijo pod levo pazduho malo mrtvaško rako, v kateri leží donda, pokrita s prtom. Revne deklice nosijo odprto škatljico; v nji leží zelena bukova vejica, na katero nataknejo jabelko mesto glave. Tedaj pevajo:

„Heute ist Mitfasten,
Wir tragen den Tod in's Wasser, wol ist das."

Pesmi so razne po raznih krajih, a povsod je ista misel, da nesó smrt, katera pomenja povsod zimo, iz vasí, da jo vržejo v vôdo ali jo sežgó. V Altenmarku so ohranili tamošnji Slovani (Vendi) pri Salzwedlu in posebno pri Seebenu naslednо navado: O binkoštih naredé hlapci in dekle iz smrečja, slame in sená veliko dondo podobe človeške, venčajo jo s poljskim cvetjem, jo privežejo na pisano kravo in vtaknejo jej pipo v

usta. Na to ženó kravo v vas, a vsi vaščani zapirajo vrata, vsak poja kravo z dvorišča, dokler ne pade donda raz nje.

Vse te navade po Nemškem nas opominjajo jednakih navad slovanskih, vendar ne smemo misliti, da bi si jo bili izposodili Nemci. Ravno ta običaj kaže nam zopet jasno, da praznujejo skoro vsi národi evropski letne čase jednako, da niso običaji last posebnih národov, ampak vsega plemena indoevropskega. To nam kaže jasno, da si ti národi niso v rodu le po govoru, ampak tudi po običajih.

Končno opomnimo še nekaterih navad, katere nimajo koréna v poganstvu, ampak v krščanstvu, in katere nas opominjajo prav za prav upeljevanja vere Kristove. Običaj se je sicer že pogubil, ali vendar nam kaže jasno, kako je prineslo tudi krščanstvo raznih obredov seboj, katere je praznovalo ljudstvo dolgo časa, akoravno je pozabilo končno že pravega početka.

Letzner (Hist. Caroli magni, Hildesheim 1603 cap. 18.) pripoveduje sledeče: „Vsako leto v soboto po nedelji „laetare“ prihaja na trg pred glavno cerkev Hildesheimsko kmet, kateri je odbran zato že od davnih časov. Seboj prinaša dva bruna, po seženj dolga, in dva manja ošpičena kot keglja. Veča postavi na tla in dene manja po vrhu. Hitro se zberó otroci in skušajo zbiti manja raz veča s palicami in s kamenjem. Če padeta doli, postavljajo ja zopet gori in delajo tako dalje časa. Bruna naznanjata stare malike, katere so razrušili Saksonci, ko so se pokristijanili.“

Imen malikov ne pové pisatelj, a drugi imenujejo jednega Jupitra. Otroci so ga odevali mnogokrat s plaščem in so natikali na-nj krono.

Ta navada je nastala gotovo le za časa krščanskega, opominjala naj bi ljudí onega dneva, ko so razrušili podobe svojih nekdanjih malikov, dneva, ko jim je zasijala luč prave vere.

Da je ta misel prava, priča nam tudi to, da so morali plačevati nekdaj kmetje v okolici Hildesheimski davek, imenovan ‚Jupitersgeld‘, t. j. Jupitrov denar, a kmet iz vasí Grossenalgermissen moral je donašati bruna za ta običaj. Ta davek kaže nam menda, da so se držali tedaj kmetje okolo Hildesheima trdno svoje stare vere in da so jim naložili zato davek. Ravno tako so morali plačevati Izraelci po razdejanju mesta in tempeljna Jeruzalemskega l. 70 po Kr. davek, katerega so plačevali prej tempeljnu Jehove v Rim za svetišče Jupitra Kapitolinskega (Jovis Capitolini). [1])

---

[1]) Dio Cassius, 66. §. 7; Flavius Josephus, περὶ τοῦ Ἰουδαικοῦ πολέμου, VII. c. b, §. 6.

Ista navada je bila nekdaj tudi v Halberstadtu, kar nam poroča Ges. Torquatus v svojem netiskanem letopisu ‚annales magdeburgenses et halberstadtenses.[1] Ohranila se je ta navada do mejnega grofa Janeza Albrechta. Najstareja priča za-njo je pa pirniški (Pirna) menih Janez Lindner (Tilianus, † okolo l. 1530) v svoji knjigi ‚onomasticon‘: ‚Na mesto malikovega tempeljna v Halberstadtu, sezidali so Bogu in sv. Štefanu na čast stolno cerkev. V spomin tega morajo postavljati korarji, mladi in stari, vsako leto o nedelji ‚laetare‘ v ponedeljek lesen kegelj na mesto malikovo in metati po njem, a prošt mora pustiti voditi v slovesni procesiji medveda, če mu nečejo plačati, kar mu gre. V procesiji nosi deček pod pazduho meč v nožnicah za njim.‘[2]

A ta navada ni v zvezi s prihodom spomladi, akoravno bi bili mogli primerjati kristijani prihod prave vere prihodu spomladinemu.

Običaj, jednak nemškemu bojevanju leta z zimo, ohranil se je še v mestu Parga v Epiru. Tamo praznuje ljudstvo od prvega do osmega maja vsakega leta ‚rusalije‘ (*'Ροζαλίανὴ 'Ρουσάλια*). Razveseljuje se s raznimi gledališčnimi igrami pod vodstvom kakega odličnega mestjana. Končno predstavljajo boj krščanske z otomansko (turško) vojsko.[3] Javelne je ta boj samo spomin nekdanjih bojev s Turčini, skoraj gotovo je stara navada, s katero so praznovali nekdaj boj zime z letom; a v teku časa pogubil se je stari pomen in podtaknili so novega.

Mnogo običajev, katere slavijo národi o pustu, veselo živenje tega časa, moremo tolmačiti tudi le s tem, da so praznovali že pogani ta čas prihod spomladi. Na Slovenskem ‚žgó‘ še sedaj pust, t. j., na pustni večer v mraku tekajo otroci s gorečimi bakljami, starimi metlami, namazanimi s smolo, okrog in praznujejo s tém konec pusta. Na Bolgarskem igra detca zvečer na ‚poklade‘ okolo cerkev z ‚lapąrdi‘.[4] Lapąrdi so drogovi ne predolgi, razcepljeni na koncu. V cep utaknejo slame ali sena, utaknejo goreče oglje va-nj in mahajo sem ter tija, da se užge. Veseli skačejo otroci okolo tako dolgo, da ugasne seno; lapąrde pa puščajo v cerkvi.[5]

Že baklje nas opominjajo, da je bil obred nekdaj na čast solnčnemu bogu.

---

[1]) Pars 3, libr. I. c. 9.

[2]) Grimm, d. Myth. 4. izd. 653.

[3]) Gl. *'Αραβαντηνός* v knjigi *χρονογραφία τῆς 'Επείρου*, v Atenah 1857, vez. II. str. 191; Tomaschek, Brumalia und Rosalia, Sitzber. d. k. k. Akad. d. W. in Wien, Bd. 60, 1868, str. 371.

[4]) Izgovarjaj ą = o. Nosnik pišejo, le ne izgovarjajo ga.

[5]) Miladinovci, bolg. n. p. str. 523.

Šeme in maškare, katere hodijo okolo, nas opominjajo veselega praznovanja novega leta. Po Dubrovniku so hodile nekdaj ‚čoroje, vila i turica‘, drugod, po Risnu n. pr. hodi ‚djed‘ in ‚djedova baba‘ ali ‚baba korizma‘ (= ital. quaresima, post) okolo in straši otroke.

Taki so ostanki nekdanjega češčenja mladega solnčnega boga, kateri postaja po svojem rojstvu o božiči vedno močneji, dokler ne premaga zime popolnem in ne odene zemlje z zeleno odejo. —

Življeji človeški in njih upliv na organizem človeški.

Prirodopisno-fiziologične črtice, spisal dr. Jan. Bleiweis.

Homines neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident.

Človeško telo nikdar popolnem ne miruje, še celó v spanji ne. Kedar človek dihne, — kedar mu srce tripne, se premení marsikaj v pljučah, v srcu. — Premakne naj se kateri koli drob, spremení naj se kaj še tako malega v mazincu na roci ali v palcu na nogi, gotovo ne ostane ne ta, ne óni brez nekake spremembe; — po vsaki misli, katera prešine naše možgane, nasleduje tudi nekaka sprememba v možganih.

Kar se je ljudém nekdaj le dozdevalo, na primer, da se človeško teló v nekolikšnem času po vse prestvári, to so dognale preiskave učenih mož dandanes do dobrega. Ne moremo sicer naravnost reči, da se predrugači človeški život v sedmih letih popolnem, kakor se to navadno misli, — ali da se prestvári še v mnogo krajšem času (morda že v 30 dneh), kar si učeni možje prizadevajo dokazati; — to pa vemo za gotovo, da vsaka stvar, ki jo vžije človek, samo le skozi život njegov potuje.

Mnogovrstne snoví, iz katerih so naša jedila in naše pijače sestavljene, se premené v dele našega života samega. Kar se iz njega odstrani, so tako rekoč, smetí ali žlindra onega, kar v životu ni več pripravno za oprave življenja.

Preobširno bi bilo, tukaj na drobno razkladati prebavljanje ali prekuhovanje živeža v želodcu in čevih. Dovolj je, ako le v obče

rečemo, da drobci vžitega živeža, ko so se bili v životu snutkom človeškega telesa poenačili, po prebavilnih čevcicah pridejo v kri, in se tudi tukaj sami v kri spremené. V kri spremenjeni gredó s krvjo na vse strani in v vse dele našega života. Tu pa se po svoje spremené, da se ali zedinijo s temi deli, ali se vrnejo kot za življenje nepotrebni ostanki zopet v kri, iz katere se izločijo po posebnih organih života, da se naposled vržejo iz njega.

Prvi promèn, kateri zadene povžita jedila in pijače v našem telesu, je tedaj ta, da se kri dela iz njih. Vsak koščck kruha mora postati kri ravno tako, kakor vsak požirek mleka.

Ako 100 lotov človeške krvi v vročini, v kateri voda zavrè, popolnem posušiš, ostane ti samo še 21 lotov in pol strjenih stvarí, 78 lotov in pol pa jih izhlapi v podobi vode. Kar strjenega ostane, ima živežu bistveno enake snovi v sebi, namreč: laknec (fibrin, faserstoff,) beljačeč (albumin, eiweisstoff), a še druge z dušcem ali gnilcem (stickstoff) navzete stvari, nekoliko tolšče (maščobe) malo sladkora in močeca (stärke) in dokaj rudninskih reči, soli i. t. d.

Kakor se po starosti, spolu, telesnosti, po zdravju človeškem spreminja množina krvi, da je ima ta ali óni človek več ali manj, (odrašen človek ima kakih 20—30 funtov krvi), tako spreminja tudi množica obstojnih krvnih delov kri nekoliko, kar se pa ne dá do malega na méro povedati; vendar je razloček sploh le majhen. Ta razloček dela, da pravimo: „ta človek ima dobro kri", „ta slabo". —

Vsak del telesa zajema iz krvi to, česar najbolj za-se potrebuje; kosti zajemajo iz krvi zlasti fosforo-kislega apna, — mišice (ali mesnati deli) fosforo-kislega kalija in fosforo-kisle magnezije; v kitah in hrustancih je pa več natrona kakor kalija; fluor se nahaja skoraj edino v zobéh; kremenica (kieselerde), katera dohaja z živežem v naš život, se nahaja skoraj edino le v naših laséh, v koži in v nohtovih; železa je največ v rudečem delu krvi; zavoljo tega hira zlasti mladoženstvó za bledico (bleichsucht), kedar krv pogreša železa, katero ji lepo rudečo barvo daje. Zato zdravnik ozdravlja bledenične deklice s tem, da jim železa daje v zdravilih.

V laséh je tudi mnogo žvepla, v možganih mnogo fosfora, in tako ni samo vsak del (ud) našega telesa po svoje mehanično stvarjen, temuč tudi kemično po svoje osnovan. Za vse to pa mora kri mu iz živeža gradiva dajati.

Teža vseh rudninskih (mineraličnih) snovi v životu moža, kateri na priliko, kakih 150 funtov tehta, se na kakih 10 funtov šteje; med njimi je 8 funtov fosforo-kislega apna, vsi drugi rudninski (neorganski) snutki skup pa tehtajo le kaka 2 funta. Osmina (osmi del) tega, kar celi človek tehta, znašajo tedaj rudninski (neorganski) deli, brez katerih bi ne mogel živeti, — katere mora

tedaj s živežem vedno v-se jemati, ker jih zavoljo neprenehanega spreminjevanja vsak hip nekoliko izgublja.

Človek sprejemlje, dokler živi, živalske, rastlinske (organske) in pa rudninske (neorganske) reči v-se; to pa se godi, kakor njegova starost nanaša, v zeló različni razmeri. Dokler otrok še raste, potrebuje za svoje življenje obojega — (organskega in neorganskega) – živeža toliko več, čim bolj njegov život raste; — odrašen človek potrebuje, ako je zdrav, ravno toliko, kolikor oddaja njegov život. Al kedar stopi človek v leta sive starosti, v tista leta, o katerih pravimo, da nam niso po volji, se to vse drugače obrne. Starček porabi s časom vedno več živalskih in rastlinskih (organskih) snutkov, kakor mu jih more živež nadomestiti; — moč njegovih mišic (muskelkraft) pojema, krvi mu żmanjkuje, zebe ga rado in sušiti se začne; neorganskih (mineraličnih) snutkov pa njegov život ne more tako predelati, kakor va-nj prihajajo; zato se čedalje bolj sprstenuje; — kar je bilo poprej mehkega v njem, se s časom skoščení in ne služi mu več, — od dne do dne — kakor Schleiden lepo pravi — „človeka vleče zemlja bolj proti zemlji, dokler se na zadnje neumrljiva duša, naveličana težkega životnega jarma, mrljivega života reši, in iz prahú stvarjeno truplo počasi strohní. Peščica prahú ostane zemlji, iz katere je bil ustvarjen. Duša pa neumrljiva in nestrohljiva se iz sužnosti natornih postav vrne k Vladarju duševne svobode."

Naše živenje je tedaj neprestano spreminjevanje; ono je podobno kolesu, katero nikdar mirno ne stojí. Da je pa to vedno spreminjevanje našega života mogoče, potrebuje hrane ali živeža, in sicer dvojnega: nekatera jedila služijo v to, kar je prav za prav za rejo telesnih udov in vsega života potrebno, — druga pa za sopenje ali dihanje in za druga opravila.

Človek ne neha nikoli sopsti, dokler živi. Kedar sopemo, oddajamo iz pljuč ogeljno kislino in vodo v podobi hlapa ali pare. Da se more to neprenehoma goditi, mora kri vso pripravo dajati, iz katere se ogeljna kislina in voda nareja. Zavoljo tega mora v kri vedno dosti novega redivnega soka (mleziva) prihajati, da se kri iz njega dela. Ne jémo tedaj samo zavoljo tega, da si želodec sitimo, kakor nekateri mislijo, temuč jemo tudi zavoljo tega, da moremo sopsti. Ker se v zdravem človeku izhlapljeni ogeljc in vodenec zopet namestuje z ogeljcem in vodencem, katerega dobivamo z živežem v život, je jasno kot beli dan, da méra živeža, ki ga život za svoje ohranjevanje potrebuje, mora zdaj veča, zdaj manja biti po tem, kakor človek večkrat ali manjkrat, in pa močnejše ali slabše sôpe. Otrok, kateri hitreje sope kakor odrašen človek, mora tedaj za tega delj bolj pogosto jesti in po primeri več živeža dobivati, kakor stareji človek, in ne more tedaj tako lahko lakote trpeti. Ni tedaj le razvaja ali požrešnost, ako otrok večkrat jesti želi. Naj si pomnijo to stariši, ki so nevoljni, če jih njih otroci pogosto

nadlegovajo za kos kruha ali kaj druzega, pa jih zavračajo z besedo: „snedenec! tvoj želodec nima dna.“ —

Kedar počivamo, manj sopemo, kakor takrat, kedar hodimo ali kedar delamo; zavoljo tega potrebuje delaven človek tudi več hrane, kakor lenúh. Zato že sv. pismo modro pravi: „kdor dela, naj jé!“

Človek z drobnimi pljučami v ozkih in tesnih prsih ne povžije toliko kakor človek z večimi pljučami v širocih prsih; zavoljo tega ljudje, kateri imajo ozka ali tesna prsa, niso nikoli dobro rejeni in tolsti, naj še toliko snedó.

Iz tega je razvidno, da ne smemo, kedar gledamo na to, kako se kdo redí, le samo gledati na želodec in prebavíla sploh, temuč tudi na pljuča in na sopenje, iz katerega se izcimuje največ gorkote v životu.

Ker največ toplote v životu izvira iz sôpenja, — pljuča so nam prav životna peč — sopenje pa se ravná po živežu, tedaj slednji lahko umeje, zakaj lože mrazi lačnega človeka kakor sitega, in da so naša oblačila, kar se tiče telesne toplote, res tudi namestniki jedil. Kolikor gorkeje se oblačimo, toliko manj čutimo potrebo jesti, kajti, ako smo dobro oblečeni, izgubljamo manj toplote, in potem tudi pogrešanje hrane manj čutimo. Zato so pa zakurjene pečí po zimi ubogim ljudem tolažba, kedar so lačni. Kdor dá beraču drv, da si svojo stanico pogreje, dá mu kos kruha.

Kaj pa, ako bi kakov živež tak bil, da more sam človeku življenje ohraniti, in ako bi tak živež razkrojili v njegove obstojne dele: ali bi ne dobili potem prave mere za razdelitev človeških jedil sploh?

Da, da! tak živež, ki človeku sam zadostuje za življenje, če bi tudi druzega nič ne vžil, tak živež imamo — v mleku! Mleko je prvak med vsem živeži, — ni ga živeža nobenega, da bi vse lastnosti redivne hrane tako lepo združene imel, kakor jih ima mleko. V mleku materinem se za dojenčka nahaja redivna hrana v najpravniši razmeri — v njem so solí, sladkor, mast, tolšča in nekaj, kar je beljaku zeló podobno.

Te čvetere snovi nadomestujejo poglavitne stvari, iz katerih je večina jedil človeških sestavljena, če prav ne vseh. Soli, tolšča in beljak, — ali pa tudi solí, sladkor in beljak so tedaj trojni obstojni deli, kateri so životu čez vse potrebni. Oni so izgledi za 3 razrede živežev, — oni so jedro vseh jedí in pijač.

Ako damo tem trem razredom splošna imena, dobimo potem prvič: živež iz vrste neorganskih ali rudninskih stvari, — drugič: iz vrste organskih (rastlinskih in živalskih) toda brez dušeca, in tretjič: organske, v katerih je več ali manj dušeca.

In tako smo dospeli do razdelitve, po kateri se vsi naši živeži v 3 glavne vrste delé.

V prvi vrsti so živeži, kateri se imenujejo živelji za sôpenje (athmungsmittel), ker nam sôpsti pomagajo. Tù sem se štejejo vse mastí (tolšče) in vsi mastivci (fettbildner), gumi, pektin ali rastlinska želca, nekatere rastlinske kisline in vse, kar spada v vrsto sladkora (cukra).

V drugi vrsti so živelji, iz katerih se delajo mesó, kite, hrustanci, kosti itd. Tú sem se štejejo vlečeč (kleber), laknec (faserstoff) itd. —

V tretjo vrsto spadajo rudninski, mineralski živelji, namreč: kuhinska sol, fosforo-kislo apno itd. —

Po tem uvodu bomo zdaj svoje bolj navadne jedi in pijače na drobno pregledali, da spoznamo njih redivno moč, po tem pa tudi njih večo ali manjšo vrednost.

Začnimo najprvo s hrano, ki jo človek dobiva iz rastlinstva.

Divjega človeka ni nič bolj predelalo in nič mu ni surovosti bolj sleklo, kakor to, da se je rastlinskega živeža privadil.

Kar dobiva človek iz rastlinstva, za to se mu ni treba bojevati in nikoli krvi prelivati. Človek, ki si išče svojega živeža iz rastlinstva, je krotkega srca in zavoljo tega ljubi mir.

Med vsimi rastlinskimi živeži so najpoglavitnejši tisti, kateri močec (stärke) v sebi imajo. Kdor tedaj hoče ljudem tečnega in zdravega živeža dati, se mora držati rastlin, iz katerih moko dobivamo.

Za močnatimi živeži pridejo taki, v katerih je sladkor (cuker) in to toliko bolj, ker se v večini njih nahaja nekaka zmes močeca in sladkora.

Vseh rastlinskih plemén, katera ljudem po širocem svetu za dvojo hrano rabijo, je dosihmal — kakor prof. Unger pravi — že čez 1000 znanih, — ako vsako pleme ima le 10 do 12 vrst, je tedaj najmanj nad 10.000 različnih rastlin, ki jih človek za živež rabi.

Raba mnogovrstnega živeža se ravná po obnebji, v katerem ljudje živijo, — po delu, s katerim se človek vkvarja itd., a v tem je velik razloček. Zato severni národi povžijejo ne samo več, ampak tudi bolj mastnih jedí, — kmet in delavec pod milim nebom mora povžiti več vlečeca, kakor možaki učenosti, kateri le bolj sedé. —

Podajmo se zdaj v pregled najimenitnejših rastlinskih jedíl.

Naj stopajo po vrsti pred nas, da vsako jedilo malo bolj na drobno ogledamo!

Pridi ti, ki si glavár med rastlinsko hrano, katerega vsak dan v Očenašu prosimo, prvi nam na ogled — kruh vsakdanji.

Kruh — dasiravno zeló različne tvarine od tujega Indiškega krušnega drevesa do našega navadnega — je ljudem po svetu poglavitni živež.

Pšenični in rženi kruh sta najbolj navadna.

V 100 delih pšenične moke je kakih 70 delov močeca in 10 delov vlečeca; 20 delov znaša voda, katere je tudi v najbolj suhi, v paromlinu (dampfmühle) ali tako imenovanem „suhem mlinu“ mleti moki 12 do 18 odstotkov.

Moka, mléta v tako imenovanem „suhem mlinu“, kakoršno napravljajo sedaj v mnogih krajih, je dosta bolj suha, kakor moka, mleta v navadnih mlinih, — toda ne zavoljo tega se imenujejo „suhi mlini“, ker ne voda, ampak sopár mlinska kamena goní, ampak zato, ker v suhem mlinu posebna mašina žito za mletev namenjeno, brez vode, tedaj po suhi poti čisti, katero pa v navadnih mlinih perejo, da postane čisto. Iz tega, da se v suhih in drugih umetnih mlinih žito tako suho obravnuje, izhaja to dobro, da se dá taka suha moka dalj časa hraniti in tudi čez morje voziti zato, ker je suha. V suhem mlinu mleta moka tudi človeku več tekne, ker se dá pri mésenji bolj močiti; tudi je bolj redivna, ker vlečec suhe moke ni bil že pred z vodo izpran. Kuharice imajo, napravljaje iz take moke močnatih jedí, manj opraviti in lahko boljše jedi naredé ker morejò, kakor jim prav kaže, suhi moki manj ali več vode prilivati. —

Kruh po péki (ali po domače rečeno frišni kruh) je mehak in vlažen; ljudje ga raje jejo kakor starega, dasiravno se sploh misli, da je za želodec bolj težák in da ni tako zdrav. Napačna pa je misel, da je star kruh bolj rediven, kakor kruh po péki. Ker se voda iz kruha nikoli vsa ne izhlapi, se kruh tedaj tudi popolnem ni strdil; ni tedaj res, da star kruh bolje redí. V starem kruhu je blizo toliko vode, kakor v kruhu takoj po péki, ko se je popolnem ohladil. Tega se gospodinje lahko prepričajo. Naj denejo hleb starega kruha v dobro zaprto posodo, in postavijo ga na vročino, katera pa ne smé tolika biti, da bi voda pri nji zavrela, — in imele bodo spet kruh, ki ima lastnosti kruha po péki.

Vojakom se peče poseben črn in manj osoljen kruh; imenuje se „komis-kruh“. Ako je moka sicer čista in je kruh dobro zapečen, je ta kruh dober in zdrav, in še bolj rediven kakor beli. Francozko vojaško ministerstvo je dalo pred več leti komis-kruh 11 raznih armad preiskovati, in za najbolj redivnega so spoznali Francoskega z nekaj čez 8 odstotkov vlečeca — če ni morebiti tudi tukaj „Francozko domoljubje“ jezička na téhtnici bolj na Francozko stran potegnilo. —

Še nekaj se mi treba zdi omeniti o kruhu.

Tú in tam so zapazili na kruhu neko posebno prikazen: namreč rudeče pičice, podobne krvavim pičicam. Nekdaj, ko je svet še poln vraž bil, je ta prikazen — katera se tudi včasih na rajžu, telečjem mesu itd. pokaže — delala ljudem silen strah; imeli so jo za srd Božji in so preganjali zavoljo tega zlasti jude, ker so mislili, da te krvave pičice izhajajo iz hudobnih judovskih copernij. Prof. Ehrenberg v Berolinu je že leta 1848 to reč do dobrega razjasnil in dokazal, da se rudeče pičice naredé na kruhu

iz vlažne, v soparčnih in zatuhlih hramih hranjene in spridene moke s pripomočjó smrdeče pare. Te pičice pa niso majhne gobice, kakor so ljudje nekdaj mislili, ampak neka živalica najnižjega stvarjenja so, neka monada („monas prodigiosa“) tako majhna, da 46 do 884 milijard (milijarda je 1000 milijonov) tacih živalic napolni prostor enega samega kubičnega palca. —

Rž in ječmen sta gledé redivnosti pšenici zeló podobna. Ržena in ječmenova moka se ločite po barvi in okusu nekoliko od pšenične, in ne speče se iz nju tako lep in rahel kruh. — Na Francozkem in Angležkem jedó skoraj samo pšenični kruh, na Nemškem in Ruskem pa imajo za vsakdanjo potrebo večidel rženega.

Pšenični in rženi kruh sta si gledé obstojnih delov (vlečeca, močeca i. t. d.) zeló enaka — ni tedaj dosta razločka, kar se tiče redivnosti: ali jemo pšenični ali rženi kruh.

Rženi kruh ima sicer še to dobro lastnost, da ostane dalje časa vlažen; to déla neki poseben vlečec, katerega ima rž v sebi.

Koruza ali turšica (Turška pšenica) je tudi pšenici zeló podobna, kar se tiče njene redivnosti, samo več olja ali tolšče ima v sebi, kakor vse drugo žito — včasi po 9 funtov v 100 funtih; — zavoljo tega mislijo nekateri, da se človek bolj debelí, ako vživa jedi iz turšične moke. — Zato res Lahom, ki včasi skoraj nič druzega ne vživajo, jako dobro tekne.

Oves, — pri nas le poglavitni konjski živež — je v Škociji ljudem redivna in zdrava jed. — Pri nas pa le ob časih lakote jedó ljudje ovsen kruh. Ovsena moka ima pa tudi obilo vlečeca in obilo tolšče v sebi; al zavoljo njegovega posebnega vlečeca se ne dá lahek in rahel kruh iz ovsa peči. Pravijo, da iz uživanja same ovsene moke izvirajo kožne bolezni, kakor iz samo slane hrane škorbut.

Ajda, katero so iz Kitajskega v 16. stoletji prinesli ajdi ali pogani (Saraceni) in se zavoljo tega to žito ajda (heiden) imenuje, je skoraj tako redivna, kakor pšenična moka. Kakor je na Pomorskem in v peščenih krajih severne Nemčije ajdova kaša najbolj navadna in najbolj priljubljena jed kmetom, tako čislajo pri nas tudi ajdove žgance. Ko je bila l. 1832 v zboru Kranjske kmetijske družbe huda vojska zato, ker je prof. Hlubek, takrat učenik kmetijstva v Ljubljani, hudo grajal setev ajde in kozolce naše — kar je pozneje popolnem preklical — je ranjki grof Franc Hohenwart o tej ajdovi pravdi kar na ravnost rekel, „da ne vé, kaj je dobro, komur naši žganci ne dišé.“ In pravo je rekel stari grof Hohenwart.

Orez ali rajž, s katerim se živi najmanj polovica prebivalcev vse zemlje, ima po primeri prav malo vlečeca v sebi, ne več ko 7 do 8 funtov v 100 funtih, tedaj čez polovico manj kakor oves, nasproti ima pa blizo 86 odstotkov močeca. Ker ima tako malo vlečêca — ki najbolj redi in največ krvi nareja — zato

se šteje rajž po pravici med malo redivne jedi. Kakor krompir, tako je tudi rajž na veliko veliko boljem glasu, kakor je zavoljo redivnosti svoje v resnici vreden.

Bob, fižol, grah, grašica, leča in cizara, kakor vsako drugo sočivje, čima zlasti veliko vlečeca, a po primeri malo tolšče v sebi. Vse sočivje je zavoljo tega tako redivno, ker ima toliko vlečeca v sebi; zatorej sočivje ljudem, kateri imajo težka dela, daje moč in krepost, ako jih v pravi primeri z drugimi živeži vživajo. Res škoda je, da je krompir preveč spodrinil bob in cizaro, katerih so nekdaj ljudje mnogo povžili, a močni in zdravi bili.

V nekaterih deželah dajejo tudi drevesa ljudem mnogo živeža, kakor n. pr., sagova palma, banana, datelj, smokva (figa), krušno drevo, rožiči i. t. d. Med sladkim sadjem stoji datelj (ruski „finik“) v prvi vrsti. V iztočnih deželah — pravi Martens — dateljnovo drevo od nekdaj sloví kot dobrotnik človeštva; dateljnovo drevo daje edini živež pastirskim národom v puščavi, in po pravici se imenuje datelj „kruh puščavski.“ V nekaterih krajih se večina ljudstva leto in dan skozi 9 mesecev živi skoraj edino s tem sadom.

Smokva (figa), katera je, — kakor Magnos pravi — prva k naravnemu življenju pot pokazala, ima kakor datelj, popolnem suha, skoraj toliko redivne moči v sebi kakor rajž; surova (frišna) pa, kakor se navadno prodaja, preseže s svojo redivnostjo enako težo pšeničnega kruha, ker ima 27 odstotkov močeca in cukra več v sebi.

Izmed druzih močnatih sadežev naj omenim le samo še krušnega drevesa (brodbaum). To drevo je kaj lepo drevo; v iztočni Indiji raste; ima veliko in krasno perje, in obilo velikega murbenim jagodam nekako podobnega sadja. Ta sad zavijajo v iztočni Indiji v perje, in ga pečejo med razbeljenim kamenjem. Zeló takega okusa je kakor pšenični kruh. Krušno drevo je tako rodovitno, da se more človek s sadjem treh dreves 8 mesecev živiti. „Kdor je 10 krušnih dreves vsadil — piše kapitan Cook — je popolnem spolnil dolžnosti do svoje rodovine in do svojih naslednikov.“ —

V sadji so vse redivne snovi, samo zavoljo obile vode so bolj redke. Skušnja uči, da zdrav želodec sadje lahko prebavlja ali prekuha. —

Korenstva in gomolnice (knollengewächse), imajo, kakor sadje, tudi več ali manj vode v sebi. Tako, na priliko, je v krompirji med 100 deli njegove teže 75 delov vode, v korenji 83, v kolerabi 90, v dinjah 94, v kumarah pa celó 97. Ni čuda tedaj, da zlasti v toplih krajih te sadove tako zeló čislajo. Johnson pripoveduje, da je glasoviti Turčin Mehemed Ali po kosilu včasi še 40 funtov težko dinjo snedel.

Krompir je kot živež za ljudi najimenitniši vseh drugih

gomolnic, je pa zavoljo tega tudi najbolj po sveti razširjen. Pa vendar, kakor smo že rekli, ga ljudje še mnogo več čislajo, kakor zavoljo redivnosti svoje res zasluži. V njem je v 100 delih le 8 redivnega vlečeca, — zatorej dosti manj, kakor v našem žitu. Ta mala redivnost njegova, ker ima tako malo duščecevih stvari v sebi, je vzrok, da človek, ki se le bolj od krompirja živi, ima malo prave moči v svojih mesnatih udih in kitah. Za tega voljo možje, katerim je po drobnih preiskavah vsaka stvar in vsaka jed dobro znana, nikakor ne morejo krompirja potrditi, da bi mogel ljudem biti edin in poglaviten živež, in to ravno zato ne, ker ima sila malo redivnega gnjilca v sebi. V 100 delih krompirja je 75 vodenih in samo 25 trdih delov; v vseh teh 25 delih so pa komaj 3, kateri delajo kri. Ni po takem tedaj res, da bi krompir bil najceneji živež; zakaj dvajset delov krompirja ne redi bolje kakor redijo 3 deli rženega kruha. Kjer se krompir dobro zabeli ali se vživa z mesom, jajci, mlekom itd., ima res tudi svojo veljavo, — nima je pa, kedar je sam in edini živež ljudem. Skušnja uči, da so ljudstva, katera se samo in edino z krompirjem, rajžem ali banananami živé, bolj ali manj vampasta, a so tudi malo bistrega uma. Živa priča tega so I r c i, kateri se največ s krompirjem živé, I n d i j a n i, kateri uživajo rajž, in z a m o r c i, ki se redé z bananami.

Tudi različnih l u k o v i h plemén (laucharten) moremo omeniti, ker se tudi med živeže štejejo. Mnogo močeca in cukra imajo v sebi, vrh tega pa še neko zeló dišeče, eterično olje. Že stari Grki so jih radi sadili in kot zdrava jedila čislali; še dandanašnje dni ne vživa siromaški Grk teden na teden skoraj nič druzega kot česen.

Tudi č e b u l j o so Grki na vrtih skrbno obdelovali. H e r o d o t pripoveduje, da v Egiptu, ko so neko piramido stavili, so delavci samo česna, čebule in hrena za 1600 talentov, to je, za 2 milijona in 196.800 tolarjev pojedli. —

Pregledali smo tako veči del tistega živeža, katerega dobivamo iz r a s t l i n s t v a. —

Zdaj pridejo jedila iz ž i v a l s t v a ali m e s e n a j e d i l a na vrsto.

Kakor je k r u h prvak rastlinskega živeža, tako je g o v e j e m e s o prvak mesenih živežev.

Kedar meso kuhamo, ga razkrojimo v 3 snovi ali dele: v vodo, laknec in maščobo (tolščo). V s u r o v e m mesu je v o d e (krvi in drugih stvari, ki se izprati dadó), 78 odstotkov, — lakenca je 19, — tolšče pa 3. Kar je v l e č e c v kruhu in rastlinah sploh, to je v mesu l a k n e c (faserstoff). Močeca, katerega je mnogo v rastlinstvu, ni v mesu celó nič. Lakneca pa je v mesu trikrat toliko, kakor vlečeca v pšeničnem kruhu. Zatorej redi en funt dobrega mesa toliko, kakor trije funti pšeničnega kruha.

Spregovorimo tù par besedic o tem, kako naj se meso kuha in peče.

Da moremo reči: „to je koščok dobrega mesa“, mora meso biti polno svojega mastnega soka. Pristaviti se mora tedaj meso, naj se kuha ali peče, k močnemu ognju, da se hitro hitro skuha ali speče. Tako se po vrhu naglo skrči in beljačec se more zasesti, predno ima tolšča priložnost iz srede izcediti se. — Ako se pa meso počasi kuha, ostanejo njegove luknice (pore) predolgo odprte, in maščoba se izceja še iz srede mesa takrat, ko se meso po vrhu že suši. To stori, da je meso trdo in neokusno. —

Ravno tako se godi, če se meso pristavi z mrzlo ali mlačno vodo, in da le počasi zavrè. Veliko belačeca se izcedí iz njega, predno se še zasede, kar je mastnega v mesu, gre največ v vodo (v juho), meso pa izgubi svoj dobri, pravi okus.

Da tedaj kuhano mesó okusno in dobro pride na mizo, naj ga kuharica pristavi v vodi, katera že vrè. Ako pa nasproti hoče močno mesno juho izkuhati, naj pristavi meso v mrzli vodi, da se počasi zgreje, in še le na zadnje v vrelici skuha. Ako pa hoče gospodinja še boljo govejo juho (kakemu bolniku) izkuhati (kar posebno Angleži dobro znajo), naj dela tako, da ga počasi kuha, poleg tega naj mesó, predno ga pristavi, v drobne koščke zreže.

Meso divjih živali (divjačina) ima mnogo mesenine, to je, tistih delov v sebi, ki prav za prav meso delajo, to je, (kreatina in kreatinoma) in izhlapljivih kislin, namreč (mravlinčne, maselnikove in jesihove kisline). Zavoljo tega je meso divjih živali nekako bolj rezno, bolj okusno, bolj redivno, in želodec ga lože prebavi ali prekuha; zato tudi tekne divjačina ljudem po prebítih boleznih ali tudi v bolezni, ko še bolnik ne sme govedine jesti.

Vse drugače pa je meso naših domačih pitanih živali. Njih meso ima vselej več masti, bodi-si loja ali slanine (špeha) v sebi; zato je teže prebavno.

Meso druge živine je blizo tako sestavljeno, kakor goveje meso. Telečje meso in divjačina ima manj, svinjsko meso pa več tolšče. Sicer ima vsako meso svoj poseben okus; to se ravna najbolj po naravi živalski, pa tudi po krmi, katero vživa.

V svinjskem, s tolščo zeló prepreženem mesu se radi zarejajo črviči, ki se ikre (šenki), tudi „proso“ imenujejo. Skušnje novejših časov so do dobrega potrdile, da po takem šenkavem mesu, ako ga človek povžije, se v njem oživé gliste, traku podobne in trakulje imenovane. (Bandwürmer). Še nevarniše človeškemu zdravju pa je svinjsko mesó, v katero so se ugnezdile trihine, ki so tudi neke vrste črviči, k sreči pri naših prešičih še malo znane. —

Ostaja nam zdaj še besedica o konjskem mesu.

Nikar, častiti bralci, se ne zavzemíte, ako vam postavim tudi konjsko meso na mizo. Mnogim ljudstvom je konjsko meso tako priljubljeno, da jim je ljubše memo govejega. Tartari delajo iz

njega klobase, katere prekosijo klobase druzih živali, — in konjskim plečetom, kakoršne Kalmuki delajo, naj se skrijejo najboljša evropska plečeta. Tako pripovedujejo popotniki. Dandanašnji ne jemo več sploh konjskega mesa; naši stari očetje, ko so še pagani bili, so ga jedli noter do 8. stoletja. Oni so konje tako cenili, da so jih svojim bogovom darovali, češ, da taki darovi so jim najbolj všeč; darovano meso pa so potem jedli; — zato je „konjsko meso jesti“ ob svojem času pomenilo to, kar pagan (ajd) biti. Ko se je krščanska vera razširjala, so papeži uživanje konjskega mesa kot znamnje paganstva kristjanom prepovedovali. Najbolj sta prepovedovala konjsko meso jesti papež Gregor III. in papež Caharija v prvi polovici osmega veka. — Bile so tedaj posebne prepovedi cerkvene, pa tudi to vzrok, da so nehali ljudje konjsko mesto jesti, ker je cena konj čedalje bolj rastla zavoljo mnogotere njih rabe. — Vzrokov prve prepovedi današnje dni ni več, ker gotovo se nihče ne bo zato več „ajd“ imenoval, ako konjsko meso jé, — al konji se današnje dni na več strani rabijo in njih cena je dosta viša, kakor je nekdaj bila. Nahajajo se pa vendar sicer zdravi konji, kateri niso za nobeno rabo več, če se jim, na priliko noga zlomi ali kaj tacega primeri, da niso za nobeno rabo sicer pa zdravi. Taki konji so dobri za živež; zato imajo na Švedskem, Danskem in v mnogo druzih deželah, poslednji čas tudi na Dunaji in drugej mesnice za prodajo konjskega mesa. — Pri vsem tem vendar globoko ukoreninjena vraža zoper konjsko meso ni še povsod izginila. Vse na svetu je navada, moda. Kdor polža jé in ostrigo (austern) — na videz gotovo ostudne živali — temu se pač meso snažne živine, katera samo seno, oves ali druga žita zoblje, ne sme gnusiti. Res je, da je konjsko meso nekako bolj trdikasto in bolj sladko, — da se juha bolj peni in je tudi bolj sladka kakor goveja; — al kuhinja popravi to lahko, da je okusno, kakor kako drugo meso. Po ogersko kot „gulaž“ praženega konjskega mesa, stavim, kolikor kdo hoče, nihče ne bo razločil od govejega. — Dobro rejen in zdrav navaden konj ima po srednji meri 3 cente za človeški živež pripravnega mesa.

Ribje meso ima sploh manj masti, kakor meso naših domačih žival in zatorej tudi véč lakneca. Jegulja (aal) ima precej več masti kot mesa in neko pikavno (pikantno) kislino; — ni tedaj čuda, da po tej ribi tako radi segajo laskerni ljudje, katerim so morske ribe sploh priljubljene. —

Jajce, zeló redivna hrana, je prav za prav živež iz živalstvá, dasiravno je prvak postnih jedi. Beljak (eiweiss) ravno tako redi, kakor vlaknec in vlečec; beljak je mehak in teče skoraj kot voda; zavoljo tega ga želodec lahko prekuha, dokler je surov. Al vse drugače je, kedar je beljak se po kuhi strdil; trdega beljaka slabi želodec težko premaga; zavoljo njega so trdo kuhana jajca (piruhi) težko prebavna. Lahko prebaven pa je rumenjak (Dotter); sostavljen je, kakor meso in riba, iz neke, vlečécu po-

dobne, pa z mastjo zmešane snovi. V jajcu je pa vrh tega še mnogo vode, namreč: 74 odstotkov; 14 odstotkov je beljaka, 10 pa tolšče in poldrug odstotek rudninskih delov. Vidi se iz tega, da ima jajce še več masti kakor mastno goveje meso, in da sta mu v tem samo svinjsko meso in jegulja enaka. Iz tega je pa tudi jasno, zakaj so jajca tako redivna, in to dela posebno rumenjak.

Mleko je, kar sem že rekel, eden najbolj redivnih živalskih živežev; v njem je nekoliko redivnega iz živalstva, nekoliko iz rastlinstva. Sirnik (blizo 5 odstotkov) in maselnik (3 odstotke) sta mleku to, kar je laknec in tolšča govejemu mesu. Mleko tedaj je govejo meso in kruh ob enem. Mleko se more tedaj po pravici kot izgled čislati, kakošen naj bode človeški živež. Po tem izgledu bi se imele naše jedi napravljati, vsaj za bolj postarane in stare ljudi.

Sir uživajo ljudje ali kot navadno jéd, da si želodec sitijo, ali kot nekako dražilo s kosilom ali po kosilu. Vsak sir je zeló rediven; al želodec ne prebavlja vsacega enako lahko, kakor je sir bolj masten ali pust, — mehak ali terd, — manj rezen ali ostrejši. Kot dražilo želodca ali za priprego prebavljanja jedó ljudje ostrejši sir, tekne pa tudi tak sir zdravju, in želodca ne teži. —

Ko smo pregledali jedila človeške, obrnimo se zdaj k pijačam, katere se štejejo tudi med živež.

Čaj (tè), kava, čokolada, pivo (ol) vino in žgana vina se štejejo v vrsto tako imenovanih umetno narejenih pijač.

Voda in mleko ste najimenitniše pijače, katere nam daje mila naša mati — natura sama. Škoda le, da jih ne ceni vsak človek po vrednosti njuni.

O čaji moram najpred povedati, da ga vživa kakih 300 milijonov Kitajcev, Japoncev, Tibetanov in druzih ljudi po 3- do 4krat na dan. Lahko rečemo, da polovica ljudi na svetu pije čaj. Rusom — bratom našim po rodu — je poglavitna pijača.

Naj tukaj povem pravljico — kakor jo Johnson pripoveduje — kako se je čajevo drevó ustvarilo.

Nekemu pobožnemu puščavniku, ki je ponoči rad bedèl in molil, je zaspanec tako nagajal, da je večkrat med molitvijo zaspal. V sveti jezi zoper slabost svojega mesa si neko noč trepavnice odreže in na tla vrže. Al Bog dá iz njih čajevo drevó izrasti, katerega perje je podobno očesu s trepavnico in ima moč v sebi, da človeku spanje prežene. Zato kitajski pisatelji pravijo: Pij čaj, in tvoja duša ne bo zaspana, ampak živahna in vesela!

Kava je v Arabiji domá. Kakor se je Mohamedanska vera razširjevala, tako se je razširjala kava po svetu; pijó jo zdaj menda povsod. Turk jo imenuje „jed nebeško“, tobak pa „sol te jédi.“ Turk pravi, da kakor brez soli ni jed dobra, tako tudi brez čibuka ne diši kava. — Tudi drugi národi kavo radi pijó in bolj

ubogim ljudem je zlasti v veliki dragini dostikrat mlečna kava skoraj edini živež. Gotovo je, da je pripeljejo vsako leto kakih 200 milijonov funtov v Evropo; — na vsej zemlji se je pridela kakih 600 milijonov funtov.

Najimenitneji deli kave so: neko razdišljivo olje, katero jej daje znani prijetni duh (aroma), kedar jo žgemo; potem pa kavin ali čajin, neka čreslovita (vkup vlečljiva) kislina (gärbesäure), in cuker in vlečec. Ti deli delajo, da kava človeka drami, oživlja in razveseljuje, mu novo življenje daje, in da se dobro počuti pri nji, ako jo zmerno vživa in sploh njegovi telesnosti ni nasproti. Kava pa ima tudi še to dobro lastnost, da nekako nasiti človeka zato, ker prehitro premeno snovi v človeškem životu zadržuje, zakasnuje.

Nihče naj tedaj ne zameri stari babici, da tako rada kavico srka, — vsaj je, z mlekom vred, dostikrat njen edini živež, kateri jej dobro dé in želodec tolaži, a je tudi cenejši, kakor marsikak živež enake redivnosti. — Kava nezmérno vživana pa razganja kri v možgane in dela zavoljo tega nevarne bolezni; pa tudi v trebušno drobovje vali preveč krvi. Skušeni zdravniki trdijo, da od tistega časa, kar je kava znana, ljudje bolj pogosto bolehajo za hemorhoidi, iz katerih izvira sto in sto drugih bolezen. Po kosilu črno kavo piti, da želodec rajše prebavlja je, reci kar češ — ali navada priljubljena, ali znamenje slabotnega želodca, ali nezmernega obeda. — Kava z mlekom ni več tako močna; k temu pa pripomore tudi sladkor, kateri je sploh tudi rediven, a poleg tega tudi hladi in presilno vročino tolaži. Ceravno se vsak dan toliko kave povžije, je vendar ne vé vsaka gospodinja dobro napravljati. Kava se ne sme žgati in sežgati, ampak le pražiti (rösten). Žgana kava izgubi vse tisto svoje olje, ki ji daje prijeten duh; — pražena kava mora biti rujava, nikoli pa črna, kakor oglje. Ker je kava draga, jo tú in tam namestujejo z marsikatero drugo stvarjo, žganim želodom, čičerko, bobom, ječmenom, turšico, s posušenim in žganim korenjem, cikórijo i. t. d. Cikorije — od tistega časa, ko je Napoleon I. vojskoval se z Angleži in nobeno tuje blago ni smelo v Evropo, je tedaj kava silno draga bila, so se ljudje tako navadili, da marsikatera gospodinja misli, da „brez trohice cikorije ni kava dobra.“ V nobenem vseh ravno imenovanih kavinih namestnikov ni kavina (to je, tiste snovi, ki dela kavo) in zatorej tudi nobeden teh namestnikov nima kavine moči. Zgodi se pa še dostikrat, da se po goljufivo prodaja namesti cikorije marsikaka druga zmes, v kateri se nahaja ceglova moka, žgano žaganje in marsikaj druzega več kakor čiste cikorije. Tudi le-sem je neumna vraža segla, in prah strohnjenih mrtvaških trug je veljal za posebno prijetnega in zdravega namestnika cikorije.

Kakaova zrnja, stolčena ali smleta in v testo pomésena dajejo čokolado, katero zlasti Španijoli in Italijani radi vživajo.

Kakaovo drevo raste v zapadni Indiji, srednji in južni Ameriki, od kodar so prinesli Španijoli leta 1520 čokolado v Evropo. Tudi čokolada poživi človeka, a ne tako kakor čaj in kava, redi obilo mnogo bolj; zato je čokolada bolj redivna, ker je pa ga pa tolšče v nji, se težje prebavlja in služi samo dobremu želodcu.

Med pijačami, ki morajo vreti, da so za vžitek pripravne, sti pivo in vino ljudem najljubše in najbolj znane.

Pivo stoji v sredi med redivnimi in vpijanljivimi pijačami. Pivo je mnogovrstno; najrajši pijó ljudje pivo iz slaja (malz). Alkohol ali vinski cvet, ki ga je več ali manj v pivu, dela, da tudi pivo človeka vpijani, in v tem oziru je, na priliko, močno Angleško pivo (Ale) najmočnejšemu vinu zeló enako. V pivu je pa veliko redivnih stvari iz žita, iz katerega je kuhano. Pivo je tedaj jed in pijača ob enem. Če prigriznemo nekoliko mesa ali sira k pivu, domestujemo beljačec, katerega pivo pogreša. Meso, sir, kruh in pivo vkup je izvrstno tečen živež. Še moramo pa omeniti hmelja, ki dela bitstven razloček med pivom in vinom. Pivu pridevajo malovestni pivarji (olarji) pelina, encijana, volovskega žolca, glicerina in različnih dišečih rečí; al pivo se s takimi rečmí ne zboljša, ampak le kvari. Pa še mnogo bolj škodljive so strupene omotne rastline, na priliko, zobník in druge, katere brezvestni pivarji med pivo devajo. O pivu veljá, kakor o vseh živežih sploh, da je toliko bolj zdravo, kolikor bolj samo na sebi je, in brez vseh drugih mešanic.

Vino je od nekdaj ljudem prijetna pijača. Že za Homera je vinstvo bilo v mali Aziji in na Grškem zeló znano. Dasiravno spijó ljudje obilo vina iz sadja, pijó vendar vino iz grozdja najraji. To vino je po plemenu grozdja, po zemlji in obnebji, kjer raste, potem pa še po tem, kako se izdeluje in kako se v hramu ž njim ravná, zeló različno. V bolj mrzlih krajih ima vino več kisline v sebi; v črnem vinu je zagoltnih (vkup vlečnih) stvari, a vina toplejih krajev imajo več sladkora. Sploh dela alkohol (vinski cvet), da vino človeka oživlja in krepčá; če ga pa čez mero vžije, ga vpijani. Sladčico mu daje grozdni sladkor; kislina vinskega kamena ali vinska kislina pa dela, da je vino bolj ali manj kislo; neka eteru podobna snov daje vinu prijeten in poseben vinsk duh, tako imenovani „cvet“. Ker je mošt tekočina, katera še le vrè, vino pa tekočina, katera je že izvrela, se lahko spozna velik razloček med moštom in vinom.

Vino razveseljuje človeško srce, povzdiga človeka nad skrbí vsakdanjega življenja, okrepí mu pest in dá mu pogum v nevarnosti. Nobena druga reč se ne prikupi tako skrivaje in tako nevedoma človeku, kakor vino, — nobeni stvari še niso peli ljudje toliko hvale kakor vinu. In res! — vino zmerno vživano moč duhá in života prijetno dvigne; al gorje mu! kdor ga pije čez mero, ali kdor pije vino, pa bi ga kar pokusiti ne smel zavoljo bo-

lehne svoje nature! Otožnost, bolečine v glavi, omotica, divjost in zlobnost so strašni nasledki pijanosti; — človek zdaj ni več človek, ampak živina postane, a še huji od živine! Evo ga, kako se kremži in razsaja iu divjá — ali počakaj: skoro bo obležal, saj ga noge več ne držé! Po pijančevanji prenapeta telesna in duševna moč čedalje slabeja prihaja; roke se tresejo pijancu, glava mu odpové opravila, in pri moškem spolu je pijančevanje največkrat vzrok blaznosti (norosti). Mladim in močnim ljudem vino za navadno pijačo ni zdravo. Vino je oživljajoče in krepčajoče zdravilo, tedaj se tisti, ki se vina preveč navadijo, pripravijo s to razvado ob močno zdravilo in krepilo, ki bi jo o nekaterih hudih boleznih potrebovali, ali kedar iz težkih bolezni probolé. Starim in slabotnim ljudem, če vino zmerno uživajo, pa tekne tako dobro, da že v starih časih so rekli vinu, da je „mleko starčkov“.

Razen vina imamo še mnogo drugih žganih pijač (žganjic). Žgane pijače nimajo sicer nič redivne moči, pa v višji starosti in zmerno uživane teknejo dobro človeškemu životu. Ker zakasnujejo prebavljanje želodcu, človek po njih ne potrebuje toliko navadnega živeža; slabemu želodcu dajejo moč; zavoljo tega se na malo mero priležejo slabotnim in starim, posebno takim ljudem, kateri težko delajo.

Ne moremo pa se ločiti od pijač, da bi ne omenili najimenitniše in najbolj naravne pijače, in to je, vode. Voda, katero pijemo, nam je skoraj tako potrebna, kakor zrak, ki ga sopemo. Med vsemi stvarmi, iz katerih je živo truplo sestavljeno, je vode največ. V vseh opravilih življenja je tako imenitna, da ne more noben del života niti en migljej brez vode obstati. Ker je pri vseh opravilih svojega življenja vedno dokaj porabimo, tedaj potrebujemo za ohranjenje življenja vedno nove vode.

Znano je, da je voda iz dveh snoví sestavljena: iz kiselca namreč (blizo 89 odstotkov) in iz vodenca (kakih 11 odstotkov). Ta posebna sestava vode je živalim in rastlinstvu silno važna, ker v vseh trdih delih rastlin in živalskih trupel nahajamo obilo teh prvinskih snoví. Voda je gradivo, brez katerega ne morejo niti živalska trupla niti rastline obstati; voda je tedaj prvi živež rastlinam in živalim. Ni nam treba zatorej še le vodolečnikom (hidropatom) biti, da bi spoznali neprecenljivo, pa žalibog, še premalo cenjeno vrednost vode zdravju človeškemu!

In tako sem dospel do konca svojega predmeta. Pregledali smo v kratkih črticah življe iz rastlinstva in živalstva, in se v tem prepričali, da hrana iz živalstva, v pravi meri mešana s hrano iz rastlinstva, zdravju najbolj tekne.

Naj bi pač vsakdo živel tako, kakor je zdravju njegovemu najbolj vgodno! Al, žalibog, da dobroto zdravja — tega neprecenljivega darú Božjega — človek še le tedaj najbolj spoznava, kedar ga — ni več!

Inocencij III.

Zgodovinska podoba; po virih spisal Borin. *)

Uvod.

Ime Inocencija III. zaznamuje najsijajnejšo dôbo rimskega papeštva. Gregorij VII. je bil priboril v dolgem, silnem boji prostost katoliški cerkvi; odpravil je bil pohujšljivo življenje duhovščine, knezom odvzel priložnost simonije in tako globoko vtrdil in mogočno povišal veljavo in moč rimskega prestola. Seveda, on še ni doživel sadú svoje boritve; njegovi nasledniki so bili srečnejši. Ali najvišjo veljavo je dosegel sedež svetega Petra tedaj, ko ga je zasedel mladi a krepki in značajni Inocencij III. Njegov glas se je razlegal po vsi zemlji; kralji so si prizadevali blišč svojih kron povekšati s svitom rimske tijare. Klanjali so se njegovim razsodbam, bali se njegovih kazni. Ni je skoraj dežele, le malo bolj sloveče, katere zgodovina bi ne poznala njegovega imena. Ali on sam je stal na svojem mestu nepodkupljiv, nepremakljiv v svoji dolžnosti, mil v svojih razsodbah, najvišji sodnik zemskega kroga.

A čas njegove vlade je tudi najlepša dôba srednjega veka, po krivici toliko razvpitega. Surova sila je postala milejša, odkar je duhovščina stražila nravno postavo po dolžnosti, katero je bila pozabila v temnih časih desetega veka. Vednost se je razvijala hitrejše, lepše je cvetela umeteljnost, odkar so se bili seznanili národi zapadnega svetâ po križarskih vojskah z iztokom. Vseučilišča so se jela odpirati po vednosti hlepečemu svetu; mesta so prišla do večje veljave, odkar se je povzdignilo trgovstvo. In nad vsem gibanjem in življenjem se je bil razlil oni krščanski duh, ki blaží vsa čuvstva, povzdiguje vse kreposti, stvarja in vtrjuje značaje, oni krščanski duh, katerega žalibog! tako pogrešamo dandanes. —

Trdno sklenjena je bila duhovska in svetna oblast. Ves svet je priznaval pravo razmero med cerkvijo in državo, ono razmero, katero je hotel Kristus sam. Često je imel Inocencij pri-

---

*) Viri: P. Waibel. Papst Innocentius der Dritte. Nach Friedrich v Hurter. Lindau 1853. Dr. J. Alzog. Universalgeschichte der christlichen Kirche. 7. A. Mainz 1860. Dr. J. B. Weiss. Lehrbuch der Weltgeschichte. Dritter Band, Wien 1868. Georg Philipps Kirchenrecht. Zweiter u. dritter Band. Regensburg 1850. Bule iz: Corpus juris canonici. Gregorii Papae IX. Decretales.

liko, z dejanjem in besedo pokazati prave nazore o tej razmeri in ti nazori niso bili le njegova last, še manj, da bi jih bil on izumel, bili so last vsega tedanjega svetá, bili so tudi nazori državne oblasti. Zato so jih vse dežele sprejele kot prave in resnične in če se je kje kak knez, manj prijazen cerkvi in papeštvu ali hrepeneč po nasitenju častilakomnosti, ustavljal cerkveni oblasti, ni ga obsodil samo papež, obsodilo ga je vse ljudstvo. Ta ozka, iskrena zveza med cerkvijo in državo je znamenje, katero znači najbolj natanko srednji vek. In ravno ta zveza je bila najožja za Inocencija III.

Če prevdarjamo vse to in se ozremo še na moža samega, ki je bil tedaj glava krščanskega sveta, na njegov čisti, nepremakljivi značaj, na njegovo gorečnost in miloto, gotovo zanima vsacega, seznaniti se malo natančneje ž njim in njegovim delovanjem in njegovim časom. Zato naj v kratkih črtah narišem njegovo življenje, naslikam v malih potezah zgodovinske dogodke, s katerimi je bil on v zvezi! Govoril bodem o njegovih razmerah proti posamnim deželam kolikor moči v kronologičnem redu. Posebno se bodem oziral na one dogodke, ki kažejo razmere med duhovno in svetno oblastjo. Naj zgodovinski obraz najmogočnejšega papeža zavrne predsodke, katere imajo nekateri ljudje proti srednjemu veku sploh, papeštvu in Inocenciju posebe!

Cerkev in država v srednjem veku.

Zgodovina národov in dežel v srednjem veku je združena najožje z zgodovino katoliške cerkve. Kdor pozna jedno, vedel bode tudi najznamenitejše dogodke druge. Kako to? Vse izvira odtod, da je bila država katoliška, da je bila v tesni zvezi s cerkvijo. Še le reformacija in po nji galikanizem in jožefinizem, a pozneje brezbožni uki prekucije, panteizma in materijalizma so raztrgali to ozko vez, odtrgali državo od cerkve, od Boga in napovedali jima nazadnje celó vojsko. Ako se oziramo v svojih časih, ko povsod vidimo državo v boju s cerkvijo, v pretekle veke, skoraj jih ne moremo prav razumeti, kajti rojeni v predsodkih zoper nje merimo jih z novo mero svojega časa. Ni zatorej čudo, ako mnogi, oddaljeni od vsacega krščanskega mišljenja, zaničujejo srednji vek, ga imenujejo dôbo temote in sužnosti, ker nazore devetnajstega stoletja rabijo pri soditvi razmer v dvanajstem. Predno zatorej pričenjam zivljenjepis moža, ki stoji sredi in vrhu onih davno preteklih časov, naj razvijem kratko nazore tedanjih časov o razmeri med cerkvijo in državo, ker od teh nazorov je odvisno razumljenje marsikakega dogodka v tem životopisu, odvisna prava cenitev Inocencija, njegovih del in njegovega časa.

Rimsko cesarstvo je bilo v notranjem puhlo, zastarelo, v vnanjem slabo, brez moči in veljave; moralo je pasti pred navali

divjih, surovih a krepkih in naravnih Germanov. Njih ustava je bila vgodna prostosti; bili so še pagani in duhovstvo je vživalo pri njih velike predpravice. Ni sicer tù prostora na dalje razpravljati njih ustave, le toliko naj opomnim, da je malokatera tako pripravna bila, sprejeti v sebi krščanske ideje in jih izvrševati, kakor ravno ona. Ko je cerkev po svoji božji nalogi povabila tudi Germane v svoje naročje, je pokristijanila vse njih življenje. Cerkev ni delala v naglici, ni silovito prezirala národnih navad, ampak je previdno odpravljala le počasi najpred ono, kar se nikakor ni moglo strinjati z njenim ukom, potem še le manj važne rečí. Kar pa je našla zdravega v germanskem življenji, to je gojila s skrbno roko, krepila in po moči povzdigovala. Duhovščina ni le samo obdržala velikega upliva, ampak je še pridobila mnogo vsled vzvišenosti svojega stanú. Ker je bila veljava posamnih knezov odvisna od tega, koliko dežele so imeli v posesti in ker so duhovni tudi skoro dobili mnogo posestev, rastla je tem bolj veljava duhovščine in skoro so imeli največji upliv na vso državo. Germanska ustava sama na sebi se že odlikuje po svoji krepkosti, svojem organičnem sostavu; ko se jej je pridružilo še krščanstvo, navdala jo je nova moč in združena ž njim je postala najlepši zgodovinski vzor krščanskega kraljestva. Cerkev je povekšala veljavo kraljevsko s tem, ko je učila, da je vsaka oblast od Boga in to kazala dejanstveno s kronanjem in maziljenjem knezov. Kakor se je njen upliv kazal pri viteštvu, kazal se je tudi v tem, da je omiljevala surovo silo in upeljavala tako zvani „božji mir“; kazal se je tudi pri sodnijskih obravnavah, pri ordalijah in sploh v vsem očitnem, državnem, kakor tudi domačem življenji. Tako je postala germanska država res krščanska, katoliška država.

Ozka zveza med cerkveno in svetno oblastjo se je kazala in pomnožila posebno s ponovljenjem zapadno-rimskega cesarstva v Karolu vélikem. Frankovski vladarji iz hiše Karolingov so se bili vedno skazali zveste varuhe in pomočnike rimskega prestola. V času, ko so Longobardi napadali rimska mesta, so bizantinski vladarji, da-si tudi svoječi si posestvo teh dežel, popolno zanemarjali svojo dolžnost in prepustili Italijo svoji usodi; a papeži so poklicali hrabre Franke in ti so jih rešili zadrég; oteto deželo pa je podaril Pipin l. 756 sv. Petra stolu in l. 774 je potrdil in poleg tega tudi povekšal to gospodstvo Karol. V zahvalo za skazano spoštovanje in ljubav je pomazilil Leo III. Karola na božični dan l. 800 v rimskega cesarja. Kaj pa je ideja tega ponovljenega cesarstva? Cesar naj bi bil váruh svete cerkve in rimskega prestola, pospeševatelj krščanstva po vsem svetu; on naj bi bil prvi vladar sveta, knez miru, vzor drugim knezom in posredovalec med njimi, kakor je bila jedna cerkev, jeden papež, tako naj bi bil jeden cesar. Res lepa, vzvišena ideja! Cesar ni postal gospodar druzih vladarjev, zemlja njih ni bila njegova; le prvi naj bi bil med njimi, najvišji po časti, veljavi in dolžnosti. Najožja je njegova zveza s cerkvijo in njenim glavarjem, rimskim

papežem; on je prvorojeni sin svete cerkve. A ker mu je čast podeljena po papežu, je zatorej cesarstvo v papeževi lasti; on ga dá, komur ga hoče, in kedar hoče po zasluženji za cerkveno reč, ne po samovoljnosti, ampak previdnosti in dolžnosti. Ozka zveza med papeštvom in cesarstvom je značila, pa tudi potrdila ozko zvezo med duhovno in svetno oblastjo, med cerkvijo in državo. To je bila visoka ideja ponovljenja zapadno-rimskega cesarstva.

A žalibog! ta lepa razmera je trajala le kratko. Cerkev še ni imela dovolj časa, globoko vkoreniniti se v vse življenje in gibanje národov. Ko je umrl Karol véliki, že so se začeli prepiri in vojske, Karolingi so čedalje bolj slabeli, pešala je njih veljava in ž njo je pešalo rimsko cesarstvo. A tudi cerkveno življenje je oslabelo; ogenj, ki je ogreval prsi prve čase, jel je pojemati; duhovščina je postajala čedalje manj vredna, njena bogata posestva so ji bila v propast; še celó papeštvo se je bilo pogreznilo globoko v tožnih časih resnično temnega desetega stoletja. Med knezi je vladala simonija, konkubinat med duhovni. Res tožni časi! A minuli so, ko se je vzbudil pravi apostoljski duh ravno tam, kjer je bil najpotrebnejši, namreč v Rimu. Hildebrandov upliv se je mogočno pokazal po vsem svetu; bojeval se je z vsemi močmí in ž njim vsi dobri, goreči kristijani; boril se je za prestol cerkve in za poboljšanje duhovščine. In ko je z imenom Gregorija VII. zasedel sv. Petra stol, kateremu je bil glavna podpora že nad dvajset let, je krepko nadaljeval svoj boj in svoje reforme; on je rešil cerkev in če tudi sam ni videl končne zmage, vendar njemu moramo pripisovati, da je bil mogoč Inocencij III. Duhovščina je bila vsa utopljena v svet; ona, vladaríca duhov, je bila robkinja mesá. Boj, katerega je bojeval Gregor za neodvisnost, za svetost cerkvino, je bil najljutejši boj zoper zunanje in notranje sovražnike, zoper strast in hudobijo, zoper svetno silo in večino duhovščine. S svojo trdno voljo, s svojim navdušenjem, s pomočjo božjo je zmagal; in boljši časi so nastali za cerkev, za krščanstvo, a tudi za národe in države. Še je bilo mnogo vojske za njim, a temelj je bil on postavil in l. 1122 je bila zmaga v Kalikstovem konkordatu tudi formalno potrjena. Odtod se je razvijala cerkvena oblast vedno sijajnejše, vedno se je množil upliv papeštva; utrdil se je pa poglavitno v boju zoper Friderika I. Barbaroso, ki je v svojih visokoletečih namerah zadel ob veljavo papežev. Tudi on je bil premagan, osobito Aleksander III. je bil oni, ki je bil zadržal in zavrnil vse njegove napade. Papeštvo se je bližalo vrhuncu svoje moćí in slave.

Kako so uplivali ti boji, te zmage papežev na razmere med cerkvijo in državo? Kateri so bili nazori o ti razmeri tedaj, ko je Inocencij III. nastopil vlado katoliške cerkve?

V srcih vseh mislečih in dobrovoljnih vladalo je živo prepričanje, da je blagostanje národov mogoče le v prijazni jedinosti svetne in duhovne močí. Nejedinost med njima, ki je bila pri-

nesla toliko toge in nezgod zemskim prebivalcem, zdela se je vsem najhujše zlò; bila jim je prevrat onega reda, katerega je hotel imeti Bog. Sicer je ta misel veljavna za vse čase; a v nobenem ni bila tako globoko vkoreninjena v prepričanji posamnikov in vseh národov, kakor ravno v tedanjem času, tako, da je v resnici značajno znamenje srednjega veka. Če brani novejši čas bolj neodvisnost jedne oblasti od druge, se more to razlagati od tod, ker je država odpadla od vzora razmer med njima; odtrgala se je od cerkve in skuša si jo podjarmiti, zato cerkev v branitvi povdarja poglavito svojo neodvisnost in prostost. A takrat, ko so bile države še krščanske, ljudstvo vdano veri očetov, takrat se je bližala država vzoru; prepričan je bil ves svet, da cvete blaženstvo v jedinem, soglasnem delovanji obeh oblasti. Zato je vskliknil Ivo Chartreski: „Če sti kraljestvo in duhovstvo v soglasji, se svet dobro vlada in cerkev cvete in prinaša sad" in nasproti: „Če sti pa nejedini med seboj, ne le ne napredujejo male reči, ampak se tožno vničujejo tudi važne." In Gotfrid Vendomski piše: „Naš ljubi gospod in mojster Kristus je hotel, naj bode duhovni in svetni meč v branitev cerkve. Če zatorej drug drugemu nasprotuje, je to zoper njegovo voljo. Pri taki priložnosti se odvzame kraljestvu pravica, cerkvi mir. Pohujšanja nastanejo in razdori in duše pa telesa poginjajo. In ko se duhovstvo in kraljestvo jedno drugo sovražita, sta obadva v nevarnosti, kajti če se kralj in papež vzdigneta jeden zoper drugega, jeden za navado kraljestva, za cerkve prostost drugi, ne more in tudi ne bode moglo kraljestvo obdržati one navade, a cerkev izgubi mnogo svoje prostosti. Poleg tega je kralj oplenjen svetega občestva in svoje kraljeve časti in papež mora po sili služiti marsikomu, ki bi moral služiti njemu in ljudstvo, katero bi moral učiti papež in voditi kralj, vodi kralja in papeža." To so misli vsega tedanjega krščanstva. Cerkev je zatorej popolno prosta v svojih opravilih, v učitvi, opravljanju svetih skrivnosti in vladi svojih zadev; a ona pušča tudi državi prostost v čisto svetnih rečeh, ki se ne dotičejo niti božjih zapovedi, niti cerkvene uprave. V dejanstveni izvršitvi teh načel je izrečena prava razmera obeh oblasti; obema je dom tako v jedni hiši. Cerkev je vseobčno kraljestvo božje, v katero spadajo tudi kralji in cesarji, kajti v cerkvi ne veljajo nikakovi svetni razločki.

A kakor je vzvišen duh nad telo, duhovno nad svetno, toliko višja je oblast cerkvena, kakor oblast kraljevska. Tudi ta stavek izpeljuje se čisto dosledno iz krščanskih temeljnih ukov; zato je bil sprejet brez obotavljanja in strahu med splošne nazore ljudstev srednjega veka. Od tod one primere cerkvene in državne oblasti s solncem in z luno; kakor solnce sveti z lastnim svitom, luna pa z izposojenim od solnca, tako ima tudi cerkev svojo oblast naravnost od Boga, država pa posredno po cerkvi; zato naj se država vedno cerkvi daje razsvetljevati in voditi. Primerjali so tudi obojo oblast dvojnemu meču v roki Petrovi; prvi zaznamuje

duhovsko oblast, drugi svetno. Oboja oblast je božjega izvora; oboja je ostra in krepka; a državna je podvržena duhovni, katera jo posvečuje in povišuje. Nalog duhovne je, razširjevati kraljestvo božje na zemlji, varovati božje postave, kaznovati prestopke, a svetna naj jo podpira v izvrševanji tega naloga. Zato piše sv. Bernard novoizvoljenemu Evgeniju III., poprej svojemu učencu: „Oba meča naj se potegneta zdaj pri trpljenji gospodovem iz nožnic; a kdo drugi naj to stori, nego vi? Oba sta Petrova; jeden se mora potegniti iz nožnic na njegov migljej, drugi z njegovo roko, kolikorkrat je potreba.“ In Hugo od sv. Viktorja piše o tej razmeri: „Pod oblast kraljevo spadajo zemeljske, pod papeževo duhovne reči in vse, kar spada k duhovnemu življenju. Kolikor pa je vzvišeneji duhovno življenje nad truplom, tolikokrat se dviguje duhovna oblast nad zemeljsko ali svetno po časti in vrednosti. Kajti duhovna oblast naj postavlja svetno, da je, in jo vodi, da je dobra. Ona sama je najprej od Boga postavljena in če se obrne od prave poti, more jo soditi le Bog.“

Kakor je glavar svetne oblasti cesar, tako je glavar cerkvene oblasti papež, od tod njegova veljava, njegova moč in čast. On strinja v sebi vso duhovno oblast, ker njemu je Gospod izročil ključe. Če se je pokazala oblast papežev ravno v srednjem veku tako močna, ne smemo s tega sklepati, da bi bila še le tedaj nastala. Papeži si niso sami dali oblasti; oni so bili le glavarji od Kristusa ustanovljene cerkve in so svojo moč po okoliščinah vidno skazovali. Papež je bil najvišja oblast v duhovnih rečeh in tudi v svetnih, kolikor so se dotikale duhovnih. Če se je zatorej zoper božjo postavo ali zoper cerkvene pravice pregrešil kdo, bodi-si kralj ali cesar, so ga kaznovali; da, izključili so ga celó iz občestva cerkvenega. Da je tak izobčen vladar zapadel tudi svojo vladarsko veljavo, ni bila cerkvena postava, to je bil nasledek germanske ustave; kajti država je bila v cerkvi, kdor ni bil ud cerkve, tudi ni mogel imeti nobene oblasti v katoliški državi; in v tem pomenu in v takih okoliščinah so papeži kneze odstavljali in po svoji polnomoči podložnike odvezovali prisežene zvestobe. Nikdo se ni ustavljal tej cerkveni oblasti. Če so tudi tako države zabredle v vojske in zadrege, niso tega pripisovali cerkvi, ampak pregreham vladarjev in vladancev; to jim je bila kazen božja. Papež je storil svojo dolžnost; kaj bi bilo neki opominjevanje gluhim ušesom? Kaj bi koristili železni zakoni, ako bi ne bilo nikogar, da bi kaznoval prestopovalce? To vse je bilo onim razvpitim časom samo po sebi razumevno; seveda, vladal je krščanski duh, ne brezbožni, brezverski. Koliko oblast so pripisovali najsvetejši možje onega časa papežu, razvidno je iz besed sv. Bernarda, onega meniha, katerega so kralji popraševali za svèt, čegar upliv je vladal skoraj ves svet, iz besed, katere je pisal kardinalom, ko so bili izvolili njegovega ne ravno posebno obdarjenega učenca Bernarda Pizanskega pod imenom Evgenija III. za papeža: „Kakov namen je pač imelo, da ste se vrgli na

malo omikanega moža, svojo roko deli na njega skritega, ter mu iztrgali iz rok sekiro in motiko, da ste ga opasali z mečem „„da se maščuje nad ljudstvi, kaznuje národe, da veže njih kralje v spone, njih žlahtnike z železnimi verigami.““ Ali ni bilo nobenega modrega med vami, kateremu bi se bilo to bolj pristovalo? Res, smešno se zdi, narediti človeka oblečenega v osorno suknjo predstojnika knezom, zapovedovalca škofom in staviti pod njegova povelja kraljestva in cesarstva. Smešno ali čudovito; gotovo jedno izmed obojega. A jaz ne tajim, ne omahujem v zaupanji, da je tudi to božje delo, ki sam dela velika čudesa.“ In Evgeniju samemu je pisal svetnik: „Oslepljen sem po bliščču tvoje častí in tresem se pri pogledu nevarnosti, katere te obdajajo. Je mesto Petra, kneza aposteljnov, njega, katerega je Gospod postavil kneza svoji hiši. Pepel njegovega groba vzdignil bi se proti tebi, ko ne bi sledil njegovemu duhu in izgledu. Gospod národov in kraljestev si postavljen, da trgaš in razdiraš, da zidaš in sadíš.“

To so nazori, to so misli srednjega veka o papežtvu in cesarstvu, o razmerah med cerkvijo in državo; če jih natančno premislimo, potem bodemo vedeli prav ceniti srednji vek, vedeli prav ceniti moža, ki se je bojeval tako zmagovito za te vzvišene ideje, za korist svete cerkve in slavo božjo, Inocencija III.

Inocencij, predno postane papež.

Rodovina Konti je bila jedna najslavnejših in najžlahtnejših laških rodovin srednjega veka, k nji je pripadal tudi Trazimund, zaročen s Klaro iz blage rimske rodovine Skoti. Med štirimi sinovi mlajših jeden je bil tudi Lotar; rojen je bil okolo l. 1160 skoraj gotovo v Rimu. O njegovih otročjih letih nam ni mnogo znanega, kakor sploh blezo o vseh možeh srednjega veka, ko se še ni toliko pisalo in tudi ni bil vsak pisatelj sam glavni predmet svojih spisov. Med svojimi sorodovínci je imel tri kardinale. Prvi nauk je sprejel v Rimu, potem se je podal na vseučilišče v Pariz in Bolonijo.

Gregor VII. je bil zmagal z duhom nad silo, on je oprostil duhovno življenje surove moči in tako mnogo uplival na to, da se je polagoma razširjala vednost in omika. Poprejšnje samostanske šole skoro niso zadostovale; učitelji jedne stroke so se zbirali v kakem mestu in učenci so jeli prihajati od vseh krajev, ko je zaslovelo ime učilišča. Polagoma so nastale iz tega vseučilišča; bila so sezidana na cerkvenih tleh, papeži so jih potrjevali, dajali jim predpravice, jih obdarovali s podporami in ustanovninami. Kakor vse življenje, je bila tudi vednost v srednjem veku cerkvena, t. j., ni imela namena, bojevati se proti veri in cerkvi, ampak je oboje razširjala in utrjevala, se je razvijala iz vere in imela poslednji namen slavo božjo. Učenci so pri-

hajali iz vseh krajev in dežel iz ljubezni do vednosti, ne da bi si služili kruha. Prva vseučilišča so bila v Salernu za zdravilstvo, v Boloniji za pravo in v Parizu za bogoslovje. Prav za prav se tudi po navadi računijo kot vseučilišča še le po l. 1200. (Bolonija l. 1200, Pariz l. 1206), a jednaka učilišča so bila že davno poprej.

V Pariz je šel zatorej najpoprej Lotar. Tamošnjo učilišče je bilo za bogoslovje že tedaj najimenitnejši. Najslavnejši učenjaki so tam predavali. Poslušalcev pa so imeli toliko, da je bilo skoraj večje njih število, nego druzih mestnih prebivalcev. A imeli so oster red; niso smeli postopati brez dela, niti pohajkovati leno večino časa. Tú se je Lotar natanko seznanil z bogoslovsko vednostjo, ki je ravno tedaj dobro pričela svojo najlepšo dôbo, dôbo šolastike. Visôko je častil svojega učitelja Petra Korbrilskega, kateremu je še pozneje skazał hvaležnost, podarivši mu nadškofijo Sensko; a zeló drag prijatelj mu je bil Angleż Robert Courcon, katerega je pozneje imenoval kardinalom. Kar osobito znači njegove tedanje nazore je, da je neke počitnice v to porabil, da je obiskal grob sv. Tomaža Becketa v Canterburyu, grob onega velikega mučenika za prostost angleške cerkve.

Iz Pariza se je podal v Bolonijo, ravno tako sloveče učilišče za pravo svetno in cerkveno. Tako je postal sposoben za poznejša, težka, opravila; dobro izobražen se je vrnil star kacih 21 let v Rim, skoro po smrti Aleksandra III.

V Rimu so ga porabili brzo za najvažnejše opravke, za kar se je imel zahvaliti nekaj svojemu visôcemu rôdu in uplivu sorodnikov, a še več veliki svoji sposobnosti. Tako ga je rabil Lucij III., Urban III. in Gregor VIII. Zadnja dva sta se največ bavila s križarsko vojsko; prvi je hotel sam iti v sveto deželo, a čuvši o zmagi Saladinovi je umrl v Ferari po dveletni vladi. Gregor je vladal le 57 dní; tudi on je vso svojo pazljivost obrnil na isto reč; pisal je pismo vsem zapadnim ljudstvom in jih vzbujal na sveti boj. Po njegovi smrti je postal papež Klemen III., Lotarjev ujec, ki je jedno leto pred svojo smrtjo imenoval Lotarja kardinalom v obče veselje vseh, ki so poznali njegovo izvrstnost. L. 1191 je Klemen umrl.

Njegov naslednik je bil Celestin III. iz družine Orsinijev, sovražne družine Kontijev. Nekaj zaradi tega sovraštva, nekaj, ker ni vedel prav ceniti Lotarjevih spretnosti, ni se kaj dosti menil za mladega kardinala, ampak mu je odvzel dosedanja obilna opravila. Lotar je zapustil Rim in je bival največ v Ananiji. V tem času zaničevanja je spisal v samoti knjigo: „o malovrednosti človeškega življenja; ali: o zaničevanji sveta.“ Njegovo visokodušno srce je bilo globoko zadeto; spoznal je tembolj nečimurnost vse posvetne slave. Da le malo označim njegove misli, naj navedem tù nekatere njegovih izrekov.

„Kakor je morje grenko in valovito, tako vlada grenkost in valovitost v časnem bitji. Nikjer ni mirú in varnosti; nikjer niti pokoja, niti počitka, povsod strah in trepet, trud in bolečina. Žalost se primeša smehu in toga se meša v cvet radosti.“

„Predemo pajčevine in zapravljamo čas s praznimi željami.“

„Kje je kdo, ki bi tudi le jeden dan preživel v čistem veselji, brez dolga na vesti, brez vzburjenja jeze, brez gibanja strasti?“

Kako natanko je spoznal slavohlepnost človeško in uvídel, da ona vodi mnogih dejanja, spoznavamo iz besed:

„Drugi mislijo na vse, storé vse, gódi jim vse, da bi dosegli hvalo, slavo in vdanost pri ljudeh. Da se vzdignejo do visokih častí, imajo hvalevredne besede v ustih; prosijo in obljubujejo, dajo in darujejo in iščejo po krivih potih častne stopinje, katere ne morejo doseči po ravnih; ali si jo prilasté s silo in pri tem računijo na pritrjenje prijateljev, varstvo sorodnikov. A visoka čast — kakošna teža! Če je slavohlepnik dosegel svoj vrhunec, ne pozná njegova prevzetnost meje, njegov napuh ne čuti brzde; meni, da je tem boljši, čim višji stoji; na svoje nekdanje prijatelje se ozira zaničljivo in včerajšnjih ne pozna več.“

L. 1197 je zbolel Celestin. Ko je čutil, da se mu bliža smrt, hotel se je odpovedati svoji časti, če bi volili kardinali Janeza od svetega Pavla iz rodovine Kolone za papeža. A kardinali se niso hotli vdati; še na svoji smrtni postelji priporočal jim je onega moža; v prosencu l. 1198 pa je umrl.

Inocencij postane papež.

Resni časi so bili, ko je umrl Celestin. Moč cerkvi neprijaznih Hohenstaufov se je bila zopet pomnožila pod krepkim Henrikom VI. Stiske iztočnih kristijanov so zahtevale krepkega, delavnega papeža. Kardinali so resno premišljali, kdo bi bil najsposobnejši; največ glasov sta dobila Janez Salernski in Oktavijan; oba sta izrekla, da smatrata vrednejšega Lotarja; in res, glasovi so se združili in voljen je bil 37letni Lotar za papeža z imenom Inocencija III. Jokaje se je branil težavne častí, a volilci se niso dali pregovoriti; vedeli so, koga so izvolili. Ljudstvo je z veseljem sprejelo voljenca. Ker je bil Lotar še dijakon, posvetili so ga dné 22. svečana v mašnika, drug dan v škofa; kardinal in škof Ostijski ga je posvetil papeža. Po končanih obredih je govoril Inocencij duhovščini in ljudstvu o namenu in vrednosti apostolske časti.

Inocencij in Italija.

Trdne vajeti in krepke roke, ki naj jo vodi, je potrebovala tedaj cerkvena vlada. Marsikaj je bilo popraviti, marsikaj prena-

rediti. A kje je pričel Inocencij reformo? Kakor vsak moder reformator, pri sebi, v svojem obližji. Hotel je, da se prične prerojevanje na njegovem dvoru in od tod razširi po Italiji in po vsem sveti. Pravi vzor vsem škofom odpravil je ves nepotrebni lišp. Zlate in srebrne posode in orodja je zamenjal z lesenimi in steklenimi; žlahtne mladeniče, ki so stregli na dvoru, je odpustil, oskrbljene s potrebnim denarjem; menihi so mu stregli, le po tri jedí so prihajale na njegovo mizo. Pri slovesnih prilikah seveda se je skazal v vsem papežu primernem blišču. Potem je tudi prognal iz lateranske palače menjalce, ki so se bili naselili pri vratih. Najbólj je sovražil podkupljivost; z ostrimi kaznimi jo je prepovedal in sam je trikrat na teden poslušal pritožbe na mestu, kjer so vsi mogli do njega. Z denarjem, ki si ga je tako prihranil, je zidal državna poslopja in cerkve. Zdaj je pričel reformo najpoprej v Rimu, kjer so še vedno tlele prekucijske misli Arnolda iz Brešije; imeli so senat, obstoječ iz 56 udov; a tedaj je bil le jeden senator, strinjajoč v sebi vso moč, izvoljen, seveda od ljudstva. Inocencij je prisilil ljudstvo, da so odstopili to pravico njemu; on je postavljal za svoje in kardinalov osobno varstvo senatorja le za jedno leto. Tudi cesarskega prefekta je pripravil do tega, da mu je prisegel kot gospodu rimskega mesta, in s prisego zagotovil: „da ne bode zaupanih posestev ničesar prodajal, zastavljal ali za fevd dajal, da bode preiskaval pravice in dohodke rimske cerkve, jih naznanjal in spravljal, da bode dobro varoval izročene mu dane gradove, nikogar ne puščal vá-nje brez papeževega dovoljenja, da bode odgovor dajal o svoji službi in po zapovedi se jej odpovedal.“ Tako si je Rim po vsem pridobil.

Zdaj je obrnil Inocencij svojo skrb na cerkvena posestva po Italiji, katera je bil Henrik VI. v državne nemške fevde razdelil. Ker so bili Nemci malo priljubljeni zaradi stiskanja, so bili vsi prebivalci veseli, ko je papež razposlal svoje kardinale, da bi zahtevali pripoznanje gospodstva in so z veseljem vstali za papeža.

V Ankonski marki in v Romaniji je gospodoval Markwald Anweilerski, zvit in hraber mož, nekdaj v veliki časti pri Frideriku I. in Henriku VI., tako, da ga je bil slednji imenoval izpolnovalcem svoje oporoke in oskrbnikom dežele v Siciliji. Dvema po papežu poslanima kardinaloma je odgovoril, da bode z deželo in posestvom papežu podložen; a iskal je le prilike, da bi se osvobodil vsake podložnosti in zato je pričel vojsko z mesti, katera so se bila podvrgla Inocenciju. Kardinala sta ga izobčila; skoro se je pričela vojska, v kateri je bil Markwald premagan in da-si je mnogo denarja ponujal, niso mu upali in moral je iti v Sicilijo.

Vojvodstvo Spoleto in grofija Asisi ter Sora so bili v rokah Konrada Urslingena; tudi on je mnogo obljuboval papežu, da bi mu pustil posestva, a ker ni ničesar opravil, odpovedal se je vladi in odšel na Nemško. Papeža pa, ki je po teh

zmagah potoval po deželi, so z veseljem sprejemali ljudje in vriskali so mu, ki je bil oprostil deželo tujcev.

Tudi oni, ki so bili na Matildinskih posestvih v Toskani, so priznali papeževo oblast; le malo jih je ostalo zvestih vojevodi Filipu, poglavito v Pizi. Tako so bila cerkvena posestva v teku jednega leta zopet pridobljena: Ankona, Fermo, Osimo, Fano, Sinigalija, Jesi, Cesena, Spoleto, vse to je bilo oproščeno tuje oblasti. Inocencij je dal pozidati nekaj trdnih gradov; za Toskano je postavil posebnega oskrbnika; zagotovil si je dohodke, ki so spadali po pravici rimski cerkvi; skrbel je po očetovsko za pridobljene kraje, da sta v kratkem cvetela pravica in mir po vseh krajih.

Tudi pozneje še je imel vedno dosta opravil v svojih deželah. Rimljani so bili nemirni, v več stranek razdeljeni, so često kovali zarotbe; a s svojo modrostjo in trdno voljo je krepko vladal Inocencij in zato tudi njegovi sovražniki nikdar niso pridobili kaj znatnega.

Sicilija je bila že od Roberta Guiskarda papežev fevd; prvi papež, kateremu je Robert skazoval fevdalno zvestobo, je bil Leo IX. (1049—1054) in pozneje je bila potrjena pod Nikolajem II. (1058—1061). Ko bi bil Henrik VI. dalje živel, gotovo bi bil skušal razdreti to fevdalno zavezo. A vdova Konstancija, ki je uvídela, kako slaba je ženska moč v tako burnih časih, je pripoznavala fevdalno gospodstvo papeževo; vsako leto je bilo določeno 1000 zlatníkov za fevdalni tribut. Inocencij je spoznal skoro tudi, da so bile prevelike predpravice, katere je uživalo sicilijansko kraljestvo, kakor: pravica imenovati legata, nadškofe in škofe, sprejemati apelacije, sklicevati zbore; bile so le v pogubo cerkveni prostosti; zato jih je odpravil navzlic vsem ponudbam in obljubam kraljice. A kraljica je skoro zbolela in umrla; na smrtni postelji je imenovala Inocencija jerobom Frideriku, tedaj staremu komaj pet let, kajti rojen je bil grudna l. 1194; določila je tudi papežu za trud 30.000 zlatnikov.

Res mnogo je imel opraviti Inocencij s Sicilijo, da je obdržal Frideriku kraljestvo, ker mnogo jih je bilo, ki so mu stregli po vladi. Med temi sta bila glavarja že omenjeni Markwald in Diepold. Markwald, prognan iz cerkvenih dežel, hotel si je ustanoviti novo posestvo v siciljskim kraljestvu in marsikdo ga je podpiral, tudi Walter, škof Trojanski, veliki kancelar kraljestva. Proti oporoki kraljičini se je opiral Markwald na oporoko Henrikovo, da pripada jerobstvo njemu, ne Inocenciju. Zato je moral papež zbrati vse svoje moči proti nevarnemu sovražniku; poklical je na boj vse viteze in ljudstvo, opominjajoč jih dovršene hudobije in grozovitosti, in je slovesno izobčil Markwalda in njegove somišljence, ter poslal v Sicilijo trdnega in modrega kardinala Gregorija, naj stori kolikor moči, za mladega kralja; Markwald je napósled pričel obljubovati in

ponujati, a ni se mu posrečilo zaradi Inocencijeve značajnosti in modrosti. Papež je poslal svojega bratranca Jakoba z vojsko proti Markwaldu; pri Palermu se je vnel hud boj in Jakob je zmagal; Markwald je moral bežati; mnogo njegovih tovarišev je bilo ujetih.

A zvijačni kancelar Walter je znal napraviti, da je moral Jakob oditi in tudi papežev legat; ali Markwald je bil sprejet med kraljeve svetovalce. Prijateljstvo to ni trajalo dolgo, jela sta se pisano gledati, in kancelar je izgubil s svojo hudobnostjo vso veljavo, in sicer se je tudi Inocencij oglasil proti njemu; tako je bil zopet Markwald na vrhuncu slave; a Walter se je združil z Diepoldom. Toda Markwaldove slave bilo je skoro konec, zbolel je in umrl l. 1202. Zdaj se je spravil Walter s papežem in vrnil se v Sicilijo; l. 1205 pa tudi Diepold; tako so bili najhujši sovražniki Friderikovi in njegovega jeroba izgubili vso moč.

L. 1208 je dosegel Friderik svoje štirinajsto leto in tako postal polnoleten; papeževo jerobstvo je prestalo. A Inocencij še vedno ni zapustil svojega varovanca, pomagal mu je s svetom in dejanjem. Svoje jerobstvo je odložil z zaroko mladega kralja s Konstancijo, kraljičino Aragonsko. Da bi še bolj utrdil moč kraljevo, podal se je dne 15. maja l. 1208 iz Rima sam v siciljsko kraljestvo in v San Germanu je predsedoval sklicanemu zboru siciljskih veljakov. S prisego so mu obljubili, da bodo vse sprejeli in držali, kar bode on napravil v podporo kraljevo, v zagotovljenje miru in v varstvo kraljestva. —

Tako je spolnoval blagi papež svoje dolžnosti jerobske. Nikjer ni gledal na svoj dobiček, niti ni gledal na to, da bi pridobil rimski cerkvi še kaj dežele, kar bi bil v tedanjih časih z lahka storil; skazal se je pravega varuha sirote in tudi tako kazal svojo visoko službo. Kako je Friderik to blagodušno ravnanje povračeval njegovim naslednikom in rimskemu stolu, vé vsak, kdor le malo pozná zgodovino Friderika II.

Inocencij in bula „Solitae“.

Bizantinsko cesarstvo se je počasi, a gotovo bližalo poginu. Utikanje cesarjev v cerkvene zadeve, njih samovoljno gospodarstvo v duhovnih rečeh, kateremu je duhovščina malovredno klanjala svoj hrbet, bilo je ločilo iztočno, nekdaj toliko cvetóčo cerkev od zapadne, jej je pa tudi zavezalo vse žile zdravega napredka in tako cerkev in ž njo državo od dné do dné bolj slabilo. Papeži in sploh ves zapad so se s hrepenenjem ozirali na iztočne kraje, spominjajoči se slavnih očetov, katere je rodil, krví, ki je bila prelíta za vero, in storili so, kar so mogli, da bi pospešili zjedinjenje. Posebno zdaj jim je bilo do tega, da bi se sprijaznili z iztočnimi cesarji, ko je duh križarskih vojsk polnil ves zapad. Bizan-

tini se niso mnogo menili za te vojské, niso križarjev podpirali, ampak so jim stavili še marsikake zapreke. Za Inocencijevih prvih vladarskih lét je bil cesar Aleksij III. zvijačen, prevzeten človek; njemu je pisal Inocencij pismo skoro v začetku svoje vlade, v katerem ga je izpodbujal na pomoč križarskim vojskam. A cesar ni bil posebno zadovoljen s tem opominjanjem; pisal je Inocenciju pismo, v katerem je izrazil svoje začudenje o Inocencijevem pismu in skušal dokazati prednost in višjo oblast cesarsko nad duhovsko, osobito iz sv. pisma, sklicevaje se na besede sv. Petra v 2. poglavji I. listu, in na nekatera mesta starega zakona.

Inocencij najprej pripoveduje, da je izvedel, da je cesar res prejel pismo in ga prebral, potem nadaljuje: „Čudila se je vaša cesarska visokost, da smo poskušali kregati te v svojem pismu. Temu tvojemu začudenju je dalo ne vzrok, ampak povod, kar si bral, da je sv. Peter, apostolov prvak, tako-le pisal: „„Bodite podložni vsaki človeški stvari zaradi Boga, bodi-si kralju, kakor najvišjemu, bodi-si vodjem, kakor po njem poslanim v maščevanje nad hudodelniki in v hvalo dobrih.““ Te besede sv. Petra je zlorabil Aleksij; on je namreč sklepal iz tega, ker pravi apostol „podložni bodite“, da morajo biti podložni duhovni, iz tega, da pravi „kralju kakor najvišjemu“, da imá kralj prednost pred duhovnom in nazadnje iz besed „v maščevanje nad hudodelniki in hvalo dobrih“, da ima kralj višjo oblast meča tudi nad duhovstvom; a vse to ométa mu Inocencij s tem, da tako-le nadaljuje: „„A ko bi bil pazil na osobo govornika in onih, katerim je govoril in na pomen govorjenja natančneje, ne bi bil tako izrazil misli pišočega. Pisal je namreč apostol svojim podložnikom in jih klical k zaslugi ponižnosti: kajti, ako je s tem, da je rekel „„bodite podložni““ hotel naložiti duhovnom jarem podložnosti in onim dati veljavo prednosti, katere je opominjal jim podložnim biti, sklepalo bi se iz tega tudi, da je vsak suženj prejel gospodstvo nad duhovnim, ker je rečeno: „„vsaki človeški stvari.““ A kar nasleduje: „„kralju kakor višjemu““, ne tajimo, da je najvišji kralj v svetnih rečeh nad tistimi samo, ki od njega prejemajo svetne reči; a škof je višji v duhovnih, ki so toliko vrednejši nad svetnimi, kolikor se ceni duša višje nad truplo; da-si ni rečeno samo: „„bodite podložni““ ampak je pridejano: „„„zavoljo Boga“““; in ni čisto podpisano: „najvišjemu kralju“ ampak: „„kralju kakor najvišjemu““.

Četrta križarska vojska.

Nazori in čuvstva, ki so vladali srednji vek, so bili verski, zato je bilo versko tudi navdušenje, katero je gnalo zapad v iztočne kraje. Kako bi bilo tudi čudno, če veliko spoštovanje navdaje človeštvo do onih krajev, kjer je živel, trpel in svoje odrešenje dovršil naš božji izveličar! Že v starem veku so ljudje radi in pobožno potovali v sveto deželo; ali kedar so si Mohamedani, posebno

Seldžuki, prisvojili svete dežele, so nastale silne težave za potnike. Od iztoka so vedno prihajale tožbe o trpinčenju, katero prebívajo ondotni kristijani; ni čuda, da se je človeštvo razvnelo za sveto misel, one kraje iztrgati iz rok nevernikom; zato se je vsa moč tedanjih naravno krepkih in verskih časov združila v izvršitev te vzvišene misli. Papeži so se krepko poprijeli načrta, vzbujevali ljudstva na sveti boj, delili odpustke; že Gregor VII. hotel se je l. 1074 sam postaviti na čelo vojski 50.000 móž, boj s simonijo in konkubinatom ga je zadržal in begun je moral umreti v Salernu. Njegov pomen za križarske vojske znači nam njegov slavni životopisec Gfrörer, ki piše: „Mislimo si, kako šumé križarji jednajstega veka svojimi četami mimo groba Gregorijevega pri Salernu. Nikdar ni videl svet jednakega početja, pri katerem bi bile vladale tako čisti in nravni vzroki; nikdar vojske, kakor ta, ki je, da-si zbrana iz vseh kotov krščanstva, brez vseh zunanjih pomočkov, brez shramb, brez denarnice, brez bark, brez mostov, da, brez najpotrebnejšega, jedinega vodstva, hodila dvé leti po puščavah, premagala izlam, vzela Jeruzalem in latinsko kraljestvo ustanovila v Aziji. To je včinil Gregorijev duh. Kakor je pod njegovim papeštvom zginilo krivoverstvo v nižjih krogih, tako je udihnil njegov izgled višjim redom vero, ki je prestavljala gore. Misel prve sirske vojske vzbudila se je v njegovi glavi. Da bi bil on doživel izvršitev ali jo vodil, čudovite reči bi se bile zgodile.“ A on je bil v grobu; prva vojska je bila sicer srečna, a razpori med knezi so skoro zmanjšali njih moč in jedna pridobitev za drugo se je zopet izgubljala. L. 1099 je bil vzet Jeruzalem, l. 1144 že je padla Edesa; sicer so se podali na pot Ljudevit VII. francoski in Konrad III. nemški, a duh, ki je vladal, ni bil oni za reč božjo navdušeni, kakor v prvi vojski in ničesar niso opravili. L. 1187 je padel pod Saladinom Jeruzalem. Zopet so se podali trije knezi na iztok. Friderik nemški, Filip Avgust francoski in Rihard angleški; vendar zopet niso mnogo opravili.

Ko je l. 1198 zasedel stol sv. Petra Inocencij, je tudi on zbral vse svoje moči, da bi dvignil Evropo k novi križarski vojski. Po vsem zapadu je razposlal svoje poslance, delil posebne pravice škofom, določil, da bodo darovali on sam in kardinali tretjino svojih dohodkov, druga duhovščina desetino v ta namen. Da bi obrnil vseh misli na ta sveti boj, prepovedal je za 5 let vsak turnir. Res, vnelo se je počasi človeštvo za križarsko vojsko; največ sta storila s svojimi pridigami Fulko Francoz, in opat Martin Nemec. Fulko je bil poprej lehkomišljen dijak, je spoznal svoje pregrehe in je pričel pridigovati z velikim vspehom, tako, da ni nobena cerkev obsegla njegovih poslušalcev in da je bil često v nevarnosti življenja. Opat Martin je deloval bolj tiho, mirno, ponižno in je tudi potem ves čas vojske obdržal velik upliv. Fulko je umrl l.1202. Največ je pridobila križarska vojska, ko sta se k nji oglasila dva najbolj slavna viteza, 22letni grof Thi-

baud iz Champagne in 27 l. grof Ljudevit iz Blois in Chartresa, oba bližnja sorodovinca kraljeva. Skoro se je oglasilo mnogo baronov in drugih žlahtnikov, n. pr. Simon Montfortski, grof Balduin Flandrijski, Gotfrid Vilehardouinski i. d. L. 1200 so bila posvetovanja v Soisonsu in sklenili so vožnjo po morji. Za vožnjo so hoteli najeti Benečane in zato so poslali nekatere plemenitaže v Benetke, ki so takrat ravno dobro pričele svojo najlepšo dôbo. Dože je bil v Benetkah tedaj Henrik Dandolo, star 84 let, a poln mladostnega ognja in maščevalnega duha zoper Bizantine, ki so ga bili poslanca oslepili. Za 85.000 kolonjskih mark srebra so se pogodili v treh odlokih, zadnji v aprilu l. 1202; poleg tega je hotla mlada republika sama oborožiti 45 bark s pogojem, da bi se delili dobitki med križarji in Benečani. Inocencij je zvezo potrdil z velikim veseljem.

Inocencij je delal na vso moč za vojsko, a svaril je, naj ne napadajo nobenega krščanskega ljudstva, in če bi bilo to potrebno, naj vsaj ničesar ne storé brez legatovega dovoljenja. V začetku spomladi l. 1202 so jeli od vseh straní se zbirati v Benetkah. A ni bilo dosta denarja; še 34.000 mark morali bi bili dati. Zdaj stopi po konci Dandolo ter kaže Benečanom, da bi bilo sramotno, ko bi pridobljeni denar pridržali, a da zopet niso dolžni, zastonj ga puščati križarjem; že dolgo časa je, kar jim je ogrski kralj odvzel Zaro, naj jim dakle pomagajo križarji pridobiti to mesto, da si zaslužijo dolžni denar. Benečani so bili zadovoljni; ne tako vsi križarji, a naposled niso mogli drugače, zato so se vdali. Dandolo sam je prevzel poveljstvo. A predno so odrinili, prišlo je od papeža pismo, žugajoče z izobčenjem, ako bi križarji napadli kako krščansko deželo. Toda pismo je slabo pomagalo, le nekaj jih je ostalo. Čisti, nesebični duh, ki je vodil prvo vojsko, ni se nikdar spet povrnil in posebno četrta vojska je bila v prid le Benečanom. Vladali so drugi sebični nameni; zato je pismo papeževo imelo tako malo utisa; križarji so se odpeljali in tudi v resnici vzeli Zaro in postopali ostro s podvrženim mestom. 40.000 mož bilo je zbranih pred Zaro.

Aleksij, sin prestola prognanega Izaka Angela, je bežal k vojevodi Filipu Švabskemu. Ta ga je priporočil križarjem. Aleksij sam jim je obljubil, če mu pomagajo zoper Aleksija III. do prestola, da jim pomaga pri vojski proti Jeruzalemu, da zjedini iztočno cerkev z zapadno, plača 200.000 mark in osobno jih spremlja proti Egiptu, odkoder so se bili namenili proti Palestini. Sicer so se mnogi ustavljali temu predlogu, sklicevaje se na papeževa pisma, a ničesar niso izdali. Sklenjeno je bilo prej vzeti Drinopolj. Papež izvedši to, jim je vnovič zažugal izobčenje, kakor jim je bil ukazal že prej, kralju ogrskemu vrniti vzete kraje; a pismo je prišlo, ko so bili že odšli.

Dné 23. junija l. 1203 so bili križarji na azijskem obalu nasproti Drinopolju. Tú se je razprostiralo pred njimi jedno najkrasnejših mest s skoraj polovico milijona prebivalcev; tako veliko mesto in

križarjev je bilo tako malo! A oni so bili hrabri, krepki, navdušeni, Aleksij III. pa se ni bil pripravil skoraj nič, bil je prevzeten zanašajoč se na trdnost zidovja in broj bojevalcev, a ko se je boj v resnici vnel, je bežal strahopetnež z 10 centi zlata in cesarskim lišpom. Ljudstvo pa je peljalo Izaka iz ječe in ga posadilo na prestol; ko so križarji to izvedeli, so poslali k njemu poslance, da bi potrdil zvezo med Aleksijem in križarji, kar je tudi storil. Veselje je bilo obče. Aleksij, sovladalec Izakov, je pisal Inocenciju in mu naznanil, zakaj so križarji to storili, ker jim je namreč obljubil, da hoče zjediniti obe cerkvi, katero obljubo je ponovil papežu. Tudi križarji so ga prosili, naj jih oprosti izobčenja, kateremu so bili zapadli s svojo nepokorščino. A ta čas se je v Drinopolju mnogo promenilo. Ljudstvo se je naveličalo cesarja, nagnjenega zapadnikom, staro sovraštvo do „Frankov" se jim je vnelo; pripomogla je še nesreča, da so nekateri Franki provzročili silen ogenj, ki je velik del mesta pokončal. Nekov sorodnik Aleksijev, Aleksijev Dukas Murzuphlos, se je v teh zmešnjavah zvijačno polastil prestola, je dal Aleksija v uječo vreči in potem zadaviti; stari Izak pa je umrl od žalosti. A zdaj je bilo tudi križarjem dovolj. Jeza in srd, katerega so dolgo zadržavali, sta izbruhnila, sklenili so maščevati zaveznika nad izdajalcem. Dné 9. aprila 1204 se je pričel boj in dné 12. so bili na obzidji mesta. Kakor ovce so klali Grke, velik del mesta je bil zopet požgan in navzlic vsemu trudu poveljnikov, so razsajali križarji hujše od Mohamedanov. Koliko škode za vednost in umeteljnost se je storilo, ne vé nihče; a Drinopolju so zapovedovali Franki! —

Kaj je bilo storiti? Da bi bila pridobitev stalna, so sklenili razdeliti deželo in voliti cesarja. Za cesarja so volili Balduina, grofa Flandrijskega, 32letnega, lepega, pobožnega moža. Deželo so razdelili tako, da je dobil Balduin Carigrad z okolico in Nikomedijo v Aziji, potem nekaj otokov. Benečani so dobili tri osmine z Drinopoljem in tretjino glavnega mesta; oni so sploh dobili najboljše in največ; odtod moč in slava benečanska v srednjem veku. Bonifacij Montferatski je dobil Makedonijo. Tako je padlo bizantinsko kraljestvo pred malo četo križarjev in na njegovo mesto nastopilo je latinsko, cesarstvo Romanija, ki je ostalo do l. 1261, ker je imelo slab temelj, kajti Latincev je bilo malo, Grkov zeló mnogo in silno sovražnih novi vladi.

Kaj je dejal na vse to Inocencij? Da ni mogel kar molčati proti takemu grozovitnemu postopanju križarjev in proti njih nepokorščini, je gotovo; pisal jim je, da niso imeli do Grške nikake pravice. „Od svoje obljube ste se obrnili lahkomišljeno; bojevali ste se proti kristijanom, ne proti Saracenom; niste vzeli Jeruzalema, ampak Drinopolj in ste višje cenili od nebeških zakladov zemeljsko bogastvo." Potem jih še dobro okrega zaradi grozovitosti, katere so počenjali v dobljenem mestu, zaradi oskrunjenja svetih krajev in reči, katerih so se dolžne storili. A on je spoznal tudi, da more ta pridobitev biti na veliko korist kršćan-

stvu po božji previdnosti, „ki je morda hotla kaznovati to ljudstvo, ki se je ločilo od cerkve ter ni nikdar pomagalo sveti deželi,“ in svetuje križarjem, naj zdaj pridobljeno varujejo in branijo, pravično vladajo, cerkvena posestva vrnejo, se spokoré za storjene krivice in poleg tega nikdar ne pozabijo prve obljube, sveto vojsko za Palestino. Potem je preklical izobčenje, izrazil željo, da se ločena cerkev drinopoljska zjedini z rimsko in oprosté robstva še sestri jeruzalemska in aleksandrijska. Patrijarh je postal Benečan Morosini.

Tako se je končala četrta križarska vojska. Da ni bila srečna, da ni bil dosežen glavni namen, temu ni bil kriv papež, ki je storil gotovo vse mogoče, temu je kriva bila umazana sebičnost Benečanov in nekaterih križarjev. Inocencij pa nikdar ni zabil svojih namenov; vedno je budil kneze na pomoč sveti deželi; zadnji čas je stavil svoje upanje na pokrovitelja Friderika II; a Bog ga je poklical iz svetá in mu tako prihranil to najbridkejšo prevaro, katero bi mu bil učinil brezznačajni Hohenstauf.

Inocencij in Nemška.

Najožja je bila zveza med cesarstvom in papeštvom, kakor smo že kazali; zato je zgodovina nemških cesarjev vedno natanko združena z zgodovino papežev. To se pokaže tudi pri Inocenciju.

Henrik VI. je bil krepek vladar, a imel je one ideje, katere je hotel izvršiti njegov oče, Friderik I. Barbarosa, ideje, ki zaznamujejo hišo Hohenstaufsko, stranko ghibelinsko. To je namreč misel vesolnega cesarstva, absolutnega, vsevladajočega. Tej ideji je stal nasproti republikanski duh zgornje-italijanskih mest, še bolj pa veljava apostolskega sedeža. Zato je bil že Friderik napel vse svoje moči, da bi si podvrgel oboje. Lombardijo si je podvrgel, al ob skali Petrovi so se razbila njegova orožja. Aleksander III. je bil njegov zmagalec. Henrik VI. je nadaljeval idejo očetovo, a ni imel istega visôkega, vsaki zvijači in lažnjivosti sovražnega, ter globoko verskega duha, kateri je odlikoval pri vseh naopakah Barbaroso; a njegova zmagalka je bila smrt. L. 1197 je umrl, zapuščajoč komaj 3letnega Friderika v Siciliji. Dal ga je bil sicer že voliti za nemškega kralja, a kaj more opraviti tako slab otrok v tako razburjenih časih? —

Sinov Friderikovih sta živela Filip in Oton Burgundski, ki pa je zaradi svoje brezobzirnosti imel opraviti z domačim plemstvom. Filip, najmlajši in najblažji, rojen l. 1176, je bil odločen za duhovski stan, a Henrik VI. ga je pripravil k izstopu in mu dal l. 1195 vojvodstvo Tuscijo, zaradi česar ga je Celestina III. izobčil, ker je bilo cerkveno posestvo in l. 1196 vojvodstvo Švabsko. L. 1197 ga je zaročil z bizantinsko Ireno, ker v svetni monarhiji Hohenstaufski mu je bil namenjen prostor namestnika carigradskega. Filip je skušal sicer ohraniti kraljestvo Frideriku, a nekateri knezov so se bali, da ne bi po-

stalo dedno, drugi za svoje prostosti, in njim na čelu bil je nadškof Adolf Kolonjski, nasprotnik Hohenstaufom. L. 1198 je zbral kneze v Andernahu in hotli so voliti najprej Bertolda Zähringenskega; a po svoji stranki je bil voljen Filip, posled dolzega obotavljanja. Ker Bertold ni hotel prevzeti kraljestva, so volili Filipovi nasprotniki Otona, druzega sina Henrika Leva, jednega najhujših nasprotnikov Hohenstaufom iz hiše Welfove. On je bil poseben ljubec Riharda angleškega, zato ga je ta tudi posebno podpiral v tem slučaji. Tako je bila dvojna volitev. Oton je bil kronan v Ahenu od nadškofa kolonjskega, zatorej na pravem kraju in od pravega posvečevalca; a Filip v Moguncij od tujega škofa Tarentaiskega s pravo krono. Oton je imel več prijateljev v severo-zapadu, Filip na jugu. Prvi se je naslanjal na Angleško, drugi na Francosko. Skoro se je vnel ljut boj med izvoljencema.

Začetkom se ni hotel Inocencij odločiti za noben del, ker je menil, da se reč že poravná sama po sebi. Prvi se je obrnil do papeža Otona in ga prosil, naj ga krona v cesarja. Zanj je pisal tudi Rihard in Adolf kolonjski. Filip pa še ni pisal papežu; zato papež ni precej Otonu odgovoril; slednjič pa je vendar naznanil nadškofu kolonjskemu, da po svoje pripomore Otonovi časti in se nadeja od njega vdanosti do rimskega prestola. V istem času je pisal tudi knezom o potrebi jedinosti, kazal žalostne nasledke nesloge in obljubil svoje pripoznanje vrednejšemu. Osem dní po tem pismu je tudi Filip naznanil svojo izvolitev v Rim. Takrat se je vrnil Konrad, nadškof Mogunški, iz Azije. Na njegovo posredovanje je stavil svoje upanje Inocencij, a tudi on ni ničesar opravil. V odgovoru na kneze opomnil jih je papež, kaj govorí proti Filipu in potrdil, da je veljavna volitev Otonova, da-si tudi še se ni odločil za nobenega. Ob tem času je umrl Konrad Mogunški. Zdaj je menil Inocencij, da je prišel čas, odločiti se za jednega ali druzega, zato je poslal kardinala Guidona legata na Nemško, naj naznani, da apostolski stol pripozna Otona izvoljenega cesarja. Volitev Filipa je razglasil neveljavno, ker je bil slovesno izobčen od Celestina III.; potem tudi, ker je iz rodovine Hohenstaufov, ki so se skazali vedno sovražni papeštvu in cerkvi. To pismo je sklenil z besedami: „Sicer ima naš legat zapoved, da na to deluje pri knezih, da si zjedinjeni volijo pripravnega moža ali reč nam prepusté, da jo določimo. Če jim nobeden teh potov ne godi, smo dosta dolgo čakali, k slogi opominjali, po pismih in naznanilih svetovali, svojo misel izražali.“ Dalje je pisal tudi posameznim knezom, da delujejo za Otona, ravno tako francoskemu kralju. Oton je prisegel dné 8. junija l. 1201 pred papeževimi poslanci, da bode varoval in spoštoval cerkvena posestva, papežu pomagal pri brambi Sicilije, poslušal njegov svèt v zadevah Lombardije in Tuscije in pri miru s francoskim kraljem. Ta čas je Guido zbral kneze in očitno naznanil, da je Oton rimski kralj in zažugal iz-

občenje vsem, ki bi se mu vstavljali. Filip sicer ni izgubil mnogo privrženeev; a bridko se je pritožil proti papežu in dejal, da je vničena prostost Nemčije, ako se ne sme voliti kralj brez papeževega dovoljenja.

Začetkom l. 1202 so prišli poslanci Filipu privrženih knezov v Rim. Inocencij jih je sprejel prav prijazno. Knezom je odgovoril v znameniti buli „Venerabilem“, v kateri jim je odgovarjal, ker so se pritoževali proti legatu, rekoči, da je bil ali volilec ali sodnik v zadevah volitve; če je bil prvo, utikal se je v tuje reči, če drugo, zakaj ni povabil na zagovor obsojenih knezov? Pojasnil je tudi razmero med papežem in volitvijo nemškega kralja in pokazal, kakošen upliv smé in mora imeti papež do nje, ker to pismo pojasnuje tako dobro stališče, katero zavzima cesar proti papežu, naj nasledujejo tú v prevodu glavni oddelki in na to nekatere besede o njem.

V začetku potrjuje Inocencij, da je prejel pisma knezov in spoznal njih pritožbe nad legatom, da je bil ali volilec ali sodnik. Potem pravi: „Pripoznamo pa, kakor moramo, da imajo oni knezi, o katerih se vé, da jim pripada po pravu in stari navadi, pravico in oblast izvoliti kralja, kateri ima pozneje postati cesar, posebno, ker je bila njim dodeljena ta pravica in oblast od apostoljskega sedeža, ki je rimsko cesarstvo v osobi slavnega Karola prenesla na Germane. A tudi knezi morajo spoznati in pripoznavajo, kakor so oni pripoznali v naši navzočnosti, da pripada pravica in moč, preiskovati osobo, izvoljeno za kralja, katera ima postati cesar, nam, ki ga pomazilimo, posvetimo in kronamo. Je namreč po pravilih in v obče tako, da njemu pripada preiskovanje osobe, kateremu pristuje položenje rok. Kajti, če bi knezi ne le v neslogi, ampak tudi složno volili kakega božjeropnika ali izobčenca, trinoga, brezumnika, krivoverca ali nevernika v kralja, ali bi morali mi pomaziliti, posvetiti in kronati tacega človeka? Gotovo ne! Odgovarjajoči dakle pritožbi knezov, rečemo, da naš legat, potrjujoč kralja in zavrgši vojevodo, ni bil niti volilec, ker ni niti volil, niti ukazal voliti koga, niti sodnik, ker ni hotel nobene volitve, kar se tiče dejanja volilcev, niti potrditi, niti ovreči. Izvrševal je samo dolžnost zaznamnjevalca, ker je zaznamoval za cesarstvo osobo vojevode nevredno in osobo kralja sposobno, a ne zaradi prizadev volilcev, ampak zaradi zaslug voljenih: akoravno se pripoveduje, da je bilo mnogo onih, kateri imajo po pravici in navadi oblast voliti kralja, ki ima postati cesar, za kralja in se zato razvidi iz tega, ker so privrženci vojevode brez navzočnosti in z zaničevanjem drugih njega volili, da so po krivici delali, ker nasprotuje volitvi več zaničevanje jednega, kakor nasprotovanje mnogih; zato so zaslužili izgubiti svojo predpravico, ker so zlorabili pripuščeno oblast. Po pravici se dakle mora zdeti, da so se drugi mogli posluževati svoje pravice, navzlic taki krivici. In ker ni prejel krone in maziljenja omenjeni vojevoda, niti kjer, niti od katerega bi bil moral, a omenjeni kralj oboje, kjer je moral,

namreč v **Ahenu** in od katerega je moral, namreč, od našega častitega brata nadškofa kolonjskega, na vsak način ne spoznamo in ne imenujemo vojevode kraljem, ampak ostalega. — Da pa smemo, če se pri volitvi delé glasovi knezov, po opominu in čakanji razglasiti se jednim delom, posebno, ako se zahteva od nas maziljenje, posvečenje in kronanje, je jednako razvidno iz prava in izgleda. Zakaj, ako namreč knezi, opominjani in pričakovani, ali niso mogli ali niso hotli se zjediniti v združen sklep, ali bode sedež apostolski brez varuha in branitelja; in bode njih krivda njemu v kazen? Vedó pa knezi, da, ko sta bila **Lotar** in **Konrad** v neslogi izvoljena, je rimski papež **Lotarja** kronal, in je skoro dosegel cesarstvo ter se je oni **Konrad** še le takrat ž njim spravil —".

Potem opominja kneze, naj pusté **Filipa** in se poprimejo **Otona**, če nimajo kakega posebnega, veljavnega vzroka proti njem. Občno znani so zadržki, da se ne more izvoliti **Filip**, očito izobčenje, znana kriva prisega, razširjeno proganjanje njegovih prednikov in njegovo proti sveti cerkvi. Te obtožbe zdaj **Inocencij** dokaže natančnejše. Kar se tiče izobčenja, **Filip** še ni bil veljavno odvezan izobčenja pod **Celestinom** III., ker se je bil polastil cerkvenih posesti; nadalje je tudi propal isti kazni, ker se je še vedno pečal z **Markwaldom**, ako tudi je vedel, da so izobčeni od apostoljskega sedeža vsi, kateri se pečajo ž njim; da, še celó podpiral ga je, da bi **Frideriku** vzel še máterino dedščino (**Sicilijo**), kakor mu je prej odvzel očetovo (**Nemčijo**). Po krivi prisegi si je pridržal kraljestvo, ker je bil zvestobo prisegel **Frideriku**, a jo prelomil, ne da bi kaj vprašal pri rimskem prestolu. Gotovo pa ne dvomijo knezi, da je iz rodu preganjalcev cerkve in papeštva, v dokaz nabroji papež nekatere svojih prednikov, ki so se pregrešili proti papežu. Napósled še pristavlja, kako se bojí, da ne bi postalo cesarstvo dedno in bi tako knezi izgubili vso prostost volitve. Pismo sklepa z opominom, naj **Bertold**, kateremu je pisano, zapusti stranko **Filipovo**.

Papež o tem pismu dakle priznava, da imajo knezi pravico, voliti kralja, a ne brez obzira na želje rimskega papeštva. Dvojna je volilna oblast knezov: germanska, da volijo kot zastopniki vsega plemstva nemškega kralja, in papeževa, da volijo rimskega cesarja Volilci kralja so neodvisni od papeža; a ta kralj je določen v prihodnjega cesarja; cesarstvo pa je stvaritev papeževa. On sploh ni bil dolžan ponoviti cesarstva; a on ga je ponovil v **Karolu vélikemu**, da bi ga odlikoval za velike zasluge in da bi cerkev dobila krepkega varuha. S tem, da je pomazilil **Karola** za cesarja, še ni bilo obljubljeno, da dedno ostane cesarstvo pri hiši **Karolingov**. Pozneje so dali papeži cesarstvo nemškemu kralju in pri njem je tudi ostalo. Po navadi dakle je nastalo že nekako pravo, katero so imeli nemški kralji, postati tudi cesarji. A papežu ni bilo nikake sile, da bi bil moral ravno nje pomaziliti v cesarje; al ker se sveti stol drží opravičenih navad, dokler nima

tehtnih vzrokov, jih pustiti, je ostal tudi pri tej navadi, tako, da, kedar so knezi volili kralja, so volili poleg tega tudi cesarja in ravno zato so se morali ozirati na papeževe želje. Voliti so morali moža, ki je bil sposoben za tako važno službo; moral je biti „oborožen z darom previdnega razločevanja, odličen po zrelosti sklepov, vzvišen po velikodušnosti, izvrsten v krepostih; s pogledom obrnenim proti Bogu, v vsem svojem delovanji posnemajoč Najvišjega; imel se je svetiti po svitu zvestobe proti rimski cerkvi, žareti od čistosti posebne pobožnosti in čestiti jo z otroško gorečnostjo mater"; vse to je zahteval v svojem pismu grofu Rudolfu Klemen V. l. 1308. Kako visôka svojstva in kako težko se nahajajo zjedinjena v jednem človeku! Gotovo je imel papež pravico preiskovati, da-li ima voljenec te in jednake prednosti, da-li morda nima ravno nasprotnih. Ti nazori navdajali so Inocencija, izrazil jih je v dekretali „Venerabilem", katera zatorej zaznamuje, zakaj ima papež pravico, odločiti se za Otona in zavreči Filipa, zaznamuje sploh pravico papežev do volitve cesarjev in razmero med cesarjem in papežem.

Nadaljujmo dakle zgodovino! Papeževo pripoznanje vendar ni mnogo pomoglo Otonu, česar je bil največ kriv sam s svojo neprijaznostjo, visokostjo in trdoglavostjo, tako, da je počasi izgubil vse privržence; še celó njegov brat in Adolf kolonjski, kateri je storil največ zanj, sta ga zapustila. Adolf je kronal Filipa, bil je sicer izobčen in škofom imenovan mesto njega Bruno, a Filip je vzel mesto kolonjsko in l. 1207 tam obhajal veliko noč. Filip se je še vedno pogajal z Rimom; papež se tudi več ni mogel mnogo ustavljati, ker so Filipa skoro vsi knezi pripoznali in je Oton sam tako malo storil za svojo reč; Filip se je bližal vrhuncu svoje slave, a tedaj ga zadene junija l. 1208 morilna roka grofa Otona Witelsbaha, ki je storil to iz privatnega maščevanja. A knezi, vtrujeni dolgih prepirov, zjedinili so svoje glasove in Otona v obče pripoznali.

Oton se je obrnil takoj po Filipovi smrti do papeža in ga prosil, naj ga podpira pri knezih, kar je Inocencij tudi obljubil in storil; Otona pa je opominjal, naj bode prijazen in dobrotljiv; naj tudi ne hrani denarjev in obljub; naj opustí svojo zaspanost in kaže kraljestvu čast in visokost. V Frankfurtu je bil voljen Oton; Inocencij, to zvedši, mu je pisal med drugim: „Vidiš, ljubljeni sin, nama obema zaupana je vlada sveta; če sva jedina in složna v dobrem, potem velja o tem prorokova beseda: „„Solnce in luna bosta prav; kar je krivo, bode ravno, kar je grčasto, bode ravno"", kajti če je Bog z nami, ne more biti nič proti nam." Osem dni pred veliko nočjo l. 1209 je Oton dal napraviti pismo, v katerem je mnogo lepega obljubil cerkvi; obljubil jej je, da jej pusti vsa posestva in pomaga tudi vzeta pridobiti. V Würzburgu se je zaročil z Beatrico, hčerjo Filipovo, da bi tako še ožje združil svoje prejšnje nasprotnike s soboj, Hohenstaufe z Welfi. Julija l. 1209 se je podal na

pot v Rim z mnogobrojnim spremstvom nemških škofov in knezov; šel je po Tirolskem v Verono, Milan in Bolonijo; vsa mesta so ga sprejela slovesno. V Viterbu sta se prvič sešla Inocencij in cesar; dva dni sta bila skupaj; papež je želel cesarjevega zagotovljenja, da ne bode obsedene imel dežele, kjer so bili zdaj njegovi vojaki; Oton pa ni hotel ničesar obljubovati, rekoč, da bi to zatemnilo blišč krone; a papež tudi ni silil dalje, upajoč v hvaležnost Otonovo, ki se je imel njemu zahvaliti za cesarstvo. Dné 4. oktobra l. 1209 je bil Oton kronan v rimskega cesarja; a s kronanjem je bilo končano tudi prijateljstvo med Otonom in Inocencijem. Oton ni zapustil cerkvenih dežel; polastil se je papeževih posestev in jih delil prijateljem; polastil se je tudi Matildinskih posestev, tako prelomil vse svoje prisege in pokazal grdo, nehvaležno srce. Napósled je še napadel Apulijo, fevd cerkveni, posestvo Friderikovo. L. 1210 veliki četrtek je izrekel papež slovesno izobčenje nad njim; Oton se začetkoma ni menil zato, a ko je izvedel vspeh izobčenja v Nemčiji, brzo se je vrnil tija.

Oton na Nemškem že tako ni bil priljubljen; le Inocencijevo stalno prijateljstvo mu je bilo pridobilo kraljestvo in pripoznanje knezov; a zdaj, ko je bil izobčen, odpadli so jeden za drugim od njega. Inocencij je naznanil knezom, da je nepoboljšljivega Otona izobčil, jih je odvezal prisege in prepovedal vse občenje ž njim. Slednjič jim je pisal: „Seveda bi se nam moglo očitati, kakó smo vse storili, da bi postal gospod kraljestva; a kako smo mogli pričakovati take hitre premembe! Če smo grešili po nevednosti, morali smo se prvi pokoriti. Božja milost bodi hvaljena, da je Oton pričel pri nas, da bi njegova hudobija prav očita postala in da bi se je moglo vse varovati. Bolí nas; a do vas se obračamo, da poskrbite, ker imate še čas.“ Sigfrida mogunškega je imenoval svojim legatom; ta je tudi sklical kneze in slovesno izrekel izobčenje kralja; predlagal je, naj se voli Friderik sicilijanski. V prvem zboru v Kambergu še ni ničesar opravil, a v drugem se je zjedinilo mnogo knezov, ki so odstavili cesarja in spominjajoči se prisege, storjene Frideriku, ko je bil še v zibeli, so odvêdli poslance v Rim in k njemu, da bi mu naznanili volitev knezov. Sedemnajst let je bil Friderik tedaj star, krasen mladenič, vrlo izobražen. Inocencij je privolil v njegovo volitev in svetoval mu, naj gre na Nemško; ako tudi se je spominjal, da je Hohenstauf, vendar je upal v njegovo hvaležnost in dobra svojstva, katera je mladi kralj kazal tedaj, bila so mu porok, da bode dober, papeštvu vdan vladar. Otonu je bila tačas umrla mlada soproga in to je bilo povod, da so se tudi ostali knezi ločili od njega. Skoro potem je prišlo naznanilo, da je Friderik čez Alpe; Oton in njegovi dvorniki so se sicer šalili o „apulskem otroku“, a navzlic vsem šalam so se od dné do dné množili Friderikovi in manjšali Otonovi privrženci. Dné 9. grudna l. 1212 je bil Friderik kronan v Moguncij. Dne 12. julija l.

1213 je bil vêlik zbor kneževski v Egeru; Friderik je izrekel očitno in slovesno svojo hvalo Inocenciju, svojemu dobrotniku in pokrovitelju, po katerega trudu in skrbi je bil hranjen, varovan in povišan. Obljubil je tudi pokorščino in spoštovanje papežu in njegovim naslednikom, rimski cerkvi, da bode volitev prelatov prosta in kanonična, sklicevanja na rimski prestol nezadržana, obljubil je pomoč, da se iztrebijo krivoverci, da se pridobi cerkveno posestvo, kar ga je v tujih rokah; toliko lepih obljub in kako slabo jih je izpolnoval? Zvest sin cerkve, postal je jeden njenih najhujših sovražnikov. A Inocencij te žalosti ni doživel.

Oton je iskal pomoči pri Janezu angleškemu, a Friderik pri Filipu Avgustu francoskemu; tako je postal boj med kraljema, boj med Francijo in Anglijo. Ta boj je odločen bil l. 1214 v bitvi pri Bouvinu in sicer za Francijo in Friderika, proti Angliji in Otonu. Oton je ostal v pokoju na svojih posestvih in umrl l. 1218, žalosten izgled nehvaležnosti. Friderik pa je bil kronan l. 1215 v Ahenu in se je drug dan potem zavezal križarski vojski, katero je potem tako dolgo odlašal, da je bil izobčen pod nasledniki Inocencijevimi.

Inocencij in Francija.

Na Francoskem je vladal od l. 1180—1223, zatorej ves čas Inocencijevega papeštva, Filip Avgust, krepek, delaven, stanoviten kralj. Poln visôcih namer je hotel postati jednak Karolu vélikemu; posebno se je trudil ponižati velikaše, povzdigniti mesta, pridobiti kraljevi vladi več moči in veljave in Franciji več posestva, kar se mu je tudi skoraj vse posrečilo. Francija je bila že od časov Karola in še prej papeštvu zaslomba in do Filipa IV. lépega je zaslužil kralj francoski po večini ime „najbolj krščanski“. Zato je tudi s Filipom Avgustom prišel Inocencij mnogo v dotiko že zaradi križarskih vojsk, potem zaradi Nemčije, Albigenzov in Anglije. Nečesa smo že omenjali, nečesa omenjamo pozneje, tù le one dogodbe, ki se glavno tičejo francoskega kralja in njegove razmere do Inocencija.

Papež je varuh vsem zatirancem, posebno zatirancem po krivici in takim, da si ne morejo pomagati sami. To je pokazal že pri Frideriku, tudi pri Ingeburgi, ženi Filipa Avgusta. L. 1193 se je zaročil namreč kralj s sestro Kanuta VI. danjskega, zaradi lepote znano Ingeburgo. Pričakoval je, da se bodo Danjci zvezali z njim v vojsko proti Angleški; a to se ni zgodilo, kar je strastnega Filipa Avgusta tako razkačilo, da svoje žene ni mogel videti. Zahteval je od škofov, naj ločijo zakon, kakor je dejal, zaradi prebližnjega sorodovinstva. Škofje, boječi se, so se vdali. Ingeburga je z besedami: „Mala Francija! Mala Francija! Roma! Roma!“ sklicavala se na papeža. Ni se hotela vrniti na Danjsko, zato jo je kralj zaprl v samostan Baurepaire.

Celestin III. je razsodil, da je ločitev neveljavna in ničevna. A kralj se ni zmenil za to, ampak se zaročil z Nežo Meransko. Škofje so molčali. Zdaj je zasedel stol sv. Petra mož, ki ni dovolil šale s tako sveto rečjo, ki je spolnoval krepko brez obzira na osobe svoje dolžnosti. Najprej je pričel z lepo, in ko to ni nič izdalo, je žugal z interdiktom, kateri je bil l. 1200 res izrečen nad vso Francijo. Nek pisatelj onih časov tako popisuje interdikt: „Kako strašen, žalosten prizor je bil, videti v posamnih mestih! Cerkvena vrata zaprta, uhod va-nje kristjanom prepovedan, kakor psom, očitne molitve v koru končane, skrivnost telesa in krví gospodove ne praznovana, vélike praznike ni vrelo skupaj ljudstvo, trupla mrtvih se niso pokopavala po krščanskih obredih, tako, da je njih smrad polnil vzduh in njih pogled vdihoval strah vsem živéčim!“ Filip Avgust se je jezen penil, srečnega je imenoval Saladina, ki ne pozna papeža, a boječ se izobčenja in prisiljen po volji plemenitažev se je nazadnje vdal volji papeževi, je obiskal Ingeburgo in jej prisegel, da jo sprejme kraljico; legat papežev je proklical interdikt! —

A komaj se je to zgodilo, že je dal Filip Ingeburgo zopet v samostan, že zopet so nove tožbe dohajale v Rim. Inocencij je tolažil ubogo kraljico, ali ostro je prijel kralja; v Soisonsu je bila obravnava zaradi tožbe in že se je hotel odločiti legat za kraljico, kar kralj zasede konja in vzame soboj Ingeburgo in tako obsodbo nemogočo storí. Vendar tudi zdaj Filip Avgust ni imel resnega sklepa; še v hujšo uječo je bila poslana Ingeburga. Res, mile so tožbe, katere je pošiljala v Rim; tako je pisala med drugim: „Še, še nosim svoje breme. Težko, a po dolgem času olajšano breme me še teži. O! da bi mi bilo olajšano po vas, namestniku Kristusovem! K vam, najsvetejši oča, se zatéčem. O! da bi mogla okleniti se nog svojega usmiljenega Elizeja, jih močiti s solzami, sušiti svojimi lasmí in svojo žalost krepkeje kazati z dejanjem, kakor se more zgoditi z besedo. Iztrgajte me, pravični oča, da ne obležím! . . . Življenje mi je teža; ne vem, kaj bi storila; le na vas, sveti oča, obrnjene so moje očí, da ne poginem; ne telesno, ampak duševno. . . . O! tolažite me, oča tolažbe! Ne odtegnite tudi meni, sveti oča, tolažbe in pravice, katero dajete vsakemu, da bodete kedaj na dan sodbe vredno plačilo prejeli!“ Da so take prošnje morale geniti srce tako rahločutečega, pravičnega Inocencija, ni čudo; zato je storil vse mogoče v njeno tolažbo, in poleg tega se vedno trudil, da bi kralja omehčal. L. 1201 je umrla Neža. Papež je imenoval njene otroke zakonske, a od svoje zahteve ni odstopil; kralj se je zvijal na vse načine; da, celó do tega jo je pripravil, da je sama dovolila v ločitev in hotla stopiti v samostan. A Inocencij se je trdno potezal za velikodušno trpinko. Kralj je vnovič zahteval ločitev zaradi sorodnosti, zaradi vraže in obljube, a Inocencij je prosil, naj ga pusti v miru s temi rečmi. Nazadnje se je vdal kralj in v veselje vsega ljudstva spravil se l. 1213 z Ingeburgo.

Dvajset let je trajal boj, a božja postava je zmagala slavno nad strastjo.

Ob času Karola priprostega l. 893—923 je pridobil smeli Norman Rolo Normandijo, katero mu je prepustil kralj, in poleg tega kot fevd Bretanijo, s pogojem, da se pokristijani, kar se je tudi zgodilo. Tako je postal Rolo vazal francoskega kralja in to so ostali vsi normanski vojevode. Ista razmera je ostala seveda, ko je Viljem l. 1066 pridobil Anglijo, samo da je bil vazal mogočnejši od gospodarja. Še mogočnejši je bil Henrik Plantagenet, ki je imel v Franciji že Anjou in Normandijo, potem je dobil Anglijo in po papežu Irsko. Tako se je jel kralj francoski bati svojega mogočnega podložnika in nastali so med njima razni prepiri. Posebno mnogokrat je imel priliko Filip Avgust vojskovati se z Janezom, s priimkom „brez dežele“, najhudobnejšim med angleškimi Plantageneti. Janez je s svojo grozovitostjo vzbudil marsikako vstajo. Med drugimi vzdignil se je proti njemu tudi strijčnik Artur; a bil je nesrečen, ujet, in kralj, ki se ga je posebno bal, ga je baje umoril s svojo roko. Zaradi te hudobije ga je poklical Filip Avgust, svojega vazala, pred sodbo, naj se zagovarja proti temu sumu. Ker ga ni bilo, je pričel vojsko zoper njega. A Janez, kakor je bil prevzeten in grozovit v sreči, je bil plašen v nesreči, obrnil se je dakle do papeža in zatožil pred njegovim sodnim stolom Filipa Avgusta, da je prelomil priseženi bojni mir in ga pred določenim časom napadel. Seveda, Inocenciju je bila vsa reč neprijetna, tem bolj, ker je imel s Francijo že tako opraviti zaradi Ingeburge, in potem je poznal tudi malopridnost Janezovo. A dolžnost ga je klicala; tú je bila tožba zaradi pregrehe, papež je bil sodnik, ni se mogel odtezati. Zato je najprej Janezu nekatere britke resnice povedal, potem prosil Filipa, naj okončá vojsko. A Filip mu je odgovoril: „Zaradi fevdov ni dolžan papežu odgovor dajati in kar se godí med kraljema, naj njega ne briga.“ Na to naznanilo je odgovoril papež z bulo „Novit“.

Dekretala „Novit“ je tretje važno pismo Inocenijevo, od katerega naj se govorí nekoliko obširnejše. Če je v buli „Solitae“ Inocencij proti grškemu cesarju zagovarjal visokost duhovstva nad svetno oblastjo, v buli „Venerabilem“ opravičil papežev upliv na volitev nemškega cesarja, tù v buli „Novit“ opravičuje svoje utikanje v zadevo, samo po sebi svetno. Prva je važna v obče za razmero med duhovno in svetno oblastjo, druga za razmero med cesarstvom in papeštvom, a ta kaže, katero oblast in kdaj ima papež tudi v svetnih rečeh.

Začenja se bula „Novit“ tako: „Vé oni, kateremu ni nič neznanega, ki je preiskovalec src in pozna skrivnosti, da dragega sina našega v Kristusu, Filipa, kralja Frankov svitlega ljubimo iz čistega srca in dobre vestí in z nehlinjeno vero in delujemo vspešno k njegovi časti, napredku in rasti, imejoči povekšanje kraljestva francoskega za povišanje apostoljskega sedeža, ker je to od Boga

blagoslovljeno kraljestvo vedno ostalo v spoštovanji do njega in kakor mislimo, ne bode nikdar odstopilo od spoštovanja do njega . . . Naj ne misli kdo, da namerjamo oblast svitlega kralja Frankov razdirati al manjšati, ker on niti noče, niti ne sme zaprek staviti naši oblasti. A ker gospod pravi v evangeliju: „„Ako pa greši zoper tebe tvoj brat, pojdi in ga posvari med seboj in med njim samim. Ako te posluša, si pridobil svojega brata. Ako te ne posluša, vzemi s seboj še jednega ali dva, da v ustih dveh ali treh svedokov stojí vsa reč. Ako jih pa ne posluša, povej cerkvi. A če cerkve ne posluša, naj ti bode kakor nevernik in očitni grešnik,““ in je kralj angleški pripravljen, zadostno pokazati, da francoski kralj greší proti njemu in je on v posvarjenji delal po pravilú evangeljskem in napósled, ker ni ničesar opravil, povedal cerkvi: kako bi ne slušali božje zapovedi, da ne bi po njegovi obliki delali mi, ki smo poklicani k vladi vse cerkve po višji naredbi, razven, ako bi on sam, bodi-si pred nami ali pred našim legatom, dovoljno skazal nasprotno. Ne namerjamo namreč soditi o fevdu, katerega soditev pripada njemu, če jej ni kaj pritrganega po občem pravu, po posebni predpravici ali nasprotni navadi: ampak določiti o grehu, katerega sodba pripada brez dvombe nam, katero moremo in moramo rabiti proti vsakomur.“ V spodbudo navaja sem spadajoče besede cesarja Valentinijana in izgled Teodozija, a tudi izgled Karola vélikega. Potem nadaljuje: „Ker se ne opiramo na človeško ustanovljenje, ampak na božje, ker naša oblast ni od ljudi, ampak od Boga, vsakdo, ki je zdrave pameti, vé, da je naša dolžnost, posvariti vsacega kristijana za kateri koli smrtni greh, in ako bi zaničeval svaritev, ga kaznovati.“ Da ima te pravice, dokazuje še iz sv. pisma starega in novega zakona; med drugim iz besed, katere je govoril Kristus sv. Petru: „Kar bodeš zavezal na zemlji, bode zavezano tudi v nebesih;“ pravi, da narobe, kar je zavezano v nebesih, mora biti zavezano tudi na zemlji; a nobeden ne dvomi, da je greh zavezan v nebesih, zato ga mora cerkev zavezati tudi na zemlji. Dalje piše:

„A morda se bode reklo, da se mora drugače delati s kralji, drugače z drugimi. Vendar vemo, da je pisano v svetem pismu: „„Tako bodeš sodil vélikega, kakor malega in ne bode pri tebi obzira na osebe““ . . . A če tudi bi tako mogli delati pri vsakem velikem grehu, da bi poklicali grešnika od greha k čednosti, od zmote k resnici, posebno, kadar se greší proti miru, ki je vez ljubezni: kako bi ne mogli razsojevati o svetosti prisege, ker ni dvomiti, da pripada sodbi cerkveni, da se popravijo prelomljene zveze mirú, potem ko so bili med kraljema samima ponovljene zveze mirú in na obojni strani z lastno priségo potrjene, ki pa niso bile držane do določenega časa?“ Pismo sklepa z naznanilom, da je pooblastil legata, naj postopa po zapovedi papeževi, če kralj noče ponoviti bojnega mirú ali vsaj dovoliti, da legat preiskuje opravičenost tožbe.

Inocencij je dosegel s svojim pismom, kar je želel. Filip je dovolil, da se preiskuje reč pred papeževim legatom v zboru škofov v Meauxu, a francoski škofje so se sklicevali v Rim in tija poslali svoje poslance, ker angleški kralj, videč, da izgubi, ni hotel poslati poslancev, je izgubil pravdo in vsled nje večino posestev na Francoskem.

Filip Avgust je poznal zdaj eneržijo in ostrost papeževo zato se mu ni nikdar več vstavljal. Umrl je l. 1223.

Inocencij in Albigenzi.

Maniheizem, proti kateremu se je bojeval že sv. Avguštin in še starejši očetje, ni bil nikdar popolnem izginil, ampak je na skrivaj se plazil med ljudstvom in pokazal se je v 9. veku v Aziji v imenu Pavlicijanov, pozneje v Bulgariji v imenu Bogomilov; a najmočnejše v 12. veku na Francoskem in v Italiji v imenu Albigenzov. To ime so dobili od mesta Albi na južnem Francoskem. Albigenzi je skupno ime in pomenja vse krivovernike v tamošnjih krajih in onem času; a poglavitno sti bile dve sekti, Katarov in Waldenzev, katerih prvi so bolj nasprotovali cerkvenemu uku, drugi cerkvenemu življenju. Na vprašanje: „Od kje hudo?“ odgovarjali so Katari s trditvijo od dveh nasprotnih, večnih principov, dobrega in slabega. Stvaritev dobrega so angeli in duhovi, slabega svet in sploh materija. Zato so imeli materijo za absolutno hudo in njih morála je bila: odtrganje duše od materije, od tod mnogo posta, zdržek vsega mesnega. Cerkev je popačen uk Kristusov; zakramente so zavrgli. A Waldenzi, tako zvani po svojem mojstru Petru Waldu, so učili, da je bogastvo in sploh imetek od hudiča; vsa duhovščina je bila popačena, papež glava vseh zmot. Pridigovali so vsi, tudi ženske; sveto pismo so zlorabili v svoje namene.

Uki, katere so razširjale te sekte, niso bili zatorej globoki, niso imeli vednostne podpore; a razlagamo si lahko njih nastanek in vzrok naglega razširjanja nekaj iz res velike popačenosti duhovščine v onih krajih, nekaj iz zvitosti krivovercev, nekaj iz uka samega. Duhovščina ni bila dosta vredna, a temu so krivi bili posebno vitezi, ki so zaničevali duhovstvo in svoje hlapce ponujali škofu, naj jih posveti v duhovne. Duhovščina se je vdajala lehkemu življenju in vživanju in ljudstvo, ki ima za vzore posebno tanek čut, je skoro opazilo razloček med ukom in ravnanjem. A krivoverci so znali tudi razširjati svoj uk. Povsod so imeli svoje pomočnike in vse načine so porabili, da bi svoj strup razširjali v srca nedolžnih in priprostih ljudéh. V Lombardiji so imeli več šol in več poslušalcev, kakor duhovni. Raznašali so bukve, katere so vgajale njih zmotam; urivali so se v hiše imovitih in revnih. Dobro so znali skrivati volčjo postavo pod ovčjim runom. Tudi uk je vgajal ljudstvu. Učili so jednakost vseh ljudí in ta ideja je nahajala vedno gorkih častilcev; tudi uk ni bil tako oster, kakor bi

kdo mislil na prvi hip. Delili so se namreč v popolne in nepopolne. Popoln je postal, kdor je prejel „consolamentum“; ta je izbrisal vse grehe, in ker tega zakramenta običnо niso delili drugače, nego v nevarni bolezni, je lehko zdravi grešil, kakor je hotel, da je le potem prejel „consolamentum“ na smrtni postelji. Tako dakle se je po zvijači in sili razširil ta hudobni uk ob času Inocencijevem prav močno.

Inocencija so dolžili, da je kriv smrti mnogih Albigenzov, da je ukazal ostro postopati ž njimi in da se je tako skazal v visoki meri netolerantnega. Dà, res je navduševal kneze v boj proti njim, dà, celó one predpravice jim je dajal, kakor križarjem; a ne z krvižeIjnosti, ampak v izveličanje duš, da se je vgonobila zmota. Al predno je pričel z ostrimi pomočki, je poskusil vse dobro in skušal jih s podučevanjem in potrpežljivostjo pripeljati na pravi pot.

Prvi pripomoček mu je bilo odstranjenje onih tožnih razvad, katere so bile dale povod in zagovor krivovercem; zato je skušal povzdigniti krščansko življenje med duhovni. Pisal jim je: „Če postane pastir najemnik, kateri ne misli na čedo, ampak nase, vprašuje le po volni in mleku ovâc, se ne vstavlja napadajočim volkovom in se ne vzdiguje kakor stena nasproti sovražnikom, če v nevarnosti beží, potem on sam podpira pogin“, opominjal jih je, biti paznim in delati na vse močí proti hereziji. — Drugi pripomoček mu je bilo neumorno oznanovanje pravega uka in zametanje krive vere. „Zveza krivovercev se mora ločiti po zvestem podučevanji; kajti gospod noče smrti grešnikove, ampak njegovo spreobrnjenje in življenje.“ — Ker so krivoverci zlorabili sveto pismo, v čemer je bil Waldus res Lutrov predhodnik, kakor v zaničevanji in sovraštvu proti cerkvi in papežu in je s tem zaslužil lepšati Lutrov spominek v Vormaciji, zato se je hotel Inocencij ustaviti slabim nasledkom nepodučenega branja svetih bukev. Tù velja izrek, da je sveto pismo dvorezen meč; kdor mu ne ume vsebine, ga rani in ne brani. Dolžili so Inocencija, da je prepovedal branje sv. pisma sploh, neresnico te trditve dokažejo naj njegove lastne besede: „Želje, poznati sveto pismo in se po njem podučevati, so hvalevredne; a ne skrivno se ima zadostovati tej želji, ne v prevzetnosti. Bog noče, da bi se njegova beseda oznanovala v skrivnih shodiščih, kakor pri krivovercih, ampak očitno v cerkvi; kdor dela dobro, ni se mu treba bati svitlobe; a vsakdo ne more razlagati skrivnosti svete vere; sveto pismo je tako globoko, da ga ne morejo razumeti ne samo priprosti in neučeni, ampak ga tudi ne znajo preiskati modraki in učenjaki.“

Če so koga dolžili krive vere, je hotel Inocencij, naj se reč natanko preišče in če se vrne na pravo pot, po pokori zopet sprejme; le pri trdovratnosti naj se rabijo ostrejši pripomočki. To v obče!

Najprej se je trudil Inocencij, da iztrebi nevarne uke v svojih deželah. V Orvieto je poslal Petra Parencija, katerega

so krivoverci zaradi nevgasljive gorečnosti umorili. On je trdo kaznoval hudodelnike, a ne toliko kot papež, ampak kakor vladar. Ker so Albanezi bili nevarni ne le cerkvi, ampak tudi državi, kar pripozna celó veri sovražni historik Schlosser: „Dasiravno moramo na jedni strani obžalovati in hudovati se o tem, da se proganjajo ljudjé zaradi svojih mnenj, vendar moramo, da nismo krivični, na drugi strani pripoznati, da je bilo zeló nevarno, pripustiti obstanek nemarnosti, ki je jednako nasprotovala uku krščanstva, umu in dobro urejeni policiji.“ In Hurter pravi: „Dolžnost proti zdravemu stalu mu (Inocenciju) je višje, nego varovanje bolnega, načelo, katero se obrača v političnem vrétji današnjega dné, v katerih imajo navadno popolno zagotovljenje proti vsaki kazni prekucijske prizadeve, katere imajo v sebi kal plenjenja in požiganja in vseh pregreh proti življenju, posestvu in časti drugih.“ In Weiss piše o tej reči: „Inocencij je smatral v dolžnost, vzbujati proti Albigenzom kneze, klicati zoper nje svetni meč; saj je mogočnim zaupano od najvišjega varstvo dobrih, v maščevanje hudodelnikov; saj ostrost nikjer ni bolj primerna, nego proti onim, ki hočejo drugim vzeti, ne le časno bitje, ampak z vero vred tudi duhovno življenje.“ To je tista reč, zaradi katere novejši največ tožijo Inocencija, kjer so nazori srednjega veka in sedanjosti najrazličnejši. Inocencij je delal popolnom v duhu svojega časa. Ne samo Francosko, tudi Nemško je pričelo vrjeti, da najhujši sovražniki niso ob Nilu in Jordanu, ampak v Provenci.“ Gotovo je zatorej Inocencij spolnoval le svojo dolžnost najvišjega varuha svetega uka in zvestega pastirja, če je odganjal volkove od hleva, če je branil vernike krive vere.

V južni Franciji so bila posebno rodovita tla za razširjanje krive vere. Velikaši so blodno živeli in lahkomišljeno. Pesniki so se šalili z duhovni in svetimi rečmi; mestjanstvo je bilo precej razvito in je živelo razkošno. Tako so mogli Albigenzi dobiti vedno več prisežencev. Plemstvo jim je bilo skoraj vse vdano, umirajoči niso zapuščali imetka cerkvam, ampak krivoverskim družbam.

Inocencij je pisal škofom in nadškofom južno-francoskim, da jim pošilja dva legata Guidona in Rainerja, ki jim bodeta pomagala v čiščenji cerkve. Obljubil jim je tudi poklicati na pomoč svetno oblast. L. 1203 sta bila cistercijenska meniha Peter Kastelnauski in Rudolf kot papeževa polnomočnika v Toulousu in sta našla res žalostno stanje ondotne cerkve. Bil jima je priposlan še opat Arnold, ki je s svojo ostrostjo mnogo mnogo zadolžil in postopal hujše, nego je bil namenjen papež sam. Legata sta hodila po deželi, a sta malo opravila. L. 1206 sta prišla v Montpelier španski škof Diego in z njim kanonik Dominik iz slavne rodovine Guzmanove; spoznala sta, da nasproti Waldovim naukom svetni blišč legatov ne bode ničesar premogel; zato sta jela pridigovati v največji ubožnosti po krajih, kjer je bilo največ krivovercev. Ko se je

Diego vrnil domu, kjer je skoro umrl, je ostal Dominik sam in je res spreobrnil nebrojno število krivovercev.

Poseben podpiralec Albigenzov je bil grof Rajmund VI. Toulonski. Njega je izobčil Peter Kastelnauski in poročal v Rim o njegovi hudobnosti. Papež mu je pisal goreče svarilno pismo in pretil mu z najostrejšimi kaznimi. A Rajmund je bil nestalen človek, zdaj tak, zdaj zopet drugač. Kedar je bila nevarnost velika, se je vdal, a ko je zopet minila, se je vrnil v stare zmote; od tod izvira tudi, da ni našel poznejše pri legatih zaupanja in da so res zeló osorno ž njim ravnali. Ko so se na prigovarjanje Petrovo vzdignili nekateri knezi zoper Rajmunda, spravil se je s cerkvijo in bil oproščen izobčenja. L. 1209. je prosil za razgovor v St. Gilesu; al ko je bil Peter v njegovi oblasti, pretíl mu je; legat ni hotel odjenjati in je šel iz mesta, a pri prehodu čez Rono je bil zavratno umorjen od podložnika Rajmundovega. „Naj ti Bog odpusti, kakor ti jaz odpuščam“, je rekel mučenik, ki je prej že često rekel: „Kristusova reč ne bode dosegla vspeha v teh krajih, dokler ne bode jeden njenih braniteljev življenja žrtvoval za njo; ko bi pač jaz prvi padel po njenih proganjalcih!“ Zdaj je bil čas obravnav pri kraju. Albigenzi so pokazali svojo trdovratnost, svojo grozovitost in hudobijo. Inocencij je pisal škofom, naj obložé vse one kraje z interdiktom, a kralja in velikaše francoske je opominjal, naj zgrabijo meč in idejo v križarsko vojsko na Albigenze.

Vojska se je pričela. Iz vseh krajev so vreli vitezi na pomoč cerkvi. Bili so tudi srečni, podvrgli so si grofijo Beziersko in jej dali gospoda grofa Simona Montfortskega, krepkega, hrabrega, pobožnega, slavohlepnega in ostrega moža. Rajmund se je pogajal, prosil in obetal, dà, celó sam je stopil v križarsko vojsko, al obnašal se je na različne načine, tako, da ni čudo, ker mu ni hotel nihče več vrjeti. Simon Montfortski je bil gospodar pridobljenih dežel; a skoro je jel roko stezati po Rajmundovem posestvu, kar je z lahka storil pri nestalnosti grofovi. Vojska je bila dolga; končala se je v nesrečo Rajmunda in njegovega zaveznika Petra Aragonskega, ki ni bil Albigenzom nagnen, temuč proti grozovitostim, katere so izvršili križarji, pri Muretu l. 1213 meseca grudna. Peter je padel v boju, Rajmund je bežal na Angleško in Simon je bil gospodar grofije Toulouske.

Grozovitosti, katere so se godile po križarjih, so bile res silne, a nič manjše Albigenzov, kjer so zmagali. Zato se ne mogó nikakor pripisovati Inocenciju. Legati niso delali v njegovem duhu. Sam ni poznal osobnega sovraštva; svojo dolžnost je spolnoval brezobzirno.

Legati pa in drugi n. pr. Arnold, Fulko nadškof Toulouski in drugi so bili osobni sovražni Rajmundu in njegovim zaveznikom. Dolgotrajni boj in trdovratnost krivovercev so jih razvneli še tem bolj. Ni čudo, da se je zgodilo mnogo proti

Inocencijevi volji in tako, da še on ni vedel. To kaže sprejem Rajmunda v Rimu, kaže papeževa dobrotljivost proti Rajmundovemu sinu, kateremu je preskrbel vse potrebno, da je mogel svojemu stanu primerno živeti. Sploh moremo reči, da vse, kar se Inocenciju očita v tej zadevi, je nastalo ali iz lažnjivih poročil, ali iz krivega stališča presojevalcev.

Kakor sem že omenjal, je bilo res med duhovščino mnogo spridenosti. Krivo je je bilo osobito silno bogastvo cerkvenih veljakov. Zato je tudi v cerkvi nastopila reakcija zoper popačenost; nastala je prava reformacija v cerkvi in po cerkvi, kakor se to vedno godí ob času zmot in krivih vér. Poglavito pokazala se je reakcija v beraških redih sv. Dominika in sv. Frančiška Asiškega; zato naj tú na koncu Albigenških vojsk ob kratkem nekoliko povem o ustanovi teh redov.

Sv. Dominika že poznamo, gorečega misijonarja med ubogimi krivoverci, nevstrašljivega oznanovalca prave vere. Ni močí popisati, koliko je storil za blaženost dúš, kako je zaničeval vse posvetno in gorel le za božjo čast. Po boju pri Muretu je bil zopet v Toulousu; tú je ustanovil red, katerega je potrdil Inocencij provizorično l. 1215, a Honorij III. pozneje končno. Redniki Dominikovi naj bi se udali duhovnemu in delavnemu življenju; oznanujejo naj besedo božjo in delajo na polji vednosti. Iz dominikanskega reda imamo nekaj desetletij poznejše največjega školastika, Tomaža Akvinskega, angelja šole.

L. 1182 je bil rojen Frančišek, prav za prav Bernardone v Asisiju; on je ustanovnik druzega velikega reda za Inocencija III. Njegova serafinska ljubezen je znana, po nji je dobil ime Serafinski. Glavna misel njegovega reda je absolutno uboštvo. Frančiškan naj nima ničesar. Uboštvo bodi mu najvišje, božja, kraljeva krepost; absolutno uboštvo, tako, da tudi samostan nima posestev. Od frančiškanov so prejeli absolutno uboštvo tudi dominikani, zato se ta redova in drugi iz njiju izhajajoči zovó beraški redovi. O téh redovih in njih ustanovnikih piše Weiss: „Oba (Frančišek in Dominik) sta ob jednem sklenila, red ustanoviti; oba sta dobila provizorično potrjenje od Inocencija III.; pravila obeh redov je potrdil Honorij III., oba sta bila svetnika razglašena od Gregorija IX. Dominik in Frančišek pa sta bila globoko različni naravi, da-si vneta od istega verskega ognja. Oni je imel bogato bogoslovsko omiko, ta ni nikdar obiskoval vseučilišča in je zajemal le iz svojega srca; oni je hotel poučevati in glavni namen mu je bil spreobrnjenje krivovercev, ta je hotel najprej predstavljati evangeljsko življenje, njegov red je posebno pozneje se trudil za spreobrnjenje paganov. A poljub, s katerimi je objel Dominik Frančiška, se je nadaljeval po lepih besedah Lacordaira na ustnih naslednikov po vseh redovih. V vseh delih zemlje so se zopet srečavali, svoje samostane na istih krajih zidali, pri istih vratih beračili, kri njih se je pomešala v proganjanju in jednaki slavi, svojo redovno obleko

so vrgli čez ramena kraljem in kraljicam, skušali se v napolnevanji nebes s svetniki. Njih kreposti, njih moč, njih slava, njih potrebe so prihajale povsod in vedno v dotiko in še dandanes praznujeta oba redova v bratski slogi praznik svojih ustanoviteljev.“

Inocencij in Anglija.

L. 1199 je umrl angleški kralj Rihard, s priimkom „levovo srce.“ Njegov naslednik je bil malovredni, brezznačajni, grozoviti, skopi Janez „brez dežele“, ki je že poprej skušal, pridobiti si kraljestvo. Kako je delal s svojim strijčnikom Arturjem in proti Filipu Avgustu, nam je že znano.

Tudi z Inocencijem se je zaplel v boj; da ni zmagal on, se razume; vsaj še mogočnejši proti Inocenciju niso ničesar opravili. Prepir je nastal zaradi volitve primasa angleškega, nadškofa Kanterburyskega. L. 1205 je umrl primas Hubert. Volitveno pravico so imeli menihi samostana Kanterburyskega, a kralji so se radi utikali va-njo, ker je bil sedež najimenitnejši v Angleški. Volitveni boj je bil boj med oblastjo kraljevo in prostostjo cerkveno. Zdaj so volili menihi, samo mlajši, podprijorja Reginalda, a s pogojem, da ne pove nikomur o tem, dokler ni v Rimu potrjen. A Reginald v svoji nečimurnosti je bil komaj v Franciji, že je razglasil, kam gré. Menihi, to izvedši, so se prestrašili; starejši so bili jezni, ker so bili prezirani; škofje provincije so trdili, da imajo tudi oni pravico, uplivati na volitev; a kralj se je jeze penil. V tem strahu so preklicali menihi prvo volitev in volili od kralja priporočenega Graya, škofa Norwichskega, zaupnika kraljevega. Al Inocencij, čuvši vso reč in dobro preiskavši jo, odločil je tako, da škofje nimajo pri volitvi pravice, da imajo volilno pravico menihi, a ni pripoznal niti Reginalda, ker ni bil voljen kanonično, niti Graya, ker takrat Reginaldova volitev še ni bila vničena; škofa naj volijo menihi, in ker je bila večina v Rimu, naj ga tam volijo. Priporočil pa jim je svojega prijatelja Štefana Langthona, prej kancelarja univerze pariške, kateri je bil tudi v resnici voljen. Strašno je zadela ta novica kralja. Pismo polno pretenja in očitanja je poslal papežu, ki mu je mirno a resno odgovoril ter ga svaril, naj se ne zapleta v težave, iz katerih se bode težko izmotal. A Janez si ni dal ničesar dopovedati. Skoraj leto dní je čakal Inocencij, a potem poslal h kralju tri škofe, ki so deželo dejali v interdikt in pozneje, ko še to ni koristilo, ga je izobčil. Skoro je Janez čutil, da ni več varen; v tem položaju se je obrnil, kažoč tako neizrečeno zaničljivost, k Miramolini, kralju afrikanskemu in mu ponujal prestop k izlamu, in tribut, če mu pomaga; a še celo Mohamedan se je obrnil od tolike nesramnosti z zaničevanjem. Še nekaj časa se je ustavljal, drl tačas Inde, a pomagalo mu ni, kajti Filipa francoskega so bili poklicali baroni v deželo in že je zbiral vojsko v Rouenu. Papež mu je bil določil v

zadnji obrok dan 1. junija l. 1213. Kralj, slišavši, da se papežev poslanec Rudolf približuje, ga je brž sprejel in v svoji plašljivosti in malosrčnosti je prisegel na evangelije, da dovoli nadškofu Langhtonu in drugim velikašem, ki so bežali iz dežele, naj se vrnejo, obljubil jim je vrniti vse dohodke, in da bi se zagotovil papeževe pomoči, je dné 15. maja odložil svojo krono in oznanil, da podeli kraljestvo angleško z vsemi pravicami Bogu in papežu Inocenciju in rimski cerkvi v pokoro za svoje pregrehe, in obljubil je v znamenje podložnosti vsako leto 1000 mark. A Pandulf je izročil Angleško Janezu kot fevd in tako je postal angleški kralj vazal rimskemu stolu za angleško deželo.

A Pandulf je hitel na Francosko, da bi odvrnil Filipa Avgusta od napada na Angleško; seveda se je Filip branil, a ker je grof Flanderski odpadel, je moral odjenjati.

Janez je poklical škofe in plemenitnike domú. Štefan Langhton ga je odvezal izobčenja. Janez se ni v resnici poboljšal; le v strahu pred hujšim je dal kraljestvo, katero je poprej ponujal Miramolinu, Inocenciju; zato je rekel pozneje: „Odkar sem se spravil z Bogom in podvrgel rimski cerkvi, se mi noče nič več posrečiti.“ Langhton ga je dobro poznal; ničesar mu ni več zaupal. Drugače Inocencij, ki je bil skoro spravljen, da je le videl kes in spreobrnjenje; hitra poklonitev Janezova se je zdelo papežu znamenje resničnega poboljšanja.

Od tod izhaja tudi on prepir, ki je nastal med papežem in angleško duhovščino. Langhton je namreč stopil na stran prostosti in je hotel kralja s silo primorati, naj dá deželi potrebne garancije za svobodo. Al Inocencij ni hotel pustiti, da bi se kako onečastila kraljeva čast. Vendar Inocencij ni ničesar opravil; škofje in baroni, dobro poznajoči grozovitost in nestalnost kraljevo, so ga posilili l. 1215. potrditi tako imenovano „Magna charta“, ki je podlaga angleški ustavi do današnjih časov. Inocencij jo je sicer spoznal neveljavno, a predno so bile vse homatije končane, je umrl.

Da je bil Janez v zvezi z Otonom IV. od Francozov pobit pri Bouvinu l. 1214, smo že omenjali. Janez je skoro za Inocencijem umrl; na njegovo smrt so zložili heksameter:

„Sordida foedatur foedante Johanne gehenna.“

Inocencij in druge dežele.

Tudi s Španjsko je prišel Inocencij v marsikako dotiko. Že v začetku je imel opraviti s kraljem leonskim, ki je zivel v neveljavni zvezi s svojo sorodnico Berengarijo. Z izobčenjem in interdiktom je opravil toliko, da se je Berengarija sama odpovedala in se podala k svojemu očetu, kralju kastiljskemu. Ravno tako je spoznal l. 1208 neveljavno zaroko kraljiča portugalskega Alfonza in Urake kastiljske. — L. 1204 je prišel Peter II.

5*

aragonski v Rim in se je tam dal od Inocencija kronati, ter mu je obljubil pokorščino in zvestobo.

Ravno za Inocencijeve vlade spada tudi jedna najslavnejših zmag kristijanov nad Saraceni, ki so že od l. 711 imeli večji del Španije in kateri so ravno zdaj pod Almohadi bili najmogočnejši; Španija, kolikor je je bilo krščanske, je bila razdeljena mnogim knezom, kar je Mohamedanom zeló polajšalo vojskovanje. A cerkev ni prezirala važnosti boja v Španiji; zato so tudi tú obilni križarji sodelovali k zmagi. Ravno pod Inocencijem je vnovič Afrika zbrala svoje moćí, da bi si iz Španije vzela Evropo. Oboji, kristijani in neverniki, so se pripravljali neumorno za odločilni boj. Alfons VIII. kastiljski je poslal škofa segovskega k Inocenciju, da bi pomagal Španiji, kar je ta tudi storil, opominjajoč k slogi vladarja in ljudstva.

Majnika l. 1211 je prišel v Tarifo Mohamed, sin Jakubov, z brezštevilno vojno; a tudi kristijani so se bili zbrali v Toledu, škofje, redovni vitezi Kalatravci, Alkantarci in sv. Jakoba iz Kompostelle, Portugizi in sploh iz vseh krajev, čez Pireneje pa je prišlo na pomoč 2000 baronov, 10.000 vitezov, 50.000 peščev iz Francoske in Burgunda; tudi iz Avstrije se je bližal Leopold slavni, a prišel je prepozno. S prošnjami in molitvami so se pripravljali vojaki. Dné 16. julija l. 1211 se je pričel pri Naves de Tolosa silen boj. V rudečem šatoru, obdan od pismoukov, je sedel na svojem ščítu Mohamed, v roki koran, pisan od kalifa Otmana. Vojsko je razdelil v pet trum; 175.000 prostovoljcev je bilo spredej, na desni Andaluzi, na levi Berberi, a v sredi glavna moč, Mavri in múri, obdani z močnimi železnimi verigami. Pri kristijanih pa je zapovedoval v središči kralj kastiljski, na desni mavriški, na levi aragonski. Do poludne ni bil odločen boj. Zdaj so jeli bežati Mavri in za njimi Berberi. Boj je bil odločen za kristijane, Mohamed je komaj ubežal; skoraj vsa vojska je bila izgubljena, do 200.000 je bilo mrtvecev. Zeló velik je bil plen. Šator Mohamedov, glavno zastavo in sulico so poslali papežu. Inocencij je imel zahvalni praznik in je opominjal kraljev k ponižnosti, ker Bog je zmagal, ne ljudje. Vse krščanstvo se je radovalo té zmage, ki je bila zmaga krščanstva nad nevero.

Na Ogrskem se je vnel boj med Emerihom (1196—1205) in njegovim samopridnim bratom Andrejem, ki se je hotel polastiti kraljestva. Inocencij ja je skušal spraviti, a ni mogel opraviti ničesar. Papež je poslal potem nadškofa mogunškega in pozneje kardinala Gregorija na Ogrsko, tako dolgo, da je bil prepir vendar le pomirjen.

Johanicij ali Kalojoannes III., vladar Bulgarom, je prosil že Celestina III. krone in kraljeve častí; to prošnjo je ponavljal pri Inocenciju. On in njegovi knezi, poprej v zvezi z grško cerkvijo, zjedinili so se z rimsko. Dné 8. novembra 1204 je kronal kardinal Leo, poslan od Inocencija, v njegovem imenu Johanicija v kralja Bulgarom. Ko so križarji vzeli

Drinopelj, jim je kralj bulgarski ponudil prijateljstvo, a oni so je zavrgli v svojem napuhu in pričeli ž njim vojsko, v svojo nesrečo, kajti Johanicij je ujel cesarja Balduina, ter ga po groznem trpinčenji umoril.

Za Inocencija zjedinila se je tudi Armenija z Rimom. Tedaj je vladal v Armeniji Leo. Pisal je papežu in mu naznanil svoje želje, povrniti se v naročje katoliške cerkve, česar je bil za božjo čast goreči Inocencij seveda zeló vesel. L. 1199 je bila zveza dovršena.

Inocencij je bil tudi v gotovih razmerah s Poljsko, kjer je vojevoda Ladislav nadškofa Gnezenskega prognal in se polastil marsikaterih cerkvenih pravic, s Švedijo, kjer ga je glavar neke stranke Suerer prosil potrjenja v kralja, kar pa ni dosegel, s Prusko, tedaj še po večini pagansko deželo, v kateri so se ravno dobro pričela spreobrnjenja, s Škotsko, kamor je kralju Viljemu poslal raznih daríl; a ta mu je hotel skazati svojo vdanost do sv. cerkve, da je zapovedal, naj se ima že sobota popoludne za praznik. Tako je bil Inocencij res v dotiki z vsemi tedaj znanimi krščanskimi deželami.

Lateranski zbor in Inocencijeva smrt.

L. 1213 je razpisal Inocencij občen cerkven zbor v Rimu. Že v tem pismu je naznanil namen zborov, namreč: oproščenje svete dežele in poboljšanje cerkve. L. 1215 v dan sv. Martina se je pričel ta zbor, ki se imenuje četrti lateranski; bil je jeden najsijajnejših, kakor vsa vlada Inocencijeva. Zbralo se je bilo 70 primatov, 412 škofov, 900 opatov; tudi mnogo knezov se je zbralo in kateri niso sami prišli, poslali so zastopnike. Inocencij je pričel zbor z nagovorom. Ta nagovor je kazal že v začetku, da je imel véliki papež gotovo slutnjo bližnje smrti. „Srčno sem si želel“, je dejal, „jesti velikonočno jagnje z vami, predno umrjem.“ Kakor prvi njegov govor, ko je postal papež, tako je bil tudi ta, jeden zadnjih njegovih slovesnih, jako znamenit. Dejal je:

„Ker je Kristus moje življenje in umreti moj dobiček, ne branim se po božjih uravnavah piti kelih trpljenja, bodi mi podan v branitvi katoliške vere, ali v boju za sveto deželo, ali če se borím za prostost cerkveno; da-si voščim sebi, hoditi v telesu, dokler ni končano pričeto delo. A ne moja volja, ampak božja naj se zgodi! Zato vam pravim: srčno si želím z vami jesti velikonočno jagnje, predno trpím. Mnoge in razne so želje človekove; kdo bi jih naštel? Vendar se dadé razvrstiti na dvoje: želje so namreč duhovne ali telesne. Duhovne so želje, ki želé, kar je večnega; telesne so želje, ki želé časno in posvetno. — A jaz kličem v pričo onega, ki je zvesta priča v nebesih, da sem iz duhovnih želj hrepênel, velikonočno jagnje z vami jesti. — Morda bi vprašali: Kakošno jagnje je, katero si želiš jesti z nami? Velikonočno jagnje pomenja hebrejsko, „prehod“. Trojni prehod hre-

penel sem praznovati z vami; telesnega, duhovnega, večnega. Telesnega: prehod od kraja do kraja v oproščenje tlačenega Jeruzalema; duhovnega: prehod od stanja do stanja, na poboljšanje v katoliški cerkvi; večnega: prehod od življenja k življenju v večno slavo.“ Potler govorí o vsakem prehodu posebej. „Kliče nas Jeruzalem. Brez svita stojí grob gospodov, sicer poln slave, kjer so nekoč molili Jezusa Kristusa, jedinorojenega sinú božjega, časte zdaj Mohameda, sina pogube. — Kaj nam je zatorej storiti, ljubi bratje? Pripravljen sem, če se vam zdí dobro, za svojo osobo podvreči se vsakemu trudu, iti h kraljem, knezom in ljudstvom, dà, tudi tija, če bi mogel. Budíl bi jih z močnim glasom, da se dvignejo, bojevati boj gospodov, maščevati sramoto križanega. Karkoli naj tudi store drugi, mi, duhovni gospodovi morali bi se posebno truditi v tej zadevi in pomagati z življenjem in imovíno sveti deželi.“

O duhovnem prehodu je govoril, naj se prične pri duhovščini, „kajti vsa popačenost ljudstva izvira poglavito od duhovščine. Če duhoven, maziljeni, greší, storí, da greší ljudstvo.“

O večnem prehodu pa pravi: „O prehodu v večnost govorí gospod: „„Srečni hlapci, katere najde gospod bedéče, kedar pride. Dà, resnično vam povem, opasal se bode in rekel jim sesti k mizi, a mimogredoč jim bode stregel.““ Tega prehoda se radujejo mučeniki z besedami psalmistovimi: „„Skoz ogenj in vodo smo šli in ti si nas poživil.““ Posebno si voščim jesti velikonočno jagnje z vami v božjem kraljestvu; — to jagnje, da preidemo od dela k miru, od bolečine k veselju, od žalosti k slavi, od življenja k smrti, od tega, kar segnije, k onemu, ki ne more segníti, po našem gospodu Jezusu Kristusu, kateremu bodi čast od veka do veka.“

Obravnave zbora se tičejo vere, notranje uprave cerkvene, službe božje, nravstva, pravic cerkvenih osob, cerkvenih redov in tudi razmer judov proti kristijanom. Glavno so se zastavile uplivu državne oblasti one meje, katere izvirajo že iz pojma cerkve, ki je od Kristusa ustanovljena in od vsake svetne oblasti neodvisna naprava.

Posebe se je mnogo sklepalo o križarski vojski. Papež se je trudil z vso močjo, naj bi se zjedinile vse moči in porabili vsi pripomočki, da bi vendar vnovič zopet se zbrala resnična križarska vojska, ki bi osvobodila sveto deželo. Inocencij sam je obljubil v začetek denarja in barko za rimsko mesto; duhovščina naj daje tri leta dvajsetino dohodkov, kardinali desetino; samo redovi so bili prosti.

Nadalje so bili poravnani prepiri zaradi carigradskega patrijarha, ker sta se takrat dva poganjala za to stolico, ki sta bila oba navzočna pri cerkvenem zboru. Zbor je oba odstavil in Grvazija, duhovna iz Turčije, imenoval patrijarhom.

Potrjeni ste bili tudi pravili redov sv. Dominika in sv. Frančiška.

Zbor se je bavil tudi z marsikaterimi svetnimi zadevami, s katerimi je bila cerkev bolj ali manj v dotiki. Friderik II. je bil potrjen v nemškega kralja. O angleških baronih zaradi „Magna

charta“, zaradi tega, ker so poklicali francoskega kraljiča Ludovika v deželo, izrečeno izobčenje, je bilo potrjeno; ravno tako je bil izobčen kraljič sam. Največ je imel opravkov zbor z Albigenzom prijaznimi velikaši južne Francije, grofom iz Toulouse, Foix in Lomminges, ki so bili prišli k zboru, da bi dobili vzeta posestva. Papež jim je bil sicer nagnjen, ker je spoznal, da se jim je marsikje godila krivica, da se jim niso držale zveze; a tudi nekateri škofje so govorili za grofe. Al večina zbora se je bala, da bi ne škodilo veljavi cerkveni, ko bi se preklicavali poprejšnji sklepi in ko bi se albigenškim veljakom vrnile dežele. Zato tudi stari Rajmund ni dobil posestva; vendar obljubilo se je mlajšemu, če se bode vrednega skazal. Inocencij je storil po mogočosti, da se je reč rešila v slogi in da ni bilo razdora, ki bi bil škodoval važnejšim nameram cerkvenega zbora.

V dan sv. Andreja je bil končan občni zbor.

Inocencij se je podal drugo leto v Perugijo, da bi se trudil za slogo v Italiji in vzbujal za sv. deželo. Tú ga je napadla tridnevna mrzlica. Zapustila ga je sicer skoro, a po nevednosti zdravnikov se je povrnila skoro zopet hujša. Inocencij ni spoznal nevarnosti; a bolezen je postala smrtna in dné 16. julija l. 1216 je sklenil svoje življenje Inocencij III. V stolni cerkvi v Perugiji je bil pokopan. Grobni kamen je že davno zginil; tako mine vse slavno, zgine vse sijajno na zemlji! —

Pogled na Inocencija in sklep.

Po postavi je bil Inocencij srednje rasti, lepega obraza, slabotnega trupla. O njem piše jeden njegovih sovremenikov: „Inocencij je bil mož ostre bistroumnosti in zvestega spomina, dobro poučen v bogoslovstvu in v svetnih učenostih, mojster v govoru, če je govoril ljudstvu ali učenjakom, dobro vajen cerkvenega petja, srednje postave in lepega obraza, držal se je modre srede med zapravljivostjo in skopostjo. Vendar je bil zapravljiv v dajanji miloščine in v drugih rečeh zopet bolj varčen, kakor ni potreba zahtevala. Trdovratnikom in svojeglavcem je bil oster, mil ponižnikom. Bil je hraber in stanovit, visokodušen in poln pametnega premisleka, branitelj veri, bojevalec proti hereziji, oster kjer je šlo za pravo, mil, kjer je mogel odpuščati, potrpežljiv v nesreči, mil v sreči, lehko se je razjezil, a rad je tudi odpuščal.

Bil je zeló delaven. Koliko je imel opraviti z duhovščino in knezi, nam kaže zgodovina njegovih del, koliko je imel opravka v Rimu z raznoterimi uradi in pismi, se lehko razume, ako se pomisli, da so ga o vsakateri važni reči vprašali za svèt in da ni odposlal nobenega pisma, katerega bi ne bil prebral. Apelacije je sprejemal in odločeval po vsi pravici, zato je sam dejal o svojih raznoterih opravilih: „Množina vsakoršnih opravil nas teží. Skušati moramo predloge, kako naj se pomaga propasti verski; zatiranim pomagati k pravici; na razna vprašanja svete dajati; zdaj,

bodi-si, da ponovimo mir med razdvojenci, bodi-si, da zadostujemo potrebam posamnih cerkvá in dežel, pošiljati svoje legate — zdaj svoje misli obračati na to, kako bi pomogli sveti deželi.“ Vsak dan po maši se je podal v zbor kardinalov in drugih veljakov, sprejemal je prošnje in odgovarjal raznim zahtevam. Trikrat v tednu je imel očiten zbor in poslušal razne tožbe ter sam razsojal. Hitro je spoznal pravo, bliščʹ besedi ga ni mogel prevariti, vedel je hitro, kje je pravica, kje ne. Vse bule in pisma je prebral, potem še le je dovolil, da se odpošljejo. Pri svojem izvrstnem spominu spominjal se je še tako malih okoliščin in se vedel po njih ravnati. Tudi vroče popoludne in poletne čase ni počival, ampak je pridno delal, kakor druge čase. Mnogokrat je tudi pridigoval, kajti globoko prepričan je bil o veliki važnosti tega svetega opravila. Pri njegovih pridigah se odlikuje obširno znanje svetega pisma, trdna vera in globoko spoštovanje razodete resnice božje.

Čudno je, da je pri tako obili delavnosti imel še čas, baviti se z znanstvenimi predmeti. Spisal je poleg neštevilnih pisem knjigo „poučenje knezov“ in drugo, „pogovori z Bogom in grešnikom.“ Pravijo, da je bil izučen tudi v zdravilstvu. Vednost je vedno ljubil, spoštoval može, ki so se bavili ž njo, trudil se povzdigniti bogoslovsko vednost, ki je pod njegovim ščitom vrlo napredovala. Saj je komaj 50 let po njegovi smrti dosegla vrhunec svoje izolike pod vélikim Tomažem Akvinskim in Bonaventuro. Vseučilišču pariskemu, kjer je sam se učil, kakor izprva omenjeno, je ostal vdan do konca življenja, kar pričajo raznotere naredbe in pisanja v prid tega učilišča. Zgodovino cerkve Kristusove je natanko poznal in v cerkvenem pravu je bil izurjen kakor malokdo. Zato so tudi toliko izvrstna njegova določila o razmerah cerkvenih. Njegova določila je zbral Peter Mora Beneventski, ki je pozneje postal kardinal. Zopet pet let pozneje je dal to zbirko Inocencij sam precej pomnožiti. Jednajst let po njegovi smrti je zbral več jednacih določil Gregorij IX. in tako so med njegovimi dekretali tudi Inocencijeva pisma.

Vendar Inocencij pri vsem tem obilem delu ni pozabil jednega potrebnega, večnega izveličanja svoje duše, o tem pričajo razne črte iz njegovega življenja. Kar ga je vodilo, ni bila lastna čast, ampak gorečnost za povišanje častí božje. Vse, kar je storil, je pripisoval Bogu. Globoka je bila njegova ponižnost, velika pobožnost. Vse nesreče, ki so cerkev zadele, ki so zadele srce skrbnega pastirja, je sprejel z vdanostjo v voljo božjo, spoznavajoč v njih večno previdnost, ki vse v dobro obrača onim, ki se je bojé. Z veliko pobožnostjo je opravljal daritev svete maše, tako, da je bil ginjen vsakdo, kdor ga je videl pri takih prilikah.

Koliko je storil za sveto cerkev, spoznali smo iz zgodovine. V vseh težavah jo je vodil s krepko roko, za vsako njeno pravico se je neumorno trudil, boril se stanovito proti notranjim in vnanjim sovražnikom. Globoko je čutil naopake, katere so se počasi urinile v cerkev, in skušal je iztrebiti jih s korenino. Zato se je

toliko krepko vojskoval za prostost in neodvisnost cerkveno od svetne oblasti. Spoznal je, da je le v neodvisnosti mogoč razvitek in cvet cerkve. Zato je po mogočosti odstranil upliv kraljev na škofovske volitve, ker je bil ravno ta upliv mnogokrat kriv, da so bili malovredni pastirji v pogubo izročenim ovčicam. Če je bilo tako utikanje skazano, je spoznal volitev neveljavno. Tudi za to se je potezal, da niso vladarji jemali zapuščine višjega duhovstva. Posebno je branil prostost duhovščine od svetne sodnije, kakor je pokazal že v buli „Solitae". Tako je cerkev obvaroval vseh nevarnosti od zunaj; a to mu še ni zadostovalo. Tudi znotraj je vedno popravljal, pravi, postavni reformator, v duhu Kristusovem. Vedno je opominjal duhovščino k svetemu življenju. Nobena stopinja, nikakova veljava ni grešnega duhovnika varovala ostrega svarjenja in če je bilo treba, tudi kazni. Bil je ljubezni poln oče, ki pa ne hrani ostrosti, kadar je potrebna.

Kakov upliv je imel na kneze, je znano. Vsi so ga globoko spoštovali, se mu ponižno klanjali, ga praševali za svèt, svoje pravde poravnovali pred njim, tresli se pred njegovim pretenjem. Opominjal jih je svojih dolžnosti; kakor oče vsem vernikom, jih je svaril, da so od Boga postavljeni, a tudi Bogu odgovorni. Koliko je tudi storil za tlačene podložnike! Vsak zatiranec je našel pri njem varstva. Kralji so poznali njegovo nepristranost; zato so se obračali k njemu. Če so se škofje pregrešili proti vladarjem, ni jih zagovarjal, ampak jih ostro kaznoval. Povsod je branil veljavo in tako utrjeval vse društveno in občno življenje.

Velika je bila njegova dobrodejnost in nesamopridnost. On je pisal opatu Štefanu v Boloniji: „Onega kličemo za pričo, od katerega pride vsak dober dar, da se trudimo, opravila, katera prihajajo do apostoljskega sedeža, opravljati in reševati brez graje in pošteno, ker ne sovražimo ničesar bolj, kakor podkupljivost, hčer lakomnosti, korenino vsemu hudemu. Kako zeló se nam ona studi, more spričati množni broj onih, ki prihajajo v raznih opravkih k rimski cerkvi. Trudimo se z božjo pomočjo, očistiti jo te kuge; kar smo zastonj dobili, hočemo dajati zastonj in ne pustiti na noben način, da bi bila pri cerkvenih rečeh kaka zveza ali obljuba." Revežem je storil neizrečeno mnogo dobrega. V draginji l. 1202 je dajal vsak dan 8000 revežem kruha, preskrbljeval jih je z jedjo, obleko, stanovanjem. Njegov miloščinar moral jih je poiskavati in poizvedovati njih potrebe.

Tudi za zidanje je storil Inocencij mnogo. Mnogo denarjev je porabil v olepšanje mesta, še več v zidanje bolnic in drugih naprav za ubožce in potrebnike. Cerkvam je dokaj lepega daroval; sploh, v takih rečeh njegova radodarnost ni poznala meje.

Slabo in kratko smo obrisali življenje možą, kateri pogreša le še mučeniške krone, da ni največji papežev. Koliko sem moral izpustiti, da sem naštel le najvažnejše! Nadejem se, da sem po mogočosti zadostil svojemu namenu, pokazati na konkretnem izgledu nazore srednjega veka v razmeri med cerkvijo in državo,

zavrniti brez polemike obrekovanja sovražnikov svete cerkve, kateri so se poglavitno trudili v blato pogaziti tega velikega papeža ravno zato, ker se tako bliščí med drugimi višjimi pastirji, v malem tudi zavrniti naopačne predsodke o tedanjih časih sploh. Svoj spis sklepam naj v pregled življenja Inocencijevega z besedami, s katerimi ga okončava prof. Weiss:

„V Inocenciju je umrl jeden največjih papežev, vsaj tisti, katerega vlada je bila najsijajnejša. Navdušen véliki duhoven in mrzel jurist, mož zaničevanja in gospodovanja sveta, melanholična resnost in kipeča delavnost bili ste združeni v jedni natori. Kakor je tudi kratka bila ta vlada, kakor mlado to življenje, tako izvanredne vspehe je dosegel. Ko je Inocencij zasedel papežev prestol, je bilo še pretreseno večno mesto po trudu Henrika VI., da bi ustanovil svetno monarhijo, katere podlaga naj bi bilo nemško cesarstvo. Ko je Inocencij III. umrl, se je bližala cerkev svetni monarhiji. V kratkem je bil osvobodil cerkveno državo, Neapel in Sicilija sta bila fevd rimskemu stolu, vsa Italija je pričakovala usode iz Rima. Prej so cesarji določevali o papeževih volitvah, zdaj je odločil papež, kdo bodi cesar, Filip ali Oton, in ko je Welf Oton postal Ghibelin, Oton ali Friderik. Švedsko in Norveško, kakor Španija čutile so tok idej, izvirajočih iz Rima. Ponosni Filip Avgust francoski se je moral po opominu papežev klanjati postavi nravnosti, trinožki Janez angleški se je tresel pred poslanci papeževimi, je odložil svojo krono in razglasil Anglijo fevdom svetega stola. Kralj aragonski je prišel v Rim, položil svojo krono Inocenciju k nogam. V zmešnjave Ogrske so se glasile papeževe besede, polne politične zmernosti in modrosti. Kraljestvo Bulgarov je pristopilo katoliški cerkvi, iztočna cerkev se je zjedinila z zapadno. Leo véliki armenski je priznal l. 1199 s svojim ljudstvom rimsko cerkev mater vseh cerkvá in poslal je Inocenciju daril. Na iztoku kakor na zapadu se je vnemal ogenj proti izlamu. V dan, ko je umrl Gregor VII., so prišli Goti v Toledo, in posledica vzbujevajoče delavnosti Inocencijeve je bila velika zmaga kristijanov nad Mavri pri Navos de Tolosa, katera je odločila vprašanje, da li ima postati Španija krščanska ali mavriška, v dobro kristijanom. Če bi bil papež dlje živel, bili bi še drugači dobitki narejeni na iztoku in zapadu, ker je pregledal Inocencij z bistroumnostjo, kateri ni primere, vprašanja časa, gonilne močí, značaje, in kjer je on priganjal k delu, zgodilo se je z velikim vspehom. Nikdar niso notranji sovražniki cerkve smeleji napadali, a napad je bil odvrjen zmagovito. Dva nova reda, katerih jeden je rodil največje govornike in učenjake, drugi največ oziral se na demokratične kadence časa, kolikor so bile opravičene, obdržala sta spomin velikega papeža tudi v deželah, v katere poprej ni bil prinešen križ, simbol izveličanja.“ —

Letopisa

Matice slovenske

za leto 1878.

II. snopič.

Nebeške komedije

(Divina commedia)

Dante Alighierija

I. oddelek:

Paklo,

po originalu poslovenil **Jovan Koseski.**

☞ Lanski „Letopis“ je prinesel le 5 spevov Koseskega prevoda, zdaj ga priobčimo vsega. Slavni naš Koseski se je lotil sila težavnega prevoda Dantejeve pesmi, ki se zove „Divina commedia“, katere I. del ima naslov „Paklo“ (pekel), ki ga tù poslovenjenega pred seboj imamo. Izročil ga nam je velecenjeni pesnik z odločno željo, da tudi to delo njegovo v isti pisavi na svitlo pride, kakor so od velečastne njegove „Slovenije“ leta 1844 počenši izšle vse njegove poezije. Koseski hoče ostati Koseski. Da je Dantejevo klasično „Nebeško komedijo“ razumeti zeló zeló teško, to pričajo nam komentari, s katerimi so mnogi nemški prevodi prišli na svet, ki razlagajo bralcem vsak Dantejev spev posebej. Tudi mi smo v lanskem „Letopisu“ natisnenim 5 spevom dodali pojasnila hoje po paklu; vsem 34 pa dodati jih opustimo, ker bi nam vzela preveč prostora.

Vredništvo.

Pervi spev.

Obseg:

Pervotnimu v gojzdu zmoten pevic. — Troje divjih zverin. — Virgil k potovanju vabi.

Na sredi bil sim našiga življenja
  Prestrani v gojzd zašel mračivne hoste,
  Na ravno pot je krila megle tenja.
Kak bil je gojzd i tmine v njemu goste
  Načertati bi bilo pretežavno,
  Spomin že nanj ovrè mi sodbe proste.
Gorjup spomin! podoba smerti ravno,
  Zbog blažja pa ki tam je me dospelo,
  Bom videnja narisal točje glavno.
Ne pomnim več, kak djanje je pričelo,
  Po dremu clo sim zmešan bil te dobe,
  Se mračiti mi krogoma je jelo.
Ko prišel sim potem na berda robe,
  Kjer prenehá omenjena dobrava,
  Ki terla mi je z grozo serca globe;
Gledaje gor zapazim de mu glava
  Je svitla vsa blešobe iz planeta,
  Na vsakim ki je potu vodba prava.
Pojenjati takrat mi strah obeta,
  Ki serce tak mi vil je noč prestano,
  De bila skor zavedba mi je vzeta.
Ko kter otet iz viht na zemljo znano
  Se plašno v tok ozrè valov gromečih,
  Kjer mnogo groz mu bilo je nagnano;
Tak duh je moj, plen čutov se vertečih,
  Stermel okrog, straní gledaje čudne,
  Iz kih še ni se vernul kter živečih.
Po kratkimu počitku noge trudne
  Na novo vprem, je hodba bila taka,
  Globejši zmir stopala de so mudne.
Nenadoma mi zver nasprot priskaka,
  Risena je, nog jadernih zverina,
  Ki brezasta ji krogoma je dlaka,

Je bila všeč ji moja tak bližina,
De skor mi je overla spešno hojo,
Uništila namenbo želj in čina.
Prižgal je dan bil ravno baklo svojo,
In s tistim spel je zvezdami na višo,
Ki kazale so svetu krasno bojo,
Ko stvarnik je snoval te čudne bliše;
Sim upal zver ujeti s kožo šarno,
Je zdelo se, de bližo mojo iše.
Me veselil je svit i vreme parno,
Pa zona to je nova koj zakrila,
Zagledal sim, de lev me pazi žarno.
Do mene mu je želja vidno bila,
Mi gladno je pretil z glavó visoko,
Tak de o tem je zračje groza vila.
Volkinja mi nasprot zijá široko
Požrešnosti i glada je prilika,
Že druzih več je ranila globoko.
Ta vsih strahot in stiska mi je slika,
Mi vgasnula je bila vsaka nada,
Dospeti verh, mi upanje se vmika.
Ko družba, ki koristi le bi rada,
Ak dojde čas, ki zgubo ji nagoni,
Obupa clo i v bilkice razpada;
Tak mene vil je v pusti britki zoni
O bližanju zverine strah, ki nudi,
Poišem de zavetja v niže loni.
In glej, navdol ko noga se mi trudi,
Prispè mi sprot nenadoma oseba,
Ki glas hripav je puhala iz grudi.
O vidu tem primora me potreba,
Zakličem de: Usmili se, te prosim,
Ak človek si, al tenja le iz neba!
On reče mi: »obraz človeški nosim,
So bili vsi Lombardi mantovani
Prededje mi, nasledbe ja ne kosim.
Sub Julio sim rojen bil, pagani
Smo bili še, ja v Rimu sim prebival,
Augustu smo pravednim bili vdani.
Sim bil poét, ideje sim ulival
Sloveči v spev od verliga Eneja,
Ki blagor je v Italji zadni vžival.
Kaj tebe pak po tem nemiru žeja?
Zakaj ne greš na kom veseli mika,
Ki vir je sle in prida plodna veja?
Virgil si ti? navdušenja oblika!
Bogat iztok modrosti na vse kraje!
Izkriknem ja clo srama bivši slika.

Ti si Virgil, ti pevstva cvet i slaje,
Okrepi moj mi trud i djanje marno,
Ki vodita skoz vednosti me gaje!
Si moj razgled, vse tvoje ljubim žarno,
Učil si ti cvetečo me pisavo,
Nanesla ki mi čast je milodarno.
Poglej to zver, ki brani pot mi pravo,
Me reši je, pomagaj mi, te molim,
Viharni strah kalí mi sodbo zdravo!
Bo treba de ti drugo cesto volim,
Mi reče on razumši trepetanje,
Izvodim de te pušbam prida golim.
Zverina ta, ki drami tvoje zvanje,
Ne pripusti nikomur proste itbe,
Ga zmir podí, pogin je zadno gnanje.
Je zgol pohlep, ne kaže nikda sitbe,
Po žretju bolj ko pred je žretja gladna,
Je želna le nažokanja, nalitbe.
Zverín je tma, s kim spojenja je radna,
Še več jih bo; naposled hert jo zgrabši,
Bo zmel jo v prah, in to bo muk ji zadna.
Za vžitje ta zlatá, dežel ne rabši,
Modrosti, snag, ljubezni se nasiti,
Med Feltrama de rod mu je ne zabši.
Ta bodi spas Italji v žal zaviti,
Za ktero Nis, Evrialos, Kamila,
So dali se, in Turnus, pomoriti.
Pognal bo zver, jo groza tak bo vila,
Bežala de v peklenske bo globine,
Pred našim kjer terpinčenjem je bila.
Pa tebi v prid nej stanje to premine,
Daj, sledi mi, korakal boš po potih,
Ki skriti so za žive praha sine.
Donil bo krič obupa na vsih kotih,
Boš gledal scer preteklih dob junake,
Ki hujši smert želé si v zlih pomotih.
In razun teh boš vidil tudi take,
Začasnim ki so v žaru zadovoljni,
Spasitve se nadjavši iz napake.
Če v kraje pak, veselja ki so polni,
Ti dojde mik, popelje tje te duša,
Sloboden ki pristop ji je vesolni;
Ondašni car ker meni ne pripuša,
De stopal bi čez prag njegove hiše,
Pravednimu zakonu bivši suša.
Je scer povsot, pa stanje so mu više,
Tam tron imá, tam grad njegov je glavni,
O srečen tist, ki tje si cest poiše.

Odgovorim: O, čuj me pesnik slavni!
　　Opiraj me, pri Bogu ne ti znanim,
　　Uídem de zapredi se mešavni;
Me vodi tje do kraja kamor kanim,
　　Do svetih vrat se Petrovih dotikam,
　　Pa v tminah prej z nesrečnim se soznanim.
Se vpoti on, za njim se ja pomikam.

Drugi spev.

Obseg:

Poklic modropevke. — Pesnik je v strahu, de bi moč mu ne omagala. — Virgil ga tolaži.

Se nagne dan, rujav kolor ogerne,
　　Kar živo je, od trudniga se dela,
　　Od brig in sil k počitku tihim verne.
Le mene sta pohot in mik sogrela;
　　Lotiti se nezmerniga zadevka,
　　Ki zdaj ga vam bo Muza razodela.
Ukrepi me, opiraj modropevka,
　　Opomba ti mi jasno čista bodi,
　　Mi vpali čut idej žarečih sevka!
Pozor, poét! izustim, ki me vodi,
　　Poprej ko pot nastopim strašno tako,
　　Al kadra k tem je moja moč presodi!
Si djal de je Enej korakal jako
　　Te v kraje tmin živečiga telesa,
　　De serčno je prespel overo vsako.
Pa njemu ak nasprotnik zlega plesa
　　Pomoč je dal, gledé na plod plemena
　　Njegoviga in rimskiga drevesa,
Po vrednosti mu došla je ta cena;
　　Izvoljen bil začetnik on je Rima,
　　In več ko to, romanskiga kolena.
Resnica nej dostojno diko ima,
　　Ta mali kal, nevažna korenina,
　　Naslednikov je Petra bila cima.
Ta dični pot, on Venere je sina
　　Razjasnil, bil mu vir začasne slave,
　　In papeštva poznejši veličina.

Posoda šla je tje mirú in sprave,
De bila je napolnjena kreposti,
Ki zadnič bo podlaga hodbe zdrave.
Zakaj pa jaz bi tje šel, jaz priprosti?
Ne dike verh, ne Pavlus, ne Eneja,
Sam sebi k tem ne zdim se kader dosti.
Bojím se jaz, ak ravno skusb me žeja,
De moj prihod ne bil bi čin bedaka,
Razumil boš kaj dvombe v čut mi seja.
Ko kter ki rad od sklepa v sklepe skaka,
Za zmislik nov koj prejšnimu odreče,
Ugodi ker mu bolje nova vsaka;
Tak meni v tem temotnim kraju steče,
Ko tehtal sim po jedrini nameno,
Začetni cilj utažiti me neče . .
Razumil ak besed sim tvojih ceno,
Mi reče duh voditeljev opazno,
Ti pamet je plahota djala v seno,
Ki mnogokrat nakloni zmoto razno,
Od slavnih djanj de mož se proč oberne,
Kot plašna zver, ko vgleda senco lazno.
Otmem de te bojazni plahe serne,
Razjasnim ti, zakaj de pridem k tebi,
In tvojo kdo zapredo mi razgerne.
Pri tistih bil sim, ki so dvomni v sebi,
Ko me nakrat zakliče diva krasna,
Ja prosim koj, ukazala mi dé bi.
Očesa sta ko danica ji jasna,
In tak začne oseba mi unstranska,
Donela je beseda rajsko glasna:
O, duša ti prežlahtna mantovanska,
Ki ti do zdaj imé živí cveteče,
In vedno vsim prikazen bo božanska!
Prijatel moj, ki ni izvoljen sreče,
Je zmotil se na svômu potovanju,
In plašniga natrag strahota vleče.
Bojím se de ne bil bi v zamotanju
Tak hudimu, opor de mu ne hasni,
Pretí mu tma zaprek po mômu znanju.
Pritečenja do njega ne zakasni,
Pomagaj mu z besedo i z rokama,
V oserčju zanj bojazen mi pogasni.
Blaženka sim, do tebe dojdem sama,
Da vpalim za otetbo te poéta,
Se vernem koj potem do dike hrama.
Ko v hišo bom gospoda spet prejeta,
Po tvoji bom zaslugi te hvalila.
Od mene zdaj beseda je povzeta:

Divica snag, o ti kreposti sila,
Preseže ki na svetu vse kar biva,
Ter clo nebes je bleske doveršila!
Tak tvoja všeč mi je zapoved živa,
De zdela bi, speljana že, se kasna,
Krepkejšiga mi treba ni upliva.
Pa skaži mi beseda tvoja glasna,
Tesnoto v to kaj prideš iz prostora,
Ker te nazaj že tira želja jasna?
Prašanju hot ker k temu te primora,
Povem ti koj, odgovorí mi ona,
Zakaj de me ne plaši tamna nora,
O tistih le stvaréh te stiskaj zona,
Kim dana moč je, kvara ti navleči,
Vse drugo prost je volji dar naklona.
Bog pa mi dal krepost je to doseči,
De vaša me nezgoda ne dotika,
Ne žar plaší, ak bil bi mnogo veči.
Divica je v nebesih, milb velika,
Ki tvojo to zapredo obšuluje,
In hujšiga iz tiska slabe vmika.
Besede te Luciji ona vsnuje:
Priporočim ti tvojega ljubimca,
Obup je clo, krepost mu omaguje.
Lucija, bran nar manjši svade dimca,
Se dvigne koj, ter meni se približa,
Ki stala sim tik Rahelniga žimca.
Mi reče tak: Blaženka! pravdi viža!
Ga ne opreš, ki ljubil te je tako,
De vmaknula ti ni ga slastna niža?
Ne čuješ de po brambi kliče jako,
Mu smert grozí in krog in krog nezgoda,
Priskoči mu, nevihto taži vzako!
Hitrejšiga ni v morju jadrobroda,
Ne tice viš, ko ja sedaj sim bila,
Ker bistvo sim rażumila navoda.
Iz lepšiga sim doli se spustila,
Zaupajoč na tvoj govor pravedni,
Ki tebi ter čitavcu čast je mila.
Ko stavek je doveršila poslední,
Ozerla se solzeča je v nebesa,
In zbode me še bolj ozir ta bedni.
Vdeležila sim tak se tega plesa,
Otela te zverine tiste strašne,
Ki tvôga v hrib ni pustila telesa.
Čemu tedaj so žile tvoje plašne,
Te sorte strah zakaj ti v sercu duja,
In groze ti razvivajo se rašne?

Daj! družba treh veljavnih žen ti snuja
V nebesih skit premage, dike, slave,
In moj govor k okrevanju te zbuja!
Ko cvetlice, al druge žlahne trave,
Ki v hladu so mračivnimu zaperte,
Povzdignejo ob soncu zopet glave;
Tak bil sim jaz, kreposti prej poterte
So v cvetju spet, oserčje se prebudi,
Izrečem to, borivec nove certe:
Usmilenka, ki zame se potrudi,
In pesnik ti, ki speljal si dotično
Tak urnoma, de duh se moj ti čudi!
Podbadal si z besedo mi prilično
Oserčje tak, in tako me zarotil,
De pervo slo priznavam za pravično.
Sva zmenjena, boš vodbe ti se lotil,
Za tabo jaz, ti glava bivaj, mojster,
Sim rekel mu; na to je on se vpotil,
Ja spem za njim; pot zmeden je in ojster.

Tretji spev.

Obseg:

Pakla vratni napis. — Kraj terpinčenja. — Aheron. — Karon. — Prevožnja.

Skoz mene greš v okrožje muk i tuge,
Ta pot peljá neskončne v bolečine,
Ta cesta gre med žertve grešne kuge.
Pravica je voditelja višine
K osnovi te ponore napeljala,
Izverstne tak de nikda ne premine.
Poprej se ni nikaka stvar poznala,
Le večni čas, in večna ja sim sama,
Tem up v obup, kih strastbo notri gnala!
Besede te mi kazala je jama,
Ob verhu vrat so mi nasprot blešele,
Izustim plah: pomen je meni tama!
Mi reče on, zaklad previdbe cele:
Zda treba je, de hipno se nakani,
Preteht na stran, je sila sklenbe smele.

Sva prišla v kraj, nikomur živih znani,
Kjer gledal boš terpinčene duhove,
Občutki kim spoznanja niso dani.
Budivši, v dlan mi segši, snage nove,
Potem spustí prijazniga obraza
Me v mračni kraj, grozivno strašne rove.
Doní mi v sluh nezmožniga dokaza
Koj zdih in stok, mi solza silno teče,
Se tresem ves, od studniga ko mraza.
Jezikov šum! preklinbe vsak izreče,
Izdihi groz, togote kriki čudni,
S pestmi pritisk, zarot ki v živo speče!
Tak truš je bil, tak dirindaj ostudni
V vkrožju tem, ko peska met al snega
Ker ju okrog vihar vertí nemudni.
Prestrašen jaz do duše gnusa tega
Poprašam: kaj je, mojster, to začuto?
Kter narod zvil obup je tak, i vsega?
Odgovorí: to bitje žalno, kruto,
Je temu v del, ki tam živí nemarno,
Brez krivde scer, pa tud zasluge muto.
Pridruženi so tistim duham varno,
Nasprotniki ki niso bili ravno,
Le zvesti ne, za sebe vneti žarno.
Bojí nebó se, biti z njim neslavno,
In paklo jih med svoje šteti neče,
Ker bahati ne moglo z njim bi javno.
Poprašam jaz: kaj silno tak jih peče,
De glasnoma izjavkajo nadloge?
Zaverne on: odgovor koj poteče!
Jim upa ni, de vzela smert bi vboge,
Njih bitje je pod nizko ceno tako,
Zavidajo de vse, i hujši proge.
Pohvalo svet jim priterguje vsako,
Usmiljenja za njih serce ne čuti.
Ne več o tem; gledaje sodi jako!
Ozrem se tje, bandero vidim snuti,
Ki tak vertí se nagloma okrožno,
Kot veternik na turnu vihri v kruti.
In toliko je šlo jih zadej složno,
De bi poprej ne bil verjel, de smerti
Požeti jih nebroj enak je zmožno.
Potem ko sim spoznal nektere v čerti,
Sim vidil vmes i tistiga prikazen,
Kim zbog plahot so šapli bili sterti.
Razumil sim, derhal de gost i razen
Je stranka men zaverženih od Boga,
Ki zraven tud nasprotnim zbor je prazen.

Ne živi ti, nezgoda kim je mnoga,
So nagi clo, terpinčeni preveno
Od ôs in muh, merčesa bolj še zloga.
Obraz potí na tla kervavo peno,
Ki z britkimi solzami se meša,
De jo červad gnusobna serka leno.
Pretehtati zdaj drugo vid ne peša,
Ljudi zazrem na bregu širne vode,
Poprašam: kaj, o mojster, tiste preša,
De spešijo tak nagloma na prode,
Pripravljeni čez reko se peljati?
Ak sodim prav pohitrene prihode.
Opomni on: ti htjem odgovor dati,
Kó dojdeva na pušbo Aherona,
Mogoče tam ti bo i to spoznati.
Sedaj mi vprè besedo straha zona,
De vtisnul s čem sim vodnika sodivši,
Do reke več iz gerla ni mi dona.
Pa toka sred sivor na barki bivši,
Kim starosti so kodri se bleščali,
„Gorjé, gorjé!“ nasprot mi zavapivši.
Ni upa, de natrag bi pridši smeli,
Vaj popeljam na uno stran zaliva,
Kjer škripi zob i zdihi bodo peli.
Pa ti, kaj htješ, o duša v truplu živa?
Ti loči se od istih ki so rajne!
Ker vidi, de nečut ukaz mu biva,
Pristavi: pot skoz druge je okrajne,
Na tem ne boš dosegoval namena,
Različna gre namera ti od zdajne.
Na to Virgil: o Karon, serda pena!
Vtolaži se, tam sklenjeno je tako,
Kjer hot je čin, ti zgini dvombe sena!
Voznik na to kosmatih lic napako
Ugladi scer, pa žarna dva kolesa,
Namest očes, mu sučeta se jako.
Prikazni pak, ostudni kip merčesa,
Nagota clo, s čeljustmi so škripale,
Ko tehtale pomembo so slovesa.
So klele vse, Bogá, in kar so znale,
Roditelje, zibelko, žlahto celo,
Spočetja kraj, ljudí, velike, male.
Obernjeno natrag, plakaje, smelo
Je vse v okrog, taistimu namenjen,
Ki ne bojí se Boga, spet veršelo.
Hudoba Karon, vatra živa cenjen,
Jih goni skup, in z veslam koj ga rukne,
Ki zdi se mu v premíkanju polenjen.

Ko list jesen iz vej za listam cukne,
Kar ne nehá tak dolgo de posledni
Drevesa kinč na listnik spodej smukne;
Tak cepali Adamovi neredni
Sinovi so za enim drugi urno,
Prilika cip kim tičar piska vjedni.
Preplavajo rujavo reko burno,
In preden ti so tam na nogah stali,
Jih tukaj tma je novih skup sigurno.
Moj sin, Virgil na to izdihne v žali,
Povem ti, vsi zaverženi od Boga
Na mestu tem se skupej bodo zbrali.
Nakloni k tem jih lastna želja mnoga,
Pravica jih pervotna tako vodi,
De v grozi clo jim klije čudna sloga.
Po cesti tej pravedni duh ne hodi,
Je Karon djal togotno godernjaje,
Pretehtaj sam, zakaj de tako sodi.
Rečeno to potres prešine kraje,
Kjer stala sva, s krepostjo silno tako,
Spomin de še nagib strahoti daje.
Dolino solz vihar pretuli jako,
Rudeči blisk zavije v žar okrožje,
Zavedenje mi vgasne v glavi vsako,
Telebim tje ko škop na mračno znožje.

Četerti spev.

Obseg:

Hoja v predpaklo. — Pervi kolobar. — Kraj imenitnih oseb, pevcov in modrih.

Preterga mi omot i spanje v glavi
Grozinski tresk; ta strese me enako
Spijočim ker ga kviško kdo postavi.
Vse tehtam zdaj, stojé po koncu tako,
Na to in to poglede vpiram krogo,
Spoznal de bi, kje sim i bistvo vsako.
Razmotrim de sim blizo roba mnogo
Doline solz, kjer žara strup in tuga
Družijo v javk nezmerne muke strogo.
Globoka je, temotna, zmoto žuga!
Ko skuša gled presodbo tega mesta,
Spoznam de sim ničesar perhli sluga.

Sedaj pogum! letá je v nižo cesta,
Začnè Virgil, sam plašen, govoriti,
Ja pervi grem, nej sledba bo ti zvesta.
Odgovorim, gledé ga v strahu biti,
Bom zmagal jaz, kjer sam si ti preplašen,
Raz dvomb ki znal do zdaj si me izviti?
In meni on: ni hodbe duh prestrašen,
Po žalosti za trumo v totim dvori,
Iz groze ne, mi je ta stisk narašen.
Grudav je kraj, le spešiva, to skori!
Se vpoti on in meni vhod ukaže,
Tak bila sva na pervim krogu zgori.
Tu plakanja ni bilo britke baže,
Le zdih na zdih okraj dajal je čuti,
Ki tresli so obzor vesolne vraže.
Brez muk jih je obup iztiskal kruti,
Ki žgal je tak terpinčence preveno,
Prenesti de ga niso mogli muti.
Vodivec moj pa to mi da v preceno:
Ne pitaš me, kdo duhi tam so tisti?
Razjasnuti želim i to ti seno.
Ti niso zli, pa vonder niso čisti,
Ker ni opral jih kerst izvirne proge,
Zapert jim tak ostal je hram koristi.
Živeli so pred Kristam leta mnoge,
Pravedna ni jim vera bila znana,
Tud mene so zadele te nadloge.
Za ta pomanjk, za drugo ne, izbrana
Nam bila je temotna ta napaka,
Bezupno v ki nas muči serčna rana.
Ko čujem to, britkost me zgrabi jaka,
Ker gledal sim zaslužnih duš potrebe
V okrožju tem, pa ne pokoja znaka.
Poprašati, o vodja, moram tebe,
Mu rečem zdaj, bolj vidil de bom jasno,
In z vidam tem pomót ohranil sebe:
Je šel že kter, zarana ali kasno,
Iz nore te, de bival je zveličan?
On reče mi nekoliko počasno:
Sim bil še nov, ne vsih stvarí prepričan,
Ko prišel bil mogočnik je v te kraje,
Z bandero v znak de je s premago pičan.
Ta peljal jih je množtvo iz ograje,
Odama z Jevo, Abelna, Noèta,
Ter Mozesa, s tem druge modre mlaje.
Tud Izaka, Abrama mu očeta,
Mem Davida prededa Izraela,
Dvanajst sinov natančno versta šteta.

Scer bila je med njim, se ve, Rahela,
 Za ktero let je mnogo služil Jaka,
 In druzih tmo je tista noč otela.
Na nogah zmir je pih mi delja vsaka,
 Tak spešiva naprej po toti hosti,
 Po gnječi duš — čem reči — solz in plaka.
Še nisva vniz od verha bila dosti,
 Ko plamen tam zagledam čudni v delji,
 Premagal ki polnočni mrak je gosti.
Koraki so do tje se mnogi hteli,
 Pa vonder sim spoznal de iste kraje
 Pravedniki v posestvu so imeli.
Povej mi čast umetnosti bez graje!
 Kdo tisti so izverstniga plemena,
 V posnemanje vsim drugim tam sijaje?
Mi reče on: ker slavna jim je cena
 Med vami že, jih Bog čez druge vredi,
 Tak prednost jim i tukej ni zgubljena.
Besedam tem oklic doneči sledi:
 Častimo ga slovečiga poéta,
 Ki proč je bil, je zopet naši v sredi!
Ko vtažen don premirja čas obeta,
 Se bližati zagledam štir prikazni,
 Jim čerta lic ni sle ne tug napeta.
Učitelj moj pomenkvi reče v razni:
 Poglej ga tam, ki meč po zraku vije,
 Gre spredej trem, ki njega tik so pazni!
Homer je tist, on pevce vse presije,
 Za njim Horac, satirikar pogumni,
 Ovid potem, Lukan četerti dije.
Ti vsi, ko ja, smo v pevskih činbah šumni,
 Priznavši to v okrožju jednoglasno,
 So skazali se s klicam bistroumni.
Ogledoval sim združene počasno,
 Orjaka tik, sve druge ki preplava,
 Ter orlu par verší v osračje jasno.
Medsebna jim je kratka omenjava,
 Približajo se koj mi, me pozdravši,
 Kar bilo je voditelju — — zabava.
Potem še več mi slave prispoznavši,
 Odločijo mi šesto · mesto v kopi,
 Družbenikam tak svakim svoje davši.
Sedaj naprej pomikajo naj stopi,
 Rečeva več, kar tu bi prazno bilo,
 Prileglo pak se tam je mračni lopi.
Do grada tak prispem z voditbo milo,
 Sedmeri zid mu čversta je terdnjava,
 Potočje se mu tikama je vilo.

Čez to sva šla, zdi mosta se naprava,
In prestopivši sedem vrat po redi
Naj tratnik lep nakrat zelen obdava.
Osebam tam so bivšim važni gledi,
Obnašanje sad blage rodovine,
Medú dovolj v olikani besedi.
Namerjava na desno stran doline,
V odperti kraj, razjasnen, druzih viši,
Pregledam de selake vse širine.
Pred sabo na razcvetenim glediši
Sim vidil jih visoke tiste slavne,
Kih nikada pozabljenje ne zbriši.
Elektro vmes, bleščeče druge davne,
Tud Hektora sim gledal, ter Eneja,
Voditelj bil je Cezar trume glavne.
Kamila v ti je, tam Pentesileja
Na drugo plat, sim vidil tud Latina
Z Lavinijo, ki plodna mu je veja.
Je Brutus bil, pristojni strah Tarkvina,
Lukrecja, Julja, Marcja, ter Kornelja,
In samšiga sim vidil Saladina.
Zazreti več očí mi dvigne želja,
Zagledam koj pervaka vsih, ki znajo
Vdeležiti modrosti se veselja.
Častí ga vse, mu pervi sedeš dajo;
Se Sokrata, Platona blesk prostira
Med umnimi, ki znanstva cvet ga zvajo.
Demokrita, kim svet je le primira,
Ter Talesa sim zrel in Heraklita,
Diogena ki samši v sodu hira.
Potem Orfej stropovja krog presvita,
Aristotel, Empedokles, Evklides,
Scer Seneka in Tulij sta očita.
Jih prišlo je še druzih več na videz,
Hipokrates, Galen in Avicena,
Averoés, ki ve stvarí izidez.
Izreči clo vam sledniga imena
Mogoče ni, preveč bi bilo dela,
Razumi vsak, popis je bistvà sena.
Šesterih zbor se zmanjša v naj dva smela;
Na drugo pot voditelj zdaj zavije,
Iz tišine v šumavo tega sela,
V okrožje v kim svitlobe blage ni je.

Peti spev.

Obseg:

Minos, peklenski presojnik. — Drugi kolobar. — Pohotnici. — Frančiška iz Rimine.

Iz perviga hitiva kolobara
V nasledni kraj, ta manjši krog obseže,
Pa hujši stisk, izbor nadlog i kvara.
Tu Minos krut, vihavši studne reže,
Presodi greh, spozná pedepsa kaka
Se grešniku po teži djanj prileže.
Ker stopi mu nasprot pregrešna spaka,
Ter se spove krivice svoje gerde,
Soditelj krut pregrešniga oblaka
Pové mu kraj po kretanju namerde;
On toljkokrat z repakam se okroži,
Kar krogov mu spozná pedepse terde.
Preveno se pred njim navala množi,
Gredó, prispó nenehama o sodbi,
Spové se vsak, ter plane podse v znožji.
Prihodnik ti, ki dojdeš k toti godbi,
Kričí nasprot Minós, me zagledaje,
Odrekši se za mig sodnije vodbi!
Pretehtaj strog, s kom ideš tamne v kraje,
Široki vhod ne bodi ti prevara!
Moj vodja njem: zakaj se t' jezik maje?
Dovoli mu, de se v pretresbah stara,
Tak sklep je tam, kjer vedno je mogoče,
Kar volja je; ni treba tebi mara!
In čuj, mi hrup sedaj nasprot ropoče!
V okrožju je oseba moja bila,
Vtolažiti kjer javka grom se noče.
Ni kazalo se mervice svetila,
Pa šundra zvuk se sliši, kot veršenja
Vodá, valov, ko v morju viht je sila.
Peklenski piš, ki nikda ne prejenja,
Derví okrog duhove, strašna vinta,
Sukaje zmir na vse straní se spenja.
Dotično ker satanskiga sva grinta,
Sta sik in krik, ter stok in jok le čuti,
Preklinbe snag, je mračno vse ko tinta.
Sim slišal de pridavki tako kruti
Namenjeni so grešniku mesenim,
V nemar ki um za poltne mike buti.

Ko škorce mraz, to memgredé omenim,
Kardeloma v zavetne žene kraje,
Tak zlobnih beg o temu vetru cenim.
Jim krogoma vse skup nagonbe daje,
Tak de jih up nikaki ne uteši,
Ne mira, ne preneha, ne prestaje.
Žerjava kip, ki v ridi zračni speši
S tovarši svôm in kruli lastne muke,
Tak se verté, kih sodba tamtje treši.
Začuvši te britkosti grozne zvuke
Poprašam: kaj so tisti ki v ti tmini
Obupno tam vijéjo vele ruke?
Naj predniši, po kih ti ved se brini,
Odgovorí na to mi pesnik slavni,
Ukazala je Azje veličini.
Nečistost ji je bila madež glavni,
Jo vižal je pohot le, ne postava,
Vsi miki v zlo so bili ji naravni.
Semirame imé se ji pridava,
Je sledila po Ninu v srečni vladi,
Zda Sultan je okrožju njenim glava.
Ji sledi, ki v ljubezni prazni mladi
Pozabila Siheja je nezvesto,
Kleopatra za njo nesnage radi.
Spoznam i krasno Parida nevesto,
In vidim tam junaškiga Ahila,
Ki zgrešil je v ljubezni žitja cesto.
Tik Parida in Tristana jih bilo
Na tisuče je množina ostalih,
Kim zadnič je ljubezen vrat zavila.
Razumil ker sim vodja v tacih žalih,
Nekdajnosti ko štel je velikane,
Britkosti plen sim bival, i ne malih.
Ak bile bi mi, rečem, sredstva znane,
Govoril rad bi ondi s param tistim,
Kim nagle so perute vetra dane.
On reče: Boš ju vidil kraju v istim,
Ko prideta, ju rahlo nagovori,
Molčala, da, ne bosta klicu čistim.
Ko sapa, de se bližata mi, stvori,
Povzdignem glas: o, blažene dušice,
Le bližej les, ak niso mar zavori!
Kot hlepa plen leteče golobice
S perutama razpetma v gnezdo spejo,
Al vihra se boječe druge tice;
Iz tropa tak Didone k nama vrejo
Ob zraku zlim zaklicane osebe,
Po glasu môm prisiljene se zdejo.

Pozdravimo čutliva duša tebe,
 Ki dojdeš nas obiskati v ti nori,
 Nas ki smo kri tam bile brez potrebe!
Ak bilo bi ugodno kralju gori,
 Me vatreno za tebe bi molile,
 Kjer čut zbudé ti naših muk prikori.
Koristne v čem, želiš, de bi ti bile?
 Izreci vse, de vsako nam bo znano,
 Dokler molčé, ko zdaj, viharja sile.
Moj rojstni kraj je tam kjer Po gorano
 Zapusti ter prijazno v ravno teče,
 Veršenje mu valovja je končano.
Ljubav, ki serc ogibati se neče,
 Je vnela žar do moje tem lepote,
 Minule zdaj, način me v živo peče.
Ljubav, povsot ki sterja bistne dote,
 Je vdihnula i meni mik do njega,
 Kot vidiš plen še zdaj sim britke zmote.
Ljubezen vir je krivde, bola vsega,
 Kainše ji, pričini najne smerti!
 Besede te so znak terpljenja tega.
Ko slišim tak te dušici poterti,
 Pripognem se, omoten skor ostanem,
 On praša: kam pogledi so ti vperti?
Odgovorim: z besedo ak te ganem,
 Kaj zadnič je ta vboga napeljalo
 K izidu tem? povej, de dvombe zmanem.
Le-uni pak izreči me je gnalo:
 Frančiška čuj, terpljenje tvoje jako
 Mi uzrok je nezmerne tuge dalo;
Razloži mi iz dobe sladke vsako,
 Ljubezen kak je vajna se pričela,
 Spoznala v čem sta želje, kdaj in kako?
Zdihavati je ona britko jela:
 Nar hujši bol spomin je srečne slike
 V britkosti; ta je vodju znana cela.
Ker pak ti sle po zvedbi so velike,
 Zbudila kak ljubezen se je nama,
 Plakaje s tem tolažim tvoje mike:
Sva čitala nekada, bivši sama,
 Ljubezen kak je zvila Lancilota,
 Ker ni krotil začetno v sercu plama.
Po branju sva, navdihnjena pohota,
 Se bližala, ter žarno se objela,
 Ugodna ker je zdela se samota.
Čitaje do ljubimca čutna strela
 Je vžgala tak, de ustne njej poljubi,
 Do mene strast je njega tud sogrela.

Zavedenje v celovih zda se zgubi. —
Galéoto naslov je polzne knige,
Naslední čas naj k branju več ne snubi.
O tem ko ta mi čertala je brige,
Je plakala kukavno tak druživna,
De skrči mi navadne udov mige,
Podrem se v prah, ko klada mertva bivna.

Šesti spev.

Obseg:

Tretji krog. — Požrešniki. — Cerberus. — Čiako od florentinskih svad.

Zavedenje ko spet se mí poverne,
Ki vzeto mi, sočutja plen, je bilo,
Povito clo v omota proge černe,
Sim novih muk zapazil kruto silo,
Vse krog in krog, oziraj se po godi,
Al sim al tje okó upiraš milo.
De v tretjimu sim plohe krogu, sodi!
Tu deš na deš, težak, leden pritiska,
Nikada ta narav se ne prerodi.
Iz toče plosk, temota, strašno bliska,
Iz viš verší nezmerna černa reka,
Od nje smerdí ko merha zemlja nizka.
In Cerberus, kim gadji so prevleka,
Iz gerlov treh na tisto dušo laja,
Olajšanje ki muk želí al čeka.
Pogled je žar, kačovje stran ograja,
Širok je vamp, strupeni parkli tace,
Razruši vse, razterga vse do kraja.
Terpinčeni, ko v strahu plašne race,
Urlikajo ter begajo prevbogi,
Molijo tud na kviško clo nogace.
Zazrevši naj peklenska Hidra v krogi,
Razprostre koj čeljusti kruto žrelo,
In spenjate se kviško spredne nogi.
Pa vodnik moj pripogne roke smelo,
Ter pest na pest zemljiša vanj zažene,
Napolnjeno de brezdno se je zdelo.

Ko pes čuvaj v nemar hrumenje dene,
O tem ko se z jedilam brini sladkim,
Ker žretje zanj je le spodobne cene;
Tak tihi so v premirju totim kratkim
I cerberu gortanci tako glasni,
De vsak želí odreči sluhu gladkim.
Korakava po slikah, ki začasni
Možaki so v ti silni ploh nezgodi,
Ter naju se ogibati prekasni.
Na tleh ležé, vsi sploh nečutni hlodi,
Le jedan se poviša ko v sedalo,
Ker zanj de se ne meniva presodi.
Ti živi člen, zavpije, čuj me malo,
Ak moreš glej Firence v meni sina,
Ob rojstvu tvôm je z mano dobro stalo!
Obraz mi tvoj spoznanstva ni pričina,
Odgovorim, bom uzrok ja, zna biti,
Pa v glavi ni na tebe mi spomina.
Kdo si, povej, ki v bor te strahoviti,
V kraj tacih muk je pahnula pravica,
De nikoga grenejši ne dohiti?
In meni on: zavida, groz kraljica,
Očina ti, ki polna clo je svade,
Mi, žalibog! je bila porodnica.
Čiaka pak nazív se mi pridade,
Ker silno žrel je moj gortan okrogo,
Zatorej slap naliva me do brade.
Ne mene le, dušico tužno vbogo
Zadene to, vse te so meni slične,
Končavši tak molčí in gleda strogo.
Odgovorim: Čiako, ne obične
Nadloge té me ganejo do plaka;
Ti pa, poét, povej če veš, mi pično,
Gradjane kam bo gnala svada taka?
Ni dobrih več? izreci uzrok tudi,
Po čemu je razdražbe té navlaka?
Poteče kri, on pravi, spor bo hudi,
Hostovniki nasprotne gnali bodo,
De v last jim bo sramota, se ne čudi.
Tri godine pa menjajo osodo,
Ta padla bo, de una spet se dviga,
Podperta od —, ki zvit je v totih škodo.
Poklilo jim dovolj moči do vsiga,
Z verigami obdali bodo une,
Nej plakajo, uništi nej jih briga.
Kdo zmeni se za dobra dva te bune?
Zavid, skopost, napuh so trojca žarna,
Švigavni plam, ki serca vse presune.

Nehá mu s. tem pritožba serda parna,
Dostavim ja: še daj mi razložiti,
Ta bo mi v prid, in tebi ni nevarna.
Teghiajo, Farinata, prečastiti
Arigo, Rustikuči, Moska, drugi,
Kje so sedaj, naznanjati mi hiti?
Kam prišli so pravice slavni slugi,
Razloži mi, ker radoved me stiska,
So v raju, al so žertva grešni kugi?
On reče: stran jim zbrana bolj je nizka,
Ker jih krivic različnih več nadlega,
Ak dojdeš tje ti ved o tem zabliska.
Ko verneš se na svit iz brezdna tega,
Prebudi moj spomin ondašnim živim,
Ne rečem več, je dost pomenka vsega.
Končaje se ozrè s pogledam krivim,
Presodi me, potem pripogne glavo,
Se zverne v prah, je mut med unim sivim.
Moj vodja zda: nej tlači nem pušavo
Do klicanja nebeške silne trombe,
Ki v strah bo tem donela rajsko slåvo.
Takrat bo vsak, po sili nje opombe,
Nazaj dobil teló, in stas in ude,
Spoznavši sam početja svôga zlombe.
Tak tavava naprej čez gnusne čude,
Po mertvinah, oblitju ploh narašním,
Rečeva scer unstranske dobre, hude.
Voditelja ja prašam s čutom plašnim:
Po sodbi al bo rasla ta nadlega,
Se manjšala, al konc bo stisku strašnim?
On reče: uk pretehtaj zastran tega,
Ta skaže, bolj ko zbistrena je duša,
Se bolj zavé tak dobriga ko zlega.
Če ravno se od les nikdó ne spuša,
In blažnosti resnične ne doseže,
Se bližati ji vedno vse poskuša.
Po potu zdaj greva naprej do reže,
Kjer zniža v krog četerti se globina;
Tu glavni cilj je Plutus moje preže,
Sovražnik snag, pobožniga i čina.

Sedmi spev.

Obseg:

Četerti ter peti krog. — Zapravlivci ali potratniki, skopini, togotneži.

Papé Satán; papé Satán aleppe!
To mi nasprot zda strašno Plut zakruli;
Moj varh, ki v beg overe vražne stepe,
O meni mi: le pusti ga, nej tuli!
Ak se še bolj ošabi tam žugaje,
Namembe v dno iz misli mi ne spuli.
Oberne se potem nasprotne v staje
Izrekši: tiho! volčja zver prekleta,
Požrí se sam v izid grozivne graje!
Pot najna ni bez uzroka začeta,
Je vkazana, kjer Miha brusi meče,
Skrunivce v prah raznese de osveta.
Kot jadra v čoln zvalé se hrup doneče,
Kjer jambor moč viharja clo razdene,
Tak treši v tla pošasti stas grozeče.
Četerti v krog sedaj se cesta vkrene,
Zagledam koj več muke v tej stermini,
Ko tar in tug vesolni svet oklene.
O večni Bog! podobo kdo jo včini
Terplenja ki sim gledal ga v ti nori:
Kaj dregajo v ta stok se praha sini?
Karibde kip, kjer val se valam bori,
Peneči spor hrušivno v krogu vije,
Tak suče tam se ljudstvo doli, gori.
Ni množtva več, kar sonce vlad obsije!
In tu in tam sim vidil strašne teže,
Ki s persmi jih naprej obsojen rije.
Srečaje se pa zdajci vsak se spreže,
Kaj stiskaš ta, kaj brizgaš un zapita,
Veriga se opravljanja razveže.
Tak vernejo se v krogu razun svita,
Vsih od platí k nasprotni tamni legi,
Kričaje glas nagudni vsak očita.
Obračajo potem se v gnusni šegi,
De speljejo drugačne puste glume,
Poprašam ja v neslani tej zadregi:
Voditelj daj! razjasni moje sume,
Kaj tisti so? duhovni morebiti?
Ker pleše zrem po mestih lasne šume.

In meni on: So bili v blod zaviti,
Brez mere tak v obnašanju življenja,
De morala je vsaka v kvar jim iti.
To uzrok jim priserčniga je stenja,
Ker srečajo se v šetanju na krogi,
Razločenim kar tudi ne prejenja.
Duhovni so, po kazu pleš, ti mnogi,
Tud papeži so vmes in kardinali,
Kim strast in serd, in čert so bili bogi.
Omenim ja: spoznati bi se dali
Iz teh, bi djal, i meni nekateri,
Na zemlji ki za take so veljali.
Mi reče on: se v svoji motiš veri,
Življenje, ti ne znano, jih oskruni,
Umakne tak jih sleherni primeri.
Nasprotniki so vekoma si v buni,
Iz groba ta s pestjo zaperto vstane,
Z ostriženo butico vstane uni.
Nepravi dar, ko skopa hranba, zmane,
Dušice te v nadlogo to je djalo,
Ozaljšanje popisu proč ostane.
Praznoto tu spoznati se bo dalo
Bogastva, s kim Fortuna tak obaja,
De ravsa svet se zanjo glup ne malo.
Pa vse zlató, kar zdaj se ga nahaja,
Kar še ga bo, kar prej ga že je bilo,
Ne spravi duš le ene teh do raja.
Naznani mi, zapitam, ak ti milo,
Omenjena Fortuna kdo je tista,
Ki zmaši vse pod kruto svojo silo?
On reče mi: Želj soderga nečista!
Vi vklanjate gluposti se, in kaki?
Po meni nej razjasni se ti ista.
Neskončni duh, kim drug udan je vsaki,
Naredel je obnebja, dal jim vodja,
In krogoma so v morju bleska zraki.
Razdelil svit je ravnomerno sodja,
Ter svetu dal gotovo urednico,
Kreposti vsih, vesolniga orodja.
Ta mu prizná, verteti se, pravico,
Na kolobar od roda do naroda,
Ne zmenši se za ljudsko govorico.
Ker cvet je tu, je kvar drugot in škoda,
Po volji nje, ki gledanju je skrita,
Kot modra goš v okrožju sten al proda.
Vaš ved in trud, pohlep je vaš ne vhita,
Previdi vse ter sledi lastni glavi,
Nje vlada je bogov ko druzih — zvita.

Ko sla jo vžge, ničesar je ne vstavi,
Primora jo v premembe nagle žene,
Omah ji je, ko vsemu, zakon pravi.
Je ona ki v nemar i tist jo dene,
Ki moral bi ji peti čast i hvalo,
Porug ji ne nasprot izreči ene.
O temu pak se ona brini malo,
S krepostmi je pervotnim vedno blažna,
In slava nje se zove ogrinjalo.
Zda v hujši strah naj pelje cesta vražna,
So dvigale se zvezde ko sva jela,
Se nižajo, bi bila muda skažna.
Nasprotno v stran okroga sva hitela,
Potoka tik, naprej kipeč ki teče,
In rekice, ki v njem je vir imela.
Ta tamne ne, pa kalne slape meče;
Stermeči po stezici greva v nižo,
Potoka tik navdol se cesta vleče.
V močvir naliv tu zmenja krožno bližo,
Imé pa Stiks je tej ostudni vodi,
Ki dere vniz obrežja mračno rižo.
Me silna sla, zazreti več, obhodi,
Ter gledam in osobe vidim blatne,
Nagé, iz lic preté jim serda blodi.
Se ravsajo, ne šege pravoratne,
Ampak s pestmi, z nogam, al zob terdino
Raztergajo se v kose vele zdatne.
Mi vkaže varh: Preceni veličino
Nadloge, ki togota jo nakloni,
Pretehtaj scer valovja vso globino.
Jih tma je v njej, ki zdiha, solze roni,
Poveršine mehurji tem so priča,
Ki puhajo jih kviško v tugah oni.
Začnejo zda v močvirju enga kriča:
Smo tužni tam ob svitu sonca bili,
Skrivaje v nas glodavne rane biča,
In tužni smo te mlake v kruti sili.
To herkalo iz ust jim je žalobno,
Brenčali so posamšim zvuki mili.
Obšlà sva tak širjavo brezdna robno,
Med bregam ter med zlo globino tamno,
Gledaje jih ki perst so žerli grobno,
Do stolpa ki stermel je kviško samno.

Osmi spev.

Obseg:

Flegias, Filip, Argenti, mesto Dite, nasprotni duhovi.

Ko znožje se mi stolpa očitava,
Poprej ko sva zidovja blizo bila,
Me mikala njegova je višava.
Dva plamena na njemu sta se vila,
In tretje, kar je v delji se blešelo,
Spoznati je poglede terla sila.
Ja prašam ga, kim znanstvo vse je cvelo:
Kaj reče to, kaj odgovarja uno,
Kaj žarke te do zubelja je vnelo?
Omeni on: poglej to motno buno!
Boš vidil več, ko prideva ji v bližo
Če vpreš ko gre očesa bistro struno.
Iz viš ne vre tak naglo krogla v nižo,
Od loka ne operjena pušica,
Ko zdaj nakrat potoka mračno rižo
Nasprot mi čoln pribriše, urna tica;
Veslar je v njem, clo sam, in ta zavpije:
Si prišla v pest mi končno, golobica!
Zastonj se krič, o Flegias, ti razvije,
Mu reče varh, za dnes je tvoje prazno,
Močí do naj čez miga dva ti níje.
Ko kter ki zve prevaro tiholazno,
Igrano mu, na noge v serdu skoči,
Zda puha v zrak ta demon čutje razno.
Moj vodja pak se v čoln podavši loči,
Ter migne mi, mu slediti počasno,
Ko stopim vanj, globej se v tok pomoči.
Se čolniček oberne, to ne kasno,
Plavaje bolj globoko reže vale,
Ko druzih dob, ker sence nosi lasno.
Brodivši tak talasja mertve kale,
Kričí nasprot mi vblaten iz potoka:
Kdo si, zakaj prispeš na te obale?
In ja: sim tu, že grem iz groz oboka,
Kdo pak si ti, ki tako si ostuden?
Ter on: sim tist ki v muži britko joka.
Odgovorim: ostani plak ti gruden,
Prekleti duh, ti vednoma ostani,
Spoznal sim te, če ravno prog si čuden.

On dvignuti roké na ladjo kani,
Voditelj pa zdajci s tem ga vstavi:
Proč tace, vrag! med une psove plani.
Objemši me po kratki tej zabavi,
O blagor ji, ki varje tako zdatno
Nesreče naj, on potolažen pravi.
Na zemlji bil je toti bitje ratno,
Dobrota ni, ki mu spomín ohrani,
Prodalša tu navado djanja škratno.
Mnogteri zdé se slavni velikani,
Ki bodo tu, ko svinje v smerdni mlaki,
Valjali se, s porugami obdani.
Presojati želím zares ga v taki,
Postojva, nej to v godlo potopí se,
Poprej ko naj odnesejo koraki.
In meni on: obala prej ko lise
Zagledava, bo to in več očitno,
Osebe te spoznaval boš obrise.
In koj na to v zapredi zrem jo bitno,
Derhal je zad ji blatna vrela kruto,
O tem Bogá še hvalim stanovitno.
Arženti je, za njim! so rjuli ljuto;
Posebnež pak ta čudni florentinski
Za udam ud si terga, to ne muto.
Pustimo ga v divjosti tej živinski,
Ker hujši krič zadeva mi ušesa,
In temu v last je koj posluh občinski.
Omeni varh: sedaj napni očesa,
Se bližava selišu zvanim Dite,
Ki sreda je resnobi zlega plesa.
In ja: da, da! so v dolu mi očite
Ozidja že, razpaljene prilično,
Ko de bi zdaj iz brona bile zlite.
Mi reče varh: plemena ki jim tično
Blešé okrog, jih rudijo enako
Spoznati kar pogledu da se pično.
Ustopiva! Globoke struge jako
Okrožajo bezupno to deželo,
Zidovje se je jeklo zdelo vsako.
Ovinkov naj je mnogo verlo grelo
Do broda, kjer na glas čolnar omeni:
Izhodita! tu cesta v zlo je žrelo.
Sim vidil jih o vratih in ob steni
Na tisuče prikapanih tam doli,
Kričečih: kdo ondot se v tmine kreni,
Še živ ta pot med mertve si izvoli?
Pa vodja moj kimaje jim naznani
Razjasnenje, in bodi si karkoli.

Togote s tem so kriči scer ugnani,
Pa terja vse: ti dojdi sam, un idi,
Sprehaja ki se derznoma v ti strani.
Sam verni se po strašni tej golidi,
In skaži um; ti pa med nami bodi,
Za uniga ničesar ne previdi!
Čitatelj, sam pretehtaj, kako blodi
Enaki glas iz tacih ust po glavi
Sodivca, de iz groz nazaj ne hodi!
O slavni drug, izdihnem, ki napravi,
Pogubam de uhitil sim sedmernim,
Če ravno so veliki bili vstavi,
Ne pušaj me tem brigam tu stoternim!
Če hoditi ni'dalej več mogoče,
Verniva se na zemljo k živim vernim.
Moj vodja, ki mi skazati vse hoče,
Odgovorí: Nikdo ti hoj ne vbrani,
Dovoli jih, ki včas iz viš ropoče.
Me čakaj tu, pogum in up ohrani,
Za novi trud v oserčju se vjunači,
Te ne pustim zadregi v tej nezlani!
Se loči s tem ter sam naprej koračí;
Dvomljivo jaz naklepe v sercu manem,
Med ne in de razpor prevdarke tlači.
Kaj tropu djal je, teh besed ne vganem,
Opazil sim, de malo jih je bilo,
Previžan, vre de vse v zabran, ostanem.
Zalopnejo nasprotniki branilo,
Ozunej on jim mora pripustiti,
In verne se potem užaljen milo.
Nevolje v mrak pogledi so zaviti,
Ko zdihne mi sledeče te besede:
Kdo brani mi v globino muke priti?
In meni to: Ne bati se, ker glede
Mi serd kalí, premagala vse bova,
Je prazno kar nasprot se nama prede.
Prederznost njih sedajna ni mi nova,
So spričali drugot jo polne mere,
Odperta kjer še dnes je vrat osnova.
Ob verhu bral besede si te zbere:
Prehajal je poslan te sterme klance,
Za krogam krog prestopal brez overe,
Je vzel seboj pravednosti spoznance.

Deveti spev.

Obseg:

Furje tri, Angel pride in krega obsojene, šesti kolobar, bezverni i krivoverni v ognju.

Groz barva, ki jo moj obraz očita,
Nevtegama Virgilu jo premeni,
In priča strah ki čute mu nahita.
Stojí ko kter, ki glas doneč preceni,
Ker zreti mu ničesar ni mogoče,
Zavolj čadú, ki kraje krog obseni.
Premago pak za naj potreba hoče,
Omeni on, ak ne — to je pogodba —
Predolgo le naznanjati se noče!
Speljana s tem; se vidi, slov ni rodba,
Začetno ker podira to kar sledi,
Ostane de brez uma končna sodba.
Strahota mi temveč obraz pobledi,
Mordé ker sim pogoltnjeni izreki
Pomen dajal, ki on ji ga ne vredi.
Je prišel kter, napotja vsiga vpreki,
Iz perviga okrožja v te votline,
Kjer prej mu kvar obup le bil je neki?
To prašam jaz; na kar on tako zine:
Gotovo de so redki tud med nami,
Kih mikale ostudne te bi tmine.
Pa vonder, da! sim bival že v ti jami,
Ko bil sim po Eritoni pričaran,
Ki mertvim je dajala duše v klami.
Za dih in sop sim ravno bil prevaran,
Ker iti mi je rekla not po duha,
Ki v Judežju prekruto bil je taran.
Kraj groze poln, nezmerni strah tam puha,
Nar dalej od nebá ki svet obsega,
Tje pot poznam, zrel boš kaj tam se kuha:
Močvirje mu je smerdna krog oprega,
Ki muke grad okrožja vse okoli,
Ne bova šla brez truda vanj in krega.
Je rekel več; spominki pač so goli,
Očesa ker so pazno vperte bile
Visoki v turn i v blesk sviteč mi doli.
Zagledam zdaj treh Furij strašne sile,
Kervave clo; život naznanja žene,
Obnašanja so ženske, pa nemile.

Opasa lišp kačure so zelene,
Namesto las nebroj se gadov vije,
Obraz jim je izraz močí strupene.
Virgil, ki koj spozná peklenske zmije,
Te hišinje kraljice solz in stoka,
Izreče: tam Erinij trojca dije!
Megera je na levo stran oboka,
Tesifona togotna, ta je v sredi,
Alekto pak na desni britko joka.
Ja gledam, on molčí po tej besedi,
Te tergajo kričé si persi, pleča,
K Virgilu ja se stiskam grozi v bledi.
Okamni ga, Medusa, ki te sreča,
Zavpijejo in gledajo na mene,
Navale ta je Tezejeve veča.
Na stran poglej! nasprotne v hriba stene,
Gorgona gre, če vidiš jo, si skala,
Ne zapustiš nikada več te sene.
Izrekši tak oberne mi gledala
Nasprotni v kraj, zatisne mi očesa,
De trošica ni vida mi ostala.
Presodbo kim so dale v last nebesa,
Pomen preglej, kipeč iz tega stiha,
Al sličnih slik sorodniga peresa!
In čuj! nakrat čez motni tok pripiha
Nek čuden hruš, podoben burki stepe,
Obrežje króg se terga, trese, viha.
Prilika clo nevihte nagle srepe,
Ki vročiga nasitena sopara
Navíš derví prahal, i pesk, i kepe.
Izruje hrast, nikak za bran ne mara,
Naprej valí prahú oblak ošabno,
Pastir zbeží ne branši čede kvara.
Odprè mi gled izrekši: pazi grabno!
Očesa vpri tje v tiste pene mračne,
Iz kih verté se kviško čadi habno.
Prestrašene kot žabe bliže kačne
Tik jezera se naglo krog obale
Nagnetijo nenehama ragljačne;
Tak trume duš so zreti zda se dale,
Pred nekim, ki je suhih nog prebrodil
Valove Stiksa, plašno so bežale.
Od sebe hlap in par je brižno podil,
Toréj je vil pred sabo zmir levico,
Pa trud je tak na videz merčno sodil.
Nebesčan je, sim djal, i vjel resnico!
Pa vodja koj, molčim da nej, ukaže,
Izrekši: daj, pripogni v prah nožico!

V obrazu zdel se je serdite baže,
Dotakne vrat se s tenko šibo malo,
Odpró se te ko tresku silne vraže.
Ti, iz nebes pregnano v tmo derhalo!
Tak je začel na pragu groz in muke,
Kaj te je v čin prederznosti nagnalo?
Nasproti kaj kreposti dvigaš ruke,
Kateri ni na svetu ništa trudno,
I vsaki dan ti ove vtiska uke?
Kaj pridi bor ti nad namembo studno,
Ti Cerberus izgled je, pomni tiga,
Še naga sta mu vrat ko truplo grudno.
Brez gleda v naj, ko de bi hujši briga
Vodila ga, se po močvirju verne,
Enako tem, ki zvila skerb je vsiga,
Tak de očes na bližno ne oberne.
Midva naprej pospešiva korake,
Si svesta, kvar naj hujši ne pogerne.
Uhodiva, in brez overe vsake;
Jaz, ki sim bil izredno željen vede,
Terdnjave kaj obsegajo enake,
Obračam krog, in semtertje poglede,
Na vse straní zapazim plan širjave,
Napolnjen muk, obupa, groze blede.
Ko v Arli, kjer vertí Rodán poplave,
Al Poli, ne predaleč od kvarnéra,
Kjer morje verh opira laške glave,
Nebrojno rak planote tek razdera;
Prilično so na vse straní tu rake
Strašnejši le sta jim izraz in mera.
So bliskale iz njih plemena jake,
Višave krog so žara tak blešele,
De jeklo bi topile vatre take.
Pokrovke vse na kviško so ferlele,
Žalob iz jam je bilo tacih čuti,
Tulenja de obupnih so se zdele.
Ga prašam: kaj pomeni krič ta ljuti,
Kdo zlobni so, votline v te sognani,
Podverženi zakaj ti kazni kruti?
Mi reče: v njih so krivoverci zbrani;
Jih tak je broj, bi djal, de ni verjeti,
Sorodni vsi na kope skupej djani.
Poveršnoma po tropih so prešteti,
Dostojno vsim zapaljeno je ječam. —
Koračiva ob steni zlo sogreti,
Tik jame groz, na desno stene s plečam.

Deseti spev.

Obseg:

Kavalkanti. Farinata Uberti prerokuje Pesniku pregnanstvo. Duhi vejo kar pride, ne kar je.

Grevà naprej po skrivni cesti tajni,
Med grozo jam in stenami na desni,
Virgil od spred, in njemu jaz pokrajni.
Ti, uma cvet! mu rečem, ki me v besni
Strahoti tej okrog poljubno vodi,
Z besedo čut m' oprosti v preši tesni!
Pregledal rad bi ljud ki biva todi,
Grobovju v tem, so dvigneni pokrovi,
Nikak stražar branivši krog ne hodi.
Prihodni jih zaperli bodo dnovi,
Mi reče on, ko pridejo, obdani
S telesmi spet, iz Jozafe sinovi.
Je Epikur z nasledbo na ti strani,
S taistim ki terdili so de duša
Iz trupla kip, ter smerti se ne vbrani.
Kar pitaš več in kar se v molku puša,
Ko prideš not, bo vse ti čisto jasno,
Vse spolnjeno, kar serce znati skuša.
In ja: Moj drug, ni prašanje mi kasno,
Bojim se le nadlegati te včasi,
Ti sam učil presodbe prid si glasno.
„Me čuj, Toskan!“ se grobni zvuk oglasi:
„Vertiš ki živ po vlasti se umerlih,
Ostati nej ti vgodi v tem opasi!
Govor je znak, de brat si tistih verlih,
Domovja sin, kim bil sim ja, znabiti,
Nadležen živ, še zdaj šegèt po gerlih.“
Izrekel to je nek še v grobu skriti,
Pritisnul ja sim se, celo preplašen,
K voditelju, ker groza me dohiti.
Virgil na to: zakaj si tak ostrašen?
Oberni se, poglej! je Farinata,
Se vidi ves do pasa kak je zrašen.
Prezrem kar ga šterlelo je iz blata,
On kviško stal je z glavo, plečma, slično:
Ko de bi v smeh obračal pakla vrata.

Me pelje tje Virgil grobovja tično,
Omenši: s tem govori mi previdno,
Obnašaj po zadevah se, to pično!
Ko dojdeva do njega raki ridno,
Me gleda sterm ter praša čmerno jezen:
Kdo starši? kaj očaki? kak izidno?
Prinudši me k odgovoru bojezen,
Razložim kar je ravno šlo na roke,
Obervi v tem on dviga serda trezen.
Namenjali, izdihne, so mi-stoke,
In žlahti vsi, prijatlam, stranki celi,
Pa dvakrat sim razpihal jih na skoke.
So združili obakrat bolj se smeli,
Omenim ja ponosne na besede,
Umetnosti vi niste te zadeli.
Namah sedaj mi druj se kip uvede,
Ki tikama je viden mi do brade,
Je zdelo se, de na peté se vsede.
Ta gleda me, gojitelj sladke nade,
De drugi kdo, mu drajši', pride z mano,
In zdajci ker to upanje mu vpade,
Izdihne tak: Ti, kim je sredstvo znano,
Po ječi tej hoditi brez overe,
Al sinu môm ni slično pravo dano?
In ja: Ta hod ni moje bil namere,
Spremljavec moj me vodi po ti nori,
Tvoj Gvido pak iskal ni v njem nabere.
Besed izraz, okolšine v pokori,
Mi bilo je, kdo bil bi, razodelo,
Zatorej šli so točno mi-govori.
Kaj? praša on, se višej dvigne smelo,
Iskal! ti rečeš? ali več ne živi?
Je žitje mar slovó od njega vzelo?
Ker mi govor zastal je zanimivi
Slučajno bil, izida duh ne čaka,
Se zverne znak, i v grobno tmo se skrivi.
Un druj o tem, pričina mude jaka,
Ne gane se, obnaše ne premeni,
Ostane mu namera zmir enaka.
De bili so, podaljša, zvitbe leni,
Pripravnosti de niso k tem imeli,
Me hujši žge, ko plam i žar ti v steni.
Pripravnost koj ta tehta stranki celi,
Ti čutil boš, le žalibog, de v škodo,
Ne bomo lun čez petdeset našteli.
Ko vnovič tam ti vojke dane bodo,
Preglej zakaj tvoj rod s postavo kruto
Greneti spe mojimcam tak osodo?

Kerví pretok, ja rečem, djanje ljuto,
Ki Arbijo sta barvala v rudeče,
Je nudilo zatreti milši čuto.
Majé z glavo vizdigne v zdihu pleče:
Sam nisim bil; nagiba scer je bilo
Dovolj za nas! razložnoma izreče.
Pa sam sim bil, ko v kvar se je sodilo,
Razdjana de Firenca biti mora,
Uničtil ki namero je nemilo.
Zasveti ak vam kdaj pokoja zora,
Razpledi mi, te prosim, vozla zmedo,
Presodbi ki je moji tu zavora.
Vi terjate v začetku, djal bi, sredo,
I v tem ko hlep vertí vas glupo v zoni,
Vam zdajne sle neplodno mimo gredo.
Mi vidimo, ko kter si svit zasloni,
Le te stvarí, ki delja nam jih kaže,
To samo nam višave car nakloni.
Približano pozablenje zamaže,
Če kter prigod nam vaših ne omeni,
Ne vemo nič od vas i zemne baže.
De znanstvo vse slovó nam da, preceni
Iz teh opomb, taístiga trenutka,
Nazočnosti ko čute smert obseni.
Potem, ko svest krivice si občutka,
Pristavim: tem pa padšimu recite,
Ni znebil sin njegov se žitja snutka.
De v molku prej so misli bile skrite,
Je uzrok, sam ker bil sim zlo v zadregi,
Pomote zdaj so jasno mi očite.
Virgil začnè me klicati na bregi,
Ja silim, ta nej jasnuti mi speši,
Kdo hira z njim v ostudni toti legi.
On reče: Tmo jih sem osoda treši,
Tu kardinal, tam Friderik je drugi,
Povesti v tej ostale svet pogreši.
Mi zgine s tem. Ja bližam po zaslugi
Se pesniku, pomnivši scer besede,
Prerahle ne, tak uzrok moji tugi.
Se vpotiva. Virgil naprej ki grede,
Me praša: Nu, zakaj si v mislih zmoten?
Mu čertam kar je bilo moje vede.
Ohrani um ti ta govor nasproten,
Omeni moj voditelj modre glave,
Ta stegnen perst pa klic ti vterdi loten!
Ko dojdeš tje v željene ti bližave
Izvoljenke, ki vidši ceni vsako,
Bo ta ti blesk na potu zamotave.

Na levo s tem korak oberne jako,
Hitiva proč od stene proti sredi,
Globine tik, iz ktere strašno tako
Smerdelo je, obraz de mi zabledi.

Enajsti spev.

Obseg:

Papež Anastazi. Zadni trijé krogi. Posilnost. Golufija. Voberníja. Pedepse ali kazni.

Po robu tje kamnitiga obrežja,
Ki krog in krog skalovje ga obdaje,
Do hujšiga prispeva zdaj nadležja.
Tu varjejo smerdeče naj nagaje,
Ki nama jih prepod na kviško puha,
Nagrobnice povišane ograje.
Opis le te sledečiga je duha:
Tu Anastaz prebiva, sumen papež,
Fatinu ki zatisnul ni posluha.
Začetni hod naj bode samo tapež,
Sopara nos pomalim de se vadi,
Prehudi voh ne biva dihu trapež.
Tak meni on. Ja njemu: Novo vsadi,
De nama čas ne steče razun prida!
Že mislim, on overne, tega radi.
Ti boš, mi sin, v okrajni sten al zida
Okrožine zagledal tri enake
Okroglejem pretekliga ti vida.
Napolnjene zaveržene so spake,
Jo viditi, zadosta te ti bodi,
Zakaj je v tem, ti zjasnim koj oblake.
Zločestni vir krivice vse zarodi,
Pritisk je cilj, na tega se namerja,
Prevara pot, ki tapno zvit jo hodi.
Ker pak le-ta nar hujši kazen terja,
Ja Bog čertí čez druge grešne zmote,
Zato se v te pedepse djana verja.
Posilnežev so polne jame tote,
Ker sila tri zadene sorte ljudi,
So ločene v tri kroge te golote.

Bogú nasprot, al bližnim, lastni grudi,
  Goditi zna se sila razne više,
  Razjasnenja govor mi ne zamudi.
So rane, vmor, so druge djanja priže,
  Ki bližniga pokvarijo hudobno,
  Požar, obrop, in činbe tote niže.
Ki v solze, v kri, pomaka roko zlobno,
  Je tu domá, z njim tolovaj, tatovi,
  Ta pervi krog terpinči jih na drobno.
Pa vprejo tud se v sebe zlob rogovi,
  Ter pristno v last; zatorej drugi v jami
  Té tarejo prisojeni okovi;
S tem žitje ki uzamejo si sami,
  Al v igrah so zapravljali imetje,
  Iz praznih bed kih radost ne predrami.
Božanstvo pak oskruni teg početje,
  Ki dvomi v je, ki psuje al zanika,
  Al zrelih sle v nemar pusti požetje.
Nasledni krog, širjava manj velika,
  Kohors obseže, Sodom in Gomoro,
  Ter tiste kim je snaga prazna slika.
Prevara, ker vestí pomrači zoro,
  Zadeti zna, ki zvesto nam zaúpa,
  Ko tega, ki zaúpu da zavoro.
Omenim jaz: poslední ta razčupa
  Naravno zvez, tedaj on manj pregreši;
  Zató, kaj ne, se v drugim krogu štupa?
Tu najdeva, on reče, kurbe v preši,
  Hinavce, vrad podkupnike, lizune,
  In sličnih kar jih sodba v noro treši.
Un druj načín ogluši milbe strune,
  Narave moč, kar snag iz tote sledi,
  Oslabi čut za žitja razne bune.
V okrožju tem, vesolnosti na sredi,
  Kjer Dite je, se pokorí na večno,
  Izdajstva v greh zvijavni ki zabredi.
Mu rečem ja: razvedril to si srečno,
  Pretehtal, da! na tenko te globine,
  Ko polke v njih pomešane poprečno.
Kdo so, pové, selaki te močvine,
  Kih suče piš, al ploha jih namaka,
  Nasprotni kim priklon le v kletvi mine?
Zakaj jih ne zadeva kazen jaka
  V požaru not, ak jih čerté nebesa,
  Če ne, zakaj pedepsa trè jih taka?
Omeni on: kak de verté kolesa
  Se misli li nasprot navadni šegi,
  Na ktero stran obernul si očęsa?

Ti z lastno zdaj si etiko v zadregi,
Ne spomniš mar se trojniga nagiba,
Ki Bog čertí nar bolj ga vaši v legi.
Nezmernost je te trojce manjši hiba,
Hudoba jo prevaga ne za malo,
Divjosti pak pretí nar hujši šiba.
Pretehtaš ak do dna prisodbe žalo,
Se spomniš kdo so tisti zunej bili,
Primerjeno kim tam se je dajalo;
Boš koj spoznal, zakaj so se ločili
Od unih ti, in une viš pravica
Pedepsa v manj očitno britki sili.
Mu rečem jaz: o, vedenja resnica!
Ti krogoma mi dvombe vse razjasniš,
Čez knige blesk je tvoja govorica.
Te prosim de le mervico se kasniš,
Razlosiš mi, po čemu vohernija
Pregreši se, in uzroke mi glasniš!
Razumnimu povè filozofija,
Povsot, ne le na strani tej al uni,
Narava pot, kam, kdaj in kak, zavija,
Po božji vse modrosti, ne po luni.
Ak fiziko pretehtaš kakor grede,
Zapela to ti bo na vsaki struni.
Po vredbi viš gre vsaka razun zmede,
Ko zvesti djak učitelja po volji,
Vaš čin tedaj je vnuk višav besede.
Iz totih dveh, razjasni ak se bolji
Namen stvarí, se vzame za potrebo,
S prebitkam pak previdajo se goli.
Ker vohernik v imetje stavi nebo,
Zakone on prirode zaničuje,
In up zadí v neplodno pusto grebo.
Zda sledi mi v okrožja tebi tuje;
Je itbe čas, ker dvigajo se ribe,
Nebeški voz kolesa v sever snuje,
In daleko so pota v niz nagibe.

Dvanajsti spev.

Obseg:

Sedmi kolobar, kroge v tri razdelen. Minatavros. Pervi krog: posilniki bližniga v reki vrelokipeče kerví.

Clo pust je kraj, po kimu šla sva v nižo;
Kar gleda v tem okrožju se težave,
Ostud budí očem na stràšno vižo.
Ko tisti vdor skalovja kraj planjave
Ob Trenti, ki je Adigo zasukal,
Ko pahnul stres je verh iz goličave;
Tak sterm je zid, de ki bi zgorej lukal,
Ob reki tej bi v znožju stez nikake
Za samši hod popotnika ne vkukal.
Tem bile so razpotja tam enake;
Na verhu pak razrušene skaline
Kretenski vil prikor je svoje spake,
Ki rojen bil je z hlinjene kravine.
Ko naj zazrè, se grize, strašno vije,
Enako tem, ki jeza ga prešine.
Voditelj moj mu pak nasprot zavpije:
Al misliš de je vižar Atenjenski,
Se treseš mar, de vnono te nabije?
Poberi se, divjak! tem ni po ženski,
Po tvoji tem ni sestri klonč pripravljen,
On hodi tu, de ceni ples peklenski.
Kot ranjen bik, v odboj na tlak postavljen,
Ker čuti smert, na kviško ljuto plane,
Pa semtertje spotika se zadavljen:
Tak Minotor togoto v sebi mane,
Virgil o tem: pobegni tje do vhoda,
Dokler divjá, se v bliži ne ostane.
Zda vzeti pot globejši je osoda,
Po skalah ki o teži ne navadni
Živečiga se tresejo do spoda.
Zamislen tak o groblji tej si jadni,
Ki varje jo, kaj ne, gerdoba tista,
K pokoju ki nagib dajal sim zadni?
Ko vidla me je v pervo jama ista,
Razrušena ta skala ni še bila,
Je stala clo brez reže stena čista.
Pa malo pred, ak pomnim prav zgodila,
Ko prišel bil je tisti, ki iz kroga
Je perviga jih peljal mnogo sila.

Na vse strani oblast je tresla stroga
Te kraje tak, de mislil pohotje
Prešinja svet, ki uzroka iz toga
Že večkrat šel, po nekim, je v sipotje.
Takrat je tud obstenje to mogočno
Zdrobilo se v pešeno to golotje.
Oberni zdaj pod sebe glede točno,
Ker bliža se kervava vrela reka,
Ki dere svet, se pari v njej razločno.
O slepa strast! o pameti navpreka!
Ki zbadaš nas živetju v kratkim sladno,
Pretehtaj kop ki v jami tej te čeka!
Sim gledal rov širok, zakrivljen padno,
Ko kter ki vso okrajno krog obdava,
Kar bil mi varh naznanul je navadno.
Med bregam in pa temu goličava
Centavrov da mi smotriti pušice,
Ki lova jim so v žitju bile slava.
Ko se navdol obernem raz gorice,
Trijé nahip se ločijo iz tropa,
Nasprot mi vsak molí strašivno lice.
I kteriga, zavpije on, sta kopa
Deležnika? od ondi oznanita,
Če ne strelim, ne anam zlih se čopa!
Moj varh na to: bo misel mu očita,
Ko dojdeva Kirona tje do bliže,
Poterpi ak nagon te želj prehita.
Me sunši jo podaljša tote više:
Ta Nesos je, zrok smerti Dejanira,
Mašval se je, ne žlahtno, studne niže.
Na sredi tist, ki gled na persi vpira,
Je Kiron siv, učitelj zvest Ahila,
Tik njega Fol, kim čert i serd izvira.
Obrežja krog je šetalo jih sila,
Streljali ki so v tiste duše kruto,
Katere ni ta godla vse pokrila.
Dohitiva sedaj kardelo ljuto,
S pušico germ razdeli Kiron brade,
In žrelo da mi zreti razobuto.
Besedi ker overka snop ne dade,
Tovaršam on omeni: glejte točno,
Un zadni kar zadene to razpade.
Stopalo ni umerlih tak mogočno!
O tem je že mu vodja tik do grodi,
Kjer strinja konj s človekam se občno,
In reče: da, je živ! i vse mu bodi
Razkazano po meni v paklu žarnim;
Ne radoved, ga sila v hod navodi.

Se vmaknula je diva kraju jarnim,
 In vodbo to je meni naročila,
 Ta ni zločín, ja ne tovarš kovarnim.
Zarad močí, ki nama v prid je bila
 Do teh zaprek po cesti tamni, čudni,
 Pridružba nej ti vižarja bo mila.
Nej spremi naj po pusti tej odljudni,
 Pajdaša nej izdatno mi podpira,
 Ki živ je še i v gibanju pomudni.
Na desno se potem Kirón ozira,
 I Nesosu omeni: ti ju spremi,
 Pomozi kjer prehojo kljub zavira.
Se vpotimo, prevdarku v svojim nemi,
 Po bregu tje žarú kipeče reke,
 Iz dna veršé terpinčenih pojemi.
Sim vidil jih do čela v kipu neke,
 Mi konjomož pové, ti so tirani,
 Izvirki štet, pogina, cnot zapreke.
Tu plakajo, spomin v izgled nam dani,
 Ta Škander je, le-un je Dionisi,
 Sikulce ki za blagor nekda vkani.
In tisti tam, kim černa kita visi,
 Je Acolin; rumenolasa glava
 Tik njega pak Estenski je Abisi,
Kim bila smert je pastorka naprava.
 In pesnik moj na to izreče tako:
 Ta vodi nej, ja bom le napeljava!
Nekoljko dalj stojí Centaver jako
 Kraj množice, iz toka ki le čela
 Napol molí, scer krije v reki vsako.
Naznani stvar: ta je oseba smela,
 Prebodla ki je v cerkvi serce slavno,
 Na Tamizi kim čast že dnes je cela.
Sim vidil jih, ki čop al grudi ravno
 Iz hlapa so nakviško mi moleli,
 In več od njih poznaval sim že davno.
So bolj in bolj se žlebi plitvi zdeli,
 Do gležna le je segala kervina,
 I v kraju tem smo gaziti pričeli.
Možbik začnè: Tu micna je globina,
 Vervranje vlag pomanjšano je vidno,
 Le rahloma pogreza se nižina.
Na uno stran valovja ni preidno,
 Obrežja tik tomun je neizmeren,
 Not mučeni kričé tirani pridno.
Je Atila med njim, trinog neveren,
 Človeštvu bič, obraženju gonoba,
 Z njim Pirhos, grek, ter Sekstus, lah. prešeren.

Dva roparja, zmešnjav netivna goba,
Rinier Kornet, sobrat Rinieri Paco,
Sta tudi vmes, prekanjena goloba.
Izrekši to k prehodu dvigne taco.

Trinajsti spev.

Obseg:

Sedmiga kolobara drugi krog. Posilniki sebi nasprot premenjeni v drevesa, ino po Harpijah terpinčeni.

Do brega bil še Nesos ni pregazil,
Ko vpotiva se midva po gošavi,
Kjer nisim stez, ne tenje cest zapazil.
Zeleno ne, le velo se mi javi,
Nič gladkih vej, le gerče, kile, kluke,
Ni sadja znak, ternovje dreva davi.
Prilične tej zverin in kač razbuke
Ne čuje se lecinski po samoti,
Divjaštvo kjer se gneti varne v luke.
Harpijam dom so strašni kraji toti,
Ki perja strup so brizgale v Trojane,
Naznanba de pogín se mesta loti.
Okremplenim perute so pridane,
S peresmi je teló pokrito celo,
Na drevje to so čudno v stok sognane.
Omeni varh: poprej ko dalej spelo
Se bode, znaj, de v krogu drugim hodiš,
In toliko bo časa to te grelo,
De v strašni pesk pušave tje pribrodiš.
Pa spomni se o temu te besede:
Ne roba tik, de mar se ne osmodiš!
Ni bilo še ničesar za poglede,
Pa vhajali so kriči mukam kislim,
Tak de sim bil ko panan glasov zmede.
Ja mislim, on je mislil, jaz de mislim,
Ti glasi so iz gerla bistev takih,
Ki med ljudí, nalaš mi skrite, čislim.
Mi reče varh: če zlomiš berst enakih
Dreves, ti bo se hipoma skazalo,
Pretehtal de razmer še nisi vsakih.

Ker mene zlo je radovedje gnalo,
Odkerhnem kal iz bližniga drevesa,
Nalom kriči: zakaj me raniš, tnalo!
In ko je kri pribrizgala iz lesa,
Ponovi glas: kaj lomiš kruto mene,
Al Bog ti dal ni milosti očesa?
Junaki pred, zda terni smo brez cene,
Pa lajši pest bi morala ti biti,
Občutka če bi bili kače lene.
Kot veje verh se vidi v plamen iti,
Ker drugo se telo še zdravo vije,
Ob vetru ki jo memveršé dohiti;
Iz mozga tem odlomku slično dije
Besede glas i rusa kri ob enim,
Izpade vlom, strahú mi serce bije.
Mu reče varh: ak vedel bil bi, cenim,
Poprej ta moj, kar zvedel je zavozno,
Spotikleja ne bil bi dal nobenim;
Ne bil bi te napadal tako grozno,
Ja sam sim ga v to djanje vpeljal kruto,
Zaveržem je, le žalibog, prepozno.
Razjasni mu živetje svoje sluto,
Spomina glas bo tvojega oživil,
Kjer petje bo od jame te začuto.
In čok na to: si sladko tak zakrivil,
Molčati de ne smem, pa zanesita,
Če vama clo govor bo kodre sivil.
Sta ključa dva mi v desni bila skrita,
Odpirala sta serce Miroslava,
Nikomur pak se skazala očita.
Posestvi v môm sta bila čut in glava,
Marljivo tak sim sukal opravila,
De vpešala mi zadnič je narava.
Zavid, ki je visosti sprotna sila,
Z dvoranstvam ki poljubno, merčno rabi,
Ostud za trud, posilju sprožba mila,
Mi v kvar takrat oserčja splošne zgrabi;
Zapaljeni podpihajo Augusta,
Zasluge cvet se v sipu sreč pozabi.
Osenči me obupa tenja pusta,
Zaslepi blod, de smert bo sverha vsega,
In samomor nekriviga me shrusta.
Se zarotim o mozgu dreva tega,
Oskrunil de nikdar zvestobe nisim
Gospodu môm, ki groza bil je zlega!
Ak pride kter, ob tem ko tukej visim,
Na svitlo spet, nej moj spomin obudi,
Nevredni tam pozabi v mračni ki sim.

Prejenja s tem. Virgil na to: ne mudi
    Ga prašati, ak več te znati mika,
    Le urno, de se v rako prej ne zgrudi!
Omenim jaz: le tebi ne zanika,
    Poprašaj ti, kar plodno sodiš zame,
    Ja nisem kos, je zmota prevelika.
Moj varh potem: kar ta ti vstreči jame,
    O panan duh, nej tebe mu nakloni,
    De zmedene razjasniš tote klame,
Ter mu poveš, kaj duše v gerče goni,
    Ak moreš tud mu dalej to razjasni,
    Če ktera duš uíde britki sponi?
Začetno so odvet mi žvišgi glasni,
    Potem se sič premeni v te besede:
    Bo kratek vam odgovor moj počasni.
Ker duša iz telesa v smerti grede,
    Ko človek sam životja se oprosti,
    Soditel koj jo v sedmi krog uvede.
Zletí navdol brez volje, v toti hosti
    Pogrezne se, kjer zgod na tla jo treši,
    Ko pir hití v drevesni veršič gosti.
Iz micnosti se v deblo dreva reši,
    Harpije pak ogrizajo mladike,
    Ga stiskajo ko zerno v ostri preši.
Nekdá prispè naš duh do prešne slike,
    Pa nè de njej v obstoj bi se pridružil,
    Zaverženo po sebi vgasne mike.
Terpinčenja predmet bo tukaj sužil;
    Zapanan, kot ostali, v gerče tote,
    Bo v enomer zabrede svoje tužil.
Posluzam še, razjasnenja te zmote
    Razlagal de bo dalej se nadjaje,
    Ko čuden hrup napolni jamne kote.
Priličen tem, ki čuje tik ograje
    Ga lovec, ker se gon mu bliža v hosti,
    In hrup in krič odmeva v krogu staje.
Dva dirjata nasprot mi v šumi gosti
    Iz leve, vsa razpraskana i naga,
    Germovje se drobí v premiki prosti.
Pervotni smert zakliče nej pomaga,
    In drugi, ki je zdel se bolj počasen,
    Omeni: ti ni bila slična snaga
Pri Topi, tam si, Lano, bival kasen!
    Potem ko moč omaga mu se skrije
    Košati v germ, kjer ni zagledu jasen.
Za njima, hu! tuleča truma lije
    Lovivnih psov, dotika hert se herta,
    Kar nese vid, se rep za repam vije.

I v skritiga derhal zobé zaverta,
Mu sterga kos za kosam iz telesa,
Ter ude krog raztrosi spačje čerta.
Me pelje zdaj prijazniga očesa
Moj mili varh do germa, kim so crele
Solzé iz ran, ko ploha iz nebesa.
Zakaj, o Jak da Santandrej, so vnele
Besede te iz mojih ustnic tako,
Ker žalibog, izid so pust imele!
Mu bivši tik popraša vodja jako:
Povej zakaj de puhaš kri in slova
Iz britkih ran okrožja plat na vsako?
I nama on: O duši kima rova
Ondašniga nevihte so očite,
Peres ki me oplenile se znova,
Pobrane skup nazaj mi prinesite!
Iz mesta sim, ki Marta premenalo
Je s Kerstnikam za varha zgodbe zvite.
Zató bo v kvar mu sukal pravd navalo,
Če znaka bi nekoliko ne bilo
Od njega tam na mostu mu ostalo,
Gradjani, ki so zidali premilo
Staniše spet po sipu Atilóvim,
Napenjali zastonj bi bili silo.
Ja sam pogin si v lastni dom zazovim.

Štirnajsti spev.

Obseg:

Sedmiga kolobara tretji krog. Posilniki naravi in Bogu nasprot v ognjenim deževju terpinčeni. Kapaneos. Peklenske reke.

Ljubezen me je gnala do domovja,
De perja sim nabral kar se je dalo,
Ga vergel mu, ki več ni gučal slovja.
Potem sva šla do tam kjer se kazalo
Over ni več nasledno v krožje priti,
Kim reči smem pravice strašno tnalo.
De steče mi, ondotno prav razviti,
Omenim de v obširni sva livadi,
Zelenja kjer ne more bilca kliti.

Jo krogoma mučenja hosta gradi,
In meja tej je struga tug i bloda,
Te greva tik, ja konca groze v nadi.
Tla pesk so vroč, Katónoviga hoda
Po Afriki podoba clo prilična,
Ko vila ga v pušavah je osoda.
O, kazni strah! pedepsa krivd pravična!
Kak morala bi stresti družbe blede,
Ko v sluh doné jim videnja dotična.
Sim gledal duš, clo nazih, cele črede,
Ihtivno ki so plakale preveno,
Terpinčenja so razne bile zmede.
Ležati znak sim trumo vidil eno,
Dotična v klonč povita je sedela,
In sukala je tretja se v premeno.
Oseb nar več med svoje ta je šteta,
Menj druga ki v pedepso je ležala,
Pa gerla bolj napete v krič imela.
Višava je nenehama metala
Nebroj plemen po zraku vse na kraje,
Prilika ploh zametniga navala.
Kot žar i plam čez tabora ograje
Ob Sindu zrel je Škender tje leteti,
Ter nižati se v šotor, koče, staje;
Posamezne so spešili zatreti
Vojšak in on, ker laglej se ugasne
Samotni žar, ko v plamen smod razpeti.
Podobne tem peršele so užasne
Svetilke krog, zažgale ko netila
So prah in pesk, ne naglosti počasne.
Preneha ni rokama nikda bila,
Preveno so mahále krogom sebe,
De vmaknula bi plamena se sila.
Omenim ja: vse, vodja, čisla tebe,
Razun gerdob, straživnih skrek uhoda,
Ki vark so tam ti spričale potrebe.
Kdo velikan je tist ki ondi smoda
Ne zmeni se, uporno se obnaša,
Ne gane ga, ne tma, ne žar, ne voda?
Razumši ta, o njemu de se praša,
Mi zakričí nasproti te besede:
Kar bil, to sim! in tak bo lega vaša.
Nej z delmi Cevs kovača svôga zmede,
Ki brusil mu je treske v borbi tisti,
Zatisnul kjer mi v smert je bistre glede;
Premaga nej po Monžibelu isti
Nasprotnike, klicaje v norah mračnih:
Oprí Vulkan me v bitki krivde čisti!

Kot nekada na poljah Flegre zračnih,
Ko mi dervil nasprot je grozne strele,
Bo shlapil serd po višah mu oblačnih.
Varh zakričí; zda tako glasne fele,
De čuti še mi ni dajal enake:
Kapanej! gnjev ti serce vedno melje,
Si karan prav, napuh ti merši dlake.
Ni kazni de bi bila bolj prikladna
Za taki serd, ko studne serda spake.
Ko bila je končana ojstra zadna,
Podaljša: ta sedmerih bil je eden,
Kim Teba v bran je stala ravsa jadna.
Bogovam kljub, si v tem je še dosleden,
Terpinčenja njegove so pravične,
Obširniga pretehtanja ni vreden.
Naprej z menoj! platí se boj dotične,
Tam pesk je žar, verh muk i njih pridavka,
Le gaja tik so ti stezé prilične.
Se vpotiva brez vora, brez ustavka,
Do goše, kjer potok izteče neki,
Kim barva je čerleno strašna rjavka.
Ko tist izvir, pričetek topli reki,
Hotivnice ki ga delé v porabo,
Enak je ta, navdol veršijo vteki.
Njegovo dno, ko brega medju sabo,
So sviž pesčen; hodivna pot je skala,
Premikanju tedaj ne žuga slabo.
Kar do sedaj po nori sva spoznala,
Od hipa ko sva vrata prestopila,
Kih v enomer odperte najde žala,
Nikaka reč ne mogla bi, al sila,
Enačiti s potokam tem se točno,
Kim lastna moč, zatreti žar, je bila.
To rekel mi voditelj je razločno,
Ga prosim jaz, nej dalej to mi jasni,
Vse vediti, me huskalo je močno.
Je v morju pust otok, pa slave glasni,
Mi reče on, imenovan je Kreta,
Ondašni kralj je blagor bil začasni.
Na njemu hrib je Ida, viša sveta,
Cveteč je bil nekada, slast i sreča,
Sedaj je vres, níčesar ne obeta.
Za sinčika skrivalnica gosteča
Je Rheji bil; ko plakat sin je hudo,
Je hujši šum zbudila straže gnječa.
Sivor visok je v hribu, moža čudo,
Ki gledati Damjati pleča dava,
In tehta Rim ko lastno v sklenu grudo.

Iz čistiga zlatá je svitla glava,
Sreberne so mu persi, rame, pleča,
Do stegna bron, ter jeklo se spoznava.
Železja moč o bedrah je grozeča,
Le škoda de je desna noga glina,
Potperta ker je teža s to nar veča.
Podoba vsa, le glave ne višina,
Preklana je, razpočje solze roni,
Ob toku kih se širi zmir votlina.
Nižavo v to se združen mok nakloni,
Stiks, Aheron, in Flegeton so sledbe,
Ki v strugah klanc navdol jih urno goni.
Do ondi to, kjer druge so naredbe,
Kocit je tam; — kaj temu je narava,
Molčim o tem, za potlej so te zvedbe.
Poprašam ja: Potok če ta priplava
Iz kakiga izvirka zemlje gorne,
Zakaj se tu, ne ondi, zreti dava?
On reče mi: So v lok te jame borne,
Če ravno se vijéva v krogu pridno,
Za prostor tak so noge preokorne.
Je bilo ti le malo nore vidno,
Ak nove te osupnejo prikazni,
Se spomni de i to ne bo izidno.
Ga prašam: kaj so toki vage razni,
Ko Flegeton in Lete? ni speljano!
Si djal izvir de pervimu so blazni.
Prašanju tem je bistro želo dano,
Overne on, pa vrenje reke rdeče
Razjasni vso pomembo v njej iskano.
Boš Lete tud zapazil, končno reče,
Kjer snidejo se k snaženju dušice,
Objokan greh kih manje v sercu peče.
Je doba zdaj od gojzda poslovice,
Za mano tik mi slediti se trudi,
Pot varen so nevpaljene stezice,
Ob verhu kih ne liže plamen hudi.

Petnajsti spev.

Obseg:

Posilniki nasprot naravi. Brunetto Latini prerokuje pesniku pregnanstvo.

Zda nese rob skalnitiga naj brega;
Od zgorej hlap ohrani cesto žara,
Ko prostor krog plemen vihranja zlega.

Flamingo kot nevžugan zid ovara
Od Brisla do Guzante slapov brani,
Odbiva ker natrag jih brezdna v stara;
Kot Padova o Brenti setve hrani
Potopa, rek naval, viharja spake,
Poprej ko žig zbudí se Kjarentani;
Okopi tam podobe so enake,
Le više manj, in manjši debelosti
Je zidal jih, ki vmislil si je take.
Od gojzda proč sedaj sva bila dosti,
Ne bil bi ga zagledal zbog deljave,
Ak bil bi spet oziral se po hosti.
Duhov prispè po robu te širjave
Mi trop nasprot, in sledni naju gleda,
Ko v tmini kter, kim ni svitlobe prave.
Ker lune bliš ne kaže jasno sleda,
Naj pazijo ko siv šivar šivanko
Ob točki kjer se luknice zaveda.
Pretehtan tak po trumi tej natanko,
Začutim de nekdo za pas me grabi,
In reče mi: si vjel se končno v zanko!
Čutivši de nasprot mi roke rabi,
Vanj gled uprem, spoznati ga pohoten,
Pa znamki so mu v prižah bili slabi.
Naposled pak spozná pogled ga loten,
Dam desno mu: mir z vami, pan Bruneto!
Vi tukej ste? sim clo nenade zmoten.
On reče mi: moj sin, ne bo ti v šteto,
Natrag če greš z menoj korakov malo,
Pustiva trop, nej sledi cesto kleto.
Sej ravno to bi mojim željam zdalo,
Omenim jaz, tu mervico počiva,
Voditelju ak mômu bo veljalo.
Overne on: ki tu počitka vživa,
Je godin sto pripanan, se ne gane,
Če sred plemen, če v živi vatri biva.
Ti spredej koj, nasledba men' ostane,
Potem hitíl do svojega bom tropa,
Obup ki ga neskončni v tugi mane.
Bolj nizko ker ne tvegam djati stopa,
De vštric bi bil zamogel mu hoditi,
Sim zadej spel ozirniga kolopa.
Me praša on: kaj nudi lès te priti,
Ker ni ti še posledna ura bila,
In kdo je un, ki zrem ga s tabo iti?
Me zmota je, mu rečem, žitja vila,
V oblake bil sim zamotan ostudne,
Poprej ko se mladost mi je spolnila.

Ko včera sim hitíl iz niže čudne,
Me sreča ta poslan in mi obljubi,
Popelje v prid de te me ceste mudne.
In on: bo prav! ta zvezda ne pogubi,
Zanesi se, v preluko slediš dike,
Nasledba ta že jedro ljusk orubi.
Prezgodna smert je vgasnula mi mike,
Scer krepil bil moj uk bi tvoje dela,
Namembe ker so božje ti velike.
Pa tisti rod, zavist ga je prevzela,
Fjesolske kim so skale vir starinski,
Je kar je bil, skalovja duša smela.
Za dar bo kvar snuval ti čert živinski;
Osode tek! ne plodi smokva sladna,
Robidja germ ker hobota grozinski.
Jim slepcov dá perimk pravlica jadna,
Skopost, napuh, zavid so jim priroda,
Tem biti tuj, ti bivaj skerb navadna.
Namenula ti slavo je osoda,
Želí te ta in una četa stranska,
Za klune teh, bi sodil, te je škoda.
Premeni v gnoj zverjad se fjesolanska,
Prekrasne pak ne kvari tulipane,
Iz klata ki slučajno zraste djanska;
Katere v čin orjaški duh nej gane
Rimljanov, ki so zvesti tam ostali,
Kjer cimil bič je krut za nove rane!
Ak mojih želj bi bili čversti kali,
Odgovorim, dosegli vse namene,
Na zemlji vi bi še se radovali.
Je vtisnjena podoba zlate cene
Mi vaša v čut, še spomnim se naúka
Zgovornih ust; mi cvet je sle prevene!
Kak slave venc doseže perhla ruka,
Ste skazali; dokler bom živ bo sledba
Mi žarna skerb, zamuda vedna muka.
Kar djali ste, bo mojih dni naredba,
Vse hranil bom za slavno divo milo,
Naklonjena če bo mi nje zagledba.
To bodi vam resnice oznanilo,
Kar vest velí, ostane mi ugodno,
Ne menim se za vso nasprotno silo.
Mi novo ni, kar tehtali ste sodno,
Kolesa nej namemba obračuje,
I pridni kmet motiko mu prirodno.
Na desno zdaj se mojster ogleduje,
Omenši mi osorno te besede:
Tist sliši v prid, ki čuto sercu vsnuje!

To misli mi v pretehtanju ne zmede,
Gredé naprej zaprosim še Bruneta,
Izreče de glavarje četne srede.
Spoznati tri, omeni, prid obeta,
Ostale pak bo bolje zamolčati,
Mi množina je ur natanko šteta.
Ti mašniki so bili v sreči zlati,
Učeni zlo, visoke v žitju slave,
Pa slično vsi napake prebogati.
Tam Priscian se bliža modre glave,
Tik njega Franc d' Akorso; več enacih
Je zreti, ak ti budi srab zabave.
Tud Moci je, ki sluga slug iz jacih
Je zmot le teh poslal ga v Bakiljone,
Kjer zginul je pozablenja v oblacih.
Bi rekel več, pa v hodu volja vtone
Razlaganja, temveč ker se dviguje
Iz peska prah, budeč mi nove zone.
Se bliža trop, ki k ognenju me nuje,
Preporočim Tezavrove ti branja,
Vsih ved zaklad, se anam hvale druje.
Oberne se, tem sličniga ravnanja,
Ki za zelen Veronski plajš tečejo,
O dobi v to izbraniga igranja,
In zmage čast, ne smeh porug, dospejo.

Šestnajsti spev.

Obseg:

Sodomiti druge sorte. Rob nasledniga okrožja. Strahota se v delji prikaže.

Sim bil do tam, kjer slišalo veršenje
Vodé se je, ki v dolni krog je vrela,
Bučelni roj je zdelo se šumenje.
Privihrajo tri sence iz kardela
Letečih duš, namenjene ki bile
So v isti kraj užasniga mučela.
Ob enim so, bližaje se, zavpile:
Ti stoj, si naš! ak slika nas ne moti,
Ta gnus je dom za take rogovile!

Oj! kacih ran sim gledal tmo v tem koti,
Strašivnih prog iz prešne, zdajne dobe,
Ko spomnim se, obup se serca loti!
Poznavši varh okolnosti te globe,
Oberne se do mene in mi reče:
Priljudno s tem, kar pika to za zobe!
Žerjavce ak ne vidil bi veršeče,
Terdil bi de'spodobno bo ti stala,
Če jim nasprot osoba tvoja teče.
Začnejo, ker sva midva prenehala,
Ti prešni ravs, in bližej nama bivši,
Jih svade strast v obroč je zamotala.
Kot borec nag s polznoto se močivši
Prevdarja kaj prospeha več nakloni,
Poprej ko spe v protivnika gromivši;
Prilično tem verté se tam skakoni,
Stopanju vprek obernjene so lica,
Té jedna sla, in druga noge goni.
Ak bed ogled, v kih stiska nas pravica,
V oserčju ti nečuta lusk ne zmane,
Tak enimu izklikne govorica,
Nej bivšiga spomin ti dušo gane,
Poveš de nam, kaj si, de slika živa
Bez groze v teh strahotah ti ostane?
Ta pred menoj, ki v hodbi drug mi biva,
Je zdaj za vid le naga odertina,
Nekada bil čelad je zlata griva.
Gvaldrade vnuk poštene je, sin sina,
Imenovan po djanju Gvidogverra,
Je z umom ko z orožjem znag veršina.
Stopinje un za mano ki pobera,
Je Aldobrandi, vitez Teghijaja,
Bi morala še vanj živeti vera.
Jaz, kruto kim pedepsa tu nagaja,
Sim Rustikuči, brez ovinka rečem,
Je bila kvar mi supruge izdaja.
Me strah je vil, prehudo de se spečem,
Pa mednje me je mikalo v tem hipu,
Dovolil bil bi varh de jih dotečem.
Ker gnala sla me ni k požara tipu,
Mi serca mik premagala je zona,
Čeravno hlep do itbe spel je h kipu.
Omenim: ni poruga kazni lona
Mi mnenj izraz, sočutje mene viža,
In temelj bo mi zadniga nagona.
Ko vodja moj, razkriti mi, se zniža,
De dojdete, sim sodil koj, de jaka
Mi množica se slave vredna bliža.

Rojaki smo, me gane vaša vsaka,
    Navadne vam početja so češene,
    Blišoba del je svuda vam enaka.
Bom zmenal javk za sadja viši cene,
    Obljubil je vodivec mi resnični,
    Pa v sredo pred namemba me požene.
Nej dolgo še tvoj bistri duh pravični,
    Izreče on, ti dične dela snuje,
    In slava tvoj spremljuje čin različni;
Povej mi le, pravednost al stanuje
    Še v domu nam, ko nekda, višjih briga,
    Al zginula od nas je v kote druje?
Nas Borsijér Guljelmo, senca kiga
    Se ravno zdaj od ondi nama bliža,
    Terpinči zlo, terdí, de upa ní ga.
Novaki so Firenci nova priža,
    Dobički vmah, obljudenje ne kasno,
    Budé napuh, in ta v pogubo viža.
Omenul bil izrek sim zadni glasno,
    In ti trijé v odgovor so ga vzeli,
    Gledaje se ga tehtali počasnó.
Če tudi scer, so reči mi začeli,
    Ni težej ti na voljo drugim biti,
    Med ljudi, da! te srečne bomo šteli.
Ak mogel boš iz brezdna tega priti,
    Tam gledati nanovo zvezde lepe,
    In: Bil sim not! rojakam oznaniti,
Povej jim kaj od strašne naše stepe!
    Izrekši to, zbežé, in se je zdelo,
    Perute so navadnih nog okrepe.
Hitrejši ni še „Amen“ izdonelo,
    Ko v deljo ta je trojca se zgubila,
    In varha tud je dalej gnati jelo.
Jaz koj za njim. Le malo sva hodila,
    Že blizo sva veršenju vode tako,
    Ni čuti več, karkolj sva govorila.
Ko tisti tok po lastnim žlebu jako
    Šumí v izhod iz Vesove višine,
    Ki Apenin visost preseže vsako.
Mu pred imé je Akvaketa, mine
    Ga to potem ko pride do nižave,
    I v Forli druj perimek se mu vrine.
Tik Benedeta vihra čez goljave,
    Prekucne se v dolino po veršinah,
    Vse krogoma razločne so bobnjave.
Enako tem sva čula po skalinah
    Veršeti vniz pobarvane talase,
    Prezreti jih ne steče v tacih tminah.

Konop imel okrog sim za prepase,
S kim šekasto uhvaliti riseno
Sim trudil se v gošavi prešne čase.
Odpašem ga i v gručo zvijem eno,
Ukazal kot voditel bil je ravno,
In klonč podam zaúpno mu v preceno.
Na desno ta obernjen roko stavno,
Od roba proč, zažene zvitje v jamo,
Kjer zdelo se je brezdna žrelo glavno.
Sim sodil ja, prikazati se tamo
Bo moglo kaj na tako novo djanje,
Razumi vzak, de ni primerlej samo.
Omeni varh: bo prišlo zdaj na znanje,
Kar pazna že mi duša pričakuje,
In tebi se prebuda kakor sanje.
Resnica scer, ki zmoti slično snuje,
Je bolje de ostane v mislih skrita,
Sramoto ker izrečena nakuje;
Pa sila me k terditbi tej dohita:
Se zarotim pri stihah pesmi tote,
Nej prazni so koristi, mika, svita;
Ak nisim zrel nižejše iz grozote
Priplavati pošast užasno, čudno,
In kviškoma prostirati krilote;
Kot vodolaz, vernivši se nemudno
Iz mozskih nor, kjer sidra v guge terči,
Gledé v naval in globočino studno,
Se spenja vzgor, in zdolej ude kerči.

Sedemnajsti spev.

Obseg:

Kolobara sedmiga konec. Odertniki. Žanfiljaci, Ubriaki, Skrovini, — Gerione.

Poglej zverjad strupeniga repaka,
Razruši ki terdnjave, hribe, grade,
Katere sil ne vbrani se nikaka!
Moj vodja s tem poprime zdaj razklade,
Ter migne ji, nej bregu se približa,
Kjer viti se prihodni pot imade.
Pošast le ta sramote, brig in križa,
Je kraja tik z glavó in persmi kmalo,
Repak od zad pokriva tamna niža.

Obrazje clo pohlevno, mično, zalo,
Prijazne so, diviških kip, ji lica,
Teló v izíd je gada zreti dalo.
Kosmata dva sta parkla znak poklica,
Telesa krog pobarvane maroge
Različnih boj so varke naznanica.
Tatar i Turk, enako umne sloge
Med barvami, ne stuhtala obleke,
Arahne clo ni tkala slične proge.
Kot vidi včas o bregu morja, reke,
Na suhim pol se, v toku barke drugo;
Kot pibra v bran in prid si včini leke
V okrajnah, neme kjer iše v pitji vugo,
Tak stala tam je studna ta zverina,
Vteleseno, sim sodil, vidim — kugo.
Po zraku se je sukala repina,
Strupena ost je znatno kviško stala,
Škorpjona ki je bila bodečina.
Omeni varh: sedaj stezica mala
Nazaj se gre, do tam, kjer ta strahota
Je pervikrat se vidu pokazala.
Potem navdol popelje naj stermota,
Na to deset stopín po ravni legi,
Tak žarna bo prehitena peščota.
Zverjaku lih ko bila sva v dosegi,
Zapazim duš nekoliko sedeti
Stermine tik peščenimu na bregi.
Mi reče varh: de vedel boš našteti
Po versti vse okrožja tega muke,
Poprašaj té, kaj kanijo začeti.
Le kratko vse, nastran besed zasuke!
Jaz medju tem naprosil bom divjaka,
De vzame naj na herbta svôga kluke.
In tak mi je spoznana bila taka,
De sam sim šel do kroga sverhe zadne,
Kjer truma ta se v plohi solz namaka.
So znaki jim pogledi bede jadne,
Nenehama so brani vse z rokami,
Sopara zgor, i zdolej brizge čadne.
Prilično psu, ko žgejo sončni plami,
In pikajo ga bolhe, muhe, ose,
Protivi se in z gobcam i z nogami.
Kardelo vse pretehtam to na kose,
Spoznati moč nikakiga ni bilo,
Pa vidil sim, — utisne to mi zlo se —
De mavhe vse ob sercu je nosilo,
Zaznamvane in barvane različno,
Kih gledanje vsim zdelo se je milo.

Samotnimu dospem kardelu lično,
In višnjev kip na torbi zrem rumeni,
Leonu ki podoben bil je pično.
Potem pogled ostale mavhe ceni,
Na eni ko tekoča kri rudeči,
Belava gos nasprot mi glavo kreni.
I nekdo kim na torbi svinja veči
Je vrisana na belkasti podlogi,
Me praša: kaj ti vohaš toti v peči?
Poberi se! živečih ker si v krogi,
Ti to povem; moj sosed Vitaliano
Bo vsedel se na levo stran mi k nogi!
Jaz, Padovan, sim s tem; ti bodi znano,
De zbadajo me zmir enake viže:
Kdaj vitezu bo slavnim dojti dano,
Kim klunov treh na mavhi bodo priže!
Pomerdne v tem, ter jezik von zakrivi,
Goveda kip, ki nósnice si liže.
Ja v strahu, de pomuda ne oživi
Nevolje mu, ki speh mi je naročil,
Se veŕnem berš, pustivši trop na grivi.
Virgil je bil na herbet ravno skočil
Pošasti, ter se gugal je na sredi,
Izrekši: glej, de točno boš razločil!
Zdaj pojdeva navdol po čudni gredi,
Sedeč li spred, ja zadej tik za tabo,
De repa strup te ne zadene, vedi!
Kot merzlični, kim ude vije slabo,
De nohte le mu višnjeva napada,
Se trese ves, ko misli, lomba zdá bo;
Tak straha mi je trepetala brada,
Pa bal sim se opombe ojstro slane,
Kot sluga zvest bojí se višjih jada.
Hitim tedaj na strašne te plečane,
Obseži me! — sim hotel pevcu reči,
Beseda pak mi groze zaostane.
On ki me je čes brezdna spravil veči,
Mi dene koj roké okrog telesa,
Oprè mi trup, glavó i vrat i pleci.
Potem velí: zdaj Gerion peresa
Je vpreti čas; polagoma v doline,
Ker takiga tovarš ni vajan plesa!
Ko čoln za včin premisleno odrine,
Naprej, nazaj, potem hitrej se guga,
Enako ta, soteska de premine.
Kjer grud je bil, zdaj z repam kviško žuga,
Ko kača se z letem naprej poganja,
Po parklih mu doíde sopa vuga.

Nekdaj, bi djal, je groza bila manja,
Ko Faeton tekalo sončno zgreši,
Goreč oblok, pozná se, sip naznanja;
Al pa takrat, ko všel je Ikar preši,
Mu sonce vosk perut prebližnih staja,
On stermoglav iz neba v morje treši;
Kot moja tam, obá telesa kraja
Nad brezdnam ker sim čutil plavajoča,
Ne vidši kaj, razun strahote zmaja.
Se niža ta polagoma giboča,
Navdol, navdol, pa komaj de se čuti,
To le ker gib mi sape pih svedoča.
Ne daleč proč slapovje čujem rjuti
Derečih vod od skale na skaline,
Poglede vprem pozorno v hrup ta ljuti.
Ves tresem se, mi ravnovažje mine,
Zapazim žar pod sabo, slišim krike,
Zvijém se v klonč, zavedenje mi zgine.
Potaplenja, vertenja razne slike
Zapazim zdaj, ne pred, na strašni derni,
Prikažejo se čudnih sort oblike.
Kot sokol, kim se v delji sivočerni
Potuhne tič nenajdno za poglede,
Ko sokolar zakliče: daj, oberni!
Se zniža scer, pa serd mu v čutu prede,
On semtertje obrača in daví se,
Ter daleč od klicavca proč se vsede.
Tak bremena tam Gerion znebí se,
Postavi naj na znožje stene skalne,
Težila prost okoli zavertí se,
Pušice kip, mi zgine v kraje dalne.

Osemnajsti spev.

Obseg:

Osmi kolobar. Deset krogov. Zavodivci. Venediko Kačjanemiko. Jason i drugi.

Je v paklu kraj, se Malebolže zove,
Okrož kamnit je barve skoz jeklene,
Enacih boj zagledaš kroge, rove.
Na sredi te samotne puste stene
Globok štepin se vidu izobrazi,
Ki ga v pretres drugej ta pesem dene.

Ostala se okrožina zapazi
Razdeljena v komadov desetero,
Dolinam kip, na levi hriba plazi.
Prilično kot sovražniku v overo
Terdnjave grad obdavajo prekopi,
I vništijo ne redko s tem namero.
Tak bili so dolinam tem ostopi,
In kakor tam so bervice in mosti,
De semtertje premenjajo se tropi,
Je ondi tud prehodov čverstih dosti,
Ki peljejo iz kraja v kraj soparno,
Ob štirni pa končajo v zvezi gosti.
Tu Gerion spustí na tla naj varno,
Moj vodja se na levo stran zasuka,
Po stopih mu od zadej sledim žarno.
Naznanja se na desni nova muka,
Britkosti javk, novotnih sort beriči,
Iz bližnih delj ostudno glasje kuka.
Dno polno je! vse nago! strašni kriči!
Pridere mi derhal nasprot od srede,
Druj ravno vštric, hitrejši, zreli tiči!
Ko dobe vug se v Rimu ljudstvo mede,
Ki semtertje na mostu oskim speši,
Na levi od —, na desni k cerkvi grede;
Le-teh pogled Šenpetra dom ne zgreši,
Le-unim je v očeh nasprotno berdo,
Ki bližajo se mu tlačivni v preši.
Naprej se je v ti gneči vilo terdo,
Delili so rogati gonci kerce,
Pritiskali mudlive z bičmi gerdo.
Kak dvigali so vbogi suhe berce,
Na pervi šverk! jih nikdo več ne čaka,
Ker stare mu dotik začetni serce.
Naprej gredé zapazim de mi spaka
Stojí nasprot, in sam pri sebi rečem:
Spoznam jo, da! podoba je enaka.
Se vprem z nogó, z očesam jo pretečem,
Ob enimu z menoj se vodja vstavi,
Volján de jo z besedo britko spečem.
Terpín želé, de zmedam se izbavi,
Topí pogled, pa to mu pridi malo,
Mu rečem: stan tvoj prejšni mi je v glavi.
Spoznanje me oseb še ni nehalo,
Venediko si ti Kačjanemiko,
Kaj nek te je v to pusto žehto djalo?
Odgovorí: ni želj mi scer veliko
Pogovora, pa glas domač me gane,
De bližam se osebno ti v dotiko.

Sim tisti bil, na kiga svete dane
Ghisola je Marchezeta objela,
Nej glupi ljud le druge bajke mane.
Ni mene le v Bolonji ta zadela,
Vse polno jih je notri slične cene,
Domači glas kim „sipa“ je imela.
Od Rena vse je krivo do Savene,
Terdenju tem ak prič bi treba bilo,
Na grablenja se spomni naše stene.
Izrekši to, s korbačam vrag nemilo
Ga šverkne zad: kurbišnik proč! zakruli,
Tu ni vlačug na prodaj za plačilo.
Povernem se o tem, ko ta ga guli,
In koj obá naprej sva se podala,
Do rogla ki čez rob se znatno štuli.
Na rogel ta sva lahko dojti znala,
Oberneva na desno se širine,
Slovó sva tak prevenim vitju dala.
Ko dojdeva širejši do votline,
Terpinčeni kjer skoz derejo vedno,
Omeni varh: preceniš de mercine
Taiste prav, kih skrito bilo spredno
Obrazje je, ker z nama vštric tečejo,
Pozor sedaj, na tanko tehtaj sledno!
Iz mosta jih pregledam kako vrejo,
Od ondi sem, iz niž na viš, v okrogi,
S korbačmi zad hudiči tikom drejo.
Neprašan varh opomni: glej ga v slogi
Nekdajnosti med unim velikana,
Ki z jokam clo se ne vtolaži, vbogi!
Kraljeva, da, postava mu je dana,
Je Jason, ki iz Kolhide je runo
Unesel scer, pa trešla vanj je slana!
Do Lemne je preskusil to in uno,
Tam bile so supruge pomorile
Možake vse, končavši spola buno.
Objemal jih je, da! do zadne sile,
Vlastnik celó vsim nedosežne tiste
Prekrasne, še divice, Hisifile.
Nasiten te, je všel od nosne iste,
In toti bič krivico to zadene,
Osvetnik tud Medeje ne prečiste.
Z njim plačani goljufi so te cene;
To je dovolj od perviga predala,
Kot od stvarí, kih udes notri vklene.
Sva bila tam, kjer cesta gorna jala
Se tikoma z okrogam dolnim križa,
Ob stenah, ki so višjim podpirala.

Derhal nasprot privihra, ki se niža
Sledeči v krog, ropoče in razbiva,
Se tergs, ter z neznagami se priža.
Obstenja tik, napolnjene plesniva,
Ki ga sopar nastavši v skorjo sterdi,
So nosu in pogledu — kuga živa.
Je tamno vse podnožje, mrak so berdi,
Ni vidlo se na kaj de stopa noga,
Tak tapava naprej stermini v gerdi.
Na klancu sva; prezrem prostore kroga,
Zapazim duš ne malo v gnusu blata,
Ki gnojnice se zdi smerdeča proga.
Ko semtertje okó sodivno šlata,
Zagleda vmes posraniga do čela,
Ni znalo se, je mnih, al kip le brata.
Ta zakričí: zakaj te strast je vnela,
Med gerdimi prevdarjati le mene?
Odgovorim: je misel me prevzela,
Poznal de sim nekdaj te višji cene;
Ti si Aleš Interminej iz Luke,
Zató se gled od tebe moj ne vkrene.
Zaplete v čop ta lastni jezno ruke:
Hinavstvo me je trešlo v to pogubo,
Za ktero djal sim drugo vse na kluke.
Mi varh velí: sedaj ak ti je ljubo,
Naprej obraz nekoliko prikloni,
In tehtaj tam ostudno snage zgubo.
Razmeršena posrane nohte goni
V obličju gor in dol in križem besno,
Zda puhne viš, i zdaj se kerči v loni.
Taéda je, je kurba, ki je resno
Prašavnimu hotivcu: Si hvaležna?
Terdila: de, obilnoma, ne tesno!
Pojenja s tem pregledba naša bežna.

Devetnajsti spev.

Obseg:

Tretji krog. Simonisti. Nikola III. Bonifacij VIII. Klement V.

O, Simon Mag, in vi, ki njem prilično
Nebeški dar prodajate za cvenke,
Prešestvate s kar Bogu je dotično!

Namenim vam — preslabe, da! — te brenke;
Tu vdala bi se gromu slična tromba,
Te strunčice za krog so vaš pretenke.
Sva došla zdaj, ostani vam opomba,
Do derče ki v nasledni pod se niža,
Počes grozí stermečih skal nalomba.
Modrosti duh, vesolnim ista bliža!
So zemlja ti, nebó in paklo priče,
Pravedno vse kak tvoja desna viža!
Straní in pod, in kar se teh dotiče,
Je polno jam, okroglih, clo enacih,
Primerna se sledeči vsaka kliče.
Nekoliko, podobnih tem, ne tacih,
Je v krasnimu Šentjanžu doma môga,
Za keršenje otrok veljakov jacih.
Teh eniga, ni mnogo časa toga,
Sim zlomil jaz, otevši stvar iz klame,
Ki bila scer poginula bi vboga.
Pedepsan kter je sleherne iz jame
Molil nogé do meč na videz djane,
Scer skrite so telesa, glave, rame.
Stopala vsim so bile žara vžgane,
In bercali so s tako strašno silo,
De zmela bi verige nogam dane.
Kot mastniga nasiteno povilo
Zapaljen plam natvegama okroži,
Tak naglo teh je znožje v žaru bilo.
Poprašam jaz: kdo tisti je ki množi
Čedalej huj mektanje nog iz ječe,
In blisk na blisk iz jame svoje sproži?
Te nesem koj, ak hočeš, varh mi reče,
Po klancu tam, po stermim, tje do njega,
Oznanil bo, kdo je, in kaj ga peče.
Kar tebi všeč, je meni sla do vsega,
Ti vodja si, posnemam tvoje stope,
Spoznaš kar drug izreči se ne tvega.
Despeva tak četertih rid okope,
Polagama na levo se nižaje,
Tlak poln je jam, težaven zrak za sope.
Podvizno krog sodivši na vse kraje,
Me ne pusti od sebe vodja slavni,
Do jame v ki pedepsan znake daje.
Karkolj bi bil, temničnik stermoglavni,
Ki si v precep ko kol porinjen isti,
Govori ak so glasi ti naravni!
Sim stal ko mnih ob ozki jami tisti,
Visečiga ki v lukni spoveduje,
Ker mudno ta, de smert mudi, se čisti.

Obešen pak mi te besede vsnuje:
   Oj, Bonifac! al ti si? mama zdenja!
   Ker nekaj let je to prerokbi tuje.
Tak naglo si nasiten premoženja,
   Za ktero si prekanjal ženo krasno,
   Ji bivši puh, in zmot in zmede tenja.
Enako stal sim tistim ki počasno
   Prevdarja nem zaslišane besede,
   Primerniga ne vedši reči glasno.
Ukaže varh: povej, za resno grede,
   De nisi tist, mu reci, nisim ovi!
   Ja vsnujem koj, kar vodja mi naprede.
Un zvije se, rožlajo nog okovi,
   Zdihuje zlo, ter plakajoč me praša:
   In kaj želiš od mene v žarnim rovi?
Ak zvediti, kaj sim, je želja vaša,
   Ki gnala vas je clo do te zagrebe,
   Povem, škerlat je bila gizda naša.
Medvednje sin sem gnal se za potrebe
   Medvedičev brez mere, brez ozira,
   Tam zlate v žep, tu v mavho djal sim sebe.
Med tistim zrem pod sabo tmo prepira,
   Mečkali ki s prebendam so pred mano,
   In smukali tu skoz v obod nemira.
Tud meni bo enako zlo nadano,
   Ko dojde tist, ki mislil sim de ti si,
   Prašaje kar od pred je tebi znano.
Ker moje pak že truplo dolgo visi,
   Ker mnogo dob sem gor s petam obernen,
   Manj časa on bo v tako pustim kisi.
Bo druj za njim, še hujši, v lukno zvernen,
   Brezdušni varh, izhodši od zapada,
   Po njemu naj spomin bo clo zagernen.
Nov Jazon bo, načerta ki ga sklada
   Mahábejev: kot unim kralj Sirjanski,
   Bo temu blag, francozko stranki vlada.
Mordé sim bil nekoljko goričanski,
   Ker mu na to zavernem: sam presodi,
   Kateri dar je Kristus terjal djanski
Od Petrusa, ko v službo ga uvodi,
   In njemu ključ nebeški dene v roke?
   Ne več, ne manj: Za mano zvesto hodi!
Tud Jogri vse odstranili visoke
   Pogoje so, Matija ker so vzeli
   Za Judeža, ki spel je v žara stoke.
So stiski te pravični clo zadeli,
   Opomnim le cekinov pridobitih,
   Ki Karolu nasprot so kri ti vneli

Mi brani lesk obstretja ključev skritih,
Ki nekada jih sukal si mogočno,
Ker bival si v številu silovitih;
Scer bi dovolj izrekel grenkih ročno,
Vam lakomnost je vodnica nečista,
Pošten gre v kvar, zločín dobí razločno.
Zadene vas opom Evangelista,
Ki vidil je, ob rekah de sedeča
Z mogočnimi kurbala se je ista.
Sedmero glav ji vrodila je sreča,
Na kojih je deset rogov imela,
Dokler je cnost suprugu bila sveča.
Zlató, srebró, sta Bogu kraj prevzela,
Razločka ni med vam i med pagani,
Tem golt je bog, vam truma jih je cela.
O, Konstantin! po tebi zasijani
So kvari vsi; ne, ker si menjal vere,
Ker papežu so Vlahje, kosi vdani.
O tem ko pet račune sim te mere,
So kerča zlo mu noge trepetale,
Ne vem al iz vestí, al strasti ktere.
Okolšinam besede so se vdale,
Voditelj jih je pazil clo brezglasno,
Ko gladkoma iz ust so ropotale.
Zdaj dvigne me v naročje varh počasno,
In ker sim tak mu v rami slonil varno,
Oberneva na prešno stezo lasno,
Ne vtrujen de tišim se ga prežarno,
Me nese jak obloka do višine,
Kjer dene me na zemljo vatre parno.
Tu v petimu četerti kroglej mine,
Na terdo me podnožje rah postavi,
Preojstre clo so serni tam skaline.
Po temu koj mi krog se druj objavi.

Dvajseti spev.

Obseg:

Vražarji z obrazam napako preobernjenim. Jezero Garda. Izvir Mantove. Virgil.

Bom risal lèt obraze nove muke,
Dvanajsti spev de pesmi te razjasnim,
Popiše ki v močvirje djane čuke.

Kar gledal sim, povedati ne kasnim;
Odkrito je pred mano brezdno bilo,
Vir groz in selz, pričina javku glasnim.
Nebrojno senc po krogih je hodilo,
Kričaje ti, molčé plakaje drugi,
Procesij kip je gnetno krog se vilo.
Posamezne pregledam rajdi v dugi,
Mi skažejo pokvečeni se čudno,
Od verhglavé do lakotnic v ogugi.
Obernjeno od ledja truplo grudno,
So morali vsi ritnisko hoditi,
Oziranje ne gré, al zlo in trudno.
Že kteriga, enako tem, zna biti,
Je zvil protín, pa vidil nisim toga,
In djal bi skor, ne more se zgoditi.
Čitavec, ak ti dano bo od Boga,
Te knižice koristi de ti branje,
Presodi sam britkost občutka môga,
Ker našiga sim vidil trupla stanje
Previto clo, de vsak na herbet gleda,
Točivši jok po ritnicah do špranje.
Se vprem na peč, me britka tuga vjeda,
Tak de Virgil besede te izreče:
Si slična ti bedakam drugim zmeda?
Tu vsmilenja pravica Božja neče;
Ni hujšiga zločina kot je tisti,
Ki sodbi viš mermrav oberne pleče.
Sedaj pozor! tam bliža se nečisti,
Kim zemlja se odperla je tik Tebe,
Ob kriku vsih: jo vpihneš borbi isti,
Amfiaros? ti misliš le za sebe!
Ne čuje on, se niža ter poniža
Do Minosa, kjer minejo potrebe.
Kar bilo zad, je zda mu persna priža,
Ker le v naprej tam stavil je nebesa,
Tu ritnisko zavit korake viža.
Tiresija ne pusti iz očesa,
Premenul ki za kiklo bil je hlače,
Ko stas prejel je ženskiga telesa.
Spet švigati je moral z bičem kače
Povite v klonč pridružbe spolne tično,
De zrasle so na novo možke gače.
Aront je un, ki zadej spe mu slično,
Ta stanoval ob Luni je na gori,
Kjer širi se Karara zdolej mično.
Tam stanico si v marbel sivi vtvori,
De gleda krog na morje, zrak, planjave,
Zadné, zvečer, ob svitu, mraku, zori.

Le-una ki z lasmi košate glave
Si persi, ne videče ti, pokriva,
Obličja pak očita vse gerbave,
Je Manto, ki jo blodila ko živa
Dovolj okrog, potem se vstanovila,
Kjer dom je moj; o njemu več reciva.
Posledna ker očetu je odbila,
In Bakovo se vdalo v spon okove,
Je semtertje veliko prehodila.
Na gorni kraj Italje lepe nove,
Planin dotik, tevtonske zemlje meja,
Je jezero, Benako, ki se zove;
Izvirkov se čez tisuč vanj oceja,
Med Gardo in Kamoniko Penina
Napajajo, nikada ga ne žeja.
Je v sredi kraj, pastirji kjer Trentina,
Tje pridši, bi pozdravili Brešjane
Ob enim in sloveče Berne sina.
Peskjera, grad, obé pregleda strane,
Tam Bergamu, tu Brešji kaže zobe,
Od ondi se v nižavo svet pregane.
Vsa voda ki Benaku gre čez robe,
Se druži v žleb, in zbrana dalej teče
Po pašnicih in polju brez gonobe.
Pa Minčio naprej se toku reče,
Od ondi kjer začné se rečno viti,
Do tam ko v Po valovje vré šumeče.
Na teku svôm zamoka kraj dohiti,
Raztegne se, prestrano šir pokriva,
Poleti s kim zna kuge uzrok biti
Tu mem gredé od juga umna diva,
Zapazi suh okrog močvirja v sredi,
Brez žiteljev, brez djanskiga upliva.
De vogne tak se vsaki ljudski zmedi,
Se vstavi tam ljudém prerokovaje,
Korake zmir do smerti vraže sledi.
Ljudje okrog, na vpor in bran gledaje,
Obilno v to zavetje so se zbrali,
Ker štit vodé ga krogoma obdaje.
Sozidati uterjen grad so dali,
Ker Manto pak za sobstvo možko vzeli,
So Mantovo ta stran imenovali.
Naselnikov so nekda višej šteli,
Prej ko jo zvil je taka Kasalodi,
Za vodja de so Pinamonta vzeli.
To ti spomin od môga doma bodi,
Ak lažejo drugačni vir pravlice,
Verjeti ne, po mojem uku sodi.

In jaz na to: učitelj, tvoje klice
Poslušam le, vse mnenja druge baže
So meni pih, ugasnjene kersnice.
O množtvu, ki se nama ondi kaže,
Govori zdaj, če kter omemb je vreden,
Z izbirki ker se moj spomin ne maže.
Zastavi on: se ravno bliža eden,
Kim kosem las na rame visi rjave;
Pri Troji bil njegovih dob je sleden,
Le v zibukah so bile možke glave;
Vračár je bil, je v Avlidi ugodni
Naznanil čas in red za vožnje zdrave.
Perimk imel Evripilos je rodni,
Eneida ga zove tak, ti znano
Dovolj je to, čitatelj si presodni.
Un drugi, kim je stegno vozko dano,
Je Miha Škot, čarobnik zlo prekanjen,
Sleparstvo vse je bilo v njem dognano.
Bonati ta, un je Asdente, ganjen
Žalobe je, vertil de raj ni šila,
Prepozno pak je ksanja ondi ranjen.
Tam babe glej, kim vraž je milši bila,
Ko preslica, šivanka al pletivo,
Pogubi v golt je vsaka s tem planila.
Pa dalej zdá; nebó prihaja sivo,
Krog lune ob Sevili tak se niža,
Namakata de v morju konja grivo.
Že v čecej je celote bila bliža,
Pomoglej bil ti blesk je nje ne malej,
Ko pela ti je v gojzdu pusta viža.
Izrekši to koračila sva dalej.

Eden in dvajseti spev.

Obseg:

Osmiga kolobara peti krog. Goljufi kipeci v smoli. Desetero grozivnih vragov.

Iz gorniga na dolni most hodivši
Rečeva več kar ni omembe vredno;
Na holmu pak potem višave bivši
Preceniva po Malebolži sledno,
Prepiranja, tulenja prida prazne,
Ter celiga okrožja tmo izredno.

Prilično ko v Benetki zime lazne
Stanotno vre na barkonici smola,
Pripravljena za rane ladij razne;
Orodja ni nobena roka gola,
Ta čolna hrod, un vesla nove dela,
Ostalih množ obstenja prosti bola;
Nek barke nos, druj preme kvar zakela,
Al rebra žge, vetrila tretji šiva,
Se pere krov, se proga gladi čela;
Tak moč nebes, nikakor vatra živa,
Je smole tu stopila morje širno,
Ki krogoma okolico pokriva.
Sim gledal kak vervralo je nemirno,
Kak brizgale so kviško kipa pene,
In sterjene natrag šumele dirno.
Ko tverdo vprem očí na jamne stene,
Zavpije varh: Opaz! pozor! se vari!
Od roba v tem potegne k sebi mene.
Prilično kom, ki nagli sun ga vdari,
Pogledam de-bi vidil kaj mi žuga,
In kako bi ostranili se kvari.
Zazrem, o strah! za nama černi sluga
Peklenskih sil po robu jame teče,
Ostuden zlo, vtelesena ko kuga.
Zagledba ta me britko v dušo speče,
Že v sebi je prikazen sporna bila,
In haba ji s perutma gnusno pleče!
Na tilniku ji žertva se je vila,
Obsojen mož, obojnih kukov sklučen,
Deržalo pak je v taci nožna žila.
Oj, nate ga! zakliče, ta je stučen,
Sovetnik bil je v Luki slavne Zite,
Le v žarko s tem, po pravdi bodi mučen.
Ja vernem se po druge slično zvite,
So gerče vsi, nar hujši je Bonturo,
Tem vedno v De namembe Ne so skrite.
Ga treši v kip in spe nazaj klisuro;
Za zajcam tak izurjen pes ne plane,
In jastreb ne iz viš na plašno kuro.
Un se topí, se verne, kriv ostane,
Pod mostam pak duhovi so kričali:
Brez prida up je ondi v svete rane!
Des ne hladé ko Serkje toti vali,
Se v žaru skri, de huj te ne zadene,
Ker zunej ti pretijo zlí stergali.
Se stotina bodil nasprot mu krene,
Topivši ga kričé: skrivej se pleše,
Priplesano pa pazno v hram zaklene;

Kot povaruh veljavne vrele zmeše
    Komad mesá, ki veršno v kotlu plava,
    S kuhavnico nazaj na dno zakreše.
Omeni varh: derhal de ne spoznava
    Tu tvojiga prihoda, se za skalo
    Potuhni tam, ki varno brambo dava.
Karkolj bi se mi pustiga nagnalo,
    Ne boj se ti, so znane mi te spake,
    Že mnogokrat pregledal sim to tnalo.
Od mosta proč oberne zdaj korake,
    Gredé naprej po pusto mračnim logi,
    Potreba mu je pazbe bilo vsake.
Ko tujca psi ospejo v selu mnogi,
    Ki brižno jih z besedami uteha,
    Metaje v žert, kar ima, jim v okrogi;
Spod mosta tak napadba ne preneha,
    Nasprot molé mu krampe, kopja, pike,
    Omeni on: vaš trud je vreden smeha!
Ne ískati v orožju prazne dike,
    Vas eden prej zmenoj se pogovori,
    Al so za všip ugodne vam prilike!
Vse zakričí: da! Malakoda stvori;
    Ta vpoti se — pajdaštvo rad ostane —
    Kaj de želí, ga praša ker je gori?
Al misliš de, un reče, te neslane
    Prehajal bi okrožja v šalo zame,
    Des nad menoj vam ni oblasti dane,
Brez brambe viš, brez krepke božje rame?
    Ne mudi me, je sojeno od Boga,
    De pevcu tem razkažem vaše jame.
Ostudna zanj je bila scer naloga,
    Ponižal pak je ojstre rogovile,
    In druzim djal: pustimo v miru toga!
Izusti varh: potuhnjen ti v gomile
    Teh skalnih sten, pazivši klice moje,
    Približaj se, strahú ti več ni sile!
Ja zapustim ta hip skrivalo svoje,
    Ob enim so hudiči tudi vstali,
    Prezrejo de, sim bal se, mi pogoje.
Vojaki tak so nekada se bali,
    Pogojema ki šli so iz Kaprone,
    Nasprotni ker so naglo jih obdali.
Do varha spem z oserčjem polnim zone,
    Od unih skor očesa ne obernem,
    In tehtam njih ravnanja zle nagone.
Al hočete de nanj se bodši zvernem,
    Popraša ta, v odgovor dajo drugi:
    Le urno, daj! in jaz ga v žar zagernem.

Un, s kim Virgil pomenkvi bil je v dugi,
Pa krilate besede te omeni:
Stoj, Skarmiljon! so prazni ovde žugi.
Potem do naj: Ne dalej po ti steni!
Globejši je popolnoma razdjana,
Nehodna se pri šestim krogu ceni.
Ak vama pot je dalej prispoznana,
Skoz ta berlog se bo naprej hodilo,
Ob koncu kim je glajši cesta dana.
Sotišje to razrušeno je bilo,
Tisuč dve sto in šest in šestdeseti
Je včera let ob treh po poldne mnilo.
Namenjam tje s tem četam svojim speti,
De vidim al se kter iz para dviga,
Prilike te se znata poprijeti.
Vam zvestim bo spelanje djanja briga,
Alikinu, Kanjacu, Kalkabrini,
In Barbarič vižatelj bodi vsiga!
Deset vas bo, dovolj ob istim čini,
Čirjat, Libik, Draginjac, Grafjakane,
Rubik, Farfar, pavliha v ti družini.
Bregovja vse preglejte krog ožgane,
Ta dvojca pak nej gre naprej pokojno
Po stezah ki so grobljam totim dane.
Omenim jaz: kar vidim ni dostojno,
Hodiva brez tovaršev rajši sama,
Ak potja veš odpravi pusto gojno!
Če uma ni ti vništila ta jama,
Poglej jih kak očitajo mi zobe,
Kak žugajo z obervim tamno nama.
In meni on: ne sodi tak narobe,
Nej žugajo, ak jim je grozba mila,
To meri le v zaveržene te gobe.
Na levo zda je truma obernila,
Rugaje pak jim splošno jezik merda;
Se vpoti spred voditel opravila,
Naméstuje trobente glas mu — perda.

Dva in dvajseti spev.

Obseg:

Segavost nekiga goljufa, de bi se zvil peklenskih iz rok. Prepir med hudičmi.

Sim konjke v boj že vidil burno vreti,
Se sukati, v naskok ležiša gnati,
Al bežno čas nazaj v otetje speti;
Puškarje plen sim vidil strastno brati,
Arečani, po krogu vaše vlasti,
V napadih zrel sim borce čast iskati;
O vrisku in trobentanju narasti
Sim čul ropot, ko hruli so zvonovi,
Ter tujih in domačih strun oblasti;
Nikada pak po godbi tak sirovi
Ni šetalo ne ljudstvo ne živina,
Ne nesli bark na kruti boj valovi.
Hudičev zdaj gre z nama desetina;
O, družbe stud! pa v cerkvi so pobožni,
V taberni pak pijanci nam družina.
Pogledi v kip so smole bili zmožni,
Precenjal sim obširno vrenja loko,
In bitja not, ne v sliki rudorožni.
Ko včas dupín priplava bolj visoko,
De herbta verh iz morskih nor pokaže,
Mornarju znak, de v beg zasuče roko;
Tak dvigne se i v kljub nevprične straže
Mnogter iz dna, de malo se ohladi,
Pa kakor blisk pogrezne spet se v praže.
Ko žabjih trum edinci, stari, mladi,
Molé na kraj kalуže gobca šobe,
Pa skrivajo v močvirju truplo zadi;
Tak sili trop kaluži tej na robe,
In komaj se približa Barbaričja,
Nemudoma pogrezne vse se v globe.
Le čmerni nek, zlovoljniga obličja,
Se zamudí, ko žaba včas edina,
O begu vsih ne iše dna ne bičja.
In Grafjakan, blizotnik samotina,
Mu v smolnato lasovje vtakne piko,
I dvigne ga ko gada kter iz brina.
Imena vsih sim vedel že z dotiko,
Pazivši kak med sabo so se zvali,
Ko dala je naključba mi priliko.

Oj, Rubikant! so šuntanja pognali,
Zasadi mu gorjupe parkle svoje,
Na vekomaj de bodo se poznali.
Poprašam jaz: Voditel, misli tvoje
Bi slišal rad, kdo je ta duša vboga,
Ki prisla je med ove divje roje?
Moj vodja gre namah do roba kroga,
Poprašana je zdajci reči jela:
Navara je zibelka roda môga.
Je mati, ki me z nekim je spočela,
Ki vništil bil je sebe in lastnino,
Pri žlahtniku me v lahko službo dela.
Po tem sim bil s Tebaldovo družino,
Prilika tam je v himbe bila dana,
Za koje zdaj preskušam to toplino.
Cirjat, kim dva — ko divjih zvinj — čekana
Obeh platí iz rivca zlo grozita,
Mu znati da, de teh dotik — ni mana.
Od mačka, da! je miška predobita,
Že Barbarič ga zgrabši jim zatrobi:
Mirujte! ta na moje gre kopita!
Virgilu pak omeni v isti dobi:
Poprašaj ga, kar zvediti te mika,
Prej ko ga v prah zdrobé peklenski robi!
Zapita varh: al je latinska slika
Kardelu v tem, de znana bi ti bila?
Poprašan duh v odgovor ne zanika
Izreči tak: sva ravno se ločila
Z nekakim ki je blizo tam izviren,
De bila bi me velna z njim pokrila!
In Libikok: prezló je ta nemiren,
Zavpije in z motiko ga napade,
Odbivši mu komolca kos obširen.
In Draginjac, upaljen slične svade,
Približa se, ostruži de mu krače,
Voditel pak nevoljo zreti dade.
Ko zadnič trud umiri svad vertače,
Popraša varh pazivca ljute rane,
Ne zmenši se ostalne za robače:
Kdo je le-un, ki ondi samši stane,
Kar ti hitil od njega si do roba?
Gomita, far! so znanbe bile dane;
Zadevši v plod, ni štedil rok ne zoba,
Je vražnike v pestéh imel gospoda,
Doveršila pa v prid je njim se doba;
Izkup je vzel, ne branil jim odhoda,
Sleparstva tak je vsaciga, ne mali,
Izverstni bil te snage je oproda.

Opiral ga je Zanke Miha zali,
Sta vednoma od Sardov blebetala,
Nevtrujena bahanja v dnevni hvali.
Omenim jaz: un kaže krog merdala,
Bi rekel več, pa zona me nahaja,
De grozba ta bi meni ne veljala.
Voditel teh do Tarfarela zmaja,
Dve bakli kim očesa sta, obernjen,
Ukaže: čuk, na stran do stene kraja!
Prašavcam, al je kter latincov zvernjen
Kalužo v to, bom kazal koj Toskane,
Tud marsikdo Lombardov je pogernjen.
Nej ta ropot nekoliko prestane,
De bati se ne bo gerdob napada,
Na mestu tem kjer bivam brez obrane,
Za samiga, ki sim, jih bo priklada,
Sedmero koj, če pisk mi včini troba,
Naznanba, ki se rabi tukej rada.
Kanjacu se o tem napenja šoba,
Poviša čop izrekši: de ohladi
Gerbačo si, to stuhta, puhla goba!
Na to le-un, ki šalno djanja sladi,
Omeni: da, dovolj sim jaz prekanjen,
Clo vodju dam skerbeti sverhe radi!
In Alikin, po ti opazki ranjen,
Omeni koj besede te mu ljute:
Bo ravs in bor, je k svadi čut mi ganjen,
Pa ne le nog, bom tud napel perute.
Ti mislijo: bereg nam je obrana,
Poskusimo, kdo hujši rabi bute!
Čitatel, zdaj v izgled bo nova djana.
Oberne vsak nasprotno v stran očesa,
Naj pervi tist, kim zdela se je slana.
Navarčan pak se zmuzne iz okresa,
Z nogama v tla opert na kviško ravsne,
Se otme tak pretivniga mu plesa.
To vsacimu občutno v živo kavsne,
Posebno tem, ki uzrok bil je bega,
On reče: to boš plačal, ta te šavsne!
Pa ni mu v prid; njegova haba tega
Ne prehití, kim groza je podbada,
Se niža on, un spešno višje sega.
Enak utop je raci v mlaki vada,
Ko sokol se iz više zniža male,
Ta odletí ter čmerno dan prestrada.
Pa Kalkabrin, nevšečen take šale,
Togotno spe za unim poln pohlepa,
De ravs in kavs priložnosti bi dale.

In ker begun že v delji se potepa,
Tovarša on, mu bližniga, zagrabi,
Obadva koj sta klonču slična kepa.
Un, čverst kregulj, prevare ne pozabi,
Se vijeta na vse straní ostudno,
Ter puhneta v kipenje ko dve žabi.
Razloči tam ju smole vrenje čudno,
Pa dviganja v zamudo so se vlekle,
Presmolene kjer habe so negudno.
Barbariča prigodbe te so pekle,
Odpravi štir osebe plat na drugo,
Ki zdajci so na dane mesta tekle.
Se razdelé po sliki straž pred kugo,
Smoljake tam nabadajo derhala,
Terpeli ki so pražbe kruto tugo.
In tu predih! zakrimo strašne žala.

Tri in dvajseti spev.

Obseg:

Šesti krog, hinavci s kapami svinčenim sò zlatam prevlečenim, dva zrela tiča.

Molčé sva šla brez družbe po ti strani,
On spred, ja zad, ne jaderno, pa stalno,
Poredoma ko bratje frančiškani.
Opomni me prigodba stekla žalno,
Ki prešnimu je petju skor zarobna,
Kar da Esop od žabe in miške šalno:
Ker zdaj in zdej si nista bolj podobna
Ko zgodba ta omenjeni pravlici,
Primeri ak se viru sverha kobna.
Prihodnim so pretekle groze klici,
Tak ena jih je meni tmo zbudila,
Ki dirjale so vednoma mi v štrici.
Sim sodil tak, sva stiske zrok jim bila,
Po nama so terpeli sram in rane,
Togota njih bo v bakle se razvila;
Ker zlobi pak so jarosti pridjane,
S tem hujšim naj gonili gnjevam bodò,
Kot zajce psi v ležišu host prègnane.
Stermeli so lasjé na kviško rodo,
Ko gledal sim nazaj strahú treptaje,
Ter vodju djal: overni to nezgodo!

Naj skri obá, le urno, v tajne kraje,
So blizo naj, pogín grozí obema,
Korbači že vertijo se žvižgaje.
In on: se s tvôm občutje moje vjema,
Kot jaz de bil posvinčeno bi steklo,
Priličnejših oseb narava nema.
Je komaj se po meni kaj izreklo,
So istih slik namere tebi vstale,
Kjer mene tam je tebe v živo speklo.
Ak zrašene na desni tak so skale,
Hoditi de po njih bo nama kázalo,
To grozbe se ovreti bodo dale.
O tem ko to je mnenje se izrázalo,
Sim puhati jih vidil zad za nama,
De z bičem bi se plečje mi namázalo.
Zdaj vodnika me reši krepka rama;
Kot mati, ki zbudí se sred požara,
Ne gleda de v nevarnosti je sama,
Beží, de le otroka otme kvara,
Se s kiklico za silo le pokrije,
Za drugo vse, za lastni prid, ne mara.
Iz više vniz, pa znak derčé, zavije
Sledeči v krog, hodiše tote strane,
Moj vodja zdaj, in sam ostrašen dije.
Tak jaderno po žlebu slap ne plane,
Odločen za koles vertenje mlinskih,
Ki vihrati v lopate ne zastane,
Ko zdaj Virgil, si svest naval grozinskih.
V naročju ja sim zdel de sin sim njega,
Ne le tovarš, al kter dijak občinskih.
Ko prišla sva do tal iz derka tega,
So vragi scer nad nama zlo šumeli,
Pa meni ni se bati bilo zlega.
Ker iz nebes naročbo so prejeli,
Previdati ta peti krog z nadlogo,
Čez meje pak stopiti niso smeli.
Tam barvanih oseb sva našla mnogo,
Ki semtertje počasno so hodile,
Naj gledale plakaje, tužno strogo.
Zavite vse so v kute rjave bile,
Kapuce so čez čela jim visele,
Po mnihih kot so v Klunji se nosile.
Zunajno so pozlatjene blešele,
Svinčene not in težke bile tako,
De slama bi Bedrihove se zdele.
O kute ploh! ti večno kril opako!
Oberneva potem se bolj na levo.
S plakavnimi, kih bedo tehtam jako.

Ti lezejo počasno s tako revo,
De vsak prestop spremljavce mi premeni,
Kazaje mi zadevo za zadevo.
Ja vodniku omenim: razodeni,
Nagovora v ti trumi kdo je vreden,
Al svetješ mar molčanje zda v ti steni?
Zavpije zdaj od zadej glasno jeden:
Kaj dirjata po tminah spešno tako,
Me čujta, daj! ki vama sim nasleden,
Zna biti, jaz razjasnim dvombo vsako!
Ukaže varh: postoj, ga čakaj malo,
Mu hodi tik, če vštric ne, z njim enako!
Jaz postojim gledaje krožno žalo,
Zapazim dva, kim bližnima za mano
Doteči naj napotje skor ni dalo.
Naposled naj dospevši se neznano
Začudita, me cenita stermeča,
Omenita: to ni po redu tkano!
Ta živ je še, tem teče kri žareča,
Scer krilo bi ga breme rjave kute,
Ne reši te ne kraj, ne čas, ne sreča.
In meni tak: Toskan, ki v kraje ljute
Zabredel si lizinov naše fele,
Kaj si, kam greš, povej nam cilj i čute!
Odgovorim: rodile ko spočele
So me straní, kjer Arna krasna teče,
S telesam tem so sle mi kliti jele.
In kdo ste vi, kim javk nehati neče,
Potoki solz vam curkoma derejo,
Kaj uzrok je de strašno tak vas peče?
Te kute nas, rujavke, v živo žgejo,
Izusti on, ker take so težkote,
Nosivca de kolena se všibéjo.
Soúdnika „preserne“ sva družbote,
Jaz Katalan, Lodringo un, poslana
Sva bila dva v pomirenje šumote.
Naloga scer je bila enim dana,
Namemba dveh de cilj se prej doseže,
Gardingo vé, kak bila je speljana.
Izustim ja: Veriga ki te veže —
Onemim s tem, ker vidil sim pred sabo
Na kolih treh terpinca britke teže.
Ta zrevši me se kerči, sope slabo,
Mermraje v germ obradni svoje tuge,
In Katalan omeni to mi v rabo.
Ta križan je rabine zmotil druge,
Jim svetoval, razpor končati tako,
De Jeden sam za rod prevzame kuge.

Leží navprek čez pot raztegnen jako,
    In mora, svet ko spodni se premika,
    Občutiti, kaj tehta bitje vsako.
Tak Anasa se v tugi vije dika,
    Z enakim njem Sanhedrina Judeje,
    Propast ki bil v izid ji je velika.
Virgilu pak možgane silno greje,
    De ta razpet na kraju se vede,
    Na vekomaj brez upa in odeje.
Redovniku izreče te besede:
    Povej če smeš, al so na desno duri
    In stegne tak, de vogneva se zmede,
Dospeva kraj, kjer se pre zlo ne vkuri,
    In kjer naprej potrebno bi ne bilo,
    De vtikali bi v pot se studni muri.
Omeni on: skalada je za silo
    Ne dalno proč, ki visi čez prepade,
    Bo gverala za hojo vama milo;
Čez brezdna vse ta varno hojo dade,
    Do tam kjer se razdor začne veliki,
    Tam hipoma — se nižej priti znade.
Moj varh stojí enak dvomeči sliki,
    In reče mi: nasvet je ta prevara,
    Nabadati pregrešne so mu miki.
Je kvasila v Bolonji že ta para,
    Pristavi mnih, od vražniga upliva,
    Terdili so, za vraž i laž le mara.
Korake varh potem naprej poriva,
    Nevoljnoma po pustih nor okopih,
    Dotična mu oseba moja biva,
Sledeča berš po milo važnih stopih.

Štir in dvajseti spev.

Obseg:

Težavna prehoja v sedmi krog tatinski. Vani Fuči iz Pistoje. Premene. Beli in Černi.

Ko sonce se spomlad iz niže dviga,
    Svitlobe kras vodnarja v liv pomaka,
    In skriva tma poluto dneva vsiga;

Ko prostre se na zemljo slana jaka,
Sestrična ki je mlajši belca brata,
Po terpežu le malo tem enaka:
Se dvigne kmet, kim terka kvar na vrata,
Pogleda krog, zazrè okrožje belo,
Čehlaje se po glavi tužno šlata;
Ak je domá, napolni z javkam selo,
Ne vedši v svôm obupu kaj začeti,
Pa kmalo se mu zbudi nada smelo,
Ko vidi, de pričnè se trata greti,
Vizdigne koj pastirsko šibo svojo,
Na pašo ter hití ovčice deti.
Enako varh ostraši dušo mojo,
Ko vidil sim de gerbi se mu lice,
Ob enim pak odprè mi v slast prehojo.
Dospevši do poderte mostovice,
Prijazno tak oberne se do mene,
Ko s perviga ob nagnenju gorice.
Premisli stan gledé razbite stene,
Po kratkimu prevdarku me objame,
In rahloma v naročje svoje dene.
Ko tist ki vse natenko v misli vzame,
I v enomer le tehta kaj de pride,
Tak dviga on roglovju me na rame.
Od ene vprè že v drugo skalo vide,
Omenši mi: čez to prestopi grapo,
Pa vari de spod nog ti čok ne uide.
Ta pot ni bil za širne hale s kapo,
Obema pust, in meni clo težaven,
Premikava iz tape se na tapo.
Če krajši bi ne bil ko drugi zraven,
Omagal jaz na njem bi bil gotovo,
Ne on mordè, ki vsigda je zmagaven.
Ker udes dal je steni tej osnovo,
De bolj in bolj se proti sredi niža,
Okrožje tak ustrojeno je ovo,
De zmir globej nasledna biva riža.
Doplazila sva tamni kraj konéčno,
Kjer zadne je skaline sterma bliža.
Jaz pak sim bil ugnan, in slab nesrečno,
Škor bila je premika mi nemožna,
Počívanje, če kratko tud, mi tečno.
Nej zgine ti nečimernost otožna,
Mi reče varh, na pernicah ležeče
Ne najde prid, ne mir, ne dika rožna.
Kim pa v gostéh življenje prazno teče,
Ta zapustí prihodnosti spomina,
Kar zraku dim, al vodi pena sreče.

Tedaj pogum! ne boj se truda, čina,
Nej zmaga duh, on reši vse zaprede,
Ak trupla ga ne vleče v prah težina.
Z oviram se različnim biti grede,
Premahati okrožja te ne hasni,
Ti um je dan, ter glej de se ne zmede.
Se dvignuti mi volja ne zakasni,
Kazaje do prehoda mik in želje,
„Le koj naprej!“ mi bivši zvuki glasni.
Navkreber zdaj me po skaladi pelje,
Po grudasti, kamniti, zli nevkretnici,
Stermeči v hrib, ne manj ko prešna delje.
Na kviško spem po groblji žile žmetnici,
Zakrikne ker iz tmine bližne jame,
Ostudni glas, ko britko zdišje vjetnici.
Pomeni kaj? ni jasno bilo zame
Stoječiga sosedni na višavi,
Razumil sim, de režba meri name.
Ozrem se strog, ničesar se ne javi,
Globin do dna ne sežejo pogledi,
Izustim ja: voditel, daj! napravi,
De dojdeva na krog le-un ki sledi,
Tu čujem hrup, kaj reči htje, ne umim,
Zagledši ne pregledam djanja v zmedi.
Omeni varh: z obljubam ja ne šumim,
Pa tvojih želj priznavši blažno seme,
Tem s činbami zadostiti razumim.
Zapustiva mostovja zadno teme,
Kjer tvezno se z okrožjem osmim stika,
In množtva groz mi zreti da goleme.
Tma kač je not, ob hidri hidre slika,
Na gadu gad, pošasti sorte vsake,
Ko mislim, skor mi kri se ne premika.
Sahara ne zedini groze take,
Če ravno tam nebrojno kač prebiva,
Ne najdejo se strahu tem enake.
Nej skaže se strašil Etjopja živa,
Podoba ni strašilam tote jame,
Dodjane kar jih morje rdeče skriva.
Ob drugim je vidlivo bilo zame
Clo naziga derhala tu veliko,
Skrivala ne, ne spasu služne rame.
Zrem strašnih kač na vsakimu premiko,
Ledovju skoz glavé, repak molivši,
So skličene od spredej klonča v sliko.
In k nekim, ki, se mene tik vertivši,
Očit je bil, strašán kačur pribriše,
Ter sikne vanj, kjer sverha vratu bivši.

Tak urno I al O se ne zapiše,
Kot on se vžgè, gorí, in se vpepeli,
Je prah, leží na tleh, kar več ne diše.
Pa gibajo se spet razdjani deli,
Zedinši se po redu samobsebi
So prešno koj podobo nase vzeli.
Tak samolet življenja scer se znebi,
Star pet sto let, i vnovo se omladi,
To bere se v starinah po potrebi.
Zobanje zern življenja mu ne sladi,
Ga hrani le tamjan, kadila drage,
I v smerti mu britkosti mira hladi.
Kot padšimu na tla iz ravnovage
Ni jasno, kaj na zemljo de ga treši,
Al vražna moč, al zginba hojne snage;
Pretehtati, ko vstane, zgodbo speši,
Ozira se prestrašen simo, tamo,
Iz tužnih pers mu zdih na zdih se reši.
Tak dviga ta, izrekši, kviško ramo:
O, sodbe strah! pravica ojstra kruto,
Slabosti de v to studno siliš jamo!
Na vprašanje je bilo to začuto:
Privihral sim, nedavno, iz Toskane
V to prižano derhalo, srepo, ljuto.
Živinske so mi šege bile dane,
Človeške ne, sim pankert Fuči Vanì,
Me, slična mi, Pistoja v grabež gane.
Virgilu jaz: izreci mu, ostani!
Poprašaj ga: zakaj si djan te v tmine?
Strigon je, vem, se nikdo ga ne vbrani.
Rečeno to prekletnik hipno zine,
Omenši mi te krilate besede,
Ko v lice mu sramote barva šine:
De najdeš me v kernici tote zmede,
Britkosti v tej, me hujši v čutu peče,
Ko de sim bil iz živih pahnen srede.
Kar znati htješ, se tebi ne odreče,
Obropal ker svetiša sim posode,
So trešli me v ostudne ove gnječe.
Tam drug je žel pregrehe moje plode,
De pa spomin, ak prideš iz te jame
Med žive tje, te radoval ne bode,
Od les nej to opombo sabo vzame:
Černaki, da! omagajo v Pistoji,
Okrepi se Firenci sila rame;
Privihra Mars iz Magre v ihti svoji,
Zjedinijo njegovi se sopari,
Z oblacmi víš in tmino niž so boji,

Serdito vse v Picenum gromno vdari.
Ko so potem vedrine žarki vžgani,
Se spazi de so zmeli Belce kvari.
Omenim to, naznanba de te rani.

Pet in dvajseti spev.

Obseg:

Centavra v podobi Kakus. Premene ljudí v kače, in kač, podobe v človeške.

Končaje tak razbojnik razun sebe
Dve figi rok molí na kviško ljuto,
Kričaje: Bog, obernjene so v tebe!
Ni strah me kač, njih pikanje ni kruto —
O tem že golt mu ena je ovila,
V očitni znak: preveč, prezló, začuto!
In druga mu je rame tak pokrila,
Zvozlavši spred se tesno v klonč ostudni,
De vzela moč mu vso je maha bila.
Pistoja čuj! prepad napake čudni!
Zakaj ne speš do vtrinka pogoreti?
Preseg zares prededam si nemudni!
Vse krogoma, kjer bivajo prekleti,
Ni bilo tem priličniga divjaka,
Enak ni bil po tresku v Tebi zmeti.
Se v beg podá, preklinbe vtihne spaka,
Pa že za njim kentavros dirja hudi,
„Kje je zločín?“ serdito kokodaka.
Se gadov več Maremmi ne prebudi,
Kot njem se jih po herbtu je sukálo,
Vse krog in krog do tam kjer kermo grudi.
Na ramah mu razširjeno letálo
Zagledal sim grozivniga drakona,
Čeljustje kig je plam i žar bljuválo.
Mi reče varh iz lastniga nagona:
Tist Kakus je, ki v rupah Aventina
Moril je od izhoda do zatona.
Od bratov svôh inaciga je čina,
Izmikal ker goveda je ko varno
Sosednih čed Perunoviga sina.
Sto mahov mu naštel je Herkul parno,
In tacih že deset preveč bi bilo,
Ker pervi je končal pošast nemarno.

Izrečeva; un proč hití; zgodilo
Se je o tem, de dojdejo prikazni
Od spodej tri; nevažno pripetilo,
Pa zakričé: kaj sta, kam stopi razni?
Pogovor koj ta glas obema vstavi,
Gotova sva se vpreti vsaki blazni.
Neznan mi vsak; slučaj pa berš napravi,
Kar gostokrat primerlej scer učini,
De govoron imé tovarša slavi.
Tak čul sim ond: s čem nek se Čianfa brini?
Jaz denem koj, de vodju pazbo vnamem,
Čez usta perst, ko v šumu prosti sini.
Če pojde v dvom, kar reči zdaj povzamem,
Čitatel moj, ne čudim se izida,
Sim gledal sam, in komaj sam verjamem.
Ko vpiram na to trojno žile vida,
Šestnožno vmes ugledam kačo čudno,
Popaden se je brani, pa brez prida.
Ga s tacama okleši srednim studno,
Ju krog in krog trebuha ljuto vivši,
In s prednim par pokrije ram negudno.
Posledni dve, na koncu zadnim bivši,
Zakrivi v loki vmes repak zaprede,
Izidni člen ob ledju viš molivši.
Se ne derží beršlan germovja zmede,
Al dreva tak, ne s hujši korenino,
Ko ta pošast se z mučenikam splede.
Se zmeša ta z le-une tak pervino,
Ko de raztop obé bi voska bile,
Oblike šle so prejšne clo v premino:
Kot žigu na papirju nagle sile
Naprej hité rujave barve znaki,
Ni černo še, belote so minile.
Leunima so div prigodki taki,
Zavpijeta: Anjel, si druj, o čudo!
Ti nisi dva, ne jedno, dve le spaki.
Se sklenete glavé v edino grudo,
Pod kojo dve se gibate pošasti,
Peneče kih obličje žuga hudo.
Iz dvejuh ram sim vidil štir izrasti,
Nogé, roké, opersni lok, in pleče,
V neznanih še krivín premenbe pasti.
Poprešni par v ostudo jedno steče,
Kaj bilo je to bitje strašno novo,
Človeški glas imena ne izreče.
Kot plah martinc iz germa v stran germovo
Čez pot letí ob toplim času kresa,
In bliska kip se vidu zdi gotovo:

Tak prihití kačura gerda, besa,
Kot paprika rumenožolte barve,
Nad una dva premenjena telesa;
I v tisti kraj bližejše njemu larve,
Kjer pervi sok redivni dete najde,
Mu vrine zob, ter padši stegne stvarve.
Molčí potem na pesku mračne rajde,
Sklepovja nog zdehaje križem stiska,
Ko v spanju kter, ki v britke sanje zajde.
Pogled na to zda tu zda tam zabliska,
Iz rane njem, iz golta njej kadí se,
In z dimam dim v oblak se sniti iska.
Onemi s tem Lukan kar govorí se
Od Katovih Nasidia, Savella,
Mi vredniši omenbe moja zdí se.
Umolkni, ki Ovidju je donela,
Od Kadmusa in kače Aretuze,
Stražnejsi bo potomstvu moja pela.
Enak izmen predmet ni bil nju Muze,
De bile bi narave dve se gnale,
Pretvoriti pervine lastne v druze.
So tako si vzajemno pomagale,
De kačni rep je bival rogovila,
I niso več nogé se njem spoznale.
Zedinjena obéh je snova bila,
Zazreti ni med njima zrasbe znaka,
Ne činbe, ki je gledu skrivna sila.
Je bivala podoba repu taka,
Kot možu pred; se koža njemu meči,
Njej pak terdí se trupla troha vsaka.
Se skerčijo možaku rame v pleči,
Zverí nogé, ki pred so kratke bile,
Začnejo se v dolgoto hipno vleči.
Poslednoma so kračе se sklenile
Taisti v člen, ki stidni mož ga skriva,
Njegov izgré hodivne v rogovile.
Prešine krog sopara barva siva,
Pokrije tu kar dene tam v očito,
Nenehama vertenje čudno biva.
To zgine v tmo, nastopi bivši skrito,
Dreven pogled, ki tehta te premene,
Je stalno vpert prigodbo v strahovito.
Tist ki stojí, gradivo kviško krene,
Kar ga preveč za teme veršno pride,
V izdelanje ušes pristojno dene;
Ostalo se v napravo nosa snide,
Zdebeli šavs kar je potrebno bilo,
In tako stas do verha v stvor izide.

Ležeči pak naprej pomika rilo,
Ušesi v tem natrag potegne v glavo,
Ko splašen polž rožično rogovilo.
In jezik, prej gotov zločinstvu v slavo,
Precepi se, razklan un druj se stiska,
Gebavni čad pa zmeni v mir naravo.
Ta duša zdaj zverina bivši nizka,
Navdol beží nenehama sičaje,
Le-un za njo s preklinbo strašno vriska.
Obrača ji telesa zadne kraje,
Izrekši: da! nej Boso jih prelazi,
Kot jaz do zdaj, obupa britke staje.
To v sedmimu okrožju se opazi,
Obris je slab, ne bodi mi v zamero,
Je nova stvar, s to lahko se zagazi.
Rečí dovolj stopalo je v overo,
Moj gleḍ i duh sta jako mi slabela,
Pa vonder sta zapomnula si ktero.
Šjankatova oseba se je zdela
Poslednih treh prikazni mi edina,
Katera ni premenbe na-se vzela;
Gavili drug je žarka bil speklina.

Šest in dvajseti spev.

Obseg:

Osmi kolobar. Nasvetovavci kovarni. Ulises in Diomed.

Firenski grad! raduj se svoje dike,
Po morju in po suhim prostreš krila,
I v paklu, da! sim srečal tvoje slike.
Med roparjem peterca jih je bila,
Sramote dnes me barva še oblije,
In tebi ne izcimi slave sila.
Ak istino ob zori sanja dije,
Občutil boš, bo viditi se dalo,
Kar z drugimi v pogin ti Prato vije.
Že bivši pak ne bilo bi prekmalo,
Doverši se kar zgóditi se mora,
Če ravno muk dovolj mi bo nagnalo.
Se vpotiva, in višej greva gora,
Kjer prej navdol skalovja sva hitela,
Voditel spred, ja zadej brez ovora.

Med brezdnam in skalovjem tje sva spela,
Samotna pot je v sterme klance vila,
Kjer nog nemoč potisk je roke htela.
Je peklo me, še skli me v živo sila,
Ko spomnim se zagledane strahote,
Čeravno jo deljave tma je skrila.
Se berzdam scer de duh ne zajde v zmote,
Kar uma pak preroda mi je dala,
Ne mečem ga ne v prah, ne v mah za plote.
Kar kmet zazrè stoječi kraj obala,
Ko sončni žar, ki polja s plodam kinči,
Manj časa mu pokriva senca jala,
Namesto muh komar stvarí terpinči,
Mračivnih ur ivančic krog letati,
Kjer orje scer, al tertno berstje klinči.
Z onoliko plemen pričnè igrati
Zdaj osmi krog, sim tako bil mu tično,
De v brezdnu vse zamogel sim spoznati.
Kot modrijan, ki vbogala sta pično
Medveda ga, je vidil vos Elije,
Ki plaval je po zraku kviško lično,
Tak urnoma de pazenju se skrije,
In on le plam, oblaka sliko, vidi,
Ki lih navíš nenehama se vije.
Prilično tem se sučejo ob zidi,
Al stenah jam, plamečih slik škratoni,
Vsak enimu zločinu pokoj spridi.
Na mestu stal od zgorej sim v osloni,
Ak deržal bi ne bil se rogla skale,
Bi zderknul bil gotovo v britki zoni.
Ker moje zre pazlivosti ne male,
Mi reče varh: so v plamih teh duhovi,
Zaviti vsi razbeljene te hale.
Odgovorim: ta pazka me vgotovi
Doslednosti vlastitе mi presoje,
Sim ravno htel poprašati, kak zovi
Se duh, ki djan žareče je v povoje,
Te v plamena, razkrojita ki više,
Ko nekda žig tebanskih bratov svoje?
On reče mi: v tem žaru dvojca diše,
Diómedes, Ulises, razpre znaka,
Osveta tu pravila jima piše;
Zadela v tem je žaru dvojco taka,
Konjička zbog, odprel ki bil je vrata,
Iz kih prišla je rimska sila jaka.
Tu verlo se prevare ksati znata,
Opomni ju Dejdamja na Ahila,
Pred sabo tud ukraden kip imata.

Izustim jaz: ak dana jima bila
Beseda bi, te prosil tak bi žarno,
Za tisuč prozb veljala te bi sila;
Dovoli mi, nej tu mudim se marno,
De tisti plam rogat za nama pride,
Želim ga zlo, pomudje ni nevarno!
On reče: da! nej mik ti v prid izide,
Kar hasni, to dovolim brez overe,
Pa vari se, de napčna ti ne vjide.
Pomenk bo moj; so znane sle mi, ktere
Ti mik budé; pa Gerki so, se vname
Jim zdajci serd, i vsi so slične mere.
Moj vodja zda v pretres okrožja vzame,
In ker o tem je plamen clo v bližavi,
Izreči te besede rahlo jame:
Ve dve, ki ste v tim žaru, slavne glavi,
Ak cene kaj imajo moje dela
Preteklih dob; ak šteje troho v slavi
Popevka, ki iz ust mi je donela;
Postojta tu, in ena odgovori,
Kje, kdaj, in kak, je kruta smert jo vjela?
Koj višji rog se plamena od zgori
Zamaja, in se viti tak pričenja,
Ko de bi bil z nasprotno sapo v bori.
Različno zlo on gorni verh premenja,
Kot jezik svoj marlivo govoreči,
Izrekši tak opombe, čute, zdenja:
Ko Circnim bil sim zmuznul čaru pleči,
Ki let in dan me stiskal je v Gaéti,
To pred ko dal Enej perimk je ječi;
Hlepenje ne do sina in k očeti,
Ne serca mik Penelope do drage,
Ki v žudu mre zaročnika objeti;
Čez huj nagon dospeli niso zmage,
Ki nudil me je jadrati v deljave,
Spoznavati človeštva zle i blage.
Sim tvegal se v Okéana širjave
Na barki sam, le malo verlih z mano,
Zvestobe ki so bili slike zdrave;
Hispanijo, obéh straní neznano,
Ter Sardov dom sim vidil in Maroko,
Kar morju tem otokov scer je dano.
Slabeli smo, je segal trud globoko,
Nam ožina v ogledu je ležala,
Kjer dvignul je spomin Alcid visoko,
De nikoga bi strast naprej ne gnala;
Sebiljo smo na desni zad pustili,
Na levi nam slovó je Setta dala.

Opomnim jaz: mi bratje, ki ste bili
Pogumni zmir od jutra do zapada,
Ne zabite pozora v dnešni sili!
Vam dana moč nej paznosti ne strada,
Ne mislite, de prazno, golo, biva,
Za soncam, kjer se ljudstvu zdi pregrada.
Zakaj nam je zbujena duša živa?
Ne bivali de slično bi živini,
De dali bi stvarém koristi vpliva.
Nagovor ta, nevažen scer, učini,
De koj pogum tovaršam se prebudi,
I v djanju vsak prospešnimu se brini.
Obernjen zda v zapad se čoln ne mudi,
Ko tič letí, vetrila so perute,
Na levo stran poganjajo vsi udi.
Smo čutili sopuhe nočno ljute,
Blešelo je ozvezdje naše strane,
Nasprotno pak je skrito v niže krute.
Začeta in doveršena v neslane
Minulosti nam peta luna steče,
Kar broditi smo jeli morske plane.
Zdaj gora nam pokaže v delji pleče,
Visoka zlo, ni bilo ji enake,
Rujav odsiv nje mračna barva meče.
Začetna slast pa kmal izide v spake,
Iz kopniga začnè vihar bučati,
In ladje nos drobí se morske v mlake
Trikrat poprej z vodó se krog ovrati,
V četerto pak se zadna kerma dvigne,
Nasprotno tisk pričnè v globino gnati,
Čez nas in brod valovja sila švigne.

Sedem in dvajseti spev.

Obseg:

Romanje stan politični. Gvido Montefeltro terpinčen za dan sovét krivičen.

Je plamen zdaj pokojno stal in lično,
Govoril ni, počas naprej premíka,
Soglasno z njim, ki sladke pel je mično.
Na to se mi prikaže druga slika
Plemena vhip; iz verha slišim zvuke,
Kim bil izraz ni mir, ne up, ne dika.

Kot nekdaj bik Perilov, ki je muke
    Napervo tem budil, in prav je bilo,
    Ki sukal je v izdelu spretne ruke,
Pretulil bol je žara s tako silo,
    Des bil je plod nečutniga iz brona,
    Ko de bi ga zares terplenje vilo:
Enako, ker izida ni iz lona
    Plamečih veln, te mukajo besede,
    Izidše v slog še hujšiga nagona.
Ko prišle so do verha žarne zmede,
    Treptaje zmir ko v gibanju začetnim,
    Ker vile so iz plamena se srede,
Razumim to: v tem kraju neprijetnim
    Postoj lombard! de si, izreka skaže,
    Besed izraz je doma znak umetnim.
Poznej de sim dospel vertín te baže,
    Ne godernjaj, tud jaz ne godem tužno,
    Če ravno zvit v okrutne žvepla praže.
Ak padel si, mordé ni dolgo, v kužno
    To noro iz latinskiga okraja,
    Kjer zlosti vse je moji bilo sužno;
Je mir, povej, al vojska vam nagaja?
    V pogorju ja sim rojen bil Urbina,
    Kjer Tevera studencu svôm izhaja.
Pozorno še sim pazil nem zločina,
    Voditel ker izrekši me podrega:
    Odgovor daj! nasprot imaš Latina.
Sim svest si bil že prej pomenka vsega,
    Zatorej koj izustim te besede:
    Čuj duša me, ti jedro plama tega!
Iz pustiga Romanja v hujši grede,
    Glavarji so, ki nečejo pokoja,
    Pa vonder zdaj ni bilo ravno zmede.
Ravenna plajš navadniga je kroja,
    Polente tič utvoril tam je gnezdo,
    In Cervija je sličniga obsoja.
Imela prej svobodo je za zvezdo,
    Nekdá ko stern francoze pokosila,
    Leončiku zelenim šla je v mezdo.
Veruška psa, dvostručna rogovila,
    Ki derla prej Montanjo je okrutno,
    Pomaka v kri, i dnes, čeljusti šila.
Lamon, Santern, león pritiska čutno,
    Ki zove se po gnezdu barve blede,
    Menjaje cilj od miga v mig, i — butno.
In mesto, kim do meje Savio grede,
    Leží ko kraj tik hriba na poljani,
    V okrožju se s trinožtvam prosto mede.

Te prosim, kdo de si, mi zdaj naznani,
    Ne bodi huj, ko v sličnim bil bi drugi,
    Na zemlji ak imé ti dik ne rani.
Zaherska plam potem ko v britki tugi,
    Se semtertje premaja sapi slično,
    Ter mu doní iz lona kakor žugi:
Govoril ak bi živimu dotično,
    Na svitlo ki se verne iz te jame,
    Ta zubelj stal na kviško nem bi pično.
Ker pa nikdó iz te ne vteče hrame,
    Če res je kar terdíjo modre glave,
    Ti vse povem, ne bavši se zasrame.
Pomnišil bil vojšak sim ude zdrave,
    Na potu tem oteti htel dušico,
    In vera mi je bila verste prave;
Pa vikši far, mu zdrobi blisk butico!
    Zapeljal bil me v grehe je na novo,
    In kakih viž, tu skažem ti resnico.
Ko vlačil sim naravo še sirovo,
    Kot mati mi v porodu jo je dala,
    Sim bil lisjak, ne leva kip, gotovo.
Sim hlimba bil, izurjena, ne mala,
    Zvijač verhon, goljuf do zadne pike,
    Na vse straní je loze poganjala.
Ko naglosti zapazim prevelike,
    S kim žitje mi k izidu tistim teče,
    Ko jadra vsak veslar povije v štrike;
Mi prejšni mir v oserčje priti neče,
    Odzgor začnem usmilenja iskati,
    In blagora nebó mi ne odreče.
Le farški knez mirú ni hotel dati,
    Je netil žar sovražtva v Laterani,
    Ne v Jude, al v Osmane ga zagnati;
O, ne, to ne! ostud so mu kristjani,
    In nikdo teh napadal ni ne Ake,
    Ne mešal se za mezdo s Turkomani.
Ne predstva, ne visosti lastnih znake
    Ni gledal on, ni v meni cenil pasa,
    V kim hujšale so naglo krače jake.
Kot Konštantin, de krast in gob izrasa
    Ozdravil bi, za svèt Silvestra bara,
    Tak prosi ta, oprostim de ga basa
Napuha in sledečiga mu kvara;
    Jaz molčal sim, izustil ne besede,
    Sodivši ta za uka lek ne mara.
On reče mi: nej nič ti v sum ne grede,
    Si greha prost! povej mi, Palestrino,
    Kak trešim jo v prikor, i sram, i zmede?

Odprem, zaprem, sej veš, nebes višino,
Dva ključa sta v desnico meni djana,
Moj prednik ju ni cenil — blagotino.
Napelje me izkazba ta mi dana,
Izrekel de sim tako mnenja svoje:
Moj oča svet, otemba je dognana!
Sim greha prost, obljube to so tvoje,
„Obeta puh, speljave pih" bo dalo
Ti vništiti zaprek, over nebroje.
Frančisk prispè, ko vmiram, po-me zalo,
Pa mu nasprot upričan duh zavpije:
Ta ves je moj, na stran ti oviralo!
Je paklo zanj, med moje ta se zvije,
Se ni mudil krivic i svad kovati,
Od istih dob on mojo sapo dije.
Želeč odvezb se greha mora ksati,
Ne družita se hlep in kes hudobe,
Nasprotna moč ju sili razen stati.
O, bednik jaz! mi stiskal kerč je zobe,
Ko zgrabi me izrekši: sta dosledna
Mi greh in zdeh; ti sodil si narobe!
Do Minosa me vleče stvar poredna,
Z repakam ta se osemkrat oplete:
Tem roparjev, kričí, gre muka vedna!
Tak prišel sim v okrutni klonč te štete,
Obupa plen te v plamena oblečen,
I nikada žerjavce prost uklete.
Ko s tem zalog besed je bil iztečen,
Potihne plam in dalej se premika,
Ospičen verh vertivši v zrak žarečen.
Moj varh in jaz, o vsemu sloge slika,
Zda speva do nasledniga oboka
Terpinčenih, kjer čuje zvuk se krika,
Kim šunt in husk sta bila slast visoka.

Osem in dvajseti spev.

Obseg:

Deveti kolobar. Svad sejavci s telesmi razterganim. Mahomet. Bornionski.

Kdo kos bi bil, do britve glas nej brusi,
Izreči kar sim gledal zdaj strahote,
Ak še temveč napeti strune skusi?

Omagal bo vsak jezik. da! slabote,
Narisati ki groze te se trudi,
Prikazni strah, užasni, zmede, zmote.
Ak združiti se narod cel ne mudi,
Po Rimcih kri prelito žalovati,
Ki barvala je Puljo v borbi hudi;
Če temu htje se kruti boj pridjati,
Ki perstanov na mecne dal je plena,
Iz Livjeve kar knige je spoznati;
Dodeni té, kim bil kamnita stena,
In smerti tresk je Robert knez Gviskardo,
S taístim kih mertviše je Ceprena,
Kjer Pulijan se vsak legal je gardo;
Verh tega še begunce Taljakožke,
Brez meča kjer je zmagal siv Alardo;
Vsakter le-teh nadlog nej skaže stroške,
Ne bo obraz, ne temu kip gotovi,
Kar vidil sim cenivši tamšne vložke.
Je nekdo bil, ko sod, ki mu okovi
Odpadejo, preklan, raztergan čudno,
Od zgor do tam kjer pihajo vetrovi.
Med kračama je visil drob ostudno,
Nesnažni vamp, gnusoba v kim se staka,
Je v gledu bil, in bogme! ne priljudno.
O tem ko me prikazni stresa spaka,
Ta s parklama opersje si raztega,
Prašaje me: je znana ti enaka?
Sim tist Mahon, ki veri v bistvo sega,
Pred mano gre plakaje zet Alí,
Razbitih lic on sam se v rane drega.
Kar naju tik jih vidiš, toti vsi
So verolom, razkolništva sejali,
Zató smo tak na zlo raztergani.
Od zadej vrag nas gneti, ruka, pali,
Vsakterimu z ostrino meča svôga
Izvrstnih muk poredama navali.
Ko dojdemo nazaj do kraja toga,
Zaceljene v ti dobi ak so rane,
Se truma spet mesari naša vboga.
Kdo pa je tist, nalaš ki zad ostane,
Poznejši de v te britke muke ide,
Ki v sodbi so mu bile prispoznane?
Ta živ je še, on tu se z mertvim snide,
Omeni varh, ja sam okolj ga vodim,
Ki mertev sim, de v znanbo vse mu pride.
Nalog mi je, po krogih z njim de hodim,
Od rajde tug do rajde muk te jame,
Do zadne de strahote vse prebrodim.

Je več ko sto jih bilo, ki so name
Pogledali o zvuku te besede,
Pozabši v tem opravke, hod, i klame.
Un reče: Ti, ki pojdeš iz te zmede,
Naroči tam Dolcinu nej previdi,
Kar terja boj, de v kvar se ne zaplede;
Zadosti hran, kar scer vojaštvu pridi,
Ne bo mu moč Novare cele briga,
On stal bo v bran ko grada čversti zidi.
Izreče to mi Mahomed ko dviga
Desnico nog, in spet na tla jo stavi,
Molčé potem naprej po potu miga.
Nek druj, kim ves raztergan vrat se javi,
Pokvarjen nos razcepljen clo do čela,
In eno le ušes na studni glavi,
Se vstavši vprè očesa v mene vela,
Da viditi, izrekši to, mi gerlo,
Kervavo vse nagnusniga do žrela:
Poslušaj me, kim ni teló še vmerlo,
In ki poznal ga v zemlji sim latinski,
Priličje ak ne mami me to verlo;
Se spomni de sim Peter Medicinski,
Ko gledal boš mikavne sle v poljani
Verčella krog do Markabé, raj vinski;
Fanonskima pervakama naznani,
Gvidonu ter Angiolelu, de bosta,
Previdi ak mi prazni niso dani,
Iz broda v smert, po varki zvita gosta,
Porinjena, ne daleč od Katólike,
Ker hlimbami verjameta priprosta.
Po morju vsim, od Cipra do Majólike,
Zapazil ni Neptun krivic enake
Od roparskih gusarjev iz Argólike.
Izdajnik tist, ki z enim gleda zrake,
In stiska stran, ko nekdo, ki je z mano,
Zahteva de ne bil bi vidil take.
Povabil bo v posvet na brod ju rano,
In zvil jo tak ob vihru iz Fokare,
Zastonj de bo — obet i v pušco djano.
I njemu jaz: Mi spolni mik in mare,
Ak hočeš de opomnim tam o tebi,
Kdo tu želí okolnosti si stare?
Naj bližnimu, previžanja v potrebi,
Izrekši to čeljusti koj raztegne:
Le-tá je tist! nej priča sam o sebi.
Ta Cezaru, begun, do jedra segne,
Ker poterdi, nesreča zmago ruši,
Dobitnik ak do živiga ne dregne.

Iz groze tu se Kurio ne zluši,
 Razklan ker mu v gortancu jezik hira,
 Ki nekada z besedo Rim naduši!
Nek druj brez rok komolca kviško vpira,
 Mračivni v zrak, de kri obraz mu moči,
 In krogoma ob glavi se raztira.
Ta vpije: tud se Moska priporoči,
 Ki nekda — „čin je zgin“ — učil je svoje,
 Iz kih besed za Toske beda skoči.
Pristavim jaz: i britka smert za tvoje!
 Umolkne on in dalej se pomika,
 Enako tem, kim dvom overa hoje.
Postavšimu se mi prikaže slika, —
 Ne tvegam skor je peti tu brez priče,
 Izrednost nje, bi djal, se sanj dotika;
Pravednika pa v sercu vest me kliče,
 Prijatlica ki pristna je človeka,
 Obranba, de prevara ga ne miče.
Sim vidil res, in cela še navpreka
 Obrača se v spominu duše moje,
 De množtvo senc brez glav po krogu teka.
Je nosil nek pred sabo lice svoje,
 Ko de bi mu namest laterne bilo,
 Zdihaje v tem: ah, ločèn sim na dvoje!
Premenjen tak je v lastno bil svetilo,
 Dva jedno sta, in jedno je dva kosa,
 Kak to, vé tist, kim čudo to je milo.
Ker mostu je približal se do nosa,
 Je z glavo vred povzdignul kviško ramo,
 Beseda de ne steče prida bosa,
Izrekši: glej na bistvo moje amo,
 Ti ki še živ umerlih ceniš bedo,
 Si slično kdaj britkosti gledal jamo?
Ko živim pel boš ondašno zapredo,
 Ne zabi me, sim Bertram Bornionski,
 Ki mlajšiga zavil je kralja v zmedo,
Očetu biv i sinu svèt nagonski.
 Ahitofel ni v hujši Absalona
 In Davida razpor zavijal zlonski.
Ker složno sim razdjati bil nagona,
 So ločene od vira mi možgane,
 Od herbta i pleč, njih pristniga naslona;
Tak znamenja povračbe so mi dane.

Devet in dvajseti spev.

Obseg:

Osmiga kolobara posledni krog. Kóvine in brona kvaritelji. Grifolin. Kapokio.

Derhal ljudí in raznoverstne rane
So tak očí vpijanile mi bile,
De tekle so mi reke solz neznane.
Me praša varh: kaj gledaš? ktere sile
Te nudijo, nenehama po nori
Prevdarjati te studne rogovile?
To šega ni ti bila višej gori,
Zapomni, krog, ak ceniva ga pično,
Čez dvajset mil in dve širok je skori.
Podnožne tih je čerte luna tično,
Čas kratek je, odločen ki je nama,
In zreti več, kar huj, al tem je slično.
In jaz: ak znal bi ti zakaj ta jama
Me mika tak, ne bil bi me priganjal,
Ni zbadala me radovednost sama.
Se vpotiva, on spred, ja zadej sanjal
O temu sim, kar je v pogledu bilo,
Omenši: ja spominu sim se vklanjal;
Ti v jami, ki jo gledam s tako silo,
Tak sodim jaz, iz moje rodovine
Terpí nekdó storjen za greh nemilo.
Virgil o tem: to tuhtanje nej mine,
Ne misli več na mučenika tega,
Na drugo glej, ta plati svoje čine.
Ob mostu tam zapazim ravno njega,
Ki s perstam te kazaje žuga jako,
I nekdo ga — „Žerí del Belo“ — krega.
Ti pušal si v nemar te dobe vsako,
V posestnika zamislen Altaforte,
Un zmuznul ti nevidjen se je tako.
Omenim jaz: prigodba čudne sorte,
Ter ne do zdaj dosežena osveta,
Izredno tak razpaliti ga morte;
Za to, bi djal, mu buča je sogreta,
De proč je šel gledaje ne na mene,
In duša zanj mi vonder je prevzeta.
Tak marnjava gredoč do sterme stene,
Kjer vidila globina bi se druga
Do dna, ko bi ne krile tmin je sene.

Ko prišla sva do zadniga okruga,
Do Malebolže, kjer se vidi točno,
Kar trešla je v gorjé pregrehe kuga,
So hruli mi nasprot, pa ne razločno,
Krič, javkanje, grozitve, in preklinbe,
Z rokama de zatiskal sluh sim ročno.
Kot bil bi truš, ak Valdikcane činbe,
Ječanje, stok, ropot bi skup donelo,
Tem še poverh, kar je v Maremi ginbe,
Vse isti hip v ogradi bi gromelo,
Tak šum je bil, smerdelo pak je tako,
Kot iz teles trohlivih de bi velo.
Po grudastim sva potu spela jako,
Na levo zmir te puste dolge skale,
Pod sabo vid zapazi bistvo vsako
Pačivce kjer so v žehto britko djale
Pravice viš, ki tak so stanovitne,
De niso še premaknuti se dale.
Ne verjem, de kukavniši očitne
Nadloge so v Egini nekdaj bile,
Divjale ker so kuge, vse dohitne,
In živo clo do červa pomorile;
Tak de potem k obljudenju dežele,
Kot pesmi nas učé helenske mile,
Mravlinja v ljud izrašati so jele.
Da! strašniši sim gledal tu prikazni
Med javkanjem okoljšine te cele.
Pa videzi so groze bili razni,
Ta znak leží, na persih drugi zdiha,
Po štirih so pregibi tretjim lazni.
Počasno tak derhal naprej se viha,
Jaz pak in varh precenjava te tužne,
Kih sleherni obupa pene piha.
Sklepovja dveh sim gledal garja kužne,
Čepela sta ob ognju ko dva lonca,
Nobeden prost ni bil spušave ružne.
Ne speši tak fantin oprav do konca,
Živinče ki jahavno v stajah čedi,
In se bují jaharja, v naglo gonca;
Kot nohte vsak tu suče ran po sredi,
Ker polta serb ničesar tak ne vtaži,
Ko čoh in prask, tolažbe v pusti bedi.
Tak sterže lusk, poprej ko karpa praži,
Mu kuhar iz okrožlejev telesa,
De truplo vse do nežnih mren osnaži:
Čuj, s krempljama, prilicnim britvi besa,
Ki truplo si drobiš na kose studne,
To nekim varh omeni iz okresa,

Je kter Latín sočlen te trume čudne,
Povej, potem se praskaj, ak te mika,
Nenehama do zadne dobe mudne!
Latinca sva, obema gre ta dika,
Plakaje koj omeni rahlo jeden,
Kdo pak si ti, kaj mar ti tamšna slika?
Moj varh na to: jaz nisim tu izreden,
Le temu, ki se ondi živ sprehaja,
Razkazati prepad imam nečeden.
Na to gošat se celi klonč omaja,
Pohotno vse očí oberne v mene,
I ti, kim glas odmev na znanje daja.
Moj vodja mi da sluha se prikrene,
Omenši: zdaj govori kar ti blago!
In ja začnem, ko zber v izbor mi dene:
De spomni kter se vas, ak vam je drago,
Poprejšnimu v domovju vašim gori,
Nakloni tak češenja vam prevago;
Povejte mi, zbog česa ste v pokori,
Od kod, kaj, kdo, iz kteriga naroda?
Naznanba ta strahú vam ne utvori.
Sim Arečan, odvetje, žertva smoda,
Siénski me je Alber dal ocreti,
Pa v to navod ni bil mi v žar dohoda.
Šalíl sim se, de znam ko tič leteti,
Se dvigati v podnebje zlo visoko,
On hlepa poln, ne uma, v glavi vneti,
Velí mi, v tem de šel bi mu na roko;
Ker nisim koj ga v Dedala premenul,
Me pahne v kvar po sinu svôm globoko.
Za toti krog pa kriviga me cenul
Je Minos, ker sim bival alkimista,
In on še ni prasodbe v zmoto krenul.
Ja pevcu: kdo vérliv je kakor tista
Siénska se naselba vsikdej skaže,
Gotovo da! francozje manj kot ista.
Druj, ki govor je slišal moj te baže,
Pristavi: da, in Striketa ne zabi,
Sipač je bil, pravlica se ne zlaže;
Nikola z njim, ki gvozdiko pograbi
Siénskimu na vertu kar je vhvati,
Ker cena nje v pograbno djanje vabi.
Izjemi trop, zapravi s kim bogati
Zaklad, poljé, vinograd Ascianski,
In Abaljat požreto s kvantam plati.
De vedel boš, kdo bival ti je djanski
Opor nasprot Siéni, glej me v lice,
In to spomin ti bodi neprestanski:

Kapokjo sim, kazitel tam resnice,
Prememba rud je v zlato skerb mi bila,
In splošno so terdile govorice,
Zadeval de narave sim učila.

Trideseti spev.

Obseg:

Kovin kvaritelji druge sorte. Mirra. Penezniki. Prepir Sinona z nekim Grekam.

Takrat ko je Junona se mestila,
Semele zbog, tebanskim nad narodam,
Za neki kvar —, kim ni pregledna bila;
Je Atamas, v oblasti zlim osodam,
Supruge dva v naročju vidši sina,
Zdivjal ko bes nad materjo in plodam.
Zadergni sak, de vjame se mladina,
Leonka z njo, kričaje krog naroči,
Molé vsim trem nasprot obá krampina;
Popade v tem Learka, ter ga poči
Na skalne tla, ga v zraku prej sukaje,
Z leunim pa v slapovje majka skoči.
Ker Ilija, pohotna prej brez graje,
Premagana, razdjana tak je bila,
De znaka ni, ne vlad, ne hiš, ne staje;
Tak Hekubo obup in iht sta vila,
Posebno ker pogine Poliksena,
In sina ji zadavi vražna sila;
De kakor pes lajaje tužna žena
Pri morju je v obzor ostudno rjula,
Glas plen je bil okrutniga premena.
Pa jarost ni se vonder slična čula
Ne v Tebi, ne v trojanski divji zmedi,
Ki v zver i ljud bi bila tako hrula,
Ko duhov par zda jeden druzim sledi,
Dve blede, nage, grizlive pošasti,
Kot vepar ljut izvihra hlevni sredi.
Teh eden spè Kapokiota popasti,
In trebuh mu na dvoje tak razklati,
Pogledu de herbtanec je v oblasti.
In Aretin mi da treptaje znati:
Tist besni duh, slepar je Žjani Skiki,
Tovarše ki na tako vižo plati.

Daj, rečem jaz, ak druj te v tej priliki
Ne šavsne zad, povej kdo je ta para,
Poprej ko v tmo jo skrijejo premiki.
Omeni on: je Mirre slika stara,
Pregrešnice, pohotno ki ljubila
Očeta je, mu bivši v spoj prevara.
Pregreho v to je tako ga zavila,
Obraz ker tuj čaraje si je dala,
Begunam s tem je slična se zgodila.
De vlastnice zadela ga je hvala,
Je hlinil on, de Buoso je Donati,
Kobila tak mu dojde v mezdo zala.
Ko besama ni bilo več ostati,
Ki pazil ju do zdaj sim nezamudno,
Obernem svoj pogled na druge plati.
Zagledam prec premenjeniga čudno,
Bosonu bil bi sličen bil do pike,
Odveržen verh i z njim roglovje udno.
Vodenca, ki telesne skvari slike,
In tako na širjavo jih raztega,
De nimajo spodobnih udov dike,
Primorala, zijati zlo, je njega;
Kot jetčen žejn ustinko kviško dviga,
Z nasprotno pak čez brado sporno sega.
Vidva ki sta prišlá do kraja tiga,
Ne vem zakaj, pa vseljena tu nista,
Pričnè pomenk, poglejta kaka briga
Modruna žgè, Adama; — zla je ista!
Imel sim tam, kar serce je želelo,
Tu manjka clo vodé mi sraga čista.
Potokicov, kim Kasentin je vrelo,
Iz kiga vdol šumé do reke Arne,
Vse krogoma budivši plod veselo,
Se spomnim zmir; te slike vidu žarne,
Glodaje mi v obrazu mečo lica,
So bolj ko svest mi prešnih muk nevarne.
Strogost nebes, kim temelj je pravica,
Mi vedno gled na vir pregreh obrača,
Primerna tak je tarči ojstra pšica.
Romena krivd je bila mi vertača,
Tam kvaril sim utiske Žanbatista,
Germade žar je truplu bila plača.
Je žal mi zlo, de duha v nori nista
Gvidona še, al Škandra, i nju brata,
Prihodba šla čez Brande serk, bi ista.
Teh eden scer prispel je skozi vrata,
Ak res je kar terdé mi tenje neke,
Pa v prid mi ni, vkovanim samcu jata.

Ak udes dal bi kasne tak mi teke,
De lezel bi v stoletju ped širjave,
Upotjen saj bi h koncu bil zapreke;
Iskal bi ga po krogu vsim deljave,
Ak ravno mil enajst mu je prostora,
In mało manj ko pol poprečne prave.
Zavoljo teh me sodba les primora,
Sta uzrok de pokvarjal sim cekine,
Dajal jim tri karate kupra skora.
Ja njem: kdo ste pa tiste dve goline,
Kadé se kot po zimi vlažne roke,
Čepeče tih in tvoje tik bližine?
Ko puhnul sim, on reče, tote v stoke,
Ste bile tam in ondi ste ostale,
Tovarštva ne delivši suk i skoke.
So Jožeta té zlosti v ječo djale,
Un druj Sinon je Grek v osedbi Troje,
Tu vročnice sopare perska zale.
Poslední, kim razlaga pusto poje,
Prištetiga se vidši zli napaki,
Trebuha v stran pestí mu dregne dvoje.
Ta zadoní kot mah na boben jaki,
Odam nasprot ga vseka v lice pridno,
In spriča s tem de vdarki so enaki.
Omenši v tem: teló mi res ni idno,
Pa gibati se znam s poprešno silo,
Dokažem koj te rame urnost vidno.
Zaverne un: Hitil ko si v gomilo,
Germade plen, je nisi sukal tako,
Pa v Ceki, da! — tam ni preneha bilo.
Na to vodenc: to ravno ni napako,
Pa v Troji, kjer so terjali resnice,
Kar tam si djal, je puhlo bilo vsako.
Sim kvaril guč, ti tolar, zlat, petice,
Renčí Sinon, za zlo sim tuki jedno,
Pa v tebi ni, ko v čertu, čiste žice.
V opombi konj, zlodej! ti bodi vedno,
Zaverne un, s trebuham polnim varke,
Zasíj v izgled ljudém zvijače sledno.
In tebe žgi zahteva žeje žarke,
Mu reče Grek, de jezik se ti cepi,
Izhlapi vamp, ko meh na stisk i vdarke.
Novčar mu sprot: ti verlo serd se krepi,
So usta vir ti kletve i psovanja,
Ak žejn sim jaz, te hujši žeja slepi.
Si suša ves, od vode se ti sanja,
Narcisovo popil bi ogledalo,
Ne bilo k tem bi treba mnogo zvanja.

To v svajo sim zamislen bil ne malo,
Ko vodja mi omeni te besede:
Daj, pazi! al — me strežje bo nehalo.
Ta čversti všip mi v jedro duše grede,
Pogledam ga v obrazu barvan srama,
Na to spomin, še čut mi v sercu zmede.
Ko tam sanjar, ki sanja de ga drama
Napada štet, želí sanjaje sanje,
Ker bistvo mu nebitna zdi se klama;
Zgovarjal tak sim jaz neredno djanje,
Želé de bi očistil se izverstno,
Pa čistiga se čutim svagda manje.
Mi reče varh: krivico hujši berstno,
Ko tvoja je, ostruže kès resničen,
Ne vij se žal, ko v sapi bilje terstno!
Zanesi se, ostanem truda vpričen,
Ak se zgodí, de drugi krat enako
Primora te namemba v ravs priličen,
Ker samorad ne gre se v zmedo tako.

Eden in trideseti spev.

Obseg:

Strašni velikani. Orjak Anteos prenese obá pesnika na dno prepada, ki loči osmi od kolobara devetiga.

Taísti glas, ki pred je piknul jako,
Tak de ste lic obé straní me žgale,
Mi dal sedaj zdravil je mer enako.
Ahilove od sulice so hvale
Prilične tem, zasekala je rane,
Ki le po njej so sceliti se dale.
Se vpotiva — dol tužni zad ostane —
Po klancu gor, ki vkreber višej sega,
Molčé naprej, mi jezik se ne gane.
Ni tma, ne svit; svepavih senc pretega;
Zaúpati očesam ond ni bilo,
Nek ojstri zvuk trobilke v sluh me drega.
Presegal glas je njeni groma silo,
Sim krogoma poslušal prej pozorno,
Po temu vprel v en kraj očes vidilo,

Ker Karolu velikim djanje morno
Protivnih trum je vništilo vojšake,
Trobental ni Orlando bolj osorno.
Ozrem se jaz, ko čujem glase take,
Sodivši de zagledal sim zvonike,
Poprašam kaj so tiste mesta jake?
Virgil na to: meglé so tu velike,
Natanjčen vid overa še deljava,
Ti zmede v klonč prikazni razne dike.
Razločil boš, ko vmesje prederdrava,
De delja gled ovrè i včasih mami,
Je treba de se bližej tje podava.
Omenši to prijazno roko dá mi,
In reče, prej ko dalej se koraci,
De čuda strah ne zmane te v ti jami,
Začuj de so prikazni te orjaci,
Zvoniki ne; stermé od popka v zrake,
Ostalina je skrita v studni mlaci.
Ko dvigne se sopuha sen v oblake,
Polagama pred sabo vid razloči
Kar krile prej predstave so prejake;
Prilično tem, zastretje ko razpoči,
In bolj in bolj poganjava v globino,
Se jasni blod, užas pa huj naskoči.
Kot Monterežje krasijo višino
Nebrojno krog zvoniki, stebri, rogi,
Enak je breg nad ondašno dolino.
Obdajajo Orjaki ga, i mnogi,
Kim pol stermí telesa v zrak ošabno,
Še s treskam jim Perun grozí v okrogi.
Sim eniga presojal udje grabno,
Obraz, gortan, opersje, vampa strane,
Rebrovja stud, ostalino ne vabno.
De stvarstvo teh pošasti zaostane,
Je blagi zgod, natvora je zadela,
Ko vništila te zla je Martu dane.
Se ne kesa, de slona je uvela
In kita v stvor; ki dobro to prevdari,
Poreče: da! pravedno je počela;
Ker, ak razum se s hudobijo pari,
In zraven moč, ko tretji mik, pristopi,
Je bran zastonj, gotovi ljudu kvari.
Obraz je zdel se dolg, širok i gropi,
Šenpetra storž ko v Rimu na višavi,
Primerni tem členovja drugi čopi.
Straní okrog, na levi, spred, na pravi,
So visokost preceniti mi dale,
Brizonov treh uzrast je ne sostavi.

Dolgosti te so čudne, da! ne male,
Sim sodil jih do trideset po palmi,
Navniz od ond, pripnejo kjer se hale.
„Rafél maí oméh izábi almi!“
Zakruli mi iz divjih ust nasproti,
Ker slajši tem ne scimijo se psalmi.
Mu reče varh: pregreta klama v zmoti,
Zatuli v rog, izpuhaj v tega jezo,
Ak se te hlep opake činbe loti!
Pošlataj vrat, zatipal boš prevezo,
Kjer se derží, bedak oblačne zmede!
V oboćino si reber djal ga blezo.
In meni: tist ki v gled se tam uvede,
Je Nimrod, kriv po turnu de so razni
Jeziki nam, različni glas besede.
Pustiva ga, začmú dostavki prazni?
Ne razumé nikakiga jezika,
Kar on renčí, so umu druzih blazni.
Obernuti na levo plat naj mika,
In ker strelaj sva pota prehitela,
Nastopi druj, inak, pošast velika.
Močí ki ga je vpresti tak umela,
Ne zrečem tu, tik trupla roka leva
Je visla zad, in desna vprek molela;
Telesa kar se vidu razodeva,
Od golta dol, peterokrat ovito
Z verigo je, ga žuli muk de zeva.
Je derznulo to bistvo ponosito
Primerjati se Bogu na višavi,
Omeni varh, zató je v tmino skrito.
Fialtes je, veliki bil je v slavi,
Bogovam ker orjaki so grozili,
Pa v paklu moč tedajna ne opravi.
Virgilu jaz: izreči mik me sili,
De tudi rad bi gledal Briareja,
Nezmerniga, če hlepi so ti mili?
In on na to: presodi zdaj Anteja,
Je blizo tu, kramljá, verig ne vlači,
Ponese naj, kjer mučenju je meja.
Żeleniga drugej pravica tlači,
Je vklenjen ves, pa vstvarjen tem enako,
Le čelo bolj se serda mu oblači.
Še nikda ni se stresla zemlja tako,
De bila turn bi slično zamajala,
Ko zdaj Fialt zatrepetal je jako.
Me smertna v tem je groza tak navdala,
Na njemu de zapazil nisim spone,
Ki čversto hod in gib je overala.

Potem naprej sledivši sle nagone,
Se bližava Anteju, ki iz jame
Vre vatlov šest, brez glave, zretju zone.
O ti ki v dol sloveč vojaške drame,
Kjer Scipio je dospel verhovja slave,
Ko Hanibal je v beg obernul rame,
Leónov djal si tisuč bil v oprave,
In ki, ak bil bi bratam se pridružil,
Perunu bi dosegel bil do glave,
Sinovam pak te zemlje k zmagi služil;
Prenesi naj, nevredno ti ne bodi,
Kjer clo je led Kocita tok okružil!
Pa k Titiju, k Tifeju naj ne vodi,
Naklonil ta bo vse kar tu se žudi,
Se vtaži s tem, vihaje nos ne sodi.
Na zemlji spet on slavo ti prebudi,
Ker še živí, i mnogo dni še upa,
Slučajno ak naklonba ga ne zgrudi.
To reče varh, le-un pa bližej stupa,
Ter tisto pest nasprot mu stegne ljuti,
Ki bila je Alcidu groze kupa.
Virgil, ko tak prijetiga se čuti,
Zakliče: berš mi bližaj se do tika,
Ter se v objem z osebo vso mi buti.
Se zdi na vid, ker vihta je velika,
In gost oblak čez Garisendo plava,
De ne oblak, de ona se premika;
Tak svepata Anteju struk i glava,
Me strah je vil, ko gledal sim priklonbe,
Napolnjen želj slovó de kraju dava.
Prenese naj on rahlo brez pogonbe
Na jame dno, kjer s čertam Judas biva,
Pa nagloma se dvigne iz utonbe,
Kot jambora na barki slika živa.

Dva in trideseti spev.

Obseg:

Deveti kolobar. Izdajavci v ledovju. Štirji krogi. Kaína. Kamičion de Paci. Antenora. Boka Abati.

Imeti htel bi slova gromoglasne,
Primerne tej dolini groz in žala,
Obsežlej ki je muke večnočasne;

Strahota s tem bi se izreči dala,
Ker niso last pa take mi besede,
Razlaga, da! omagati bi znala.
Obraziti užasni tamšne zmede,
Narisati strašila globočine,
To šala ni, se lahka v kvar zaprede.
Divice vé razjasnite mi tmine,
Ki v Tebi ste operle Amfiona,
De mi v besed sopuh predmet ne zgine.
O, trop uklet! obupa verh i stona!
Sognan ta v kraj, ki strah je ga izreči,
De bil bi plod ovac i koz iz lona!
Globejši ker sva bila ob stermeči
Skalini vniz prispela pod Orjaka,
In semtertje jaz gledal sim po peči,
Začujem klic: glej noga kje koraka!
Pozorno dalj, ne dregni kake glave
Umerlih, kim je ondi sreč napaka!
Ozrem se tje, in sredino širjave
Prepreženo zagledam srež in leda,
De zdela sklen se je ne liv poplave.
Clo Donave ne vstavi huj zapreda
Po zimi, mraz ne da ji slični lik,
I Donu ne, ki v studni sever gleda,
Kot led je tam; če pade Tambernik
Na njega, al visoka Pietrapana,
Se čul ne bo o bregu hersk ne krik.
Kot žabe ril iz vod molé za rana,
Kvakaje, kjer se trudni žnici sanja,
Pšenični snop de veže v žaru plana:
Tak udes te prikazni tu naganja,
Iz leda von stegavati obraze,
Občutke njih čeljusti škrip naznanja.
Zamislene v globejši so prelaze,
Pogledi jim svedočba britke muke,
Iz ust puhté izdihi zimne mraze.
Ko cenim krog, ljudí, terplenja zvuke,
Se vniz ozrem, ter vidim spako trupa,
Sprijeta dva, de jeden sta lasuke.
Povejta mi, ki zrašena sta skupa,
Ju prašam jaz, kdo sta? — se koj ozreta,
Očí, ki plen so znatniga obupa,
Bleščeče solz, mi v lice srepo vpreta;
Pa zmerznjene spoznati nič ne dajo,
In zretje tak jim trud je le in šteta.
Clo vinte dil bolj stiskati ne znajo,
I stisnjena razbivata i phata,
Ko časi se serdito kozli phajo.

Nek druj kim se ušesa ne poznata,
Ker zmerznjena, zagledan podse praša:
Po čem pozor tak pazno v jamo hvata?
Ak čuti kaj o teh ti mik nanaša,
Povem, de ju Bizencja je gojila,
Zdajavna, kot očetu nekda, paša.
Taísta je obema majka bila,
Ne najdeš ga v pretresbi vse Kaíne,
Prilegla kim bi bolj se zimna sila.
Ne tistim ki na pervi mah pogine,
Ker Artus mu preklal je vrat i grodi,
Fokačju ne, ne tem, ki kos mi vrine.
Zdaj glave v gled, naprej de vid ne sodi;
Imé mu bil Sassol je Maskerone,
Ak si Toskan, boš vedel v čim zabrodi.
Sim bil nekda dei Paci Kamičjone,
To pametvaj, prihodnim bodi znano,
Karlín dospè, mi zmanjša sram i stone.
Zdaj tikama jih tisuč je pred mano,
Psoglavnih senc, mi plane v čut strahota,
Še strese me, ko tehtam vidbo sťrano.
Ko bližava potem se kraju pota,
Ki nase vse občutne vleče teže,
In mene zlo napada strah i zmota;
Je bil primer, al ne zadostno preže,
Kdo reši to? med bučami ko greva,
Se mi zgodí, de jedno krevs doseže.
Ta zakričí: kaj suješ čop mi, šleva!
Ak ne hlepiš povikšati osvete
Za Montapert, zakaj me to zadeva?
Virgilu jaz: razjasni te zaplete!
Postojva tu, zavem de v tej se dvombi,
Potem ne bom naganjal spehu štete.
Se vstavi varh, in jaz omenim zlombi,
Ki kletve psalm nenehama prebera:
Kdo si de vreš prilično sodni trombi?
Kdo pak si ti, on reče, ki odera
Umerlih polt v Antenori temotni?
Ne pekla huj bi žive noge vmera.
Zavernem ja: sim živ, če mik pohotni
Navdaja te, med živim tam sloveti,
Po meni plod letá ti bo celotni.
On zarenčí: nasprotno htjem imeti,
Poberi se, de huj me ne zadene,
To ni tolaž, ne more serca vgreti.
Se desna zda mu v tilnik moja krene,
Ker mu velim: povej mi stanje svoje,
Al ne pustim na buči dlak ti ene.

Vse lase ak populiš glave moje,
Omeni on, ti prazen trud ostane,
Sim tih i nem, ne jasnim čutov roje.
Ga zgrabim zdaj; ko čversto pest ga mane,
Mu znatni čop izpulim že na glavi,
Naznanja on ko pes tuleči rane.
Zavpije druj: kaj, Boka, te ongavi?
Al ni dovolj de škripajo čeljusti,
Rujoveš cló! hudičev kter te davi?
Ni treba de se dalej več izusti,
Omenim jaz, izdajnik malovredni!
Prihodnim čin oznanjal tvoj bom pusti.
On reči mi: po godi, krič ti vjedni!
Tud uniga, ki psuje me, ovadi,
Ak idši v svit zapustiš kraj ta bedni.
Tu žgejo ga francozki zli zakladi,
Dveranskiga sim srečal tam, omeni,
Kjer vijejo zločine leda jadi.
Ak prašan boš, kdo druj de je v ti seni,
Vej, tikama je tist iz Bekarije,
Ki glave ga firenska moč opleni.
Jan Saldanier pa mislim de se vije,
Ter Ganelon, in Tribaldelo dalej,
Faénco ki izdá, ko v spanju dije.
Koračiva sopešno prostor malej,
Zagledam dva ki sta se zgrabla tako,
De spodniga je glava gornim valej.
Kot lačen hleb s čeljustmi mane jako,
Tak spodnim zob zasaja gorni hotno,
Dosega kjer zatilnik buče dlako.
Naganjalo občutje hujši motno
Ni Tideja, požreti Menalipa,
Kot serda ta postavo mu nasprotno.
Užasna zver, ki v smert soseda šipa,
Ga z ojstrino zobov odera kruto,
Zakaj ti zob to stvar serdite tipa?
Ak prav imaš, de tak čertiš ga ljuto,
Spoznavši vaj, od kod i kaj sta bila,
Vse vidjeno razglasil bom i čuto,
Če roka ta ne bo se mi vsušila.

Tri in trideseti spev.

Obseg:

Konte Ugolino. Devetiga kolobara tretji krog. Tolomea. Mnih Alberigo.

Na to zločin od studniga jedila
Vizdigne ril, ga ob laséh obriše
Glavé ki je načeta zadej bila;
In reče tak: želíš de se popiše
Strahota ta, ki britko v čut me speče,
Ko spomnim jo, poprej ko glas jo zdiše.
Če pa mu v zlo, v sramoto ak mu steče,
Kar slišal boš, trinogu ki ga grudim,
Nej grozo glas plakaje moj izreče.
Kdo si, ne vem; in tu de si, se čudim;
Pa zdi se mi, beseda razodeva,
Firenčan boš, terditi ne zamudim!
Jaz Ugolin sim svojega bil dneva,
Prelat Rudžjer tik mene ond se trese,
Me čuj zakaj v obupu straha zeva!
De vjet sim bil, v Italji celi ve se,
Zaúpal ker poštenju sim njegovim,
Ter to de mi k izidu smert nanese.
Pa zgodbe čuj, kih grozo tu ponovim,
Prisiljen kak sim kruto bil umreti,
In sodi sam, al sanja sence lovim.
Temavni lesk, po linci v hram sprejeti,
Kim davajo perimek ječe glada,
Ki slišal bo še zdihov tmo doneti,
Me spomni kdaj začenja luna mlada.
Jih steče več; sedaj nek sanj mi skaže
Prihodni čas, kak strašno za-me vlada.
Ta vodja zdel se je veljavne baže,
Pognati v hrib volká i z njim volčiče,
Ki v Luko vid Pisančanu zalaže.
Zedinši v trop meršave urne psiče,
Gvalandi spred, Sismondi, ter Lanfranki,
Po godi ki so vili druge ptiče.
Pa v kratkimu se vidi de so v zanki,
Omagani glavarje in podložni,
Do jedrine razdjani tropi stranki.
Ko se zbudim pred zarjo v svesti tožni,
Začujem zdih sinov ki so še spali,
Pa plakali spijoč po kruhu vbožni.

Iz jekla ste, ak niste joj kričali,
Razkrita vam ker mojih muk je sreda,
Ak ni vas jok — o čem bi vi jokali?
Zbudijo se; se bliža čas obeda,
Prineslo ker se nam je scer kosilo,
Po sanjah pak pretí mi hujši zmeda.
Zabivati sim čul uhoda krilo,
Prestrašen ves pogledam svoje sine,
Izreči kaj mi ni kreposti bilo.
Odrevenim, ne plakam, svest me mine,
Otroci pak so plakali, in silno,
Kaj tak stermiš? prašaje Anzelm zine.
Jaz le molčim cel dan taíst ozbilno,
Ter celo noč ki sledila je tistim,
Do tretjih zvezd, ki prišle so pravilno.
Ko micni svit zasije v mraku istim
Po ječi mi, v obličju zrem čveterih
Svoj lastni kip i bol v odsevu čistim;
Obé roké si grizem tih v ozerih,
De glad me k tem, se mojem zdi, naganja,
I v slićnih se vsi dvignejo namerih,
Izrekši to: bo muka naša manja,
Ak nas poješ; ti dal si to mesó nam,
Ga vží tedaj, doverši tužne sanja!
Prepustil sim občutke molka sponam
Cel isti dan, ves druj smo bili muti,
Zakaj se ni odperla zemlja stonam?
Napočil ker četerti dan je kruti,
Moj Gado mi v medlevci k nogam pade,
Prašaje me: so strani vam sočuti?
In mertev je. Ko tu od nog do brade
Me v grozi zreš, tak slišal sim jih plašne
Pomreti vse, ko šesti dan nastade.
Že bivši slep, naklonbe plen te strašne,
Sim tipal krog in klical mertve mile,
K izidu glad premaga stude pašne.
Končaje tak očes oberne kile
Na bučo spet, s čeljustmi jo zagrabi,
Prilične ki so gobcu pasjim bile.
O, Pisa! sram dešel kjer „Si“ se rabi,
Ljudem prikor, okrajne krasne zona!
Ker karati sosedstvo te pozabi,
Se dvignite Kapraja ter Gorgona,
Zaprite clo izliv dereče Arne,
Vse živo nej pogine tega lona.
Ak Ugolín je bil namere kvarne,
Če on izdal protivniku je grade,
Zakaj so šli otroci v muke tarne?

Pravičba teh so bile leta mlade,
O, Tebe kip! Ugučion, Brigata,
Ter una dva, otroka še bez brade!
Se vpotiva do druge sorte jata,
Tu vsaka stvar naviš je stermo zjala,
Ker bila v led je vtaknjena do vrata.
Tem solza clo, solziti se, ni dala,
Britkost ki ni se mogla v jok razliti,
Grenejši ost je v serce poganjala.
Že perve se začnó solzé terditi,
Tak očnice pred vidam naredijo,
De gledi v mrak zastora so poviti.
Čeravno mi oterpnenja grozíjo
Občutlejev ostudnimu po mrazu,
In lica polt zmerzline že moríjo,
Nek rahli pih začutim na obrazu;
Vodit elju omenim: zrak se maja!
Ni muto vse po tamnim tem prelazu?
On reče mi: pihaje kar nagaja,
Pokazal bo ti videz lastni kmalo,
Zagledal koj pričino boš pihaja.
Zdaj zakričí med zmerznjenim rogalo:
Ve duši dve, krivični ki ste tako,
To končno de se vama je spoznalo,
Mi bacita iz lic teh kril napako,
De mogel bom izpuhati težave,
Poprej ko jok mi zmerzne spet enako!
Odgovorim: če hrepeniš lajšave,
Povej kdo si, razpihal bom ti brigo,
Nej spem, ak ne, globejši v te lednjave.
Mi reče on: ja mnih sim Alberigo,
Strupeni plod sejal sim tam nekada,
Prejemam zdaj tu datelj pust za figo.
Ga prašam: kaj, si že med mertvim sada?
Odgovorí: kak truplu mômu ide
Na zemlji gor, to v mojo vest ne spada.
Se s prednostjo te Tolomeje snide,
De duša pred ko Atropos odreže
Živetja klonč, te v kraje padši pride.
De berzej se sočutje ti razveže,
Posteklenih oprostiti solzá me,
Povem de koj, ko duša v deljo seže,
Kot moja zdaj, se trupla druge klame
Polastijo, v zlo djanje ga tiraje,
Dokler ga ne prihuskajo do jame.
Razvezana ko duša spe v te kraje,
Lupina nje na zemlji zdi se živa,
Nagibe pak premenjen duh ji daje.

Ti vedel boš, prihod ker nov ti biva,
Orjanski je pred letmi puhnul Branka
Ledovje v to, ki zdaj ga še pokriva.
Mu rečem jaz: opombi temelj manka,
Imenovan še žitja veselí se,
On hodi, jé, in pije brez prestanka.
Nečimerno, zaverne un, mi zdí se!
Raztopljena kjer smola širno teče,
Prikazoval še Miha Canke ní se,
Ker prižku on obsesti nekim reče,
Tak trup njegov, ko bližniga rojaka,
Ki brusil pred izdajstva z njim je meče.
Do mojega raztegni pest oblaka,
Mi sčisti vid! — Mu nečem ga odpreti,
Ker blažena nevljudnost bivši taka.
O, Genova! derhali zlobe vneti!
Brez čednosti, zločinci razun snage,
Zakaj vam Bog pravico da živeti?
Med hujši zlost uredim vaše blage,
Ko Rima smet; sim bitje srečal krivo,
Ki množilo je z dušo paklu vrage,
S telesam pak med živim snulo živo.

Štir in trideseti spev.

Obseg:

Giudeka, zadni krog, sreda vesolnosti, Luciferov tron, Juda, Brut, Kasij.

Vexilla regis prodeunt inferni
Nasproti nam; de vidil boš Orjaka,
Mi reče varh, na levo se oberni!
Ker megle šlar se zgosti do oblaka,
Al kadar tma večerna nas obsega,
Mlin veternik se zdi deljave spaka.
Tem sličen stav mi videnja leprega;
Vetrovja zbog sim bil za vodjem tično,
Branilo scer ni nič nadležja zlega.
Sim bil — plašán izrečem to prilično —
Do tje prispel, kjer sence v ledu skrite,
So vidle se ko v steklu proge mične
Ležé so tu, stojé so tam očite,
Na nogah te, s petam na kviško une,
Clo v kolobar nektere s truplam zvite.

Ker toliko naprej sva hodne bune,
    De vodniku se je pristojno zdelo,
    Mi skazati posestnika te krune,
Omeni on: postoj, in dvigni čelo!
    Orjak le-ún je Dite! lep nekada,
    Dnes vanj pogled zahteva serce smelo.
Premenul kak sim groze v led se tada,
    Ne upati, prepeval vam de tó bi,
    Jezika ni, ki strah enak ovada.
Ja nisim bil, ne vbit, ne živ, ti v dobi,
    Ak um imaš pretehtaj moje čute,
    Ko spasa vse obup mi nade zdrobi.
Glavar ohol te vlade žalno krute
    Iz leda pers molí le polovino,
    In roke te so prej za obra snute,
Kot obrove, mu seči v ram višino.
    Zdaj sodite, kak stas de mora biti,
    Primeren de za tako je zverino.
Prej slično lep, ko zda je grozoviti,
    Ker stvarniku nasprot je dvignul glavo,
    Iz njega zlo, ni čuda, mora kliti.
Clo groze plen sim gledal to postavo,
    Obraze tri različne je imela,
    Polt predniga mi kaže boj rujavo.
Inaka dva sta tik naviš kipela,
    O plečnicah nasprotna scer si bila,
    Pa zrašena se z unim zgorej zdela.
Rumenkasta je barva tem i čila,
    Leúniga jo misliti si morte,
    Enako tem, ki unstran biva Nila.
Peruti dve ste vsakim pram al porte,
    Širejši od jadrila morske barke,
    Primerne kot so tičku take sorte.
Namest peres imele so kožarke,
    Kot matopir; te suče silno tako,
    De vihram trem so dájale povdarke,
Premenši v led Kocita gnusno mlako.
    Tekó solzé iz šest oćes ko veka,
    In peni jok mu v brade tri se jako.
Vsakterih je v čeljustih duša neka,
    Ki mane jo ko terlica predivo,
    Ob enim de odmeva trojna jeka.
Je predniga terpinčenje scer živo,
    Pa mickino v primeri unim dvema,
    Kih ledja so razkrite v kostje sivo.
Le-tá ki spred obupno muk pojema,
    Omeni varh, je Iskarjot izdajnik,
    Molí v gertan, z nogama von z obema.

Le-unih dveh je Brutus levi krajnik,
Iu černiga mu gobca visi vprečno,
Se kerči tug namere zviti tajnik.
Je Kasij druj; tem služi hrana tečno.
Nastopa noč, bo treba dalej iti,
Pretehtala dovolj sva muko večino.
Mi reče zdaj, mu z desno vrat oviti,
Presodi še okolnosti te ljute,
Ker zdejo se ugodne cilju biti,
Se spne z menoj žerjavu na perute.
Od kodra sva do kodra gomazila,
Med gošo dlak i srežjem polti krute.
Ko sva do tam ponizala se bila,
Kjer stegno se premika v kuknim sklepi,
Naravna moč je vodja tak zavila,
Kjer glava prej de nog so mu razcepi,
Plezavcu bil podoben je do pike,
Za nov se pot, sim djal, po paklu krepi.
Se derži jak; iz groze te velike
Po stopnicah težavnih le se pride,
Sopeha varh, ko kter iz muk dotike.
Votlini ker z menoj potem izide,
Me posadí na rob skalade sive,
Ter bližej se s telesam mojem snide.
Ja dvignem gled, nadjavši se de krive
Ne bom zazrel okrenbe velikana,
Pa zgor peté, in zdol so bučne grive.
Al stresla ni prikaz ne ta neznana,
Nej praša tist, ki ne razumi jasno,
Čez kteri člen sva zemlje bila gnana.
Na noge zdaj, velí mi vodja glasno,
Je dolga pot, negladka hodbi cesta,
Ur dve in pol že sije sonce krasno!
Ni hišni pod, ne tlak uglajen mesta,
Kjer bila sva, le groblje so sirove,
Spotik, overk, svitloba clo nezvesta.
Poprej ko se iz jame ločim ove,
Razjasni, varh, ga prosim stavši ravno,
Te vganjke mi, razumu negotove!
Kje led je zda? zašto je un zabavno
Obernjen tak? in-kak ti v kratki dobi
Premenulo je sonce stanje glavno?
Mi reče varh: ti sodiš de si v globi
Poprejšni še, plezaje unstran sredja,
Strahote tik, ki zemlje jedro drobi.
Si bil dokler prehajal sim ji ledja,
V obratu môm si prekoračil piko,
Ki vleče vso na sebe težo vedja.

Prispela sva na drugo plat veliko,
Le-uni sprot, ki zdaj otesa čeka,
Nedolžnosti kjer križali so sliko,
Ki svetu snag je bila plodna reka.
Sedaj stojíš na grudi zemlje male,
Ki ravno ji nasprotna je Giudeka.
Ker tu daní, so nočne ondi hale,
Ta pa ki bil mi stopnica je z dlako,
Je v stanu ki mu zgodbe so ga dale.
Na toti kraj iz viš je trešnul jako,
In zemlja, pred i ondi suha bivši,
Pokrila se je v grozi z morsko mlako;
Na strani tej se kviškoma razvivši,
Je za seboj votlino to pustila,
Oprostena gnusob se veselivši.
Je neki kraj, globejši sila sila,
Od Satana kar nora je široka,
Premerjena po vidu ni še bila;
Naznanja ist po glasu se potoka,
Ki v nižo raz kamnite jame lije,
In brizgoma peneče solze joka.
Na toti pot moj varh z menoj zavije,
De prišla bi iz puste tmine lasno,
Počitka brez on stalno dalej rije.
On spredej spè, tik njega jaz ne kasno,
Dosegel de bi prej željene mezde;
Skoz neki vdor primahava na jasno,
Kjer z radostjo zagledam svitle zvezde.

Staro- in novoslovenske jezikoslovne črtice.

Nsl. srakoper lanius,

iz srako+per, hrv. svrakoper; rus. sorokoputъ; polj. srokosz, zbog pisanega sračnemu podobnega perja, kakor je imajo veče bire gegači; zaradi per primerjaj nsl. srb. kaloper Frauenblatt'l; slovaš. kalokap, kalotok gonorrhöa, kar se v Halozah pravi cvêt; srb. šestoper buzdovan od šest pera, Art Keule; crvemperka avicula rubra. Na konci besede pristavlja se nalik na per tudi ter, ber, der: nsl. makoter Stampfklotz, inače pšaj iz pьh (-ati); hrv. grozdober Traubenleser; klasober; groboder Todtengräber; nsl. Kozoderc rod. ime.

Nsl. povir, povêrje

arundo, Schilf zur Ausfüllung der Ritzen an Fässern; Virje krajno ime; srb. vera Haarlocke, verati immitere; čes. povêrek Schlossnagel; rus. verva Pechdraht, vervь Strick, nsl. vrv isto, hrv. vir-nica Bogenlaube; stsl. vrêti concludere; polj. vrzeć, vierać schliessen, vrzeciądz, Thürkette, tore povir iz kor. vr, ker veže; pr. zbog pomena rogozъ, magj. ragaz Kitt, kar je rogoz pri posodi; magj. ragaszkodni ankleben, anhangen.

Stsl. posmagъ placenta,

iz po+smagъ. Fick II. 502 (smak) smug schwelen, schmauchen; čes. slovaš. smah Brandfleck, smaha Brandgeruch, Brandmal, smahly gedörrt, slovaš. smahnut' rösten; čes. smažiti bachen, rösten, braten, smaženka Schmalzkuchen; polj. smazyć schmoren, braten, rösten; srb. zmazati comedo: smazao čitavo jagnje; nsl. cmažiti braten, bachen.

Nsl. ščava eluvies,

čes. slovaš. štava Saft; polj. szczak Pisstopf; Pisser; srb. štava das Legen der Haut ins Wasser, um sie nachher zu gerben: metnuo kože u štavu; magj. csava Beitze; Gärberlohe; Gerbergrube; iz kor sьc (-ati). Fick II. 674 sik seigen, harnen, benetzen, befeuchten, ausgiessen. Odtod tudi ime potoku na Slovenskem Ščavnica Stainz.

Nsl. nastor Abneigung; Eifersucht,

iz na+stor (= stvor); pr. komu činiti trotzen, hetzen: „oča! Frančok pa mi čini“ = draži me.

Stsl. pazderъ stipula,

paz ni mesto pa, nego pas (paz) = pos (poz), kakor pa = po, s = z zbog naslednjega soglasa: stsl. pazderъ, pozderъ iz paz (s) + derъ, kor. dr; nsl. pazder, pozder, pezder; magj. pazdorja, pozdorja Schäbe, Age, iz stsl. pozderije; stsl. paznogъtь ungula; čes. paznecht Klaue; rus. paznogti mn. Hufe, Klauen; polj. paznogieć, — nokieć Nagel (an Fingern); lit. posnagas Pferdehuf, iz paz (s) + nogъtь; stsl. pazuha axilla sinus, iz paz+duha = pas+duha, *d* je odpadel kakor v bъz sambucus iz bъzdêti; pr. nsl. pazduha, pazuha; skr. dôs; stsl. poskonь cannabis, iz pos+konь, pr. nsl. kon+oplja, litv. paskannas unechter Hanf; rus. poskonь (männlicher) Hanf; slovas. poskonnica isto; čes. poskonnice isto; magj. paszkoncakender Fimmel; stsl. pasrъbъ Stiefsohn, iz pas+rъbъ, poslednji živelj = robъ = rabъ servus, skr. arbha puer, čes. parob Knabe, Knecht; rus. rebjata Kinder, iz rebja; rus. paserbъ, paserbica; stsl. pastorъkъ privignus; nsl. pastorek, pasterek, iz pas in pripona tor, ter: vtorek Dienstag, kotoryj, koteryj; nsl. kteri, koteri; lat. posterus; grš. *σοφώ-τερος*; lit. pastoras der letzte; stsl. pozdъ serus, strpr. pa(n)sdau nachher z vrinenim *n* kakor litv. pa*n*skarra in skarra Lumpen; *d* v pozdъ je pripon kakor v na+dъ, prê+dъ, po+dъ itd. in praz+d+ь otium, iz praz= prozъ per, durch; pr. zbog pas šče grš. *πύ-μα-τος* mesto *πόσ-μα-τος* Curt. Grundz. str. 706; Fick II. 605 navaja tudi *πον-νός* = *πόσνος*, itak ta beseda ne čita se v Passowu. Nsl. pažlj in čes. slovaš. pazur Klaue, Kralle ne spada sem, nego naslanja se na kor. paž (-iti) fügen, stopfen, pfählen; rus. pazitь fügen, Caf); čes. paže brachium.

Stsl. kъmetь, kmetь

magnatum, procerum unus; srb. kmeta, a) imenitnejši seljak, kteri v malih rečeh sode občinarjem, b) v Crnigori Schiedsrichter, c) v Bosni zove se kmet seljak, kteri sedi na tuji zemlji in v tuji hiši; nsl. kmet Bauer (Ganzhübler) Landmann; slovaš. kmet' alter Mann; Greis; Grundbesitzer; Bauer; kmetica eine sehr alte Frau; kmetstvo Greisenalter; čes. kmet Greis; Bauer; Ganzlähner; polj. kmieć Hüfner; Bauersmann; Bauernbengel; kmiotek (armer) Bauer; kmiotka Bauersfrau; stsrb. kmetь in kьmetь (Daničić) subjectus, vasallus; kmetićь servus, iz kъ+met+ь, kor. met (-ati) werfen, vsaj stsrb. kmetь podvrženec, privrženec, kar so tudi bili velikaši in boljari svojim vladarjem.

Zbog pomena sôdec odgovarja lepo temu, ki je iz są+dъ, poslednji •živelj iz dê (-ti), in srb. birov Unterknez im Dorfe, nsl. Dorfschulze magj. biró Schulze, Richter, iz br (-ati): pr. šče srb. žbir, iz ž+bir, Spion; pr. laš. sbirro, birro Scherge. Prispodabljaj šče litv. kumetys; litv. kummettys; strpr. pomests unterworfen, m. pometts, kar brez dvojščine kaže na kor. met.

Nsl. kaštuba

länglicher Milchtopf, kakor okolo Ljutomera duklj, iz ka+štuba; v Halozah štublj isto; stsl. stublь puteus; srb. stublina ein hohler aufrechter Stamm als Wasserbehälter; rus. isto. Dal' I. 750; pr. koloda (klada), kolodica Brunnenkasten; Tränke; nsl. štumblj ein länglicher Strunk; langer Krug, iz stьblo; kor. stab, stamb stemmen; stьblo; stamba Pfeiler, Stender, odtod tudi stobor, vse iz sta. Nsl. duklj = kaštuba iz dhâka Behälter, korenika dhâ stellen. Fick I. 628. — Beseda kaštuba govori se v hrvatskih Halozah na Bezjačkem, prijavil mi jo je gosp. Toplak, župnik pri sv. Lenartu blizu Velike nedelje, in več drugih draginj. Javna mu hvala za njegov trud in marljivost.

Nsl. hajzba

(Topl., govori se na Murskem polji) velika soba v razmeri proti hiški: kdo bode v toti mrzli hajzbi spal? iz ha+izba.

Nsl. nunščak

(Topl.) Täufling, v Halozah zetec, zetica, iz nunec, nunica Taufpathe, — in, in to iz na, nana, nanâ lallende Anrede der Kinder an ältere Angehörige; grš. *νάννα-ς, νέννο-ς* Oheim Grossvater; lat. nonnus nonna Erzieher, Muhme, Amme, pozneje Nonne; Slovenec govori nuna Nonne; nunščak (na Žvabu blizu Ljutomera hišno ime Nunščak) je tore krščenec, komur je kdo nunec, kum (= compater), boter (= pater); rus. njanja Kindswärterin; luž. nan Vater; rez. nun Taufpathe; rusin. nenьka Mutter.

Nsl. pamprlič

(Topl.) dickes Kind, iz pa schwellen, podvojeno pa+p=pap in okrepljeno nosnikom *m* = pamp; pr. stsl. pąpъ umbilicus; nsl. pôp, pôpek a) isto, b) Knospe, tudi pôpje, pôpovje, pôpika, — er pripon; pr. rus. pupyr penis; Bläschen; zbog *l*—a lit. pamplys, lit. pamp-ti aufdinsen. — Na to koreniko naslanja se tudi slov. pumpava, pupava Kreuzdistel; čes. pupava Eberwurzel; polj. papava Pfaffenplatte; rus. pupavka,

pupavnikъ anthemis tinctoria; nsl. pumpava, pôpava, pôpovec, čegar korenje v (Halozah) Eberwurz, stolčeno za vraštvo služi, srb. pupa (Vuk) 2) nekaka trava, u koje je korijen otišao u zemlju dolje upravo; djeca ogledaju ovu travu, koje će iščupati upravo s korijenom i vukući je gore govore: „ispupi se pupo na majčino mlijeko“.

Nsl. binec, nca

(Topl.) übermüthiger Bursche (jajčasti binci); glagol bincati springen, bincnoti (koga) ausschlagen und dadurch jemanden treffen wollen; tudi hincati se scherzen (gymnastisch): pastirje se hincajo, krave pa bincajo; bi (-ti); zbog oblike pr. svinec; sem najbrže ne spada samostav bingolice = gôsli.

R. B.

Drobtinice.

ELEN ali ELEND (cervus alces) slovanska beseda.

Spisal J. Navratil.

Trdil sem pred izvrstnim jezikoslovcem, da so Nemci besedo *elen* ali *elend* (= *elen*hirsch, *elen*thier, tudi *elend*hirsch, *elend*thier) posneli po slovanski *jelen* *), ter se naslanjal pri tem posebno na zloženo besedo *elen*hirsch, v kateri po mojih mislih druga polovica ni nič drugega nego prve ponevedoma prevod; *d* v obliki *elend* je bil pa pricepljen. — Ali on mi ni hotel pritegniti nikakor, ponavljaje, da je ta *elend* . . . stara nemška beseda.

To pričkanje me izpodbode, da sem premišljeval to stvar potém še bolje in se uveril naposled, da moja prva slutnja, — ki se mi je bila posilila že pred mnogimi leti, ko sem besedo *elen*hirsch prvič čital v Ramiševem naravopisji, **) — vendar ni bila jalova.

*) Stslov. єлєнь ali ıєлєнь (= jelenь); rus. олéнь; polj. jeleń; čes., slov. in srb.-hrv. jelen. Pis.

**) „Naturgesch.“ v. F. H. Ramisch, I. Prag, 1841. Pis.

Zasledil sem namreč pozneje, da je mojih misli tudi slavni Grimm (glej slovarja III. zv., 406.), da-si je ta nemški učenjak dobro védel in pravi ondi razločno, da se veli omenjeni živali po „slovanski" *): *los*, polj. łoś, čes. *los* . . . . .

Podomačivši tujko *elen* do dobrega s privešenim *d*, **) mislili so Nemci — tako modruje učeni Grimm z drugimi besedami — pri tako popačenem imenu na svojo domačo besedo „elend" (= nadloga) ter začeli s časom pritikati tej živali, [največji izmed vseh jelenov; — pis.], da jo meče božjast, ki jej pravijo pri nas včasih tudi „pádeča nadloga"; nekateri Nemci so pa zdeli, da ima ta žival v sebi tako moč, da lahko prežene to nadlogo.

Oživljali so neki nemški pisatelji z Ramišem vred pravo staro, a zastarélo . . . **mrtvo** nemško besedo srednjega veka *elch* (ëlch), ter se trudili, da bi se ukorenila zopet v nemščini; ali zahman. **Mrtvi ne vstajajo.** — Izpodrinila jo je menda na veke . . . slovanska presajenka.

*) To je: stslov. in ruski (лось). Pis.

) Priprosti Bečani (Dunajčani) podomačili so si celó domačo besedo „lebertran" še bolj s privešenim **k: „lebertran**k**" (nemara zato, ker ga dajó slabotni deci piti za zdravilo). Pis.

Popravki tiskovnih pomót
v „letopisu“ 1877.

Prvi dve vrsti na str. 227 prenesi na str. 228 pod 42 vrsto.

Na str. 228, vrsta 18. čitaj: u b i srb. aorist; (a ne „u b i j“).

Na str. 222, vrsta 3. od zdol. čitaj: „t a n k e g a s u k n a“ (a ne **suknja**).

Na str. 230, vrsta 8. prečrtaj „zè“.

Na str. 228, vrsta 26. namesti: „Petra II.“ čitaj: „Petra I.“

Letopis
MATICE SLOVENSKE

za

leto 1878.

III. in IV. del.

Vredil

dr. Janoz Bleiweis.

Založila in na svitlo dala

MATICA SLOVENSKA.

V Ljubljani.

Natisnili J. Blaznikovi nasledniki.

1878.

OBSEG

tretjega snopiča:

četrtega snopiča:

Tomaž Chrön,

pesnik, mecén umeteljnosti in podpornik vednosti.

Kulturno-zgodovinska študija; spisal P. pl. Radics.

Predgovor.

Ljubljansko škofijstvo, v primeri še ne zeló staro — kakor je znano, je njemu utemeljitelj šele cesar Friderik III. l. 1462 — vendar lehko skaže lep broj cerkvenih poglavarjev, kateri so se odlikovali po visôcih dušnih krepóstih in po izvanrednih svojstvih.

Da se navedó le najizvrstnejši izmed njih: Sigmund Lamberg, prvi škof, umrl je v slavi svetosti, Krištof baron Rauber, (Ravbar,) prisrčen prijatelj „poslednjemu vitezu“ cesarju Maksimilijanu I., duhovnik, vojak in diplomat v eni osobi, Baltazar Radlitz, (Radlec,) „kranjski Ciceron,“ Viljem Leslie, oster zagovornik cerkvene discipline, Sigmund Krištof grof Herberstein, blag podpornik umeteljnostim in vednostim in poleg stolnega prošta Prešírna soutemeljitelj semeniške biblijoteke, postavil je tudi v novo ljubljansko stolno cerkev, pôtler Anton Alojzij Wolf, kateri si je s svojimi zaslugami za slovenizem v našem národu pridobil nesmrtnost.

A kreposti, ki so se javile pri drugih posamezne, je strinjal v sebi vse eden ljubljanskih cerkvenih poglavarjev: bil je duhovnik po božji volji in vérski junak v najširšem pomenu besede, državnik, učenjak, pesnik, vnet, odkritosrčen prijatelj svojega, našega národa, bil je podpornik vsemu, kar je bilo lépega, dobrega ni resničnega, umeteljnosti in vednostim, visokodušen dobrotnik ubožcem, njegovo imé —

skoraj bi ga nam ne bilo treba povedati — njegovo imé je Tomaž Chrön.*)

Mnogostransko viharno življenje in neumorno delovanje tega izvrstnega cerkvenega poglavarja sem si izbral v predmet obširnemu delu, za katero nabiram gradivo že dvajset let, ali še sedaj nisem do dobra preiskal vseh dotík, v katerih je bil ta škof κατ ἐξοχην s svojimi sovremeniki, od najvišjega do najnižjega, še sedaj nisem popolnem proučil mnogobrojnih del posvetne in duhovne vsebine, katera je stvaril on. Dovršiti mi bode še mnogo preiskav, predno se mi posreči, da začnem spisovati namerjano obširno bijografijo tega v istini slavnega rojaka našega. Vendar ena stran tega takó mnogostransko plodovitega življenja Tomaža Chröna leží pred mojimi očmí, kakor odprta knjiga, in to je njegovo stališče proti najvišjim posvetnim zakladom, proti umeteljnosti in vednosti.

V prostoru te knjige, odmenjene lepoznanstvu, ali boljše, v teh četrtletnih zvezkih, imam namen, razdeljeno po naslednih oddelkih kolikor moči natanko narisati izobraževanje Chrönovo, njegove pesniške poskušnje, njegovo delavnost slovenskega pisatelja, njegove razmere do umeteljnosti, do muzike, slikarstva, stavbarstva, njegovo ljubezen do zgodovinske vednosti, njegovo gorečnost za napravo izborne biblijoteke, njegovo zanimanje za gledališče jezuitov, in še mnogo drugih stvarí.

Iz te črtice se bode razvidelo, da je mož, kateri se je, kakor verski junak in proti-reformator vedno ravnal po gêslu svojega življenja „Terret labor, aspice praemium“, to svoje gêslo imel vedno pred očmí tudi v svojih razmerah do umeteljnosti in vednosti, kajti vse, kar je on započel, ali k čemur je izpodbadal, vse je nosilo na čêlu znamenje tega prekrasnega réka:

„Terret labor, aspice praemium!“

*) Po zakonih slovenščine bi imeli sicer pisati Hren, a nadejamo se, da tudi po listinah in tiskovinah posneta pisava tega imena ne služi nikomur v spodtiko.

Tomaža Chröna izobraževanje.

Tomaž Chrön se je rodil v Ljubljani dné 13. novembra 1560.

Njegov oča Lenart Chrön je bil ljubljanski mestni svètnik, pozneje župan in poslanec deželni.

Vere je bil protestantske, v katero je prestopil, ker so mu vgajali nauki Primoža Trubarja. Bil je tudi odločen branitelj protestantski stvari in je šel l. 1565 z deputacijo „evangeljskih“ stanov na dvor v Gradec, da bi se dovolila vrnitev prognanemu Primožu Trubarju.

Lenart Chrön je bil imovit mestjan in gospodar fužin v Savi pri Jesenicah na Gorenjskem.

Tomaža Chröna mati, rojêna Schittnik (Žitnik,) je imela brata, kateri je tedaj, ko je Tomaž zagledal beli svet, bil profesor na dunajski univerzi.

Deček Chrön ni ostal dolgo v rôjstni svoji hiši v Ljubljani.

Že l. 1570 nahajamo desetletnega dečka v admontskem benediktinskem samostanu na gorenjem Štajerskem, kjer je bil isti čas nek roják Nebel predstojnik. [1])

Še v poznejših letih se je škof Chrön v ljubezni in s hvaležnim srcem spominjal dobrot, prejetih v admontskem samostanu.

Po dovršenih gimnazijskih študijah v ljubljanskih „evangeljskih“ deželnih šolah, se je podál na univerzo dunajsko.

Tam dobode rektorja doktorja Aleša Strausa, rodom Kranjca.

Njegov ujec, profesor etike in dekan filozofične fakultete, Žitnik, je v tem zapustil (l. 1572) kateder in je nastopil častno službo vladnega svétnika pri dvoru nadvojevode v Gradcu. Žitnik je v dôbi svojega profesorstva — kar se opomni mimogredóč — občil na Dunaji s tamošnjim profesorjem matematike, dr. Jakobom Straussom, učencem Budíne in Melanchtona, kar svedoči njegova zdaj že precej redka tiskana pesem „Carmen ad M. Jacobum Strauss.“

Chrön je študiral na dunajski univerzi „humaniora“ in filozofijo in je zapisan „kandidat prostih umeteljnosti.“

Chrön je bil ud družbi „bursa Agni“ in s svojimi továriši je bil vedno v prijateljski, a z nekaterimi celó v prisrčni zvezi.

Temu svedoki so mnoge pesmi, katere je Chrön zložil v dôbi

---

[1]) Glej oddelek: „Tomaž Chrön in slovenizem,“ pismo Chrönovo l. 1615 predstojniku Neblu v Admontu. Op. pis.

svojega šolanja na Dunaji in o katerih govorimo v naslednjem oddelku.

V isti meri, kakor je napredovalo Chrönovo izobraževanje, začela se je tudi že po notranji Avstriji v vérskih stvaréh vršiti prememba, se vé, najprej le v merodajnih vladinih krogih na izpodbadanje nadvojevodinje Marije.

Katolicizem se je začenjal zopet počasi vedno bolj utrjevati.

Takó se je zgodilo, da je Tomaž Chrön, ko je bil ravno odmenjen, da se pojde na neko univerzo v Italiji pravoznanstva učit — hotel je posvetiti svoje življenje državni službi — pred svojim odhodom iz Ljubljane na smrt zbolel za vročínsko mrzlico, in v tej nevarnosti storí obljubo, da bode katolišk duhovnik, ako mu Bog zopet podelí zdravje.

Res, ozdravel je, a tudi spolnil storjeno svojo obljubo.

L. 1586 se je podál v Gradec in je pričel tam bogoslovske študije. Dvé leti potem je bil že posvečen v mašnika ter župnik v Sekovi, kjer je bil tedaj škofovski sédež za gorenje Štajersko, kajti tudi še dandenes se imenuje eno škofijstvo na Štajerskem sekovsko škofijstvo.

Ali še istega leta (1588) so Tomaža Chröna imenovali kanonika ljubljanskega, namesto Primoža Trubarja,[1]) s pogojem, da imá pridigovati v ljubljanski stolni cerkvi. L. 1597 ga je imenoval na priporočilo umirajočega škofa Janeza Tavčarja nadvojevoda Ferdinand, vladar notranji Avstriji, škofa v Ljubljani.

Umrl je škof Chrön l. 1630.

Mladi pesnik.

Na dunajski univerzi je uplívalo izpodbudno občílo s tedanjimi profesorji in dijaki, kakor tudi posebe znanje njegovega ujca Žitnika z drugimi slavnimi učenjaki med brati sosednjih samostanov, da je mladenič Tomaž Chrön rad in često se klanjal pesniškemu geniju.

Pisal je svoje pesmi, kakor je veléval tedanji okus časa, v latinskem jezici, in ohranil se je nam zvezek teh mladeniških pesniških poskušenj Chrönovih, katere je l. 1586 zbral ter posvétil svojemu ujcu.

Ta pesniška zbirka se ni tiskala nikdar, a nje rokopis, katerega vsega je Chrön svojeročno pisal, se nahaje v c. k. licejalni biblijoteki ljubljanski.

Rokopis, s precèj velikimi črkami na papir razgovetno pisan, obseza 73 listov v četverki (nekatere pôle so zganene ter obliki knjige primerjene), in je vezan v svetlo-rjavo usnje, (kakor so

[1]) Stolni kapiteljski arhiv zv. VI. štev. 8.

vezane knjige iz biblijoteke barona Žiga Zoisa, od koder je tudi najbrž ta rokopis.)

Ves napis slôve:

„Libellus Poematum sive Carminum variorum generum Thomae Chrön Labacensis Carniolani L. L. Candidati.“

Rokopis obseza 54 manjših in večjih poezíj.

Sapphiška oda je mnogokrat zastopana, in v tej vrsti kakor tudi v inih: v akrostihih, anagramih, epigramih, himnah i. t. d. kaže pesnik svojo spretnost v jeziku ter se odlikuje po čistosti oblike in po vzvišenih mislih, a poleg tega kakor vsi Slovani, po množini prilik in podob.

Poznejše podam nekaj poskušenj iz te pesniške zbirke Chrönove, a tù bi samo rad še izpodbodel, da bi, kakor jih objavljajo nemški stolni samostani, tudi pri nas kaka véšča rôka izdala na svetlo mnogo nam še ohranjenih arhivaličnih spominkov cerkveno-zgodovinskega obsega, prevažnih za kulturno zgodovino dežele naše.

Za nas so Chrönove mladeniške pesniške poskušnje zanimive ne le zgolj zaradi poetične svoje veljave, temveč tudi zaradi kulturno-zgodovinske pomembe, ker nam kažó, s katerimi osobnostimi je v dôbi svojega učenja na Dunaji prijateljski občil in s katerimi sovremeniki je tudi zunaj univerze bil v bližnji dotiki.

V prvem oddelku smo že omenjali razmér njegovega ujca do Jakoba Straussa, najbrž očeta ali brata Alešu Straussu, in temu poslednjemu, svojemu rektorju, pridši v obližje, se ga je Chrön prisrčno oklênil.

Ko je Strauss, do tedaj le prostih umeteljnosti in filozofije magister, l. 1582 prejel doktorsko diplomo, zložil mu je naš pesnik voščilno pesem. [1])

Tudi še nekemu tretjemu Straussu Jakobu je napravil Chrön veselje in čast, poslavši mu čestilno pesem, ko se je bil poročil z Jero, hčerjó Rateškega mestjana Petra Sporerja; ta Jakob Strauss je bil doktor zdravilstva in filozofije in deželni zdravnik na spodnjem Štajerskem. [2])

Kakor je prisrčno občil Chrön s svojim učenikom, takó je bil tudi pobračen s svojimi tovariši družbe „bursa Agni,“ v katere imenu je „bakalavreju“ filozofije in provizorju družbe, Eliju Stanzlu, zložil godovno pesem, [3]) katera se je l. 1583 tiskala pri Štefanu Kreutzerju na Dunaji. Ta je bila druga njegova tiskana pesem.

Njegova prva tiskana pesem je namreč eno leto prej (l. 1582) prišla na svetlo, (tudi iz Kreutzerjeve tiskarne). Bila je to voščilna pesem, ko je bil Chrönov rojak in tovariš Janez Markovič

---

[1]) Štev. XXXXIII.
[2]) Štev. XXXXII. l. 55, 56.
[3]) Štev. VIII. l. 12.

iz **Radovljice** na Gorenjskem po drju. Alešu Straussu promoviran v doktorja filozofije; konec napisa slôve: „observantiae et conterranei amoris ergo scriptum per me.“ — [1])

Obseg tej pesmi dokazuje, kakó vèšč je bil Chrön v rimski mitologiji, katere podobe nam vodi pred óči z odlično spretnostjo.

Drugim tovarišem piše nežne, pomembne pesmi, n. pr. Pavlu Blóu in Štefanu Gallu, [2]) katera zapuščata Alma mater na Dunaji in sta namenjena iti v Tubingo. (Štev. II. l. 2.)

Ta prijateljska pesem, katera se odlikuje po posebni lepôti, slôve:

In Discessum Vienna Austriae.

Tubingam lectissimorum Juuenum Pauli Blo et Stephani Gallj.

Mane erat et nitidum Phoebus lustravit Olympum
Ordine coniunctis quattuor actus equis
Luce polum rosea pinxit, terrasque iacenteis
Insuper et clavis expulit astra rotis
Aurea splenduerat croceis Aurora capillis
Et circumfuso rore madebat humus.
Cum mea de molli releuassem membra grabatho [3])
Et peterem fontes lenesonantis aquae
Tum mox coeruleas sursum delapsa per auras
Constitit ante oculos candida Nympha meos
Candidior nivibus, flavis decorata capillis
Cui uel non tonsis cedit Apollo comis.
Hanc ego conspiciens, uultum mirabar in illa
Collaque cum manibus pectora tota simul.
Dixi ego: diuinus quis spiritus incolit artus?
Talia dicentis permeat ossa pauor.
Illa sed est blanto uultu solata timentem.
Et retulit placito talia verba sono:
Excute nunc tristes moneo de pectore motus
Et versu promptas praemeditare vias,
Arma resume citus, sinuel et Tritonia tela
Cur tua sic somno Musa sepulta iacet!
En duo praeclari Juuenes, quos maxima nostri
Cura tenet, certum nunc iter instituunt.
Qui studio nostrum summo coluere Lyceum
Quot gremio nobis alta Vienna fouet.

---

[1]) Štev. V. l. 5—8.

[2]) Blo menda ni šel v Tubingo, ker ga Elze v svojem izpisku iz matrik v delu „Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain 1877“ ne imenuje; a sicer beremo tam l. 1580: „Stefan Gallus Clausenburgensis Transsylvanus.“

[3]) Postelja.

Et bene jam notum est patrios liquisse penates,
Quo uel in ignota nos regione colant.
Haec mens illorum est, haec stat sententia firme
Hinc etenim uentis candida uela dabunt.
Ergo age tu gelide procul hinc formidine pulsa
Arripias laetus, quam tibi monstro lyram.
Et Juvenum cane discessus, et itinera longa
Prospera foelici numine laeta iube.
Haec ubi dicta suis retulisset Nympha labellis
Max celeri tractu regna superna petit.
Ergo Deae monitis, tandem mea labra resoluo,
Nympharum, Juvenes, splendida turba nouem
Pergite foelices (si qua prece fata leuantur)
Et laeti patria ducite ab urbe pedem.
Ille DEVS superum, nutu qui concutit orbem
Reddat iter foelix: hoc duce ferte viam.
Hinc abeant casus, abeantque pericula cuncta
Vestraque supremus prosperet acta DEVS
Ite bonis avibus, simul et per longa ualete
Tempora, quos placide culta Minerva fouet
Ergo valete boni fratres, dulcesque parentes
Et pia Musarum caetera turba vale
Musarum grex culte vale atque urbs celsa Vienna
Jam jam discedunt. Tu pie Christe fave."

Jednake vêrze v slovó piše Chrön svojemu rojaku Tomažu Kapelleju, kedar ga imenujejo magistra; zloži mu oktostih, katerega uglasbi promoviran čev brat; [1]) dalje Volbenku Püttlerju s svojo sliko; [2]) Juriju Nidiju, kateri je postal duhoven, „in primitias militis Christi militiam ingressi", kakor se bêre napis; [3]) v spominsko knjigo Juriju Wiesingu več komadov [4]) i. t. d.

A ne le na hram univerze je bil omejen Chrönovega pesniškega genija vzlet, služil mu je tudi, da je visôcim, mogočnim osobam izražal svoje čestenje.

Takó n. pr., je slavíl s pesmijo poroko cesarskega tajnika Melhijorja Alaude, ko je vzel vdovo Schrottnerjevo za ženo, [5]) in takisto tudi poroko cesarskega dvornega vojnega svétnika Danijela Schlegerja, ko je bil v zakon vzel Marijo, hčer cesarskega ceremonijskega mojstra Pocusota, [6]) za kateri čestni dan je zložil še drugo pesem, ki se je potem (l. 1584) tudi pri Kreutzerju tiskala.

[1]) Štev. XI.
[2]) Štev. XII.
[3]) Štev. XVI.
[4]) Štev. XXXII—XXXIV.
[5]) Štev. III.
[6]) Štev. VI.

Pozdravil je Chrön s svojimi vêrzi tudi krst Anice-Marije Auerjeve, hčerke Janeza Auerja, cesarskega učitelja.

Dvor je pesnika Chröna spoznal že l. 1577, ko je v prekrasni sapphiški odi slavil krst nadvojevode Ferdinanda, svojega bodočega visôcega podpornika, poznejšega cesarja Ferdinanda II., sina nadvojevode Karola, vladarja notranji Avstriji, in Marije bavarske.

Ti vêrzi dunajskega „študenta“ so se — naravno, po posredovanju njegovega ujca — tedaj, ko se je vršilo sveto dejanje, obésili v cerkvi na primernem mestu. Iz notranjih in zunanjih vzrokov naj se vsa ta pesem tudi objavi v tej črtici.

Pesem imá tá-le obseg:

„Ode Sapphica.

In honorem Serenissimi Archiducis Austriae Caroli filii Ferdinandi cum anno 1577 salutari fonte ablueretur in templo affixa.

Voce iucunda cecinisse turbam
Caelicam scimus, genitrix Maria
Dum DEI patris peperit potentem
Numine prolem

Laeta sanctorum domus Angelorum
Tunc erat, cantus melici sonabant
Quo recens Christus DEVS esset infans
Natus in orbem

Corda pastorum fuerunt amore
Gaudio magno quoque mox repleta
Nuncius coeli noua dum tulisset
Aethere ab alto

Persici reges regione longa
Fulgida stella duce visitantes
Hunc recens natum Dominum, profundum
Munera trina

Tantus etsi iam fuit haud triumphus
Cum novus princeps satus orbe nobis
Attamen plausus aliquos dedere
Numina coeli

Millies salue soboles tenella
Caroli patris generosa proles
Millies salve decus et Mariae
Archiducale

Antequam Phoebus veniebat ortu
Aureo mundum in patulum sereno
Plurimos uultu (quia te petebant)
Exhilarasti

Nonne gaudebat polus incitato
Astrifer cursu celebrique plausu
Cuncta splendorem rutilum ferebant
Astra referto?

Omnis aufugit timur et recessit
Tunç metus cordis lachrymasque moestas
A genis moestis soboles Mariae
Splendida tersit

Hunc novum natum fore non putatis
Principem magnum patriaepue patrem
Graezy nostri fore non putatis
Dicite Musae?

Tu reges Christi populum sereni
Principis proles, iuvenilis aetas
Si in virum cresces ualidasque reddent
Tempora vires

Graezium gaude, peperit Maria
Indolis celsae soboles Maria
Caroli nostri generosa coniux
Styria gaude

Ecce habes qui te poterit tuerj
Bella si uellet patriae mouere
Martius saevus, truculentus hostis
Carnia tellus

Hunc tibi servet moderator orbis
Integrum vitae scelerisque purum
Principem natum fideique nostrae
Religiosum."

Od tedaj je prihajal Chrön časi z dvorom v Gradcu v dotiko, kajti imel je trden sklep, da dovrši pravoznanstvo v Italiji in potem pod pokroviteljstvom svojega ujca Žitnika, kateri je v tem postal mejni grof in apostoljski protonotar, nastopi službo pri „vladi".

Za ono, princu nadvojevode posvečeno pesmijo, je spisal Chrön dvogovor v vêrzih, kakó govorí namreč nadvojevoda Karol s svojim mladorojenim sinom o boju proti Turku, katerega je pričeti. [1])

A kakor je skušal s proizvodi svoje Muze pridobiti si prijaznost najvišje gospôde, takó tudi ni zabil obližja kneževega.

Tú nahajamo imena Volbenka Schranza in Volbenka Jöchlingerja.

Ko se je prvo imenovani, vice-kancelar, poročil v sredo po sv. Katarini l. 1584 z Marjeto Pappenheimovo, in drugi, od-

[1]) Štev. XXIV.

vetnik krone in fiskus, z Ano, hčerjó sodníka Hijeronima v Schottwienu, dné 6. januvarija l. 1585, njima je zložil naš Chrön ženitninske pesmi;[1] Jöchlingerjevo poroko je slavil poleg tega še v sapphiški odi, ki obseza pogovor potnika s Semmeringom, s poročencema in z mestom Schottwienom. Obžalujem, da mi ni moči té izborne pesmi tú ponatisniti vse — odlomki bi ne zadostovali — ker napisana je tesnó na osmih stranéh.[2])

Dalje je zložil Chrön za Gradec voščilno pesem pridigarju vojevode, jezuitu P. Janezu Saxu,[3]) in žalostinke o smrti cesarskega svétnika in kancelarja Bernarda Waltherja,[4]) kakor tudi o novem letu 1585 mali Mariji Žitnikovi — svoji sestričini — voščilno pesem za rôjstni dan nje očeta,[5]) svojega ujca, katero je dekletce očetu izročilo, in tetrastih, ki ga je deklamovalo.

V domovino je dvakrat za rôjstni dan pesniško pozdravil opata Lavrencija v Zatičini,[6]) svojega blazega mecéna in — kar je tedaj, se vé, še „skrival bodočnosti zastor“ — svojega poznejšega „sodelovca v vinógradu Gospodovem“ za povzdigo stare katoliške vere na Kranjskem.

A v začetku leta 1585 je prišel Chrön sam v Gradec, kjer je napisal učencu svojemu Dezideriju Garzoniju, sínu viceglavarja Hijeronima Garzonija v Gradiški, pesnišk „pozdrav“,[7]) katerega je deček govoril pri prihodu komturja nemškemu redu in glavarja v Gradiški, Janeza Cobenzla iz Proseka v Gradiški.

Meseca februvarija istega leta je Chrön odpotoval iz Gradca. Njegov govor za slovó ujcu je datiran dné 18. februvarija l. 1585 in imá naslov: „Ode sapphica, qua Magnifico, Nobili, Clarissimo atque excellentissimo Dno. Dno. Casparo Sitnikh etc. etc. Maecenati meo perpetua fide colendissimo se suaque studia penitus Italiam petiturus commendans etc.[8])“

Neposredno pred svojim odhodom iz krasnega Gradca je Chrön zložil eno najlepših svojih pesmi, katera imá le tá pogrešek, da je nekoliko preveč raztegnjena. Naslov pesmi je: „Zmaga ljubezni.“[9])

---

[1]) Štev. XXV, in XXVIII., XXIX.
[2]) Štev. XXX. l. 31—38.
[3]) Štev. XXXV.
[4]) Štev. XXXVI.
[5]) Štev. XXXIX.
[6]) Štev. XLI in L.
[7]) Štev. XLV.
[8]) Štev. XLVI. l. 63, 64.
[9]) Štev. XXVII. l. 25 do 33.

Uvod te pesmi popisuje Gradec:
„Non locus Austriacis iucunda extat in arvis
Tempe ego Thessalici sic reor esse arvis soli,“
takó preslavlja prijetno mesto ob Muri. Tam se je nedavno izprehajal v bližnjem gozdiču in logu in je légel v travo, jokal je in potem mu v spanji ugasne okó. V sénu se mu je prikazala Nimfa, veleča mu, iti v Italijo. Vidi jo zatorej pred soboj:
„En stetit ante meos oculos pulcherrima Nympha
Nymha puellaris gloria prima chori
Os humerosque Deàe similis cui tincta cruore
Sidonia, circum candida vestis erat
Ornabant lacuam Pharetrae celeresque sagittae
Atque decus capitis pictus Adonis erat.“
Rêče pesniku:
„Surge age et Italium celebrum mirare triumphum
Isthac uictores qui modo ducet equos.“

Slušal je glas Nimfe — a žal! hrepenenje po lepi Italiji („bella Italia“) se mu ni spolnilo. Kakor smo že omenjali, položila ga je bolezen na smrtno posteljo, in jedva rešen smrti, stopi, izpolnujoč svojo obljubo, v duhovenski stan.

Sedaj se je tudi zapréčila pesniška njegova delovnost v novem težkem stanu. Od tedaj se le redko še nahajajo pesmi iz njegovega peresa. Bogoslovec pridši iz Gradca na počitnice v domovino, je napisal pri obisku v Zatičini prelatu Lavrenciju vêrze pod njegov grb v knjigo Julija Cezarja [1]) in tetrastih v cerkev Muljavsko pri Zatičini, kjer spominja zgodovinsko znamenitih dní té božje hiše in nje okolice, in sicer l. 1473, ko so Turki napali Muljavo; l. 1511, ko je po vsem Kranjskem razsajajoči potres pribobnèl tudi do tega kraja, in l. 1577, ko je silna množica kobílic pokončala bližnjo poljé.

Pesemsko zbirko v c. k. licejalni biblijoteki ljubljanski sklepa epigram na poróko nadvojevode organista v Gradcu s hčerjó nekega Kranjca, muzika Lovrenca Plautza (Plavca.)

Ali, da-si tudi je zahtevalo delo proti-reformacije, katero je pripalo Chrönu skoro po okončanih teologičnih študijah, vse moževe kreposti in ga je odvračalo od pesniškega delovanja, vendar je še časi, kedar „ga je obiskala Muza“, pisal kake vêrze.

Nekateri dokazi o tem so se nam ohranili.

V drugem oddelku priobčim opevanje Chrönovo, posvečeno národnemu junaškemu dejanju pri Sisku, a sedaj sklepam tá oddelek z vêrzi, namenjenimi „Martinu Lutru“.

Ta akrostih je zapisan na notranjo stran zadnje platníce v njegov odtis Dalmatinovega luterskega sv. pisma, kateri imá na notranji strani sprednje platníce posvečenje Juriju Rainu v Strmolu o novem letu 1584., pisano od Dalmatina svojeročno.

---

[1]) Štev. LI.

L. 1829 je poslal knjigo ljubljanski kanonik Albert kakor eksemplar Chrönov našemu rojaku Kopitarju, kar je ta zaznamoval pod vêrzi Chrönovimi; a sedaj je knjiga v c. k. ljubljanski licejalni biblijoteki. [1])

Chrönova „sramopesem“ na odpadnika Lutra slôve:

„Lavdes ac Tituli Martino Luthero Haeresiarchae congruentes.

Lubricus hic erro est, nebulo sentina maloruM
Vipera, foex hominum, basiliscus, apostata: JudA
Ter pejor: mendax, Antichristique ministeR
Haeresibus pia conspurcat male dogmata spargiT
Et scelerum incendit facibus, contemptor honestI
Regna, urbes, populos: Christi et uenerabile numeN
Votifragus temnit, uestitus Doemonis astV
Sed quae periuro sunt praemia? Pocula LetheS.“

Tá pesem je nastala najbrž v dnéh najostrejšega „reformacijskega delovanja“, ko je Chröna srdila opozicija tedaj še evangeljskih stanov in je svojo jezo javil tudi v prozajičnih spisih, spominih o stanju Kranjskega v istih dnéh, kar v rokopisu hrani c. k. dvorna biblijoteka na Dunaji.

Gledališče jezuitov.

V načrtu vzgoje pri jezuitih so imele vêlik nálog vaje v govorništvu in deklamacije in poleg tega pri slovesnih prilikah gledališke igre, katere so tudi iz svetnih krogov namene jezuitov pospešujoči „lajiki“ podpirali duševno in materijelno.

Po smrti nadvojevode Karola notranje-avstrijskega l. (1590) je začelo jerobstvo njegovega sina Ferdinanda poleg vodstva matere njegove Marije, tega „vzora krščanske kneginje“, kakor jo nazivlje njé bijograf Hurter, ostrejše postopati s protestanti tréh dežêl: Štajerske, Koroške in Kranjske, in takó se je upeljava katoliške vere po Kranjskem vedno hitrejše razširjala.

Skoro so sklenili ljubljanski škof Janez Tavčar, stolni kapitelj, katoliška frakcija stanov in ljubljanski mestni magistrat, da pozovó jezuite na Kranjsko, kateri so se potler tudi v istini l. 1590 v Ljubljani slovesno umestili ter so l. 1596 prevzeli vodstvo gimnazije.

Ne spada sèm, pisati o tem, kakó so jezuiti z izvrstnimi svojimi učnimi močmí kakor z odlično metodo, najtežjo disciplino učencem storiti ljubo in prijetno, tú v deželi takoj si pridobili

[1]) Štev. 10053. II. C. 62.

srca in nagnenost starišev. Tudi ni tú mesta, obširniše razlagati, kakó so umevali razdeljevati u č í l o in v e d r í l o (po svojih prijetnih poletenskih bivališčih v S l a p i h, v T i v o l i j u, v P l e t a r j i h itd.) ter si takó še bolj naklanjati hvaležnost in ljubezen mladine in roditeljev.

Té vrste naj pokažó, kakó so jezuiti z g l e d a l i š k i m i i g r a m i na svojem odru vedeli uplívati na starost in mladóst jednako vspešno.

Dragoceni kostumi, čarobni v pravem pomenu besede, v katerih so vršili svoje „igre", prekrasne dekoracije, mnogovrstna mehanika, efekti razsvitljave, ogromni broj osobstva, plesi, (baleti), ljudi in živali predstavljajoči igralci, poleg tega še izvrstne igre d o m a č i h pisateljev, ali n a g l o d o v r š e n i p r e v o d i kakih iger, katere so imele vêlik vspeh na d u n a j s k e m, u m e t e l j n o s t i ljubečem dvoru, vse to je bilo gotovo najbolјši povod, da je gledališču jezuitov iz vseh stanov ljudstva prihajalo vedno več čestiteljev in prijateljev.

A razven tega so očetje družbe Jezusove od leta do leta s tem delom svojega vzgojevalnega načrta dosézali viden pedagogičen vspeh. Od leta do leta so prihajali iz njih izvrstnih kolegij finejše in elegantnejše izobraženi v govoru in vedenju ugíbičnejši učenci, svedoki njih izborne didaktične spretnosti.

Ni dakle čudo, da je kranjska dežela od leta do leta svoje subvencije za učne namene, posebno za gledališčine igre, od navadnih 500 gld. za eno igro, zviševala do 1000 gld. [1])

Tudi premije, katere so imenitni podporniki: škof, deželni glavár, prelatje bogatih samostanov v Z a t i č i n i, K o s t a n j e v i c i in B i s t r i dajali učencem, in katere so se delile pri končnih teh predstavah, so postajale vedno višje cene. Najdražja učenjaška dela, katera je tedaj s a l c b u r š k i ali f r a n k f u r t s k i književni katalog naznanjal, so kupavali meceni in jih delili najizvrstnejšim učencem kolegija jezuitov in igralcem jezuitskih dram.

Eden največjih podpornikov in prijateljev teh gledališčinih predstav jezuitov je bil naš škof T o m a ž C h r ö n.

Kakor že o njih prihodu na Kranjsko jezuitom odkritosrčen čestitelj in družník ter pospeševalec vseh njih namér, takó je tudi duševno in materijelno podpiral njih delovanje v izobraževanju mladosti pri prostih deklamacijah in posebno v hoji na „koturnu."

Duševna svežest in ob jednem prijazno-veselo bitje C h r ö n o v o sta ga storila sprejemljivega gledališčinega obiskovalca, ki je vnémal tudi svoje obližje. Smijál se je z veseljaki burkam pustnih komedij, jokal je z ginjenimi gledalci pri kaki igri iz zgodovine klasične dôbe, na njegovem obrazu se je brala mirna zadovoljnost in vedróst, kedar so šle mimo očí gledalcev vzvišene podobe krščanske legende, ali sv. pisma, katere so s prisrčno-pobožnimi dijalogi svojimi povzdigale srcé v pobožnosti.

---

[1]) Zapisniki deželnega zbora v deželnem arhivu ljubljanskem.

Chrönovi zaznamki v „letnih knjigah“ („Jahrbücher“) in v koledarjih, ter notice v jezuitskih analih, so nam o Chrönu gledališkemu mecénu in obiskovalcu gledališča ohranili mnogo prezanimivih dât.

Prva notica, da je Tomaž Chrön obiskal gledališče, je pisana l. 1601, ko je bil navzočen pri igri „Euclionis Dialogus [1])“

V poslavljenje praznika sv. Rešnjega Telesa l. 1603 je prišla na oder igra „Dvojčka Imma in Junna“, in pisatelj igre je imenovan „Venerabilis Beda“; [2]) ob sklepu šole istega leta (1603) se je pak z velicimi dekoracijskimi pripravami igral dramatičen proizvod, kateremu je bila snov vzeta iz cerkvene zgodovine, in sicer ikonoborstvo, pod naslovom: „Constantini persecutio in s. imagines.“ [3]) Igra, katera je ob jednem obravnavala važno dôbo rimskega državnega življenja za vlade cesarjev in ki je bila tudi zanimiva v lokalno-patrijotičnem obziru za Ljubljano, je prišla na deske, „ki pomenjajo svet“, pri jezuitih dné 16. novembra l. 1606, imenovana „Theodosius Imperator“; v tej igri se je med ploskanjem slušalcev predstavljal rimski cesar Teodozij.

Dvé leti po cerkvenem zboru v Akvileji (l. 381) je nastal v rimski državi punt med mestjani, in v ta punt je bilo zapleteno tudi mesto Emona (Ljubljana).

Cesarja Gracijana so umorili v Lyonu in rimski vojskovodja Maksim je hrepenel po žêzlu in kroni. Šel je iz Britanije proti Akvileji, jo je oblegel, prišel je čez Juliške planine in je oblegel Emono, Ptuj in Sisek.

A Teodozij prihití od iztoka, potolče usurpatorja pri Sisku (Siscia), a njegovega brata Marcelina pri Ptujem, ter potem praznuje slaven uhod v Emono. To v zvestobi utrjeno mesto, katero je Maksim zeló strašil, jedva izvedši, da se bliža osvoboditelj, se vda glasnemu veselju. V trumah, pevajoči in z godbo, so vreli razveseljeni prebivalci spasitelju naproti. Tú mu je peval zbor slavilne pesmi o zmagi, tam je drug zbor prepeval tiranu Maksimu mrtvaške pesmi in razlegalo se je mrtvaško vpítje. Svobodno plemstvo (patriciji), mestni svétniki v belih oblačilih in duhovniki v prazničnem ornatu so spoštljivo sprejeli cesarja pri mestnih vratih, olepšanih z zelenimi venci. Po ulicah so bile pogrnjene preproge; plamen bakelj je razsvitljeval noč. Ljudstvo se je gnêtlo po cestah: starci so bili radostni, da so doživeli ta dan, mladeniči so si želeli dolgo živeti, da bi prav dolgo služiti mogli cesarju. Matere in hčere so bile vesele s svojci.

---

[1]) Koledar, stolni kapiteljski arhiv.

[2]) Nečásek, Gesch. d. Laib. Gimnasiums (aus den Jahrbüchern der Jesuiten.) Programm und Jahresbericht des k. k. Obergimnasiums zu Laibach 1860. p. 8.

[3]) Nečásek l. c.

Ta živi popis veselega upeljevanja rimskega imperatorja po ljubljanskih prebivalcih, vzet iz Pacatove panegirike o Teodoziju, je bil jeden glavnih prizorov v drami jezuitov o cesarju Teodoziju, in je, kakor se dandanes v gledališčinem jargonu govorí, „vnémal slušalcev prepolno hišo“ s svojo lokalno barvo kakor tudi ne menj s sceničnim efektom.

L. 1611 je bilo dogotovljeno novo poslopje v Tivoliju (Podturnom), vedrílnica v sredi lepega prijetnega gozda, katero je škof Chrön dal sezidati jezuitom, in nad glavnim uhodom krasnega gradu se je ponosno dvigal iz kamena iztesani po koncu stoječi lev Chrönovega grba.

Dné 5. septembra se je slovesno praznovalo blagoslovljenje tega novega posestva pobožnih očetov jezuitov. Istega dné se je sklenil deželni zbor, in potem je bila velikanska pojedina z dvogovorom na prostem (poletno gledališče), v vedrílnici, od kodar se vidi vsa lepa panorama ljubljanskega mesta.

Škof Chrön je zaznamoval ta dogodek v svojem koledarju [1]) in navaja tudi najimenitnejših osob, katere so bile navzočne pri tej slovesnosti. Bili so: deželni oskrbnik Herbart Auersperg, deželni opravnik Jurij Andrej Kacijanar (Katzianer), njegov svak baron Lamberg, Nikolaj pl. Eck, Jakob pl. Edling, Danijel Gall in še mnogo drugih („et alii permulti“).

Te zastopnike dežêle, na čêlu s škofom-mecénom, so, kedar so se približali, Podturnom na prostem zbrani mladi igralci v svojih kostumih sprejeli, alegorično opravljeni, v znamenje, kakó jih dežêla ceni, [2]) in potem so jih slovesno vêdli v poletno svoje gledališče. „Excepti scenice fuimus perhonorifica“ — piše Tomaž Chrön v svojem koledarju na koncu dotične beležke o praznovanju tega dogodka.

Lepó je praznovala bela Ljubljana mesec majnik l. 1613.

Istega dné je namreč položil škof Chrön temeljni kamen sedanji Št.-Jakobski farni cerkvi, ki so jo tedaj imeli očetje Jezusove družbe.

Nadvojevoda Ferdinand, vladar notranji Avstriji in vêlik podpornik jezuitom, je poslal svojega namestnika k tej slavnosti, in sicer opata iz Zatičine, kateri je navzlic svoji bolehnosti — se vé, z največjim veseljem — izvršil vladarjev čestilni ukaz, tem bolj, ker je bil gospod opat sam poseben prijatelj očetom jezuitom in tudi posebe prijatelj in podpornik njih gledališkim igram.

To slavnost pokladanja temeljnega kamena je sklepala ko-

---

[1]) Muzejni arhiv.

[2]) Takošnih sceničnih alegoričnih glorifikacij kranjskih deželnih stanov in njih predstojnikov sodržujo mnogo rokopisi kneza Auersperga biblijoteke v knežjem dvoru v Ljubljani. Op. pis.

medija „Savel in David“,[1]) katera še je „izvrstno igrala“; v vêliki kolegijski dvorani je bilo igrališče.

In kakor pokladanje temeljnega kamena, takó se je sklenilo tudi dovršenje zidanja cerkve jednako slovesno z gledališko igro v dvorani kolegija; to je bilo v nedeljo po prazniku sv. Martina l. 1615, in igrala se je komedija „Judita“.[2])

Prihodnje leto 1616 je zopet razveselil nadvojevoda Ferdinand mesto Ljubljano s svojim obiskom, (— prvič je bil sèm prišel na poklonstvo l. 1597 —) in tudi takrat se je na čast deželnemu knezu napravilo mnogo slovesnostij.

Med temi ni bila poslednja slovesna gledališčina predstava pri jezuitih, kjer se je igrala v navzočnosti nadvojevode drama: „de Gedeone“,[3]) in na svoji strani sedečega je imel visôki nadvojevoda svojega posebno ljubljenega in spoštovanega škofa Chröna, kakor so tudi sicer on, njega mati in graški dvor temu odličnemu cerkvenemu knezu vedno javno pred vsem svetom skazovali svojo prijaznost.

Kedaj se je Chrön poslednjič udeležil gledališčnih predstav, o tem nam poroča beležka njegova v koledarju l. 1626, ko je že zeló bolehal (umrl je l. 1630), in sicer je pisano tamkaj:

„Dem Schulmeister Purificationis Mariae dass Er einen Dialogum Adam et Evae exhibirt geben 4 fl.“

Ta beležka nam ob jednem svedoči, kakšni so bili tedaj honorari pesniku in voditelju gledališčinemu privatnih šolskih odrov, katere so tudi imeli; da govorimo v sedanjem gledališčinem jezici, za „začasna glumišča“ v primeri z odrom prve vrste, kakoršnega so vzdrževali jezuiti.

Škof Chrön in slovenizem.

Kranjski Luter Primož Trubar in njegovi privrženci so spoznali, da je nepogojno potrebno za razširjanje novega uka, govoriti z našim ljudstvom v njegovem dragem máterinem jezici.

Le tem načinom se jim je zdel mogoč vspeh njih dušnega napora.

V tem sestavku nam ni moči, obširno pisati o tej stvari.

Znano je iz mnogih večjih publikacij prejšnjega časa — iz Schnurrerjevega dela „Bibeldruck“ in druzih spisov — kakor tudi ne menj iz novejših dél o tej dôbi kranjske zgodovine, posebno iz preiskav pastorja Elzeja, ki so si pridobile splošno pohvalo v učenjaških krogih in katere je upotrebljal g. Dimec v svoji „Geschichte Krain's“, iz prevažnih objav g. dr. Kostrenčiča v Zagrebu o jugoslovanskem knjigotisku v XVI. stoletju, in po nekoliko iz sestavkov pisatelja teh vrst, kaj in koliko sta

---

[1]) Koledar Chrönov, muzejni arhiv.
[2]) Nečásek l. c.
[3]) Nečásek l. c.

storila naša Trubar in Dalmatin ter njih pomočniki na polju slovenskega jezikoslovstva in pisateljstva.

Reformaciji naslednica je bila proti-reformacija.

Tomaž Chrön, duša proti-reformaciji, slučajno postavljen na odpadšega kanonika Trubarja mesto, je, kakor njegov protivnik, takoj spoznal, da je vspešno proti-reformo moči izvršiti z vspehom samó na národni podlagi.

Zategadelj je Chrön, ko je bil še kanonik in „apostoljski pridigar", dobil po svojem trudu privolílo, da se tudi dalje v stolni cerkvi oznanjuje ljudstvu božja beseda v slovenskem jezici.

On sam, čegar sprétnost je vse poznalo, on sam je bil govornik ljudstvu s propovédnice.

Množica slušalcev je vrela k njegovim pridigam v cerkev sv. Nikolaja, in isti, ki so prej bili slušalci protestantskih pridigarjev, so poslé čuli z veseljem staro katoliško božjo besedo v svojem ljubem domačem jezici, kakor so jim prejšnji čas novi uk razlagali tudi reformatorji.

Kedar so Chröna imenovali škofa in ko so jezuiti na njegovi strani začeli na novo utrjevati katolicizem v naši dežêli, imeli so ti móžjé na slovenščino posebno pozornost.

Nevtrudljivi verski bojník — kakor vidimo iz njegovih zapiskov [1]) — je n. p. štiri dní zapóred, dné 24., 25., 26. in 27. decembra l. 1600, ko je divjal najhujši boj, „v stolni cerkvi vindiški pridigoval."

Poznejše je pridigoval vsako nedeljo in ob praznicih.

Sam piše namreč v svojem škofovskem poročilu papežu Pavlu V. o stanju ljubljanskega škofijstva l. 1616: „Ob takih slovesnih dnevih (ob nedeljah in praznicih) se pridiguje v tej stolni cerkvi v slovanskem národnem jezici in sicer že mnogo let, kar vedno opravljam jaz, škof, sam, ali, kedar mene ne bi bilo, storí to moj generalni vikar ali kateri drugih kanonikov, in vselej je zbranega mnogo ljudstva." [2]) In dalje piše škof v omenjenem poročilu svojem: „Popoludné (ob teh praznicih) se v cerkvi sv. Jakoba (pri jezuitih) tudi razlaga ljudstvu krščanski nauk v slovenskem jezici."

V nekem rokopisu c. k. dvorne biblijoteke na Dunaji (Liber totius Archivy Soc. Jesu Labacensis) je uložen s prvo rôko najbrž od Chröna samega pisan list „Propositio de Conventu Labacensi", kateri je sprožil to vprašanje.

V tem predlogu se bêre poleg drugih stvarí: „Jam vero ad opulum instituendum et in his quae salutis sunt adinvandum, oncionatores duo necessarij erunt, Germanicus unus et Slaus alter, quos Societas pro sua commoditate dabit."

Izrečno sta se zatorej v tem predlogu zahtevala od jezuitov eden nemški in eden slovenski pridigar. Tudi se njim s po-

[1]) Koledar Chrönov — stolni kapiteljski arhiv.
[2]) Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1854, p. 46.

četka, a le s početka dovoljuje, pozvati jednega samega pridigarja, kateri, da more koristiti, imá toliko znati obá jezika, nemškega in slovenskega, da lehko v obéh oznanja ljudstvu besedo božjo.

Jezuiti so bili poslušni tej uredbi in so pozvali posebnega slovenskega pridigarja in ekshortatorja.

Ta je bil P. Nikolaj Koprivec.

Kar se tiče tega duhovnika, nahajamo njegovo imé že l. 1603 v pisani prošnji škofa Chröna do predstojnika jezuitov v Rimu, Petra Himeneja, in sicer naš škof prosi: „naj P. Koprivec, (katerega so hoteli premestiti), zaradi svojega znanja slovenščine še ostane v ljubljanskem jezuitskem kolegiju.“ [1])

Vendar Chrönova proti-reformatorska delavnost ni bila omejena na samo govorjeno národno besedo.

Hotel je tudi ob jednem s pismom v domačem jezici uplívati na svoje ljudstvo.

Skoro po začetku proti-reformacije, ko je bilo dovršeno prvo delo, da so prognali evangeljske pastorje, podrli njih molílnice, sežgali njih „neverske spise“ — bila je to železna dôba, v kateri so vladale železne roké — ko se je moglo zopet postavljati novo slavno poslopje katoličanstva, se je poprijel škof Chrön, združen z mnogimi v slovenščini véščimi in za vero vnetimi duhovniki svojega škofijstva pôsla, spisovati v katoliškem duhu in v máterinščini ljudstvu slovenskemu zánj namenjena sveta pisma.

Prvi izmed vseh je bil Chrön sam, ker je prevèl evangelije in liste za nedelje in praznike v slovenski jezik.

Ker tedaj v Ljubljani tiskarne ni bilo, (tiskarna Manneljeva (Mandelčeva), katero so bili ustanovili „reformatorji“, je po kratkem delovanju nehala, je tá okolnost delo zeló préčilo.

Škof, kateri je imel v Gradcu mnogo znancev, sklene, da izdá tamkaj svoje delo na svetlo.

Kakó je napredovalo tiskanje „evangelij in listov“, o tem nam mnogo zanimivega poročajo beležke v „škofovem koledarju.“

Tiskalo se je škofa Chröna delo v tiskarni Jurija Widmannstätterja (sedaj Leykam-Josefsthal v Gradcu.)

Tisek je stal 240 gld., papir 200 gld. nemške veljave. P. jezuitov Janez Čandik, kateri je v Gradcu oskrboval to zadevo in jo nadzoroval, je prejel gratifikacijo „pro viatico“ 20 gld.; razven tega še 45 gld. Vožnja knjige v Ljubljano — 3000 iztisov — je stala škofa 30 gld., kajti poravnal je vse troške iz „svojega imetja.“ [2])

Izkupiček prodane knjige in poznejših natiso dobiček je namenil Chrön v darilo kolegiju jezuitov.

Dné 15. avgusta 1613 je bilo Chrönovo délo dotiskano.

---

[1]) Knezoškofijski arhiv v Ljubljani zv. XVII. štev. 21.

[2]) Koledar l. 1613, muzejni arhiv.

Naslov mu je:

„Evangelia inu lystuvi, na vse nedéle inu jmenitne prasnike céliga léjta, po stári kàrszhanski navadi resdeleni, vsem Catholishkim cerkvam, stuprau v' krajnski desheli, k' dobrimu s'novizh is Bukovskiga na Slovénski jesik svestu prelosheni, s' perpuszheniem tiga v' Búgu vissoku vrejdniga vivuda inu gospuda gospuda Thomasha devetiga Lublanskiga Shkoffa i. t. d. na svitlobo dani 1612. Istiskanu v' Nemshkim Grádzu skusi Juria Widmanstéterja 1613. 8⁰. 136 in 43 l."

„In diesem Werkchen" — piše Kopitar [1]) — „ist Bohoritsch's Grammatik strenge befolgt und sogar einige Deutsche Wörter des Georg Dalmatin'schen Textes durch gangbare echtkrainerische ersetzt worden."

Kakó nujni potrebi je škof Chrön s to katoliško in ob jednem národno knjigo vstregel in kaj je stvaril s tem svojim delom, najbolj svedočijo mnogi po smrti njegovi napravljeni novi natisi. Schönleben, v najširjih učenjaških krogih nekdaj dobro znani prvi kranjski historijograf in predhodnik Valvazorjev na lokalno-zgodovinskem polju — on je oskrbel nov natis teh Chrönovih „evangelij in listov."

Janez Ludovik Schönleben je pridèl svoji l. 1672 pri Widmannstätterju tiskani izdaji 7 duhovnih pesmi, kratek katekizem in nekatere molitve. Predgovor bralcu (Praemonitio ad lectorem) obseza njegove nazore o narečjih slovanskih in o slovenskem pravopisu. [2]) Schönleben, kateremu je oča bil Švaba, a mati Slovenka, razlaga v nekem drugem svojem delu (v predgovoru k „postnim pridigam"), da njemu urojêni jezik ni nemški, a svoj jezik je spoznaval slovenski, jezik svoje rodíce.

To le mimogredóč!

Tretji natis in sicer v Ljubljani l. 1730 pri J. G. Mayru (sedaj Klein in Kováč) je oskrbel pater Hippolyt. [3])

Chrön sam je že nameraval drugi natis svojih „evangelij." To posnemljemo iz pisma jezuita P. Nikolaja Jagniatoviusa l. 1616. [4])

Pater piše škofu: „Evangelia Carniolica jam ante ab aliquot Patribus sunt revisa praesertim a P. Malio (Mali): nullum alium modo scio, cui ad revidendum dari deberent, videbimus tandem quod adversarij in eis erroneum reperient et tunc dabimus volente Deo vel responsum uel manus: videbitis autem dicebat ille, quod hil fiet."

---

[1]) Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark. Laibach 1808, p. XLII.

[2]) Cfr. odtis v ljubljanski c. kr. licejalni biblijoteki 10026, II. C. b.

[3]) Kopitar l. c. 108.

[4] Stolni kapiteljski arhiv zv. XCIII. štev. 49.

V tem je, navdušen po škofovem delovanju, nek drug za vero vnet duhovnik, dr. sv. pisma in ljubljanske stolne cerkve dekan, Miha Mikec, sestavil katekizem v slovenskem jezici.

Kakor škof Chrön, takó je tudi on dal tiskati svoje delo na svoje troške in je izdal knjigo v Augsburgu, „mit schönen Holzschnittfiguren für die Laibachische Jugend“, kakor Valvazor pohvalno pravi o njem.

Naslov temu delu je:

„Ta mali katechismus ali kershzanski navuk (Spisal Miha Mikèz) Augsburg 1615, 8⁰.“

Zeló zadovoljen omenja Chrön te svoje in Mikčeve delovnosti, oziroma spisavanja slovenskih duhovnih knjig v pismu (l. 1615), katerega je poslal predstojniku Admontskemu.

V mnogih obzirih prezanimivo pismo Chrönovo je našel učeni arhivar benediktinskega samostana v Admontu, visokočestiti gospod P. Teodor Wichner, in po prijaznivem posredovanji našega čislanega uda, visokočestitega gospoda P. Maksa Pivca, ga je poslal gospodu dr. Jan. Bleiweisu, da ga ponatisne v „Novicah.“

Iz tega lista priobčujem tú omenjeno pismo brez vsega okrajšanja:

Slôve takó-le:

„Ehrwyerdiger in Gott, andächtiger, Altuertrauter hochgelyebter Herr vnd Landts-Mann Herr Sebastiane. Neben wimbschung eines gnadenreichen Newen Jahrs, auch deren vill nacheinander vnd was sonst E. E. zu Seel vnd leyb Erspryesslich, dienstlich vnd lyeb ist etc. sein dero Meine allzeytt wolgenaigte perspetuirte Dienste vnd affection beträgt zuuor. Die sollen auch vergwisst sein das Ich Die Jenige Vätterliche Mir in Meiner Jugent vnd Erzyehung Ao. 1570 Ueber die drey Jahr lang nacheinander erzaigte Wolthatten So lang Ich lebe auf alle fürfallende occasionen vmb das Gottshauss Admont E. E. vnd alle dero Zuegehörige Welche sy etbo Mir recommendiren möchten vnuergessen sein will zuuerdienen. etc. etc. Bin auch der Hoffnung E. E. werden meum partum Carniolanicum id est: Libellum Epistolarum & Euangeliorum Slavica lingua Concinnatorum vor diesen empfangen haben. An yezo Drukht man zu Augspurg Cathechismum Slauicum cum Imaginibus ad usum simplicis Catholicorum Plebeculae.*) Bald darauf sollen volgen: Hymeologium Slauicum das ist Ein Crainerisch von Mir nach vnd nach zusamen gesamblet: vnd verfasstes Gesangbuech auf alle Fest Täg des ganzen Jahrs, we liche, lyebts, Gott schyrrist wan sy Mir zuhanden khomen E. E auch zuegeschikht werden sollen pro Xaenio. Yezo nit mehr dan allain Ich beuilch Mich E. E. andächtigem gebeth. (et latorem ha

*) Mikčev katekizem. Op. pis.

rum famulum meum Joannem Kunsstl). Wie sy mir in uicem sambt Iren ganzen Ehrw. Conuent auch Trewherzigelich beuolhen sein. Gratia D. N. JESV Chri. & Magnae eius Matris Virginis Mariae benedictio cum omnibus uobis ingiter Grätz den 28. Jan. 1615.

Thom. Epus.

Labac. (M. propria).

Napis:

„Dem Wol Ehrwyerdigen in Gott andächtigen Vnsern besonder gelyebten alten Herrn vndt Freundt Herrn Sebastiano Nebel Seniorn des Wyerdigen Conventa zu Admont."

V tem pismu se obeta tudi izdaja še druzega dela Chrönovega, a ta nakana se ni izpolnila nigdar.

Še l. 1627. Chrön o tem piše v svojem „koledarju" [1]) iu škof pravi ves radosten, da se nuncij Caraffa „živahno zanima za to delo." Pobožni Chrön sklepa omenjeno opazko z željo: „Fiet id opus ad majorem Dei gloriam et B. Mariae Virginis ac Coelitum omnium nostrique gregis emolumentum."

A tá vroča žêlja njegovega srcá se ni vresničila.

Morebiti, da Chrön sam tega svojega sklepa, (kakor nekega druzega, o katerem takoj govorím), ni mogel takó energično izvršiti, kakor sicer vse druge svoje nakane; bolehal, zeló bolehal je namreč že naš škof in njegova huda kronična bolezen, pútika in mrzlica, ga je mnogokrat zapored obiskavala ter pokladala na bolniško posteljo. Vsak hip je potoval v kopéli spodnje-štajerske, v Dobrnske toplice, in brez prestanká je potreboval zdravíl.

Ta neprestana telesna slabost, kateri je napósled v žrtev zapàl l. 1630, ona je bila najbrž vzrok, da ni izvršil dveh svojih najljubših namér: izdaje slovenskega himnologija, in da ni ustanovil v Ljubljani kranjske tiskárne.

Dakle je bil namenjen Chrön napraviti tudi slovensko tiskárno?

Takó je!

Že l. 1613 si je dal škof napraviti proračun o troških „za napravo kranjske tiskarne v Ljubljani", s katerim proračunu se je primerjal zapisek troškov za tisek „evangelij." [2])

In že drugo leto (1614) se je v Gornjem Gradu pri duhovenskem zboru sklepalo o davku za ljubljansko tiskárno. [3])

L. 1625 je dobila ta namera še določnejšo obliko.

V „koledarju" Chrönovem l. 1625 [4]) nahajamo obširno beležko, katera razpravlja to stvar, in tudi imena druzega gospodarja, poróka in „tiskarja", ob jednem bukvoveza."

Tamkaj berêmo l. 1625, dné 10. novembra:

---

[1]) Muzejni arhiv.

[2]) Knezoškofijski arhiv v Ljubljani, zv. IV. štev. 20.

[3]) Stolni kapiteljski arhiv.

[4]) Muzejni arhiv.

„Mit Hansen Hüller Handelsmann hier mediante Andrea fratre et Elia Andriano wegen der bischöflichen Druckerei also transigirt.

De loco Typographiae prospicitur et Praelo: atramento ac chartis idque Venetijs recepit in se idem Hüller. Etiam de collectore Typico. Diesem werden wir sein Unterhaltung geben den Unkosten auf oberzälten Sachen und P. Rector muss uns die 300 fl. so ihnen per Andream (fratrem) nostrum überreicht wieder hergeben. Item Hans Hüller hat mit Mund vnd Hand sich für Joannem Weber Buchbinder allhie versprochen und wie er Ime helfen auch pro initio in der Press und Papier khein Gewinn suchen wollen. Alles in praesentia des Hrrn Thumbprobsten und Einer Ehrsamen Landschaft in Krain Hrn Verordneten Präsidentens Dr. Caspar Bobek, Andreas Chrön, quibus etiam manu stipulatus est: Jacobi Stopper Canonici et aliorum Actum est supra X nov. 1625 in Aula Episcopali.“

Storiti se je imel, kakor se vidi, le še eden korak, da se utemelí pod Chrönovim nadzorstvom národna tiskárna. To se ni storilo. Naprava slovenske národne tiskárne v Ljubljani se je odložila daleč v bodočnost.

Chrön je umrl l. 1630 dné 10. februvarija.

Ali, ako tudi se poslednja dva projekta škofova nista izvršila, vendar je še pred njegovo smrtjo po njegovi izpodbudi spisano delo v slovenskem jezici zagledalo svet, in sicer: Peter Kanizijev katekizem jezuita Janeza Čandika (Tschandik) preveden v slovenščino. Knjigi je naslov: „Catechismus Petra Canisia, tu je Christijanski nauk (skus Janesa Zhandika) 1618, 12°.“

Mecén umeteljnosti.

A. Muziki.

Že l. 1580, dijak na dunajski univerzi, ko se je Chrön, kakor smo videli, z vspehom poskušal na pesniškem polju, je prišel v bližnjo dotiko z mnogimi domačimi skladatelji.

V omenjeni pesemski zbirki, iz katere smo podali nekatere poskušnje, berêmo namreč, da je nek Kapelle [1]) eno teh pesmi uglasbil; tudi sklepa zbirko epigram na poróko nadvojevode organista v Gradcu, ko se je oženil s hčerjó nekega kranjskega muzika Plavca.

Tudi pozneje, ko je bil Chrön že škof, je vedno ljubil in pospeševal gojitev muzike.

[1]) Morebiti identičen z Janezom Andrejem Capellisom, kateri je tedaj bil dvorne kapele muzik. (Die kais. Hofmusikkapelle in Wien von Dr. Ludwig R. v. Köchel. Wien 1869, p. 48.)

[2]) Historia annua Soc. Jesu Lab. rokopis v doljskem arhivu.

Udeleževal se je pevskih produkcij jezuitskih učencev, kateri so (l. 1599) praznovali rojstvo Kristovo z latinskimi, slovenskimi (slavonicis) in nemškimi popevkami (cantibus). [1])

Nakupi dalje Chrön knjig o kontrapunktu in jih dá prekrasno vezati (l. 1607) [1]) nakupi tudi muzikaličnih knjig 24 odtisov. [2])

Zaupljivo se obrnejo s prošnjo nánj mestni muzikanti („Stadttürmer“) za novoletno darilo (l. 1612). [3])

Beležka o slovesnem praznovanju škofove obletnice (l. 1613) nam naznanja honorare, kateri so se za Chröna plačevali cerkvenim muzikom. Župnik je prejel za velike maše branje 40 kr., a „ludimoderator“, (prvi organist ali muzični vodja) 30 kr., in vsak diskantist 15 kr. [4])

V svojem škofijskem poročilu, katero je poslal škof Chrön l. 1616 svetemu očetu, posebno povdarja, kakó slovesno se v cerkvi sv. Nikolaja poveličava božja služba z igranjem na orgljah, in da je v škofovski rezidenci v Gornjem Gradu (na Štajerskem) od benečanskih mojstrov dal postaviti dragocene orglje. [5])

O broju instrumentov tedanjega zbora pri stolni cerkvi nam poroča notica, da je l. 1618 vdova Turnerica škofu Tomažu vrnila instrumente, posojene nje možu, in sicer: 3 trobente, 4 rožnice (kornete), 1 piščal („Prügel“) in 5 krivorožnic. [6])

A poznejše, kakor se kaže, so postali mestni muzikanti bolj leni v obziru poveličavanja službe božje, kajti nahajamo opombo Chrönovo, da jim je l. 1626 dal 10 gld. za novo leto, z resnim svarilom: „dass sy bey der Thumbkirchen sich Feyertäglich vleissig einstöllen sollen.“ [7])

L. 1627 spoznamo nekega „ludimoderatorja“ Jakoba Idena, kateri pride v dotiko s Chrönom in prosi službe pri stolni cerkvi. [8])

Finis coronat opus! Dve leti pred svojo smrtjo, in že zeló bolan, se je spominjal prijatelj dijakov, kakoršnega se je vedno kazal Chrön, (o čemer govorímo še pozneje), njih s tem, da je napravil ustanovo, katera imá njegovim ljubcem na vedne čase ohraniti njegovo imé, kakor kaže ustanovno pismo (na Dunaji l. 1628), in sicer je dolžnost vsacemu štipendistu, da se učí muzike.

Tudi jezuiti, prijatelji in tovariši Chrönu v proti-reformacijskem pôslu, so v lepem soglasju s svojim pokroviteljim in z jednako ljubeznijo gojili muziko v svojem kolegiju.

---

1) Stolni kapiteljski arhiv, koledar.
2) Muzejni arhiv, koledar.
3) Stolni kapiteljski arhiv, koledar.
4) Muzejni arhiv, koledar.
5) Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1854, str. 46, 47 in 71.
6) Stolni kapiteljski arhiv, koledar.
7) Muzejni arhiv, koledar.
8) Stolni kapiteljski arhiv, koledar.

Vzdrževali so v svojem semenišču pevce in muzike, (discantista, altista, bassista, fidicen, tubicen, trombonista, organista, tubista, violinista, fagotista i. t. d.) [1]

Pri igranju svojih šolskih dram, katere so, kakor smo videli iz prva, jezuiti spravljali na oder s potratnim bliščem, se vé, se tudi ni pogrešalo „prav lepe prijetne muzike“ („gar schöne liebliche Musik“), v začetku in pri sklepu zborov, nastopov, plesov i. t. d.

Ko so nekoč praznovali veselíco po leti Podturnom (Tivoli), sprejeli so deželnega glavarja bogoslovci jezuitov v korélkih in opravljeni kakor opice in satiri, plešoči in s spremljanjem muzike.

Kedar se je zbor njih muzikov vedno bolj začel razširjati, pozivali so muzike na Kranjsko iz dežele muzike par excellence, iz Češkega! —

B. Slikarstvu.

Jedva je bil Chrön zasèl škofovski prestol, že se je pokazal visôcega mecéna slikarstvu, oziroma učencem te krasne umeteljnosti.

Svojo ljubezen do lepih slikarij je pokazal s tem, da je kupaval slike in jih naročal.

Takó n. pr. poklanja l. 1598 dvema Lahoma, ki sta mu darila „krasno knjigo slik“, („ein schön Gemäldebuch“) 20 gld. [2])

Od nekega nizozemskega knjigotržca prejme Chrön l. 1611 po naročilu 7 cesarskih podob (7 kaiserliche Contrafet) za 21 gld., 14 poganskih cesarjev v bakrorezu, vsak po 1 gld. 45 kr., različne podobe noš za 6 gld., in različnih bakrorezov za 36 gld. [3])

Istega leta počestí s svojim naročilom jednega domačih slikarjev.

V njegovem „koledarju“ nahajamo namreč dné 23. aprila 1611 notico:

„Mit M. Marxen Höbtner Maler die Capelle S. Martini & B. Virginis Annuntiatae, wo unsere Gruft ist, zu malen dieser Gestalt verdingt, dass er die Farben, wir ihm und seinen Gesellen die Kost und Notdurft hergeben, sich mit der Arbeit meisterlich, beinebens wenn dieselbe fertig, leidentlich gegen uns verhalten; wir aber auch nicht eures Schadens begehren sondern ein gebührliches davon bezalen sollen. Dedimus invicem dextras et in pecuniis Germanicae monetae subarravimus operam per 30 fl. In nomine Jesu et Mariae.“ [4])

Iz nekega poznejšega zapiska razvidamo, da je naš škof Chrön s slikarjem Höbtnerjem meseca decembra l. 1611 svojo

---

[1]) Historia annua l. c.

[2]) Muzejni arhiv, koledar.

[3]) Muzejni arhiv, koledar.

[4]) Muzejni arhiv, koledar.

stvar poravnal („abgerayt“), in sicer mu je plačal 190 gld., posebe še razven tega tudi „častno darilo“ („Geschenk“).

L. 1611 je Chrön dalje ukazal slikarju M. Krištofu Weysmanu, da je še v polju tréh obokov bazilike ljubljanske (tedaj še gotska stavba), napravil slikarije; plačal mu je za to 30 gld. [1])

Naglo zapóred so dohajala naročila Chrönova domačim učencem te stroke umeteljnosti.

Tem načinom spoznavamo vrsto domačih slikarjev, n. pr., Janeza Janzila, Matevža Plavca, Matija Planerja, Elija Wolfa in Gerharda Krena.

Janzil je naslikal 6 podob v gradu jezuitov v Tivoliju l. 1613. [2])

M. Plavec je slikal po naročilu Chrönovem v Gornjem Gradu in v Celji.

Opazke o teh delih v „koledarjih“ škofovih so jako drastične in karakteristične in nas poučujejo s kratkimi besedami o tedanjih umeteljnostnih razmerah naše domovine, zató naj se ponatisnejo tú, kakor jih je pisal škof sam.

Chrön je namreč zapisal l. 1613, dné 19. aprila, v svoj „koledar“: „Mit M. Mathesen Plawz Malern die 12 Schwybögen vnnd Fenster in der grossen Kirchen zu Oberburg allhie in Navi Ecclesiae der gestalt verdingt vnd bedingt, das er Sauber vnd meisterlich die 12 Apostolos auf jeden Schwipogen ainen Mannes oder noch grösser hohe mit seinen Namen articulo fidei und Verzeichniss der Provinzen leben, lehr und Sterben artlich vnd vnsaumblich malen; die fenster alle 12 fein und khonstlich einfassen, die Gesimbs zu Obrist auch lustig (veselo) malen vnd inner 4 Wochen sicut promisit verfertigen solle; dagegen hat er von vnss die Speyss vnd Trankh 6 fl. für ein Schwypogen Apostel und fenster und das gerisst. Dedimus ei ad rationes 20 fl. 13 kr.“

In dné 2. decembra 1613 je zaznamoval škof drugo pogodbo („Verdingnuss“), katero je zopet sklenil z Matevžem Plavcem „wegen eines Quadern [3]) auf Cilli ins Capuziner Closter, (so wir Inen verhaissen sambt ainem Tabernaculo pro S. S. Sacramento). Das Quader soll sein Exaltatio S. Crucis vnden herumb S. Caecilia, Valerianus, Tiburtius, S. Vrbinus; auf der andern Seyten S. Joannes Bapt. S. Thomas, S. Hieronymus, S. Franciscus, vnd S. Clara vmbs Creuz schöne Engel cum armis Passionis, oberhalb des Kreuzes S. Trinitas Gott Vater, ad dexteram Gott Sohn super crucem immediate der heilige Geist, ad sinistram B.

---

[1]) Muzejni arhiv, koledar.
[2]) Muzejni arhiv, koledar.
[3]) Quadro ital. slika.

Virgo Maria vnd ein Stern super crucem, so gesehen worden unter Tags in die positionis Primarij lapidis. Item ad Basim S. Caecilia Todt liegend mit dreyen halsswunden vnd zu beden Seiten des Quaders in dem Türlein dus Sancti ad Beneplacitum. Item die Rämen vnd alle Zyerd soll Meister Mathes Seuberlich schuldig sein zu malen. In unser Speiss (v naši hrani) Leinbat (platno) Leinöll (lanéen olje) vnd Khreyden (kreda) geben wir daher, und Meister Mathes ist schuldig das Quader biss Liechtmess ausmalen. Wo nit so wierdet Ime aller Vbrig Vncosten an der verdingten suma abgezogen werden. Vnd begert 100 fl., die wolle er alss verdienen, dass wir mit seiner arbeyt bestehen vnd zufrieden seyn auch Sprechen sollen,[1]) dass ers verdient habe. Actum et promissum Oberburgi .. data tela et Oleum lini.“ [2])

Tukajšnja bogoslovska biblijoteka hrani krasno vezano, na prgament tiskano sveto pismo z naslikanimi minijaturami, katero je škofu Chrönu l. 1614 poklonil baron Herbart Auersperg (Turjačan), ker je bilo Auerspergu znano, kakó rad imá Chrön lepe podobe.

Razven navedenih naročíl v stroki slikarstva je ukazal Chrön dalje tudi še slikarju in ljubljanskemu mestjanu Eliji Wolfu na spominku svoje matere naslikati poslednjo sodbó (in coemeterio ad S. Petrum Labaci), in Gerhardu Krenu tri slike za véliki oltar v cerkev jezuitov pri sv. Jakobu, tudi sliko za véliki oltar pri avguštinih za 50 gld. in drugih podob za to in ono cerkev na Kranjskem in Štajerskem.

Najlepše slike, katere je Chrön v stari ljubljanski stolnici dal napraviti, in katere so se z njo vred pogubile, nam je popisal naš trudoljubivi domači preiskovalec zgodovine in nabiratelj Dolničar pl. Thalberg v svojem delu: „Historia Ecclesiae Chatedralis cap. VI. De monumentis et inscriptionibus veteris Basilicae p. 36—39“, in eno podob, katera kaže utemeljitev ljubljanskega škofijstva po cesarju Frideriku III., nam je ohranil v načrtu.

Tú vidimo v lepi kompoziciji cesarja Friderika III., kateri se z desníco dotíče desnega ramena klečečega in roké sklenjene držéčega škofa Tomaža Chröna, a z levíco kaže na stolnico; zadaj za cesarjem Friderikom se vidi njegov sin Maks I., soutemeljitelj stolnice in „pronepos“ Ferdinanda I., patron in dobrotnik škofijstvu; nasproti téh osob se vidi krasna Leonora Portugijska, soproga Friderika III. — kateri je dvorni svétnik Birk v almanahu ces. akad. vednosti na Dunaji postavil takó lep bijografičen monument — soutemeljiteljica (fundatrix) ljubljanskega škofijstva, katera tudi s svojo desníco kaže na podobo

---

[1]) Dakle priporočilo pri pogojih o prevzetju dela. Op. pis.

[2]) Muzejni arhiv, koledar.

stolnice. Šest klečečih duhovnikov, prvi z infulo in palico, z angelji, z grbom in gêslom Chrönovim: „Terret labor, aspice praemium“, to je bil dalje „ensemble“ izvrstne podobe iz domače cerkvene zgodovine.

Drugo izvrstno zgodovinsko sliko je naročil Chrön pri slikarju Mat. Planerju: „Bitev pri Sisku“ (l. 1594), slavno dejanje naših očetov proti dednemu sovražniku kristijanstva, in slikar je šel prej ogledat bojno mesto.

Cena je bila 200 gld.

Sliko, kedar je bila prišla iz rók umeteljnikovih, je dal Chrön obésiti v stolnici in je napisal pódnjo naslednje latinske vêrze:

„Turcica signa stupes? turmasque in bella paratas
Barbara Carnioliae, minitantes funera terrae
Praesidii fias etiam spectator ab Astris
Quod tulit in saevos oratus Achatius hostes.
Sacrilegus Christi desertus transfuga castris
Ut Mahometanae suscepit dogmata sectae
Turcisque ingenitum bibit Hassan Bassa furorem
Contra Christicolas caepit non impiger omnes
Continuo Mavortis opus, victore superbus
Milite saepe suo, meditatur, et agmina cogit
Bosniacisque replet per Sissek arva mariplis
Lux aderat funesta tibi ni socia arma tulisscat
Nam Baptista et Achatius ni fera bella vocati
Communi voto, clypeos et tela ministrant.
Auerspergum et Eggenbergum duo fulmina belli
Hisque parem Rauber, socios patiuntur honoris.
Bassa loco culpae derisae, caepit in undis
Exitium culpae. Haec quacunque trophea tueris
Christo gratus ades, faustus patriaeque precator.“

Tudi portretirati se je dal škof Tomaž Chrön in v ljubljanskem deželnem muzeju se hrani njegova tedanja, „a nekoliko poškodovana“ podoba. [1])

Ali je v škofovem gradu v Goričanah shranjena slika Chrönova (v naravni velikosti) iz iste dôbe, ali je naslikana pozneje „iz spomina“, sedaj ne vem povedati, kajti tedaj, ko sem jo videl pri milostivem gosp. škofu Antonu Alojziju, mi ni bilo moči, podobe natančnejše preiskati.

C. Stavbarstvu — kiparstvu — rêzbarstvu in umeteljniškemu obrtstvu.

Že v oddelku o slikarstvu sem govoril, da je škofu Chrönu bila skrb, tedaj še gotsko zidano stolno cerkev v Ljubljani ume-

[1]) Illyr. Blatt 1838, p. 19, štev. 41.

teljniško na novo olepšati. A tudi naravnost popravil je stolnico, katera je bila že za njega dní precej v slabem stanu in na katerem prostoru se je pozneje dvignila v XVIII. stoletji sedanja v bizantinskem slogu sezidana stolna cerkev.

V „Historia cathedralis“ (MS. Dolničar Thalberg) in v škofovskem poročilu Chrönovem do papeža so omenjene te po njem izvršene poprave stolne cerkve v Ljubljani.

Chrön piše papežu:

„Tri, posebno zaradi svoje stavbe in slikarij izvrstne kapele sem dal jaz postaviti, in sicer: jedne v čast sv. Tomažu, drugo v čast Mariji oznanovanja v moji navadni rezidenci v Gornjem Gradu, a tretjo v stolnici ljubljanski, v čast sv. Florijanu in vsem svetníkom, kjer je tudi škofovska rakev. Vrhu tega sem dal tudi postaviti pri tej cerkvi dragocen mramornat kor in novo zakristijo za shranjevanje pontifikalij; ravno takó sem dal popraviti zvoník in olepšati vso cerkev.“ Dalje navaja Chrön svetemu Očetu vrsto drugih cerkvenih stavb in posebno povdarja, da je „ono staro cerkev v Gornjem Gradu, katera je bila nekdaj samostanska cerkev, dal olepšati s slikarijami, podobami in rezbarskimi deli.“

O grobnih spominkih, jako umeteljno izdelanih, katere je dal napraviti Chrön svojim prednikom na škofovskem prestolu in sebi v škofovski rezidenci, sem obširno že pred leti pisal v „Mittheilungen der Centralcommission für Erhaltung der Baudenkmale“, [1]) in opozorujem strokovnjake na to delo.

Sv. Petra cerkev v Ljubljani, katera je bilá že za Chröna zeló oprhla, ker so jo Turki, često obiskovajoči in požigajoči našo deželo, precej razrušili, je dal škof pozidati, kakoršno vidimo v naših dnéh.

Tudi frančiškanom ljubljanskim je izdatno pomogel Chrön z novci, ko so nameravali popravljati svoj samostan. [2])

Tudi, akoravno specijelno v stavbarstvo spadajoča in posebna nje vrsta je originalna cerkvena stavba, katero je škof Chrön po svojem obisku v sosednji deželi Hrvatski dal izvršiti.

Berêmo namreč v njegovem koledarju dné 11. oktobra 1601: „haben wir M. Christophen Suppan unsern Hofzimmermann mit Gehülz und andern Materialien nach Sissek und Petrinia geschickt daselbst ein Oratorium den Petriniern aufzurichten, als wir ihnen im verschienenen Augusto versprochen, als wir der Orten gewest. Eodem haben wir M. Laurenzen Sakher Uhrmacher von Crainburg mit gedachtem M. Christof auf Flössen nach Agram abgefertigt, dass er alldort, wie auch zu Petrinia eine Uhr aufrichte!“

Krasen, v novejšem času popravljen stavbeni spomenik, vitek spominsk steber na Poljanah blizu mosta nasproti Št. pe-

[1]) L. 1861. nov. in dec.

[2]) Muzejni arhiv, koledar 1618, dné 27. marcija.

terski kasarni, je Chrön postavil v spomin na junaško delo ljubljanskih kovačev, kateri so napad protestantov na prvo po reformaciji praznovano procesijo sv. Rešnjega Telesa s težo svojih pod plaščem skritih kládiv ubranili in odvrnili.

Spominek, okrogel kamenit steber, na vrhu nosèč križ, je olepšan s podobo Bogorodíce, s škofovskimi známenji in s Chrönovim grbom. Napis berêmo: „Ara et via Coeli“, potler pod podobo Bogorodíce: „Monstra te esse Matrem“, in na stopnjicah Chrönovo gâslo: „Terret labor, aspice praemium“.

Kakor slikarjem in arhitektom, takó je bil Chrön tudi kiparjem in rézbarjem odličen mecén.

Takó spoznavamo kiparje in rézbarje: Janeza Krstitelja Costo, iz Gorice, (izvestno prednik našemu nepozabljivemu prijatelju dr. E. H. Costi), kateri ima škofu Chrönu izdelavati naročena dela od l. 1611 do 1625, in kateri je imel zlasti opraviti pri oltarnih delih v ljubljanski stolni cerkvi; Petra Hofferja, kateri prejmè za štiri podobe 28 gld.; mojstra Jurija Skarnosa, mestjana ljubljanskega, kateri ima opraviti pri olepšavanju sv. Petra cerkve ljubljanske, in drug pot se mu naročí, naj iztéše iz kamena grb Chrönov, katerega je dal škof uzídati [1]) v Trstu, kjer je imel svoje stanovanje, kedar je prišel tija; dalje, Jakoba Holzwarta, graškega rézbarja, kateri je imel nalog, izrézati „podobo vstajenja“ (Vrstendbild), in sv. Tomaža, pokladajočega rokó v rane, („einen S. Thomam, so in die Wunden greift“); napósled Lenarta Kerna, kateri je s pomočjo nekega mizarja, ki je bil tudi rézbar, moral napraviti oltar v ljubljanski stolni cerkvi. [2])

Kakor umeteljnosti, takó je naš odlični domorodec škof Chrön podpiral pred vsem v cerkvene a tudi v posvetne namene umeteljniško obrtstvo.

M. Jurij Plašik v Kamniku napravi „železno ograjo za ljubljanski kor“, in prejme za to 100 gld. Pozlačeni tabernakelj je naročil Chrön izdelati v Benedkah.

Svečnike za stolno cerkev ljubljansko je delal Jakob Zwygolt, zlatár v Ljubljani l. 1617. [3])

Grob Kristov v Gornjem Gradu je dal škof Chrön pozlatiti l. 1610, in se je porabilo zánj 9000 zlatih listkov, za kar je plačal Chrön 67 benečanskih zlatníkov („Zechinen“). [4])

Cerkvi jezuitov pri sv. Jakobu je podaril Chrön l. 1610 krasen zvon. [5])

Tudi gravêrji so imeli delo za Chröna. Skoro potem, ko je bil imenovan škofa, si je dal, l. 1599, kovati svetínje, ka-

---

[1]) Muzejni arhiv.
[2]) Muzejni arhiv, koledar l. 1613.
[3]) Muzejni arhiv, koledar.
[4]) Muzejni arhiv, koledar.
[5]) Muzejri arhiv, koledar.

tere, zeló lično izdelane, kažó Krista s križem in gâslo Chrönovo: „Terret labor, aspice praemium“, in katere je naš nedavno umrši izvrstni numismatik gosp. Ant. Jelovšek obširno popisal v „Mittheilungen des histor. Vereins für Krain.“ [1])

Dve leti potem, l. 1601, je naročil Chrön pri kamnorézcu in gravêrju M. Ablu Degnu v Ljubljani vêlik škofovsko-cerkven pêčat, „darin unser Lieben Frau und Jesu des heil. Kindleins Bildnis in einem königlichen Saal auf beiden Seiten aber das Bisthums und mein Wappen sauber und statlich sammt der Schrift herum gegraben werden solle per 40 fl. und so er sich meisterlich mit der Arbeit verhält ein Ehrung (Geschenk) darzu fein Silber geben 7 Loth.“ [2])

Zastopnik umeteljniškega obrtstva istih dní je vêlik bél steklen kozarec, na katerem, medló brušene, se vidijo podobe 12 aposteljev; ta kozarec je prišel iz gradú Šinkovega Turna v ljubljanski muzej, [3]) kajti omenjenemu gradu sta gospodarja bila škof in njegov brat Andrej.

Chrön in vednosti.

Kakor umeteljnostim, je bil, kar se umeje samó ob sebi, ta izvanredno visoko obdarjeni človek tudi prijatelj vsem vednostim in jih je podpiral na mnogo straní.

Zanimal se je za matematiko in astronomijo; med nakupíli za njegovo hišo se zapóred nahajajo beležke, da si je omislil matematičnih instrumentov, n. p. „duo Astrolabia“ za 20 gld. (l. 1611 [4]); bil je tudi ljubitelj rimskih in grških klasikov, iz katerih često nahajamo odlomke v njegovih pesniških proizvodih, in ne menj natančen poznavatelj mitologije.

Bogoslovje mu je bilo predmet, katerega je gojíl z vso gorečnostjo in ljubeznijo, in, kakor piše Valvazor, je še za njega dní jeden dél njegovega „Opus Canonicum“ v rokopisu hranil ljubljanski škofijski arhiv; a drugi dél je bil že za Valvazorja „raznešèn“ („distrahirt.“ [5])

A izmed vseh vednosti je bila Chrönu najbolj priljubljena in je najbolj gojíl zgodovino.

Mož, kateri je sam izvršil dejanski lep dél zgodovine naše deželе, on ni zasledovàl le zgodovine starih časov, kjer je bilo moči, ampak zapisaval je tudi zgodovino svojih dní.

---

[1]) Tečaj l. 1849, str. 94 in dalje.
[2]) Muzejni arhiv, koledar.
[3]) Illir. Bl. 1833, Nr. 41, p. 19.
[4]) Muzejni arhiv, koledar.
[5]) Ehre des Herzogthums Krain, II., p. 350.

Njegovi „koledarski zapisniki", kateri se nam hranijo v muzeju in v stolnem kapiteljskem arhivu, tí nam podajajo najpodrobnejših opomb in so, takó rekóč, kulturna slika o koncu XVI. in v začetku XVII. stoletja. Dobro bi bilo, da bi jih kedaj kaka véšča rôka zbrala in v redu objavila.

Chrönove „letne knjige", („Jahrbücher"), o katerih se je dolgo menilo, da so izgubljene, in katere sem po sreči jaz našel v nekedanji Valvazorjevi, sedaj metropolitanski biblijoteki v Zagrebu, te knjige nam v velicih potézah rišejo zgodovino Chrönovega časa.

Zapiskom Chrönovim, (katerih si je povsodi, kamor je prišel, izpisaval važne stvarí iz arhivov), se imamo zahvaliti za važno beležko, da znamo, kedaj in odkodi so prišli Kočevarji v našo kranjsko dežélo.

Valvazor piše (a urinil se je tiskarni pogrešek v letnici 1509, kedar Chrön še ni živel [1]), da je škof Chrön l. 1590 ali 1599 v škofje-loškem arhivu našel in zapisal notico: „Carolus IV. Imperator, Rex Bohemiae devictis Franconibus & Thuringis ad petitionem Friderici Comitis ab Ortenburg, dedit ei trecentos viros, cum Conjugibus et liberis in servitutem, qui alias debebant puniri propter rebellionem; quos transmisit ad sylvas, ubi nunc Gotsevia est. Qui processu temporis excisis arboribus, septem ecclesias parochiales erexerunt." To je: „Ko je Karol IV., rimski cesar in češki kralj premagal Franke in Turingčane, je izročil grofu Frideriku Ortenburškemu na njegovo prošnjo 300 mož z ženami, da so mu služni: ti bi se sicer bíli zaradi upora in rogovílstva kažnjevali (s smrtjo.) Te ljudí je poslal omenjeni grof v gozde, kjer je sedaj Kočevje; s časom so izsekali šumo ter postavili sedem farnih cerkvâ." [2])

Tú opomnjeni príhod Kočevarjev iz dežele Frankov so novejše jezikoslovne preiskave Elzeja, Schroerja in pisatelja teh vrst potrdíle kot zgodovinsko istinit.

Druga arhivalična beležka Chrönova nam je ohranila vest, da je natorni sin cesarja Karola V. bil na Kranjskem duhovnik.

V zapisniku „Ordinatorum ad annum 1577" berêmo:

„Acolitus Anthonius Edelmann Augustanae diöcesis Hic Caroli V. Imperatoris Naturalis filius". [3])

Razumnik, kakoršen je bil Chrön, je imel tudi — skoraj je odveč, to zatrjevati — mnogobrojno in izborno biblijoteko. Bil je v zvezi s knjigotržci vsega svetá, naroča knjige iz Benetek,

---

[1]) Ta tiskarni pogrešek, kateri se lehko popravi, ni prešel samo v Elzejev spis o Kočevji, temuč tudi v Dimčevo „Geschichte Krains."

[2]) Ehre des Herzogthums Krain, III., knjiga XI., stran 194.

[3]) Rokopis Chrönov v Zagrebški metropolitanski biblijoteki.

kupava jih od potujočih knjigotržcev, (n. pr. od nizozemskega knjigotržca Baura l. 1611 „Belarmin Reges Angliae“ [1]) i. t. d., obči s solnogradskim knjigotržcem Janezom Muerspergom (l. 1617 [2]), in z Widmannstedterjem v Gradcu, kateri mu redno pošilja slavnega Kepplerja „Einer Ehrsamen Landschafft in Steyer Mathematici“ koledar.

Chrönova precej obila biblijoteka je shranjena v škofovski rezidenci v Gornjem Gradu, kamor je tudi pošiljal lepe odtise slovenskih protestantskih knjig, katere je on konfiskoval, tem načinom so se nam do dandanes ohranile v cesarski ljubljanski licejalni biblijoteki, v katero so prišle z dragocenostimi nekdanje družbe „prijateljev kmetijstva“.

Po okusu svojega časa je prilépljal Chrön svojim knjigam po vsej notranji strani sprednje platníce svoje biblijoteke znamenje s svojim grbom in alegorično pomenljivim napisom v bakrorezu. [3])

Bakroréze je delal, kakor nam kaže imé: Greuter, morebiti praded dandanes mnogo imenovanega poslanca iz Tirolskega msgr. Greuterja.

A ne, da bi samemu sebi napravil izvrstno biblijoteko, Chrön je tudi skrbel, za ljubljansko stolnico, namenom duhovenstva primerno zbirko knjig omisliti.

Eno leto pred smrtjo škofovo pisano se nahaja v stolnem kapiteljskem arhivu naznanilo, katero imá ozir na to. Slôve takó-le: „1629. Bibliotheca. contributio facta a Clero Labac. Diöces. pro erigenda Bibliotheca apud Ecclesiam Chatedralem.“

Kakor se je škof Chrön v svojem življenju zanimal za vednosti, takó je tudi skrbel za podporo učencev vednosti.

Kômu naših rojakov niso znane še dandanes pod škofovem in njegovega brata Andreja imenom vsako „novo leto“ se omlajajoče štipendije Chrönove za mladino! A ne še le na koncu svojega plodovitega življenja, takoj pri nastopu svojega škofovega poziva se je spominjal „ubogih dijakov“ ter jih je podpiral v Ljubljani, v Gradcu in na Dunaji.

Z ginjenim srcem berêmo namreč med drugimi stvarmí v njegovem „koledarju“ opombo: „Der alten Mutter Ursula Bostiazhizhin zu Stain wyttib in Bedacht wir mit ihrem Herrn Sun P. Mathia Bostianzhizh Soc. Jesu Decano Philosophicae sive Artisticae Facultatis zu Wien vnnss dahin beredt vnd verglichen

---

[1]) Muzejni arhiv, koledar.

[2]) Muzejni arhiv, koledar.

[3]) Eden takošno biblijotekino znamenje imajoč krasno vezan odtis katoliškega nemškega sv. pisma Dietenbergerja, darilo Chrönovo grofom Auerspergom, se nahaja v kneževi domači knjigarni v „knežjem dvoru“ v Ljubljani. Op. pis.

das er Ime (sich) die Armen Crainer zu Wien auf der hoch Schuell entgegen wir sein allte liebe arme Mutter Trewlich befolchen sein lassen wollten; vor diesem zu 3 malen gelt ron 12 bis 15 und mehr Gulden an yetzo aber zu ihrem Tag (godovni dan) und auf die kalte Winterszeit ain neuen Pelz und gefütterte rauhe Joppen geben. Vt oret Deum pro me!"

A tudi šolo samo ob sebi je Chrön podpiral; takó n. pr. l. 1599 od nadvojevode Karola utemeljni licej jezuitov v Gradcu, [1]) in l. 1603 semenišče v Ljubljani. [2])

Slovani v Andaluziji. [3])

(Pismo zbiorowe Jozafata Ohryzki. 1859.)

Prevèl Fr. Hubad.

Slovani na Španskem? To je bedost! misli gotovo marsikak čitalec. Tudi jaz sem mislil takó, beróč napis, a zgodovina me je naučila boljšega. Že sestavek sam nam kaže, da je stvar gotova, in poroki so nam izvrstni učenjaki, kateri pričajo o tem. Med drugimi pravi tudi Weber („allgemeine Weltgeschichte" VI. str. 537): „Tujci, prodani na Špansko, so bili iz prva Slovani, ujeti v bóju; zato so jih obče imenovali Slovane. Sprejeli so jih v telesno stražo kalifovo, v boju so bili vodje, dosézali so visôke čestí na dvoru in v državi; skopljènci, katere so prodajali židovi francoski v Kordovo, so dosegli mnogo uplíva. Število Slovanov, katerim je zaupal Obderahman in nasledniki njegovi največ, znašalo je šest do osem tisoč in še več. Ali sužnji sluge despotizma in samovolje, katere je sovražílo ljudstvo, niso bili varna podpora prestolu. Prednost tujcev, katere so imenovali Arabi „neme", ker niso umeli govoriti arabski, je dražila plemenitaše muhamedanske, zató so nastale zarote in upori."

Že to nam kaže, da ne smemo misliti, kakor bi se bili zavedali Slovani po Andaluziji svoje národnosti; bili so sužnji. Vidimo zatorej, kakošna nemila usoda je zadela Slovane

---

[1]) Steiermärkische Zeitschrift. Neue Folge, I. tečaj, 2. zv. str. 40.
[2]) Stolni kapiteljski arhiv, koledar.
[3]) Gl. K. Szajnocha v „Zeitschrift für slav. Lit., Kunst und Wissenschaft." Verantw. Redacteur J. E. Schmaler I. 1, str. 10—26; 2, 67—81; II. 1, 22—27.

postali so sluge tujim gospodarjem. Odlikovali so se na tujem po svoji hrabrosti, zvestôbi, prebrísanosti, vdanosti do svojega gospodarja, doma so postajali hlapci tujčevi.

Kdor vpraša po vzroku, najde ga lehko sam, a pravijo nam ga tudi kroniki nemški, ki pripovedujejo, da so se bojevali v vrstah nemških tudi Slovani proti rodnim bratom svojim. Tožno je to, ali resnično. Toda pogledimo rajši, kaj pravi pisatelj o Slovanih po Andaluziji.

Brez vspeha bi iskali dandanes pri sedanjih Slovanih spominka, kateri bi pričal, da so občevali Slovani poganski z Andaluzijo. Saj treba še praviti, kaj je Andaluzija. Takó so imenovali v srednjem veku, posebno v prvi polovici njegovi, ves del Španije, kjer so vladali Arabi. Tedaj so občevali tudi Slovani z Arabi. Posebno iz devetega véka so se ohranili spominki jednoglasni in zanimivi, kateri pričajo o tem.

V letih 943 in 948 je pisal učeni Arab Masudy [1]) svoje zgodovinsko delo „zlati travnik“ in „biserna jama“. Tú govorí dvakrat o Slovanih. Prvikrat pravi: „Največji národ med Slovani so Lužani. Tržujejo do Andaluzije, do Carigrada in do Kazarov.“ Drug pot omenja, da lové bobre (Castor fiber, Biber) v okolici Kijevski in pródajo kože celo v Andaluzijo. [2])

Najslavnejši vsih kraljev arabskih ali kalifov španskih v Kordovi je bil Abdelrahman III. [3])

Na njegovem dvoru je služil tudi modri Izraelit Hozdaj [4]) Ta piše l. 959 kralju Kazorov Josipu v Azijo in pravi med drugim, da so pri kalifu Abdelrahmanu tudi poslaníki carja

---

1) Gl. M. Charmoy: „Rélation de Massoudy et d' autres auteurs musulmans sur les anciens Slaves. (Mémoires de l' acad. imp. des sciences de St. Petersbourg, tom. II. 1834).“

2) D' Ohsson, „Des peuples du Caucase,“ str. 86, 89.

3) Abdelrahman, Abdelraman, Abdorrhaman, prav za prav Abd-el-Rahman t. j. služabnik milostivega. Arabski izrek rahman je koren (?) staropoljskim besedam rochmanny (kroták), rochmannosć (krotkost), urochmanić = łagodny, łagodność, ulaskowić; glej Lindejev slovár. (Mrongovius je pridèl tem besedam le zvezdico, kajti so zastarele.) Opominjam, da arabskih imen ne píšó vsi jednako, ker Arabi v rokopisih ne píšó samoglasnikov. Dakle je mnogokrat dvomno, kakó se glasé besede. Zato čitamo: Omejadi, Ommajadi in Ommijadi; Elhakam in Elhaken; Hišem, Hišam in Hešam; Muhamed, Mohamed in Mahomet; Sulejman, Solejman in Soliman; Edris in Idrs, Ebn in Ibn i. t. d.

4) Vse imé slôve: Rabbi Hozdaj, Ibn, Šaprut. Pismo izdano je na novo. Dr. P. Cassel, „der chazarische Königsbrief aus dem 10. Jahrhdt.“ Berlin 1877. Op. prev.

grškega, kralja nemškega in kralja „Gebalim," „kateri so Slovani" (al-Sekalab). Isto pismo [1]) Hozdajevo omenja kasneje zopet poslaníkov slovanskega kralja in pravi, da sta prišla z njimi tudi dva žida. [2])

O istem kalifu Abdelrahmanu III. pripovedujejo pisatelji arabski, da so prišli k njemu tudi poslaníki slovanskega kralja, imenovanega „Ducu" in, da je poslal z jednem teh poslaníkov škofa mozarabskega [3]) Hugona Rabije, kateri se je vrnil posled mnogih let s pota k Slovanom. [4])

A najobširnejše govorí o odnošajih Slovanov z Arabi Imam Ebn-Haukal. L. 976 je spisal „knjigo potovanja." V njej pripoveduje: „Dežela slovanska je tolika, da daje sužnje na vtok za Korasanana zapad za Andaluzijo. Andaluzi jih kupujejo v Galiciji (španski), na Francoskem, v Lombardiji in Kalabriji in jih prodajo skopljence v Egipet in v Afriko. [5])

---

[1]) Gl. W. Bielowski, „Monumenta Poloniae historica;" Pomniki dzijowe Polski, I. 61. 65, kjer je natisneno pismo.

[2]) Lepe opazke Bielowskega na str. 81. nam dokazujejo, da je kralj slovanskih Gebalim knez hrvatski, o katerem pravi Konstantin Porphyrogenetes, da biva na severo zapadni strani Karpatov, blizu Nemcem. S tem se vjema Hozdajevo imé Gebalim, kajti gotovo se izpeljuje iz korenike ‚gebal' (gora), kakor izpeljujejo navadno ime Hrvatov od ‚gora'. Arabsko imé gebal nahajamo tudi v hebrejščini, v kateri je pisano pismo Hozdajevo. A služilo je Arabom in Hebrejcem kot krajevno imé. To dokazuje: Gebalene, t. j., gorata pokrajina v Palestini; okraj Gebel (Džebel) = gorati, na Libanu; pokrajina Gebal, katere omenja Conde, „Geschichte der Araber in Spanien", zv. II. oddel 11, in druga imena, n. pr. Gebal-Tarik, Gebal-Quintos in dr. Dakle „Gebalim" ni drugo, nego prevod besede Hrvat in pomenjati obe besedi Gorjance = Horvate (Horite) pri kralju Alfredu.

[3]) Mozarabi so se zvali kristijani, živoči med Arabi.

[4]) O tém pripoveduje Aschbach „Geschichte der Ommaijaden in Spanien", II. 98 po Murphyjevem „History of the mahometan empire in Spain": „Other ambassies arrived at Annasirs court; namely, one from the king of the Slavonians, called Ducu; one from the king of France behind the Pyrenees, named Ukad; and one from the sovereign of the France on the east side of the country, called Calda. These envoys were likewise received by Annasir with great pomp and state: and he sent back, with the ambassador of the Slavonicans to their Sovereign Hugo Rabia, the bishop, who returned after an absence of two years." — Da je pošiljal Abdelrachman III. mozarabske duhovnike kot poslanike in da so mu pisali ti po pisarnah, omenja često ta Joannis abbatis Gorziensis. Pertz, Monumenta Germaniae. Script. IV. 369—377.

[5]) D'Ohsson, „Des peuples du Caucase," str. 86.

Čudna je ta novica, a vrjetna je vendar, ker nahajamo več drugih poročil, katera jo potrjujejo. Ebn-Haukal pravi, da so dobivali Arabi slovenskih sužnjev iz Galicije, Francije, Lombardije in Kalabrije. Vse te dežele so tržile tedaj res s sužnjimi po arabskih deželah. Po Lombardiji in Kalabriji, t. j. po Italiji: (Lombardijo so imenovali tedaj vso deželo od Alp do Rima) kupavali so sužnjev in pródali so jih v Andaluzijo posebno Benečani. Celó v Rimu je bil trg za sužnje. Životopis sv. Caharije iz l. 747 nam kaže, da je bil ob Tiberi trg za sužnje, kjer so jih kupavali Benečani mnogo Saracenom. [1])

Ko sta prepovedala cesar rimsko-nemški in papež kupčijo s sužnji po Italiji, so se pogodili Benečani s pomorskimi tolovaji po morju adrijanskem in srednje-zemskim. Ti so plenili in kupavali sužnje po bližnjih obalah in Benečani so jih vozili v Afriko in v Andaluzijo. [2]) Posebno so plenili ljudí po obalah slovanskih ob morju adrijanskem. V Dubrovniku je bil velik sejem za sužnje. Zató je bila večina sužnjih, prodana Musulmanom, slovanska. [3])

---

[1]) Multitudinem mancipiorum virilis scilicet et feminei sexus, quos in Africam ad paganam gentem nitebantur deducere. Fischer, „Gesch. d. deutschen Handels I. 36.“

[2]) Dandul „Chron. ad annum 878,“ str. 186 Fischer l. c. I. 36. —

[3]) Kakó je bilo s sužnostjo po Italiji še celo v petnajstem stoletju, kaže nam jasno Makuszew, „Monumenta historica Slavorum meridionalium“, zvezek I. sešit I. Varšova 1874. Na strani 199 omenjenega dela nahajamo sklep mestnega zbora ankonskega l. 1458, kateri slôve slovenski: „Sklenili so in zapovedali so, da so Grki, Turki, Tartari, Saraceni, Bosnjaki, Bolgari ali Albanezi, in vsi drugi neverniki, možki in ženske, katere so že kupili mestjani ankonski, ali jih bodo še le kupili, vedno sužnji (sclavi) in hlapci in potomci njih (descendentes ab eis seu ex eis) onega, kateri jih je kupil in potomcev njegovih in dedičev ali onih, kateri imajo kako pravico do njih. In da se ne smatrajo oproščeni na noben drug način, kakor če jih oprosti izrečno gospodar po javnem pismu, ali po zadnji oporoki, pisani po notariju (bilježniku) ali po pismu, za katero pričajo dovoljni svedoki.“ — A da so res prodajali o tem času sužnje posebno slovanske z balkanskega poluotoka, nam priča tudi pismo, katero je pisalo starejšinstvo (senatus) florentinsko dné 21. maja 1456 namestnemu kralju v Napoli (Makuszew, „Monum.“ str. 443): „Ciprijan, sin Klementov, pošten mestjan našega mesta, zaslužen za naše mesto, je dobil po rôki Lovrenca de Ricasolis z otoka Hija (Chios) sužnjo, zvano Katarino, Bolgarkinjo (natione balghera), imejočo okolo šestnajst let. On jo pelje v Pisok svojemu sestrancu, kateri jo je prodal Jarneju do Varna, mestjanu pizanskemu. Ta je poslal sužnjo v Palermo i. t. d. A čuli smo, da delajo nekateri radi sužnje omenjenemu Jarneju zapreko in mu pravijo, da je sužnja

Na Francoskem so bili tedaj glavni sejmi za sužnje v Verdunu in v Lyonu. O Verdunu pravi škof Liutprand, kateri je živel okolo leta 948, da prebivalci ne pródajo samo sužnjih Saracenom na Špansko, ampak, da jih skopijo tudi, da jih pródajo dražje. [1])

V Lyonu so tržili s takošno robo posebno židovi, kakor nam priča pismo tamošnjega nadškofa Agobarda († 840). [2])

Tržna pot skozi Lyon in Verdun je držala k Renu in dalje k dolnjej Labi, t. j. v slovanske pokrajine, od koder so dobivali trgovci sužnjev. Nemški kronik Thietmar, kateri je živel v istem času kakor Ebn-Haukal, pripoveduje o bojih s Slovani polabskimi in poroča, da je postal pregovor: „Razkropili so jih kakor Slovane, katere so prodali na razne strani za sužnje."

Prihajali so zatorej sužnji Slovani s Polabja na Špansko čez Lyon in Verdun.

Arabi so kupavali sužnjev v Galiciji, severo-zapadnem kotu španskem. Tijakaj so plavale že dolgo ladije národa mogočnega, soseda Slovanom, kateri je gospodoval dolgo Slovanom baltiškim. Bili so ti Normani. Že od leta 827 so prihajali ti morski tolovaji na obala galicijska in portugalska. Kupčevali so posebno s sužnjimi. Helmold pripoveduje tudi, da je bilo mnogo trgov za sužnje na obalu baltiškega morja, zato si mislimo lehko, kako so prihajali sužnji Slovani v An-

---

iz Dubrovnika (ex Rausis), ne Bolgarka, in da je ne more siliti v sužnost" i. t d. — (V okolici ankonski so bili naseljeni tudi Slovani in Albanezi; čudne pravice so zatorej uživali.) Op. prev.

[1]) Muratori, „Scriptores rerum Italicarum," II. 470: „quos (eunuchos) Verdunenses ob immensum lucrum facere solent et in Hispaniam ducere." — Zato so poznali Verdunci tudi dobro pot do Arabov španskih in so jih rabili potniki mnogokrat za vodje. „Vita Joannis abbatis Gorziensis pri Pertzu, Monum. Germ. IV. 370": „praedictumque Virdunensem socium ob locorum regionumque notitiam fecit." Ni čudo, da so imeli kalifi andaluški radi skopljence, saj pripoveduje škof Liutprand v svoji zgodovini (Muratori, II. 470), da so bili carju Konstantinu Porphyrogeneti izmed darov, katere mu je pripeljal škof v imenu italijanskega kralja Berengarja, najljubši štirje mali skopljenci: „quatuor carsumatia, imperatori nominatis omnibus (donis) preciiosiora. Carsumatium autem Graeci vocant eunuchum."

[2]) Fischer, „Gesch. d. deutschen Handels," I. 35: „praedicavimus Christianis, ut mancipia eis (Judaeis) christiana non venderent, ut ipsos Christianos vendere in Hispaniam non premitterent." Vidi se zatorej, da govori le o kupčiji s krščanskimi sužnji. A nikjer še ni bilo prepovedano, prodajati nekrščenih Slovanov.

daluzijo. Po deželah in po potih, od koder pravi Ebn-Haukal, da so prihajali, jih je bilo mnogo. [1])

A nahajamo tudi drugih poročíl, katera pojasnujejo, kar pravi Ebn-Haukal. Dà, ohranili so se spomínki, kateri pripovedujejo, kakó se je godilo Slovanom po arabski Španiji.

Usoda njih je bila iz početka navadnega sužnja, kasneje se je poboljšala in je postala prav odlična. Arabski pisatelji, kateri so opisovali zgodovino Arabov po Španiji, pripovedujejo mnogo o njih. Ali poročila niso še natisnjena vsa, večinom jih hranijo še v rokopisu. V minolem stoletju se je bavil z njimi učeni biblijotekar Casiri v Madridu. Izdal je na svitlo l. 1760. delo z naslovom: „Bibliotheca Arabico-Hispana Escurialensis.“ A l. 1816 je dal na svitlo v Londonu. Anglež Murphy svojo zgodovino Mohamedanov na Španskem („History of the Mahometan empire in Spain“). Zajemal je gradiva posebno iz biblijoteke Casirijeve. Obé knjigi donašati izpiske iz arabskih zgodovinarjev, a vendar še ne kažeti popolnem bogastva arabskega slovstva zgodovinskega. Še le *l.* 1820 je zagledalo beli dan delo popolno v Madridu. J. A. Conde je izdal tedaj zgodovino arabske vlade na Španskem („Historia de la dominacion de los Arabes en España, sacada de varios manuscriptos y memorias arabigas“). Ponemčil je to delo Rutschmann in ga je dal na svitlo l. 1825 v Karlsruhe. Conde popisuje prav obširno zgodovino Mavrov po Španiji; pri njem nahajamo največ tvaríne za zgodovino arabsko. [2])

---

[1]) Razven ujetih v boju (češ. plennici) in takih ljudí, katere so uplenili tolovaji ali jih ujeli s silo, so postajali sužnji po staroslovanskem pravu tudi: a) Hudodelci, obsojeni na smrt, katerim so pustili živenje (gl. dr. Hermegild Jireček, „Das Recht in Böhmen und Mähren“ I. 2. str. 39.). b) Dolžniki, katere so tožili upniki, a niso prišli pred sodnijo in so jih dakle obsodili „in contumaciam“. Upnik je smel prodati takega za sužnja. „Jus Conradi“, ali „jura županorum“ pravi (§. 33): „Kdor je pozvan pred sodnijo zaradi dolga, a ne pride na prvi obrok, bodi prodan, če ne more dokazati pravne ovire.“ c) Zakonski, kateri je zapustil ženo ali moža brez pravnega vzroka in ni hotel živeti več ž njim. Pravo Brecislava I. l. 1039 po Kristovem rojstvu (Decreta Brecislai I.) pravi (§. 2): „Če zapusti žena moža ali mož ženo in se skregata tako, da se ločita; naj se proda oni, kateri se noče vrniti v zvezo, sklenjeno po zakonu, po zakonu naše dežele, v sužnjost.“ Isti paragraf zapoveduje, naj prodadé takega na Ogrsko, da ne okuži jedna ovca s svojo boleznijo vse čréde Kristove. d) Ravno tako so kaznovali tudi nezakonske matere, katere so odganjale sad svojega telesa. — Z Ogrskega so pródali sužnje dalje v carstvo bizantinsko. Takó pravi zakon kralja ogrskega Kolomana l. 1100. §. 77, „da ne smejo pródati sužnjev drugih, kakor one, katere so prignali iz tujih dežél.“ Op. prev.

[2]) Vire arabske je rabil tudi Roderich, nadbiskup toledski. Pisal

Slovanska telesna straža v Kordovi.

Prvič omenjajo Slovanov po Španskem za časa emira ali kralja Hakema I., kateri je gospodoval Arabom španskim od l. 796 do 822. Conde pripoveduje o njem (I. 2, 36): „Kralj Hakem si je napravil na svojem dvoru telesno stražo 5000 oboroženih mož; 3000 med njimi je bilo Mozarabov, a 2000 Slovanov. Tudi je imel mnogo skopljencev v notranjih prostorih svoje palače.“

Godilo se je to sto let po tem, ko so si osvojili Arabi Špansko, petdeset let po tem, kar so seli na prestol slavni Omejadi, kateri so vladali prej po kalifatu bagdadskem. Hakem I., ali z vsem imenom Alhakem-ben-Hišem-Abulasi, je bil tretji kralj arabski iz dinastije Omejadov. Slavijo ga pridnega vladarja. Da bi proslavil svojo vlado, izbral si je visôcih dostojanstvenikov, kakor so jih imeli po dvorih kraljevih na iztoku. Nabral si je silno trumo sužnjih, da mu služijo in ga čuvajo. Kakor pripovedujejo pisatelji arabski, je imel na svojem dvoru toliko sužnjih ljudí, kakor nikdo pred njim „ni ded ni oča njegov.“ Plačano telesno stražo je razdelil v dva oddelka. Prvi oddelek je služil na konjih, stanoval je po vojašnicah blizu palače kraljeve. Štel je 3000 Mozarabov, andaluških kristijanov, kateri so izgubili svojo národnost pod arabsko vlado in so sprejeli večinom islam. Drugi so bili pešci, služili so na dvoru. Bilo jih je 2000. Bili so sužnji, kupljeni po tujih deželah. Opravljali so kralju tudi osobne službe v palači.

Ti so bili Slovani. To stražo zovó pisatelji arabski vedno le „slovansko stražo“, Slovane, ali arabski: Seklabe, Saklabe. Po izpisih Casirijevih nahajamo tudi imé Skalab, Skalabi, ali z latinsko končnico Scalabaeus, Scalabitae. Casiri sam pripoveduje, zakaj jih imenuje takó. V predgovoru svojemu delu toži, da pogrešajo rokopisi arabski samoglasnikov. [1]) Zato, pravi, moramo staviti samoglasnike po svojem prepričanju. Vodilo mu je bila pisava latinska, navadna v srednjem veku Sclavi, zato piše navadno Skalab namesto Saklab. A učeni biblijotekar je vedel tudi dobro, kdo so bili ti tujci. Na strani 206. drugega dela dostavlja: „Skalabi so Iliri, zovó jih navadno Slave, ti so služili tedaj z orožjem na Španskem.“ [2]) A tudi ni mislil nikdo izmed prejšnjih pisateljev, da bi bili ti Ska-

---

je v trinajstem stoletju. Njegovo „Historia Arabum“ nahajamo v drugem delu Schottovega dela „Hispaniae illustratae scriptores.“

[1]) Casiri, „Bibliotheca“ I. str. VI. Ravno tako razno bêre slovanska imena Masudíjeva Des Guignes v „Notices et extraits des manuscrits de la bibliotèque du roi, I. 27 in D'Ohsson, „Des peuples du Caučase,“ str. 36 – 38.“

[2]) Casiri, „Bibliotheca, II.“ 206: „Scalabitae sunt Illyrii, vulgo Esclavones, qui per ea tempora in Hispania stipendia merebant.“

labi kaj druzega, nego Slovani. Mlajši prevoditelji arabskih pisateljev Murphy in Conde in pisatelji, kateri so zajemali iz obeh: Aschbach („Geschichte der Ommaijaden") in Hammer-Purgstall („Gemäldesaal der Lebensbeschreibungen grosser moslimischer Herrscher") so že opustili obliko arabsko in pišó: Slaven, Sclavonians, Slaves, Slavonier.

Poleg varovanja vladarjev vpravljali so Slovani v Kordovi tudi službo skopljencev, pravi Ebn-Haukal. Stregli so in služili po notranjih prostorih kraljeve palače. Na mestu, kjer omenja Conde 2000 Slovanov v telesni straži kralja Hakema, omenja tudi velike trume skopljencev v palači. A ker pripoveduje o skopljencih že Ebn-Haukal, smemo sklepati gotovo, da so bili tudi skopljenci omenjeni po Condeju večinom Slovani. Kakor pišó drugi pisatelji arabski, je bilo toliko Slovanov med skopljenci na Španskem, da sta pomenjala imena skopljenec in Slovan kasneje isto. Zato pravi nek pisatelj na mesto: „Skopljenec je ubil kralja Ali-ja", „Slovan je ubil kralja Ali-ja" (Casiri, Bibliotheca, II. 205.), namesto: „Mnogi Slovani so morali umreti zató na križu", pišó kroniki arabski: „Mnogi skopljenci so morali umreti zato." (Casiri Bibliotheca, II. 108.); namesto: „Vadha, nadzornik slovanskih komornikov," čitamo tudi: „Vadha, nadzornik skopljencev" i. t. d. [1]) Kasneje prešlo je imé skopljencev na vso stražo slovansko. Zovó jo takó prvi pisatelji arabski in kasneje tudi krščanski. Namesto, da reče n. pr. orijentalist Herbelot s Condejem, da je služilo v telesni straži Hakemovi 2000 Slovanov, pravi, da je služilo 2000 skopljencev. [2]) Znano vojsko med slovansko in afričansko telesno stražo imenuje kronik arabski Alhomaidin vojsko skopljencev z Berberi. [3]) S tem se strinjajo tudi novejši prevoditelji arabskih poročil in pišó kakor Aschbach: „slovanski skopljenci v telesni straži," [4]) in Hammer-Purgstall: „po vodji slovanske skopljenske straže." [5]) Gotovo je prešlo ime lahko na Slovane v telesni straži in na slovanske komornike, ker so bili oboji sužnji, kupljeni z drugimi, katere so pródali po Ebn-Haukalu iz Andaluzije v druge dežele. [6])

---

[1]) Casiri, „Bibliotheca," II. 104. a Vadheh Alscalabaeo, Eunuchorum rectore.

[2]) Herbelot, „Bibliothèque orientale," 382.

[3]) Casiri, „Bibliotheca," II. 205.

[4]) „Gesch. d. Ommaijaden," II. 286: „Die slavonischen Eunuchen in der Leibwache."

[5]) „Gemäldesaal der Lebenbeschr. grosser moslim. Herrscher," III. 152: „Capitaen der slavischen Eunuchen-Leibwache."

[6]) Gl. Lembke, „Gesch. Spaniens," I. 373. Aschbach, „Gesch. d. Ommaijaden," I. 229. Vita Joannis abbatis Gorziensis (Pertz, „Monum." Germ. IV. 371.) popisuje poslanstvo v Kordovo h kalifu Abderahmanu III. Tu pravi pisatelj: „Težko je priti k njemu. Vse

Arabsk pisatelj, vreden vsega zaupanja, pripoveduje, da so nazivali Slovane v Kordovi, ker niso umeli jezika svojih gospodarjev Moslemov tudi „neme“ „al-charas.“ Hammer-Purgstall (III. 65) meni, da se je povrnilo s tem Slovanom, ker so imenovali ti Grmane tudi neme, Nemce. Drug pisatelj, Anglež, imenuje te Slovane „tujce iz zapada,“ kar je popolnem pravo gledé na lego dežel slovanskih proti Andaluziji. [1])

Ne pogreša se tudi poročil, katera nam pravijo, od kod so nekateri Slovani na Španskem. Od jednega, slavnega vodje slovanskega, o katerem bodemo še govorili, pravi poročilo, da je bil Dalmatin. [2]) A izmed novejših pisateljev meni jeden, da je bilo več Slovanov v telesni straži Abderahmana III. doma iz pokrajin slovanskih na Ogrskem. [3]) Iz teh krajev ste držali dve cesti na Špansko. Prva je držala na zapad skozi del Bavarske, kjer po povelju nemškega kralja Ludovika 1. 906. ni trebalo plačevati ‚carine‘ (colnine) od sužnjih moravskih. [4]) A druga je držala proti jugu v Benetke. Ogri so bili v zvezi z Benetkami, odkar so pridrli na veliko Moravijo. Iz Benetek je držala pot za reveže, katerih trpenje skruni še dandanes omiko in vero, v Španijo. Na trge gališke na Španskem so prihajali sužnji Slovani najbrže iz Polabija, od kodar so jih gonili Nemci čez Verdun, a Normani po morju.

---

se dela pismeno po slovanskih komornikih, „tantum litteris per sclavos cubicularios omnia perferuntur.“ Skoraj gotovo pomenja tu „sclavi cubicularii“ toliko, kakor „Slavi cubicularii.“ Životopis opata Janeza je pisan namreč že pred letom 904; tedaj besede „Slavi“ ali „Sclavi“ pisatelji še niso rabili v pomenu „sužnjega.“ V desetih zvezkih „Monumenta Germaniae“, kateri navajajo zgodovinske vire do XI. stoletja, nahajamo besedo „sclavi“ le edenkrat na mestu, na katerem smo ravno govorili. Misliti smemo zatorej, da pomenja beseda „sclavi“ tu narodnost, a ne sužnjega, ker je dobila zadnji pomen še le kasneje. — Da so prejeli Nemci besedo „Sklave“ v pomenu sužnjega od imena naroda slovanskega, podjarmljenega, priča nam J. Grimm, kateri pravi („Deutsche Rechtsalterthümer,“ Göttingen, 1828, str. 322): „Ueberwundene Slaven unter der botmässigkeit deutscher fürsten befanden sich unbezweifelt in einem solchen verhältnis der hörigkeit. Wende oder Winde zu heissen galt lange zeit als beschimpfung. Selbst der name Slave hat fast allen völkern Europas den härtesten ausdruck für knecht hergegeben: sclave, ital. schiavo, span. esclavo, franz. esclave.“ Op. prev.

[1]) Conde, „Historia“ zvez. I. del II. oddel 66.

[2]) Casiri, „Bibliotheca,“ II. 214: „gente Dalmata.“

[3]) Aschbach, „Gesch. d. Ommaijaden,“ II. 111. Majlath, „Gesch. der Magyaren,“ I. 15.

[4]) Boczek, „Codex diplomaticus Moraviae,“ I. 72.

Tudi čas, o katerem so začeli prihajati Slovani na Špansko, se ujema z raznimi dogodbami, ki nam razjasnujejo, kako je moglo priti tija toliko sužnjih. Kralj Alhakem je ustanovil stražo in skopljence slovanske v letih 796 in 832, ravno, ko so začeli podjarmljati Nemci Slovane najkrutejše. Po l. 747, ko so pródali še očitno sužnje za dežele arabske na trgu v Rimu, se je razprostrla trgovina benečanska s zaplenjenimi ljudmí najboljše po obalah adrijanskega morja. L. 789 so prihruli Franki na Slovane polabske. Po vsakem boju so goníli ti boritelji za vero krščansko, kakor so se nazivali, trume Slovanov v sužnost.

Po kralju Alhakemu I. nekaj časa čujemo o Slovanih v Kordovi samo, da so bili tamo. To dokazuje tudi naslednje poročilo iz dôbe kralja Abdale, v letih 888 in 912, katero nam kaže, kako so bili oboroženi in priča, kako lepó so sloveli pri vsem národu: „Ko se je odpovedal Abu-Otman česti vezirski“ pravi poročilo arabsko,[1]) „postavil ga je kralj Abdala poveljnika slovanski telesni straži, v kateri so bili sami tujci iz iztočnih krajev. Te so čislali posebno, a odlikovali so se po postavi in po zadržanju, po skušeni hrabrosti, zvestobi in vdanosti. Slovani opravljajo službe po notranjih prostorih palače, vsak nosi meč, katerega suče z obema rokama, ščit in bojno sekíro.“

Za Abdalo je nastopil Abdelrahman III., kateri je sprejel poslaníke slovanskih Gebalim in slovanskega kneza Ducu. Njega prištevajo najslavnejšim vladarjem arabskim po Španskem, on se je nazval prvi v svoji rodovini „kalif-a“, kar latinijo kroniki latinski „cesar“. Še dandanes nam pričajo sijajnost vlade njegova mnoga poslanstva, katera so pošiljali razni vladarji k njemu, razvalíne poslópij, zidanih za njega, ohranjeni rokopisi slovstva arabskega, katero je pospeševal. Skoraj petdeset let, od l. 912—961, je vladal slavno in sijajno. Pomnožil in proslavil je naprave svojih prednikov. To se je zgodilo tudi s telesno stražo, posebno s slovansko. Služilo je od tedaj naprej v straži 12000 tisoč móž, raznih národnosti, Slovanov, andalužkih Mozarabov in afričanskih Mavrov ali Cenetov. Vsak oddel je štel za vladanja njegovega po 4000 móž.[2]) Druga poročila zopet pripovedujejo, da je imel kalif na svojem dvoru 6087 sužnjih.[3]) Morebiti našteva prejšnje število 4000 Slovanov one, kateri so služili v te-

---

[1]) Conde, „Historia,“ zvez. I. del II. oddel 66. Vita Joannis Gorziensis (Pertz. IV. 375) pak pripoveduje, da je videl poslanik na potu v palačo razne oddelke vojaške; med njimi „pedites hastis humo stantes defixis, longa inde hastilia quandum (?) et missilia vibrantes manuque crispantes, ictusque mutuos simulantes,“ zatorej pešce, kateri so se vadili z orožjem.

[2]) Conde, „Historia“ I. del II. oddel 88.

[3]) Aschbach, „Gesch. d. Om.“ II. 111.

lesni straži, a drugi so stregli kalifu samemu. Gotovo je, da só opravljali slovanski komorniki in slovanska straža službo v palači, da so si pridobivali zatorej veliko ložje zaupanje gospodarjevo, in da jih je čislal bolje, nego druga dva oddelka konjikov Mozarabov in Afričanov.

Okolo leta 949 je bilo takó. Stražo nam popisujejo takó pisatelji arabski o priliki, ko so prišli v Kordovo poslaníki cesarja carigrajskega in ko je sèl po smrti Abdelrahmana III. na prestol naslednik njegov Alhakem III. Zadnji prizor popisujejo izvirniki arabski kot najsijajniši: [1] „Okolo vladarja, sedečega na prestolu“, pravijo, „stali so brati in strijci njegovi in vodje telesne straže, slovanske, andalužke in afričanske. Prestolu nasproti je stal hadžib z veziri. Slovanska straža je stala v dveh vrstah, vsak vojak je imel v desni rôki gol meč, a na levi vêlik ščit. V polukrogu je stala straža, napolnovala je skoraj vso dvorano. Za vladarjem so stali v dveh vrstah sužnji, múri, belo oblečeni, z bojnimi sekírami na ramenih. Na prostoru pred palačo je stala straža andaluška in afričanska, lepo oblečena, s svitlim orožjem. Po ostalem prostoru so stali sužnji z golimi mêči v rôci.“

A sužnjev niso imeli v Kordovi samó, da jih kažó o takih prilikah. Po naklonjenosti kalifovi in po raznih okolščinah so dospeli nekateri pod naslednikom Alhakema II. početkom jednajstega stoletja do najvišje česti hadžiba, t. j. prvega ministra, kateri je imel največ uplíva o miru in vojski. Drugim se je posrečilo, dospeti še višje. Notranje vojske so razrušile počasi kraljestvo Omejadov na več kosov. Nekateri sužnji, kateri so znali porabiti okolnosti zase, so postali celó neodvisni vladarji posameznih pokrajin. Govorili bodemo najprej o hadžibih.

Hadžibi slovanski.

Hadžibov slovanskih je bilo za raznih vladarjev pet: Vadha, Hajran, Naja, Razykala in Sekan. Predno opisujemo njih zgodovino, opomeniti moramo še nečesa.

Po izgledu Abu-Otmanovem smo videli, da niso zaupali kalifi poveljništva nad slovansko telesno stražo v Kordovi nikdar rojenemu Arabu. Vodje slovanski, katerih smo omenjali, niso bili Arabi. Imenujejo jih viri izrečno Slovane (Alsaklab); pravijo n. p. Vadha Slovan, Hajran Slovan, Naja Slovan i. t. d. Ker so bili rodom tujci, dospeli so tem ložje do čestí, katera jim je dajala toliko uplíva na zgodovino andalužko. Ker so bili tujci brez osobne zveze z národom, zaupali so jim kalifi tem več. Rabili so jih za važne posle, plačevali so jih bogato, zato so jim bili tudi zvesti do smrti. Gotovo je, da so bili vsi hadčibi slovanski naklonjeni vladarjem Omejadom; še le ko so poginili ti vsi, polastili so se nekaterih delov njih ostalíne.

[1]) Conde, „Historia,“ I. del II. oddel 88.

Da pojasnimo bolj podobe teh vodij slovanske telesne straže, opominjamo nekaterih jednakih straž, v katerih so služili tudi le kupljeni ljudje ali robovi. Tudi drugod so bili ti silno mogočni na dvoru svojih gospodarjev, kakor mameluki v Egiptu in janičarji v Carigradu. Tú in tamo so dopolnovali straže z mladimi sužnji črkeskimi in krščanskimi. Ti so morali opustiti svojo vero, sprejeti muhamedansko in novo imé. Takó so kupovali tudi v Kordovi vedno novih sužnjev slovanskih, poganskih in krščanskih iz raznih pokrajin. Novi stražniki in komorniki so prejemali vero muhamedansko radi ali neradi, nosili so obleko muhamedansko in so se navadili tudi običajev nove svoje domovine. Nekdanje imé umeknilo se je novemu ali so predrugačili Arabi staro v govoru in pismu tako čudno, da ne spoznavamo več prvotnega. Ni zatorej čudo, da ne nahajamo slovanskih imen hadžibov, saj bi ne spoznal nikdo njih samih pod turbanom, olepšanih z znamenjem svoje čestí.

A držala je še druga pot do najvišje čestí. Tudi sužnji, kateri so stregli kalifu kot skopljenci, splezali so mnogokrat visôko. Ne bilo bi čudo, ako bi zvedeli, da je bil kak minister prej skopljenec, saj nam kaže zgodovina iztočnih dežel, da je bil marsikak junak muhamedanski v početku le skopljenec, ki je stregel svojemu gospodu kot sluga. Celó po krščanskem Carigradu so potresali nekdaj skopljenci prestol carski. Evtropij za carja Arkadija, Hryzafi za carja Teodozija in sestre njegove Pulherije, kakor Narses za carja Justinijana so se proslavili v zgodovini carigrajski toliko, kolikor hadžibi slovanski v zgodovini Arabov po Španiji. Je li bil tak človek prej skopljenec ali stražnik, gotovo se je opiral kasneje na oborožene svoje brate Slovane, da pase svojo čestilakomnost. A straža je podpirala takega, naravno, vedno, posebno, če je bil prej njen vodja. Složni so bili ti Slovani, naučili so se sloge še le na tujem, toda skušali so vedno, da si pridobijo tudi pomoč kake mogočne stranke. Bila je ta stranka Almeridov, kateri je spadal rod in prijatelji mogočnega hadžiba Almanzorja (Almanzov = oni, kateremu je dal Bog zmago). Vlado Omejadov začela se je rušiti posebno s tem, da je bil kalif Hišem II., kateri je vladal od l. 976 dalje mladoleten. Kasneje se je brigal le malo za poslovanje vladarjevo, zanimivale so ga le veselíce na vrtéh njegove palače, a skrbí vladarjeve je prepuščal svojemu hadžibu Almanzorju. To sicer ni škodovalo vladi, kajti hadžib Muhamed Almanzor si je pridobil največ zaslug za moslime na Španskem. V petdesetih bitvah je premagal kristijane, skrbel in pospeševal je slovstvo in vednosti, ustanovil je v Kordovi akademijo vednosti in lepe umeteljnosti. Proslavil je s tem vlado Hišemovo. Mnogo čestiteljev, sorodnikov in prijateljev se je zbiralo okolo njega. Imenovali so jih Almeride, po lepih vrtéh Almerijskih, katere je bil podaril kralj svojemu ministru. Tamo je stanovala navadno družina Almanzorjeva, tamo so se zbirali prijatelji njegovi,

tamo so se razgovarjali o učenih in o drugih stvareh. Ker je ostal hadžib zvest svojemu gospodarju, odlikovali so se Almeridi z zvestobo proti kralju in so se družili tudi s Slovani, zvestimi svojemu kalifu.

Nekateri res mislijo, da je vezala Almeride in Slovane še tesnejša vez. Novejših pisateljev trdijo nekateri, da je ustanovil slovansko telesno stražo v Kordovi še le Almanzor. [1]) Mislijo tudi, da izvira ime Almeridov, katerim prištevajo tudi Slovane, od rodbinskega imena Almanzorjevega, katero se glasí arabski Alaamen. A ker vemo, da so služili Slovani na dvoru kraljev andaluških že več nego 150 let, ne moremo si tolmačiti ustanovljenja telesne straže po Almanzorju drugače, nego, da je pomnožil morda število njeno.

Slovani na dvoru Kordovanskem so imeli zatorej mnogo uplíva, združení s stranko Almeridov so združili tudi imena. Tako čitamo „Almeridi in Slovani“ — „Slovani in Almeridi“ po poročilih arabskih; malo ne vsi Slovani imajo zatorej tudi priimek Almeridov „el Alameri“, celó izraz „almeriški Slovani nahajamo.

Po smrti Almanzorjevi (dné 1. julija l. 1002) nasledoval mu je v česti sin njegov Abdelmelik (Modhafer). Tudi ta se je znal proslaviti v boju in doma. A vladal je le malo časa, umrl je že oktobra meseca l. 1008. Prišel je za njim brat Abdelrahman. A ta ni bil jednak svojemu očetu in bratu. Ljubil je veselíce in víno, upal je, da zadobode po naklonjenosti kalifovi, kar bi mu bile mogle dati le zasluge. Kralj Hišem ni vedel postaviti na njegovo mesto boljšega moža. Ljudstvo postane zatorej nezadovoljno in se začne upirati. Upornikom na čêlo postavi se Muhamed Abdel Džabar, mlad, srčen sorodnik kraljev. Nekaj dní bojevali so se po Kordovi, končno ujamó uporniki ranjenega hadžiba Abdelrahmana in ga pribijejo na križ (dné 18. februarja l. 1009). Muhamed postane hadžib. Daljne namere njegove so povzdignile prvega slovanskega hadžiba, Vadho in temu sledili so Hajran, Naja i. dr. Uplív straže slovanske pod poveljem slovanskih hadžibov rastel je takó, da je napisal nek novejši zgodovinar oddelek svojih preiskovanj: „Die almeridische, slavische und afrikanische Partei in Andalusien.“ [2]) A zgodovina Vadhova kaže, da so postopali Slovani prijateljski in milo med strankami, da so branili sploh le dobro Omejadov, katerim so bili vedno vdani.

Hadžib Vadha. [3])

Muhamed Abdel Džabar je postal hadžib, a zato je postal nemir, razni oddelki telesne straže so se bojevali med soboj.

---

[1]) Aschbach, „Geschichte der Ommaijaden,“ II. 266.

[2]) Aschbach, „Gesch. d. Ommaijaden“ VII. 1.

[3]) Conde, „Historia,“ zvez. I. del II. oddel. 104—108.

Slovanski stražniki so stali na strani premagane stranke Almanzorjeve. A Muhamed je bil naklonjen andalužki straži, opiral se je nanjo. Afričane je začel proganjati in pokoriti. Tudi kralju Hišemu se je godilo slabo. Muhamed je nameraval, da mu vzame prestol in živenje, zató raztrosi govoríco, da je zbolel kralj nevarno. Skoro zapazi, da se briga ljudstvo kordovanskò kaj malo za živenje svojega kalifa, tedaj sklene spolniti namero. Gotovo je že bilo, da mora umreti Hišem, ko zve o naklepu sužnji Slovan Vadha, katerega imenujejo pisatelji tudi Vadheh in Vazihu in mu dajó priimek El-Alameri ali Alsaklab.[1]) Bil je nadzornik slovanskim komornikom kralja Hišema, popolnem vdan svojemu gospodarju. Smilil se mu je kalif, zató ide k hadžibu Muhamedu in mu začne prigovarjati, da ne treba moriti Hišema: „Zakaj se češ skruniti s krvjó nedolžnega“ — rêče mu — „če moreš doseči svoj namen tudi brež uboja? Dosta je, če zapreš kalifa skrivaje. Povem ti najboljših sredstev.“

Muhamed Abdel Džabar slušal je svèt zvestega Slovana.[2]) Po noči so ubíli reveža kristijana, kakor pravijo letopisi krščanski, kateri je bil zelo podoben kralju po postavi in po licu, in so ga položili v kraljevo posteljo. V tem so odpeljali skrivaje Hišema in so ga zaprli v palači vezirovi. Prej so razširjali že govorico, da je bolezen kraljeva vedno hujša, na to, da je izvolil Muhameda naslednika in napósled, da je umrl. Nepravega Hišema so položili v rakev in pokopali so ga slovesno (dné 2. februarija l. 1009).

Muhamed Abdel Džabar sede na prestol in nadene si priimek „el Mohdi Bila“, t. j., prinašatelj mirú.

---

[1]) Casiri, „Bibliotheca,“ II. 204. Aschbach, Geschichte der Ommaijaden, II. 264. Imé Vadha spominja nas poljskega imena Wada. A tudi po inih jezicih nahajamo isto imé. Casiri, Bibliotheca, II. 51: „duce Vadheho Alscalabaeo;“ II. 204:„ a Vadheh Alsacalabaeo Eunuchorum rectore.“

[2]) Kakih dvanajst let prej je rešil drug Slovan drugemu cesarju živenje. Bil je ta rimski cesar Oton II. Bojeval se je z Grki in z Arabi po južni Italiji; a ti premagajo ga v bitvi pri Basantello l. 982. Cesar se ni znal rešiti drugače, nego skočiti s konjem v morje, da splava na bližnjo ladijo. Mornarji ga potegnejo res na krov. „A bili so mornarji Grki, le jeden je bil Slovan in je poznal cesarja. Dá mu zatorej svojo suknjo in mu rêče, naj se ne imenuje. A svojim tovarišem rêče, da je rešeni cesarjev služabnik, ki varuje zaklade cesarjeve, kateri so v Rosanhu; če bi ga peljali tija, dal bi jim gotovo rad polovico. Slovan je bil pôrok za to in pregovorí Grke, da ga peljó takoj v Rosanno. Ko priplovó do brega, ide Slovan v mesto, češ, da prinese zaklada, a prav za prav, da poročí škofu Teodoriku, kje je cesar.“ Škof pošlje svoje ljudí na breg, cesar skoči v morje in se reši v mesto. — (Giesebrecht, Kaiser Otto II. v Raumerjevih: „Jahrbücher des deutschen Reichs“ II. 79.)

Jedva je bil kalif, zapové afričanski straži, katero so črtili vsi, naj gre iz mesta. A ta se je vstavljala in vname se boj. Andalužki stražniki in mestjani spodé končno Afričane iz mesta. Ali pred mestom se zberó premaganci na novo in si izvolijo vodjo nekega Sulejmana. Ta jih pelje proti mejam krščanskim, kjer dobodo pomoči od kristijanov. Kalif Muhamed se je moral postaviti na čêlo straži andalužki, da kažnjeva upornike, a tepen (dné 5. novembra l. 1009 pri Gjebel-Quintosu) pride nazaj. Sulejman z Afričani in s krščanskimi pomočniki je bil skoro pred ozidjem Kordovinskim.

Po Kordovi je zapovedoval v tem Slovan Vadha. Slovani so bili menda ljudstvu najmilejši; ko so bili odbiti Afričani in je odšel Muhamed v boj, so ostali Slovani v mestu. A ker se niso čutili dosta močnih, niso se hoteli bojevati brezvspešno z zmagovalci, ko so pridrli ti pred ozidje, zató svetujejo prebivalcem, naj potrpé nekaj časa. Sulejman in Vadha skleneta zatorej dogovor, da odpró mestjani Afričanom mestna vrata, in da spolnijo ti zato mestjanom nekatere želje. Skoro na to pridejo Afričani z zavezniki krščanskimi v mesto in Sulejman se dá proglasiti kalifa.

A kakor je uvideval Vadha že prej, vlada novega kalifa ni trajala dolgo. Razni so bili vzroki, ki so ga vrgli skoro s prestola. Afričani že prej niso bili priljubljeni, in sedaj so se celó studili ljudem še njih krščanski zavezniki. Slovani so bili vdani Omejadom, želeli so starega vladarja in so skušali slabiti moč Sulejmanovo. Najprej so ga hoteli pregovoriti, naj dá pobiti kristijane, kateri so prišli z njim, da bi si pridobil zopet ljubezen ljudstva. Ali Sulejman ni hotel tega, vendar, da bi se ognil uporu, je poslal svoje zaveznike iz Kordove. Toda s tem oslabí svojo krepost. Zató pride Vadha k njemu in rêče: „Kalif Hišem ni umrl, kakor so pravili, skrit je na varnem mestu. Da pomirímo kraljestvo, ni druge pomoči, nego da ga pokažeš ljudstvu in mu vrneš prestol očetov. Stori to in pridobiš si srca vseh mestjanov.“ Sulejman mu odgovorí: „Storil bi rad po tvojem svetu, a okolnosti ne dovoljujęjo. Države ne morem izročiti tako slabima rokama, a potolaži se, prej ali slé pride čas Hišemov.“

Najbolj se je upíral Sulejmanu prognani tekmec. Po izgledu Sulejmanovem si je nabral tudi Muhamed krščanskih pomočnikov in je prihajal proti glavnem mestu. Sulejman mu gré naproti s svojo vojskó, ali nasprotnik ga natolče v prvi bitvi. Muhamed pridêre zopet v Kordovo in si prisvoji vlado.

V tem se je množil uplív Vadhov. Da bi ga spravil na svojo stran, si ga zbêre Muhamed prvega ministra, hadžiba. Okolnosti so pak nanašale vendar takó, da je naraščal uplív Vadhov in slovanski. Sulejman si je bil opomogel v tem, začnè boj na nóvo, premaga svojega nasprotnika, ga zapodí v Kordovo in začne oblegati mesto. Mestjanom ni bil po volji ni on s svojimi Afričani, ni Muhamed z zavezniki kristijanskimi. Zatò se je držal Muhamed Slovanov tém trje, ker so imeli od dne do

dné več uplíva. „Muhamedov hadžib, Slovan Vadha,“ pravijo pisatelji arabski, „je imel popolno zaupanje svojega gospodarja. V vseh stvaréh je smel zapovedovati neomejeno. Po Vadhi so prošle vse čestne službe na Slovane in Almeride, Muhamed se ni smel ustavljati njih željam. Počasi je postal uplív slovanski zoprn pametnim mestjanom. Sovraštvo proti Slovanom je rastlo še bolj, ko so svetovali Muhamedu, naj spodí nekatere šejke in vezire iz Kordove, češ, da so zabavljali njemu in so sumljivi.“

A Slovani v istini niso bili naklonjeni Muhamedu, ampak zatiranemu Omejadu, nesrečnemu Hišemu. Že prej, za vladanja Sulejmanovega, so mislili, kako bi ga spravili zopet na prestol in te misli niso opustili tudi za Muhameda. Kakor smo že omenjali, svetovali so Muhamedu, naj spodí sumljive mestjane, a storili so to le, da bi se začela nevolja proti Muhamedu vzbujati in bi dosegli lažje svoj namen. Iz istega vzroka so poročili skrivaje Armagudiju, poveljniku krščanskih pomagačev, da hoče pomoriti Muhamed svoje zaveznike. Kristijane popade na to tolik strah, da niso hoteli ostati več v Kordovi, akoravno jim je prisezal in obetal Muhamed, da se ne zgodí nikomur nič žalega. Otidejo zatorej in storijo s tem Muhamedu veliko škodo. V tem so naskakovali vojaci Sulejmanovi čem dlje tem hujše ozidje kordovsko, od vseh straní so stiskali Muhameda, da je izgubil vse upanje, da se ohrani na prestolu. To je bilo ravno po volji Vadhi in Slovanom, strinjalo se je tudi z obljubo Sulejmanovo, da pride še čas Hišemov.

Pri Condeju pripovedujejo pisatelji arabski nasleduje: „Slovan Vadha el Alameri porabi srečen trenotek, opozori Muhameda, koliko nevarnosti pretí od vsih straní. Da mu povekša strah, mu razodene nevarne naklepe proti njemu, pravi mu, da se ne smé zanašati na zvestôbo telesne straže, ker so razprti razni oddelki. Vadha je postal takó gospodar v Kordovi. Brez povelja Muhamedovega privêde napósled skritega kralja iz uječe in ga pokaže ljudstvu, zbranemu v vêliki mošeji. Zgodilo se je to nek petek [1] meseca Dylhadžin l. 400 po begu prorókovem (po naše meseca julija l. 1010. po rojstvu Kristovem). Vse mesto se vzraduje, ko čuje novico, da živí še kralj Hišem; kedar ga zagledajo ljudje, mislili so, da so bile le sanje, kar so videli prej s svojimi očmí. V trumah so se zbirali mestjani okolo mošeje, kjer je kazal Vadha Slovan zbranemu ljudstvu gospodarja. Z veselim krikom razglasé ga na novo kralja in ga peljó v Alkacar.

Muhamed se je bil skrìl v Alkacaru, ko je zvedel, kaj se godí; ali Slovan Ambaro ga najde, prižêne pred prestol in Hišem ga obsodi na smrt. Glavo njegovo pošljó tekmecu njegovemu Sulejmanu. A Vadhi, kateri je storil vse to, podelí Hišem čast hadžibovo, da se mu zahvali. Vendar zvestemu slu-

[1]) Pisatelji pravijo sicer v „nedeljo“, a ker praznujejo muhamedani petek, bode bolje misliti na ta dan. Op. prev.

žabniku še vse to, kar je že storil, ni bilo dosta, s svojimi rojaki sklene, da pomirijo vse kraljestvo.

A mnogo mu je bilo delati in truditi se, predno je mogel to zgotoviti. Na jedni strani je stiskal Sulejman mesto še vedno, na drugi se je dvigoval Obejdala, namestnik dežele Toledanske, sin umorjenega kalifa Muhameda, in je hotel maščevati svojega očeta. Sulejman ga nagovorí, da se združita proti občemu sovražniku Hišemu II. Obejdala privoli. Trebalo je zatorej delati hitro kalifu in hadžibu njegovemu, da premagata sovražnika, predno se združita. Nekdanji komornik postane dakle vojak in sreča mu je bila vgodna. Na njegovo povelje prevzameta Slovana Zahor in Ambaro[1]) povelje nad slovansko stražo, a sam otide s konjiki proti Toledu. Ali Obejdale ni bilo več tamo, otišel je bil, da se združi s Sulejmanom. Ker ne najde sovražnika, dogovorí se Vadha z mestjani toledanskimi, da si ga postavijo gospodarja. Ta čas sklene tudi zvezo s krščanskim kraljem kastilijanskim, kateri mu privêde obilo vojsko na pomoč. Hadžib ni imel časa, da bi bil vprašal kalifa dovoljenja; a to so mu kasneje imenovali veliko krivdo.

S krščanskimi pomočniki dêre Vadha za Obejdalo, dohiti ga, vname se strašen boj; a Vadha premaga sovražnika, ujame Obejdalo in ga privêde ujetega v Kordovo. Na povelje Hišemovo mu odseka rabelj glavo. Sulejman je zgubil zatorej mogočnega zaveznika, Slovana Zahor in Ambaro ga premagata skoro in prepodita Afričane izpred mesta Kordove.

Tolik vspeh je pomnožil še čest Vadhovo in drugih Slovanov. „Vadha Slovan", berêmo pri arabskih pisateljih pri Condeju, se vrne vesel v glavno mesto in pošlje svoje zaveznike z bogatimi darovi domú tèr jim obljubi še več v bodoče. Kralj Hišem ga sprejme z veliko čestjó, Slovani in Almeridi, kateri so se vojskovali pod hadžibom, so postali Alkaldi, in dobili so namestništva podedovalna na jugu španskem, posebno v Tadmiru, Kartageni, Lekanti, Almeriji, Deniji, Ksativi i. t. d. Tudi drugim Slovanom, kateri so služili že nekaj časa v taki časti, potrdi kalif čest na novo. Nekdo izmed sedanjih pisateljev pravi kratko a resnično: „Od te dôbe je vladal hadžib Vadha s pomočjo svojih Slovanov po Kordovi samostalno. Najvišje službe so bile v rôkah njegovih tovarišev, po večjih mestih so gospodovali Slovani." [2]) A še lepše govorí znan orijentalist, rekóč: „Sedaj so bili Slovani gospodarji po Andaluziji, skoraj vse dežele so oni upravljali." [3])

---

[1]) Letopisec Roderich Toledanski imenuje „Slovana Zahora in Hanbara."

[2]) Aschbach, „Gesch. d. Om." II. 265: „Es regierte der Hadschib Wadha durch seine Slavonier fast unumschränkt."

[3]) Hammer-Purgstall, „Gemäldesaal" III. 153.

Vendar s tem niso bili vsi zadovoljni. Sulejman ni bil še popolnem premagan, skusi zatorej, da obrne nezadovoljnost sebi na korist. Namestnikom po zapadnih deželah razpošlje proglas, naj se zjedinijo, da starejo nadvlado Slovanov, „kateri gospodujejo po Kordovi in po drugih deželah." Ko zve Vadha o tem, nagovorí kalifa, naj pošlje sam pisma drugim namestnikom, posebno Beni-Hamud Oma v Algeziri in Ceuti, katerima je obljuboval sijajnega plačila, a po smrti svoji nasledovanje na prestolu, ako mu pomoreta v boju proti Sulejmanu. Hišem dá napisati pisma, ali Vadha jih ne razpošlje, ampak jih pridrží pri sebi. V tem se dogovarja Sulejman tajno z nekaterimi mestjani, naj mu izdajo mesto. Tudi o Vadhi so začeli praviti kalifu, da se hoče pomiriti na tihem s sovražnikom. Nekatere reči, storjene po hadžibu že prej, so razburile Hišema, posebno, da se je zvezal s kristijani brez dovoljenja njegovega. Ko dá iskati po sôbah njegovih, najdejo tudi pisma, katera so bila obležala pri njem. Drugih dokazov ni trebalo. Na povelje kalifovo so odsekali Vadhi glavo. Vendar podelí kalif že bodoče leto čest hadžibovo drugemu Slovanu Hajranu.

Hadžib Hajran.

Novi hadžib slovanski je bil prej kalifov namestnik v Almeriji. Na novem čestnem mestu mu ni bilo ni bolje, ni slabše, kakor predniku. A spomin njegov se je ohranil v zgodovini in v slòvstvu andalužkem še obširnejše. Ohranile so se dolge pohvalne pesmi o njem, ki sta jih zložila glasovita pesnica arabska Algazenija in pesnik Abu-Amer. Prvo pesem so mu izročili skoro, ko je nastopil novo čest, a za drugo je podaril sam pesniku mnogo novcev v Algeziri. Pri najodličnejših ljudéh po Andaluziji je bil obče priljubljen. To nam kaže, dà je bil naslednik Vadhov vzor arabske priljudnosti in elegantnosti. Česar smo omenjali že prej, da so prejemali Slovani v Andaluziji vedno vero svojih gospodarjev in z vero tudi nova imena in nove navade, kažejo nam posebno izgledi iz časa Hajranovega. O raznih prilikah nahajamo Slovanov, kateri so že popolnem Arabi po imenu, kakor n. pr. Slovan Muhamed ben abi Siar, ali Slovan Muhamed ben Zejad. [1]) Slovanska telesna straža je praznovala sijajno praznike muhamedanske, živenje Vadhovo nam kaže, da so zahtevali Slovani, naj dá pomoriti svoje krščanske zaveznike. To vse nam kaže, da so se privadili do dobra.

Udomili so se navadno taki Slovani poarabčeni v družtvu muhamedanskem s tem, da jim je podaril kalif kakšno posestvo. Na kmetih, z muhamedanskim imenom, v muhamedanski obleki, združeni z muhamedani po družini in po družtvu, navzeli so se Slovani čem dlje tem bolje duha muhamedanskega, in v teku časa

[1]) Conde, „Historia," zvez. I. dol II. oddel. 108.–111.

so se pogubili popolnem med národom. Početkom jednajstega stoletja, ko so prihajali sužnji še vedno iz domovine, a še niso bili zabili svojega rodú, zató jih zovó pisatelji arabski pri vsaki priliki odločno Slovane. Tak poarabčen dvornik je bil tudi Hajran. Že izpuščenje navadnega sloga ‚ben‘ (t. j. sin) pred imenom njegovim, kaže, da smemo misliti, da se je pomuhamedanil on prvi iz svojega rodú, kakor Vadha. A odlikoval se je Hajran z isto čestitljivostjo, z isto dobrosrčnostjo, z isto udanostjo do Omejadov, kakor Vadha. „Bil je vojak posebne hrabrosti in razmerne pameti“, pravijo pisatelji o njem, „kateri bi bil mogel sam vzdržati Hišema na prestolu, ako bi ne bila potekla sreča njegova. Hajran je bil potrpežljiv in milosrčen; marsikatero strogo povelje Hišemovo je predrugačil po svojem uplívu; kalifu so bili sumljivi vsi odlični mestjani. Tako je prepovedal vsak shod razven po mošejah, ker je mislil, da se posvetujejo ljudjé na vsakem zboru o kaki zaróti.“

Zato je postalo ljudstvo nezadovoljno, tú in tamo je nastal nemír; zato je mogel početi Sulejman vojsko tem hujše. Afričani so napadali mesto vedno hujše, mestjani se niso branili več tako marljivo in hrabro, dà, začeli so ovirati branitelje. Hajran je poskušal boj z uporom in s sovražnikom. Ali sreča mu ni bila prijazna. L. 1013 polasté se Afričani mesta. Hajran ranjen blizo Alkacarja, se skrije s težo v revno kočo. Že prej, ko so še naskakovali sovražniki, je bil izginil nesrečni Hišem; sledú ni ostalo o njem, nikdo ni zvedel, ali je zbežal, ali je umrl. Afričani zmagovalci so plenili po mestu, Sulejman sede zopet na prestol.

Slovani, kateri niso vedeli, kaj se je zgodilo s Hišemom, so prosili Sulejmana, naj mu pustí živenje. Ko jim odgovorí, da ne vé, kje je kalif, mislili so, da se je skrìl in da se vrne zopet.

Posestva Almeridov so prišla v last zmagovalcem. Vodje Afričanov so dobili od novega kalifa lepih posestev. V Almerijo, kjer je vladal prej Hajran, je poslal Sulejman novega namestnika. Vse se je zdelo trdno in gotovo, kar se zdajci prikaže zopet Hajran in oplaši zmagovalce.

Nekdanjemu hadžibu so se bile rane zacelile, pride iz zavetja in uteče v Avrijolo. Z mogočnimi prijatelji je bil v zvezi, skoro si zbêre silno vojsko in pride pred Almerijo. Dvajset dní se je branilo mesto, a ko vidijo prijatelji Sulejmanovi, da ni pomoči od nobene strani, izročé mesto Hajranu in ta prevzame vlado (l. 1013).

Ali, da bi si pridobil večjo moč za boj s Sulejmanom, odjadra drugo leto (1014) v Afriko. V Ceuti in Tangerju gospodoval je tedaj dalnji sorodnik nesrečnega Hišema, Ali ben Hamud, starejši brat Alkacem ben Hamuda, kateri je vladal na tej strani ožine Gibraltarske v Algeziri, Ceuti ravno nasproti. Tema dvéma je bil pisal nekdaj Hišem po svétu Vadhovem in njima je obetal nasledovanje na prestolu, ako mu

pomoreta proti Sulejmanu. A Vadha je bil pridržal pisma. K istemu Aliju v Ceuto pride zatorej Hajran, mu povê, kaj je namerjaval z njim Hišem in ga nagovarja na vojsko proti Sulejmanu. Toda, ker niso vedeli, je li Hišem še živ ali mrtev, sklenejo vojsko v imenu Hišemovem, a ko bi zvedeli gotovo, kakšna je usoda njegova, pogodili bi se o nasledovanju. Ali se zveže zatorej s Hajranom in s svojim bratom Alkacemom. V Algeziri se združite vojski obeh bratov z Almeridi; a Slovani se zberó v okolici Almerijski pod poveljem Hajranovim. Hamud starejši počne vojsko in zasede Malago. Na sredi pota med Malago in Almerijo se mu pridruži vojska Hajranova. Da bi si zadobili ljubezen ljudstva, prisežejo zavezniki slovesno, da so začeli vojsko le zato, da bi posadili Hišema zopet na prestol ali, da se maščujejo zánj, ako bi bil že mrtev.

Vse dogodjaje od časa, ko je potoval Hajran v Afriko, do dôbe, ko so napadli zavezniki Sulejmana v Kordovi, zovó nekateri zgodovinarji vojsko berberjev s skopljenci. Berberje zovó Afričane Sulejmanove, a skopljence Slovane. Po arabskih izvirnikih pri Condeju so pozvali Slovani Alija iz Ceute na prestol v Kordovo, Ali je dal Slovanom pismo za svojega brata v Algeziri in Slovani so se združili z vojsko Alijevo. Drug pisatelj arabski Alhamaidi pripisuje vse to skopljencem. [1]) Takó tesnó se je vjemalo imé skopljenca, katero je pomenjalo posebno komornika ali slugo v palači, v Andaluziji z imenom Slovana, da so jih rabili drugo za drugo.

Nekaj mesecev je trajala že vojska, vspeh je bil razen. V tem je dorastla nepriljubljenost Sulejmanova takó, da so ga zapustili mnogi privrženci njegovi; Afričanov ga je zapustilo toliko, da mu jih je ostala le peščíca. Vendar se je moral bíti s sovražniki. Zmaga je bila skoro gotova, Sulejman in brat njegov Abdelrahman padeta ranjena zmagovalcem v pest. Tudi glavno mesto pride skoro zaveznikom v róke.

„Ko pridejo zavezniki v mesto“, pravijo zgodovinarji arabski, — „zapové Ali, naj pripeljejo predenj ranjenega Sulejmana, brata njegovega Abdelrahmana in očeta Alhakema, kateri je zapovedoval po mestu, ko sta vojevala sinova zunaj ozidja. Ali vpraša očeta: „Povej! kamo ste spravili Hišema?“ Alhakem odgovorí, da ne vé, kaj se je zgodilo z njim. Ali zavpije: „Umorili ste ga.“ Starček odvrne: „Umorili ga nismo, niti ne vemo, kje je.“ Ali se ne zmeni za te besede, izdere meč iz nožnice in rêče: „Te tri glave posvečujem osveti za kalifa Hišema.“ V istem trenotku dvigne Sulejman svoje očí in rêče: „Ta dva sta nedolžna, mene samega kažnjevaj z mečem.“ Toda Ali ne sluša besed Sulejmanovih, z enim udarcem odseka glavi obema in na to tudi Sulejmanu. Takó so umrli oča in brata 8. dné meseca Mu-

---

[1]) Casiri „Bibliotheca,“ II. 205—206.

harram.[1]) Na to zapové Ali svojim služabnikom, naj iščejo Hišema. Po vsem Alkacaru ni ostalo sôbe ni kota, ni nad zemljo ni pod zemljo, povsod so iskali nesrečnega kalifa. A bilo je vse zastonj. Ker ga niso mogli najti, razglasé, da je mrtev. Vendar, ta novica ni bila po všeči ljudstvu, začelo je pripovedovati raznih pravljíc o Hišemu."

Po svétu Hajranovem proglasé Alija kralja z imenom Motuakil Bila.[2]) Vse, kar je dosegel nekdanji gospodar v Ceuti, je bilo zatorej le delo Hajranovo. A plačila zasluženega vendar ni dobil pomagač. Jedva je sedel Ali na prestolu, že ni potreboval več svetov Hajranovih, zapove mu dakle, naj otide zopet v Almerijo za namestnika. Ta uboga in otide. Ali (l. 1017) jedva pride na svoje mesto, zbero se prijatelji in tovariši njegovi v obilem številu in mu ponujajo pomoči proti nehvaležniku z orožjem v rôci. Upornikom Slovanom in Almeridom je bilo priljubljeno imé Omejadov. Tem so hoteli priboriti zopet gospodarstvo, za se so zahtevali le dédna namestništva pod novo vlado. Vojska se vname in uporniki prideró pod poveljem Hajranovem skoro pred vrata Kordovska. Drzno jih napade Ali, premaga jih sicer, a vendar ne more vdušiti upora. Jezni Hajran sklene, da napravi v kakem drugem mestu sedež drugemu kalifu.

Potegne se v Jaen in proglasí kalifa pravnuka slavnega Abdelrahmana III. z imenom Abdelrahman IV. Novi kalif izvoli si Hajrana hadžiba. V imenu Abdelrahmanovem vojeval je prvi minister njegov proti Sulejmanu, ali tepen je bil v drugo. Bežati je moral, skrìl se je v trdnjavico, do katere niso mogli sovražniki. Ali Abdelrahman še ne obupa, slovesno dá v nóvo pripeljati tepenega svojega hadžiba v Jaen. Vojna se zopet začne, a za kalifa postaja vedno bolj nevarna. Sovražnik natepe Hajrana v tretje in pogubi mnogo vojske. Ali je bil poslal vojno krdelo proti Abdelhramanu v Jaen, in z drugim potuje proti Hajrana v Almerijo. Hajran se brani, dokler se more, ali sila je bila prevelika, preboden s sulico pade mrtev na tla. Mesto odpre vrata sovražniku in Ali zapové, naj prinesó truplo Hajranovo. S svojo rokó odseka mrtvecu glavo (l. 1017).

Takó je umrl Slovàn, kateri je imel toliko močí, da je posajal kalife na prestol. Pisatelji arabski žalujejo po njem. Še bolj so tugovali za njim njegovi rojaci v Kordovi.

Ali se vrne iz Almerije v Kordovo, da si pripravi močno vojsko proti Abdelrahmanu v Jaenu. A na tihem ga zadušé v tem slovanski komorniki v kopeli (l. 1018, dné 29. marcija.[3])

Mnogi so mislili tedaj, da so se maščevali Slovani radi smrti Hajranove.

---

[1]) Meseca junija 1016.

[2]) Motuakil, ali Motavakil, kakor pišó nekateri, pomenja „zaupajočega na Boga." Op. prev.

[3]) Weber, „allg. Weltgeschichte." VI. 551.

Nasledoval je na prestolu brat zadušenčev Alkacem. Tudi on je mislil, da je bila zarota proti bratu, zato dá trpinčiti morilce, ali zvedel ni ničesar.

Skoro na to pride Jahija, sin Alijev, iz Afrike, da vojuje proti strijcu in res si osvojí posled nekaj časa Kordovo. A sreča se skoro obrne. Jahija mora bežati pred Alkacemom in umrje dné 1. marcija l. 1026. Ta je sumil, da so pospeševali Slovani njegovega tekmeca, začne zatorej strogo preiskavo proti Slovanom. Morda je misli pravo, ker je bilo narastlo v zadnjem času tudi na dvoru v Ceuti število Slovanov. Vendar ni mogel najti ničesar gotovega.

Hadžibi: Naja, Razykala in Sekan.

Med Slovani, služečimi na dvoru v Ceuti, je bil tudi Naja, drzen človek. Ko je odhajal Jahija, gospodar Ceute in Tangerja, na Špansko, da si priborí prestol ubitega očeta, oddal je svoja dva sina Edrica in Hacena, katera sta bila še mala, veziroma, katerima je zaupal vse, Slovanu Naji in Arabu Aben Bokini. Ostala sta zatorej oba v Afriki. Živel je tamo tudi brat Jahijev, z imenom Edric, kateri je gospodoval nad delom dežele. Ko umre Jahija na Španskem po tem, kadar si je priboril čest kalifovo, želeli so prebivalci v Malagi ostati še dalje pod vlado Hamudov. Pošljejo zatorej poslaníke v Ceuto, da si pridobódo novega vladarja iz te rodovine. A Jahijeva sinova sta bila še mladeniča mladoleta. Strijc njih Edric gré zatorej v Malago in vzame soboj vezira Aben Bokino (l. 1027). Edric je gospodoval slavno v Malagi s pomočjo pametnega vezira, a v Ceuti je vladal Naja z imenom svojih varovancev. Posled jednajst let umrje Edric I. v Malagi. Zvesti Aben Bokina napravi, da pride vlada na Edrica, starejšega sina Jahijevega (l. 1039).

A jedva je sèl Edric II. na prestol v Malagi, vstane nekdanji jerob proti njemu in zahteva celo dedšino za mlajšega brata Hacena. Aben Bokina in Malažani se vstavljajo. Zato pridereta Naja in Hacen z vojsko, zbrano v hitrici, pred Malago, da si osvojita mesto. Toda Aben Bokina ja ni čakal v mestu, dere njima nasproti in ja potolče tako, da se morata umekniti v bližen grad. Tú ja oblega zvesti vezir in ja prisili, da se začneta pogajati. Dogovoré se, da ostane Malaga Edricu II. in da se zadovoli Hacen s Tangarjem in s Ceuto. Pri tej priliki pregovoré tudi Edrica II., da si izvoli vezira bogatega trgovca Malažana, z imenom Ašetnifa, dobrega prijatelja Najevega. Na to se vrne Naja z varovancem v Afriko in vlada mirno takó dolgo, da postane Hacen polnolet.

Posled dvéh let prevzame Hacen vlado in se oženi z lepo Azafijo, hčerjó umršega strijca Edrica I. Naja postane njegov hadžib. Ali ta čest mu ni bila dosta; hrepenel je po vladi

in trpinčila ga je vrhu tega še ljubezen do lepe Azafije. Zató sklene, da vzame svojemu gospodarju prestol in ženo. L. 1042 izgubi zatorej Hacen s svojim malim sinom živenje in ženo; vlada nad Ceuto in nad Tangerjem preide na Najo.

Ko zve Edric, da je umorjen brat, začne se pripravljati na vojsko proti Naji, a ta ga prehití, pride z mnogobrojno vojsko na Malago in iznenadi kralja tako, da si osvoji takoj oba gradova in ujame v dogovoru s svojim prijateljem Ašetnifo Edrica II. v njega grádu. Tedaj je gospodoval Naja ne le Ceuti in Tangerju, ampak tudi Malagi. Ali vladanje njegovo ni trajalo dolgo. V sosedni deželi Aldžeziri je vladal Muhamed, sorodnik Edricov; ta prihití z mnogimi vitezi Edricu na pómoč. Naja mu hití naproti. A slabi prijatelji mu svetujejo, naj se ogiblje bitve, naj se vrne rajši v Malago, da se brani tem lažje. Revež uboga izdajice in se vrne z malim brojem svojih Slovanov. Na potu ga napade krdelo andaluških vitezov, katero se je bilo skrilo ob potu njegovem, in ga ubije z vsemi izpremljevalci (l. 1043). V Malagi sede zatorej Edric II. zopet na prestol.

Razven Naje, moramo omenjati v Mavritaniji še dveh Slovanov, Razykale in Sekana. Opravljala sta visôke službe v Ceuti in Tangerju, ko si osvojí Edric II. deželo. A ker se je videlo, da ljudstvo ni naklonjeno novemu gospodarju, sta hotela obračati to sebi na na korist, zató sta začela kovati sovražne naklepe proti kralju. A prebivalci niso bili njiju misli, izdajó ja in ja ubijó pred očmí kraljevimi.

Na obalah afričanskih zatorej sreča ni bila prijazna Slovanom, a tem prijaznejša je bila nekaterim vodjem po Andaluziji. Nekateri vodje slovanski so dosegli celó kraljevo čest.

Kralji slovanski v Almeriji, Deniji, Murciji in Valenciji.

Po smrti kalifa Hišema III. je pomrl rod Omejadov, vse kraljestvo se je razrušilo. Nastalo je samostalnih dežel toliko, kolikor je bilo prej provincij, okrožij ali mést. Gospodarji takih malih deželic so imeli razna imena, navadno so jih nazivali kralji, kakor poročajo pisatelji arabski. Zato nahajamo v delu Condejevem dolgo vrsto takih „kraljev.“ Kralje nahajamo n. pr. v Kordovi, Malagi, Sevilji, Toledu, Saragosi, Granadi, Badajozu, Azakili, Almeriji in Deniji, Huelbi in Libli, Tadmiru in Murciji, Valenciji in Seguri. Med prvimi kralji v Almeriji beremo „Kajran Slovan, Zoair isto“ — dalje nekoliko kasneje na čelu kraljev v Valenciji „Mudafas Slovan, Mubarik isto, Lebib isto.“

Če pomišljujemo, kar smo pripovedovali že prej, ne bodemo se čudili, da nahajamo pet kraljev slovanskih. Iz zgodovine Vadhove vemo, koliko namestnij in mest je bilo v rokah slovanskih za časa Hišema II. Lehko umevamo zatorej, da se je posrečilo marsikakemu namestniku, postaviti se v boju na svoje noge, ali

da postane, kakor pravijo pisatelji arabski „kralj“. Prvi kraljev slovanskih v Almeriji je hadžib Hišema II. in Ali Hamuda, Hajran, v katerem smo že govorili. Črke *K*, *Kh.* *in* *H* pomenjajo v arabščini isto, kakor pravi Casiri.

Dvakrat je postal Hajran iz hadžiba samosvoj namestnik v Almeriji, zato so ga zapisali tudi v imenik tamošnjih kraljev.

Naslednik njegov Zoaira ali Zohaira je bil po arabskih zgodovinarjih njegov sorodnik. Casiri meni, da je bil rodom Dalmatin. Gotovo je premenil svoje slovansko ime, ker je Zohair gotovo arabski. Za časa Hajranovega je bil Zohair namestnik v Deniji. Po smrti svojega sorodnika se polastí Almerije in kasneje tudi Tadmira in Murcije. Zgodovinarji ga imenujejo vedno: „Slovana Zohaira, kralja Almerije in Murcije i. t. d.“, ali: „Slovana, Alsaklaba, Saclabaeus, kralj Murcije.“ Nek zgodovinar piše med drugim: „Na to je vladal Slovan Zohair vsemu pomorju od Murcije do Almerije, kakor tudi otokom balearskim.“

O prvem kralju slovanskem v Valenciji, Mudafasu, nismo našli več spominkov; druga dva tamošnja kralja slovanska, Mubarik in Lebib (ali tudi Lebun), sta bila prav za prav gospoda v Murviedru in Hativi in sta bila nekoliko odvisna od Abdelazija, kralja Valencijanskega, sorodnika Zohairjevega. Kasneje so gospodovali v Valenciji in Murviedru sinovi nekega Lebuna, Abu Vahid ben Lebun, okolo l. 1065, Isa ben Lebun, Amir ben Lebun i. t. d. A nikjer ne nahajamo zapisanega, so li bili ti sinovi znanega kralja slovanskega v Valenciji. A če bi bili tudi, gotovo je, da je nadvladala pri njih že krí arabska, kakor so bili vsi ti Slovani le po rodu, a po mislih in po običajih muhamedani.

Od te dôbe ne nahajamo sledú o Slovanih na Španskem, znameniti so bili le od časa Hišema I. do konca Omejadovega rodú, t. j. od l. 796—1086.

Vsa zgodovina o Slovanih po teh daljnih krajih je jednaka boljše pravljici orijentalski iz „tisoč in jedne noćí“ kakor resnici. Od Visle ali od Donave, od Labe ali iz Dalmacije so prignali Slovana sužnjega; skoro postane stražnik cesarja mavriškega, zadobode si naklonjenost njegovo, skoro sedí v zboru s prvimi ministri in končno zadobode si vse kraljestvo. Se je li tudi spominjal svoje domovine, kakor Josip v Egiptu? Menda ne, še vestí bi ne bilo o njem, ako bi ne bili ohranili imena njegovega pisatelji onega národa, kateremu je služil. Učenjaci Casiri, Conde Fraehn [1]), D'Ohsson in drugi so našli že toliko zanimivega o Slovanih v Andaluziji, kdo vé, ni li skritega še marsikaj po rokopisih arabskih v knjižnicah evropskih? Morda še ni naj-

[1]) „Ibn-Foszhen's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit. St. Petersburg 1823.“

deno vse. Masudi pravi v izpisku D'Ohssonovem o Slovanih na Španskem: „Preobširna je ta stvar, da bi razpravljal tú o nji, govoril sem obširno o tem v svojem delu Aḫbaruz-Zemani in (Ketab)-ul Ausati.“ Teh spisov še niso našli, a morda se še najde kak učenjak, kateri bode preiskaval te in jednake spise. Preiskali so že izvirnike grške in latinske, da naberó poročil o Slovanih, da bi prišel i čas za arabske!

Zakaj Slovani spoštujejo lipo?

Po dr. B. Šulekovem spisu posnél Jos. Carpenter.

Arab spoštuje palmo, Grk oljko, Nemec hrast, Indijan smokvo, a Slovanu je izmed vsega drevja lipa spoštovano drevó. To spoštovańje, se vé, ni od včeraj, tudi ni nikakšna begóča moda, ampak že iz starodavne dôbe je prišló do nas in po vsi širni domovini slovanski se nahaja sled ljubezni slovanske do lipe. Najbolj pričajo o tej ljubezni premnoga imena vasí in drugih krajev po vsi slovanski zemlji, katera so nastala od líp. Slavni Kollar je zabeležil takih imen do 200, a gotovo jih je več. [1])

Imenitnejše je še, kakó često se slovanski národ spominja lipe v svojih pesnih. Slòvaki imajo do 30 takšnih pesmi, a poljaških in ruskih národnih pesmi o lipi je večji broj.

Tudi Sloveni imajo mnogo národnih pesmi, proslavljajočih lipo. Obseg teh pesmi kaže, da Sloveni, katerih je nemštvo zatíralo 1000 let, so verni ostali svoji slovanski národnosti. Sadíli so in še sadé lipe po sredi sél, da se mladína pod njimi zbera, zabava, igra, pleše, ali pije rumeno vince.

„Stojí, stojí tam lípica,
Pod lipo hladna séńčica,
Pa v senci miza kámnata,
Na štiri vogle rézana“ i. t. d.

---

[1]) Na Hrvatskem in v Slavoniji je do 40 takih imen; Bosna in Hercegovina jih imati 12 (Lipici, Lipe 2, Lipnice 3, Liporašće, Lipovci, Lipno,) in v Bulgarski so: Lipnice, Lipnica (reka in mesto), Lipen, Lipec, Lipnik. Tudi na Kranjskem se nahajajo imena: Lipnica, Lipica, Liplje, Lipljene, Lipnik, Lipoglav. Nižje proti jugu jih je menj. Kolikor dalje proti severju, tem obilejše še nahajajo takošna imena, da ne jemljemo v poštev gozdov, gór in brd, kateri so po lipi krščeni. — Nemško mesto Leipzig je po priznavanju Nemcev samih prejelo to imé od líp, in najbrž je tudi kneževína Lippe slovanska lipa.

Naš velecenjeni starina pisateljev Dav. Trstenjak piše v „Glasniku slovenskem“ X. zv. 1864, str. 23. „Spominjam se pesmice, katero so nam otročičem ljuba ranjka mati peli:

„Bodite le pridni, ljubi otročiči,
Pojdemo na svate v šumo zeleno,
Hrast se bode ženil, bokev si košato
Bode vzel za ženo, ženo ljubljeno.
Gaber se bo ženil, brezo dolgolasko
Bode vzel za ženo, ženo ljubljeno.
Klen se bode ženil, lipo = sladovico
Bode vzel za ženo, ženo ljubljeno“ i. t. d.

Najmenj se imenuje lipa v hrvatskih in srbskih národnih pesmih. Do zdaj je poznana jedna sama taka pesem, in sicer kajkavska, katera se peva v Mihovljanih blizu Krapine, in morebiti še kje drugej.

Čudno je res, da Hrvati nemajo več národnih pesmi o lipi. Stari hrvatski pesniki molčé o tem drevesu, a najnovejši ga omenjajo, kakor n. pr. St. Vraz, P. Preradović, J. Trnski, Ilijašević.

Sloveni se često spominjajo lipe, n. pr. Prešérin, Toman, Vilhar, Cegnar, Jenko, Trstenjak i. dr.

Tudi poljski pesniki slavé to drevó, osobito Kochanowski, kateri je svoja slavna dela največ pisal pod senčno lipo, ter jej je posvetil krasno pesem.

Pri Slovakih Sladkovič in Holly senjata smrtni sén „v hładu štirih líp.“

A izmed vsemi slovanskimi pesniki svoji ljubezni do lipe ne daje takó lepega izraza nikdo, nego oča slovanske uzajemnosti Iv. Kollar v svojem eposu „Slávy dcera“.

Toda ne upotreblja se lipa samo za označanje sentimentalnih spominov v poeziji, tudi v slovanski mitologiji ima vêlik nálog. Nesmrtni Kollar piše: „Ze všech národních spěvů zdá se vysvitati, že lípa u pohanských Slávů obzvláště bohyni lásky čili Ladě posvěcená byla“. Tega svojega mnenja sicer ne utemeljuje, a po nekoliko ga podpira odlomek neke slovaške národne pesmi:

„Horela lipa, horela,
Pod ňov panenka seděla,
Ked' na ňu iskry padaly,
Všeci mladenci plakali,
Chyba ten jeden neplakal,
Čo ju falešně miloval.“

Da so nekdanji Slovani smatrali lipo posvečeno bogovom, nam poročajo ljudske pravljice. Tudi Sloveni pripovedujejo, da v lipo nikdar ne tréšči, „ker je pod njo Marija, proganjana, počivala s svojim detetom.“

Sloveni tudi vérujejo, kakor piše Tušek, „da lipovo ličje varuje pred čarovnijo; njen pepel, posut po repišču, prežene vse repne bolhe. Ako se uročna živina tepe z lípovo šibo, zadene se tudi coprnica. Vsa z lipovo tresko izkopana zélišča so dobra zoper uroke.“ („Slov. Glasnik IX. 82.)

Črnogorci jemljó dvé lipovi poleni ter ji drgnejo jedno ob drugo, da se unemó, kar zovó „žívi ogenj.“ Pepel lipovine, posut na kraste mladi detci, jih ozdravi. Tudi sicer se v Črnigori pri raznih boleznih rabi za zdravilo „živi ogenj.“

So li stari Slovani spoštovali lipo v obče, ali so posamezna drevesa, takó rekoč, oživljali in personifikovali, se ne dá natanko določiti.

Mogoče, da so slovanski národi kakor njih sosedi vérovali, da je v nekaterih drevesih skrít kakšen duh, ali zatvoren kakšen človek, kakor priča národna pesem hrvatska:

> Boga moli mlado momče:
> „Daj mi, Bože, zlatne roge
> I srebrne parožčiće,
> Da probodem boru koru;
> Al v boru mlada moma,
> Pak zasija kano sunce.“

Ako premišljamo to vsestransko ljubezen Slovanov do lipe, lehko umevamo, zakaj ima naš rod še sedaj več líp, nego drugi rodovi.

V Trstu je še dandanes trg, slovenski zvan „lípica“, italijanski „piazza della Lipsia“. Kakor se kaže, je trg imé dobil po kakšni stari lipi, katera je nekdaj tamkaj stala.

Gôrko ljubezen Slovenov do lipe potrjuje tudi vrloznani in učeni kranjski historijograf Peter pl. Radics, pišóč: „Die Linde, der heilige Baum der Slaven war (in Krain) auf Schlössern, in Städten und in Weilern, bei Adel, Bürger und Bauer in gleich hohem Ansehen. Wenn wir in Valvasor's bilderreichem Schlösserbuche blättern, so sehen wir vor gar manchem Edelsitze den stattlichen Baum, wie wir demselben Baume auch noch heute begegnen, so z. B. in Laibachs nächster Nähe auf dem Schlosse Rothenbühel bei Stein.“

Kar piše pl. Radics o gospodskih gradovih, veljá tudi o mestih: vsak trg slovenskega mesta je nekdaj krasila lipa. Najstarejša jugoslovanska lipa, o kateri poroča zgodovina, je bila Kažotićeva lipa pri Cerniku v Slavoniji.

Na Kranjskem najstarejša lipa, o kateri se govorí v zgodovini, je bila v Ljubljani. Slavni naš zgodovínar Valvazor piše v svojem delu „Ehre des Herzogthums Krain“, da je bila ta lipa že l. 1547 zeló velika, ter da jo je sam videl l. 1638, ko so jo posekali, ker je bila vsa razpokana in truhla.

Valvazorjeva povest obseza tudi živo slíko tedanjega življenja in mišljenja, in naš nesmrtni pesnik Prešérin je tega

slavnega rojaka povest mojsterski porabil v izvrstni svoji baladi o „povodnjem možu“.[1]

Valvazor tudi pripoveduje, da je za njega dní stala pred ljubljanskim gradom na tamošnji ravani lipa „ein anmuthig schöner Lindenbaum“. Več o tej lipi ne pové niti on, niti kater drug zgodovinar, ali Sloveni trdé, da so pod isto lipo sodíli one kmete, kateri so se bili spuntali za dôbe Matije Gubca. A katera tú omenjenih obéh líp je bíla tó, se natanko ne zná.

Tudi na Hrvatskem je stala v prvi polovici tega stoletja iz zgodovínskega ozíra znamenita lipa v Krašičih. Gorp. Torbar piše o nji po poročilu svojega umršega očeta: „V Krašičih je stala do l. 1829 pred cerkvijo lipa, kakoršnih je malo ali nič sedaj v Hrvatski. Pod to lipo so bile napravljene okrog klopi, kjer se je zbiral národ v posvetovanje. Tam storjene sklepe so proglašali s formulo: „takó dokončano“, ali, „zapovedano pod našo lipo“. Ta lipa je bila tudi občinsko sodíšče, kjer so razglašali ukaze gospóskine in delíli kazni. Le v nevgodnem vremenu so se taka opravila izvrševala v občinski svetovalnici.

L. 1829 so se uprli Krašičani gospodarju svojemu, grofu Batthyányju ter so mu odrêkli davek in pokorščino. Zaradi tega je meseca novembra istega leta podžupan zagrebške županije

---

[1]) Valvazor piše o tem zanimivem dogodku v „Ehre des Herzogthums Krain“: „Es steht noch zu berichten, dass in der Laybach ein Gespenst, so man den Wassermann nennet, sich aufhält, und öffters zu Nachte zeigt, auch so gar bekandt ist, dass jedweder Schiffmann und Fischer auf der Laybach gnug davon zu sagen weiss. Solches ist, gemeiner Sage nach, vorzeiten auch öffters bei hellem Tage aus dem Wasser hervorgestiegen und hat sich in menschlieher Gestalt sehen lassen. Seit dem aber der Fluss öffters geweihet und gesegnet worden, gibt dieses Gespenst bessere Ruhe.

An dem ersten Sonntage dess Heumonats 1547. Jahrs, zu Laybach auf dem alten Marckt bei dem Brunnen, welchen eine damals dabeistehende schöne Linde belustigte, kam die gesammte Nachbarschafft alter gewohnheit nach, auf selbigen Platz beyeinander, verzehrte allda ihre zusammengetragene Speise bei einer annehmlichen Music in freundnachbarlicher Vertraulichkeit, nach vormaliger alter Weise, an welcher Stat heutiges Tages die frantzösische Misstraulichkeit, betriegliche Höflichkeit, vermummte Falschheit und Heucheley, nebst der verfluchten Machiavellisterey fast aller Orten sich leider eindringet. Sie machten sich auf gut alt Crainerisch, das ist redlicher aufrichtiger Wolmeynung und guter Zuneigung gegen einander, in Ehren lustig, ergötzen sich auch nach eingenommener Mahlzeit mit einem gewöhnlichen Tantz.

Nachdem man solcher Frölichkeit eine Weile gepflegt und nunmehr männiglich guter Dinge war, ja die Lust alle Gemüther in völligen Besitz genommen hatte: siehe, da tratt hervor ein wohl-

Henrik Mikšić z batalijonom Banovcev šel krotit upornikov. Kedar pride z vojaci v njih bližo, pošlje Mikšić pod „lipo" zbranemu národu vest: naj občina pošlje k njemu svojih zastopnikov, da se pogodé. Ali naoroženi národ odgovorí: „Naše pravice so pod lipo, ako hoče govoriti z nami, naj pride pod lipo." Razgovor ni imel vspeha in národ se sprime z vojaci ter pade 11 mrtvecev in 16 je bilo težkó ranjenih. Kolikor je tudi národ prej prebíl, ni mu bilo toliko hudó, kakor, da je izgubil svojo lipo. Mikšić, misleč, da ukrotí upornost Krašičanov za vselej, jim poseče lipo, pod katero so bile, kakor so ponosno trdili, „zakopane njih pravíce". To je bil jok in stok, a vse brez vspeha! Od zjutraj skoraj do poludné so sekali štirje krepki mladeniči to mnogo stoletij staro čuvajko krašičkih pravíc, dokler se napósled ne podére pod ostrimi sekírami. Zmagalec ni bil zadovoljen s tem „triumfom", temveč je še napovedal strogo kazen onemu, kateri bi se drznil, posaditi na istem mestu drugo lipo. Dolgo časa je bilo isto mesto prazno, samo truhle klopí so stale okolo, s katerih je ljudstvo ob prazníkih pomenljivo gledalo goli štor, na katerem je nekdaj rastla lipa njegova. Zdaj se ni ljudstvo shajalo pod „lipo", ampak pozívalo se je samo v klopí. Po daljšem času, kedar se je ostra prepoved nekoliko zabila, so se necega jutra okolo starega štora pokazale štiri tenke lipice, zasajene po noči. Še živí starec, kateri

staffirter schöngestalter Jüngling, und that, als beliebte ihm einen und andern Reigen mit zu vollbringen. Welches sich die gantze Gesellschaft auch im geringsten nicht missfallen noch befremden liess: weil dem Gebrauch nach Jedwedem zu solcher Lust-Gesellschaft mit einzutreten erlaubt war. Er grüsste zuvorderst die Versammlung gantz höflich, bot auch allen Anwesenden freundlich die Hand, von deren Berührung aber Jedermann ein ungewönliches Gefühl empfand, sintemal seine Hände aller kalt und weich waren. Demnechst begrüsste er eine aus denen herumsitzenden, mit ihm an den Reigen zu gehen und erkieste zu seiner Tantz-Gefährtin ein sonst wohlaufgeschmücktes Mägdlein. Nachdem sie nun auf gewöhnliche Art mit einander etliche Täntze vollbracht, liessen sie sich allgemach in einen weitläufftigern Tantz aus und fingen an vor dem Platz, der sonst den Reigen zu umschränken pflegt, immer weiter auszuschweiffen, also, dass sie von obbesagtem Linden-Baum nach dem Sitticher Hofe zu und demselben vorbey bis zu dem Wasser-Strom Laybach mit einander forthüpfften und allda den sogenannten Kehraus vollbrachten: sintemal sie in Gegenwart derer Schiffleute beyde zuletzt in den Fluss Laybach gesprungen und den Zuschauern aus den Augen verschwunden, auch hernach nicht mehr gesehen worden.

Gedachter Linden-Baum ist biss ins Jahr 1638. und also schier 91 Jahr noch gestanden, da ihn aber endlich der selige Herr Ludwig Schönleben als Ober-Stadt-Kämmerer hat fällen lassen, weil er vom Alter gantz wurmstichig und voll Ungeziefers gewest."

ponosen pripoveduje, kako se je s istimi lipicami boječe priplazil do klopí ter jih tamkaj zasadil v temni nôči. Denes delajo one lipe že širno senco in svet se zbira pod njimi po službi božji na pogovor; ali svéti, razglasi gospóske i. t. d. se več ne javijo pod „lipo", ampak v občinski pisárni."

Težkó je v Hrvatih bilo kedaj mnogo takšnih zgodovinsko-znamenitih líp, a dosta je še sedaj živih in nemih prič slovanske minolosti, katere, kakor orjaci iz starodavnosti, segajo v našo dôbo.

Poleg stare lipe v Cerju stojí tudi še velika lipa v Perušiču, vendar o njej ne znamo druzega, nego, da je dočakala že 200 let.

Zeló krasno lipo ima tudi vas Osojnik pri Severinu. Najstarejši možaki tamošnji ne vedó, kedaj se je sadíla, in pripovedujejo, da tega tudi njih očetje niso znali, temveč so že oní pametili staro lipo. Da je res stara, priča nje dêblo, katero meri na najširšem mestu v obsegu 6·374 metrov, a v premérniku 2 metra. Pri lipi stojí kapela sv. Petra, ravno takó zeló stara, in ljudjé pravijo, da prav ta krasna lipa je dala povod zidanju kapele. O sv. Petru se promínja „podlípje" v trg. Tudi sicer spoštuje národ to lipo toliko, da bi prej podrl kapelo, nego posekal lipo.

Malo manjša lipa stojí pri Vinkovcih, obseza 2° 5′, v premérniku imá $5^1/_3$, a visóka je 60 čevljev. Lepó košata je, a strela jo je že često ošinila. V dêblu je napravljena dolbína, v kateri se nahaje slika Bogorodíce. Takšnih líp s slikami Marije je mnogo, n. pr. v Vukovaru in Šidu; sliko Marije neki devljó na lipo, ker je lipa „žensko drevó". —

V slavonski vasi Zbiegu (dve uri proti jugo-zapadu od Broda na Savi) stojí vrlo stara širokoveja lipa. Dêblo imá v premérniku 3 metre. Drevó ni zeló visôko, a takó se je razrastlo, da si v dežji pod njim varen, kakor pod streho. Kedar kmetje sené spravljajo, a se bliža slabo vrême, zapeljó vozove pod drevó ter tamkaj čakajo, da se prevedrí, in potler spravijo senó suho domú, kajti skoro začenja kapati od listja, ki se je premočilo.

Pri podravski vasi Sedlarice je brdo Aršanj, a na njega vrhu je štor stare lipe, ki se iz dalje vidi in po katerem je tême brda dobilo ime „Lipice".

Še je mnogo bolj in menj starih líp v Praputniku (vas nad Bakrom), v sv. Petru in v Koroški (kraj Križevca), v Ogulinu, v Novem gradu (pri Koprivnici), pri sv. Šimnu (nedaleč od Zagreba), v Lipovljanih, v Novi Gradiški, v Požegi (pri sv. Ivanu) i. t. d., a natančnejših popisov o teh lipah nimamo.

Pogledimo nekatere znamenitejše lipe po drugih slovanskih krajih. V Bzencih na Moravskem je prastara lipa, ki imá veje do 20 metrov dolge, da v hladu njih more stati skoraj polk kónjikov. Ta je najbrž največja lipa avstrijske monarhije.

Izmed starih čeških líp so znamenite najbolj one nedaleč od Krumlova v Trnovi ali Zlati kroni (Goldenkron), pri

tamošnjem samostanu. Listje te lipe se od drugih loči, da je vsak list zavít, kakor redovniška kapuca [1]) in ljudstvo pripoveduje, da so dobile te lipe takšno listje, ko so husiti l. 1420 redovnike tamošnjega samostana na lipove veje obéšali.

A sicer se takšne lipe nahajajo tudi drugje, kamor ni došel Žižka.

V Slovakiji je do nedavno stala v vasi Bori ali Borovcu (nitranjska županija), tolikšna lipa, da je v njé dêbla votlini moglo stati 12 ljudí, a v hladu njé véj 100 konjikov. Takó piše Mathias Belius (Matija Bel) v svojem slovečem delu „Notitia Hungariae novae.“ Pars I. Tom. IV. pag. 493.: „Ne zna se, ako še raste ta lipa; a stojí v isti županiji v vasi Bukovcu velika lipa; nje dêblo obsega blizu 20 čevljev. Najbrž je tudi gora zvana „Krasna lipa“ v ravno isti županiji svoje imé prejela od kakšne znamenite lipe, a sedaj raste tamkaj le drugo drevje.“

V Šlezki je znana samo jedna historična lipa, in sicer v Gurkovu. O njej piše „Deutsche Zeitung“ dné 15. junija 1877:

„Bei der kürzlich in Glogau abgehaltenen Wanderversammlung der historischen Section der schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur ist unter Anderm eine historisch merkwürdige alte Linde, die Torstenson-Linde bei Gurkau, Gegenstand der Untersuchung seitens der beiden berühmten Botaniker Geheimrath Dr. Goeppert und Professor Dr. Ferd. Cohn gewesen. Beide erklärten die Linde, von der aus, nach mündlicher Ueberlieferung, Torstenson im Jahre 1642 die Belagerung geleitet haben soll, für ein Unicum, sowohl wegen des hohen Alters als wegen der merkwürdigen Erhaltung und Fortbildung des Stammes. Aehnlich wie die berühmte Vehmlinde bei Dortmund, welche jedoch von der Gorkauer Linde in Bezug auf Höhe, und Umfang übertroffen wird, hat sie, als sie dem Absterben nahe und der Stamm schon grossentheils der Vermoderung anheimgefallen war, durch Hinabsenken von Luftwurzeln auf den Boden und Umbildung derselben in Erdwurzeln neue Zufuhr von Nahrung und damit die weitere Fortentwicklung ermöglicht. Sie übertrifft die Vehmlinde bei Dortmund noch darin, dass diese nur drei umgebildete Luftwurzeln aufweist, während die Torstenson-Linde deren fünf hat, aus welchen sich ein neuer einheitlicher Stamm entwickelte, der die Reste des abgestorbenen Baumes theilweise in sich schliesst. Der interessante Baum steht an der Strasse von Glogau nach Tauer, da, wo der Weg aus dem Dorfe Gurkau in dieselbe einmündet.“

V Poljski in Ruski so gotovo tudi znamenite lipe, a znana je nam samó ona, katero popisava Avgust Münde, govorèč o nji, da se pod nje razprostrto véjino streho lehko zbere do 3000 ljudí.

Iz tega, kar se je govorilo do zdaj, je jasno, da je lipa vsem slovanskim plemenom od nekdaj izmed vseh dreves najdražja.

---

[1] Zató jej pravi Nemec: Kapuzenlinde.

Kje imá to spoštovanje lipe svoj izvor?

Kdor je kedaj potujoč vgledal lipo, razširjajočo svoje veje na vse straní malo ne do tâl, da se skoraj ne vidi dêbla, v resnici, očí so mu z veseljem gledale nánjo in ni se mogel načuditi nje lepôti. Ako je ob poletni vročini lipa s svojim cvetjem širila blago vonjavo, jedva si čakal, da se ohladiš v nje dobrodejni senci, veselèč se bučelic, nabirajočih po nje cvetnih šopkih sladke strdí. O lipi piše nek nemšk pesnik: „Die Linde ist ein Bild der Schönheit, Einfachheit, Güte, ernster Schwermut — weil der Baum mit seinen sich weit verbreitenden Zweigen oft auch die Schlummerhügel unserer Todten beschattet; — Bild der Häuslichkeit, der labenden Ruhe, der glücklichen Ehe oder ehelichen Liebe. Darum wurden Baucis, das Weiche, Milde in eine Linde, und Philemon, das Starke, Strenge, in eine Eiche, mit ihren Wurzeln in naher ewiger Umschlingung verwandelt, als Zeichen ehelichen Glückes.“ (Primeri: Ovidii Metamorphoses VIII. 611—724.)

A lipa zaradi svoje lepote ni mila samemu Slovenu, temveč tudi vsakemu človeku, kateremu še ni otrpnilo čuvstvo za prirode kras. Vendar sama lepôta lipe ne more biti vzrok, da je Slovenom toliko draga. Zaradi svojega krasa in dolgotrajnosti so spoštovali tudi Nemci in Škandinavci posamezna drevesa; a Slovanom je bila lipa sploh omiljena, tú mora biti zatorej vendar nekaj o tem. — Nemcem je hrast sveto drevó, ker so bivali Nemci in njih bogovi v hrastovih gozdih, a jèl je Nemec želod. Arabu je dateljevo drevó najdragocenejši dar božji, ker ga hrani in séndi njega in konja. Slovanom je zatorej tudi lipa postala draga najbrž ne le zaradi svoje lepôte, nego iz praktičnih vzrokov. Lipa je v istini zeló koristno drevó, kajti ne brani samó hiše severja in daje hlad, ampak tudi sicer se odlikuje po hvalevrednih svojstvih.

Lípovina je mehka, bela, ali rudečkasto bela, tudi se brzo suší. Stolarjem, strugarjem, drevorézcem in kiparjem rabi nje lés. Tudi grobne križe so nekoč rézali iz lípovine, zató pôje Joahim Bielski (pesnik XVI. veka) v slavo Jakobu Straussu:

„Na grob mu wonną lipkię sieczcie,
Wy cni rycerze praporzec postawcie.“

Ravno takó si je žêlel naš nepozabljivi pesnik pesni „Naprej“, Šimen Jenko:

„Ko zaspal bom v smrti,
Ne kopljite jame,
Kjer vrsté se križi;
Tam ni mesta záme.
Na visoki Tatri
Jamo izkopljíte,
Tri drevesa sveta
Nánjo zasadíte.

Tam moj duh bo gledal
Na vse štiri strani,
Dokler bela zôra
Dneva ne oznani."

To je dalo povod, da se je lípovina prej zvala lignum sanctum, in Slavoni verujejo, da je Krist na lipovem križu umrl. Morebiti je to izvor príslovici slovenski: „držiš se, kakor lípov bog", ali turški psovki: „krste lipovi"!

Ako se lipa v spómladi navrta, curí iz nje dêbla sladák sók kakor iz bréze; ruski se ta sok zóve lipovica in upotreblja se kakor brezov sók v zdravílo za sušico bolnih ljudí.

Lípov cvet imajo ljudjé v domače zdravílo. Še bolj korísti lípov cvet bučelarjem, ker bučele po njem beró najslajšega medú. — Lístje lipovo je krma govedini; sè suhim se za silo redé ovce.

Líčje lipovo se potrebuje za vezílo pri trsu; iz lubja se delajo kozuli i. t. d.; tudi se z njim krijó kolibe.

V nekdanjih časih se je neki upotrebljalo širôko lipovo ličje namesto papirja.

Razprostranišče lipi je zeló obširno, meje njegove so na severju Skandinavije in Ruske na priliko do 60° severne širíne, na zapadu severne Španije (Guipuzcoa), na jugu južne Italije in Bulgarske, a proti iztoku nema lipa gotove meje, kajti nahajaš jo tudi v Sibiriji, tija do Amura in Japana, na Yezu in severnem Nipponu. Tudi ónstran vélicega oceana, v severni Ameriki, so lipe neke posebne vrste. Malo dreves bi se zatorej v tem obziru moglo meriti z lipo.

Na južni meji svojega razprostranišča raste lipa le po samem na visôcih planínah, a na severni se jedva nahaja. Lipa ne prenaša niti ostre zíme, niti hude letne vročine.

Lehko se rêče, da je Rusija prava domovina lipi, na vsem širem sveti namreč ni toliko líp, kakor v stari Rusiji. O tem piše Bode: „Nebst der Birke, Espe und Vogelbeere besitzt die Linde die grösste Gränzausdehnung unter den russischen vorzüglichen Waldbäumen. Dem Gouvernement Archangel, Cherson und Astrachan fehlt sie gänzlich, auch tritt sie in den Gouvernements St. Petersburg, Olonez, Wologda und Perm sehr untergeordnet, meist in Strauchform auf, sobald sie nicht besonders gepflegt wird. — Die schönsten Lindenwälder finden wir vom Nordosten des Gouvernements Kostroma an, südlich nach allen Richtungen des russischen Reiches bis zum Steppenrand und jenseits desselben in Taurien. Ausgezeichnet schöne Lindenwaldungen hat früher Nižnij Nowgorod besessen, sie sind aber gegenwärtig bis auf wenige Ueberreste verschwunden."

Kdor morebiti ni še videl več, nego deset líp vkupe, čudil se bode, ako čuje o gozdih lipovih, večjih od hrvatskih hrastovih in bukovih gozdov, in vprašal bode: čemú so Rusom

toliki lipovi gozdi? Ali Rusija ima mnogo koristi od líp, a najbolj z one straní, kjer bi se najmenj mislilo.

Lípovina se vsa upotrebi: Rusi izdelujejo iz lipovega lesá pohištvo in razno drugo orodje. Lipov cvet je tudi zeló koristen, kajti njemu se imá Rusija največ zahvaljevati za obilico medú in voská, katerega napravlja vsako leto za 8 milijonov rubljev.

A Rusom je tudi najvažnejše lipovo líčje. Hrvatom ne rabi skoraj za drugo nego za privezávanje trsov in sadnih drevesec. Rusi delajo drugače: rabi jim namreč lipovo líčje namesto prediva i. t. d. Izdelki iz lipovega ličja so zeló znameniti. Kakor nosi Hrvat opanke iz kože, tako si nadevlje ruski „mužik“ obutalo, sploh zvano lapute, t. j. čevlje iz lipovega líčja. Tudi se sučó iz lipovega líčja vrvíce in vrví, pletó klobuci, košáre, rešéta in izdelujejo vsakovrstna tkanja, iz katerih šivajo vréče. Ravno v tem obziru imá lipa pomen za Rusijo. Leto in dan se natkè do 14 milijonov različnih vréč i. t. d. in za to se potrebuje milijon lipovih débel. Iz tega se lehko sklepa na obili broj lipovih gozdov v Rusiji.

Čuditi se je, kakó se ruski národ poprijemlje tega rokodelstva, da obrtnik trpí škodo. Tudi so se že izsekali lipovi gozdi v Rusiji takó, da je v mnogih gubernijah najti samo ničevega drevja. V novejši dôbi se je skušalo priti v okom tudi temu pokončavanju. Bode piše: „Es lässt sich schwerlich ein Fabrikat nachweisen, das im Verhältniss der aufgewandten Arbeitskraft weniger Werth hätte als der Bast. Der einfache Umstand, dass 80—100jährige und ältere Bäume erzogen werden müssen, um ein Material zu liefern, dessen Benützung nur eine einmalige und dabei sehr unvollständige ist, zeigt schon im Vergleich zum Preise der Rogoshen das Unvortheilhafte der Lindenzucht zu diesem Zwecke“. Ta dokaz se podpira z naslednjo primero. V Pičomskem gozdu, v kostromski guberniji, se obéli vsako leto do 30.000 débel lipovih. Kmetje, to delajoči, stanujejo 8—15 milj od gozdov in pogubé zaradi tega mnogo časa, predno završé svoje delo z lipo. Po zimi naznanijo občinskemu uradu, koliko débel hoté obéliti, potem dobode vsak privolílo, katero mora v spomladi pokazati gozdnarju. Ta odloči kmetom, kje naj sekajo. Meseca junija se prične delo, a bélijo se débla tudi v pozni jeseni. Iz lubja jedne velike lipe se dobode do 30 funtov suhega líčja.

To se je povedalo, da se spozná, s kakšno trudoljubivostjo se Rus drží lípovega obrtstva. Mnogo dobička ima Rusija pri tem, a še več ga je imela, dokler niso bili lipovi gozdi takó izsekani, kakor so sedaj. Lipa je zatorej Rusom zeló znamenito, morebiti najznamenitejše drevó.

To je vzrok spoštovanju Rusov do lipe, a iz tega se vendar ne razvida, zakaj je drugim Slovanom priljubljena. Umevali bi to še le, ako bi se dokazalo, da so Slovani še v prazgodovinski dôbi, dokler so skupno živeli, lipo poznavali in vsestransko upotrebljali, kajti v 2000 letih se lehko rastje ali vegetacija zemlje po vsem promení. Tako na pr. v Danski sedaj ni videti hrasta, ampak

same bukve. Tudi na Nemškem so izginili glasoviti hrastovi gozdi, ali zatorej ni moči, da se je lipa tudi v Rusiji še le v zgodovinski dôbi takó razširila in kakšno starejše drevje izpodrinila ter zadušila? So li dakle že Praslovani poznali lipo?

A Kremer piše: „Wenn die Benennung für die Palme und Dattel in allen semitischen Dialekten eine und dieselbe wäre, so stünde auch damit fest, dass schon in der Urheimath die Palme und Dattel ihnen bekannt war.“ Zaradi tega smemo tudi mi misliti: ako lipo vsi Slovani istim imenom nazivljajo, to je dokaz, da so že v pradomovini svoji poznavali lipo. A to še ni odgovor na vprašanje: „zakaj Slovani spoštujejo lipo?“

Ako pozná kedo kakšno stvar, iz tega še ni sklepati, da mu je draga, kajti, da se more to trditi, treba dokazati, da mu stvar koristi. To veljá nam, ako dokažemo, da so že Praslovani rabili lipo: iz tega se razvidi, zakaj so to koristno drevó cenili. Tudi nam pri rešitvi tega vprašanja pomaga slovanski jezik.

Da so Slovani iz prva poznali med, dokazuje jedna ista beseda, vsem Slovanom znana (cslov. медъ, rus. мёдъ, polj. miod, češ. med, luž. mjed, a tudi beseda bučela, katera z malimi promembami rabi vsem Slovanom (cslav. пчела, бъчела, slov. bučela, bolg. pčelъ, češ. včela, polj. pszczoła, luž. včoła, rus. пчела;) — vosek (cslov. воскъ, rus. воскъ, slov. vosek, čes. polj. luž. vosk.) Ker so Slovani poznavali med, to dokazuje, da tudi lipo, kajti divje bučele rade bivajo v lipovih dúpljah. O prastarih Slovanih znamo, da so bivali v lipovih gozdih, in kakor medved išče medú po dúpljah, takó se more misliti, da so tudi oní iskali medú po lipovih dúpljah. To nam priča nedvomno beseda, s katero so Praslovani že nazivali med, (rus. липецъ, polj. lipiec, hrv. lipovac, slov. lípov med, nem. Jungfernhonig.)

A zdaj se vpraša: so li Praslovani se brigali za med? Kajti, ako jim ni bilo do medú, čislali niso tudi lipe.

Koliki prijatelji médu so bili Slovani, dokazuje občeslovanska pijača medíca, češ. mědovec, rus. мёдъ, polj. miod, miodowina, luž. mjed, odtodi gotovo tudi nem. Meth, proti gršk. μέθυ. Anton piše v delu „Geschichte der Slawen“: „Die Slawen wussten auch aus Honig Meth zu verfertigen. Von ihnen lernten die Deutschen die Kunst und den Namen. Diesen Meth lernten die deutschen Geistlichen zuerst in Pommern kennen, er war ganz nach ihrem Geschmacke und ward dem besten Weine vorgezogen.“

Jednako piše Herbord (Vita S. Ottonis): „Vinum Slavi in Pomerania nec habent, nec quaerunt, sed melleis poculis ex cerevisia accuratissime confecta vina superant falernica.“ Tudi Karamzin potrjuje: „Медъ древнейше любимое питіѣ всѣхъ народовъ славянскихъ.“

In češki letopisec Hajek, popisavajoč gostbo kneza Neza-

mysla (l. 745.), pravi: „Kníže Nezamysl razkázal svým služebníkům, aby dali — medoviny k píti bez nedostatku.“

Sem spada tudi ruska pijača квасъ, o kateri piše Rakowiecki („Prawda Rus.“ I. str. 14.): „Powszechnieyszym Słowian napoyem bił kwas, ze słodu, lub chlebu i miodu robiony, iakiego dotąd w Rossyi używą.“

Da so že stari Slovani méd ne le cenili, ampak da so tudi bili bučelarji, to spričuje občeslovanska terminologija. Razven že navedenih besed: bučela, méd, vosek, nahajamo v vseh Slovanih še tudi té: matica, cslov. матица, rus. матка, (матица je zdaj v Rusih = grêda), polj. macica, matka, češ. matice, slč. matíca; — trut, slov. trót, cslov. тржтъ, трутенъ, polj. trąd, trąt, češ. troud, slč. trud, luč. tšut, nem. Drohne; ròj, (tudi vsem Slovanom znan), magj. raj, rum. рою; sat, slov. sat, cslov. сътъ, rus. сотъ, nem. Wabe (iz lat. favus); hrv. ul, ulište, slov. ulnjak, cslav. оулей, оулии, rus. улей, češ. oul, slč. polj. ul, bolg. ulijъ. — Hehn piše, da je pravo bučelarstvo prišló k Slovanom od juga in zapada, zatorej od Nemcev. Ali beseda vul znači do danes Slovenom votlo drevó, in ůl Litvanom dupljo: ni li to naravnejši izvor od alveus? A da bi bili Slovani, stanujoči v pravem bučelišču, v lipovih gozdih, izpoznali bučele in njih rejo pri Nemcih, kar odločno trdi Gebhardi, („Geschichte der Wenden“ I. str. 42.) to je smešno, kajti bučela ne ljubi hrasta, (ker jej žír ni hrana), a hrastovi gozdi so bili starodavnim Nemcem bivališče. Resnica je nasprotno: da so Slovani učili Nemcev bučelarstva, kakor sploh gospodarstva, in sicer ne samó nekdaj, nego tudi še v sedanji dôbi. Vide Dzierzona.

Iz dokazov do sedaj navedenih se razvida, da so že starodavni Slovani poznali in cenili méd v obče, in lipov méd posebe — in kakó bi ga ne bili, ker so ga imeli v svojih gozdih preobilo, a sladkorja se v njih ni nahajalo! Da so Slovani poznali tudi drugi poglaviti produkt lipe, to je: líčje, o tem nam daje zopet najboljše poroštvo jezik sam. Beseda: lika, liko, likovina, rus. лыко, bolg. liko, češ. lýko, lejčí, lejko, polj. łyko, luž. łyko, łykno znači sploh lat. liber, nemški Bast, a napósled lipovo líčje. Poznali so ga zatorej že Slovani v starodavnosti in rabilo jim je, kakor sedaj. O tem imamo znamenitih dokazov v čeških in poljskih letopiscih.

Okolo l. 690 je séla na prestol češki slavna Ljubuša, a ženska vlada ni godila češki gospôdi: zató si izbere Ljubuša soproga in vladarja Přemysla. Národ jej pošlje poslaníke, da dovedó Přemysla na Višegrad pri Pragi, kjer je bila stolíca čeških vladarjev. O teh poslaníkih piše češki letopisec Dalimil (živel okolo l. 1314), da so Přemisla našli na polju, kjer je orál, a skornje je imel iz lipovega líčja; čez ramena mu je visela torba, tudi spletêna iz ličja, iz katere je vzel hleba in sira, ter je obojega nudil poslaníkom.

Da so bile te Přemyslove skornje iz pravega líčja, potr-

juje drugi češki letopisec, Hajek iz Libočan (živel okolo l. 1540) On piše: „Přemysl kázal sobě podati třevíc lyčených, v kterých obyčej měl dřívě choditi, kterež byl i sám svú rukú ušil lýčím z kor lipových; ty hned za ňadra vloživ svuoj konj obrátil.“

Za istino te stvarí je pôrok tudi tretji letopisec češki, Cosmas pragensis († 1125), pišóč: „Przemysl tollit secum suos cothurnos ex omni parte subere consutos; quos fecit servari in posterum et servantur Wissegrad in camera ducis usque hodie.“ Cosmas pripoveduje, da se ti skornji tamkaj hranijo po zapovedi Přemysla samega: „Faciam eos in aevum servari, ut nostri posteri sciant, unde sunt orti.“ Češki vladarji so obuvali te skornje, kedar so zasedali prestol, kakor ogrski kralji čevlje sv. Štefana. A zdaj ni več Přemyslovega obuvala; zgoréli so skornji najbrž z Višegradom l. 1420, ko so ga Pražani si osvojili ter ga pokončali.

Tudi o praotcu poljskih vladarjev, Piasti, poročajo poljski letopisci, da je nosil opanke iz lipovega líčja.

Iz besed Cosmasovih se spominjamo, da so za Přemysla, kakor še dandanes v Rusiji, oratárji obuvalo in torbo imeli iz lipovega líčja. — Tudi nam je še v mislih, kakó so Praslovani poleg líčja tudi lipov les potrebovali za različne lesene stvarí, katere so imele biti lehké. Ako še jemljemo v póštev, kakó jih je lipa zdravila s svojim cvetjem in listjem in jim naklanjala medú; kakó jim je po zimi varovala bivališče pred severjem, a po leti jih hladila in po njih mislih jih tudi gromu branila — ne čudimo se, zakaj se jim je lipa zaradi teh vsestranskih koristi toliko priljubila. [1]) Da to ni prazno govoričenje, imamo živ dokaz pri mestu Piricu v Pomorju (Pyritz in Pommern.)

[1]) „W pieśniach i przysłowiach ludów słowiańskich lipa rawnie jak u nas ma miejsce. — I nie dziw, może więcej żadne drzewo tyle użytków nie przynosiło w dawnych wiekoch.“ (Wojcicki. „Zarysy domowe“, str. 224.)

Takó misli tudi naš veleučeni rojak dr. Gr. Krek, profesor na graški univerzi. On piše dr. Šuleku: „Od nekdaj se nam pripoveduje, da so stari Slovani izmed vseh dreves posebno lipo čestili in tudi v navadnem življenju čujemo ravno toliko o slovenski lipi, kakor o nemškem hrastu. Jaz si stvar prilično tako-le tolmačim: Lipa ni nigdje v Evropi bolj domača, nego na onem teritoriji, kamor danes stavimo prvotna bivališča še ne razdeljenega slovanskega plemena. Da je bila tedaj lipa našim pradedom prav dobro znana, že iz navedenega izvira, a poleg tega na isto meri tudi občeslovanska beseda za to drevó: stsl. lipa od kor. lìp, skr. lip, staro-visokon. klíb, litv. in lot. lip, (lit. lëpa, pruss. lipe, lot. leepa = sl. lipa). Blizu je z našo lipo gr. λέπειν = sl. lupíti, lit. lupti in strviskn. lóft je drevesna skorja. Za grah luščiti imajo še danes nemški Štajerci besedo lüften (cf. slov. *b* in *p* = nemšk. *f*.) Sem spada tudi gr. λεπτος in lat. lepidus. Izraz za pomen gledé slovanščine je porod tega jako zanimiv, ker lehko iz njega

Pómorski Slovani so se najdlje branili krščanstvu, kajti še v početku XII. stoletja so bili v obče pogani; le sem ter tija se je kateri skrivaj poprijel nove vere, ali ni se upal, je javno spoznavati, ker so jim bili kristijani Poljaci, hoteči jih podjarmiti, omrzili vero krščansko. Napósled pride Oton, biskup bamberški, podpiran od poljskega vladarja Boleslava, ter je s svojim blagim, prav apostolskim poučevanjem pripravil Pómorce, da so se pokristijanili: leta 1124 na Vidov dan dojde namreč v mesto Piric, kjer je bil ravno zbran národ pri nekakšni národni slovesnosti. Oton in njega pomočnik začnó ljudstvu prigovarjati, naj zapustí svoje poganske malike (kumírje) in se obrne k živemu jedinemu Bogu, kateri jim bode tudi pomočnik. Národ se je pokristijanil in krstili so jih mnogo tisoč z vodó, izvirajočo pri onem mestu. Zategadelj se ta studenec nazivlja „sveti studenec". In kaj so storili pómorski Slovani, da postavijo trpežen spominek tej veleznameniti dogodbi? — Nasadili so okrog tega studenca štiri lipe. [1])

Ni li to tehten dokaz, kakó so že stari Slovani ljubili lipo, ker niso vedeli izbrati lepšega spominka svojemu pokrščenju, nego je to slovansko drevó?

L. 1824 so praznovali v Piricu slovesno osemstoletnico svojega pokristijanjenja, in pokojni pruski kralj Friderik Wilhelm

sklepamo, da so stari Slovani iz lipovega lubja baš delali nekaka vezíla, da ne rečem vrví, kakor mi dánes iz prediva. Slovani so bili tudi dobri bučelarji, nekako naravno k temu pripravljeni, tím je tudi nekaj njih priljubljeno drevó — lipa precej pripomoglo. Takó je tedaj staroslovansko bučelarstvo že v neki zvezi z lipo. Sicer so nekteri nemški preiskovatelji hoteli dokazati, da so se bučelarstva Slovani še le od Nemcev učili. Ali ravno nasprotno je resnično. Bučelarstvo so ravno takó Slovani poznali pred Germani, kakor poljedelstvo, se vé da primitivno. Dokaz temu so osobito arabski pisatelji in dalje tudi lingvistično starinarstvo, kar dalje izjaviti tú ni prostora. — Da so dalje Slovani rabili lipov cvet tudi za zdravniške potrebe, si smemo barem misliti, ako tudi ne lehko dokazati. Ni ga bilo tedaj na prvotnem teritoriji slovanskem drevesa, ki bi bilo enako koristno kakor lipa, in zaradi tega, kakor tudi ki je ondi tó drevó v taki obilici rastlo, smemo sklepati, da je res bila lipa ono drevó, koje je bilo Slovanom nad vsemi druzimi priljubljeno in čestito."

[1]) Am 15. Juni 1124 taufte Otto zuerst in Pyritz mehrere Tausend Heiden, wovon sich an diesem Orte noch ein ehrwürdiges Denkmal erhalten hat. Nahe bei der Altstadt befindet sich eine mineralische Quelle, aus der Otto die Heiden getauft haben soll und die deshalb noch jetzt der heilige oder Ottobrunnen heisst. Das christliche Alterthum hat diese Begebenheit durch ein einfaches Erinnerungszeichen unvergesslich zu machen gesucht, indem noch jetzt vier Linden den Brunnen umgeben, die ein hohes Alter verrathen. (Allgemeine Kirchenzeitung 1829. Nr. 24.)

III. s svojimi sinovi je dal napraviti na slavo tega dogodka med omenjenimi lipami vêlik kamenit križ in je obzidati ukazal ta „sveti studenec“, kakor pričuje napis.

Od tedaj je prošla polovica stoletja. G. dr. Šulek, želječ izvedeti, stojé li še one prastare priče pómorske bogoljubívosti in slovanščine, je prosil župnika piriškega, da mu poroča o lipah, posajenih okolo „svetega studenca.“

Da-si nepoznan, vendar je slavnemu hrvatskemu pisatelju g. Berg takoj odpisal: „Als ich 1868 in das hiesige Pfarramt trat, standen neben dem Ottobrunnen auch zwei uralte Linden, die durch ihr ehrwürdiges, dem Absterben nahes Aeussere die Nachricht, dass sie bald nach der Anwesenheit des Bischofs Otto von Bamberg gepflanzt seien, wol rechtfertigten. Die eine derselben verbrannte so sehr, dass die Ueberreste beseitigt werden mussten. Das war 1869. So steht denn jetzt nur noch eine der historischen Linden, eine Greisin, die uns jeden Herbst besorgen lässt, sie werde im nächsten Frühjahr keine Blätter mehr bringen. Die Greisenlinde misst über dem Erdboden 3·52 Meter im Umfange. Es grünt an ihr nur noch ein einziger Zweig, von welchem ich ein Paar Blätter beilege. In Agram mögen sie doch eine Seltenheit sein, die letzten Blätter von der acht Jahrhunderte alten Ottolinde, die wohl schon im nächsten Jahre zu den Todten gehören wird. — Der Taufbrunnen selbst, dessen Wasser noch heute hier (in Pyritz) und in der Umgegend als Taufwasser gebraucht wird, sprudelt sein Element so kühl und klar wie am 15. Juni 1124.“

Da bi se ohranil staroslovanski zgodovinski spomin v Pómorju, prosil je g. dr. Šulek istega župnika, naj na njega troške posadí štiri mlade lipe okolo „svetega studenca“, a da mu na jesen pošlje semena one stare lipe, da bi se morebiti razplodila poleg Adrije in Balta.

G. župnik Berg je uslišal tudi to prošnjo ter je poslal semena one lipe z naslednjim pismom:

„Pyritz 5. December 1877.

Ihrem Wunsche gemäss sende ich Ihnen ein Schächtelchen Samen von der alten Ottolinde. Ihr Gedanke, denselben in Agram auszusäen und so die Ottolinde zu verjüngen und aus dem rauhen Norden in den sonnigen Süden zu verpflanzen, ist so sinnig und tief poetisch, dass Jeder, dem ich hier davon sagte, Ihnen lauten Beifall spendete. Vielleicht ruht einmal in ferner Zukunft ein Pommer im Schatten einer kroatischen Linde und lässt es sich nicht träumen, dass das Samenkorn, aus welchem sie entspross, aus seiner Heimat kam, am Ottobrunnen bei Pyritz reifte.

Richard Berg.“

Seme se je posejalo največ na vrtu prevzvišenega biskupa Strossmayerja v Djakovu, a po nekoliko v gospodarskem poskušališču v Zagrebu, ker se ne zná, katera zemlja bi temu dre-

vesu bila vgodna. A do zdaj še ni videti vspeha, in takó ne vemo, se li ohrani te praslovanske lipe zárod.

Te okolnosti, o katerih se poroča, so najboljše priče o ljubezni staroslovanski do lipe. To ljubezen so prinesli Slovani iz severja, iz ruske pradomovine, v svoja nova naselišča, ter so jo tamkaj gojíli, kar so lehko storili, ker so našli iz prva mnogo líp po tamošnjih gorah; a gojé to ljubezen tradicijonalno še sedaj. —

Oroslav Caf.

Spisal Raičev Božidar.

Početek modrosti je: nabiraj si modrosti in vsem svojim imetkom pridobivaj si razumnosti; povzdigaj jo in povisi te, obini jo in poslavi te; pomnoži tvoji glavi milino ter okinči te slavnim vencem. Preg. Solom. IV. 7—9.

Krasna okolica med mračnoj Muro in deročoj Dravo, opletena po gričnih temenih gostorožnim trsjem, premrežena v obširnih dolih mastnimi travniki in rodovitnimi njivami podarila je Slovencem obilo dobrih in marljivih pisateljev, kateri so pomagali narodni naš jezik književno na beli den spravljati, pravilnejši gojiti ga in iskrenost do njega vzbujati med prostim ljudstvom, pa tudi med razumništvom.

Ivan Levoslav Šmigoc [1]) spisal je v Ptuju za ono dôbo (1812) prilično'slovnico slovenskega jezika, da si v nji oniče: „gospod! kak se imajo?“ — Slavni Anton Kremplj, umrvši kot župnik pri Mali nedelji više Ljutomera 1844. l. — V. Jarnik pisal je o njem v Blatnem gradu dné 21. maja 1838. l.: „on zaslužuje boljšo osodo. Ali mi moramo jako pogostoma plavati proti strmenu, kar poraja soprotivnosti.“ Zložil je prikladne propovedi, prevèl katekizem in blagovestno knjigo, sestavil „Dogodivščine štajerske zemlje“; ta knjiga je jako priljubljena med štajerskimi Slovenci; ostavil je v rokopisu letnik propovedi in čitanko za národne učilnice. Zaradi dogodivščin omenjam, ka bi kazalo, da nam nek naših zgodovinarjev oskrbí drugo izdanje, popravljeno v tvarnem in obličnem pogledu. Národ je K. čislal kot odbranega uče-

---

[1]) Skrajšanka iz Še + mig + ovec, korenika mig, a še — je prepon; iz iste korenike vzrastel je migljec = fegec, česar naši slovarji pogrešajo, namreč = ne klopotec, nego stroj podoben klopotcu brez macljekov in blanje, kteri samo migeče = fegeče = leti, a ne ruži in ne klopoče.

njaka in vrstnega govornika: iz daljnih krajev prihajalo je ljudstvo poslušat navadnih nedeljskih in svetečnih propovedi; mnogo je pomenil izrek: „Kremplj na sem čul“, ali „Kremplj so rekli.“ L. 1867. nabralo se je za Kremplj nov spominek okoli 280 gld. in po mnogem drnjezganji vročilo se podobarju Fr. T. v Mariboru 250 gld.; stesal je lepo mramorno podobo Kliono, za podnožje bil je kamen naročen iz Koroškega, napisi prikrejeni, a vsled neugodne osode preminol je ta umetnik 1876. l. na jesen, ne zapustivši niti dleta ne kladiva v svoji delavnici, in sedaj ni znano, kamo je spravil podobo i. t. d. Ostale goldinarčke ima v shrambi g. M. St. K. Na blagi spomin bila je 1867. leta v Bočkovcih pri Mali nedelji velikanska národna svečanost in javljala se skrajna navdušenost za Kr. in naše národne svetinje. — Peter Danjko, bivši mnoga leta župnik in dekan, a poslednjič zlatomešnik in častni kanonik pri Véliki nedelji, pol ure od Ormoža proti zahodu (po krivem se piše Ormuž m. Ormož, vsaj ondešnji národ ne govori Ormužani, nego Ormožani, tore Ormož), nekda jako delaven slovenski pisatelj in nabirač národnih svetinj, a od 1834. l., kar je bil obsojen jegov krivopis, prevrgel se je v strastnega nemškutarja in ostal do hladnega groba, ter črtil huje od kuge sedanji pisni jezik kot nedanjščak. — Levoslav Volkmer Ljutomerščan, narodivši se 1741. l., budil je ljudstvo na ljubezen národnega jezika po basnih in pesnih, ktere je dal natisnoti v Gradci 1836. l. — Dr. Anton Murko, sestavljavec slovensko-nemškega in nemško-slovenskega ročnega besednika, čvipel je sicer itak prece pravilno urejen, spisatelj vrlo porabne slovnice slovenskega jezika, ktera je segla v tretji natisk. Pisal je za krolečega želodca, a pozneje gospodarskih in drugih skrbi poln dal je slobo naši knjigi. Jarnik pital je uže 1836. leta St. Vraza, kaj dela Murko, a 1838. l. istemu pisal: „ne morem si razjasniti M. molčanja v njegovi dobi, kda se reši ta zagonetka?“ A Preširen 1837. l.: „Kaj dela Murko? ka je tudi razhladila se jegova gorečnost? naj sveti vaša luč. Rusticus expectat, dum defluit amnis“ i. t. d. (Iz pisem J. i P. St. Vrazu). Kvar za toliko bister veleum; — ljuba korica vsakdenjega kruha . . silno pleni čas in grabi duševne darovitnike. — Modrinjak, župnik pri sv. Nikoli pri Ormoži, okoli 1830. l., zložil je v lepi slovenščini več pikečih pesni: Pesem o peterih pisanih babah; Punica zeta'toži; Kako kmet gospodski stališ spoznava; Golob i. t. d.; rokopis hrani dr. Modrinjak v Mariboru. — Franc Cvetko, najboljši in najizvrstnejši slovenski govornik, kar sem jih dosle poznal, kot dekan in župnik v Ljutomeru, šel je 1854 l. počivat v Maribor k g. Kostanjevci, onda župniku v slovenski župnikovini, kder sedaj očevje Franjevci pastirjujo. Tu je pripravljal svoje propovedi za tisk, pa nemila smrt ga je prehitela in vsi jegovi prekrasni in posebno marljivo izdelavani govori prešli so, ka jim ni več duha ni sluha; pisal sem zaradi njih g. K. kot mestnemu župniku in kanoniku, pa brezuspešno; lagodni svet resni, ka so prodani nekemu sirarju za ovitke. Modrost in nauk prezi-

rajo bedaki. Preg. I. 7. — Fr. Vrbnjak, svečenik sekovske vladikovine, bil je národni pesnik in pevec, jegovi izdelki so obilno razširjeni med národom in radi se prepevajo pri veselicah; spisal je tudi „Pflanzennomencl. nach d. Lin. Eintheil. 1835;" rokopis hrani „Matica." — Jak. Košar, darovit svečenik, trudil se je mnogo za krasni razvoj domače besede, skušaval se je tudi v pesništvu s povoljnim uspehom, umrl je 1846. l. kot vladikin kaplan v Gradci. — Iv. Žemlja, jak slovenski pesnik, poslobil se je s svetom 1844. l. — Kol. Kvas zasedal je stolico slovenskega jezika na vseučilišči v Gradci od drugega desetletja tekočega stoletja do 1857. l.; bil je blag človek, narodnjak, solí bi mu bilo treba nektere polne soljenke; skrbel se je mnogo več za pisarnico nego li učilišče; naučili smo se k samemu vrablju malo od njega, a navdušili šče menje za našinstvo, in tak dedek je bil jako povoljen nemškemu Gradcu. — Iskrenega rodoljuba in jugoslovanskega knjižnika Stanka Vraza, ugledavšega beli svet v Cerovci pri Svetinjah blizu Ljutomera, životopis načrtal je naš mladi in vrli pisatelj g. Fekonja povse verno in točno, kar me reši dolžnosti o njem obširnejše govoriti, samo to omenjam, ka je umel prostaka in razumnika za národno stvar bolje pridelavati in dobivati, nego li ikdo drug; bil je vseslovan po izbor, kar od njega urejevano „Kolo" glasno svedoči. Preselil se je v večnost 1851. l. — Dr. Lovro Vogrin, prvlje župnik pri Mali nedelji, pótem župnik in dekan pri sv. Jurji poleg Ščavnice, potle kanonik in naučitelj pastirskega bogoslovja. Slovel je kot odbran govornik, posebno zbog lepe sestave in pravilnega jezika; spisal je pastirsko bogoslovje v slovenščini in po njem učil prvi naški na bogoslovskem zavodu v Mariboru; potrebno bi bilo, da se ta spis pregleda, natisne, da po takem dobé vsa bogoslovska semenišča na Slovenskem to knjigo za učno vodilo. Ta časten in učen mož zaslužuje, da se mu spiše životopis po vrednosti jegovih odličnih del. — Dr. Matija Prelog, ustanovnik „Sl. Gospodarja", prevoditelj Hufelandove knjige „Makrobiotika", deželni poslanec, prvosednik čitalnice mariborske, trudil se je pri vsaki priliki za zboljšek gospodarskih razmer prostega ljudstva. Straha in huljenja ni poznal. Počiva na mariborskem pokojišči. — Med živočimi knjižniki slovanskimi prvo, vsaj svetovno kolo igra radomerski zleženik prof. vitez Miklošič. Kar je zlato solnce proti navadnim zvezdam, isto je naš M. kot prvoknjižnik proti drugim pisateljem; jegovih premnogih del, kakor šče jih nijena slovanska roka ni spisala, navajati ni treba, vsaj učeni našinci je tako znajo in znati morajo, a neknjižnikov in prostadi kot presvetli biseri zanimati ne morejo. Osobito mi Lilki in Prljeki smo izredno ponosni na to velikansko svetilo na vsem slovanskem obzorji. Junaci! listajte jegove knjige. — Dr. J. Muršec, na glasu po svoji jedrni slovnici, učeno spisanem „Bogočastji" ter mnogih znanstvenih in političnih spisih in sestavkih, odlikovanih po krasnem slogu, žive sedaj v Gradci kot umirovljen verozakonski naučitelj. Slovenski bogoslovci graški

1848. leta i. t. d. dolžni so mu mnogo hvaležnosti, domoljubne iskre prijemale so se živo in črstvo mladih slovenskih srdec; kakor v ognji očiščeno zlato čisto in stalno je jegovo rodoljublje. Na mnogaja srečna in zadovoljna leta. — Dr. Št. Kočebar, rodom Središčan, sedaj okrajni vračnik v Celji, znan je Slovencem po svojem blagem srci, čistam značaji, dela blizo pol stoletja neopešano besedoj, pismom in tvarnoj pomočjo na vseobčno korist in boljšo bodočnost svojim rojakom. Spoštovanje do njegove toliko vredne in zaslužne osobnosti je splošno; da mu slava ne povene. — Kraljevčana Davorina Trstenjaka svetli um kresil in budil je uže za modroslovnih naukov tovaruše slovenske in slovanske krvi na národno delo za ožejšo in širšo domovino, jegovo blago in čisto srce plamtelo in gorelo je ter vedno gorí za prijetne razmere doma in roda; Davorin neumorno nabira in občinja zgodovinsko in jezikovno tvarino na dokaz, ka so Slovani uže pred Kristom stanovališča imeli med Karpati in Jadro, vsaj Mura, Drava, Sava i. t. d. niso spremenila svojih krasnih slovanskih imen. Sedaj županikuje v Ponikvi, rodišči Slomškovem, ter marljivo spisuje in modruje; o njem tudi veljajo Jarnikove besede, ktere je povedal o Kremplju: ka je zaslužil boljšo osodo. Da črstvuješ in zdravstvuješ do Praševih let. — Jernej Ciringar, Vrbanščán, iskren in blag narodnjak, napisal je „Zgodbe sv. pisma“, za en mesec žitek svetnikov, obilo sestavkov politiških in krasoslovnih; vodil je bivši županik matice v slovenščini, kakor vrli naš županik Fr. Kranjec pri sv. Margeti niže Ptuja; C. si sedaj počivlje pri sv. Lovrenci v Puščavi; drago bi nam bilo, da za pečjo sedé počastil bi rojake kakoj knjigo koristnico kot otrokom starostnim, vsaj je očaku Jakobu tudi ljub in mil bil pače vseh. — Prof. Iv. Macun spravil je na svetlo „Cvetje jugoslovansko“, grško slovnico za hrvatske gimnazije in razne druge spise; sedaj naučiteljuje na gimnaziji v Gradci. — Dr. Radoslav Razlag, Malonedeljčan, glasovit po raznih učenih in leposlovnih tiskopisih in sestavkih, po izvrstnem govorništvu, deloma tudi po političnem delovanji, sedaj zbog razslabljenega zdravja ne more se povoljno klanjati modricam in vencev spletati majki Slavi; itak nado gojimo na skor okrep. — J. Šuman, prebiti je moral prece neugodnosti, sedaj tolmači na akademiški gimnaziji v Beču, sloví po učenih razpravah in izrednih znanostih. „Matici“ je brž izročil slovensko slovnico, odgovarjajočo sedanji višini jezikoslovstva. — Fr. Jančar, dnešnji den duhovnik opešanec, dober pisatelj o gospodarskih stvareh in iskren narodnjak; tudi od njega pričakujemo priličen sad skušenj in uma. — Fr. Toplak, županik pri sv. Lenartu pri Veliki nedelji, rodom Vrbanščan, jedrn in kakor glat brezmadežen rodoljub, v raznih predmetih, izlasti prirodoslovnih in prirodopisnih zvedenec in učenjak, kakega redko nahajaš po vesnicah in med prostadjo, žive samotni in modrijanski žitek; národnega blaga; nazivje rastlin, rudnin, drevja, sadja, besede živoče med národom, a ne zapisane, národne pregovore i. t. d.

ima nabranega kakih 14 zvezkov, ktere mi je račil lani pokazati; vseh propovedi, prek 1800, kar jih je namreč govoril, posnetek ima zapisan. Napreduj neopešano. — Dr. Levoslav Gregorec, Vrbanščan, profesor v bogoslovskem zavodu v Mariboru, urejuje tednik „Slovenski gospodar“, spisal je več crkveno-političkih obširnejših sestavkov in razprav, in ovaja jasen razum o političkih razmerah in položajih. — Dr. Križan, gimnazijski profesor v Varaždinu, sestavil in priobčil je uže mnogo prirodoslovnih sestavkov po raznih glasilih, in ravnokar dovršil „logiko“ v slovenskem jeziku, ktera naskorem ugleda beli svet; od tega mladega, marljivega in učenega gospoda nadejati se sme naše občinstvo šče marsiktere koristne knjige. Medmurje in Meddravje šče zmaga obilo mladih moči, kterem bode po dovršenih težkih nalogah slavo prepeval bodoči zárod.

Med vsemi temi pospešitelji národnega jezika in knjige sveti se za Miklošićem glede na osnovno učenost v jezikoslovji najvedrejše Oroslav Cafov, narodivši se dné, 13. aprila 1814 na Ročici pri sv. Trojici na Goriškem, kder so nekda samostanovali Avgustini, pozneje dušno pastirstvo oskrbovali Petrinjani, a sedaj vračajo vernike očevi Franjevci. Krstil ga je Franc Murko, bivši ondi kaplan, ter ga pripravljal za latinske šole; oča mu je bil Matija, a mati Magdalena, rojena Belan in to imé je povod, ka je podpisaval pesni, sestavke, razprave i. t. d.: Belan, Belankin, Belanin, Belaninić. Dognavši ondi ljudsko nemškutarsko učilnico poslan je bil v bližnji Maribor, da si ondi vedrí jake dušne sposobnosti in nabira po zgledu marljive mravlje in delavne bučele potrebnih pripravnih znanosti, dovršivši na šestrazrednem gimnazijskem zavodu propisane nauke z odlikoj, zajemal si je modroslovja v Gradci z izvrstním uspehom, potler so mu na gorečo željo máterino sojenice določile bogoslovje. Uže v poprejšnjih letih prisvojeval si je skrbno slovanska narečja, a v graški bogoslovnici spopolnjeval. Součenec [1]) C. mi je pripovedal, ka se je v svobodnih urah učil ruski slovar na pamet, radi česar so ga nekteri tovaruši posmehovali; itak ta nespretnost ga ni odvrnola od učinjenega kana, nego podvojila mu marljivost, a onim zabavljajočim paglavcem dal je zasluženi odgovor: „v kolegijah se javno kaže, ka toliko ali šče več znam iz propisanih predmetov, nego li kteri izmed vas prevzetnjakov in nemarnjakov, a to čitam iz posebne marljivosti onda, kedar se vi igrate in po hodnikih halabučite.“ Tako je. Posebno pazljivost je posvečeval arabščini, židovščini in sirščini, kar mu je znatno razširjevalo jezikoznanje.

Vsled vzvišenih sposobnosti in sijajnega napredka v bogoslovskih naukih postavilo ga je dotično semeniško ravnateljstvo za nastojnika združenega onda s tem zavodom hranilišča. Nek jegov součenec, sedaj bileżnik v Ptuju, resni, ka je Cafa zbog

[1]) Nektere životopisne črte rabljene so iz spisa g. prof. K. Glaserja.

posebno blagega srca izročena mu posvetna mladezen visoko čislala. L. 1837. za duhovnika posvečen poslan je bil kot kaplan v Lebring pri Vildonu, in 1839. l. v Fram pri Slivnici na podnožji južnega Pohorja; krasno in divno razveselišče raznih društev, ktera v poletnih dnevih želé krepiti se čistim in zdravim zrakom, čuditi se prirodnemu velikolepju ter slaviti stvarnikovo veličanstvo. — Mladi bistrega uma in črstvega zdravja svečenik živoči za svojega stanu pozvanje in za vede čutil se je dovoljno srečen, ker čas preostavši mu od rednih službenih poslov mogel je sevsema darovati učenju in naukom. Vrban Jarnik, seznavši uže 1836. l. o C. kanih in trudih, pisal je v Gradec Stanku Vrazu: „Radujem se, ka se C. bavi jezikoslovjem, in opozorujem ga na pogibeli pri tem nauku;“ in šče pristavlja, „ka je k temu treba najtočnejše znanosti ne samo vseh starih, nego najstarejših uže spreminovših in morebiti nikdar pisanih jezikov.“ L. 1838. poročuje istemu St. V.: „Račite g. Cafu javiti, naj le napreduje v svojem početji, in k drugim evropskim jezikovnim naukom naj šče si pridruži sanskrt, ker le ta praizvor bode mu dajal najnatenčnejša razjasnila v vseh dvojščinah. Vrh tega je on v taki dobi, ka se lehko nauči, kar je težkoča v kesnejših dneh... Tem potem pridobí si globši pogled v jezikov ustroj ne samo slovanščine, nego tudi drugih z njo sorodnih jezikov z indijščino vred; te bode jegova primerjava segala v sero daljavo meglovne pradobe daleko prek vse evropske zgodovine, kar jega samega pozneje preseneti.“ — Ovde počel je učiti se primerjajočih jezikoslovnih del Boppovih in Pottovih, segši najprvlje po azijski skupini indoevropskega jezikovega debla, namreč po staroindijščini (sanskrtu) in zendščini, kar popričujo razna znanstvena dela nahajajoča se med njegovimi knjigami, ktera razpravljajo ta starinska jezika, potler po evropskih sorodnikih: po nemščini, litavščini, lotvanščini, keltščini; latinsko bila mu je gurača, a grščine se je znova strastno oklenol in jo toliko čislal, ka prečitavši kako knjigo, zapisal je na konci iste ἤδη, in navadno tudi danje, p. $^2/_{12}$. 62; iskreno je tudi želel pričakati dokon grškega slovarja Passovega, kar se mu je spolnilo 1857. l.; vzrok tej nestrpnosti se niže naznani. Pri tem strogo znanstvenem poslu nabiral je pridno besede slovenskega jezika med národom in iz knjig; v poslednjem obziru treba je poresniti, ka je vse do 1848. l. na svetlo dane in znane tiskopise in nektere rokopise prečital in izpisal za slovar. Prekmurščine žalibože naši slovničarji in slovarjepisci razve Miklošića do najnovejših dní celo niso poznali, v čemur bi dra. Murka najprvlje bilo pokarati, ker blizo njih je živel in za nje znal, pa jih je itak iz misli pustil. Niti M. slovar ni porabljen v knjigah pozneje objavljenih, n. pr besede lebka nima drugo izdanje Janež. slovarja, tudi besed rebrnice = garice, pletene = breguše, vodina, belica = jajce p. kokošinje ni porabljeno iz Mat. „Letopisa“ 1869. Ubornost našega slovarjepisja je tolika, ka niti Murko ni prepisan, p. besedo rumpa i. t. d. po-

grešamo v J. Kl. izdanji; ondi se tudi ne čita nunec = kum, boter, akoprem je v Cig. čitati. Takšno brezvestno postopanje je ukanljivost, ki ima občinstvo za trobelake ter mu krade peneze iz žepa. Vsem tem magarskim napakam ogne se gotovo naš bodoči slovensko-nemški slovar, kterega se morebiti oni dočakajo, ki jim je sojeno in prikrojeno na sodnji den trobiti. Naš Oroslav je vse prekmurskih Slovencev slovstvo, onda kakih 36 knjig in spisov, porabil za naš besedni zaklad, in prijatelji odonod so mu pošiljali národne besede, kterih knjige pogrešajo. Kopitar je sicer daleč segal z obilnimi znanostmi, pa 1808 šče jegova slovenščina ni prekoračila Mure. Prava slovnica slovenskega jezika mora šče pobrati blagó onkraj Sotle, vsaj kajkavsko narečje na Hrvatskem je razrečje slovensko, in šče le te dobodemo dostojno vse Slovensko obsezajočo slovnico. Ogrske slovenščine naučil se je C. iz raznih knjig, ktere so mu pošiljali učeni Prekmurci: župnik Košič, Trpljàn Aleks., prot. duhovni pastir v Pücencih in drugi prijatelji; sam si je pozval na dalji čas prostaka Vladislava Časarja, Porabca, s kterim je razpravljal prekmurščino; pismeno je popitaval razdobno tega ali onega prijatelja o raznih jezikoslovnih razmerah. L. 1860. bil sem pri priletnem g. župniku Košiči, rodovitnem prekmurskem pisatelji, kteri je Oroslava iskreno ljubil, popraševal po njegovem zdravji in delovanji, in vabil k zlati meši, ktero je vredni starina speval 1861. leta. Kakor pri tem staroyičnem poštenjaku, našel sem tudi povsod indi iskreno prijateljstvo in prijaznost ter udano naklonost nam Slovencem. G. Cipot, po umrvšem dné 18. marca 1858. leta Trpljanu, farar v Pücencih, razloživši mu nektere besede: tonje (wohlfeil): tonje si odao vole; primerjaj za-(o)b-s-tonj; ceknoti se (sehnoti) = posušiti se; pasika, paseka = plot, ograjka pri goricah z rozgovinoj oklajena; na kučeveči (na dražbi) misli Prekmurec, ka je magjarizna kótyavetye, kar pa je iz srb. hrvaščine ko će veće (dati). Mikl. Revai: „Die slavischen Elemente im Magyarischen“, svekét = svitek i. t. d. piše: „V. gospod! Evo sam za silo na hitro popisao i odgovor dao, kako je bilo mogoč – kaj pa ešče nesem razlagao, bode nasledovalo, vendar morem pred spitavati kaj. — Viditi, ka je naša literatura initialna —, negda so pisali in govorili vsak poleg svoje glave i misli.“ Te vrstice kažó, ka se je Prekmurec preçe nam prilagodil v pisavi. Tudi „Gradual“ (pesemska knjiga) župne crkve v Pertoči izcrpil je in porabil za slovar, naj ga kinči in venča krasno panonsko ali panovinsko razrečje.

Da vzdigne draginje rezijskega ali rozejanskega slovenskega razrečja na Benečanskem, pozval je k sebi Rezijana, po imeni Ratibora Longino, s kterim je prebrodil ves slovar in posebno tudi slovnico; na veliko radost zasledil je ondi jednostavne minovnike: dàh aorist, dáhom vršivni minovnik; jaz bisem ich würde; gredeh, gredeše vrš. minovnik. — Nabirati hoté národne pesni, poslovice, besede in poprek národni zaklad, poklical

je kako starko kot préljo v svojo sobico, ktera mu je predoča pesni popevala, a on jih je zapisaval. Po nedeljah in svetkih navabljal je mladezen po poludnevni božji službi k sebi, piskal jim na žveglo stranjščico napeve, a zbrani dečki in dekline prepevali je za njim, in po takem je več od stotine pesni in popevk razširil med ljudi, in svobodno se resni, ka so v zgorenji okolici Framčanje najizurjenejši pevci, poslavljavši in poslavljajoči se pri raznih slovesnostih, in vesele so želi pleskanje in pohvalnost. Framski bivalci odlikujo se proti drugim sosedom nekoliko višoj omiko; pri njih nahaja se občinsko bolnišče, krasen učilniški hram, nova crkev, in národ bavi se rameno s koristnim čitanjem. K temu naprednemu razvoju pripomogel je mnogo ali največ Oroslav, vsekdar in povsod skrbeči za korist župljanov, priča temu ste drevesnica in župna knjižnica; otročiče in jih vzgajo je iskreno ljubil ter nauk pospeševal; oskrbel je prevod računice za národna učilišča; dopisaval je v razne časopise, izlasti tudi v list „Slavische Jahrbücher", ktere so izhajale v Lipskem, in skrivoma čitale se v Avstriji pred razpálom 1848. leta, ktero je strlo verige grozovitnemu samovoljstvu in brezvestnemu nasilju. Takega lista središčnika nam je dnes krvavo treba, pa ne v nemščini, nego v slovanščini tako, da bi vsak Slovan v njega smel napisati svoje misli v svojem narečji; najprikladnejše mesto za nje bi bila zlata Praga ali Beligrad.

Predno kanim dalje razvijati C. delovanje, priobčujem dve pismi, kteri je Kremplj okoli 1842. leta Oroslavu kot odgovor pisal.

Prvo se glasí:

„Visokopoštuvani, Velikovučen Gospod!

Prav v' serce me razveselí Njih lubo dopisanje od 13. t. m. (?) ino za potrebno spoznam, Njim kak najprejd odpisati.

Njihovo za našo slovenšino nestrudjeno prizadenje je télke hvale vrédno, da se izrečti nemore, naj Njim za nje bo časna ino večna hvala ino slava! Njihov besednjak bo stolétjam svedočil (pričuval) od Njihove za naš narodni jezik sercagoreče skerblivosti, ino z veseljom rad bi tudi jaz k' temu pripomogel, da bi samo imel z' čemu. Srebra ino zlata nemam (za proč dati), kaj mam, to dam:

Pervič Njim ali odgovorim na to, kaj se Njihovega pravopisa dotiče, le telko, da nič lepšega ino snažnešega né, kak najprosteš, pa vender popunomen pravopis, poleg kerega en z' mnogimi kvakami ino čergotigami natežen pravopis tak stojí, kak poleg prostega šibkega Slovenca razbofnjani, napihnjeni, krofasti Nemec. Za nas je nič bolšega, kak čehoilirski pravopis, pa prez vseh drugih nadznamenj ino podznamenj, kak kere so ravno za nas potrebne, kajti izgovorenje tak skoro povsod nekaj drugačišo, ino vsaki se lehko sam previža, kak hitro se naši zvumni Slovenci toti pravopis brati (šteti) navučíjo, ino kak lepo vse izrečejo prez nepotrebnih starogerčkih le zmotečih ferkulih.

Drugič Njim tu sem nekere beséde zapišem, kere sem po prili-

kah tu ino tam zgrabil, tudi nekere prislovice ali pravoči, n. p.: skleknoti, nastornost itd." 5 strani in nekaj. — Drugo pismo: „V. posebno častívredni gospod! Da se ravno takša prilika naméri, tak Vam na pohítoč nekaj počergotarim. Moje štajerske dogodivšine, kaj ste njih tamgor imeli, so od Barbarinega pa do Svečnice od Vas do mene potuvale. To imate še ovo, pa tudi per tem ne bodite preoster sodnik, kajti tudi tu je v' mojem štertem, še pred Božičem v' Gradec na sodbo poslanem predelanji dosti predrugačeno. Kaj Vam obečanih imen i. t. d. tak dugo ne pošlem, je zrok v' temu, da sem zred Vami en mnogopisec. Pred sem skoro neprehenjano moje dogodivšine mazal, potem so mi siło nagnali za mojega romara (Pilger), tečas so mi na skrbi bili moji „Sveti nedelni ino svetešni Evangelji z' kratkimi iz njih izidočimi navuki", kere, ako hočete, na Ptuji pri Špricaji za 30 kr. srb. dobite. — Zdaj na vso jagno delam „Keršanski navuk, ali Katekizmus prilično razložen ino na konci v' pesmah podrugočen." Kak bo navuk za spoved dokončan ino vuzemska spoved na menje odišla, bo se delo na njivah ino goricah odperlo, te bom mogel vsaki den pri težakih biti, samo po jutrah ino v' lagodnem vremeni bo mi dopušeno pisêk v' roko vzeti. Če bom mogel (že sem tridesetletni mešnik), še imam tri knige v' glavi: 1) Mala Gramatika slovenskega jezika; 2) Svét, ali popisanje vseh narodov na zemli; 3) Sveta nedela, ali pobožne premišlenja po nedelah ino svetkih celega leta.

Per vsem tem pa, če ravno sem tak z' samim delom zaklojžan, hočem per toti priliki Vam nekere reči sem postaviti": 7 strani narodnega blaga na v celopolni obliki in potem sklepl je: „Z' tem, lubi prijatel! naj za tečas za dobro vzemejo, jaz sem za zdaj ino tak na hitrem ne mogel več vkupspraviti — ino Vam samo telko morem povedati: da bi Vi na toto zbirco sami šli, to bi se ludem veselilo, ino bi dosta več dobili, kak Vam gdo iz sam svoje vole na dom pernese. — Od mojih drugih rokopisov nič ne pošlem, zakaj iz mojih predgih, kerih največ v' rokopisi imam, ne bi velko več, kak iz že natiskanih, izčerpati mogli.

Tak ali za zdaj sklenem mojo mazanje ino ostanem z' posebnim poštuvanjom

Mojega Slovenca ino domovnjaka pripraven sluga

Anton Krempl, frmštr.

Za enega Vogra, ali kak Vi velíte, Vandala (Vandalussember-baszama) Vam, če ga ne dobite, po priliki hočem skerbeti, tudi z' mojimi primurskimi duhovskimi sósedmi govoriti zavolo šematizma. —

Še, ali kak Vi po vogersko velíte „šče eno tursko knigo Vam na pregledanje pošlem!! —"

Iz teh črtic videva se posebna prijaznost do mladega knjižnika, goreče narodoljubje in vsled tega povoljna poslužnost in postrežljivost, potler pa tudi neugodne razmere gospodarske za župnika, kteri razve kmetovanja ima šče više in blažejše kane; vsaj mu najmenje polovico zlatega časa požre hlapčevsko delo; ako drugi činovniki vleko plačo v gotovih novcih, zakaj bi ravno župnik moral na poznejše dni vršiti priproste kmetiške posle, oziroma

oskrbovati. Vlada naj proda župniška zemljišča in iz obresti plačuje berivo. Kmetu ni treba 16letnega dragega šolanja; pametno je tore C. večkrat ponavljal besede: „na stare dni nečem kmet biti,“ razumevaj župnik kmetovalec. Kremplјnov slog šče tudi ni prelagoden v teh lističih, itak ne prilaga se kanjenemu pisatelju male gramatike slovenskega jezika. Oroslav porabivši nekaj časa na najblažejši opravek — na vzgajo ljudstva, posvetil in daroval je ves ostali čas, služeči mu na razpolaganje, božicam modricam brodeči in razglabljajoči v vedohramih vzvišenih znanosti najviše zagane in razkrivajoči najtemnejše tajnosti v jezikoslovji. L. 1851 ob Jurijevem premeščen bivši iz Ljutomera, kder sem početnega polletja prekobrojničil pri navedenem glasovitem govorniku crkvenem — Cvetku, kteri namje včasih segret iskrenoj kapljico zlatorumenega ljutomerščana gladko in navdušeno krasnoslovil iz Deržavina ali Puškina kak obširnejši pesmotvor, kar nam je razigralo vsako žilico in srce razpalilo do skrajnosti, v Slivnico pri Mariboru, postal sem temu učenemu glasovitniku sosed; prvokrat mu poklon učinivši ter knjižico „Načala russkago jazika“ kot trud četrtega bogoslovskega leta v Gradci za pozdrav izročivši, naprosil sem ga, da mi bode račil kot blag sosed in slovit učenjak na pomoč priteči z obilnimi jezikoslovnimi in jezikoznanskimi zakladi; hipoma imel sem od te preblage duše obečano, ka svobodno vsak teden prihajam enkrat na razgovor, čital sem namreč onda od Miklošića na svetlo dan „Codex Supraslski“, kteri v sebi zagreba mnogo težkoč, izlasti za samouka. Kar sem predelal v tednu, poročal sem mu, a koščake mi je pomagal Oroslav trti in kalati, da se je po takem razkrilo trdno zakrito jedro. Slava mu za tó onkraj hladne postelje. Strastno je ljubil studenčnico iz „Zlatega studenčka“, neke minote za župnim hramom, in jegovo gajsko okolico, kder je v logu na brežčeku poletni čas pisal in čital. Nekokrat našel sem ga ondi pišočega „Žitek svetnikov“ za mesec april po nalogi in prošnji prečastnega in prevzvišenega kneza in vladike Slomška, kteri so tudi 1853—4 na beli den spravili „Djanje božjih svetnikov“; pomagalo je k tej knjigi 11 pisateljev, med ktere se prištevata sedanja prečastna gg. kanonika Fr. Sorčič in Fr. Kosar. Kazal mi je od vladike Sl. pismo, v kterem so blagi oča trudili se preveriti o nekih oblikah slovniških, kakor da bi je ta bil krivo rabil, pa prejemši od njega odgovor o tem znanstveno razvit, odložili so orožje rekši: „vidim, ka ste strokovnjak in priznavam Vašo učenost;“ a itak so mu prestrojili jezik tako, ka C. skoro niti ni poznal pisave svoje, le nektere prave oblike so se, recimo, vsled pregleda, ohranile: cvetoč, padši, naimer, zlodej, povratek, posvetnjača, a druge pomolele, o kterih Oroslav niti ni senjal: gučili m. golčali, glagol je: golčati, golčim, kakor molčati, molčim; na morišče peljali; Fideli je 1557 na svet prišel (kakor kokot iz Indije?); časoslovje = brevir ne velja, kajti časoslov horologium, a molitvoslov breviarium, n. pr. „Molitvo-

slov" slovanski izdan v Lvovu 1768; enkrat ga je častnik na konju srečal, kterega še nikoli ni videl, — konja? ali častnika? ali ga častnik srečal na konju? i. t. d. Sila rad je razkladal težke jezikoslovne prikazni. Redno se je ves jegov razgovor sukal o tem, malokda je govoril o drugih stvareh, razumevaj le moran po okolnostih, inači samo o znanstvenih. Prepeval je rad, javljajoči jaren in močen glas ter tenek posluh. C. ni razkrival svojega dela, vsaj malokdo ga je razumel, le kakemu iskrenemu prijatelju razodel je kak zamršen slučaj. Dopisoval si je z najodbranejšimi slovanskimi učenjaki, kteri potujoči po slovanskem jugu počeščavali so radi Oroslava. Razve nabire besedne iz knjig povzel je jako čuda tvarine tudi iz ljudstva, vsaj se je mnogo let trudil skrbno zajimati iz národa, česar šče tako obilno dosle nikder ni učinil. Miklošić slišavši o njegovi veliki zbirki prišel je 1856. leta k njemu, ter mu naznanil naslednjo ponudbo: „Vi imate obilno besedne tvarine nabrane, tudi jaz posedujem 4 zvezke v polni obliki spisane, če ste voljen, izdajva skupno slovar, na naslovnem listu natiskati se naju obeh imeni, in z dobičkom bodeva se delila." Pa C. ni privolil, vede ceniti množino in vrednost skupljenega blaga; itak bi bilo národu koristno, imeli bi konči slovar, a sedaj Bog si ga vedi, kteri zarod bode v njem čital; sicer pa je vedeti treba, ka je C. „Matici" izročil svojo zbirko,[1] a ne kakemu zasebniku, tore ima „Matica" na njo pravico. Pred petimi leti odpravljeno je pod nadzorom sedanjega prečastnega in prevzvišenega kneza in vladike ljubljanskega, g. dra. Zlatousta Pogačarja okoli 60.000 besed „Matici",[2] dočim jih II. natisk Jan. slovarja javlja samo 22 tisoč; in kesneje šče je dr. Costa opet prece blaga odtovaril.[3]) Mili Bože! mi Slovenci vzdihujemo po slovarji, kakor so sužniki Bolgari in drugi naši bratovi pod turskim jarmom hrepeneli za rešiteljem; jim je svanala zora na Balkanu, a nam se vedno gošče mrači, da doživemu to zlato knjigo. Tako marljivo delajoči in zbirajoči živel je prijetno in ugodno v tihoti in samoti brez hruma in šuma; jedini kan vseh trudov in ukov mu je bil obogatiti in okrasiti naše slovo in knjigo, rešiti národnost in osrečiti národ, da si po kvarnem dremu vstavša hčerka Slovenija blažena in majka Slava ponebeščena v vseh svojih mnogobrojnih potomcih. Prof. Glaser piše o njem: „Brezsumno vvrščujem ga onim velikim moževom, kteri morejo biti zvezda voditeljica in krepiti vero na najviše kane človeštva ter jačiti tršenje po njih. Uresničujo se na njem besede, ktere izgovarja Schleiermacher v svojih samoslovih: Lehko romoni moje pozemeljsko dejanje po časovem strmeni, misli in čuti menjajo se, a mjene ne morem obdržati, in najveća svoboda je delavnost, ktera se kaže v

---

[1]) Cafovih tù navedenih spisov „Matica" nikdar ni prejela. Dr. Costa jih je dobil zeló zeló malo. Kje neki so? Vred.

[2]) Kateri?

[3]) Ubogo malo, kakor poprej rečeno. Vred.

čredečem in obrazujočem dejstvu, in nepomično v tem dejanji zavedajoči se, praznuje blažen žitek.“ Po takem se lehko razvideva, ka so dalešnji znanstveniki počeli na njega pozornost obračati. Ko je 1857. l. zapustil sloviti in bistroumni jezikobrodec dr. August Schleicher Prago in sprejel naučiteljstvo na vseučilišči v Jeni, potrudili so se Hanka, jegov iskreni prijatelj, Šafařík, Čelakovský, Hattala, da pridobe učenega C. za naučiteljsko stolico primerjavnega jezikoslovstva. Da je odbil to ponudbo, povse dostojno in primerno jegovim znanostim in osebini, pripisujem jegovi skromni naravi, ljubeči mir, samoto in zadovoljnost v Framu, ter prepričanju, ka tudi v samoti mogo se vzvišeni nameni pospeševati. Kdor je blizu 20 let sam za sebe in zarit v knjižure, ter malokda ima priliko občiti z višimi naobraženci in učenimi strokovnjaki, ni mu več za mestne pošume in vseučiliščna razkladanja. To mnenje, vsaj osvedočenje jedrno in točno zagovarja prememba, ktera se je naskorem potem z njim zgodila. — Po mnogih trudovih in naporih itak se je spolnila opravičena želja štajerskih Slovencev, ka se je od vladikovine sekovske odločilo slovensko Štajersko, in vsi štajerski Slovenci združili v eno vladikovino 1859. leta; načelnik vsemu temu jako težkemu delu bili so knez in vladika labodski Slomšek, kteri preselivši se v Maribor kanili so najkrepše slovenske moči zbrati okoli svoje vladiške stolice, ter po takem uspešno delovati na korist slovenskemu ljudstvu; zato prišel je tudi red na Oroslava, da sprejme častni in odlični čin med sorodnimi odličniki; ali C. se je upiral taki odliki, vladika sami hodili so nagovarjat in prosit ga, pošiljali k njemu jegove prijatelje z istim namenom; pa jako težko se je odločil slobo dati Framu in framski mirni zadovoljnosti. Občna govorica je, ka šče sedaj se poznajo pete na podu, kder je pri svojem pisalniku stajal študujoči in pisoči. V bogoslovskem zavodu mariborskem odmerjeno mu je bilo razlagati dušno pastirstvo in pa podravnateljstvo vršiti v semenišči. Nagovarjali smo ga, naj učilniški predmet tolmači v naščini, pa rekel je, ka se je malo bavil s toj stroko, ka ni dovolje izurjen v znanstvenem nazivji, in tore ne more naščiti (razumevaj, ka ni kanil ondi doživeti framskih let). Kar je opustil Oroslav, dično in vredno je za njim dognal jegov rojak dr. Vogrin, kteri je spisal v naščini bogoslovsko pastiroslovje, in tudi po njem učil, kar dela tudi jegov vredni naslednik. Rad in gosto sem prihajal k C., ali ni bil dovršeni zadovoljnik framski, nego kazal je častni jegov obraz neko otožnost in nemir, kar šče je jezik zaprva prikrival; naskorem pa je uže glasno javkal: „bratec! vidiš, toliko posla so mi naprtili, ka se skoro nič ne utegnem klanjati svojim knjigam ljubimkam in toliko milim mi naukom;“ naložili so mu namreč razve omenjenega tudi cerkveno govorništvo, pri čemur mnogo časa požero popravki in poskušnje. Nekokrat prišutali so Slomšek k njemu v sobo in opazivši na mizi razgrnene sanskrtske knjige, poluknoli v nje ter račili se izraziti: „na Vašem mestu se jaz tega ne bi učil,“ in ta izrek bil je

krvavi meč v njegovo rahlo srce. Te hip je trdno sklenol, na večno srečno reči bogoslovskim zidinam; vsled te prikazni polastila se ga je tudi misel, ka upravo v tem zavodu namenjeno je bilo odvrnoti ga od strokovnega predmeta. V njegovi blagi duši ni bilo več miru niti pokoja: „le ven, in nekam inam, z Bogom bogoslovnica, srečno Maribor, tu mi je smrtna past nastavljena.“ Vladika so mu službo zboljšali za dva stotnjaka, pa povedal mi je še istega dné: „če bi mi dajali na leto toliko tisočnjakov služnine, kolikor dobivam stotnjakov, niti za hip me dolže ne zadrže, moje bivanje v Mariboru je za me zgubljen čas.“ Ponujali so mu kanoništvo, in zahvalil se jim je. Ni mogel dočakati dobe , da nekam odrine, ešče sam ni vedel kam; nekterekrati prihitel je k meni uže o petih zjutroma, da si nekoliko ohladi skelečo in bolečo dušo. Modriščnik in vseučiliščni naučitelj Sreznĕvki mu je pisal iz Petrograda, ka ga radi spremejo in mu dajo vseučiliščno stolico; itak zdelo se mu je predaleč in odmislil si je. Oglasil se je pri minoritskem provincijalu v Beču za sprejem v njihov konvent, čemur se je zadovolilo, ali jegov prijatelj otec O. mu je objavil, ka pravila jihovega zavoda zahtevajo popolno pokornost, in če bi se zvidelo predniku, lehko bi ga poslal v dušno pastirstvo na to ali ono župnikovino, da si bi dobil dovoljenje v minoritskem samostanu ptujskem živeti in svoje nauke gojiti. To ga je opet preplašilo in prekrižil je ta črtež. Po vsem tem neugodno in urazljivo pljuskajočem valovji ponudili so mu vladika Slomšek, da se ne znebe toliko odličnega izvrstnjaka, nadarbo pri mestni župi ptujski, kder sicer dohodki niso odlični, itak našel je dovolje prilike za svoje obljubljene študije in nadaljevanje naukov; o tej priliki podarjen mu je tudi bil naslov duhovnega svetovalca. Te motne in kalne prikazni vedrijo jegove poslednje dneve. Prof. Gl. dobivši 1872. leta službo na realni gimnaziji v Ptuju, spoznal je C., mnogo se z njim družil in potler naslednje o njem napisal: „Spoznal sem na njem moža, kteri je z velikansko marljivostjo in izrednimi znanostmi v slovanskem in indoevropskem jezikobrodstvu jedinil redko čednost in blago mišljenje, na kako se ešče nisem nameril svoje žive dní.“ Razve svojih svečeniških opravil daroval je ves čas in vse dušne moćí vednosti, delal je neprestance. Zaprva šče je včasih zahajal v družtva in se po okolnostih razveseljeval, v kesnejših letih se je vedno bolje umikal občinstvu, sodeči svet, kakor je, kteri dnes po največi večini ne zna nič blagega, nič vzvišenega, nič plemenitega, nego tava in brede po blatu snetljivega vsakdenjstva. Res, ka človeku okrašenemu z odbranimi lastnostmi kamor v srci tamo v možganih ne more posebno ustrezati navadna svetina, ka samota in tihota, kder se daja mirno in nemočeno vedam kadilo toriti in darovi žrtvovati, bili ste mu ugodna nasladnost, svetla dragocenost in pozemeljska blaženost; istina je, ka vednosti delijo redke slasti, ktere presezajo vsa razkošja na zemlji; ka on, zasledivši kako zagrneno istino, primerjal se je krilatcu nihajočemu se med nebom in zemljo; pa

tudi na C. potrdila se je od **Schopenhauerja** postavljena resnitev, ka ljudje preveč samoto ljubeči sčasoma prihajajo občutljivejši, kar se je ovde toliko lože vršilo, ker dušna rahlost in srčna nežnost štrleli ste najviše v njegovi značajnosti. Ako je opazil, ka ga kdo v lice gladi o jegovem tršenji in trudih, a grebeni za hrbtom, vse žive dni imel ga je za sovražnika, namesto ka bi ga bil pomiloval, ker ni umel ceniti in čislati jegove blage in nesebične delavnosti. Skeleče ga je činilo, ka je jezikobrodec **Schleicher** v svoji knjigi C. obrete navajal kakor svojo lastnino. Ta je sodil, ka so drugi ljudje tudi toliko pošteni, kakor je bil on, pa motil se je. Kvar, ka si ni v srce vtisnol pravila porabne razboritosti žitkovnega modrstva: „Blaženec, kdor ne preštimava sveta za raj, pa niti za peklo"; itak mi se dozdeva poslednji slučaj verjetnejši, namreč, ka svet po eminentni večini obiluje peklenščakî. Skušenec seže vsele prvlje po načelu: vsakternik se imej za lagodnika, dokler se ne pokaže dobričnik, negoli po grdi in smešni ukanljivki: vsakdor se preštimavaj za dobraka, dokler se ne dokaže lagodnik. Poslednja poved redno vara, a ona malokda. Nekda so nam v modroslovji tudi tolmačili, ka je pre pričujoči svet najboljši med vsemi mogočnimi svetovi; pojdi v rakitje ti lisičasto in trobeličasto modrstvo, take šale zganjaj z nezvedenimi dečaki in kratkovidniki v duševnem obziru. Skušenost in porabnost ste v največ primerih opikoma nasproti. Hudobi se tudi ne bi smelo opraščati, nego vsekdar strogo in občutljivo kazniti, kajti inače ji prenaglo rastó rogovi in kačje glavé.

Prejemši bolgarsko sv. pismo čital in brodil je isto tako marljivo, ka je den na dnoma delal rano od štirih in na večer do desetih; ta prevena delavnost otela mu je spanje na toliko, ka je od one dobe samo po dvé uri mogel počivati, kar mu je hudo kvarilo živce in dušno razpoloženost. Pripovedal mi je sevsema navdušeno v tej dobi, ka Slovanu ni moči jezikosloviti brez bolgarščine; prevideval je tore osobito vrednost bolgarskega narečja, ali prestrastno se ga je hapil, kakor da je slutil bližnji konec. Dné 6. sečnja 1874 pisal mi je naslednje pismo:

„Predragi prijatelj! Mili mi bratec!

Moje preiskavanje dobro prospeva, ravno sdaj imam bolgarsko biblijo v déli — ter se dalje bolje presvedočujem, ka je jezik v Mikl. L. kakor tudi učeni Nemci ovajajo: starobolgarsk, etu Ti je poprav Mikl. hibam i dvojbam!!! Etu se Ti svéti slovanščini pravi *pra*otec — *pra*mati — *pra*bratec! Bog! da bi uže Bogorov izdal II. dél! Bolgarskemu je naša mila slovenščina najbliže — bez Bolg. ne moreš jezikosloviti . . . etu Ti je zaklada — Bog daj oplakanim bratom skoro odrešenje!

Draga dušica! v svojih izpisih iz Mikl. „Bildung der Nomina" nekaj in sicer velikega Miklošićevega kozla najdoh, ali ne morem ga pobiti, ker je moj prepis pretemen: béh pisal g. Kreku, na: nego g. Muršćecu — čakah i čakah — kar mi le Krek odpiše, ka je Muršč. bolen — a piså mi le **tudi temnico**, zatore se obrnoh na Dunaj, kakor vidiš:

„Réč biva: V kaki raz- in soméri so si oblike: gor-*nji*, gore-*nji*; včera*šnji* — ra*nji*; leto*šnji*: Mikl. — *šnj* razlaga: ka se je *s* pred *nj* vrinol, nalik di*vin* in česk. di*vizna*, ba*snь* — jaz pa pitam, kako je česk. luž. in poljsk. — *ši* bez *n*, naprikl. leto*ši*, včara*ši* primerjati s leto-*šnji* . . . ali o poslednjem Mikl. v ovi knjigi kaj ima po K........ ne izvem:

ZATORE

ljubi brate, lepo Te prosim, če ešče mene ali bolje sloven- in — vanščino kaj rad imaš — piši brž p. Korbinianu, naj meni skoro pošlje Tvojo: „Miklosich Bildung der Nomina", konči na 14 dní. Morti ešče ondi več nalezem, kar me je onda minolo. Ali si Svoj odgovor Kranjcu J. K. uže kam poslal? [1]) daj „Vestniku"!

Ali ti je besedica: skabica (Penj; v Halozah in ob Rogatski gori) Fetttropfen in der Suppe znana ali konči Tvojcem, in morti ešče drugega pomena: Kriszt. Kroat. Sprachl. II. ima skabica [2]) Flitter bractea, to je kosek medí svetle: pri Ptuju je Fetttropfen „zvezdica": skabica je brž iz skoba!!!

Rači bratče! oči obračati na Haložke reči!! Dostikrat le ena besedica celo pleme razsveti in zveže.

Delajmo, dokler živémo!!

Tvojega prijatelja g. Nagy-a je na svečnico mrtvud udaril — pri pameti ešče biva, a golčati ne more.

Ka je naš Joža Vrbnjak pogreben, véš — g. Toplak mi povedà, ka se prehladi, dobi hripo, ter se mu pluča užgaše ✝.

Zatore

Na Ptuju 6. sečnja 1874.

Ves Tvoj Orosl. Cafov."

Na duhovski bednik bil sem poslednjič pri njem; navadno mi je vsakokrat čital izdelke od najnega poslednjega sestanka, ter s tem nekako opravičeval svojo pridnost, a takrat je žalosten priznal: dnes Ti nimam nikakšnih uspehov pokazati; slabo mi je, spanja pogrešam, nikakše dušne proživosti ne zmagam, slutim, ka me v kratkem ne bode več. Jaz sem mu prigovoril, Ti mili moj Oroslave! lehko doživeš 90 let, močne in krepke postave si, prave bolezni svoje žive dni poznal nisi, a potler sem mu nasvetoval: brate! zakleni to kočico, pa idi nekam na jug na dalmatinske otoke in dalje proti Črnigori, ali pa k kteremu svojih prijateljev, naužíj se zdrave prirode, izbíj si vse sršene iz možganov, in dobro bode; a za odgovor sem dobil: „Tebi je lehko, Ti si človek prirodnik, a z menoj je druga, vidiš bratec! 60 jih imam, depontanus sum, Rimljani so namreč take starce z mosta metali v Tibero, in šestdesetniki niso bili več sposobni volitvenega

---

[1]) Uredništvo „Slov. Naroda" mora za njega znati. Pis.

[2]) Primerjaj srb. skablica u ženske košulje gornji kraj polovina do pojasa, koji je od lepšega platna nego donji. Pis.

glasa davati: sexagenarios de ponte deiicere = starce z ureda zvrči, odpustiti. Vsaka beseda bila je brezuspešna, tolažbe ni mogel najti; dolgo uže je roval nek zlobni črv v njegovem osrčji, dozdeva se mi odonda, kar so ga, kakor mi je pripovedal, obedni jegovi tovaruši dotle navrli, ka da si celoletno naročen na „Slov. Národ" nehal ga je prejemati in čitati, in to ga je huje peklo od žarjavice; ni si mogel poiskati hladila. Pred odhodom pokazal mi je prstom na spodnji predel neke inače visoke omare, rekši: „etu so moji spisi, kedar me ne bode več, gledi, ka je hitro rešiš." — Naskorem pojavila se mu je stavna pomisel, ka se črt in pregon snuje proti njemu, ki ga je vse toliko častilo! Ta stavna pomisel koreničila je v Slomškovi izreki zbog staroindijščine: „das würde ich an ihrer stelle nicht studiren." On je namreč živel samo za národ in znanost, sklepal je tore, ka drugi vladikini doglavniki tudi enako sodé o njem; je li trčo pogodil, ne spada na me, a toliko je gotovo, ka inače priljuden in prijazen, nikdar več ni imel nikakše ljubezni do nijenega rdečevratnika, češ, ka vsi pušó v eno hrgo oziroma na razvitje našega národa v národni besedi. Odtod toliko zlo, ta prikazen temenila je osobito na začetku tekočega desetletja, srce mu je strastno kolcalo in krvavelo, pa sirotek samotar ni razkrival svojih bolečín; ako so tore poslednje jegove dní prihajali prečastni gg. kanoniki k njemu na poset, to nikakor ni bila zanj tolažba, nego množenje strupa onemu črvu, kteri mu je morilnim rilcem píl možgane in troval srce. Prijatelji so vse poskusili na razvedrjenje C. bolnega duha, prijazna vabila je dobival iz raznih krajev, naj bi na neko dobo ostávil toliko ljubečo modriščnico, in neke tedne preživel pri častnem in iskrenem prijatelji Davorinu Trstenjaku, ali pa v Vindenavi, kder ima knez in vladika labodski polétni dvorec; na 14 dni je bil v Slatini pri Rogatci, a vrnol se je nepopravljen nego v lagešem stanji. „Za me ni več ostanka v Ptuju, moram nekam inam", povedal je nekemu svojcu, a meni uže dva meseca poprej, sklenol je tore službo ostaviti, k sv. Trojici na Goriško, v svoj rojstveni kraj preseliti se, in ondi živeti kakor svečeniški opešanec. Trapiti ga je tudi počela pomisel, ka se je vsled svetotržja poduhovnil, ka ga sod na smrt obsodi.

„Tri dní pred smrtjo", piše prof. Gl., „šetala sva se proti Mestnemu bregovi, ker je v prvi vrsti bil jezikobrodec, zanimalo me je zvedeti iz njegovih ust, zakaj je svečenik postal. Pripovedal mi je, ka je, dovršivši modroslovske nauke, izrekel proti svojemu očetu željo, ka bi si rajše izvolil posvetni stan, jegova mati je na to vest celo noč plakala, in on, da potolaži žalostno mamico, bogoslovju se posvetil." Blagi mladenič! žrtvoval si materini želji vso svojo bodočnost. Kot iskreni pobožnik nikoli ni znal zažarjenosti ali prenadutosti, nego vestno je vršil svoje svečeniške dolžnosti, a nikoli ni želel kamo li hlepel po duhovniških dostojnostih; sedanji in uže za njega ravnatelj bogoslovskega semenišča v Gradci, prečastni g. Büchinger, rado prihajajoči v

Fram, ponujali so mu lepe nadarbine, ali ni mu bilo za nje, čul sem ga sam večkrati rekšega: „kmet na stare dní nikakor nečem biti.“ Oj zlati Oroslave! pametno si govoril, in presrečen, ka nisi tega trnovega venca pritisnenega nosil na svoji prebistri in za blažejše pomisli ustvarjeni glavi; te šče bi bil vedel, kaj je bič. Bil je svečenik i brez tenje kakšega madeža, molitvoslov je žebral do poslednjega hipa, zato dolžní smo ga čislati in čuditi mu se kamor vzorniku svečeniku, tamo bistričniku učenjaku. Kot propovednik rabil je odbrano besedo, kakor se dohaja božanskemu nauku; glede na govorno naglaševanje prevladalo je včasih nekoliko jednakoglasje. Bi li mu osoda toliko mila bila, kakor na priklad Schleiermacherju ali V. Humboldtu, s kterima je bil sorodne naravi, mogel bi bil na sebi uresničiti Schleiermacherjevo osnovno misel: „Svobodni in živahni razvoj osebine, združene z vzbudom krepke udeležbe občinskega žitka“, dobil bi bil tečaj jegovoga žitka povse drug pravec.

Za obilne jegove znanosti spodobila bi se bila naučiteljska stolica na kakem vseučilišči, ondi bi bil imel priliko vsak den družiti se z vele naobraženimi moževi, vzgojil bi bil krdelo navdušenih učencev, čijih privrženost bi mu služila na radost in zadovoljnost, ker videl bi bil uspeh in sad svojih trúdov na pridnem slušateljstvu.

V petek dné 3. julija odločeno je bilo odvesti ga v graško blaznico, itak naznanilo se mu je, ka se poveze v Maribor. G. nadarbenik F., na kterega jedinega imel je popolno zaupnost, bil je po poludne pri njem, popitavši ga, je li vse v redu? „Kaj bi bilo v redu?“ praša C., F. mu reče: radi imetka; na to je napisal na košček papira: 100 goldinarjev ubožcem, in ničesar druga. Ob dveh večerko pohodil ga je prof. Gl. in našel ga je sred sobe stoječega, k redu na pot; na prašanje , kako mu je, odgovoril je: „jako slabo,“ pripovedal mi je o ravnokanečem potovanji v Maribor in privolil na mojo prošnjo, da ga smem sprevoditi; samič izrekel je željo, ka bi zbog opravka molitvoslovnih časov rad sam bil, in na to sem odšel. Prečastni gospodin prošt poslali so svojega strežnika potem k njemu, naj bi ga stražil; pa na tega se je zrežal omenivši: „kaj čete pri meni? penez nimam, gospod F. so je odnesli, pustite me pri miru in idite domov, naj zvršim svoje molitve“; vsled te prikazni pobrisal je strežnik pete. Nekoliko kesneje potem čul se je molkel pók — in Oroslav se je štel k pokojnikom.

Tako mila duša! čuval si svoje zdravje kakor zenico svojega sokolskega očesa in občuval, vsaj nisi poskusil, kaj po pravem je bolezen, in lehko bi užival na mnogaja leta svoje bele dneve, pa skvarjenost človeška pretrgala ti je nit dalnjega žitka. Dobro je razumel, kaj kane strijci z njim učiniti, in računil je: vse svoje dní sem daroval naukom, a sedaj mi hote moji tovaruši postlati v blaznici! — nikakor! Kaj bi tudi tako odličnega človeka silili v blaznico, kteri nikomur ni pogibelen in premore toliko imetka,

ka bi lehko kde indi, bodi si pod kakvim nadzorstvom, popravljal se. Tudi ni bilo v redu, ka se je odločilo uže po pretekših 28 urah pokopati ga, in sicer v soboto na večer ob 7ih, sama ka se ni moglo svečeništvo iz okolice udeležiti v dostojnem broju. Šče pri tem se kažejo motnikani. Na grobu ima priličen spomenič kameni z napisom: „Oroslav Cafov, umrl dné 3. julija 1874 . . 60 let star.“ Šče na grob so mu pritisnoli nemčizno, kar je živ toliko črtil. Bodi ti prijetno društvo pri Dobrovskem, Kopitarju, Passovem, Jungmannu, Grimmu, Hanki, Havličku, Šafaříku, Vuku, Palackem, Pogodinu.

Prehajam na njegova dela. — V mladih letih in deloma tudi kesneje poskuševal se je včasih s pesnijo, jemljoči predmet iz krasne prirode, ali mladostne dobe, potler obdelaval je zmes pobožne in crkvene pesni z boljšim uspehom; na njem poresničuje se poslovica: pesništvo je prirojeno. Dvajsetletnik popeval je med drugimi naslednji poeziji brez naslova:

„Vse na světi se měnjava,
K robu leze slavni car,
Junost sehne, kako trava,
Zlato prahu dava dar.

Kto iz burje se izbavi,
Gine bedno strelami,
Mir po vojni se razjavi,
Hodi po mrtvečini.

Pěsni sladki molk slěduje,
I mraz času toplemu,
Radost gorko se žaluje,
Padne cvet prijateljstvu.

Slava prhne v razvalinu,
Strašni grad se razdrobi,
Liki tržestva preminu
Mudrost sebi ne věri.

15. decembra 1834.

G. A. Caf. Bel.“

„Děvka cvětek plěje,
Sladko se posměje,
Hladek popihne,
Ptica tihne,
Vrt namilo zazveni.

S stebla rosu bije,
Prst hotlivo pije,
Pestra gvozdika
Rada vznika,
Ograd živko se vzbudi.

—

Rastlinu poliva,
Ruku bělu miva,
Rěka zastane,
Mrknu strane,
Vse preslěpi sněžec.

Na plot se opira,
K ljubemu ozira,
Kaže se jasna
Strana krasna
Začrveni brěžec.

28. decembra 1834.

G. A. Caf. Belaninič.“

S toj stroko ni si glave belil, nego marljivo učé se jezikov prehajal je na jezikoslovno polje, kder se je domač, sposoben in zmožen čutil, in temu je odločil darovati ves žitek, kar se je tudi

zvršilo. Poleg učenja zbiral je jako marljivo tvarino za slovar, pa blago za slovnico, o čemur navedeni Krempljnovi pismi pričati. Neka leta pozneje čitam uže med njegovimi spisi zaradi novega slovenskega slovnika in slovnice naslednji „Proglas."

„Črez 12 lét se užé, kakor mi moja čestita prijatelja gosp. dr. Miklošić, naš bistroumni jezikoslovec, ino gosp. Vraz, mili pésnik, svedočita, z največim trudom upenjam, popolni slovnik (besednik) ino primerjeno slovnico našega ljubeznivoglasnega ino za vse Slováne zavzêtnega naréčja spisati. — To se je med mojimi rojáki, ktere kakor svojo dušo ljubim, razglasilo, kar mi je nekaj zlo po volji, ker sem potém dosta gg. pomočnikov ino podpiravcev dobil, kakor jih k tolikemu namenu trebáše (je trebalo) — nekaj pak vémdar ne, ker se od mene preveč in prevrêd pričakúje.

Moje težávno délo bode glede na zbiranje ino primérjanje zdaj zdaj dokončano; vemdar še ni gotovo za tisk, zato, kar je tude prvi namen tega proglása, vse domorodne iskrnje Slovence, kteri še morebiti gdéj kaki zaklád naše sladke beséde varújo, zdaj očitno prvič ino slédnjič za korist ino slavo našega krepkega naroda lépo prosim, da mi ga najhitréje, ko je mogoče, ponudijo za slavno Krajno po gosp. vredniku „Novíc"; za Koroško pak po gosp. Mat. Majerju, stólnemu kaplánu v Celovcu.

Zakaj pak se li tó délo tako dolgo kesni, si marsikteri bravec tega misli? Odgovorim: Jaz nésem najemnik, ter si s tem ne iščem ni kruha, niti po hvali ne hlepím; rajši odkrito povém: jaz svoj narod v srdcu nosim, ino me ni sram, temoč si v največo čest štéjem, tukaj ovaditi, da mi naša mična slovenščina — draga beséda, ktero sem napro iz ust svoje ljube matere domá ino od božjega namestnika v sv. crkvi čul — če se mi ravno vsi indoevropski jeziki iz moje knižnice prikupljivo glase — le najmiléje v ušesih zvení, mi najjasnéje um bistri, ter najsilnéje srdce giblje: da je za tega délo, kar tude slavni g. dr. Jordán v „Vorwort der Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz. Prag 1841" od sam sebe piše, jezikoslovstvo užé davno moje veselje. Potem takem je le samo résnica — istina — pravíca moja zvézda, za ktero skrbno hodéč z Dobrovskim, Kopitarjem, Šafaříkom, Kolárjem, dr. Miklošićem, Jungmannom, Lindejem po Slovanskem, z Adelungom, Grimmom, Boppom po svétu celo na jutrovo, gdér je prvo po sanskritskem slovenski pregovorilo (Krempljeve Dogod. str. 251), vsako sléderno našo besédico ino vsako sléderno našo pregibico iščem ino pretrésam, ker so mi prazdni prepiri z rojáki izčista soper, na priliko uže samo pregibanje prilogov koliko je razločno med Slovenci! . . .

Jaz slovnikov samih ne prepisujem, ampak slovenščino še iščem ravno takó iz vséh dosihdob natisnjenih drugih slovenskih bukev ino rokopisov od najstarših tréh Frizinžkih (Brezničkih) monumentov (Glag. Cloz. str. XXXV—XLI) ino od Truberja dàr do najnovejšega lista naših Novíc ino do Celjskih

vse pohvale vrednih Evangeljev (17. Priloga k Novicam), kakor iz slovarjev vseh inih slovanskih narečij po ustnem, večletnem izpraševanji navlašč zató najemanih možev iz raznih slovenskih krajev: iz Ogrsko-Slovenskoga sem si bil na dalji čás prostáka Vladislava Cesarja, Porabca; za Štajersko na 6 lét vinogradnika Kazimira Bedenika, Pohorca; za rozeanski romón črez 6 lét Ratibora Longina, Beljana; ter za Kranjsko ino Koroško vse k meni prihajavše suknárje, rešetárje itd. iskúšal, ker sem presvedočen, da je med Slovénci dosta — Slovanom znanega — blagá, kar se je domerodcem skrivalo dosihmal, ker še prilike ní bilo, je naĺésti.

Vrh tega mi dobri domorodci céle zbirke slovenskih besed ino besedíl, ter svoje rokopise ino knige iz svojih ino ljudskih knižnic pošiljaho: iz med teh jih zdaj le nekoliko, pak ves hvaléžen imenujem: za Ogrsko ggda. Košić ino Trpljan; za Štajersko: pred vsemi drugimi céla bremena prečest. g. Slomšek, — potlé gospodje: prof. Kvas, Košár, Šerf, Kremplj, Muršec, Vraz, Drobnić, Matjašić, Kanjuh, dr. Vogrin, Macún, Pirš, Trstenjak, Račić, Godina, Lah, Stranjšak, Rajzman, Kvar, Mulec, Novak, Šmidinger, Jarec, Bežan, Rižnar, Galuf, Ihan; — za Koroško gosp. Majer; za Krajno tude posebno gospodje: dr. J. Bleiweis, Jernej ino Jakob Medved, prof. Metélko, Stanić, Koseski, Volčić . . . ter mimo teh gospodov kn. vl. Ostrovski.

Tude naš stari Gradec ino naša zlata Ljubljana mi zvésto odpirata svoje knižnice ino knigarnice.

Tu je nekoliko izvirkov, iz kterih mi je slovenščina za slovnik ali slovnico obilno pritékala, ter toliko vzrokov, za kár se je to délo pokesnilo — prostranilo.

Akoravno tej sedanji slovnik ne bode izčista ino ves etymologički po volji učenih Slovánov, bo vémdar, kakor sedašnja doba od takovega déla terja, kratičke etymologičke razvitke obdržal.

Potle moj slovnik s slovnico vred bo slovenski, česar ne hočem ino ne smém utajiti, da se gdéj trmasti prepirljivci iz kakega kota soper mene ne vzdignejo, ako jihove popáke razodénem ino v kraj spravim, iz drugega kota pak samo čisto zlató pokažem jihovim ostrmenétim očém: rečem tukaj očito ino razločito, da moj námen ní ktero slovensko pod- ali podpodnarečje (bodi si ogrsko-slovensko, ali štajersko, ali kranjsko, ali koroško, ali hrvatsko, ali rozeansko) zatréti ali ti na vrh potegnoti, ampak iz vseh pod- ino podpodnarečij želím, hočem ino se upiram le samo, kar je jeklénega zrnja — suhega zlata — čiste pšeníce ino dragega kamenja naši materi Slavi v eden snop, v edno gomoljo, v edno žitnico ter v eden venec spraviti: za zuno ino žlindro pak mi celó nikár ní, najdi še si toliko zagovarjavcev.

Oj Slovénci! dragi rojaki moji! združite se k en drugemu k pomoči si v kmetovanju, besedovanju ino v pisanju; sprejemljite vse kar je slovenskega, če si ravno ní iz vašega kroja, radi; vsej je le vaše, ko je slovensko ino vaš zaklad le množi. Slovenci! ne

pustite iz misli, niti v nemar, da se vaša prava ino vlastna beséda v šestih zemljah med raznimi tujimi sosedi: na Ogrskem, Štajerskem, Hrvatskem, Kranjskem, Vlaškem ino Koroškem govorí — da vi posvečeno besédo govorite, v kteri se je vašemu velikemu rojáku Kopitarju najti zdelo prastaro slovanščino. Premislite! kakó prav ino lepó vam je gosp. Majer v svojih slovenskih besedah dopovedal, da brez narečja ní živega jezika, ako je le nekoličkaj razprostranjen. Tudi naše slovensko naréčje imá več podnarečij, iz kterih vseh se mora brez ednostranosti ino pristranosti vse, kar je za slovnik ino slovnico, skrbno zbrati, po trdnih vodilih zvestó pretresti, skaz in divjadi čisto utrebiti, ino le, kar ino kolikor je dobro jedro, bratovski združiti, če si hočemo čist, popoln, naroden slovenski jezik, kir bi se vsem podnaréčjem ednáko prilégal, izobraziti. Če hočemo dobro slovenski govoriti, moramo skrbno paziti, da je beséda živa slovenska, ne pak gdéj domuje, — ker slovenske lépe beséde, ktere so občinstvu še neznane, v zabitih kotih tu in tam med ljudstvom tečijo.

Ljubeznivi rojaki moji! iz vsega tega uvidite dolžnosti ino težave slovnikarja in slovničarja, vémdar vam vesél povém, da tako preiskávanje, pretresávanje, občinjávanje, primérjanje ino druženje iz naréčij ino podnarečij še tudi nikdar ni bilo tako lehko, kakor zasihčas, ker si iz ljubezni do materinšćine užgani domorodci počredama tekmavci eden drugemu pomočne roke molé, — ino pak tako potrébno, ker se je v edno ali drugo podnarečje, dokler domorodnost tako dolgo léna spaše, posebno iz nemšćíne, nekaj iz vlašćíne, magjaršćíne ino latinšćíne spak, ktere so k sreči nesplošne, lehko opaziti ino odpraviti dajo, v naš slovnik ino slovnico priteplo, ino ker se knige za ves narod tiskati morajo, ne pak samo za edno mesto, za edno držélo". — Itak ni nam prisojeno bilo dočakati nijenega omenjenih in naznanjenih del.

L. 1851 bil je, pri J. K. Jeretinu v Celji 1849. l. tiskan, a založen pri Francu Dirnböku v Gradci, na svetlo dan v slovenščini „Robinson Mlajši." „Knižica predragi slovenski mladosti za uk ino kratek čas, iz českega prepisal jo Oroslav Cafov." Knjiga obseza X. in 358 straní, in pisana je bila pri sveči, kakor pisatelj sam pravi: „Če se ti, dragi Slovenec! tako berilo poljubi, pripravljen sem ti ga, kolikor le pri sveči, od svojega večega dela koti počivaje — premorem, mislim ponujati." Glede na besede piše: „Ljubi bravec! vidiš, da ní tvoja — niti moja, nego da je slovenska! ino samo tako mora biti; ker naš jaki narod prestira se daleko po sveti po Vlaškem, Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, Hrvatskem ino Ogrskem: vsak kraj pak ima svoje posebnosti; ako pišem samo po svojem, šče sem polž v svoji lupini zaprt; če bi pak pisal ravno po tvojem, kakor bi ti rad, imel bi se jaz odpovedati svojega uma, ino ne bi bil vreden Slovenec imenovan biti. Potem takem boš na veliko besed zadel, kterih ne umiš, poišči jih v slovarčeku (pridejan je knjigi na koncu), ino mi verimi, če neso tvoje, pak so izčista slovenske — suho

zlato, vsakemu pametnemu ravno zato, ker je zlato, če ravno ne iz domače — vlastne rude, po volji."

Za vodilo mu je služilo pravilo: scribendum est more gentis, loquendum vero more regionis (piši za narod, govori po domače). Krasno besedo v čitanji nekoliko moti postavljanje dveh, treh, včasih tudi četireh soimen zaporedoma: tisoč — taužent; plaht — jader — vetril; plavcu — veslarju — grebcu; v svetlici — ispi sobi — hiši — cimru; pramen — žarek — trak — poblesk; taka pisava pači gladki slog. Vemo, ka je C. imel blagi kan, seznaniti čitatelja s sorodnimi narečji, pa kaj takega bi bilo na pravem torišči v kakem znanstvenem delu, nikar v knjigi namenjeni priprostemu občinstvu; sicer tudi prosto ljudstvo več razume, nego li nam se dozdeva. Oblike dar bis, nebi, ner sed, jednor-enok, enoj ne vode k občinskemu in jednakemu govoru, akoprem so pravilne. Želeti bi bilo, da „Robinsona Mlajšega" na svetlo spravi v II. izdanji in v urejeni besedi naše „Mohorsko družtvo." Čitanje je ugodno, zanimivo, poučno in lehko, kar šče se podvoji v povse pravilni in gladki besedi.

V kratkem po tem poslu sestavil je po prepisanih izvirnicah za knjigo „Djanje svetnikov božjih" žitek svetcev za mesec april, o čemur je bilo uže govorjeno.

Drugo delo spisano „pri sveči" je „Romarska palica". V Gradci 1853—4. Prepisal in sestavil Oroslav Caf. Ta knjiga pobožne zadržine, predelana in poslovenjena po knjigi: „Des Christen Pilgerstab" v mali osmini, str. 285 i 416, z dvema C. govoroma itd. in slovarčkom zapira v I. delu najimenitnejše istine verske, in za človeka najvažnejše: kan človeku; vrednost časa; pokora; vest itd. v kratkih razpravah; II. del pa je navadna molitvenica, samič v odbranem slogu. Tu uže je jezik odličen natoliko, ka ga svobodno vsak ponudnik za naučiteljstvo v srednjih učiliščih marljivo in pazljivo čita radi pravilne besede in sloga, kajti dična je in vrstna, le včasih šče se nahaja kaka kvaka menjše vrste: *iz* m. *z* ali *vz*: *iz*gled Muster, Beispiel m. *z*gled ali *vz*gled, ker *iz*gled Aussicht; takisto *iz*gubuti m. *z*gubiti, *vz* = *z* + gub-i-ti ima tu pomen, a ne *iz*, akoprem se nahaja v hrvaščini, ktera v tem slučaji posnema latinščino; naslanjače stavljajo se gostoma na prvo mesto in mahoma po ločnicah: *se* pogubi; *si* moreda misli; *ji* srca ne zapreš; *mu* reče iznotrenji glas; uže dolgo, pravi sv Pavel, *te* je Bog k pokori klical; nebeśki m. nebe*s*ki, ker nebe*s*+*s*ki = nebe*s*ki; nezapopadljiv; bo prišel: den gospodov bo prišel m. pride; večkrat za samostav piše prilog: pravičn*i* m. pravičnik, der Gerechte; kakor m. negoli: ona je veliko vekša dobrota, kakor vsak*i* drugi dar i. t. d., ker onda šče se je malo na take hibe pazilo.

L. 1847 od julija do konca decembra sestavljal je grško, latinsko, nemško slovanski slovar, pa dognal ga je samo do besede *κίνημα το* (*κινέω*) dalje pa nij mogel, ker delal je po Passovem grškem slovarji, kterega III. zvezek je bil stoprv 1852. l. na svetlo

dan. Na zgled služi 1 samostav, 1 prilog, 1 glagol: *καυλός ὁ* (*κᾶλον*, *κῆλον*, *ξύλον*, *καλάμη*, *κάλαμος*, *χιλός*, *ἧλος*, *ὕλη*, caulis, culmus, Kohl, Kiel, Holz, skr. šalas, šulas, Halm, Stengel, Spiess, sl. kol) caulis; 2. capulus; 3. ostium uteri muliebris; 4. *πόσθη*; 1. Stengel, Stiel, 2. Stiel, Schaft, Heft; 3. Muttermund. pьnь, lodyga, lodyžba, strąk, stьblь, košćal — kočenь, kocen, stьbr, šćavlь, šćavъ, cevь, stvol, bylь, slъpъk, šašarika? glob, parutka? stonъk, kъl; 2. roč, ročnik, ročka, rocn, roclь, rokojętь, rokojęstь, rog, drьžak, rokojętka, drьžalo, šija nasad, jęlce, črьn, glavišće, kopjišće, ratišće, ratovišće, lože, drьžaj, lěs, ročica, mьčišće, tesačišće, kordišće, palašišće; vlьččišće; 3. ustje otroby, života, matice, matrьnice. — *ἐλευθέριος* liberalis, ingenuus; liberator (Jupiter) freisinnig, freimüthig, freigebig, svobodn, prost, otvrъt, otprъt, šćir, iskrьn, istinit, otkroven, ščędr, užil, prostodušn, prěm, prisn, ravnosrьdčn (trizn?), člověčn, blagodatn, darovitn, gojn, darežljiv, dobrotljiv, milostiv, plemenit, vzpanel, vyborn, učьtiv. 2. immunis, frei, sein eigener Herr; frei, befreit von etwas, svobodj, svobodn, voljn, samopašn; samsvoj, samovoljn, neotvisl; lih, prost. — *ἐρεσχελέω* — *ἐρισχηλέω*, *ἀσχαλάω* cavillor, ludificor; contendo, rixor, scherzen, spassen, Scherz oder Neckerei treiben; zanken, šatiti sę, šutiti (žrъtovati), balaguriti, igrati sę (nsl. gurati sę), lodovati, loditi sę, zanovětati? sprъdati? lakrъdijati, radovati sę, prъdegati sę?, šprimovati, norčevati sę, norce iměti, norce pasti, směhy iměti, tamašiti?, prorogovati sę, norovati sę, glumiti, gutoriti, baljasničati, treljuditi sę, skomrašiti, glumy dějati, dražiti, drastiti, drazdjiti, podbadati, podpaljati, pikati, nagabati, začepljati, zadirati, gziti. Kesneje opuščeno je nadaljevanje tega dela, razumevaj neporabnega, kako bi namreč mogel dnes mrtev jezik za podlogo služíti živemu govoru, kteri rabi okoli 100 miljonov ljudij po Evropi, Aziji in deloma v Ameriki razprostranjenih, na priklad novi izumi, razni poznejši pojmovi pogrešajo osnove v grščini; pustimo mrliče pokojnikom. — Vsega slovarja je 46½ pole.

Navedeni primeri svedoče, ka si je Oroslav priredil za vsa slovanska narečja jednak pravopis, kar jedino bi moglo zbližati Slovane; prelení smo močiti se azbučnoj pisavo, zato bi kazalo, da konči v učenih delih in razpravah rabe vsi pisatelji pišoči latinicoj jednaka pisna znamenja, ker razne vnanje prikazni istega glasa mote tudi izurjenca, ne da ne bi početnika in nezvedenca. Omenjam, ka bi tudi v latinici mnogo leže in lepše bilo pisati ъ in ь, nego li ŭ in ĭ z rogatoj zakrožko. C. je rabil samoglase: a, e, ъ = ŭ, ь = ĭ, ě = ѣ, Mikl. ê, ę = ѧ, o, = ѫ, Mikl. ą, u, y in soglase razve navadnih ź = žd in ć = št, pa tudi šč iz sk.

ъ je opuščal kot nepotrebnik na konci, ter pri samostavih in prilogih na mъ, nъ, lъ, rъ: trak; jarm, hladn, světl, dobr, a stavljal v slovkah: dъhnǫti; gladъk; pisal je ъ po samoglasu r in l kot sprevajalko: k r ъ t, d l ъ g, kder namreč po sličnosti drugih jezikov ima pravico, a s m r ь t ь, nikar s m r ъ t ь; razločeval je po takem po r — u ъ in ь, za česar delo mu se je sponeslo, ka greši,

pa dnes se drugače sodi, in Zograf takisto razločuje v takih prigodkih ъ in ь. C. je delal točno in vestno, nij tore zakrivil učinjene mu zbog tega brce. Poslednji čas, da ne ostane osamljenec, pisal je ъ v vseh slučajih.

ь opuščal je samo po c, č, ž, š, j na konci, indi pa pisal: lonьc, kovač, nož, koš, znoj; golobь, nitь, tьnьk; kako lepo lonьc = lonac, lonec, lonc!

Nesrečni razkrojnik ѣ po raznih narečjih različno izgovarjan poznamljeval je dosledno z znamkoj ě; kamo sreče, da vsi Slovani tako delamo, onda ne bi toliko pogubno razsajal in razbojnički kalal jedinosti: tělo = telo, tjelo, tijelo, tielo, tilo, tejlo, tajlo, ćěło, cialo, dakle ě = e, je, ije, ie, i, ej, aj, ia; zakaj ne bi vsi pisali tělo? in čital bi naj vsak po svojem.

Nosnik ѫ prepisuje Mikl. z ą, a C. po slovenskem z ǫ; prvi način je razširjen, poslednji ne, da si doslednejši.

y = ъı dozdeval se mu je potreben, zato kyp.

Namesto stsl. žd deval je ź (ali dj) zbog sličnosti, kakor je namreč ć iz tj, dakle rožen = roždenъ, roženъ, rodjen, rozen, rojen; nam. stsl. št stavljal je ć, kder je iz tj: svěća = svěšta, svěča, svice; kder pa št iz sk+j, šč: iščem. — V sedanji dobi težko popusté narečja svoje ustanovljene pravopise, ne preostaje tore drug pomoček, nego da se hapimo za občnost in razumnejše krogove najrazširjenejšega slovanskega narečja, da to vsak naobraženec razume in govori, a ožejša narečja rabimo v svojih domačih področjih. To bodi zvezda voditeljica učenim Slovanom.

Okoli 1853. leta spisal je C. pod znamkami O. C. i V. H. oster pretres vseh del, ktere je Miklošić do onda izdal, razumevaj, vsled sestavka tiskanega v I. knjigi „Slav. Bibliothek" proti Hanki, kder je tudi po nekrivem C. prejel klopoušnico delajoči, kakor je bilo ravnokar povedano, razliko med ъ i ь po samoglasu r (primerjaj „Archiv f. slav. Philologie v. Jagić II. 2. . . ъ und ь in der sylbenbildender Stellung als rъ — rь — lъ — lь.") V tej knjižici, tiskani v Pragi v češčini, posvedočil je C. obilno znanost in daleč je hrumel zvek jedrne vednosti, točnosti in vernosti v čitanji in rabljenji, pa tudi pokazala se neka površnost nasprotnikova. Osobno zaime na priklad ima v dvojnikovem imenovalniku prve osebe po rokopisu Suprasiskem obliko na: sъ njimiže i na da byhově sъpodobila sę, Suprasl. st. 156, kar nij tožilnik, a druge va: nъ bądeta in va sъ njimi, Suprasl. 154; čъto va bystъ, vsěhъ člověkъ okaannějšaja, ondi 156. va oba. Vitae Sanctorum p. 8. Po takem je za prvo osobo organični vzor staviti: na, naju, nama; za drugo: va vaju, vama, akoprem ste te obliki v redkih slučajih navadni; ali treba bi bilo v opazki te prikazni navesti.

Velike vrednosti je C. spis v „Zori" 1853 v Zagrebu, izdavanoj Rad. Razlagom v sestavku „O glagolěh" na 68 straneh. Jako poučne v tem delu so točke: 3. Prěměny i omękčanija sąglasъnic; §. 6. Tęža ili sila samoglasъnic; izlasti §. 7. Prikla-

danije, okrěpkovanija, krěpljenija i slabljenija k glagolom. Glagolska razredba je inačejša nego li Miklošićeva; vrst jemlje 9, in sicer

I. vrsta: — ъti in II. osoba en. sed. časa — si, — ši, — š: damь — dasi, jamь, jasi = ješ; věmь — věsi = věš.
II. v. — ti, -eš: nes-ti, nes-eš; pi-ti, pi-j-eš.
III. v. ną-ti, n-eš: tęg-ną-ti, tęg-n-eš.
IV. v. ě-ti, -i-š: vel-ě-ti, vel-iš
V. v. i-ti, i-š: hval-i-ti hval-i-š.
VI. v. a-ti, j-eš: glagol-a-ti, glagol-j-eš.
VII. v. a-ti, a-j-eš, děl-a-ti, děl-a-j-eš.
VIII. v. ě-ti, ě-j-eš: um-ě-ti, um-ě-j-eš.
IX. v. ov-a-ti, u-j-eš: kup-ov-a-ti, kup-u-j-eš.

Miklošićevo razvrščenje je občno sprejeto in v učilniške knjige vvedeno, tedaj tudi znano; samič treba bi bilo glagole V. vrste, III. skupine: bra-, pra-, sra-, zva-, gna-, kla-, pla- i. t. d. v VII. skupino I. vrste premestiti, ker pri teh je 1. a v nedoločilniku blagoglasje ali okrep, kakor ě pri mr, tr; 2. v sed. se vlaže samoglas: ber-em, der-em, per-em, kol-em, pol-em, a ne kol-jem, pol-jem, kakor per-em, a nikoli per-j-em, zov-em a ne zovljem; 3. zaradi sličnosti s tlъką — tlěći, vrъgą, vrěći; 4. litvanščina in lotvinščina imati v tem slučaji nedoločilnik na lti, rti.

C. je dejal vzor krepkega aorista tako: enojnik: idъ, idъ, idъ; dvojnik: idova i. t. d.; množnik: idomъ . . . 3. osoba idą; oblika v II. in III. osobi ide je od I. idohъ, tore ne krepki aorist. V enojniku potrjuje krepko obliko rękъ, podperъ. Igorъ; padъ. Šaf. Pam. Marc. 4, 8; rekъ, podvigъ. Ark. IV. 21; gospodь obladъ me vъ početъcě dnij svojihъ, prěžde neže ničьtože sъtvori. Remьsk. blag. Po vseh brojevih in osobah ne more se dosle ta vzor s primeri podkrepiti. — Pri glagolu i-ti navaja C. tudi haložko sprego: jem, ješ, je; jema, jeta, jemi, jeti; jemo, jete, jedo; pa ni tako, nego Haložan spreza: i-j-em, i-j-eš, i-je; i-je-ma, i-j-eta, i-j-emi, i-j-eti; i-j-emo, i-j-ete, i-j-edo, in bodočnik: pem, peš, pe i. t. d.

Ta odbrana razprava spisana je v staroslovenščini z nekimi premenami: tecete, v člověce brez uvesla, kedar omekča grlnico, in opustkom nepotrebnega ъ-a na konci, te kaže po izbor strokovnjaka.

Od 20. januarja 1856 — 20. marca 1857 sestavil je znanstveno razpravo 60 stranij goste pisave o „Δεύτερος — vъtory“ proti nekdanjemu nazoru dra. Schleicherja, kar v nekem listu 16 let kesneje zloženem omenja: „ich habe dem Dr. Schleicher einen Artikel über vъtory vor 16 Jahren“ (glagola ni); Schl. je namreč v slovnici: „Die Formenlehre der kirchenslavischen Sprache. Bonn 1852“ na strani 180. resnil, ka je vъ — tory = drugi, odbiv d iz osnove dva + tory, kakor grški δεύτερος. Ta jedina razprava, ktera se največ suče okoli razklade in raznih prehodov nosnika ą, spisana je toliko vrstno, ka bi ploskom osposobila pi-

satelja za vsakega vseučilišča stolico določeno primerjalnemu jezikoslovstvu indoevropskih jezikov; najbrže je tudi Oroslav imel kan osposobiti se po Schleicherjevem odhodu na pražkem vseučilišči, vsaj zvali so ga ondešnji jezikoslovci in učenjaki, in spis nosi nekoliko pristavkov in opazk, učinjenih olovkoj od Hankine roke, med kterimi primetbami je ta nesrečna: C. namreč povse redno in pravilno razvija in razlaga besedo onušta = onuća Fussfetzen iz o-obъ+*u*, *n* je vložen, da se ogne stiku dveh samoglasov i. t. d., a pristavek pravi: onušta pro obinušta ex obvinušta, kar ovaja dober snop nevednosti. Schleicher se je kesneje spokoril ter učí v knjigi: „Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Weimar 1876“ na str. 470 in 491, ka ima vъ-torъ osnovno obliko an-tara, vъ-ą-an, kakor je C. 1857. leta tolmačil. Iz tega sestavka priobčim nektere zanimive in jako poučne črtice v „Letopisu“ Matice slovenske.

Kakih 60 pôl nahaja se jezikovne tvaríne, ktera je bila nabirana za lastno napredovanje iz slovanskih narečij, potem iz staroindijščine, magjarščine . . .; vse primerjalno tako, ka je prikazen v tem ali onem narečji jasnila drugo onda šče mračno besedo ali koreniko; to se je vršilo začetkom 1839. leta in uže prvlje. Mnogo tvarine je prečrtano na znamenje, ka je bila pozneje porabljena.

Slovnično tvarino razpravljal je jako marljivo in točno v snopičih pod imenom „Slava“. Drugi snopič je od dne 25. februarja 1856 a poslednji, 45., od dne 16. decembra 1872 na Ptuju, in kaže se, ka šče nij poslednji; vseh ima „Matica“ samo 15 številk, druge so prešle. Velik kvar za toliko temeljite slovniške pazke, vse podkrepljene navodi: oča ogrs. sl. Küzm. Mat. 3. 9 i. t. d. tož. očo, rodil očè, mestnik pri oči, druž. z očom, rod. mn. očév, imenoval. očeve, očevje, daj. mn. očem, tož. oče; Goričko rod. ocè; na in pri Pohorji oča. „Novice“ 26. 315, ravno tako med Muroj in Dravoj; Vrbnjak Pflanzen-Nomencl. Boga *oče* oko aster. Sklanja *oče*, *očeta*, *očeti*(u) je lašizna: Antonietto, Carlotto, franc. Charlot, Georget. Bi li kdo božji znal za ostale sešitke, rači oskrbeti, da je „Matica“ dobí v shrambo, vsaj hrane obilo klenega zrnja v sebi.

Vrh slovniških razklad v snopičih „Slava“ in slovarske nabirke častno mesto C. trudov zaslužujo jezikoslovne preiskave na polji indoevropščine, razumevaj na korist in jasnilo slovanščine, v zvezkih, kteri se počinajo okoli 1853. leta, — 15. zvezek je od 2. oktobra 1854. l., a poslednji, kar jih zmaga „Matica“, sъvęzъkъ (tako je zapisano) 86 od dne 7. marca 1865; 6 snopičev je v četrtinski obliki a jeden v osminski brez številke in danja, a kaže se po vnanji podobi i notranji izdelavi, ka so spisani pred 15. zvezkom. Vseh je 70, a končni broj je 86, tore jih je nekam prešlo 16, poznamljanih s številkami, a 7 brez danja, skupaj pogreša se po takem 23 snopičev, najbrže vsled nemarnosti in ne-

pazljivosti. Vsak sešitek ima dve poli. Prikladi: *sopsti* — sapa — hlap — slap καπύω, lit. kvápas Geruch, Athem, kvépti lot. svêpe, kvêpêt, kûpêt, got. afhvapnan extingvi, lat. vapor, vappa, vid. sl. vapa in koptь. Zv. 15., 2. okt. 1854. — gmata — čes. greifen, betasten, polj. gmata — in gmatva — mischen, mengen, zusammendrücken, čes. gmot Materie, Urstoff, mata — tasten, verdrehen, polj. maća — tasten, befühlen, šmati — čes. herumtasten, luž. maća k mota — męt. Zv. 53. od dne 11. junija 1858. — prahъ Staub k pъha — ali pьha — stampfen, stossen, primerjaj pěsъkъ, plesna, pisa — kakor mok lit. lotv. merk, korenika pr v pra — ; prim. pylъ Staub, prim. šče nsl. prhalica, lot. pârsta Flocke. Ondi. — granь, granica Kante, Ecke, Gränze, k skr. gr — džr, prim. lit. galas, sl. kraj, kranьcь, lit. šonas, tore naobraženo kakor sani, stranь, dlanь; kraj = lit. šalis, pa lit. šonas lot. sânis Seite k sl. kranь, kor. çř, tore ni s Polt Et. Forsch II. 640 k pers. sû, sûї latus; prim. tudi težkočo s lit. *š*, ako pers. *su*. Zv. 76. 2. januarja 1862. — tělo po Mikl. L. iz skr. ski tegere, kakor těnь, stěnь (mnogo bliže skr. str, stai, tai, tâi, tr, trâ, trai), — pa 1. nij *tědlo*, 2. rodilnik — ese, bolje kor. tr — ta tegere, ali skr. tarasa, talasa (Gilf.) corpus, caro, prim. tor; prima significatio est imago, quae umbra efficitur, pravi Mikl., tore najprej corpus; C. k temu kypъ i. t. d.; nikoli ne prikaže se stělo; tělo tabernaculum Körper. II. Petr. I. 13. 14 [1]) je samo v podobi izrečeno; pr. „Wiesemann Zusammenh. Zwisch. Wissensch. u. Offenb. 541 §. 6"; zbog pripona — *lo* pr. čelo, dělo, kolo. Zv. 86 . . 7. marca 1865. — umъ po Mikl. L. iz got. ga-umjan wahrnehmen, skr. *av* cognoscere, ergo + *m*; ali Stamm-Wörterbuch got. piše gaumjan, nikar ga —; potle anglosaks. guma vigilans, gyman curare, po Adel. ad voc. Gaumen šče gaumen beobachten; pr. čes. kauma — in skauma — wahrnehmen po Jungm. iz ka + um; anglosaks. gegyman, to je ge-gy-man curare, tudi geman curare, geomian isto, numen captus; čes. rozjima — durchdenken, betrachten, nemš. Ver*nunft*, lat. capere, conceptus, συλλαμβάνειν σύνεσις srb. razbor, nsl. zapopadek, lit. prant, protas, lot. prat, prâtê, prâts k sl. pręta, got. frapjan za jum — jom; pr. tьn — tina, tonъ, čьn — čina — konъ; pr. čes. pochop i —, pojem i. t. d.; hrv. razmě — dluž. rozmě — verstehen, pač iz raz + umъ; pa dluž. tudi razym Verstand [2]) dluž. humě — verstehen. Zwahr 206 meni, ka je iz u-hu+mě—, to je imě, tore uim —; gluž. rozomъ Verstand, rozemě — verstehen; pr. němъ — na + imъ = neumьnъ: němo živinьče = neumьno; k temu Mikl. L. neobimenъ in neobumenъ incom-

[1]) Ogr. slov. ima na tem torišči šator, kar je iz ša-ča+tor in to iz kor. tr. Pis.

[2]) nsl. rasimen človek. Pis.

prehensibilis; res je to namesto neobuimenъ, dakle za obuьmenъ.

Nektere razkladbe uže so zastarele, pa itak je tvarina nabrana, kar dobro služi daljemu preiskovalcu; inače pa v sebi zapira mnogo jedra; naši pisatelji na primer so dvojili, kako občno obliko ima rus. golotь Krystall, Glatteis, itak čes. glatь (hlat'), tore glatь; pr. lat. glacies mesto glaties.

Od 1865. l. 7. marca do 3. novembra 1868 ni najti nikakovih zvezkov; s poslednjim danjem počina se pretres, spopoln in poprav Mikl. staroslovenskega slovarja; napisano je 12 zvezkov, vsak po 4 pole; poslednja ima na prvi strani napis: Ptuj dne 26. januarja 1874. Caf.-Mikl. Lex. Palaeoslov. Grossentheils bulgarisch. Na končni strani tega snopiča čita se: jęknąti — jęcati — jók (= jąkъ) weinen, skr. an, kakor nsl. žąkati, žąknąti iz žьm-ti, kakor stąkati iz stenąti; pąkati iz pьn-ti; zvąkati, zvęčati iz zvenĕti; męknąti iz mьn-ti. A poslednje besede ondi so: Prestav. Rodop Fuss des Berges *ὀροποδία*. Bolg. Milad. 330. — Zbog točnega razkladanja navajam primer: utro — jutro pač po Pottu pravejše k skr. djautra Glanz, Helle Böhtl. III. 785 (Fick jyut — dyut glänzen Pis). splendere, ker dluž. jatšy, vjatšy m. jatři je očivestno iz nemš. Ostern, anglos. easter, dakle niti omenjati, gluž. jutry pa ide samo po narodni etimologiji sem; 1. nijma nijedno sl. narečje za Ostern jutry; 2. dluž. jatři kaže na vzajmljenje; 3. moralo se je v gluž. za Morgen sprejeti ranje mesto zlorabljenega jutry Ostern; 4. izpah *s*-a v sl. je neslišan razve v luž., ker jato more se tudi izvajati iz jamь; prim. nsl. pojeto gegessen; mogoče pa tudi je, ka je pisalna pomota; 5. sl. ima ustrъ aestivus; 6. najkrepši razlog: prvotni *ju* — *u* ne prepina nikoli *vu*, nikder *vu*tro, a dluž. witše = witře je mesto wejutše (jutře; pr. jugъ, nikoli vugъ, Mikl. izvaja krivo iz lit. *už* strepere, a Pott pravo iz skr. *dju* — *ju*; junьсь, nikoli vunьсь; *ju* — *u* nikoli *vu*, ker hrv. vre je iz ure = uže; pr. jurve, juha, nikdar vuha; ka *j* nij prepon, nego spada k koreniki, kaže čes. jitro = jutro; jih = jug, jinoch = junoša; již = juže, kakor sl. jigo = igo; lat. i. t. d. jugum; 7. ima samo jako potujena dluž. jatšy mesto jastry kakor wotšy m. wostry, bytšy m. bystry; 8. ima za besedo Morgen kamor dluž. tamo gluž. jutro, jutšo, kakor dluž. jĕtšo = jętro; 9. ne more jako ponemčeno narečje odločevati; 10. ne nahaja se v navedenih knjigah primerjava s usra in utro, in recimo, ka je gluž. justry Ostern resnično iz *au* ali *u* (*s*)*try*, govorilo bi se hutry ali wutry; 11. nima lit. lotv. rytas, rîts s *uš* nič občnega, do lotv. austrs östlich in lit. aušra Morgenroth; pokaj tore silo delati jeziku, kajti se luž. jutry tudi Ostern zove, zato se je *s* izpahnol!! pa dajmo, ka je gluž. jutry res nastalo iz ustr, austr, ka luž. med vsemi sl. narečji kakor franceščina *s* pred *tr* odmeče: gluž. tradać dluž. tšadaš = stradati, gluž. třĕcha, dluž. tšĕcha = strĕha; pr.

dr. Pfuhl Wend. Wörterbuch 745—757; Zwahr Wörterb. 365—369., dakle gluž. jutry m. justry samo Ostern naslanjaje se na uže soče jutro iz skr. djautra; kratko, ka tujizno kaže dluž. jatšy, wjatšy mesto jastry, kde pa se v sl. menja ustrojni *u* v *a*? ker se ne da dokazati prvotno *vas* — (*t*)*ro*; 12. čudno, ka bi samo lužiščina imela za Ostern jutro; pr. lotv. leeldeena der grosse Tag (bolg. velikъ dьnь), lit. velykos; pr. v sl. narečjih rus. svętaja nedělja, velika noć, lětnice, valička, nsl. srb. vъzьmъ kakor estn. lihha võtti i. t. d. [1]) Matica ali pa jugosl. akademija bi svobodno ta slovarček na svetlo dala, da se spopolni Mikl. Lex. palaeosl., in neke mračne besede razjasne, kterih šče drugi modrostniki nijso razmotali; vsaj C. sam imel je isti kan, ker napisal je uže tudi naslov: „Slovarček k Lexic. paleaosl., posvečen našemu slavnemu rojaku (p. n.) g. dr. vit. Fr. Miklošiću v prijazni spomin in javno izraženje odličnega spoštovanja. O. Caf."

Naš Davorin Trstenjak izdajal je počenši 1873. leta „Vestnik", znanstveno prilogo k „Zori", in ta list polagal je v čviplih povzemkah C. zaklade svojih mnogoletnih trudov, posledke globôkih preiskav. Početek je učinil v I. št. 1873 s preponom *ma*-: *ma*sosna (mecesen); *ma*klen; *ma*cizra, *ma*tprika, *ma*jelovec, *ma*dravec; pobivši več krivih nazorov in razjasnivši obilo mračnostij in dvojščin priobčil je v št. 4. 1874 dne 15. aprila poslednji sestavek, dotolmačivši končnico ikъ — ьcь, ecь, — enьcь — ęgъ — ęzь, kajti, kar mi je sam žalosten pripovedal, pisal mu je Trst., naj preneha s tem delom, najbrže, ker čitateljstvo samo na površnost privajeno nij moglo prebavljati trdešega in krepšega stroška. Čitajoče občinstvo je dnes toliko zanemarjeno in skaženo, ka bi se rajše guralo, a ne globlje mislilo in se resno učilo, zato pa tudi nikder ni videti napredka, in mnogokrat kvar za novce, kteri se mečó na otle tiskopise, odkoder se ničesar ne naučí. Mladi svet mora počinati učiti se in sicer resnobno, ter misliti, ako kani kda biti na slavo in korist domu in rodu. O tej neugodni za nas Slovence prikazni pisal je nekemu ruskemu jezikoslovcu: „Ja vozbuždaju g. Trstenjaka, izdatelja „Zory", daby onъ svojej „Zorě" otvorilъ bolěje slovesnostnymъ sočinjenijamъ; no onъ mně otvětstvujetь: „kto sije pročitajetь". Po istinně mně žalъ, čto ne mogu svojihъ učennyhъ zapisokъ nikamъ posylatь. No ja iměju mnogo jězikoslovskyhъ razsuždenij vseslovanstvu zanimatelьnyhъ, n. p. kritiki o Mikl. Lex. palaeosl. ležitь u meně nad 30 listovъ; n. p. nestera consobrina, eto skr. naptrî; lat. neptis prošlo iz podlinnago nepstra, a) ko pervomu obrazu neptra pristupilъ *s*, kakъ vo cerkvenoslov. tepą, infinit. tep(s)ti; potomъ nep(s)tra, b) otpalъ *p*, potomъ nestra, tra bo kakъ vo ses*tra*,

[1]) Nemški jezikobrodci Curtius, Fick i. t. d. pisali so za Mikl. brez lastnega preiskavanja, kakor večkrat dela „visoka modrost nemška." Pis.

i — stera iz stra kakъ v polj. maciora, matь, a i s vypalъ, i imejemъ stčes. neti, genit. netere neptis, kakъ mati, matere, dъšti, dъštere filia, i vengrsko-slovensk. svati, genit. sva tere = svadebnaja gostьja". — Dokler ne priljube naši razumniki znanosti, in sicer prave, istinske znanosti, ves trud pisateljski priliči bolje gurači, nego li koristnemu delovanju.

Prvejša leta daroval je Oroslav skoro vse prislužene petice za drage knjige, in le vsled obilnega požrtvovanja narastla mu je knjižnica, kake ni najti med selskimi svečeniki. Bogoslovski oddelek dostojno zastopan stržen je bil o priliki neke duhovniške skupščine v Ptuju, a jezikoslovne knjige, kterih sem pri njem videl za dobre tri tisočnjake: slovarje, slovnice, učene razprave, strokovne časnike i. t. d., scvrle in skrčile so se do končne prodaje 1877. leta toliko tesno, ka bi je dva težaka lehko bila odnesla kamokoli.

Glede na telesno podobo bil je mož srednje zrasti, dovoljno obilnega obsega, krepke postave, črnih lasij, bistrih sokolskih črnih očij, le poslednja leta rabil je premetavajoči slovarje naočnice, [1]) gladkega, primerno rdečega in prijetnega lica, zdravja čerstvega in stalnega, čašo vrstne lozovine je tudi ljubil, pa nikdar preko mere, kakor bi odrezal, nehal je srkati, tudi v večem družtvu, kedar se je zadovolil; prstovet trenca ugajala mu je pri jezikoslovnem mozganji; drugih potrebščin ni poznal. Gospodaril je zgledno, preselivši se namreč v Ptuj na določeno mu nadarbino prinesel je obveznico na 2500 gld., in ves ta znesek vteknol je v zapuščena po predniku vinograda: v Halozah in na Mestnem bregu; itak založil je istinsko na dobre obresti, vinske letine so poslužile, in ostavil je 7500 gld. imetka, o kterem žalibože ni razročil, ne mogši sam sebe v poslednjem hipu točno prepoznati. Sicer bi red donašal, da pokloni svoj zaklad národnim zavodom, a brez oporoke dobila je tretjino rodbina, drugo cerkev a tretjo ubožci. Za slobo tega vekopisa iskreno želim našemu slovenstvu in poprek slovanstvu čistih značajev, brezporočnih ljubiteljev krasne domovine in vzvišenih znanostij na pospeh povoljne bodočnosti. — „Spoznal sem vse skrito in javno, ker naučila me je vseumetnica modrost; ona je svetlejša od solnca in vsega leščečega zvezdja, svetlobi primerjana biva jasnejša, ker na to sledi noč, modrosti pa ne premore zloba." Premodr. Sol. 7. 21, 29, 30.

---

[1]) Besedo očali imel je za lažizno iz occhiale, vsaj Stulli navaja očila, očnice, naočnice (pr. nagubica); tujizno ovaja veznik *a*; sicer znamo besede na alь: pečalь iz pek + ělь, piščalь; — živalь, druhalь ne dozdevati se C. domači. Pis.

Fómuška in Fímuška.

(19. poglavje najnovejšega romana J. S. Turgenjeva „Novi“; prevêl F. M. Štiftar.)

Fómuška in Fímuška — Foma Lavrentjevič in Evfimija Pavlovna Súbočevi[1]) sta bila obá enega istega prvotno-ruskega plemenitega rodú in brojili so ja skoraj med najstarejše prebivalce mesta S. V zakonski stan sta stopila jako zgodaj in se naselila že jako davno v dedovem dômu na kraji mesta, od kodar se nikoli nista vozila in nikoli ni v čem izmenila ni svojega življenja, ni svojih navad. Čas, kazalo se je takó, se je ostanovil zanja: nikako „novšestvo“ ni prodrlo čez meje njiju „oaze“. Imovine velike nista imela; a njiju nekdanji kmetiči so njima pripeljali kakor prej nekolikokrat v letu domače perjadi in druge jestvine. Starejšina se je javljal po prejšnjem v odločenem času z davščino in z dvójico jerebíc, kakor če bi jih bil ustrélil v grajskem gozdu, v istini že davno tujem posestvu. Zato sta ga napajala s čajem na pragu gostovalnice, darila mu kučmo iz ovčje kože, in usnjate rokavice ter ga odpravljala — z bogom. Domači ljudjé so se po prejšnjih navadah vrtíli v Subočevskega dômu. Stari sluga Kalliopič, v kamižoli iz nenavadno debelega sukna s stoječim zavratnikom in malimi jeklenimi gumbicami, je naznanjal po stari šegi pojé, da je „juha na mizi“, in drémal stojèč za stolom gospé. „Bufet“ mu je bil pri rokah: pod njegovim ključem je bilo razno žlahtno sadje, kakor: pomoranke in limone i. t. d., a na vprašanje: je li čul, da je vsem kmetom objavljena svoboda, je odgovarjal vselej, da ljudjé mnogo vežó otrobe; svobodo imajo v Turčiji, a njega je ona, slava bogu, že minola. Pritlikova devica Pufka je delala zabavo, a stara péstunja Vasiljevna je hodila za mizo v veliki, temnobarveni adrci na glavi in pripovedala s tresočim se in nejasnim glasom o novicah vsacega rodú: o Napoleonu, o dvanajstem letu, o antekristu in o belih múrih; a če ne jednacega, je kaj predavala, podprša po svoji stari navadi z roko podbradek, in sicer, kake sanje je imela, kaj so pomenile in — kaj so jej karte pokazale. Sama hiša Subočevih odlikovala se je od vseh druzih hiš v mestu: bila je vsa iz hrasta, okna so bila podobna jednakostranim štiriogelnikom — véčno z dvojnimi okviri! In bile so vse mogoče lôpice, sôbice, salóni svojega rodú, stopnice z mrežami, omarice v steno udelane z božjimi

[1]) V Solčavi govoré n. pr.: „Logar in Logarica gresta“, ali prosto: „Logarji gredó“. Opaz. prev.

podobami na strojenih nožicah, paradní in zadnjí prohodi in kamrice. Spredaj je bila ograda, zadaj vrt, a v vrtu hramiči, starinarici, ledenici i. t. d., s kratka pravo gnezdo! A nikdo naj ne misli, da bi v vseh teh shrambah bilo mnogo blagá — ne, ne: nekatere so se že razvalile; bilo je vse iz starih časov — in se je hranilo. Kónja so imeli Subočevi samo dva; bila sta stara, kosmata, s slokimi hrbti; na jednem so bile vidne celo bele lise od starosti, rékali so mu Medvigo. Zaprézala sta se, če mnogo, po jedenkrat na mesec v nenavadno, vsemu mestu znano kočijo, jednako zémeljenemu globu. Spredaj je bila izrezana ena četvrt, znotraj obita z rumenim, zamejnim blagom, polnim belih popkov, jednacih bradovicam. Poslednji lekát tega blagá so tkali ali v Utrehtu, ali v Lijonu še za cesaríce Elizabete! Iu kočijaž Subačevih je bil mož nenavadejano starinsk, popolnem propojen s smradom ribje mastí in smolé. Njegova brada se je začenjala precej pod očmí, a obrvi so padale kakor mala kaskada na brado. Dvigal se je tako kesno, da je porabljal pet minut na noslaj tobaka, dvé minuti, da je dèl za pas knut, a obilo dvé urí, da bi zapregel samega Nedvigo. Nazivali so ga Perfiško! Če je nanašalo, da so se Subočevi kam peljali in kočija je morala, če tudi le malo v klanec, strašili so se čisto gotovo — strašili so se, med druzim, tudi niz dolu — lovili se za kočijine jermene in trdili na glas: „konjem — konjem . . . sila Samuelova; a mi — a mi — — smo loži puha, loži duha!! . . .“ Subočeve je imelo vse mesto S. za čudake, dà, skoraj za zmešane; a saj sta tudi sama priznavala, da nista za sedanji čas . . . a nijsta mnogo želela: kakor ste se rodila, vzrastla in se poročila, tako sta ostala. Samo ena posebnost njiju veka se njiju ni prijela: od svojega rojstva nikoli nikogar nista kaznovala. Če se je kak sluga pokazal živega pijanca ali tatú, trpela sta od začetka dolgo in prenašala — kakor se prenaša slabo vrême; a napósled sta se potrudila, iznebiti se ga, odpraviti ga drugi gospodi: naj se tudi drugi nekoliko pomučijo! A to nesrečo sta imela redko, tak redko, da je njima bila epoha — in pogovarjala sta se n. pr: „To je bilo jako davno; to je bilo tedaj, ko je pri nas živel Sepežnik Aldoška;“ ali: „ko so nam ukrali koževino, dedovo kučmo z lisičjim repom . . .“ Pri Subočevih so bile tudi še takšne kase. Druga ravno tako karakteristična črta starih časov v Subočevih tudi ni bila zapaziti: ni Fímuška, ni Fómuška ni bil preveč pobožen. Fómuška je živel prav po pravilih Voltêrja; a Fímuška se je bala duhovnikov bolj nego vrag križa: oni imajo, kolikor je ona mogla opazovati, krive — hudobne očí. „Če pri meni posedí pop“ — je navadno govorila — „se smetana skisa.“ V cerkev sta se peljala redko, a postila se po katoliški, t. j., jela jajca, belila z maslom, pila mleko. V mestu so to védeli, in se vé, da to ni koristilo njiju česti. Ali njiju dobrost je premagovala vse, in da si so smijali se čudakom Subočevim, dasi so jih imeli uboge, izveličane v duhu, čestili so jih prav za prav vendar vse.

Da Fómuška in Fímuško spoštovalo je vse . . . a k njima nikdo ni zahajal. Sicer tudi o tem mnogo nista tožila. Vkup njima ni bilo dolgočasno, zató se nikoli nista ločila, a druge tovarišije tudi ne želela. Ni Fómuška, ni Fímuška ni bila kedaj bolna; a če je na katerega izmed njiju napala kaka slabost, sta pila obá nastoj lipovega cveta, namazala se z razstopljenim maslom okoli pasa, ali kapala si lojevo svečo na podplate — in bolezen je bila skoro proč. Dan sta preživela vselej jednako. Vstajala sta pozno, zajtrkovala čokolado v malih čaškah, stopicam podobnih. „Čaj" — sta terdila — „je prišel v navado že za nama;" sedela sta jeden pred drugim, in navadno sta besedovala — vselej sta imela o čem govoriti — ali čitala iz „Prijatnago preprovoscdenija vremeni", „Zerkala Sveta", ali „Aonid"; ali pregledavala star album, vezan v rudeči safijan z zlatimi okviri, kakor je slul napis, nekoč imetje nekove gospé Barbe de Kabyline. Kakó in kedaj je njima ta album prišel v roke, sama nista znala. V njem je bilo mnogo francoskih in ruskih pesni in prozajičnih člankov, v podobi, n. pr.: „Kratkega razmišlenja o Ciceronu": „V kaki razpoložnosti je Ciceron nastopil kvesturo, on objavlja tó-le: Potrdívši s prisego pred bogovi čistosrdje svojih čutij v vseh službah, s katerimi so ga počestili do tedaj, mislil se je zavezanega z najsvetejšimi vezmí, da jih vredno izvršuje, in v tem namenu on, Ciceron, ni samo okušal nikacih sladkosti prešeštovanja, ampak tudi zdržaval se tacih zabav, katere se kažó vsesplošno potrebne." — Prelepa je bila tudi pesem z nadpisom „Tirsis", v kateri so bile med druzimi tudi take kítice:

„Pokoj vselennoj [1]) upravljajet, *)
Rosa s prijatnostju blistit,
Prirodu nêžit, prohlaždajet,
Jej novu žiznj soboj darit!
O dih Tirsis s dušoj unyloj [2])
Stradajet, [3]) mučitsja, grustit, [4])
Kodga s njim nêt etnetymiloj —
Jego ničto ne veselit!"

— in „eximproviso" kapitana, peljavšega se črez S. leta 1790., „na šesti den Maiija" (maja:)

„Nikogda ja ne zabudu!
Tebja, ljubeznoje selo!
I vêčno pomnit budu!
Prijatno vremja kak teklo!
Ko Joroje imêl ja čest'!
U vladêlicy tvojej!
Pjat' luščih [5]) v žiznji dnej!

---

*) Stihov nisem slovenil; slovnično izobraženi Sloveni razumó jih s pomočjo téh beséd: [1]) svet. [2]) žalostni. [3]) trpeti. [4]) žalovati. [5]) najgorši. Opaz. prev.

V počtenejšem krugu provest' [1])!
Sredi množestva dam i dêvic,
I pročih [2]) *an*teresnih lic!"

Na poslednji strani albuma so stali namesto stihov recepti za želodec, krč — in — veste kaj! in celó za — gliste. Subočevi kosili so ravno o połudné in jeli so vedno jedí kakor v starih časih: sirnik, nasoljeno ríbo, kuretino z žafranom, kiselo mleko, mlinec s strdjó i. t. d., i. t. d., i. t. d. Po kosilu so oddihali — urico, ne dalje. Probudivši se, sta Fóma in Fíma zopet sela jeden pred druzega in pila sta malínovo vodo, časi tudi neko kipečo pijačo, katero sta imenovala „srakoum". A ta pijača je vselej skoraj vsa ušla iz steklenice in je delala gospodi mnogo smeha, a Kalliopiču mnogo jeze: moral je vselej brisati „povsodi" — in dolgo je mrmral na gospodinjo in kuharja, katera sta, kakor je mislil, izumila to pijačo . . . „In kaka je v njej zabava? Samo nebelj škoduje!" A za tem sta pošteni zakonski polovini zopet kaj čitali ali se smijali pritlikovki Pufki, ali peli stare romance. (Glas sta imela oba čisto jednak, visôk, slab, nekoliko se tresóči hripavi — posebno po spanji, a ni bil brez vsake prijetnosti) ali napósled igrali s kartami, a se vé, da tudi le stare igré: boston-sans-prendre, durak i. t. d.! Potem so prinesli samovár. Zvečer sta pila čaj; samo s tem sta se klonila duhu novega časa; vendar se je njima kazalo vselej, da je to samo zabava in da národ od „te kitajske trave" samo péša. A sploh sta se zdržavala v graji novih in v pohvali starih časov: drugače od svojega rojstva nista živela; ali da so drugi ljudjé mogli živeti na drug način, da celó boljše, sta priznavala; samó, da bi jih ne silili prominjati se! Okolo osmih je podaval Kalliopič večerjo — večno okrožko, t. j., mrzlo jed iz kvasa in mesá; a ob devetih so že sprejemale mehke pernice v svoja objetja okrogle telesa Fómuški in Fímuški in sladki sén se je skoro spustil na njiju obrvi. In vse je umolknilo v stari hiši: lampica je tlela, vonjalo je po melísi, šurec je črikal — a dobra, smešna, nedolžna zakonska dvójica je spala.

Glejte, k le-tem pravednikom pripeljal je Paklin svoje prijatelje in znance.

Gostje so zasačili Fómuško in Fímuško ravno v isti minuti, ko sta se probujevala od pokosilnega spanca in ko sta pila malínovo vodó.

— „Ustopamo v XVIII. vek!" — je vskliknil Paklin, ko je prestopil prag Subočevske hiše.

In res: XVIII. vek je srečal gostov precej v lôpi upodobljen na nizkih, sinjih zagrinjalih, olepljenih z izrezanimi črnimi siluetkami poštupanih dâm in kavalirjev. V zlatih časih Lavaterja so bile siluetke jako v navadi tudi v Rusiji, okolo osemdesetih let prošlega stoletja. Nepričakovano znamenje takó velicega čisla

[1]) preživeti. [2]) drugi. Opaz. prev.

obiskovalcev — bili so na debelo štirje — spravilo je dóm, ki se je taḱó redko obiskaval, v vêlik strah. Začulo se je topotanje obutih in bosih nóg, nekoliko ženskih líc se je prikazalo zdajci na svitlo, katera so se zopet brzo poskrila; koga so kje priprli, kdo je globoko zdihnol, kdo obupno tožil, kdo trepetno pošeptal: — da bi vas vseh! —

Napósled se je prikazal Kalliopič v svoji kosmati kamižoli, in odprši duri v „salon“ je rekel glasnó:

— „Gospodar, to je Sila Samsonič[1]) z drugo gospodo.“

Gospodarja prestrašila se sta dosta menj, nego njiju slugi. Ustop štirih vzraščenih možkih v njiju sicer precej obširno sôbo za goste ja je res nekoliko začudil; a Paklin ja je precej pomiril, predstavši njima po vrsti z različnimi opazkami Neždanova, Solomina in Markelova kakor ljudi mirne in ne „kronine“.

„Fómuška in Fímuška“ nikakor nista mogla trpeti ljudí „kroninih“, t. j., cesarskih služabnikov — uradnikov.

Poprosila sta obá vkup z istimi besedami goste, da bi seli in poprosila jih, s čem bi jim postregla: s čajem ali s čokolado, ali s kipečo pijačo in s kacim sladkim sokom. A ko sta izvedela, da gostje ničesar ne žélé, sta prenehala njim nuditi, in položivši ročice obá jednako na trebuh sta pričela govoríco.

S početka je šlo nekoliko počasno, a skoro se je oživéla. Paklin je silno smešil starčka z znano anekdoto Gogoljevo o vrtníku, probivšim se v pronapolnjeno cerkev — in o pogancu, kateri se je pokazal za istega vrtníka; smijala sta se do solz. Smijala sta se tudi jednako: jako tenko, končaje vselej s kašljem in z rdečico in potom v obrazu. Paklin je sploh zapazil, da citati iz Gogolja na ljudí, jednake Subočevim, silno uplivajo in sicer nekako vulkanično Ali, ker ju ni samó hotel razveseljevati, je zasukal svojo besedo takó, da sta si starčka skoraj za vsem poupala. Fómuška je dobil in pokazal gostom svojo ljubo, iz lesa rézano tabačnico, na kateri je bilo mogoče nekdaj nabrojiti šest in trideset človeških podob v različnih položjih: vse te podobe so se že davno strle — a Fómuška jih je videl, videl do zdaj, in je mogel jih prebrojiti ter je kazal nánje. „Vidite“, je govoril — „vidite, jeden čez okno gleda — vidite, kako je pomolil svojo glavo čez okno! . . .“ Ali mesto, na katero je kazal njegov puhli prst z nekoliko vstavšim nohtom, je bilo ravno tako gladko in čisto, kakor vsa druga tobačnica. Za tem je opozoril svoje obiskovalce na sliko, viséčo ravno nad njegovo glavo, naslikano z oljnatimi barvami. Kazala je lovca, bežečega na vso moč na rjavem konjiči po sneženi ravnini. Slika je bila v profil. Lovec je imel na glavi visôko, belo ovčjo kučmo s sinjim jezičkom; črkesko iz veljbljudne volne in žametovo obrobo pretézal je kovani, pozlačeni pás; rokavica, prešita z rudečo svilo, gledala je za tem pasom; kinžal v srebrni opravi je visel za njim. V eni rôci je držal lovec,

[1]) Paklin, že znani sluga Kalliopiču. Opaz. prev.

na videz še jako mlad, rog nenavadne velikosti, katerega so krasile rudeče franže, a v drugi je imel uzdo in biček; vse štiri noge konjiča so bile v zraku, ino na vsaki je izrazil slikar podkovo, označil celó žeblje. „In zapazite“ — rekel je Fómuška, kažoč na štiri poluokrogle pičice za konjičem — „sledí po snegu — še te je izrazil!“ — Zakaj je bilo teh sledov samo četvero — dalje nazadaj od konjiča ni bilo ni jednega več — o tem je Fomuška molčal.

— „A veste kaj — to sem jaz!“ — pribavil je črez nekaj časa, smejé se sramožljivo.

— „Kakó?“ — se je začudil Neždanov. — „Vi ste bili lovec?“ —

— „Bil . . . a ne dolgo. Nekoč na vsem skoku sem se prekucnil vznak raz konjiča in si skoraj vrat izvinol. Nu, Fímuška se je vstrašila . . . nu — in prepovedala mi je. Od istega časa sem ta posel pustil.“

— „Nu, če si že ti se takó pobahal“ — zagovorila je najedenkrat Fímuška — „pobaham se tudi jaz.“

Iz malega „bonërdüžura“ — tako se je nazíval stari pisar na krivih nožícah z okroglim podjemnim pokrivalom, katero se je spuščalo v hrbtišče pisarjevo — vzela je akvarelno sliko „en miniature“ z bronastim, ovalnim okvirom, izražajočo čisto golega, štiriletnega otročiča s strelotokom na plečah in modrim trakom čez prsi, poskušajočega s končkom svojega prstca strelino ostroto. Otročič je bil jako kodrast, nekoliko šiljav, in držal se je na smeh. Fimuška je pokazala akvarelno sliko gostom.

— „To sem bila — jaz“ . . . — rêče Fímuška.

— „Vi?“

— „Res, jaz, ko sem bila še mlada. K mojemu rajnkemu očku je hodil slikar — Francoz, preizvrsten slikar! — Vidite takó je on mene naslikal za gód mojega očka. In kakšen preizvrsten Francoz je bil! On je tudi potem k nam zahajal. — Ustopil je časi — drgnol z nožíco, potem jo privzdignil, in ročno jo poljubil, a odpravljaje se — obliznol je svoje prstce, — jej, jej! — In poklanjal se je na desno in na levo, in nazaj in naprej! Preizvrsten je bil ta Francoz!“

Gostje so pohvalili njegovo delo, Paklin je celó našel, da sta si slika in Fímuška še zdaj nekoliko podobni.

Tukaj je Fómuška začel govoriti o sedanjih Francozih in izrazil svoje mnenje, da so oni najbrže vsi jako hudobni ljudjé postali! — Zakaj takó, Foma Lavrentjevič? — Res, pomislite! . . . kakšna imena so začeli nositi! — Na primer? — Res, evo vam na primer: Nožan-Cent-Dorran! — Ali ni to prav razbojnik?! — Pri tej priliki je poizvedel Fomuška: kdo zdaj v Parizu caruje? — Povedali so mu, da Napoleon [1]). To je njega, kolikor je bilo vidno, iznenadejalo in razžalilo. — Kakó

[1]) Roman se vrši l. 1868. Opaz. prev.

more to biti? . . . Tacega starca . . . — je on skoraj začel in obmolčal, ogledavši se in občutivši nekak srám. Fómuška je slabó govoril po — francozki in Voltêra je bral v prevodu (pod njegovim zglavjem v skriti skrinjici se je hranil rokopisni kandid) — a metal je čas' s frazami, kakor: „to je očka, foss — parké!" — (v smislu: „to je dvomno, to ni resnično") — nad katerimi so se mnogo smijali, dokler nek učen Francoz ni razložil, da je ta fraza parlamentarična, katera se je rabila v njegovi domovini l. 1789.

Ker je govoríca têkla ravno o Franciji in o Francozih, se je osmelila Fímuška povprašati o nekaterih stvaréh, katere so jej ostale na srci. — Sprva se je mislila obrniti k Markelovu, ali on je že presrdito gledal; — Solomina bi vprašala . . . vendar ne! pomislila je — ta je préprost; gotovo ne umeje francoski. In tako se je obrnola k Neždanovu.

— „Nu kakó, očka, jaz bi želela od vas izvedeti" — je začela: — „oprostite me! Res, gledite, moj žlahtnik, Sila Samsonič se smeje meni starki za moje babje neznanje."

— „Kakó?"

— „Vidite, takó. Če kdo hoče v francoskem dijalektu tako vprašanje staviti: „kaj je to?" — ima rêči: „kese kese kese la?"

— „Takó!"

— „More li tudi rêči: „kese kese la?"

— „More."

— „In prosto: „ke se la?"

— „Tudi takó more."

— „A vse to je eno?"

— „Je."

Fímuška se je zamislila in razprostrla roki.

— „Nu, Siluška" — je rêkla napósled — jaz sem kriva, a ti prav praviš. Samo ti Francozi! . . Da bi jih!" . . .

Paklin je začel prositi starčka, da bi zapéla kako romanco. . Posmijala sta se oba in se začudila, da mu je prišla taka misel; vendar sta skoro soglasila se, a samo pod tem pogojem, da bi Snandulija, grbata sestra zveruženega Paklina, bivajoča po leti pri svojih žlahtnikih, sela za klavír in ja izpremljala — ona že ve kaj. Snandulija, je sela za klavír in vdarila nekoliko akordov . . . Tacih bezzobih, kiselih in neprijetnih glasov Neždanov v vsem svojem življenji nikoli ni čul; a starčka sta zapela:

„Na tol' čtobi pečali — [1])

je začel Fómuška —

„V ljubvi nam nahodit',
„Nam bogi serce dali,
„Sposobnoje ljubit'?"
„Odno liš' [2]) čuvstvo strasti —

je odpéla Fímuška —

[1]) Za to li, da bi žalosti. [2]) samo.

„Bez bêd, bez zloj napasti
„Na svêtê jest' li gdê?"
„Nigdê, nigdê, nigdê." —

odpél je zopet Fomuška —

„Nigdê, nigdê, nigdê" —

je ponovila Fimuška —

„S njim goresti [1]) žestoki [2])
„Vezdê, [3]) vezdê, vezdê", —

péla sta obá v duetu —

„Vezdê, vezdê, vezdê", —

je potegnol sam Fomuška.

— „Pravo!" — je zakričal Paklin: — „to je prvi kuplet; a drugi?"

— „Izvôli" — je odgovoril Fomuška: — Samo, Snandulija Samsonova, a kaj „triler?" Po mojem stihu je treba „trilerja."

— „Izvolíte" — je odgovorila Snandulija — a čujete triler."

Fómuška je zopet začel:

„Ljubil li kto v vselennoj
„I muk ne ispytal? [4])
„Kakoj, kakoj vljublennyj
„Ne plakal, ne vzdyhal?"

A tukaj Fímuška:

„Tak srdce stranno [5]) v gorjê
„Kak lodka gibnel v morjê . . .
„Na čto-ž ono dano?"

„Na zlo, na zlo, na zlo!" —

je vskliknil Fómuška — in počakal, da bi dal Snanduliji storiti triler.

Snandulija ga je storila.

A zdaj obá vkupe:

„Vozmite, bogi, serdce
„Nazad, nazad, nazad!
„Nazad, nazad, nazad!"

In vse se je končalo zopet s trilerjem.

„Bravo! bravo!" — so vsi zakríčali, in celó z rokami so ploskali.

„A kakó —" je pomislil Neždanov, ko so prestali ploskati — „čutita li, da igrata ulogo brezumnikov? — Morebiti, da ne: — a morebiti, da čutita, toda si mislita:, kaj, če je takó? Hudega

---

[1]) težave. [2]) neusmiljene. [3]) povsod. [4]) sknšati. [5]) čudno,

ne delava nikomur. Razveseljujeva celó druge! In ko to kdo dobro presodi — imata prav, stokrat prav!“

Pod uplívom jednacih misli njima je začel zdajci govoriti ljubeznivosti, na katere sta odgovarjala s tem, da sta nekoliko pripovzdigavala se od svojih stolov, a zapustila jih nista. . . . Ali v isti minuti se je pokazala iz sosedne sobice, najbrže spalnice ali devičnice, kjer se je že davno čul šum, pritlikovka Pufka, izpremljana od péstunje Vasiljevne. Pufka je začela kričati in se kriviti — a péstunja jo je zdaj pogovarjala, zdaj dražila.

Markelov, kateri je uže davno kazal svojo nevoljo — Solomin se je samo nekoliko bolj širôko smijal — Markelov se se obrne zdajci k Fomuški.

— „Jaz od vas nisem pričakoval“ — je pričel po svoji rezki navadi — „da se vi, kakor človek obrazovanega uma — vi veste, čul sem, da vi čestite Voltêra? — morete zabavati s tem, kar je usmiljenja vredno: — s pokvečenci“. . . Tukaj je spomnil sestre Paklina — in stisnil svoja usta; — a Fomuško je obšla rdečica, popravil je svojo kapico na glavi in izpregovoril: „Da . . . da, veste ne jaz . . . ona sama“ . . . In zato je Pufka prav nateknila se na Markelova.

„Zakaj ti je prišlo na um“ — zavpila je komaj razumljivo — „žaliti našo gospôdo? Mene ubožico so vzeli k sebi, me preskrbeli, me redé, me pojé. Je li tolika tvoja nevoščljivost? Tebi se celó tujega kruha škoda zdi! Odkod se je vzel ta črno-umazanec, brke ima, kakor šurec“. . . Pufka je pokazala s svojim tolstim, kratkim prstom, kakšne so njegove ruse. — Vasiljevna se je zasmijala na vsa svoja bezzóba usta — in v sosedni sôbici se je čul odglasek.

— „Jaz, se vé, nisem vaš sodník“ — se je obrnol Markelov k Fomuški — „ubožce in pokvečence preskrbovati je lepo delo. — A naj vam povem naslednje: živeti v obilosti, da pečêne race v grlo leté, nikomur ne greniti življenja, ne trohice se brigati o svojem bližnjiku . . . to še ne pomenja dobrega človeka; vsaj jaz taki dobroti ne pripisavam nikake veljave!“ Tukaj je Pufka strašno zavpila; razumela, se vé, ni ničesar, kar je Markelov govoril; a „črno-umazanec“ se je prepiral . . . kakó je predrzen! — Vasiljevna je tudi nekaj zagódla, a Fómuška je položil svoje roké na prsi in povrnivši se k svoji žêni je rekel zadušljivo: „Fímuška, golobíca, čuješ, kaj gospod gost govorí? Midva s toboj sva grešnika, zlodeja, farizeja . . . pečêne race nama v grlo leté, oj! oj! oj! . . . Na ulice naju silijo, iz hiše, iz hiše, in vsacemu metlo v róke, da bi si svoj živež pridelovala — o, ho — ho!“ Čuvši tako žalostne besede, Pufka še glasnejše zavriščí, Fímuška si zatiská očí, si grize ustna, in nabrala je že dovolj sape, da bi na ves glas zajokala. . .

Bog vé, kakó bi se bilo vse to končalo, če bi se ne bil umêšal Paklin.

— „Kaj je to! za božjo voljo“ — je začel, mahaje z rokami in smijoč se na vso grlo — „vas ni sram? Gospod Markelov je hotel samo nekoliko posmešiti: — ali, ker je njegov obraz jako resen, pokazal se je vam nekako prestrog . . . in vsi ste mu vse verjeli? Bodite pametni! — Evfimija Pavlovna, miljenka, skoro moramo iti — veste kaj? za slovó vrzite nam vsem karte . . . vi izvrstno umejete. — Sêstra! dôbi karte!“

— „Karte, karte“ . . . — je dejala ona: — „sem že pozabila, očka; jih že davno nisem imela v rôkah“ . . . A sama je že sézala v róke Snanduliji za kupom strašno starih nenavadnih kart.

— „Vsem“ — pravi Paklin — a sam je pomislil: — Kakó je živahna tá starka! kam bi zasukal . . . Čisto veselje! — „Vsem, babica, vsem,“ je rékel glasnó. — „Povedite nam našo usodo, značaj naš, našo bodočnost . . . vse povedite!“

Fimuška je že začela razlagati karte, ko je najedenkrat kup zagnala pod mizo.

— „Ni treba ukrépati s kartami!“ — je vskliknila: — „jaz tudi takó vem značaj vsacega izmed vas. — A kakoršen je koga značaj, takšna je tudi usoda njegova. — Gledite ta“ — (pokazala je Solomina) — je človek hladen, nepremenljiv; — ta — (pogrozila je Markelovu) — je gorèč človek, poguben. . . (Pufka mu je pomolila jezik); — tebi (pogledala je Paklina) — ni treba govoriti: ti sam sebe znaš: vrtálka! — A ta . . .“ pokazala je Neždanova — in zamolčala.

— „Kakšen?“ — je izpregovoril on — „povedite, bodite takó dobri: kakšen človek sem jaz?“

— „Kakšen človek si“ . . . — potegnila je Fímuška: „ti si revež — veš kaj!“

Neždanov se je prestrašil.

— „Revež! zakaj tako?“

— „Tako! smiliš se mi ti — veš kaj!“

— „A zakaj?“

— „Zakaj! Moje očí so takšne.“ — Ti misliš, da sem jaz brezumna? — Ne, morebiti, da sem prebrisanejša, nego ti — nič ne pomaga, da si imaš rudeče lasé. — Ti se mi smiliš . . . zdaj vse veš!“

Vsi so pomolčali . . . spogledali se — in zopet pomolčali.

— „Nu, srečno, prijatelji!“ — je brenknil Paklin. — „Zasedéli smo se pri vas — in vi ste nas morda že siti. — Tem gospodom je že čas iti . . . a tudi jaz se odpravim z njimi. — Srečno, hvalo lepo!“

— „Srečno, srečno, če še zajdete v naše kraje, ne zabite nas“, — rekla sta v jednoglasno Fómuška in Fímuška. . . A Fómuška zdajci kar še pristavi:

— „Mnogo, mnogo, mnogo let, mnogo.“ . . .

— „Mnogo, mnogo“ . . ., zabásal je čisto nepričakovano Kalliopič, odpirajoč duri mladim ljudém. . .

In vsi štirje so bili najedenkrat na ulicah pred tribušnato hišo; — a za okni se je čul cvileči glas Pufkin.

— „Duraki . . .“ — je kričala — „duraki, duraki!“ . .

* * *

Če bi kdo čitateljev se hotel bolj podrobno seznaniti z ličnostimi, katere je tukaj srečal, ali sploh zvedeti usodo Turgenjeve „Novi“ v ruski literaturi, naj poleg druzega prelístuje „Zoro“ za leto 1877, kjer bode našel moja „pisma o ruski literaturi“, katerih III. in IV. govoríta samo o „Novi“ in njé značaji, kakor splošnem, takó posebnem.

Prevoditelj.

Dvoje imenitnih dolnje-štajerskih mest.

Starodavno mesto Ptuj.

(Zgodovinska črtica. Po Kempljevih spisih J. L.)

Po Slovenskem, razven Ljubljane in Celja, gotovo nobeno mesto ni tolike zgodovinske važnosti, kakor Ptuj (Pettau) na slovenskem Štajerju.

Po preiskavah novejših zgodovinarjev imá Ptuj svoj začetek že v dôbi starih Keltov, ki so bili prvi zgodovinsko znani prebivalci štajerske zemlje. Potomcev starih Keltov, o katerih zgodovinarji dokazujejo, da so bili še precej omikan národ, ni skoraj najti v Evropi, razven Ircev, katerim pradedi so bili baje Kelti. Ptuj je bil zatorej po Keltih ustanovljen; Rimljani dakle, ki so si pod cesarjem Avgustum (Oktavijanom) malo pred Kristovim rojstvom Panonijo podvrgli, našli so tú kolikor toliko velik kraj ali mesto. Imé so Ptuju (latinski Petovium) vtegnili dati prej Kelti, nego Rimljani; zato si more pomen te besede razlagati najbrž le oni, kateri umé starokeltski jezik, čegar ostanki se nahajajo v irskem jeziku. Ako bi obveljalo mnenje nekaterih zgodovinarjev in preiskovalcev starodavnih dôb, da so stari Sloveni že za čâsa Rimljanov, to je, nekoliko let pred Kristom in kasneje v sedanjih svojih sedežih ali vsaj v nekdanji Panoniji bivali, bi se moglo imé Ptuj ali Optuj tolmačiti na podlagi staroslovenskega jezika, zatorej vtegne Ptuj res pomenjati mesto „ptujih“ ljudí, kajti v istini so se v tem mestu zadrževali največ ptujci, začetkoma Rimljani, kasneje v dôbi preseljevanja náro-

dov Goti, Huni in Avari, a še poznejše Nemci, kateri imajo še zdaj skoraj večíno v tem na polu ponemčenem mestu.

Ptuj imá takó vgodno lego, kakor malo kateri kraj, zato so ga mnogokrat obiskávali razni národi in razne vojske: zaradi tega je Ptuj v zgodovinskem obziru jako važen in napisati bi se mogle o njem obširne knjige. A največje važnosti je bil Ptuj v dôbi Rimljanov; zavoljo tega hočemo najprvo njegovo usodo iz teh časov opisovati.

Ptuj je bil zbirališče za vojščake panonske in noriške provincije, kajti bil je skoraj ob meji téh rimljanskih pokrajin. Po smrti rimskega cesarja Nerona je hotela vsaka rimska vojska druzega cesarja imeti in že tedaj (l. 69 p. Kr.) so se zbrali panonski in noričanski vojevode v Ptuju, ter se posvetovali o volitvi novega cesarja. Zdajci se z gorečo besedo vzdigne panonski vojevoda Antonius Primus in svoje rojake navduši za Vespazijana, za katerega so se šli v Italijo bojevat in kateri je bil tudi za rimskega cesarja spoznan.

Temu vrlemu cesarju je bil naslednik ničvredni Domicijan; a za tem je nasledoval cesar Ulpius Trajan. Ta je obiskal (okolo l. 100 p. Kr.) tudi mesto Ptuj, katero mu je bilo tako po volji, da ga je razširil in mu dal ime Ulpia.

A tudi drugi rimski cesarji pred in za Trajanom so najbrž Ulpijo često obiskovali. Ko so divji národi, Kvadi in Alemani, po Panoniji razbijali, jih je prišel sam rimski cesar Aleksander (l. 222 p. Kr.) krotít. Pri tej priliki se je obotavljal tudi v Ptuju, kjer je bil baje maliku Serapisu postavil podobo. Med rimske cesarje, ki so bili za te kraje dobrotljivi, se smé skoraj brez dvombe brojiti tudi cesar Probus (l. 282.) Rôjen Panonec je dal mnogo primernih goríc z vinskim trsom posaditi, takó n. pr. v Sremu (v sedanji Slavoniji), a tudi haložki vinógradi (v ptujski okolici) imajo baje začetek v Probusovi dôbi. —

Kakor je bil Ptuj važen v svetovni rimljanski zgodovini, takó tudi in sicer še bolj je bil znamenit v cerkveni povestnici. Ptuj je bil v rimljanskem času središče krščanstvu za panonsko in noriško provincijo. Krščanska vera se je prvotno le iz Ogleja proti severju razširjala. Tú je bil sv. Marka evangelist, ki je sv. Mohorja za oglejskega škofa postavil. A ta in njegovi nasledniki so učence tudi v Panonijo in Norik pošiljali, in ni dvombe, da bi v 2. in 3. stoletju po Kr. v Ptuji že več kristijanov ne bilo. Vendar toliko je gotovo, da je imel Ptuj proti koncu 3. stoletja po Kr. že svojega škofa. Ta je bil sv. Viktorin, ki je l. 304 p. Kr. umrl kot krščanski mučenik. Viktorin je bil prvi znani škof na Ptuji. Njemu je nasledoval Aprijan, o katerem se zná, da je bil še l. 347 ptujski škof. Potem se bêre kot pravoverni škof ptujski Marko (okolo l. 377.) A v tem se je bilo že začelo preseljevanje národov, kateremu so bili dali povod divji Huni. Od njih prognani so bili pridrli v Panonijo Goti, kateri so bili sicer kristijani, toda arijanske krivovere. (Arijani so trdili, da Krist ni

z nebeškim očetom jednaki Bog.) Ti Goti so tudi na Ptuj prihruli, mesto oblegali in prognali pravovérnega škofa Marka, ki je v Italijo zbežal. Na škofovski sedež so posadili arijanskega duhovnika Julija Valensa (rôjen Ptujčan). A pravoverni kristijani tega odstavijo in zopet Marka za škofa postavijo. Iz maščevanja izdá Valens Gotom najslabšo stran mesta, ki je bilo takrat z zidovjem obdano, in mesto so Goti premagali in vkončali.

O tretjem pravovernem ptujskem škofu Marku se tudi bêre, da je bil pozvan l. 381 k cerkvenemu zboru v Oglej. Za škofom Markom je nasledoval nek Cestus (Cästus). On je prav za prav stoloval v Emoni (Ljubljani), a opravljal tudi ptujsko škofijstvo. Poslednji ptujski škof, o katerem nam zgodovinarji pripovedujejo, je bil Virgil, kateri je bil na to mesto po Justinijanovem vojskovodji Narzesu (l. 547) postavljen. Ta škof je bil baje tudi koncilijske sklepe l. 558 z drugimi škofi vred podpisal. Po tem zadnjem ptujskem škofu se nič več ne čuje o ptujskem škofijstvu, kajti pridrli so bili v tem divji Obri (Avari), kateri so bili največ mesta razdrli, kolikor ga ni bilo že med preseljevanjem národov vkončanega.

Predno nadaljujemo o cerkveni zgodovini našega Ptuja, vrniti se hočemo z nóva v rimljansko dôbo. Ker je rimljanska vélika cesta iz Italije skozi Ljubljano, Celje in Ptuj dalje proti severju napeljana bila, zato so se vojaške trume često v ptujskem polji shajale in tudi sprijemale. Takó se nam pripoveduje iz iste dôbe, ko so bili arijanski zapadni Gotje vzele Ptuj, že še o drugi bitki v teh krajih. Kremplj piše v svoji „dogodivsčini“: „Drugi Gotje gredó nad Adrijanopel in Carigrad. Cesar Gracijan zato Teodozija v Gremu (l. 378) postavi za 2. cesarja čez vse rimske jutrne dežele; on in Valencinijan pa ostaneta v večernih. Čez našo Štajersko je še Valencinijan vedno poglavar. Ker je bil pa cesar Gracijan (l. 383) umorjen, in ker hoče imeti puntar Maksim njegove in Valencinijanove dežele, poda se Valencinijan v Carigrad k Teodoziju. Poslednji se napravi zoper Maksima s trojno vojsko, s Rimljani, Goti, Huni in Alemani. Maksim pride na Ptuj in v Sisek ter vzame obe mesti. Pri Sisku se Teodozij in Maksim sprimeta, prvi premaga poslednjega in mu veliko vojakov v Savo in mestne grabne zapodí. Pri Ptuji se zopet spopadeta. Maksim je dobil na pomoč nove vojaške čete svojega brata Marcelina. Obé vojski se postaviti prav blizo druga proti drugi, menda na tem mestu, kjer stojí dandanes cerkev sv. Róka. (Glej: „Povoden v svojih rokopisih.“) Bila je strašno srdita bitka, obé vojski ste si skoraj v laséh, a naposled je bil Maksim premagan.“

Koliko Rimljanov je moralo biti na Ptuji naseljenih in kakó velik uplív so v tem kraju imeli, o tem nam priča rimljansko bogočastje. Da so se rimljanski poganski bogovi na Ptuji jako čestili, o tem svedoči, kakor piše Kremplj, altar Apolov (?) pred velikim zvonikom, podobe na veliki cerkvi v kamen izsekane,

katere nekako kažó, da je bil tú tudi Herkul v česti. Na Hajdini pri Ptuju je vtegnil biti, kakor nekateri menijo, tempelj boginje Isis. [1]) Pri sv. Janžu v dravskem polji je bilo iz Drave vzdignjeno kamenje tempeljna, kateri je bil posvečen solncu.

Ptuj je videl v dôbi preseljevanja národov (od 400 do 600 p. Kr.) razne národe, vojske in njih zgodovinsko važne vojskovodje. Mimo Ptuja, Celja in Ljubljane so drli Goti s svojim kraljem Alarikom (l. 400); Ptuj, Celje in Ljubljano so vkončevali grozoviti Huni z Atilo (l. 452), zvanim „šiba božja“.

Zgodovinsko zanimivo je za Ptuj, da je bila mati poslednjega zapadno-rimskega cesarja, Romula Avgustula, rojena Ptujčanka. [2]) (Oče njegov je bil vojskovodja Orestes.)

Po dokončanem národskem preseljevanji se je začelo zopet mirno življenje tudi v Ptuji, zlasti potem, ko so bili tudi Avari po Karolu Vélicem prognani od iztočnih pokrajin velike Panonije. Krščanstvo je začelo nove kalí poganjati. Svojih škofov (a tudi ti niso imeli stalnih svojih sedežev, bili so le takó zvani regijonalni škofi), kakor v rimljanski dôbi, niso več dobivali, a postavljati so si začeli zopet božje hrame. Prvo ptujsko cerkev so najbrž razdejali že zapadni Goti (l. 377), ali vrjetno je, da so si bili skoro gotovo zopet drugo postavili. Vendar tudi to so jim brž čas Huni ali Avari razdrli, kajti zgodovinsko je dokazano (Kremplj), da je solnogradski škof Arno (l. 785) iz podrtín dál sezidati novo cerkev na Ptuji. Nadškof solnogradski Luitpram jo je podaljšal z dozidanjem iztočnega prednjega dela in jo je l. 846 svečano blagoslovil. Zapadni zadnji del mestne farne cerkve s starinskim altarjem sv. Marka v takó zvani krstni kapélici je postavljen l. 1312.

Ptuj je bilo važno mesto tudi v dôbi štajerskih grofov Otokarjev, kateri hrabri vojevode so naši deželi 200 let čvrsto vladali in jo branili. Takó je Otokar III. pri Ptuji zapodil divje Madjare (Gledi „Kremplj: dogodovščine štajerske zemlje“). Po smrti štajerskih Otokarjev (l. 1192) so se odlikovali ptujski grofi često in znamenito. Nekateri ptujski grofi so bili sicer na glasu vitezov plenílcev, a drugi so se skazovali koristnim štajerski deželi in avstrijski državi. Takó je n. pr. ptujski grof Friderik I. od Madjarov pribojeval vélikonedeljski okraj (t. j. Vélika nedelja, Ormož, Središče, sv. Miklavž) in te kraje je avstrijski vojevoda Leopold (l. 1199) pridružil štajerski deželi, prepustivši podložnike ptujskim grofom. Bili so ti lepi kraji pod Madjari čisto zdivjani in niso imeli še nobenega božjega hrama.

---

[1]) Povoden misli, da se je „hajdinska cerkev“ iz podrtin starega poganskega tempeljna postavila.

[2]) Njé oča je bil grof Romulus iz Ptuja. — Orestes je bil prej tajnik kralja Atile in je še le po smrti njegovi pribežal v Italijo, kjer je bil izpodrinil cesarja Glycera.

Zato jih je prepustil ptujski Friderik I. nemškim križnikom (deutscher Rittersorden), kateri so v teh krajih cerkve postavljali in svoje duhovnike semkaj pošiljali. Še dandanes so na omenjenih farah duhovniki tega réda.

Ptuj je bilo važno mesto tudi v dôbi medvladja (interregnum). Ko so se bili Štajerci v tej dôbi 6letnega vladanja madjarskega naveličali, se je bil uprl prvi njim grof ptujski Hartnid z drugimi vitezi iz dravskega poljá, in spodili so bili madjarskega namestnika Štefana zagrebaškega (l. 1258). Zaradi tega pride na Štajersko sam madjarski kraljevič Štefan (sin ogrskega kralja Bele IV.), premaga Ptuj in si ga izvoli v svoje stolno mesto. A ljudstvo ni bilo dobro divjim Madjarom in vsi Štajerci so se njim uprli ter v 11 dneh vse Ogre iz dežele prognali (l. 1259), ali Ptuj je ostal njim v oblasti. V bitki pri Kroissenbrunnu so bili Ogri čisto premagani in Štajerci so dobili v češkem Otokarji novega, boljšega vladarja. Toda tudi Otokar je premalo čislal pravico Štajercev. Ko se mu je l. 1268 ptujski grof (tudi imena Friderik) pritožil o tem v imenu vseh štajerskih velikašev, je dal Otokar v Vratislavi, kamor so mu bili prišli na pomoč proti Prusom, njega in vse imenitnejše štajerske grofe zapreti. Izpustil jih je bil še le po tem, ko so mu svoje gradove izročili.

Ptuj in okolico njegovo z drugimi štajerskimi mesti vred so često obiskavali divji Turki, a tudi Madjari.

Vseh napadov turških omenjati, bi bilo preobširno delo. Ptuj so že l. 1396 Turki razdejali in 16.000 kristijanov so bili iz ptujske okolice soboj v sužnost odvêdli. A Madjari so l. 1429, 1480 in 1481 to okolico za kralja Matijaža zaradi prepira s cesarjem Friderikom obiskali in pri tej priliki vzeli grad Borelj (Ankenstein). — Še marsikaj malih zgodovinskih beležek bi se dalo o Ptuji navesti; a večjega spomina so vredne le cerkvene zadeve. —

Mestna farna cerkev se je dolgo zvala katedralna (velika, stolna) cerkev, kajti to imé jej je dohajalo, dokler so v Ptuji škofi svoj sedež imeli. Ali, ko so dobili Korotani od solnogradskega škofa Virgila na prošnjo svojega vojevode Hotimira svojega deželnega škofa, namreč Modesta, ni se zvala ptujska farna cerkev „katedrala“, ampak le „kolegijatna“ cerkev, ki se je bila do reformacijske dôbe ohranila. Na kolegijatno cerkev spominjajo stari znameniti korarski stoli in ime „kormajster“. —

L. 1684 je bil v Ptuji velik požar, ki je bil vkončal tudi zvoník pri mestni farni cerkvi. Zaradi tega se je potem postavil sedanji prosto stoječi zvoník, kateri je dobil l. 1807 lepó glaseče se zvonove.

V Ptuji je bilo prej mnogo cerkvâ, o katerih je sedaj malo sledú. Bila je cerkev „vseh svetnikov“, sezidana l. 1480, a l. 1785 prodana in v „magazin“ prenarejena. Potem cerkev „sv. Jožefa“ zunaj mesta, kjer je dandanes mestno pokopališče. L. 1680 je bila

zavoljo kuge sezidana, a l. 1784 podrta; dalje „dominikanska cerkev“, sezidana l. 1230, iz katere se je vojašnica naredila.

K sklepu omenjamo še na kratko vseh nesreč, katere so zadele Ptuj v teku blizo dveh tisočletij.

L. 377 po Kr. je bil Ptuj razdejan po zapadnih Gotih. (Tudi od iztočnih Gotov so Ptujčani baje mnogo trpeli, kajti mesto so oblegali takó, da so prebivalci od glada mrli.) Dalje so Ptuj razdejali (l. 452) Huni, a l. 1396 Turki. Od l. 844 je bilo mesto zapuščeno in pomandrano, ponoviti ga je bil dal slovanski vojevoda Kozil (Hezil). Kuga je razsajala tú v letih: 872, 881, 889, 912, 1545, 1680, 1682. L. 1684 je bil požar mesto popolnem, a l. 1705 po nekoliko úkončal.

Ljutomer.

Zgodovinska črtica. Po spisih Mucharjevih, Kremljevih in Hofrichterjevih, sestavil J. L.

Ljutomer je bil do novejših časov znan le po svojem izvrstnem vinu, katero raste v njegovi okolici. V poslednjih letih probúde slovenskega národa se je tudi v tem odlikoval, da se je za razširjenje slovenske ideje posebno zanimal in zánjo kolikor toliko delaven bil. Pobližje se je o Ljutomeru in njegovi okolici prav malo znalo; le vinski trgovci so ljutomerski trg in njegove prijazne vinógrade sem ter tija obiskávali. A sicer tudi ni naš namen, te kraje v njih sedanji obliki opisovati, ampak poskusiti se samo s kratko zgodovinsko črtico.

Pradôbe ljutomerskega okraja, ali v obče pradôbe spodnjega Štajerja nočemo preiskavati. To je stvar geologov. Le mimogredé bodi omenjeno, da ste murska in šavniška dolina kasno nastali, kajti vsa zemlja je očividno naplovljena z vodâ, ki so od severja proti jugu drle, zgoraj zemljo jemale in jo tú in po Ogrskem puščale. A vinske górice so produkt „tretje formacije“ z razno mešanico mlajšega kamenja. Ko se je voda kolikor toliko iz tukajšnjih dolín odtekla, je bila še vendar zemlja dolgo močvirnata, kar je po nekoliko tudi dandanes. Iz teh mlak so rastle razne rastline, velikanski praproti, velike palme, trstovje, o kakoršnih ni dandanes druzega sledú, nego, kar je v rjavem premogu, kateri se je bil tudi v teh krajih pred nekaterimi leti zaslédil (pod Grizovščakom) in tudi lani (v Veličanski grabi blizo Svetinj). V tej pradôbi so živele živali, kakoršnih ni najti sedaj na sveti. Bile so velikanske živali, katerih kostí se iz ljutomerskih góric sem ter tija izkopujejo; učenjaki so jim pridéli imena: „Mastodon“, „Deinotherium“ in dr. Človek je

v tej dôbi javeljne še živel, a vse omenjene rastline, živali, je vesvoljni potop pokončal in površíno zemlje precej predrugačil. Še le po tem občem potopu se je predrugačila zemlja takó in nastalo je takšno podnebje, da je bilo človeku v bivališče vgodno. A vse to je le meglena slika te temne dôbe, katero si moremo stvarjati bolj po domišljavosti, nego po zanesljivih znanostnih dokazih, katerih še jako pogrešamo. Posebno je moči to rêči v obziru prvega národa in njegovega prvotnega življenja v teh krajih.

Prvi zgodovinsko znani národ v teh krajih so bili Kelti, ki so stanovali v obče v osrčji Evrope. Ali so s Kelti vred tudi tú stanovali že predniki denašnjih Slovenov, o tem se je že mnogo „pro et contra“ pisalo.

Gotovo smemo misliti, da so Rimljani prej ali slé v te kraje pridrli in kolikor toliko se tudi tukaj raselili. Sledí njih bivanja v teh krajih se le malo nahaje, ali vendar nam stari novci iz rimskih časov, ki so tú bili izkopani, to potrjujejo. Če se tudi v obziru Ljutomera stari rimljanski izrek „ubicumque Romanus vicit, Romanus habitabat“ („kjer je Rimljan zmagal, tam se je tudi naselil“), spričati ne dá, vendar je skoro gotovo, da je v teh krajih bila narejêna rimljanska cesta. S Ptuja je dalje držala cesta čez ogrsko stran (Šabaria, sedanji Sombotelj, Steinamanger) na Vindobono. Če je šla mimo Lendove na Prekmurskem ali na desnem bregu Mure mimo sedanje vasi Cezanjevci (Zesendorf) pri Ljutomeru, o tem ni bilo moči priti na pravi sléd. Ostanki stare ceste pri Humu (Holmu) blizo Ormožu, kraj „Stara cesta“ (tú se je izkôpal l. 1839 pri oranji rimski zlatník menda iz dôbe Nerona), in razlaganje imena „Cezanjevci“ od 20. rimske štacije ad Vicesimum), to bi bili sicer mali dokazi za tó, da so se Rimljani po teh krajih zadrževali in od juga proti severju ter naróbe premikali. Za kulturno zgodovino tega kraja bi bilo silno važno znati, v kateri dôbi je bil začetek tukajšnjemu znamenitemu vínstvu. Lehko je, da se je bil vínski trs zasadil že v predrimljanski dôbi, ali če tudi tako rano ne, smé se za gotovo trditi, da se je zgodilo barem v dôbi rimskega cesarja Probusa (vladal l. 275—282 po Kr.) Ta je bil rôjen v Sremu (v Slavoniji), in je ne samo té kraje dal obsaditi z žlahtnim vinskim trsom, ampak gotovo tudi druge prijazne hribe v Panoniji, h kateri so spadali tudi še ljutomerske, radgonske in ptujske górice.

Iz rimljanskih časov se o Ljutomeru in okolici ne dá več navesti, nego smo povedali. Če tudi so tukajšnje ljudstvo ostri Rimljani hudo tlačili in je mnogo davka plačevalo, vendar se je še srečnejše čutilo, nego v poznejši dôbi občnega preseljevanja národov, ko ni bilo morda nijedno leto varno svojega življenja. Kakó so divji Goti in Huni, Avari in Madjari v teh krajih razsajali, o tem nam pričajo razni zgodovinarji. Kakor je bilo bližnje mesto Ptuj po omenjenih národih često oplenjeno in poškodovano, takó so še bolj nevsmiljeno delali s posameznimi

kočami v ljutomerskih krajih. Dokler ni bil Karol Véliki divjih Avarov (Obrov) prognal iz zapadne Panonije, niso imeli mirú tukajšnji Sloveni, kateri so sicer že najmenj 200 let pred Karolom Vélikim po Štajerskem prebivali. V našo štajersko deželo, takrat po vsem slovensko, je bil postavil ta mogočni svetovni vladar nemške (frankovske) vojščake in grofe, kateri so s pohlevnim slovenskim ljudstvom često prav grdo ravnali. Sicer so tukajšnji kraji bili morda v podložnosti slovanskega kralja Sama (l. 623 — 658), čegar le prekratko vladanje je bilo Slovenom gotovo vgodno. Ali tudi po smrti mogočnega frankovskega vladarja Karola Vélikega je vtegnila biti ljutomerska okolica (gotovo vsaj Prekmursko) pod slovansko vlado, namreč pod Privinovim slovanskim kraljestvom, čegar sédež je bil najbrž ob Blatnem jezeru, kakor novejši zgodovinarji dokazujejo. Ker je bil Privina kristijan, je dakle gotovo skrbel, da se je krščanska véra pri njegovih podložnikih razširjala. Zato je verjetno, dasi ne zanesljivo, da je dobil morebiti Ljutomer takrat svoj prvi božji hram, t. j. kakšno leseno cerkvico (okolo l. 840). Po smrti Privinovi je podedoval očetove dežele Kozil (Hezil). Kakor se dozdeva nekaterim zgodovinarjem, posebno Kremplju, spominja mnogo krajnih imen na nekdanje vojevode slovanske iz 9. stoletja, takó občini Radislavci in Moravci pri Mali nedelji na Radislava (Rastislava) in na njegovo veliko-moravsko kraljestvo, občina Kozlavci pri sv. Juriju in priimki Kosi na slovanskega vojevodo Kozila, Radomerje pri Ljutomeru na hrvatskega vojevodo Ratimirja, h kateremu je bil Privina pribežal pred sovražniki. Navzlíc vsem tem dozdevam nahajamo že v 9. stoletju, da sta grad in trg Ljutomer (Luttenperch) spadala h komitatu Hengist (Gosting, ta grad je zdaj podrtina). A v starih pesmih se govorí še le l. 1174 o Ljutomeru, ko se tukajšnja fara prepušča v uživanje samostanu Borovje (Vorau, na severoiztočni strani nemškega Štajerja). Kakó se je kasnejše zopet ločila od tega samostana, o tem nam zgodovina ne poróča. Graščina ljutomerska (grad se je v nemškem zval „Oberluttenberg", v slovenskem jezici „Dolnji grad", od ljudstva tako imenovan menda zavoljo razločka od „Braneka", ki mu je bil višje nad Ljutomerom ležeč nasprotno gornji grad,) je bila državna lastína in trg je bil najbrž popolnem njej podložen. Mestjanstvo ali tržanstvo se je še le kasnejše v srednjem veku izobrazilo in kraj si je tudi pozneje pridobil imé in pravice trga. Dasiràvno se je morda trg po trgovíni z vínom, konji in drugimi pridelki rano odlikoval, vendar so ostali tržáni še vedno v odvisnosti od graščinske gosposke; a nasproti Ljutomeru je bilo nadgorsko mesto mnogo prej svobodno in samostalno.

Graščino ljutomersko so najbrže cesarski oskrbníki (Pfleger, Vögte) oskrbovali in tržáni so bili v njih varstvu in odvisnosti. Vendar so si védeli Ljutomerčani tudi nekaj pravic pridobiti, kakor kaže prvo pismo, ki se tiče ljutomerskega trga.

To je datirano v Radgoni dné 12. julija 1342. V njem podeljuje avstrijski vojevoda Albrecht, katerega so bili Ljutomerčani v Radgoni pozdravili, ljutomerskemu trgu vse iste pravice (privilegije), katere so takrat že Radgonci imeli. A radgonski mestjani so imeli takrat med drugimi manjšimi privilegiji tudi to pravico, da so si sami svojega sodníka in porótnike volili.

Kakor smo že rêkli, je ostal trg najbrž še dalje graščini podložen in se je v kupni pogodbi l. 1415 (za nadvojevode Ernesta) dvornemu maršalu Hansu Schweinböcku [1]) z grajščino vred prodál. Kasnejše sta prišla graščina in trg v last Jürgu (Juriju) vitezu Schweinbeckhu, potem na njegovo hčer, omoženo Rindscheid, a dalje v róke Ferdinandu in Hansu (Ivanu) Rindscheidu. (Po teh graščinskih posestnikih ima mala dolínica v bližnjih vinógradih imé „Rindscheid-Graben“ (Rinčetova graba). Kasnejše so bili posestniki gradú Nikolaj pl. Alappy in grofovska rodovina Draschkovitsch (Draškovič). Za grofa Kašparja Draškoviča, poslednjega gospodarja graščini iz tega rodú, je bil trg od graščine ločen. To se je zgodilo (l. 1657) zaradi tega, ker je trg za zadolženega svojega grofa plačal 600 gld. dežêli, kakor spričuje pobotnica tedanjega deželnega glavarja Ivana Maks. grofa Herbersteina dné 16. marca 1657. Za tem je moral trg za omenjenega grofa plačati še znesek 3099 gld., in še le potler (l. 1677) je postal čisto neodvisen od graščinske gosposke. A dotično pismo se je bilo najbrž izgubilo in l. 1680 se ni hotela ta drago odkupljena sloboda trgu več priznati, zaradi česar je nastal med braneško graščinsko gospósko in trgom prepir. (Naj tú omenjamo, da sta bila gradova Branek, Dolnji grad in baje tudi cvenski grad le jedna lastína). Ta prepir se je še le s pogodbo dné 16. decembra l. 1684 poravnal, in nekako brambstveno razmerje (Schutzverhältniss) med trgom in graščino se je ustanovilo, ki je bilo merodajno še do l. 1848.

Ljutomer z okolico bi bil lehko mirno vžival sad svojega truda, mirno bi bil lehko sejál in žèl po svojem rodovitem polji in trgal po góricah sladko grozdje, ako bi ga ne bili po prognanih Obrih često nadlegovali divji Magjari, Turki in tako zvani Kruci. Ko je bil ptujski grof Friderik I. l. 1199 premagal Madjare, pridobil je bil velikonedeljske, ormoške in središke kraje ter ljutomerske górice štajerski deželi in določila se je bila takrat (okolo l. 1205) sedanja meja proti Ogrskem, namreč Mura in Presika (ob Medjimurji). Nekako do l. 1400 je vladal po tem po iztočni meji štajerske dežele kolikor toliko mir. A tedaj je prišel v avstrijske dežele in v slovenske pokrajine nov hud sovražnik, namreč Turek, ki je iz Azije prišedši mnogo stoletij vso južno Evropo močno nadlegoval. Tudi ljutomerska okolica je obilo pred njim trpela. Že l. 1418 so bili Turki pred

---

[1]) V kamen sékane podobe necega Schweinböcka se vidijo še za altarjem ljutomerske cerkve.

Radgono prišli. Mislili so to mesto, (tedaj še mala trdnjava), kar hitro vzeti.

Toda možki in ženske so se takó hrabro branili, da ni Turek ničesar opravil in moral je iti ob stranéh mesta čez Muro, čeravno je, kakor je vrjetno, po okolici razsajal. Poznejše so Turki še često v večjih in manjših četah v teh krajih Muro prebrodili in todi škodo delali. Takó so l. 1532 po vsem Štajerskem, in posebno po Slovenskih goricah hudó rogovilili. V turških vojskah l. 1552—1562 so ti divjaci ravno v ljutomerski okolici mnogo ljudí polovili in je seboj na Turško odvêdli.

Ko sta Turke pri poslednjem obleganji Dunaja potolkla nemški Lotaring Leopold in poljski kralj Sobieski, so se vračali skozi Ogrsko domú in pri tej priliki grozovito množico kristijanov polovili in seboj vlekli, morebiti so tedaj tudi v ljutomerskih góricah razsajali, kajti ostal je bil v teh krajih sedemleten turški deček, sin Ibrahimov, ki je bil paša Budima (Ofena). Krščen je bil ta deček pri sv. Miklavžu in je tudi tam bil krščansko vzgojen.

V tem, ko so Turki nadlegovali Avstrijane, se je bila začéla luteranska vera po Štajerskem širiti. Vendar se ne najde nikjer nič zapisanega, da bi se bil Lutrov nauk v Ljutomeru prijel, ali da bi morda bil celó tako vnetih privržencev imel, kakor v bližnji Radgoni, kjer so bili skoro krvavi prepiri v verskih zadevah.

A največ sta Ljutomer in okolica trpela od tako zvanih Krucev, in sicer l. 1683—1709.

To so bili ogrski nezadovoljneži in puntalci — zgodovina jih imenuje „malkontenti“ — kateri so se pod vodstvom Rákocija za večje sloboščine bojevali. Svoje ime so dobili od neke križarske vojske (od todi „Kruci“) na Ogrskem, katera je bila v 13. stoletju v Palestino namenjena. Ali neki Dosa je gnàl to četo namesto na muhamedane, na gradove in gospóske, da je graščine, mesta, trge in vasí plénila. In tudi Rákocijeve puntalce so zvali nekateri „Kruce“. O bôjih s Kruci govorí Kremplj prav obširno in na drobno, pripoveduje o njih plenjenji Središča, Ormoža, Ljutomera in bližnjih vasí.

V bran so se jim bili postavili samo Ljutomerčani. Prvikrat (l. 1683) so hrabri Ljutomerčani z orožjem Krucev pričakovali onkraj Mure pod vodstvom župnika Šimona Porata, kar jih je bilo baje ostrašilo, da se na štajersko zemljo niso upali. Drugi napad Krucev je bil l. 1685. A najhujše so razsajali l. 1704. Ljutomerčanom je bil takrat na pomoč prišel radgonski sodec (župan) Draš s tremi tisoči oborožencev. V teh bôjih so bili Kruci Ljutomer in okolico strahovito oplénili in celó cvenski (Cven je vas blizo Ljutomera) grad razdrli. Ljutomerska občina hrani še iz teh časov zastavo, katero so bili Krucom odvzeli, in dvé sliki, kateri kažete momente iz teh bôjev. Na jedni je še upodobljen omenjeni župnik Šimon Porat, jašóč s

svojim faranom na čêlu proti Soboti preko Mure, a na drugi se vidi Matija Vranašič, sodec ljutomerski, ki se je v bôjih l. 1704 za domači kraj krepko potézal.

Na Ogrskem, zlasti na Sedmogradskem se je Rákoci še nekaj let ustavljal in celó dal ozvati za poglavarja Erdeljskega. Toda napósled ga je l. 1709 na Donavi general Heister za vselej pobìl.

A Ljutomer so tudi druge nesreče mnogokrat obiskavale. L. 1637, 1777 in 1827 so bili v trgu silni požári. Zaradi poslednjega ognja se je po prizadevanji pokojnega graščinskega oskrbníka ljutomerski trg lepše in varnejše pred ognjem sezidal.

L. 1678 je bila v Ljutomeru velíka povódenj, in l. 1680 je razsajala v vseh teh krajih huda kuga (pomòr). Po obljubi in v spomin tej grozoviti bolezni so se bile nekatere cerkve postavile, n. p. cerkev sv. Roka v Cezanjevcih. O cerkvi sv. Janeza krstítelja v Ljutomeru smo že prej povedali, da se o njej kot farni cerkvi bêre še le l. 1174., akoravno je bila gotovo prej postavljena.

Istega leta jo je namreč nadškof solnogradski, Adalbert II., daroval z desetínami vred samostanu Borovskemu (Vorau). Pozneje je spadala v sekovsko škofijstvo; a l. 1800 jo dobode deželni knez, zaradi tega je zdaj štaj. religijski fond njé patron, toda v cerkvenem obziru spada pod mariborsko škofijstvo. Cerkev je morala biti s početka prav majhna, kakor spričuje njé starejši sprednji dél gotskega sloga. Zadnji večji dél cerkvén je bil baje l. 1717 prizidan, kar se iz tega sklepa, ker je bila v tem letu slovesno blagoslovljena. Izmed župnikov so zaznamovana tá-le imena: Rugger (l. 1328), Konrad Schreyer (l. 1410), Šimon Porat (l. 1683, znan iz bôjev s Kruci) Matija Ozmac, Mihael Frass, Jože Petek (Ljutomerčan, je postavil zid okrog cerkve, steber s podobo matere božje na vélikem trgu (l. 1729) in ustanovil dohodke za 2 kaplana), Mih. Jaklin (umrl 1847, učen mož, prijatelj Slovanom in dobrotnik Stanku Vrazu, zapustil je vinógrade cerkvam: ljutomerski, svetinjski in miklavžki), France Cvetko (l. 1847 do 1854, dekan in župnik v Ljutomeru, znamenit pridigar in slovensk jezikoslovec) in napósled dr. Anton Klemenčič (umrl l. 1873, goreč domoljub slovensk, učen mož in iskren prijatelj ljudstvu).

Naj navedemo še nekatera druga imena slavnih móž, kateri so bili ali v Ljutomeru rojêni, ali kateri so na čest in slavo domovine tú delovali.

V Ljutomeru se je rodíl Leopold Volkmer (Volkmayer) dné 13. oktobra 1741. Bil je duhovnik v Ptuji in umrl je dné 4. febr. l. 1816. Volkmerju se pripisuje ta zasluga, da je v cerkvah severo-iztočnega dela slovenskega Štajerja, med Dravo in Muro izpodrinil nemško cerkveno petje in ga nadomestil z lepimi slovenskimi popevkami. Volkmer, imenovan „veseli pesnik slovenskih goric“, je zlagal največ umeteljne pesmi, in sicer si je

prizadeval pisati v národnem duhu, dasiravno se mu je le redko posrečilo. Njegove pesmi imajo prav malo pesniškega ognja in tudi jezik je slab. Samostalnike je n. pr. pisal z veliko začetno črko. Njegove „fabule in pesme“ je na svitlo dal Murko l. 1836 v Gradci.

Ljutomer je rojstni kraj (dné 20. nov. l. 1813) slavnega slovanskega jezikoslovca, profesorja na dunajskem vseučilišču in dvornega svetovalca, g. dr. Franca viteza Miklošiča.

V ljutomerski okolici, v prijaznih goricah v Cerovcu se je narodil tudi jeden najznamenitejših hrvatskih pesnikov: Stanko Vraz.

Vendar med vsemi imenitnimi možmí, ki so v minólih časih v Ljutomeru delovali, si je pridobil za trg in okolico največje zasluge dr. Ivan Gottweiss. Ta mož je bil svoje dní (okolo l. 1800) učitelj na mariborski gimnaziji, v mladih letih celó nemšk pesnik (zlasti lirik), a v poznejših letih goreč prijatelj slovenščini. Bil je uradnik in kasneje najemnik braneške graščine, véliki posestnik in trgovec. Izveden je bil v vseh zadevah. Okolo njega se je zbirala mladost in starost, kmet in gospod, vse ga je vpraševalo za svèt, in vsem je tudi bil dober svetovalec, odkritosrčen prijatelj in dobrotnik. Od štajerski kmetijski družbi, kateri načelnik je bil sam nadvojevoda Ivan, ga je poslednji često za svet vprašal. L. 1848 je bil tudi deželni poslanec v štajerskem deželnem zboru, kjer se je kot zvedenec in mož zméren v politiki odlikoval. V letih 1840—1850, v teh važnih letih slovenske probude, so v Ljutomeru delovali za slovenstvo zeló zaslužni možjé, ki so se vsi okolo dr. Gottweissa zbirali.

V Ljutomeru (prej pri sv. Križu in baje tudi pri Svetinjih), je bil dekan že omenjeni Jaklin, 2. (ali 3.) kaplan naš Davorin Trstenjak, pri Malinedelji prerano umrli (l. 1844) župnik in slovenski pisatelj Kremplj, in v Cerovcu je često bival Stanko Vraz. Vsi ti možjé so bili domoljubi v pravem pomenu besede. O dr. Gottweissovem domoljubji še najglasnejše govori, kar je Ljutomeru storil. Ustanovil je trgu še za svojega življenja bólnico, zasadil okolo Ljutomera dvá drevoreda in skrbel v obče za olepšanje trga. Vendar najlepši spominek si je postavil v svoji oporóki. Zapustil je 8000 gld. v srebru za ustanovitev obrtníjske šole v Ljutomeru, ki se je bila l. 1861 osnovala, a l. 1863. v 1. razred nižje realke prestvarila.

Kakó pravičen je bil obema národnostima, kakó razumen mož tudi v obče, kaže to, da je v oporóki določno povedal, da imá biti na omenjeni šoli učni jezik slovenski in nemški. S tem je dokazal, da jednostranski poúk v jednem samem (nemškem) jezici ni vspešen in koristen. Ravno, ko je hotela vlada tega zaslužnega možá z zlatim križcem ali kolajno poslaviti, ga je zadela huda bolezen in dné 1. majnika l. 1850 je umrl, star 74 lét.

On je sicer mrtev, vendar njegov spomin živí še v onih hvaležnih Ljutomerčanih, ki njegove dobrote vživajo. A da je broj hva-

ležnikov njegovih oskromen, temu je tožen dokaz, da čakajo njegovi telesni ostanki, ki počivajo v Cezanjevcih, še dandanes grôbnega spominka. Potomcev svojih Gottweiss ni imel; jedini sin njegov je umrl pred njim. Grobni kamen na starem grobíšči pri cezanjevski cerkvi je znamenje grôba Gottweissovega sinú.

Završujoč ta spis naj še navajam svoje misli o etimologiji (izpeljavanji) imena „Ljutomer“ (nemški Luttenberg). Nekateri so Ljutomer šaljivo nazivali latinski Lutetiae, kar bi slovenski značilo „Blatno vás“ (bláta se ob dežévji res ne pogréša), ali Blatovci; zopet drugi (Nemci,) bi radi videli (se vé, tudi le v šali), da bi Luttenberg toliko kakor Lustberg pomenjalo, a vsa so prazna ugíbanja. Znameniti zgodovinski pisatelj Kremplj méni, da to imé prihaja od onih Slovenov, ki so se zvali Ljutomerici in bili panoga velikega, po vseh slovenskih zemljah raztrésenega rodú Hrvatov. S tem bi bilo zatorej v zvezi imenovanje češkega (zdaj ponemčenega) mesta Litomerice (Leitmeritz), in morda poljske pokrajine „Lodomerje“. Na Hrvatskem blizo Koprivnice je trg, zvan Ludbrég in pri Ormoži je vas Litmerk. V starih lístinah se nahaja ta kraj različno zapisan: Lutbrega, Luetenberg, Luttenperch, Luttenwerd (v necem pismu l. 1232) Sloveni so brž — ako je Kremplju vrjeti — v prejšnji dôbi ta kraj (menda z okolico vred) Ljutomersko nazivali. A zdaj se v prostem ljudstvu čuje sploh samo Lotmerk in Ljutomeržan. V književnem jezíci se piše in govorí Ljutomer, Ljutomerec, Ljutomerčan in Ljutomeržan.

Katera pisava je pravílna?

Na to je težko odgovoriti. Naš slovenski učenjak Trstenjak se je odločil za obliko Ljutomer, katere se je tudi že ves omikani svet poprijel. Jaz si mislim, da je trg dobil svoje imé od gradú (Oberluttenberg, Dolnji grad), kateri je sigurno prej stal, nego trg. In grádu je tukajšnje slovensko ljudstvo dalo brez dvombe slovensko imé. To slovensko imé se je glasilo najbrž Ljutbrég; ljut brég, ljut pomenja: jézen, divji, grozovìt, hud, in morebiti je tudi strm pomenjalo; a „brég“ pomenja v ljutomerskem krajnem narečji hrib, holm; ljut brég bi zatorej bil strm hrib.

A na takem strmem brégu je postavljen Doljni grad, ki je mnogo starejši od braneškega gradú, vsaj je sedanje novo nedodelano poslopje postavljeno iz podrtín starega ljutbréga, kakor so ga Sloveni najbrž zvati vtegnili; njih nemški gospodarji, se vé, so mu pridéli tudi nemški zavito imé,

A sicer razlaganje krajnih imén prepuščam strokovnjakom in jezikoslovcem, kajti bojím se, da bi me že zaradi tega svojega mnenja naši slovenski učenjaki ne počestili z naslovom „mojstrakaze“.

Naj dobra volja opraviči moje neúko peró! —

Črnogorski in srbski zdravniki samouki.

Spisal J. Navratil.

Za poslednje črnogorsko-turske vojske razglasil je nekega Bečkega lista dopisnik iz Črne gore zanimljivo novico, kako je nahajal sè svojimi tovariši ondod mnogo takih možakov, kateri so hromátali (šepali), zato ker jim je bila jedna noga malo prekratka; pa takim hromcem, — kakoršnih je bilo tudi med kneževo rodbino, — vendar to ni branilo naglo hoditi in kretati se; da, lahko so plezali celó po skalovju.

Na vprašanje, zakaj ti možje tako hromátajo, pravili so jim domači ljudje: „Vsi ti možjé so bili hudo ranjeni na vojski ali v bojih, pa so jim tako srečno rane zacelili naši „doktori" t. j. domači ranarji ali ranocelniki samouki.

Neznani dopisnik si ni mogel kaj, da ne bi bil očitno izprožil svojih misli, rekši: „Od teh preprostih samoukov utegnili bi se tedaj česa priučiti celó naši . . . izučeni zdravniki (unsere modernen Aerzte)." Te besede nam pa kažejo, da dopisnik ni bil zdravnik.

Ugodil mi je sicer mož sè svojim poročilom, ali o tem, kar bi jaz bil zvedel neizrečno rad, t. j. kako, ali „na kák náčin" samouki črnogorski celijo in izcelijo ranjencem tudi hude rane tako izvrstno, da ni treba nóg odrezávati („žagati"), — o tem ni nìti črhnil.

Kako bi, ker ni védel sam! Črnogorski „doktor" ne razodene namreč, kakor bódemo slišali pozneje, svojega „náčina" tujcu za ves svet.

Meni pa ni dala prirojena mi zvedljivost nì mira nì pokoja, dokler nisem seznal nekoliko več o tem „náčinu" pri ozdravljanju sploh, sosebno pa pri ranocelstvu ali ranarstvu samoukov „črnogorskih", — a nehoté tudi „srbskih".

To, kar sem vlovil po najboljših dosedanjih virih [1]) — to podajem našim narodnjakom, a posebno „strokovnjakom" (zvedencem),

---

[1]) Ti viri so: „Montenegro und die Montenegriner", spisal (brezímeno) Vuk Štef. Karadžić v „Wiedenmann's und Hauff's Reisen- und Länderbeschreibungen." Stuttg. u. Tübing. 1837, zvez. 11. — „Život i običaji Crnogoracâ," napisao (srb.) V. M. G. Medaković v Nov. Sadu 1860. — „Časopis lékařův českých" l. 1876, čislo 2., 5. in 33. (Dr. Bouček jè dopisoval iz Črne gore 1875—76.) — „Wiener medizin. Wochenschrift" 1876—77: „Er-

katerim je bilo to „narodno polje“ do zdaj še jako malo znano, če ne popolnem neznano.

Naj si ga vsak, komur se zdi vredno, dobro ogleda ter premišljuje in obdeluje na dalje tako, da bóde po godu tudi strokovnjakom; kajti jaz nisem „strokovnjak“. Zato se ne spuščam v nikako presojevanje (kritiko), nego vérno pripovedujem samo to, kar sem zasledil o tej stvari po knjigah in časnikih. — Nekoliko zanimljivega sem zvedel tudi v Beču po mladem imenitnem Črnogorcu. [1])

Naj vzamem najprej v misel na kratko to, kar je napisal o črnogorskih in srbskih zdravnikih samoukih v imenovani nemški knjigi Vuk, ki se je pa, dasi nestrokovnjak, vendar pri vsi svoji skromnosti spuščal nekoliko tudi v presojevanje.

Zdravnikov, vsaj znanstveno izučenih, ni po njegovih besedah v Črni gori, pa nì bolezni ni ondod toliko, kolikor med omikanim, mehkužnim svetom. Vse te besede imajo do malega svojo veljavo še dandenes; kajti razen edinega kneževega zdravnika ni nikakega drugega v vsi Črni gori.

Gledé znotranjih bolezni so Črnogorci strašno nevedni. Za vse znotranje bolezni, med katerimi je najhujša nekaka vročinska bolezen („Nervenfieber“) po imenu „pošalina“, [2]) ne rabijo Črnogorci drugega nego nekoliko domačih pomočkov (zdravil [3]) ali pa . . ničesar, prepuščaje prebolévanje jaki naravi črnogorski.

Včasih pošiljajo tudi po „pope“, da prihajajo k bolniku ter molijo zanj, da bi mu Bog dal zdravje.

Posebno moč so preprosti Črnogorci za Vukove dobe pripisovali tedanjega „vladike“ molitvi. Ker jim je bil pa vladika mnogokrat predaleč, zato so mu pošiljali samo bolnikovo „kapico“ ter ga prosili, naj moli nad njo, a vladika se ni branil nikdar. — One bolnike, katerih bolezen jim predolgo trpi, pošiljajo v samostane, posebno pa besnike („Rasende“) in tako imenovane obsedence, ki jih zdravijo potém njihovi „kaludjeri“ (menihi) po stari neumni šegi, vklepaje jih v železje in mahaje neusmiljeno

lebnisse in Montenegro“. 1875—76 von Dr. Hickl, gewes. Spitalarzt in Grahovo. V istem časniku 1876, str. 1280, dopis Dr. F. Steiner-ja o Srbiji. — „Der Militärarzt“, (Wien) 1876, str. 190. (Poročilo nekega avstr. zdravnika s Cetinja: „Montenegro's Sanitätseinrichtungen.“) i. t. d. — Pis.

[1]) Pero (Peter) Vrbica, prebrisan mladenič, izvršil je l. 1878 gimnazijo v Terezišču (Theresianum). Oča mu je slavni junak in sedanji črnogorski minister Mašó Vrbica. — Pis.

[2]) Po Vukovem „rječniku“ str. 562 „typhus abdominalis“ (Bauchtyphus); znanstveno je pa „pošalina“ = typhus; prim. „trbušna pošalina“ (Bauchtyphus); „Obzor“ 31./5. 1878, str. 4. — Pis.

[3]) Zdravilo = srb.-hrv. „lek“ ali „liek“ (po Vuku „lijek“). — Pis.

po njih. To pa zato, da bi imenovali one hudiče, „kateri so v njih“. Kedar se to zgodi, zapišejo ónih hudičev imena brž na listke in vržejo te listke na ogenj.

Ker se je pa na ta surovi náčin ozdravilo vendar nekoliko takih nesrečnikov, zato so začeli taki samostani, kakor n. pr. Studenica (v Srbiji) zbog čudežne moči sloveti tako, da vodijo včasih celó Turki take bolnike tja. Tako se je godilo vsaj za Vukove dôbe.

Ali zvunanje bolezni odpravljati, posebno rane celiti, spahnene in zlomljene ude vravnávati znajo po Vukovih besedah Črnogorci, da „malokateri — ali morda nijeden narod tako“.

„Res, da včasih njihovi samouki brez pravega orodja in pod„uka kaj pokvarijo ter pošljejo v krtovo deželo nekaterega ranjenca, „kateremu bi bili izučeni zdravniki pomogli in ga rešili smrti vsaj „tako, da bil ostal, kakor pravijo Srbi: „bogalj“ („Krüppel“); [1] „ali kakor je to dognano, — ravno tako se upam na drugo stran „trditi, da izcelijo oni t. j. črnogorski samouki do dobrega to„liko takih ranjencev, katere bi bili izcelili tudi evropski zdrav„niki, a samo tako, da bi bili ostali ... bogci (zopet „Krüppel“). — Tako beseduje sloveči Vuk, ki ga pa na žalost ni več med nami, da bi nam razodel uzroke tej svoji trditvi.

Okánimo se za sedaj vgibanja, ter poslušajmo raje, kaj nam pravi vrli narodnjak na dalje o samoukih ranarjih, kakoršnih je še mnogo po Črni gori, nekoliko tudi še po Srbiji.

Omenjeni samouki napravljajo sami za rane nekako mazilo („melem“) sosebno iz „laškega olja“, kozjega loja“ in „voska“. Zdravijo pa tudi sè zelmi. „Četudi nijeden Črnogorec ne ozdravlja „zató, da bi si s tem služil kruh, vendar se nahaja med njimi po„jedinih, kateri znajo tej „umetnosti“ posebno glas („die als Meister „gelten“). Po navadi prehaja ta učenost tudi z očeta na sina. — „Samo taki samouki so ozdravljali ranjence v srbski vojski za „slobodo“ (1815).

„Čudno je pa, da taki ranarji ranjencem ne dopuščajo piti vode; sè slivovico se pa smejo napajati, kolikor jim je drago.“

„Lahko si misliš — veli Vuk — muko, katero jim zavdaje (zadaje) ta pijača.“ — „Res, da srbska slivovica ni jaka, pa je vendar opojna pijača, in ranjenci se opijajo prve dni tako, da se

---

[1] Naša „pokveka“, „pokvečen“ je iz nemškega „quetschen“. Prim. pri Vuku tudi hrv. „bogac“ (hrv. Slovenci pravijo nemara „bogec“) = 1. božjak, Bettler, 2. Krüppel; oba pomena iz „u-bog“, kakor naš „bóžec“ nm. „ubožec“. — Zastran pomena prim. pri Murku tudi „štérc“: 1) Bettler, alter Mann itd. 2). Krüppel, kakor zastaréla česka beseda „štercéř“ ali „štercíř“ iz sredovečno ném. „Stërzer“ (vlačugar, potepuh), tedaj ni okrajšana iz izmišljene besede „išterc“, ki jo izvaja Murko po krivem iz stsl. „ištą“ (iščem, iskati). Pis.

ne zavedajo čisto nič." — Ranarji jim brodijo tedaj lahko po ranah, da iščejo po njih svinčenk in koščíc (razdrobljenih kosti) ter ravnajo ž njimi, kakor hočejo; kajti ranjenci, tako opojeni, ne nagajajo — ne čutéč bolečin — ranarju z nikakim javkanjem nìti prenevedanjem, kakor da jih omamiš s kakim novim mamilom („modernes Betäubungsmittel", „narkotikon").

Ali to — kar se tiče takega omámljanja, ne velja o Črnogořcih, (kakor bi utegnil kdo soditi po Vukovih vpletenih besedah), nego samo o Srbih po Srbiji. O zadnjih turskih vojskah (1876—1878) celili so, kakor vemo, srbskim ranjencem rane (brez malega) izučeni ranarji. — Ker ni bilo dosta domačih te vrste, vabila in privabila je srbska vlada mnogo tujih.

V Črni gori so pa poleg učenih tujih zdravnikov opravljali še na poslednji turski vojski tudi mnogi domači samouki, in to vsi, ti in óni, brez kakega mamíla. [1])

S čudovito potrpeživljostjo in s pravim junaštvom trpi junaški Črnogorec strašne bolečine, kedar mu reže ranar živo meso iz hude rane. [2]) O tem čitamo v Medakovičevi knjigi (na str. 184) to spomina vredno zgodbo: „Vrsni (vrstni) junak Mašan Sa„vov Petrović, dobio je grdnu ranu na Žabljaku (1852 god.) „Svaki je mislio, da preboljeti neće. Ećim [3]) mu je sjekao gnjilo „meso i guštere, [4]) ali ovaj nikda ni jauknuo nije, već je pušio i „gledao svojim očima, kako tudja ruka sa njega živoga odsieca „(séka, réže) meso. Mašan je imao tad(a) preko 50 godina (lét), „pa mu je opet rana zarasla."

Tudi Medaković potrjuje, da niso imeli Črnogorci nikdar drugih zdravnikov („ljekarâ") razen jedinih ranarjev. — Ti ranarji pa se niso učili ranarstva nikdar v nobeni šoli; vès nauk jim je to, kar se nauči samouk od samouka; a vendar znajo, veli Medaković, izceliti („izvidati") rano kakor drugi zdravniki. Črnogorec neče tujcu pokazati „svojega načina"; ali iz srca rad izceli rane vsakemu ranjencu. Mnogokrat se pripeti, da je zdrobljena kakova kost; ali on vendar izceli, da je zdrava roka in noga, samo da ni več tako trdna, kakor je bila poprej s celo kostjo, pa ne odreže nikdar roke nìti noge, naj bóde rana s tem večja. [5])

Črnogorski zdravniki samouki znajo tudi krv puščati, rožiče ali kupice staviti („mećati rogove") in vrtati glavo („trapati", tre-

---

[1]) Vendar se včasih pripeti, da silijo domači ljudje hudo ranjene z opojno pijačo, dokler jih ne opojé in omamijo do dobrega. Tako se je vsaj godilo, kedar so prihajali ljudje obiskovat ranjencev v Grahovsko bólnico l. 1875—76. Pis.

[2]) Ali „nulla regula sine exceptione." O tem kèsneje. Pis.

[3]) Turska beseda (ranar). Pis.

[4]) „Mišice" (Muskeln). Pis.

[5]) „Ako je najgrdja rana u ruci ili nozi, neće nipošto sjeći." (Medak. 183.)

paniren), tako tudi uravnávati izpahneno roko ali nogo in izvleči „zrnje“ (svinčeno) iz mesa in kosti. — Nekateri Črnogorci poznajo tudi trave, katere so dobre za zdravila, kedar pikne koga kača; tako vedó i za zdravilo, kedar piči koga ščipavec. [1])

Po Vukovi svedočbi znajo Črnogorci staviti tudi „koze“ to je, „ospice“, ali osépnice, srb. „boginje“, česar jih je naučil sloveči vladika Peter I., „sveti“, ki je vladikoval od l. 1770 do 1830, ter so ga imeli še bolj v čislih nego njegovega naslednika Petra II. Petrovića Njegoša.

Tako se je po posebnih okolnostih črnogorskih — po vednih in silnih turskih vojskah pri toliki siromaščini, — osnovalo narodno ranarstvo, kakoršnega ni zdaj več v vsi Evropi. — Naj dodam še to, da znajo Črnogorci vračiti [2]) tudi živino. Več podatkov o njihovi živinozdravski vednosti pa nisem mogel najti. „I stoko znadu oni liječiti“, — to je vse, kolikor se nahaja o tej vednosti v Medakovićevi knjigi.

Toliko sta o „črnogorskih“ in „srbskih“ samoukih zdravnikih, t. j. ranarjih razglasila imenovana narodnjaka, a „*ne*strokovnjaka: Vuk pa Medaković.

Poslušajmo zdaj, kaj pravijo o teh samoukih, pa tudi o „Srbih“ in „Črnogorcih“ sploh, izučeni zdravniki, tedaj strokovnjaki — sè svojega stališča.

Na prošnjo sedanjega kneza črnogorskega Nikolaja I. poslala je naša vlada že septembra meseca l. 1875 (dokler so se bíli s Turkom še sami hrabri Hercegovci, a Črnogorci tedaj samo skrivaj), tri učene zdravnike slovanskega roda na pomoč; kajti so prenašali preobilno število ranjencev iz Hercegovine v Črno goro. A ondi ni bilo tedaj razen kneževega zdravnika, po rodu Francoza, (ki je tudi polkovni zdravnik „na francoske stroške“), nijednega izučenega zdravnika. [3]) Oni trije zdravniki so bili

---

[1]) Škorpijon. V Črni gori mu pravijo „špurak“ menda namesto „škurap“ iz lat.-gr. scorpius, scorpio; *σκορπίος, σκορπίων*. — Slov. „skrak“ (Drobn.) ali „skrakek“ (namesto ‚skrap‘, skrapek‘, prim. stsl. „skrapij“) postal je nemara iz iste lat.-gr. besede. Glej Matzen. „Cizí slova“ (334 in 409). Pis.

[2]) Stsl. glagol vračiti (zdraviti) živi še „sem pa tam“, sosebno med štaj., ogr. in hrv. Slovenci. Tako tudi ime (subst), „vrač“ (zdravnik, po Drobn. Bader, Arzt, il medico); po Murku „vračitel“, „vračnik“; dalje „vračtvo“ (Drobn.), po glasu „vraštvo“, Arznei, zdravilo. Tako nm. „vrastvo“ čitaj tudi v „letop. Mat. slov.“ 1877, str. 122, 1. odd. Ondi čitaš tudi ogr.-slov. glagol „zvračiti“ = „izvračiti“ (ozdraviti), a na str. 95 „vračitel“ (kakor pri Murku) in glag. „vračiti“. Med Bel. Kranjci sem slišal nekdaj ‘račiti, iz-’račiti, ’raštvo. — Gl. Mikl. „Lexic. psl.-gr.-lat.“ II. str. 75—76.

[3]) Dve leti poprej bavil se je na Cetinju tudi še neki drugi zdravnik, žid (jud); pa mu ni nič kaj ugajala sapa črnogorska, kajti

dr. Mišetić, mestni zdravnik iz Dóbrovnika (Ragusa), dr. Bouček, Čeh, bivši zdravnik („sekundar") v vesoljni bólnici v Beču, pa dr. Hickl, Moravec, zdravnik (nekdanji „sekundar") iz „Rudolfove bólnice" Bečke. Vsi trije so znali srbski ali hrvatski, samo poslednji iz prvine ne do dobrega, pa se je brž priučil na mestu.

Dr. Mišetić in dr. Hickl sta bila s Cetinja poslana na Grahovo, dr. Bouček pa v Šavnik (severno-vzhodni kót Črne gore, samo pol ure od turske meje proti Drobnjakom hercegovskim, ki spadajo zdaj k Črni gori).

V Šavniku so bili bólnico za ranjence napravili iz poprejšnje učilnice na štiri razrede; druga bólnica je bila óna na Grahovem, tretja in četrta pa na Cetinju. Prve tri so imeli v rokah izučeni zdravniki, četrto pa po dr. Boučkovem poročilu neki *črnogorski ‚doktor‘*, t. j. samouk, zato ker premala množica učenih zdravnikov (avstrijanskih in ruskih) ni mogla vsemu kaj.

„Takih dohtarjev je dosti" — piše dr. B. — in ljudje so jih bili tako navajeni, da sem imel mnogo opraviti, predno sem jih odvadil starih, napačnih navad teh samoukov. Tako je zahteval iz prva od mene vsak ranjenec, naj mu izmijem rano šè slivovico, a na rano naj mu denem tako imenovani „melem". [1])

„Nijeden izmed ranjencev" — poroča dr. B. nadalje — ni hotel piti vina, — v ‚vróčici‘ [2]) pa vode ne, rekši, ker to ranam škodi. — Poglavitno opravilo zdravnikovo je po njihovih mislih, da izvleče svinčenko, ter radi trpé v ta namen najhujše bolečine. Dajo si rezati telo, dokler ni izvlečena." —

Vse to nam kaže, kakšen je . . . samoukov „náčin".

Pri vsem tem so pa, — človek ne bi verjel, — ti junaki strašno občutljivi, ter nečejo pretrpeti ni najmanjše bolečine. [3])

Nove rane obvezujejo sè „surovo" ovčjo kožo in jo puščajo na njih po nekoliko dni. Lahko si mislite, da ne diši lepo, kedar rano razvežejo, posebno če mine, — kakor se je nekolikokrat

---

že po 9 mesecih popihal je iz Črne gore k svojim bližnjim bratcem na Tursko. Pis.

[1]) Ne vem zakaj piše dr. Bouček zmérom „mel". Po Vuku samo „melem" [turska beseda] = emplastrum, Pflaster. Tako piše tudi dr. Hickl in pravi, da narejajo ta „melem" iz voska, kadila, méda, olja pa iz žganega vina. — Ta zapisek ali „recept" se tedaj nekoliko loči od poprejšnjega (Vukovega). Pis.

[2]) Češki „hořečka", srb. „vručica" (hitziges Fieber). Pis.

[3]) Isto očita dr. F. Steiner i srbskim vojščakom. „Wr. med. W." 1876, na str. 1280. — Neki dr. M. K. se pa jezí v „Wr. Tagbl." 14. jul. 1876 v dopisu iz Belega grada nad surovimi srbskimi mazači in kostolomci („die wilden Pflasterschmierer und sogenannten Beinbrecher"), t. j. samouki, ki jih je bilo tedaj poleg izučenih zdravnikov še nekoliko na srbski vojski l. 1876. Pis.

primerilo zbog različnih napotij, — kakih 14 dni, predno prinesejo ranjenega siromaka z bojišča s tako obvezano rano na „nosilih" ali (pa iz daleč) na konju čez hribe in doline v bólnico, do katere je bilo z bojišča včasih po dva dni hoda, pa tudi več.

Nekateri, dasi na nogi hudo ranjeni, prihajali so péš. Med ranjenimi se je nahájalo tudi mladeničev pri 16 letih, celó po večkrat ranjenih. A vendar so bili vsi veseli in niso mogli dočakati dneva, da bi srečno preboléli ter šli . . . zopet nad Turka.

Ne moremo in ne smemo tukaj na drobno popisavati vsega, kar sta dr. Bouček pa dr. Hickl namenila samim strokovnjakom; izbirati nam je to, kar spada v naš namen.

Vsak ranjenec dopušča zdravniku — veli dr. B. — samo toliko, da mu izvleče, in to mahom, svinčenko — da mu iztrebi razdrobljene kosti — in da mu prereže „žlezo" [1]) — tudi nemudoma. (Tako namreč zahtevajo).

Noge si pa ne da odrezati živa duša. Bolnik in prijatelji njegovi pravijo naravnost, da raje umrje, nego da bi si dal nogo odrezati. — Za prste se pa ne bojé tako. Dr. B. je bil tako srečen, da je zacélil dvema ranjencema prst, v katerem so bile kosti prebite. Tega ni mogel opraviti s svojim tôpim ‚nožem', neki samouk, pri katerem je iskal ták ranjenec pomoči že poprej.

Čudno se zdi tujcu, da ne morejo junaški Črnogorci, kakor je bilo že povedano, pretrpeti najmanje bolečine; velike (kedar se jemlje n. pr. svinčenka iz globoke rane) prenašajo pa res junaški. Tudi sicer so (po Boučkovih besedah) voljni, poslušni in mirni bolniki, ali jako zvedljivi in besedni. Vsak hoče vedeti, in popraśuje izučenega zdravnika, zakaj dela takó, a ne takó, kakor njihovi dohtarji, ter sódi mahom njegovo ravnanje. Razsodba pa šviga od ust do ust, in za teden dni vé vsa Črna gora, kakšen je ta ali óni zdravnik. Nekateri so tudi zeló izbirljivi ter hodijo od bólnice do bólnice. Mnogokrat je prišel s kakim bolnikom k dr. Boučku tudi neki samouk, in „prigovarjal" njegovemu počenjanju. Nekega dné ni hotel pritrditi, da je roka „zlámana". Debelo je gledal, ko izvleče dr. B. na to iz rane prebíto kost.

Oba imenovana zdravnika se tožita, (posebno pa dr. H., kakor bode povedano pozneje), da jima iz prvine Črnogorci, vajeni samo svojih „samoukov", niso nič kaj upali, in pošiljali k njima ogleduhov, da bi seznávali, kaj delata in kakó ravnata tuja zdravnika (katerima so bili neizrečno na potu tudi stari predsodki in vraže ali babjeverstvo. [2]) —

---

[1]) Dr. Bouček rabi česko besedo: „hliza" = 1) Drüse 2) Geschwür; srb.-hrv. je Drüse „žliezda", po Vuku „žlijezda", — Geschwür pa po njem „čir", (österr. Ais), apostema, abscessus. Tů velja menda 1. pomén. Tako misli vsaj neki „česki strokovnják". Pis.

[2]) Ob nedeljah in sobotah se ne sme, pravijo, počenjati nikako opravilo i. t. d. Pis.

Po Hicklovih poročilih ozdravljajo samouki znotranje in zvunanje bolezni s „pilom in mazilom“ [1]) iz različnih stvari. Za grižo („dysenteria“) rabijo zmes iz opéčnega praha (Ziegelmehl) pa méda. Za poltne (kóžne) bolézni jim rabi duhanov sok (Tabaksaft), ki ga izcejajo kar iz „čibuka“ ter pomažejo ž njim polt na nezdravem mestu.

Za vravnávanje zlomljenih kostí („bei Knochenbrüchen“) v roki ali v nogi rabijo drevesno kóro brez kake podblazine („ohne Polsterung i. t. d. [2])

Kako obvezujejo Črnogorci obstreljenim in drugim ranjencem rane, predno jih pošiljajo po navadi na tovornih konjih [3]) dalje do zdravnikov po 1—2 dni . . ., o tem smo že slišali nekoliko.

Temu je dodal dr. H. še to, da denejo na rano najprej kos skôpčevih pljuč („Stück Lunge von einem Hammel“), a na to jo obvežejo s surovo „skôpčevo kožo“, katera se po potu nikdar ne menja. — Živo popisuje dr. H. tega zakorenjenega ravnanja neugodne in (nosu) strašno „neprijetne“ nasledke.

Kratkočasno je pa čitati popis, kako se je dr. Hicklu godilo na Grahovem. Naj posnamem po obilnem poročilu samo toliko:

Predno sta prišla z dr. Mišetićem na Grahovo, celil je ondi neki črnogorski „medik“ ali „lekar“. [4]) Tega samouka so jima odkazali tudi za pomočnika.

Vesela sta ga bila, zato ker je kazal nekako po dobrem. Bil je volján in zvedljiv, — ali samo na videz; kajti brž je prišlo na dan, da je bil prava lisica. Dasi jima je vedno obetal, da ne bo ravnal nikdar sam ob sebi, nego tako, kakor ona ukažeta, — delal je skrivaj vendar na svojo roko in nasproti temu, kar sta ona zapovedávala.

Neprestano je podpihával bólnike in netil njihove krive misli („predsodke“) o novih zdravnikih, tako, da nista smela več časa

---

[1]) „Tränke und Salben.“ — Pis.

[2]) Vès popis najdejo radovedni strokovnjaki v „Wr. med. Wochenschrift.“ 1876, str. 1159—62. Pis.

[3]) Na Grahovo so prinesli od oktobra meseca 1875 do marca m. 1876 samo dva ranjenca na „nosilih“ (Wald- oder Bauerntragen). O teh nosilih piše neki avstr. zdravnik v časniku „Der Milit. Arzt“ 1876, str. 190 tako: „Statt der Neudörfer'schen Feldtragen benützt der Montenegriner eine Tragbahre, die ihm die Natur fertig liefert. Es sind dies zwei gabelförmige Holzäste, die mit Riemen verbunden und mit Stroh, Laub und Kleidungsstücken bedeckt werden.“ . . . „Jedermann versteht seinen Kameraden aus dem Sahlachtgewühle am Rücken oder mittelst einer Gewehrbahre, ja selbst auf zwei durch Riemen verbundenen Handjars (sic) auf den Verbandplatz zu bringen. Pis.

[4]) Po južni govorici prav za prav „ljekar“ = zdravnik. Pis.

prislediti k nijednemu ranjencu ni z roko, če ni bilo njega poleg, in če ni on privolil. Večkrat sta mu pa morala celó dopustiti, da da je on novim ranjencem rane preiskával, ali opravil včasih kako manje ránarsko opravilo, t. j. kako malo „operacijo". [1])

Ranjenci so vérovali vanj kakor v Boga; dr. Mišetiću in dr. Hicklu pa niso verjeli in upali kar nič, — kaj, celo bali so se obeh, kakor bi bila prišla tje . . . končávat ali iztrebljat jih.

Slutila sta vrla moža, da je temu kriva sosebno zvita buča samoukova. In uverivši se, da ne opravita pri bolnikih ničesar, dokler bode ta nagajivec tam, iznebita se ga s časom pod nekako pretvezo. — Dregnila sta v sršenje gnézdo. Strašno hudi so bili zbog tega vsi ranjenci ter jima očitno kazali svojo nevoljo takó, da se niso hoteli dati njima več nì obvezovati.

Nekateri so nagajali še dolgo potém. Napósled sta pa učena zdravnika sè svojo spretnostjo vendar prevérila vse bolnike tako, da so začenjali modrovati: „Cesar pa naš knjaz" [2]) sta nam „poslala ta zdravnika, tedaj ne moreta biti brez mozga v glavi." —

Kedar so pa stari nasprotniki preboleli in prešli, a prišli na njihovo mesto novi, priljubila sta se tém naglo spretna zdravnika, ter ravnala poslej lahko brez kake zapreke samo po svoje t. j. po svojem „náčinu." — Vendar se je še primérjalo, da je kateri ranjenec zahteval po svoji stari trmi, naj mu celijo rano tako, kakor je mislil on, da bi bilo bolje, — namreč po „domači" navadi. Šaljivo popisuje dr. H. preveliko občutljivost junaških Črnogorcev, „ki se bojé najmanjega orodja ranarskega bolj, nego vélikega noža turskega („Handžar"), — ter potrjuje Boučkovo, svedočbe, da si ne da res nijeden Črnogorec odrezati nìti roke, nìti noge. Vsak veli, da bi raje umrl, nego ostal živ brez roke ali brez noge. — Vsi zaljubljeni so pa v svoj „melem",ki rabi njihovim samoukom za vse rane brez razločka. Ravno tako pri srcu so jim njihovi „fitilji" ali „vitilji". [3])

Od kraja si niso hoteli dati ranjenci v Grahovski bólnici nikakor rán z vodo izpirati; še bolj so se pa branili rdeče ranarske

---

[1]) „Operation" srb.-hrv. tudi iz lat.: „operacija", češki „operaci". — Težko, da bi imeli črnog. ali srb. samouki kako pripravno besedo za ta splošni pomen. Pis.

[2]) Vsi Črnogorci pravijo od Danilove dôbe svojemu knezu res po ruski „knjaz"; tako velé (vsaj službeno) zdaj tudi Srbi svojemu, v nemar puščaje pravila jezikoznanska, menda zato, da se razločuje „knéz" od drugih mnogo neimenitnejših srb. „knezov". Gl. pri Vuku na str. 278 pod bes. „knez od knežine," „seoski (selski) knez" itd. — Pis.

[3]) „Fitilj" ali „vitilj" m. po Vuku (64, 3): „što se u ranu meće; savije se od svilca (Charpie), pak se namaže melemom." — Po dr. Hicklu „eine Art Bourdonets („Charpiewelger", Moz.) aus Leinwand zur Verhütung der Wundenschliessung." Pis.

vode,[1]) rekši, da jim hočeta zdravnika s to „rdečo vodo“ rane okužiti. — Tudi potém, ko so bili že prevérjeni o dobrih nasledkih te rdeče vode, silili so še, naj jim irpirata rane rajši . . . z „rakijo“ (slivovico). „Consuetudo altera natura.“ (Navada — železna srajca.)

S časom so se pa vendar privadili novega orodja, tako tudi novih zdravil, ter jih težko pogrešali, kedar jih je bilo konec.

Mično pripoveduje dr. H. tudi navade črnogorske, kedar pride kdo k izučenemu zdravniku (v bólnico) pomoči iskat. — Bolnik stopi v sobo molčé brez trkanja na vrata in brez pozdravljanja. Potem popraša zdravnika, je-li „medik“ ali „ljekar“ in zna li „liečiti“[2]) tudi znotranje bolezni.

Na vprašanje zdravnikovo, kaj bi rad, odgovori, da je bolán. — Ko nato poprašaš bolnika, kaj mu je, odgovarja ti po navadi vsak: „*Boli me srce.*“[3]) Začneš ga pretrkovati in naslúšati („percutiren u. auscultiren“), pa ne moreš zaslediti nikake srčne bolezni. — Čudno! — Po dolgem izpraševanju še le vgoniš (vganeš), da je, — pa brez zamere . . . „driska“[4]) — Če ga pa nato zopet poprašaš, je li res driska, in odklej je bolán, odgovori tì preprosto: ‚Baš neznam.‘ — „Hodi z Bogom! — veliš — tega ti ne verjamem.“ — Pravim ti vse je resnično do zobca; smej se, kolikor hočeš.

Pa zakaj nečejo Črnogorci povedati po pravici, kaj jim je, kedar imajo to bolezen? — „Dozdeva se mi, pravi dr. H., da se črnogorski junak sramuje te bolezni, in za žive oči tì ne pové nijeden, da ima tako bolezen, če ga ne vženeš (sè svojim izpraševanjem) v kozji rog. — Drugače pa pové Črnogorec sam ob sebi vselej óno bolezen, ki misli, da ga trapi, in zahteva od zdravnika mahom kakega „domačega“ pomočka. Kedar mu pa zdravnik dopové, da je to druga bolezen ter mu izroči zdravilo, in ga poduči, kako ga treba rabiti, — prejde tako, kakor je prišel t. j. molčé: nì „z Bogom“ — nì „hvala“!

Ali ker ne upa tujcu, zato koroči najprej k kaki babi ali pa k samouku, in vpraša, kaj mu je storiti. Kar mu svetuje on ali ona — to potém obvelja. —

Včasih prisopiha k zdravniku posel iz Črne gore od kakega hudo bolnega človeka. „Kaj mu je“, vpraša zdravnik. — Odgovor: „Toliko da še živí.“ — Včasih pa: „Mislijo da se loči že duša od téla,“ — ali pa tudi: „Umrl (*umro*) je.“ — Zdravnik: „Če je

[1]) „Schwache desinficirende Lösung von Kali hypermanganicum crystallisatum.“ Pis.

[2]) Po Vuku „lijećiti“ (zdraviti, ozdravljati.) Pis.

[3]) Gosp. dr. Hickl, ki je poročal nemški, bil je tako vljuden, da mi je poslal, naprošen, te izvirne besede pismeno, in to s cirilico napisane: „боли ме срце.“ — Pis.

[4]) „Diarrhoe“ (sic dr. H.); prim. srb. hrv. „drićkanje“ (Vk.) „dristati“. (Maž. Užar.) — Pis.

že umrl, čemu si prišel po-me?“ — Posel: „E, hodite k njemu pogledat, morda vendar ni še povse mrtev.“ —

Ko pride zdravnik v siromaško kočo brez poštenih oken in brez dimnika (ognjišče je sredi koče), najde bolnika ležečega na golih tleh ali samo na kaki „struki.“ [1]) Zdravnik vpraša bolnika, kaj mu je. Bolnik molči. — Popraša ga drugič. Bolnik nì „bé“ — nì „mé“. — — —

Zdaj se obrne ubogi . . . zdravnik proti domačim ljudém . . . Ti pravijo: „Menda je umrl“. Zdravnik se skloni k bolniku, potiplje mu žilo in čuti, da še . . . bije. Še le kedar pove zdravnik svojo misel, kakšna je to bolezen, oglasi se bolnik: „Bog i Vi morate żnati, ja neznam.“ Ž njim vred pravijo tudi domači ljudje: „Bog i Vi morate znati; mi neznamo“, ter slavé na glas Boga, a knezu želé zdravja, [anti zato, ker je poklical tako učenega moža]. — Zdaj prežene ubogega zdravnika strašan dim, ki mu zapira sapo, iz koče pod milo nebo. — Zdravi črnogorski zrak ga brž zopet okrepča.

Vrnivši in pogovorivši se sila težko s preprostimi ljudmi zastran bolezni, kako treba ravnati z bolnikom i. t. d., — izroči jim zdravnik pripravno zdravilo na pr. kák „prašek“ (Pulver), ki ga je prinesel že sabo. — Misleč, da jim je dopovedal vse do dobrega, odhaja. — Ali toliko, da mu je koča za hrbtom, prileti nekdo za njim in ga vpraša: „Treba li „prašek“ . . . s papirjem vred zavživati?“ (Tako dr. H.)

Smeješ in čudiš se zopet. Ali to ni neverjetno 1) zato ne, ker je dr. H. poštenjak, kar se vidi iz vsega njegovega poročila; 2) zato ne, ker preprosti Črnogorci do zdaj niso bili vajeni izučenih zdravnikov in njihovih „čudnih“ zdravil, kakoršnih niso videli nikdar poprej.

Ježila bi se pa čitateljem koža, ako bi jim popisal živo in zvesto po Hicklovi pripovedi, kako žalostno se godi siromaku Črnogorcu ondaj, kedar oslabi tako, da ne more več po „vseh štirih“ laziti iz koče . . . . Prepuščam to strokovnjakom.

Kdo se ne čudi, da so Črnogorci, četudi živé v tako revnih, nezdravih kočah, tako krepke narave! Dr. B. veli, da mu je srečno prebolelo nekoliko črnogorskih ranjencev, pri katerih si ni bil v svesti drugega nego . . . smrti. Ali zmogla jo je neizrečeno trdna narava črnogorska.

Po istega zdravnika svedočbi stavijo ali cepijo črnogorski samouki tudi „koze“, [2]) a ne samo na rokah, nego na katerem

---

[1]) „Struka“ je nekak plašč, podoben jako dolgemu in debelemu hrv.-slov. „gunju“ (kocu). Pis.

[2]) Kakor imamo mi tri besede, tako Srbohrvatje za isti pomen: „ospice“ ali „boginje“, tudi „kraste“ („velike in male“), Pocken, Blattern, variolae (Vk.) — Sem pa tam pomenjajo Slovencem „ospice“ ali „osépnice“ tudi „Masern“. Nijedno „prosto“ ljudstvo ne razločuje bolezni tako natanko kakor učenjak. Pis.

koli mestu. — Iž njegovega poročila se vidi, da samouki ne zdravijo zastonj, in da so se do zdaj bogatili obilo, zato ker ni bilo ondi izučenih zdravnikov, ter jih ni še dan denašnji.

Nekateri samouki izpodrezujejo „steklim ljudem" jezik, ter se hvalijo, da so jih ozdravili „na ta način" že mnogo. Več podatkov o njihovem „načinu" in njihovi spretnosti nisem mogel zaslediti. — Na vojski pomagajo samoukom črnogorskim vrle in hrabre Črnogorke.

Toliko sem hotel, in to, kolikor se je dalo, „po domače" povedati o „črnogorskih" in „srbskih" samoukih, kakoršnih ni menda zdaj na vsem svetu — ali vsaj v Evropi ne.

Naj sodijo strokovnjaki!

Drobtinice.

Kres v Istri.

(Blizo Pazna.)

Zapisal J. V.

Tukaj ne loževajo tako velikih kresov, kakor na Kranjskem. Za kres davajo sosedi vsak po malo kakovega trnja, da je véč plamen. H kresu pride mnogo ljudí, možkih in ženskih, mladih in starih; stareji samo stojé okolo ognja, a mlajši, posebno pastirji in pastirice, primivši se za roke, storé kolo okolo kresa gorečega in plešejo ples kolo, vrteč se zdaj na desno zdaj na levo, pevajoč zdoli zapisano pesmico. Kedar kres pogorí, fantiči jeden po jeden stopi iz kola, a kolo se koj zopet zveže, se zmuzne pod rokama kola, skoči priko žeravice, smukne na drugi strani pod rokama kola vun, in ednako stori, kadar skoči nazaj čez ogenj, ter se zaplete zopet v kolo; za tem skačejo drugi ednako, dokler se napojejo, nasmijejo in navelíčajo. To se razume, da kdor ni vreden ognja preskočiti, da ne skače.

Pesmica pri kresu.

Gôri, gôri božji kres,
Da nam bude tuka ples
Bogu na čast,
I svetomu Ivanu,
Na veliku slavu!
Mi imamo tu plesati,
Babinomu janjcu
Čast i hvalu dati:

Babin janjac
Okol kresa skače,
Babin janjac
Priko kresa skoči,
Babin janjac
Zimu nam odnosi,
Babin janjac
Léto nam donosi.

Baba = zima, babin janjac = spomlad.

Letopisa

Matice slovenske

za leto 1878.

IV. snopič.

Obrazci iz prirode in života na Tatrah.*)

Kulturno - historičen obraz.

Po poljskem pesniku Vincenciju Polu priredil Lavoslav Gorénjec, Podgoričan.

Najpridnejši Tatranci so gorjanci na zapadni Tatranski panogi. Ker je njih svet precèj ljudnat, a zemlja uboga, zató morajo skrbeti za prislužek: pečajo se z obrtstvom, katero vendar ni še dovolj razvito, ter ne more ljudstvu dajati potrebnega dela, niti kruha. Sploh smemo trditi, da je na teh Tatrah gorjanec ubog pastír in z ubogo zemljo nadarjen kmet.

Gorjanec kmetuje, če prav ubožno, a vedno mu je kmetijstvo glavna skrb, zategadélj se marljivo peča z njim.

Ta pridni ljud v gromade znaša šôto, gozdno zemljo, listje in tratino — in marsikdé vidiš tolik kup gnoja, da se čudiš in meniš, Bog zná, kakov kmet je gospodar temu zmešanemu gnoju, a tak gnojni dvor je dvor majhne staje, v kateri je le nekoliko krav, jeden ali dva konja, kakih deset ovâc, časi tudi kaka koza, — vse imovina istega delavnega kmeta.

Ko mine huda, gorska zima in neha spomladanska slana, veselost oživí v národu. „Spomlad, spomlad, spomlad ide!" — radujó se gorjanci in pozdravljajo, ko se srečujejo. Kedor je na tujem, vrne se domú, a kedor je domá, ne gane se nikamor z doma, če prav bi mu pot na tuje obetala več dobička, nego mu ga obeča kmetijstvo.

Ko hitro pokne glas: „Spomlad prihaje!" — posloví se Tatranec od svojega ljubega blagá in vkaže odgnati ga na pašo;

---

[1]) Tatra ali visoka Tatra, je najsevernejše in najvišje gorovje na Ogerskem. Sestavljena je iz golih, raztrganih granitnih sten, katere se zelò strmo vzdigujejo iz širocih dolin reke Vaga, Dunajca, Poprada in Orave. Posebnosti tega gorovja so: njegove préčne doline, katere se na gorénjem kraji končujejo v kotlanjo, njegova ostra in ozka slemena, njegovi vrhovi, kateri stolpom podobni molé k višku. Znamenita so tudi mnoga visoka jezerca na Tatri, — imenujó jih „morska očesa" — katera ob največji vročini poletni često pokriva zelena ledenina. Omeniti je še, da na Tatri ne najdeš (dasi je do 7000′ visoka) nijednega ledeníka, temveč se jedino goli skalnati vrhovi spenjajo nad ločnico večnega snegá.

treba je posejáti polje, prekopati in ograditi loke, očediti vrtove, popraviti meje, zató gospodarji priprezajo vozno živad, zrnje čistijo za setev, prirejajo pluge in brane in semena rastlinam, ki jih gojé po vrtovih, gospodarji pak hrano pripravljajo domačim in najetim delavcem, ki hodijo na polje.

Le-ti gorjanci jako pridno obdelujó svoje revno polje. Pogorski oratar je vedno dober kmet — in bogati, če se le naseli na dobrem zemljišči. Gorjanec nikoli ne zapustí svojih gor, marljivo rije in vrta po svoji ubogi zemlji, ne šumé in ne hrumé mu vode na uha, ne kričé pastirji, ne piščó na piščali, ne prepevajo pesní, ki se drugodi vsako leto rade razlegajo po zraci, ko hitro ozelené polja, loke in gaji.

Izmed Tatranskih plemen imajo samo Podhalanje, ter Novotaržanje planinske pašnike v Tatrah, rekajo jim „hale.“ O Duhovem (binkošti) se vsako leto zberajo v poljski čuvajnici, a popreje véliko hromado (shod) skličó, pri katerem izmed sodnikov, županov ali „soltisov“, pod njegovo streho volijo „juhase“ (ovčarje) in njih načelnika (bačo). Ta vélika hromada je starožitno „viece“ (zbor), v tem zboru človek lehko opazuje slovanske ljudovlade pravne obrede. „Mala hromada“ rekajo kake vasí shodu na skupno posvetovanje, a „véliko hromado“ imenujó zbor vse krajine, vsega pokolenja, poklicanega na „viece“.

Kedar pokne potreba, da se mora sniti vélika hromada, od hiše do hiše, od vasí do vasí nesó „bulavo“ (pravo) ali sodnijsko palico. Bulavo ima vedno sodnik ali župan (soltis = schultheiss) v svojem varstvu; soltis jo pošlje sosedu in povė, kdé, kedaj in pod čegavo streho bode vélika hromada, katera je vsak pot na drugem prostoru. Sél, ki odnese bulavo, teče, da mu sapa zaostaje, k najbližji hiši, trikrat s palico potrka najpopreje na okno, potlej na vrata. Če so vrata zaprta, pokričí: „Vélika hromada. Soltis Hreptovski. V soboto!“ Gospodar pride in sprejme bulavo, ali če njega ni domá, vzame jo gospodinja, ali kedo drug domačih ljudí, če prav kateri otrok. Kedor prevzame to palico, teče in nese jo neutegoma naprej, ko bi ga, ne znam kaj motilo.

Vincencij Pol piše: „Videl sem mater, ki je dojila dete. Ko hitro je bil sél s palico vdaril na okno, prestrašila se je, vstala, dete posadila na tla, bulavo popadla sélu iz rok — in odbežala je, kakor srna, dalje po vrtovih. Sél je dete dvignil s tal — in odšla sva na mejo k njivam, ter gledala za ženo. Za vrtovi je na polji oral sosedov hlapec. Žena je bulavo vrgla pred plug in takoj vrnila se k detetu. Služnik je vstavil živino in plug — in pobegnil po polji ter dalje nesel bulavo. Kraj sosednje vasí — takoj pri prvi hiši je srečal devo, ki je vrč nesla od studenca, vzel je vrč jej iz roke, palico potisnil jej vá-njo, a deva je na moč urno pobegnila in bulavo po najkrajšem potu odnesla v selo.“

Po gorah, kjer so vasí močno raztresene, potoki narastli, kjer je treba plaziti se čez prelaze in klopi, po takih krajih národ ne

oddaje lehko bulave. Ali kazen o vseh okolnostih, ki se tičó hromade, velika je tako, da ga zbog njé nikakor ne zadržuje ne starost, ne vreme, ne noč, ne dan, ne nevihta, ne voda, ne led, s kratka: prav nič ga ne zagovarja, bulava ne smé ni trenotje zamujati se na poti.

V. Pol dalje piše: „Stari sòdnik Hreptovski mi je pripovedal, da je o neki priliki njegovemu dedu sél bulavo prinesel na večer, ko so še vsi domači bili na polji. Ded je bil užé jako prileten, iz hiše ni več zahajal sicer, nego le vselej o polu dné; ko mu je bil sél bulavo vrgel na postelj, précej je vstal, po vrtu privehral pred veliko kočo, ki je stala za vrtom, vkresal ogenj in zapalil kočo. Koča je takoj vsa bila v jasnem ognji, a starček je, ko so iz bližnjih bivališč jeli ljudjé vréti skupaj, opomnil: „Oddajte bulavo dalje, a mene po trijeh dnéh položite v grob! Učinil sem svojo dolžnost, a vam naročam, da učinite to, kar sem učinil jaz!“ Sél je bulavo odnesel dalje, stari soltis pak je umrl še isto noč, do céla je bil onemogel o poslednji službi, s katero je počastil hromado.“

Hromade se zbirajo pred polu nočjo. Starejšine in sodniki vseh vasí s priseżnimi in starejšimi srenjčani vred se shajajo ta čas pod odločeno streho. Najčešče se zberó v hiši bogatega soltisa ali istega gospodarja, kateremu je velika čast, če „véliko hromado“ skličó v njegovo hišo; tak gospodar gostinski počastí hromadnike.

Vendar ta gospodar ni ud zbranemu svétništvu, ne glasuje, ampak ima le skrbeti, da vredno pozdravi in sprejme goste. O vsakem takem zboru morajo izpod strehe oditi žene in otroci — in vse možko in žensko služništvo. Okrog zborišča znatno oddaljeno v veliko kolo stopijo mladeniči, ki nimajo še pravice, da bi v zbor zahajali. V njih kolo ne sme stopiti noben otrok, nobena ženska, tudi noben tuj človek ne. Nekoliko na strani stojí, ali leží stražnik — in čuje vso noč. Kedar hromadniki pozdravijo drug drugega, starejšina (soltis) z bulavo udari ob mizo in povpraša: „Kedo je sklical zbor?“ — Samo trijé gospodarji imajo pravico, da sklicujó „hromade“, a le takrat, kedar to zahteva velika potreba, ali, kedar národu pretí kaka nevarnost. Nihče se ne upa zbora sklicati brezi velike potrebe, kedor bi to učinil, moral bi vsakemu izmed prišlih navzočnikov globo plačati za pot, za izgubljeni čas, za noč, a poleg tega bi ga na vse žive dní zadela sramota, da bi o nobeni priliki več ne smel zbora sklicati.

Vprašanju: „Kedó je sklical zbor?“ — odgovorí jeden istih, ki so zahtevali bulavo, ter zboru kratko, a jasno dopové, kakova potreba je vstala. Po tem razjasnilu zborovalci jemó premišljati — in drug po drugem razodenó vsak svojo misel: prvi je na vrsti najmlajši gospodar. A kakor hitro se razodenó vsi, vstane „uchwała“ (sklep). Ta „uchwała“ je o vsaki priliki jako kratka. Če se sklepu nihče ne upre, najstarejši župan pokliče pisarje in nekoliko starejših mož v zboru, in le-ti sklep odobré in spišó v po-

sebni izbi. Po nekolikem časi hromadi prečitajo spisano odobravo, zborovavci pa zložé novce, ki jih zahteva ta ali ta potreba: pot potrebnih pooblaščencev o sodnijskih zadevah i. t. d., i. t. d.

A v slehernem takem zboru je nekoliko ubežnih pravnikov. Ti pravnici so zborniških okolnosti zavetniki in vstajajo tako-le: dečka, ki se dobro uči in ki o sebi daje nadejo, da bode kedaj „moder kmet", takega dečka na hromadine troške dadé v visoke šole — najrajši pijaristom v Podolenjec. Tak mladič vsako leto péš pride na počitnice domú, stopi pred župana in zborniškega starejšino, a župniku in vlastelinu nese pokazat svoje izpričevalo. Kedar pohodi vse te mogotce, obleče gorsko „huňko", preselí se v pastirsko kolibo, pase koze in roditeljem pomaga o žetvi. Podolenjski dijaci najrajši pohajajo visoke šole v Olomuci in na Dunaji, ko hitro pa zvršé pravniške nauke, vrnejo se domú, oženijo se in uredujó zborniške okolnosti, ter vračujó, kar so hromade potrosile njim na omiko. To so sami izučeni pravniki, vrlo pišó nemški, čitajo Horacija, Krasickega in Skargine „Životopise svetnikov in svetnic Božjih". Te dijake veže huda kazen, zategadelj skoro ni nobenega, ki bi se izneveril, ali ne vrnil domú, ter bi ne živel hromadi na prid. To je povod, zakaj na Tatrah nahajamo obilo dobro, vrlo razsvitljenih omikancev, ki so vendar nravni, oblečeni in delavni tako, kakor so drugi gorjanci.

Vélike zbore imajo samo Podhalanje in Novotaržanje, kajti le v njih krajinah se je moglo najsvobodnejše razviti ljudovladno živénje. Tù se o vseh životnih važnostih posvetujó v vélikih zborih.

Med važnostimi je tudi poletna paša, zató volijo „juhase" (ovčarje) in „bace" (načelnike).

„Baca" ima posebno sodnijsko pravico vès čas, dokler je kaj blagá po pašnikih in pastirjev po kolibah. Načelniku morajo pokorni biti vsi juhasi.

Vsaka vas ima svoje pasišče. Nekatera pasišča so županovih rodovin imovina. Pravico po istem pašniku pasti imajo ali vse vasí, ali vsega županovega rodú družine, ki jih gorjanci imenujó po praoči ali „pniaku". [1]) Takih družin posamezni udje rekajo: „Jaz sem Kraljem iz rodú; jaz sem Toporom, jaz Hreptovskim, jaz Nedzom, a jaz Tatarom iz rodú." Kder je pašniška pravica splošna, tam nihče sam ne pase svojega blagá, ne ovâc, ni kóz, ampak izročí blagó občemu nadzorništvu. Odbrani „baca" in njegovi pomočniki se ustanavljajo na splošnih pasiščih.

Rés, krasen prizor je, ko pastirji prvikrat spomladi svoje črede ženó na zelene gore. Vse vasí v Novotaržki dolini in na Podhali se pomičejo na cesto; pozdravljajo se vsi povprek, izpremljajo „juhase" in pozdravila pošiljajo sorodnim „bacam". O joku vsakdo izroči svoje blago pastirjem; otroci se poslavljajo od molzne krave, uboga udova s poblagoslovljeno véjico iz hleva žene

---

[1]) Pniak je majhen sod.

svojo jedino ovčico z jagnjetom vred, ali kozíco in kozlíča. Množí in množí se živinska truma in ljud. Otroci, lepo oblečeni, veselo popevajo in plešó okrog konj, ki so otovorjeni s kotli, z lesenim posodjem za mleko, za sir, za maslo in za druge dobitke iz mleka, — otovorjeni s posodjem za kuho in s toplimi koci. Tam pa tam kateri izmed otrok skoči na konja, ter kaže, da zná sedeti na konji. Dudlarji in načelnik „baca", praznično oblečeni, idó naprej, „juhasi" sekirice mečó k višku in igrajo z njimi, a mladi pastirji vès pot plešó, zvlasti Tatrancem priljubljenega „hajduka". Národ prihaja na pot in donaša solí in „vódke" (žganja), napija pastirjem in pastirícam, ki idó past; le-ti pak napijajo gostoljubim vaščanom. Svobodno, mirno stopa naprej takov izprovod. Blagó, ovce in kozé, prišle iz raznih staj, neté združiti se v gromado. Volčje in belo dlakasti psi, ki jih redé Liptovski ovčarji, črede zganjajo v vrsto na brodeh, kder se ljudjé ali na plavih peljó črezi vodo, ali jo brodijo.

Plahe ovce se zmérom vznemirjajo, preširne kozé se d'ihtivo odrivajo od gnéče, a da „baca", „juhas" in Liptovski psi nimajo očí in dovolj razuma, ni národ, ni črede bi ne prišle naprej.

Gospodarstvo planinskih pastirjev po pasiščih je zanimljivo, polno vsakdanjih dogodkov in neprestanih različnosti, ki izvirajo iz posebnega života in zračja.

Gospodarji in lastniki množnega blaga po pašnikih vsakih štirinajst dní svojim pastirjem nesó kruha in solí, vódke, sočivja in perila. Vselej jim iz pastirske kolibe ali iz „bacovke" (načelnikova koliba) kedo pride naproti, zató da pridejo po najkrajšem potu tijà, kjer se pasó črede; zategadélj nikoli ne prenehajo občevati pastirji po pašnikih, in Podhalanje in Novotaržke doline seljanje.

Kakor hitro prvo mleko zvaré v kotléh, takoj lastniki jemó prihajati po „brindzo" [1]) in „oštipke". [2]) Na majhnih gorjanskih vozičih in v lepem lesenem posodji peljó to novino, ta dar planinskih pasišč v Krakov, kjer gorski sir prodajejo na trgu.

Marljivost, varčnost in obrtnost vrlih gorjancev Tatram na zapadnem krilu je tako velika, da vsi okolici, ki se s temi gorami veže v gorénji Sleški, v gorénji Ogerski in v vsem Povislji ravno do reke Raba, — da vsemu temu svetu skrbé za stavbeni, za mizarski, za sodarski lés, za leseno posodje in za vsakojake rezljine.

Po Visli, po Soli in po Skavi plavé lés — in na vseh trgeh od Tješina do Bohnje, ob vsem „Podgorji" srečavaš gorskih vozičkov samo z jednim konjem, ki vozijo deské, skodle in druge izdelke iz Tatranskega lesa.

1) Brindza = brimsenkäse.
2) Odpadki.

Menda na tem božjem svetu ni boljšega obrtnijskega kupca, nego je Tatranec; gotovo ni na svetu prodajalca, ki bi znal varnejše računiti. Silno težko se človek pobota z njim; tudi pogajaš se z njim težko. Napósled se vendar le pobotata, ter znaš kup, a Tatranec zdaj še le jame potezati se za prídavek. Ozira se po hiši, po gospodarstvu, po polji, — ogleduje rodovino in otroke, služništvo in blagó, govorí zvlasti o tem, kar je hvalno, toži, kakó hudi so časi, kako ubožni so Tatranci. A kadar ima voz užé pripravljen na daljšo pot, zopet sede in konja krmí iz roke, ali žalostno zamišljen pogleduje svojo junico.

„Kaj vam je, duša? — Kaj vam je, ženska? — Kaj ti je, deklič?“ — povprašujó jih ljudjé.

„Oh, štejem, a vidim, da sem slabo prodal. Pot je drag, roba je draga, mnogo milj daleč sem moral péš iti in voziti se, predno sem prišel do vas. A gore, kolike so! Kake so vode! Kaj še bode! — ali naj s temi groši idem domú? — Kaj porekó otroci, ker jim ne pripeljem ne „kukielek“ [1]) (štruc) od Matere Božje v Krakovu, in grudate solí iz Bohnje, ni trakov detetu — in gumbov hlapcu?“ —

Gospodar ukaže svojim ljudem, naj konju dadé krme, a možu vódke, kruha in kake druge jedí. Deklice jemó zbirati trakove, dečki svitle gumbe, a druga družina zbira steklene bisere. Horal (gorjanec) vzame vse to hvaležno. Ali, če so kjé blizu njegovi tovariši z gôr, ne dotakne se vódke v merici, a jelo postavi na stran. Horal izgine in brzo pokliče tega ali onega znanca, ali ženo, ali dekliča, ki so z njim vred to ali to prinesli na prodaj, pije z njimi vred merico vódke, uživa z njimi vred skorijo kruha, žlico jela, sam zá-se ne skrbí dosta, temuč le drugim streže. A če ga domači povprašajo: „Zakaj tako delate?“ — odgovorí: „Sàj so ubožnejši od mene — to so naši ljudjé.“

Horali so jako usmiljen národ: ne kmet, ni meščan, niti gospod — nobeden ne more trpeti, da bi kedo gladen šel izpod njegove strehe. Dar dadé jednemu samo, a zaužije ga nekoliko duš. To je takov običaj; pa temu običaju se nihče ne čudi, nikogar ne žali ta navada. Vsakedo zna: kedor od horala kaj kupuje, da je beratija težka, a napósled, da je treba še gostije. A ko horal otide, ni še gotovo, da se ne vrne. Rado se pripetí, da se izpred duri ali izpred vrat povrne. A saj — kakó bi bilo mogoče to, da bi na dalek pot odpeljal se na golem vozi?! —

„Dajte mi pest slame ali sena. Saj sami znate, da človek ne more sedeti na teh golih gredih.“

Dadé slame ali sena horalu. Horal naredí sedalo, a napósled lulo izvleče na dan. Treba mu je še tobaka dati na pot; pa tudi ta tobak ni samo njegova lastnina, ampak kadé ga vsi njegovi ljudjé.

[1]) Kukiełka = ein wecken, brotel.

Clovek bi veroval, da horala ne bode več pod to streho; ali ni rés to. Horal meni, da so po taki beretiji hišni ljudjé njegovi znanci. Ko zopet pride na somenj, takoj stopi v znano hišo kakor gost, pozdravi otroke in družino, podá jim kako malost na dar, n. pr.: ovčji sirček, kako brinjevko, ali nekoliko lepo ostruganih žlic, kakov klepetec ali kako torilice otroku; horal zna pozdravljati, govoriti, kratkočasiti, popevati in plesati.

Možki so jako vljudni; ženske pa so jako bistre in ugibične, kar vse zahteva kupčija in beretija. Horal je posebno varčen, na poti ne potrosi ni groša. Vedno si pomaga le s tujo gostoljubnostjo; horal zna hvaliti in živeti takó, kakor nihče drug ne; jadikovati zna tako, da srce poka človeku. Morda bi kedo menil, da je tega kriva ubožnost, a ni rés to. Prav tako se vêde tudi vsak imovit gorjanec. Ta njih navada izvira iz tega, ker poznajo svet, ljudi, in ker so varčni.

Horal pozná uboštvo, potrebe ne pozná. Ker zna sam sebi pomagati, tem bolje skrbí za družino, kadar je domá. Kar horali domá delajo, delajo vsi skupaj: skupaj nosevajo sukno v valjavnico, — skupaj platno prenašajo na belišče, — skupaj hodevajo ovce kupavat — in blagó, predivo in volno, — skupaj hodijo v lesove, — skupaj hodevajo po vino in po železo v Ogersko, a iz Ogerske v Sleško in Prusko, — skupaj o trgatvi zahajejo v vinograde, o košnji na senožeti — in o žetvi na polja. Ko se po leti zbere družina, ki se pripravlja kam ali na košnjo, ali na žetvo, dogovoré se medsobno — in urno, brezi vsakoršnega prepira določijo, kateri izmed njih bode družbi starejšina. Starejšina skrbí, da nihče ne prodaje zijál, — da nihče ne pospava, — da nihče novcev ne trosi, — da se nihče ne opije ali da ne zamuja nujnega dela, ki mu je odločeno. Vsak delavec ima svoj kruh, svoj sir in svoje maslo na poti. Če popotujó po gorah o vetru in grdem vremenu, v slehrni krčmi in gostilnici se malo pomudé, zató da se krepčajo. Ali nihče se ne opije, kajti vsak pot le jeden izmed vse družine plača četrtko ali pol-četrtke vódke, s katero si vsakedo samo omoči usta, použije kosec kruha, ter ojačeni idó dalje.

Jako zanimljive so družbe koscev s kosami, ki jih imajo na ramenih sè slamo ovite, ko se spuščajo z gor na Podgorje in Visli na pobrežje — in ko se razhajejo za Vislo, v Krakovsko, v Sandomersko in Lubelsko. Vsaka gruča se pomiče po drugi cesti, v drugo vas in k drugemu gospodarju. Kobzari (diplarji) in skočki (plesalci) idó spredaj, za njimi pa se valí črna gneča „bandohov“. Le-ti sami sebi rekajo „kosbiarzi“ (kosci), a po ravninah jih imenujó bandohe. Po vsi Krakovski, Sandomerski, a tudi po Mazovski gospodarji najemljejo horalskih koscev in bandohov o košnji in žetvi.

Kamor pridejo, v vsako selo, k vsakemu gospodarju pripojó in pripleśó, ljud znajo kratkočasiti in razgrevati, s petjem in plesom razveseljevati takó, da jih nihče negostoljubo ne sprejme.

Vsaki „bandi“ načeluje starejša ženska, rekajo jej „bandoška“ Le-ta pozná vse vasí in gospodarje od Babje gore tijà do Krakova in Sandomera, in do Lublina, pred Vislo in za Vislo, prav do Varšave in Toruna, kajti bandoška se z brodniki vred vozi po plavih in ladijah, s kôsci vred zahaje na košnjo, z bandohami na žetvo, a z dekliči na trgatvo v Ogersko. Taka bandoška ogleda vès svét — od Visle do Dunava; a ker uboštvo in popotništvo učí in bistri razum, zató ima takova baba hujši jezik, nego deset možkih, in več razuma, nego sto mladeničev. Bandoška zna, kakove so tù ali tù gospodinje ali kakovi so dekliči, kakove so hiše, kakovi gospodarji, koliko je na ti ali ti loki treba koscev; bandoška dobro zna, kdé popreje kosé loke in kdé popreje dozoreva strn. Bandoška zna, po čím je kdé lekát platna, kako ljudjé plačujó delo, kako je treba o ti ali o ti priliki delo razdeliti. Njé razum, njé ukazi „bande“ vodijo po krajini, v jeseni pa oživljene, bogate z novci vodi domú bandoška.

Kar Bog domá dá — in natora, to žena sè svojimi otroki vred pospravi, za blago (črede) in za volno skrbí juhas, hiša pa stojí tam in tako, kder in kakor je stala.

Bandoška pozná zdravila in rastlinje, bandoška je zdravnica. Če kaj razžalosti koga, bandoška ga poteši; da bi se krivica godila komu, Bog varuj tega! V nje varstvu so mladeniči, ki prvič idó na košnjo, in dekliči, ki prvič idó na žetvo. Bandoška uganjeva in vedežuje ljudem po hišah in krčmah, prorokuje lepo in grdo vreme, slaba in dobra leta; bandoška pripoveda svete „legende“ in modre dogodke. Bandoška sama ne dela, zategadélj pa tím bolje napreduje delo, ki ga vodi.

„Mnogokrat“, — piše Vinc. Pol sam, „čudil sem se temu posebnemu ljudstvu, ki pozná človeško srce in človeške značaje, zvlasti tudi običaje, takó, da mu tisoč in tisoč milj daleč nič ni tuje ali neznano. Često ti taka bandoška razum in znanstvo obogati lehko mnogo bolje, nego mnogo knjig, ki jih prečitaš, če prav jih pisatelji niso slabo spisali.“

Bandoškina sodba je zahteva vse družbe, zató — kadar bandoška ukaže, da morajo kaznovati koga, ne čakajo, temveč takoj zvršé njé ukaz.

Horali s Tater in od Babje gore hodevajo v Živec in v Suho, a od Kostrenka in Lucka v Sleško in Moravsko, v Ogersko in v Halič. Horali od Novega Sąča in od Mušine vozaré v Ogersko in v Halič, ali po ravninah ne zahajejo za Dunajec na iztok, temveč vozarijo le v najbližja mestca v Podgorji. Na poti morata živeti človek in konj, a spomladi konj daje ta dobiček, da ni treba najemati, kadar orjó in vlačijo.

Od Mušine prihajejo družbe dekličev, ki iz Ogerske donašajo prvega sadja. Svojo beretijo začenjajo z ogerskimi črešnjami, z marelicami in z breskvami, a končavajo jo z grozdjem.

Dekleta, združena v velike korušlje, imajo brente, polne sadja, in pohajajo mnogo milj daleč krajino, baš Krakov in Bohenj.

Ta dekleta se po dnevi razhajejo po vaseh, po mesticih in po gradičih, a na večer se vračajo k svojim vozovom in vozičkom po drugo, sveže sadje. Spraznjene vozičke pošiljajo v Ogersko in dobivajo drugo sadje.

Sadske družbe vežó drugače razmere, nego bandoške. Sicer pa je tudi vse družabno. Vse beretije dobiček je deklišk.

Služnici, ki so vozniki, ne smejo sadja ne kazati, niti prodajati.

Na noč se vsa dekleta vračajo v tabor in skupaj prenočujó, a tabor se vsak dan pomakne dalje, ali vselej na drugo stran. Vsak deklič se zjutraj počeše in obleče še pred solnčnim vzhodom, sadja naloži v brento, po dnevi ga mora prodati, na večer pa se vrne v tabor, kjer pokaže in odšteje novce, ki je pritržil jih.

„Mnogokrat“, — piše V. Pol, „vprašal sem: Zakaj tajite, da imate voz sè sadjem? — Zakaj nečete pokazati sadja na vozičku?“ —

„Da“, — odgovorila je deva, „to so nas naučili drugi, zató, ker bi se ljudem ne smilile, ako bi znali, da imamo voz in mnogo sadja. A to je tudi: če človek vidi, da je kake reči malo, močno hrepení po nji in jako jo cení, česar pa je obilo, do tega mu ni mnogo Mnogokrat, če pridem v hišo, v gradič, milujó me ljudjé, ker sem mlada pa sama, da težko nosim, da je užé večer, in da sem še malo prodala. Usmilijo se me zatorej, kupijo vse sadje, a še tešé me in nadaré.“

Pisma o Bosni in Hercegovini.

Spisal J. Navratil.

I. pismo.

Dragi prijatelj! Prosiš me, naj ti na kratko popišem Bosno in Hercegovino. Iz srca rad; samo dovoli, da ne mahoma, nego iz posebnih uzrokov polagoma v pismih ali listih. Popisoval ti bodem tedaj, (vendar ne prenakratko, da ne bode prepusto), najpotrebnejše in najimenitnejše, navmes pa i druge zanimljive stvari, katerih sem se navzel od dobrih „izvirnikov“ — mrtvih (tiskanih) in živih.

Imel sem namreč priliko v Beču razgovarjati se o Bosni in Hercegovini tudi s takimi ljudmi, kateri so iz ónih krajev doma, in z drugimi južnimi Slovani, kateri so potovali ondod. — Tem prištevam tudi nekoliko vrlih slovenskih in hrvatskih junakov, ki so se ondi hrabro borili v poslednjih bojih (l. 1878) za slobodo ubogim zatiranim bratom po krvi. — Najbolj izmed vseh mi je pa ustrezal mladi bistri trgovec Sarajevski po imenu Jevto A. Despić (Nikolić), ki je bil tako moder, da ni hotel verjeti presladkim besedam turskim, ter unesel grdim rogoviležem za časa pête in novce v Beč.

Kedar se s kom znanimo, ne zvemo najprej tega, kar je bilo, nego po navadi najprej to, kar je, a nato s časom zvemo še le óno, kar je že minilo. — Tega reda se kanim držati tudi jaz. Napósled naj pride tedaj kratka zgodovina.

Bosanci ali *Bošnjaki* [1]) in *Hercegovci* so **srbske ali hrvatske národnosti**, *govoré* tedaj *srbski* ali *hrvatski*. — Lahko se pomeni ž njimi za silo vsak Slovenec; kajti naši ljudje hodijo kupčevat na Hrvatsko, v Slavonijo in celó v Srbijo do turske meje, a ne potrebujejo nikdar nikakega tolmača.

O tem sem se uveril večkrat tudi sam na sejmih Metliških, poslušaje, kako so se za vole itd. pogajali Beli Kranjci, Gorenci in Žumberčani. [2]) Vsak je govoril po svoje, pa so se razumeli vendar vselej do dobrega.

---

[1]) Tako si pravijo samí; zovímo jih tako i mi! „Bošnjak“ namesto „Bosnjak“, kakor srbohrv. „š njim“ nm. „s njim“. — Pis.

[2]) Ker si velé zdaj (po svojem „kotaru“ ali okraju, nekdanjem kranjskem gradu Žumberku, Sichelburg) tudi sami tako, a ne „Vlahi“, okanimo se i mi tega nelepega imena, s katerim je sramotil doslej na jugu brat brata druge vere. — Pis.

Vsi Bošnjaki in Hercegovci so po govorici „štokavci“, t. j. namesto „kaj“ pravijo „što“ ali „šta“, kakor naši sosedje Žumberčani, ki so nekdaj, — zdaj je tega že kakih 350 lét — pred tursko krvoločnostjo iz Bosne v naše kraje pobegnili ali „uskočili, a zato jim pravijo nekateri še dan današnji tudi „Uskoki“, (srbohrv. „Uskoci“). Najprej so se bili naselili v Senju (Zengg), pozneje so se pa morali seliti od morja prek Kolpe: proti Karlovcu in dalje proti slovenski meji, a sosebno v Žumberski okraj („kotar Žumberački“) tik kranjske deželе, — zadnjič l. 1617.

Kakor ti naši Žumberčani, — isto tako izgovarjajo in pišejo z drugimi Srbi in Hrvati vred tudi Bošnjaki in Hercegovci na koncu zlogov in besed namesto našega pismenega *l* po navadi *o*: n. pr. „žao“ (namesto: žal), „nosi*o*ci“ (nm.: nosi*l*ci, nosci); „misli*o*“, „kaza*o*“, „umro“ (nm.: misli*l*, kaza*l*, umr*l*) itd.

Ali to se ne vrši vedno tako lepo okroglo. — Z nepravilnostimi te pa nečem trapiti; saj jih najdeš lahko v vsaki srbski ali hrvatski slovnici.

Posebnega spomina vredno je pa to, da izgovarjajo Srbi in Hrvatje staroslovenski ѣ, to je naš *é* [1]) ali Gajev *ě* na troje; a po tem se deli srbohrvatski jezik „na troje“ (narečje): „iztočno“ ali vzhodno, 2) južno, 3) „zapadno“ ali zahodno.

(Iztočno)	(južno)	(zapadno)	
vera [1])	vjera	vìra	(slovenski: véra)
belo [1])	bielo (ali bijelo [2])	bílo	(slovenski: bélo)

Bošnjaki in Hercegovci izgovarjajo po različnih krajih „vjera“ in vira (ne „vera“); b*i*elo (ali „b*i*jelo“) in b*i*lo (ne „belo“); vendar Hercegovci največ: „v*j*era“, „b*ie*lo“ (ali „b*ij*elo“). To hercegovsko ali „*južno*“ narečje rabi zdaj po slovečega Vuka vzgledu večini Srbohrvatov za „književni jezik“. Mnogi Srbi v Srbiji in v poprejšnji srbski vojvodini pišejo še raje po svoje t. j. „iztočno“: v*e*ra, b*e*lo itd.

Zato ni čuda, da čitamo po knjigah, časnikih in zemljevidih jugoslovanskih (pa i po drugih) tako različno pisana bosánskih in hercegovskih krajev imena; n. pr.:

Pr*e*dor, Pr*ie*dor (ali Pr*ij*edor [4]) in Pr*i*dor, (slovenski bi se reklo: Pr*é*dor); Sut*e*ska, Sut*j*eska in Sut*i*ska [5]); Slovenec bi rekel Sot*é*ska [6]), ki jo imamo tudi na Kranjskem. Po teh primerih si bodeš znal poslej sam razkladati take razlike.

---

[1]) Miklošič rabi zdaj za znanstvene stvari *ê* (= ѣ). Pis.

[2]) Tak *e* zvoni kakor naš *e* v besedi „berem“. — Pis.

[3]) Tako po Vukovem pravopisu. Hrvatski pisci rabijo namesto „*ije*“ raje samo „*ie*“. — Pis.

[4]) Nepravilno tudi „Prjedor“.

[5]) Popačeno tudi Sut*in*ska in celó „Su*din*ska“, po tujem nespretnem sluhu. Pis.

[6]) Iz stsl. „sѫ“ (сѫ) pa „teskъ“, angustus (ozek); tedaj sotéska = Engpass. — Pis.

2. pismo.

Nekaj posebnega sem ti pozabil povedati zadnjič o srbsko-hrvatskem **jeziku**.

Čudno, a resnično je, da se ravna jugoslovanska *govorica* ali *jezik* tudi po véri; kajti glasnik *i* (namesto staroslovanskega ѣ, našega *é*, ali Gajevega *ě*) rabi sosebno katoličanom. (To potrjuje tudi Vuk Štefanović Karadžić v svojem „Kovčežiću“ na str. 23.)

O véri in verskih razmerah pozneje več. Gredoč naj vzamem v misel samo toliko, da bosánski in hercegovski Slovani niso vsi ene vére, nego nekateri kristjanske (in to: katoliške ali pa „pravoslavne“, kakeršne so tudi Rusi in Srbi, ki jim pravimo staroverci), nekateri pa turske t. j. „muhamedovske“ ali „muhamedanske“ vere. [1]) Poturčilo se je s časom pod turskim jarmom premnogo slovanskih kristjanov; kajti — „sila kola lomi“.

Takim poturčencem pravijo drugi zaničljivo „poturice“.

Ti slovanski poturčenci se štejejo za prave Turke, a ne znajo brez malega čisto nič turski, razen pojedinih beséd pa izopačenih pozdravov turskih. — Razgovarjajo se tedaj tudi med sabo zmérom srbsko-hrvatski, samo da trpajo radi premnogo turskih besed v svojo govorico.

Znamenitno je, da se v Bosni samo oni (poturčenci) štejejo tudi za prave „Bošnjake“, a kristjanskim Bošnjakom pravijo zaničljivo „Vlahi“, (kakor katoličani „pravoslavnim“ bratom).

Veliko čudo je pa, da se je med kristjanskimi Bošnjaki in Hercegovci, ki so ječali 400 let pod turskim jarmom, ohranilo do denašnjega dne toliko prelepih národnih pesmi. L. 1867 je prišel na svet v Belem gradu obilen zvezek „junaških“, ki jih je nabral B o g o l j u b P e t r a n o v i ć. — Prva je hercegovska in se začenja tako:

„Ali grmi, al' se zemlja trese?
Al' udara more o bregove?“ — itd.

Zadnja je bosánska:

„Vino pije visoki Stevane,
S njim ga pije care Bajazite“ itd.

Toliko samo za pokušnjo.

Gledé govorice naj pritaknem tù tudi nekoliko o *pozdravljanju*.

„Pomozi Bog!“ — tako pozdravi po starem kristjan kristjana, kedar se srečata.

---

[1]) Vuk piše „*mu*hamedovci“; drugi tudi „*mu*hamedanci“ (*mo*hamedanci ali *ma*homedanci), kakor „lutranci“ nm. „lutrovci“ itd. Izberi si, kar hočeš. ‚*Mu*hamed‘ je bil . . . muhast (muhav), — naj bodo tedaj „*mu*hamedovci“ ali „*mu*hamedanci“! Pis.

Odzdravlja se: „Bog ti pomagao!“ — Vendar se pozdravljajo kristjanski Slovani po mestih tudi že po novem: „Dobro jutro!“ — „dobar dan!“ — „dobar veče“ (večer)!

Ali preprosti ljudje pravijo še po starem: „pomozi Bog!“ namesto „dobar dan!“ — Ta pozdrav rabi tedaj samo „izobraženim“ ali gospodskim meščanom. —

Poturčenci se pozdravljajo po turski s pokvarjeno turščino, in to zjutraj: „Saba hajrosum!“ (prav: „Sabah hair olsún“ t. j. po vrsti: „jutro dobro bódi!“ ali po naše: „dobro jutro!“) — Odzdrav: „Alah razosum!“ (prav: „Alah razi olsún“, „Bog milostljiv bodi“ ali: Bog bódi milostljiv!)

Zvečer: „Akšam hajrosum!“ (prav: „Ahšam hair olsún“, večer bódi dober = dober večer!). — Odzdrav zopet: „Alah razosum!“ —

Kakor si nazávajo nekateri južni Slovani o vsaki dobi „zdravo!“ — tako tudi slovanski poturčenci: „meraba!“ (prav: „marhaban“, ki pa pomenja po pravem „prostor“, kakor bi si želeli dosti . . . prostora!) — —

Kedar pride kakšen poturčenec v kavano, v kateri pijo črno kavo, in pušijo skupaj prijatelji Turki in kristjani, pozdravi najprej Turke po turski, a nato kristjane slovanski. — Tako saj v Sarajevu.

Bosánski Turki se pozdravljajo tudi s popačenimi besedami: „Selam“, ali „Salam alekim!“ (prav: „Salam alejkum“ = mir vam bodi!). — Bosanski poturčenci pravijo nespretno: „Selam alećim“, ali „salam alećum“, ali pa „selamaleć!“ — Odzdravljajo: „Alećimu selam!“ (namesto: „alejkum salam“ = tudi vam bodi mir. [1])

Z besedo „selam“ ne sme pozdravljati nikdo nego samo Turčin Turčine. — Ne daj Bog, da se je predrznil tako pozdraviti kakega Turčina kristjan za turske vlade. — Strašno bi ga bili Turki okresali ali vsaj osramotili. Nekdaj bi pa bili takega predrzneža celó ubili, da se ni hotel mahom poturčiti.

Turki se nosijo po . . . turski. Anti si že videl kakega Turka, hlačarja — če ne živega, pa vsaj njegovo podobo. Po turskem kroju je i sedanja bosansko-hercegovska **národna nošnja**; turska so jim do malega tudi oblačilska imena. Tuja šega — tuje ime. Tako se godi tudi pri drugih narodih. Ni se nam treba tedaj sramovati, da nimamo ni mi za vsako oblačilo domačega imena.

„Pokrivajo se“ (po glavi) Bošnjaki in Hercegovci zdaj največ s „fesom“ (rdečo kapo), nekateri, celó kristjani tudi z rdečim

---

[1]) „Salam“ ali „selam“ pomenja tedaj „mir“, a ne „božji ti pozdrav in blagoslov“, kakor so tolmačili l. 1839 menda nevodni poturčenci neimenovanemu piscu zanimljive knjižice: „Pogled u Bosnu“. (Spisal jo je Mat. Mažuranić, sedanjemu banu brat, preložil na češki jezik l. 1845 v Pragu V. D. Lambl). — Pis.

„sarukom“. [1]) — Druga oprava je jako podobna črnogorski, ki je bila popisana v lanskem „letopisu“ na str. 222 — 223; samo da se Bošnjaki ne pašejo tako, kakor Črnogorci — po gunju [2]), nego pod njim; a „gunj“ oblačijo tako, kakor „Srbi“ v Srbiji vrh vse druge oprave. Premožni Turki in kristjani nosijo tudi dolge, nabrane suknje „dolame“.

Pás bosansko-hercegovski je po navadi iz rdeče tkanine, a turski iz zelene ali pa pisane.

Tudi po zelenih (turskih) in rdečih obrobkih na opravi razločiš lahko Turka od kristjanskega Slovana; pa ne vselej.

Namesto črnogorskih, suknenih „gać“ (hlač) nosijo nekateri Bosanci in Hercegovci „čakšire“ t. j. dolge, a samo do kolena široke, pod kolenom pa ozke in zapete suknene hlače.

Razen takih hlač rabijo Bošnjakom in Hercegovcem tudi „pelèngaće“ t. j. žumberske ali čičke ozke suknene hlače, ki pa segajo samo do pregibi (pod kolenom), kakor sedanje črnogorske ohlapne ‚gaće‘. Od gležnja ali členka do kolen so noge ovite z dokolenkami („dòkoljenice, Kamaschen“); do gležnja pa molé „čarape“ (kratke volnene nogovice) iz „opankov“ ali druge obuče.

Turki nosijo čakšire in „šalvare“ (Pluderhosen), suknene, strašno široke in dolge hlače, ki so pod kolenom podvezane, pa mahajo vendar malo da ne do tal, — na videz kakor široka, obilno nabrana vreča.

Če so take hlače platnene (prtene) ali pa svilene, pravijo jim „dimije“ ali „dimlije“. (V Sarajevu jih nosijo same Turkinje).

Na prvi pogled ne zapaziš med nošnjo različnih prebivalcev nikakega razločka; še le s časom izpregledaš in vidiš, da nosijo sami Turki (s poturčenci vred) opravo iz jako svetle tkanine, posebno iz rdeče, pa tudi mòdre, zelene in žolte, in da sta jim „gunj“ in „fermen“ (tako pravijo Turki „jeleku“ ali „dječèrmi“ [3]) posebno olepšana t. j. sè zlatom prešita ali sè zlatimi motozi in vrvcami („gajtanom“ in „zeom“) prepletena.

Uboga tlačena „raja“ pa nosi poleg bele samo črno, temnomòdro in zagorelo-rjavo opravo; rdeče itd. do zdaj ni smela nositi, če odštejemo „ves“ ali „fes“, „saruk“ in pás ali „pojas“ z „rdečimi obrobki“ vred. — Tudi židom ni dovoljeno opravljati se, ka-

---

[1]) „Saruk“, Turki mu pravijo „čalma“ (Turban); podoben je „otiraču“ ali „tkanici“ t. j. tkanemu pasu, ki si ga ovijajo Turki, pa tudi nekateri kristjani, okoli glave vrh „fesa“, ki pokriva Turčinu obrito glavo. — Pis.

[2]) Ta (črnogorski) „gunj“ je podoben tesni béli suknji do kolena ali belokranjskemu ženskemu „zabuncu“ z rokavi, in se ne zapenja; bosanski „gunj“ je pa mnogo krači in iz črnega ali zagorelo-modrega sukna. O „zabuncih“ pozneje še nekoliko več. Pis.

[3]) Okoli Sarajeva pravijo brezrokavniku ‚jeleku‘ samo „dječèrma“ (ђечѐрма) = ječèrma. Prim. Vuk. „rječn.“ 252, 149 in 254. — Pis.

kor koli. Mnogi Turki hodijo pa povse rdeče oblečeni, tako da so vsi rdeči — kakor raki — od glave do nóg.

Vendar ni nošnja povsod jednaka, niti turska niti kristjanska. Onstran turske ali bosanske Gradiške n. pr. okoli „Banjeluke“ [1]) nahajaš pri turskih Bošnjakih največ žoltih (kratkih) „gunjev“, po letu največ bélih (platnenih) „gać“ turskega kroja. — Ondod in dalje proti Jajcu nosijo Bošnjaki „zarad lepšega“ celó po letu tudi bele kožuhe iz ovčje kože, in tò po letu napak (narobe), da se vidi kosmata stran, — po zimi pa nàprav (na lice).

Béle so, kakor ti kaže imé — tudi hrcegovske „beljáče“, suknje z rokavi, jednake črnogorskemu „gunju“. [2])

Meščani Sarajevski (tudi kristjani) nosijo po zimi dolg kožuh („ćurak“), zgoraj suknen, zdolaj z lesičjo, polhovo ali krtovo kožo podstavljen; — po letu pa „džube“, t. j. dolgo suknjo s kožuhovino obšito, a ne podstavljeno.

Namesto preprostih kmetskih opankov obuvajo bosansko-hercegovski meščani tudi črevlje („crevlje“, „mestve“, „kondure“) in škornje ali škornjice iz črnega usnja, nekake krevse („papuče“, Pantoffel) in čudne cokle („nanule“), z lesenimi visokimi podpetnicami in podprstnicami na štiri ogle podkovane, nekod z jermenjem za privezovanje, nekod pa brez jermenja, z usnjem iz céla od zgoraj na lesene podplate pribitim.

Kristjani po mestih hodijo tudi v „filalah“ t. j. brezpetnih črevljih čolničku podobnih. Turki si obuvajo vrh rdečih škornjic ali „čizem“ žolte, brezpetne postole („tomake“), katere pa izuvajo, predno vnidejo v kako „džamijo“ (tursko cérkev), ter jih puščajo pred vrati. Od obuče do kolena imajo Turki in kristjani dokolenke, bogati Turki zelene, sè srebrnimi zaponami („kopčami“) zapéte; samo „čakširam“ ni treba dokolenk.

Malo da ti nisem pozabil povedati o posebni „bosanski obuči brez šiva“.

Po letu hodijo namreč siromaki Bošnjaki posebno po kmetih največ . . . bosi. Celó nekateri župan, (ki mu pravijo ondod po navadi „knez“ namesto „seoski knez“), hodi bós, — ne samo na polje in v hosto, nego tudi v svoj urad („konak“) in celó v . . . cérkev. To ni ondod nikaka sramota. Po pravici bi se tedaj smeli imenovati, „*Bos*aki“. Vendar se ne upam trditi, da je postalo njihovo ime iz njihove „bosote“. [3])

Nošnja kraj srbske meje je podobna srbski, kraj dalmatinske pa dalmatinski. — Težko je nevajenemu očesu v kakem mestu

---

[1]) Po naše prav za prav „Banjalóka“ t. j. „Banja lóka“; zato sklanjajo nekateri še obe besedi. — Po Vuku tudi „Bajna luka“. — Pis.

[2]) Velik razloček je tedaj med črnogorskim pa med belokranjskim „gunjem“. — Pis.

[3]) Prim. Šafař. „Slovanské starožit“. str. 652. — Pis.

na dalmatinski meji tujega Bosanca razločiti od Dalmatinca; samo popotna ‚prtljaga‘ ti pomaga, da razpoznaš, kateri je tujec.[1])

Po torbi ali „torbaku“ pa lahko razločiš tudi popotnega katoličana od pravoslavnega — kakor „Belega Kranjca“ od Žumberčana. Katoličani nosijo z našimi „Belimi Kranjci“ vred rdeče pisane torbe ali olepšane s takimi resami, — „pravoslavni“ pa kakor Žumberčani zagorelo-pisane (z modrimi ali črnimi resami).

V Travniku (sredi Bosne) nosijo pravi Turki dolge „kaftane“, poturčenci strašno velike „čalme“, na glavi na pol obriti, a Turkinje vso zeleno, dolgo opravo.

Kedar je bil mir, niso smeli v zadnji dobi oborožani hoditi niti pravi Turki, niti poturčenci, niti kristjani, cincarji, judje in cigani. Poprej je bilo Turkom in poturčencem dovoljeno orožje nositi tudi o mirnih časih, kristjanom in drugim pa ne, razen, če so kam potovali. —

Pri popotnem Bosancu ali Hercegovcu vidiš po dve „mali puški“ [2]) z velikim „nožem“ in nabijačem (Ladstock) vred za pasom.

Odhajaje na vojsko ali v boj zatákne si pa nekateri tudi po 3—4 male puške za pas, pripaše si tursko sabljo, ter si zadene na ramo še „dolgo puško“. — Najhujši razkačenci se obložé včasih . . . s celo orožnico. — Tako so poročali novičarji res že iz prvih strašnih bojev sedanje dobe s turskimi rogovileži.

O mirnih časih si deva vsak Bošnjak, kateri nosi po dva pasa, za spodnji usnjéni pas („silaj“, „silav“ ali „bensila“ [3]) sam nabijač, „male nožiče“, dolgi „čibuk“, „kresivo“ in še nekoliko take ropotije, — nekateri celó kleščice („mašice“) za ogenj. Ali povsod se ne pašejo z dvema pasoma, nego nekod samo z enim, bodi si tkanim ali pa usnjenim, ozkim ali pa širokim.

Bogati kristjanski trgovci in drugi izobraženi meščani se nosijo že tudi „evropski“ kakor naša gospôda — ali namesto klobuka . . . „fes“ z modro „kito“ (Quaste). — Nakaterim prostakom maha pa res še dandenes prava slovenska kita („pletenica“) po hrbtu. Videl sem jo za mladih nog tudi pri starih Hrvatih, sosedih naših.

Kristjanke (žene in dekliči) nosijo na glavi nekatere pisane robce, nekatere pa „kalkan“, rdečo kapico, pri premožnih zlato prešito in pripeto s krasnim „podbradnikom“ t. j. trakom z nanizanimi svetlimi novci. Sarajevkam pa visé po „kalkanu“ okolivrč t. j. okrog in okrog črni „konci“ (črne niti).

Po hrbtu jim maha po ena ali pa po dve kite („pletenice“), — okoli Sarajeva samim dekličem po dve —, a žene si jih ovijajo

---

[1]) Glej pri Vuku pod besedo „torbak“ (744). Pis.

[2]) „Mala puška“ pravijo zdaj Sarajevčani in okoličani največ „pištolam na kamen“; a „samokres“, „pištolam na kapico“. Pred temi so bile óne „samokresi“. Črnogorcem je pa „samokres“ = „trud iz drveta“ (kresilna goba). Gl. Vuk. „riječn.“ 663.

[3]) Tako mu pravijo po različnih krajih [turski], in spravljajo va-nj tudi robec in duhan. Nekateri si paše „silaj“ vrh navadnega pasa. Pis.

okrog glave. Ta šega se tedaj nekoliko razlikuje od žumberske ženske nošnje. [1])

Žumberčanke si po dolgi, širokorokavi in beli (po prsih s „krpami" vezeni) „košulji" pašejo pas z „rizo", pisano „tkanico" in tehtno pisano „opregačo" (zástor, Schürze, Vortuch), — Bosanke okoli Sarajeva se pa pašejo po jednaki „košulji" samo z „oprežino" t. j. opregačo, dalje proti Hercegovini tudi s „tkanico", ki je nekod rdeča, in jej pravijo turski „pafta". Po vrhu nosijo Žumberčanke „kožun" (sic), „haljino" in „dolamo", omenjene Bosanke pa svojo „džoko", ki je podobna belokranjskemu ženskemu „zabuncu" brez rokavov. V Krajini mu pravijo „zubun', ali „zobun", v Žumberku pa „zobunac".

Nekoliko več o tem oblačilu se nahaja tudi v Vukovem „rječniku" na str. 214 pod besedo „zubun"; čitaj pa primerjaj srbske „zubune" belokranjskim „zabuncem" — možkim in ženskim, z rokavi in brez rokavov. Pri Žumberčanih nosijo „zobunce", in to samo možki.

Po nekaterih krajih si oblačijo Bosanke „život" v izrezan „jelek" ali „dječèrmo" in kratek ženski „gunj" [2]) z rokavi al brez rokavov, iz pisane svile ali pa iz volnéne tkanine. Starje gospe oblačijo po njem še nekak kožuh („ćurak", Pelisse), ki se života oprijema, da se jim vidi lepa rast. —

Kmetíce nosijo sem ter tje vrh „kušulje" tudi kratko krilo, iz debelega sukna narejeno, ki se mu veli srbohrvatski „suknja". [3])

Turkinje se doma jako lepo opravljajo in lišpajo; njih nošnja za šetanje, v kakoršni hodijo po mestu ali pod milim nebom, ni pa nič kaj lepa. Nespretni vreči podobna je njihova svetlo pisana „feredža" (površnica, površna oprava ali obleka.) Obraz si pa zakrivajo t. j. zavijajo Turkinje z belo tančico („jašmak", Gesichtsschleier) tako, da ne vidiš drugega nego oči in morda kosček nosa.

Vendar si v Bosni pokrivajo obraz samo vdane (omožene) Turkinje, in to z jako tanko, prezračno tkanino; nevdane pa hodijo golega obličja z „jašmakom" po plečih jim visečim; samo če jim zija kak tujec predrzno v obraz, pokrijó se vse srdite z „jašmakom". Pisano pogleda razžaljena devica takega predrzneža; nenekatera ‚nevesta' je tako huda, da mu . . . pljune celó v obraz, ali ga pa ovadi „domačinu" (hišnemu očetu).

V Hercegovini onstran Ivan-planine (če greš tje iz Sa-

---

[1]) Žumberske „djevojke" (dekleta) nosijo rdeče kape in po eno dolgo kito („splitnjak" z „upletkom") zadaj, — žene pa nekako ohlapno belo pečo („premetačo") in po dve kite spredaj („splitnjaci" jim pravijo); ena jim visi na levo, ena pa na desno po prsih izpod „premetače". — Pis.

[2]) Glej pri Vuku na str. 107.

[3]) Srbohrvatska (ženska) ‚suknja' se strinja tedaj po pomenu do zobca s češko „sukně", a ne z našo (možko) „suknjo".

rajeva), hodijo pa tudi vse turske ženske — celó na polje — razkritega obraza.

Turkinje se rade lepotičijo, tudi nohte si mažejo z nekakim . . . „rumenilom“ ; [1]) zato izpoznaš lehko Turkinjo izmed drugih žensk, če ne drugače . . . po rdečih nohtih.

Kako se Turčin lahko spozna (vsaj večidel), bodi mu obrita glava s „čalmo“ in s fesom, ali pa samo s „fesom“ pokrita, kakor, po navadi kristjanu neobrita, — to si posnel menda iz poprejšnjega popisa. Poslej bode treba nemara očém drugih razločkov iskati; kajti pod našo vlado se utegne predrugačiti skoraj, ne samo kristjanska, nego i turska noša. [2])

Ker vem, da rad čitaš o narodnih nošah ali nošnjah, in da posebno hrepeniš po izvirnih imenih različni opravi, a jaz sem imel priliko zvedeti jih; zato se nisem mogel utrpoti, da ti ne bi bil narodne nošnje popisal tako na drobno. Mislim, da sem ti ugodil. Krčiti se mi bode tedaj pri popisu drugih stvari, katere so popisane na dolgo in široko po knjigah in časnikih, — po tujih (na žalost!) s popačenimi imeni bosansko-hercegovskih krajev itd. — Po nevednosti izpuščajo tujci po gostem sóseb [3]) „rogovilice“ in ‚rožičke‘ nad č, ć, š in ž povse, ali jim pa natikajo ta znamenja po nepotrebnem n. pr. Glasinać, Stolać, (namesto: Glasinac, Stolac); včasih se zamenjujeta š pa ž, včasih se piše celó s ali š za ć: Germes ali Germeš - namesto „Grmeć - planina“; „Ozrina-planina“ se zamenjava z „Ozren - planino“ itd. — Zato ti treba biti jako pazljivemu, da se ne opečeš. — Pri tej priči sem zagledal na nekem nemškem zemljevidu smešno popačeno ime „*F*reskovica“ — namesto: „*T*reskavica“ (planina). [4])

3. pismo.

Ker se šteje Bosna-Hercegovina z nekdanjim Novopazarskim okrožjem („sandžakom“ „pašalikom“ ali Rašijo) vred zdaj že za

[1]) Drugim južnim Slovanom je ‚rumeno‘ to, kar nam ‚rdeče‘; zato se Hrvatice in Srbkinje veselé ‚rumenega lica‘ (obraza); zato velijo tudi pri nas . . . rdečemu volu po starem ‚romen‘ (= rumen, tudi staroslovenski ‚rdeč‘). Mnogim sedanjim Slovencem rabi ta beseda zdaj za „žolt“ ali „želt“.

[2]) Neki novičar je poročal samo šest dni po uplenjenem glavnem mestu bosánskem, da so hodili ondaj Turki pokriti tako, kakor kristjani, in da je njemu samo obrita glava ovajala Turčina. — Pis.

[3]) „Sóseb“ („suseb“) za „sosebno“ živi še med Belimi Kranjci. — Pis.

[4]) Kako lepo ti kaže pravo ime „Grmeć - planina“, t. j. grméča, — tako tudi „*T*reskavica“, zakaj se pravi takó tej in óni; kako bi pa slutil človek kaj takega po navedenih popačenih imenih: „Germes“ . . . pa „*F*reskovica“ ! ! ! — Dosta takih popačenih imen se je vteplo celó v slovanske knjige. Jaz ti podajem po najboljih virih prava, izvirna (srbohrv.) imena; nalašč jih nisem hotel sloveniti; samo sem pa tam ti pokazujem slovensko obliko. — Pis.

eno deželo, naj ti povem takó tudi njene nóve **meje** in koliko jej bode poslej **površje** ali **prostor**, — če obvelja namreč „Berlinska pogodba“ l. 1878.

Proti vzhodu se meji sè Serbijo, od katere jo loči stara mokra meja t. j. posebno reka Drina pa Ibar, nekoliko tudi suha meja (gore in sloveče Kosovopolje.)

Na zahodni strani jej mejači Dalmacija v Hrvatsko, z reko Uno in z jadranskim morjem vred; — proti severju Slavonija in Hrvatska, (od óne jo loči Sava, od té pa Una, Glina in suha meja), na jugu Črna gora, Albanija in stara Srbija ali Macedonija.

Ker ni dala turska vlada nikdar meriti Bosne-Hercegovine, zato se ne da za trdno povedati, koliko je njeno površje, nego samo „na priliko“ sodijo, da bi vsa Bosna-Hercegovina, (če se tudi odšteje površje ali površina onega kosa hercegovskega, ki je po Berlinski pogodbi prisojen Črni gori), utegnila bi zdaj vendar obsegati še kakih 1100 □ milj, in da bóde tedaj še malo večja nego je česko kraljestvo s kranjsko deželo vred; kajti óno obsega (po Heuflerju 903, ta pa 173 □ milj, tedaj skupaj 1076 □ milj. Nisem zahman rekel: po Heuflerju, kajti — čudno in prečudno! — v štirih knjigah (tudi šolskih) čitam v vsaki drugo mero temu površju.

Goram, po katerih se po navadi razprostirajo ‚šume‘ t. j. gozdi ali hoste, pravijo naši južni bratje „**planine**“;[1]) „**gorskim ravnicam**“ t. j. na visokem ležečim planjavam pa „**polja**“. Prav za prav velé oni vsaki ravnici, pa i prosti neravni površini, razen Posavine, brez razločka „polje“. Tako uči vsaj neki „rodoljub samovidec“, ki je obhodil Bosno in Hercegovino ter popisal premnoge bosanske in hercegovske gore, vode in pote. (Glej v „Glasniku srpskog učenog društva“ 1866, XX, 321).

Ali tujci jemljo zdaj v zemljepisnih knjigah besedo „polje“ največ za pomen: ‚gorska ravnica‘.[2])

Čitaje o „planinah“ in „poljih“ po Bosni in Hercegovini ne smeš tedaj misliti samo na naše domače planine, niti samo na naše domače polje.

Vsa Bosna s Hercegovino vred je prepletena z gorami, ki spadajo k „Dinarskim planinam“ (dinarische Alpen), tako imenovanim po planini D i n a r i (Dinara na dalmatinsko-bosanski meji blizu Kninja, nem. „Knin“, v Dalmaciji), ter delajo razvodje (Wasserscheide) med ónimi vodami (pritoki), ki se izlivajo v Savo, in med ónimi, ki se iztakajo v jadransko morje. Najvišje izmed teh

---

[1]) Po Vukovem „rječniku“ je „planina“ = „Bergwald, saltus, mons silvosus“, (tedaj = waldiges Gebirge, bewaldeter Berg); ali zdaj štejejo domači in tuji zemljepisci te „planine“ za gore (Gebirge) *sploh*; Thömmel za „grösseres Gebirge, Kette.“ — Pis.

[2]) „Hochebene“ (Plateau). Po Rośkiewiczu je „polje“ prav za prav „Hochebene von geringer Ausdehnung“, sowie auch „Tiefebene“. — Pis.

gor („planin") so: Bitovnja, Zec, Vranica, Vlašić, Grmeć-planina, Prolog, Romanija- in Ivan-planina. Imenitne so tudi Ozrina-planina, [1]) Kraljeva gora, Javornik, Ozren in Raduša, Zec-planine podaljšek; v Hercegovini: Volujak, ‚Hum' (Holm) Vojnik, Treskavica pa „Durmitor" (Dormitor), izmed vseh najvišja „planina", prek katere pojde nova meja med Hercegovino pa med Črno goro. Hercegovci pravijo, da je Durmitor „nebeska soha" t. j. „da je tako visok, da nebo drži". Ali natanko ga menda ni izmerila do zdaj še živa duša nikdar; kajti po nekaterih meri 7500 stopinj, [2]) po nekaterih 2606 metrov ali 8250 stopinj, a po nekaterih „nad 8000 do 9000 stopinj."

Pa kdo bi se temu čudil, če pomislimo, kako se razlikuje celó po naših šolskih knjigah mera domačih kraljestev in dežel.

Bosanske gore so do malega zelene, ovenčane z lepimi gozdi; hercegovske pa največ kamenite, podobne našemu Krasu, tedaj gola, pusta kraševina. Zato so pa i Hercegovci — kakor jim pravijo — „kršni" t. j. trdni kakor skala. [3])

Sè snegom pokrite se nahajajo po vrhu sredi leta „planine": Jahorina ali Javorina (5 ur od Sarajeva), Treskavica, Zec, Vlašić in več drugih. —

Gorata Bosna-Hercegovina ima pa tudi dosta prostranih in rodovitnih ravnic, (posebno okoli Save, Une, Bosne, Ukrine, Usore) in velikih „polj". Taka „polja" so med mnogimi drugimi: „Banjalučko", Bilajsko ali Bjelajsko, Glamočko, Kupresko, „Glasinci" ali „Glusinsko polje", Sarajevsko in Nevesinjsko polje, (največe izmed vseh bosanskih in hercegovskih.)

„Ravnica Glasinci" ali „Glusinsko polje" [4]) je znamenitno zato, ker se strinja na tem travnatem, 3 ure dolgem in širokem polju velika cesta, ki drži iz Zvornika, z óno cesto, ki drži iz Višegrada v Sarajevo, pa tudi zato, ker je okoli tega „polja" raz-

---

[1]) Na njenem podnožju stoji Maglaj, a ne na Ozrenovem, kakor je po krivem tiskano celó na Rośkiewiczevem vélikem zemljevidu in po nekaterih nemških knjigah. — „Ozren-planina" je daleč v stran proti Sarajevu. — Pis.

[2]) Po A. Boué-ju 7—8000 Parižkih stopinj. — Pis.

[3]) „Krš" (srbohrv.) = skala, kamen; stsl.-srb. „kršiti" = lomiti. Iz iste korenike je tudi Kras (Karst), kraševina, kraševje. Primeri srbohrv. „loman" = ‚kršan' (kamenit): „lomna Crna gora." — Pis.

[4]) Tako po vasíci „Glusinac" na srbskem samovidčevem zemljevidu proti vzhodu od ‚Glasincev'. Drugi jim pravijo s Hilferdingom vred „polje Glasinac" (Hochebene Glasinac). Nenavadno je ime „Glasinačko polje', kakor je posrbil óno ime „Srb. letop." (1859. I. 129), nekdo tudi v omenjenem „Glasniku" na več mestih 20. in 21. zvezka [popravljeno v 22. zvez., str. 47. 48. in 52.]; „Glasinac" se pa zove tudi neki ‚han' (krčma) pri cesti iz Sarajeva proti Rogatici na levo od ‚polja'. — Pis.

tresenih kakih 20 vasí, v katerih živí morda 3000 pravosl. kristjanov. — Na rodovitnem in za živinorejo jako pripravnem ‚Kupreskem polju‘, ki je kakih devet ur dolgo, eno ali dve uri pa široko, stoji 22 vasi; med njimi poglavitni kraj Kupres. [1]) Mnogo vasi in kakih 6500 dùš različne vere je na Glamočkem polju, 7—8 ur dolgem, nad poldrugo uro širokem. V tem kraju redé dosta lepih konj; tudi obilo rimskih starin se nahaja ondod. Imenitno je tudi „Skopaljsko polje“ (Skoplje-Feld), — ali ne po svoji visoki legi, nego zato, ker se razprostira med gorami šest ur na dolgo, ker je sila rodovitno, in ker stanuje po njem kakih 8000 katoličanov; vendar vmes tudi mnogo pravoslavnih, po mestih tudi muhamedancev in ciganov. Spomina vredno je še „Bileće polje“ (Hochebene von Bilek) tik nove meje med Hercegovino pa med Črno goro. Trikrat je manje od poprejšnjega, ali prevažno zato, ker ima sredi pustega kraševja dobre vode na prebitek. — Rad bi ti naštel še nekoliko večih ‚polj‘, pa mi . . . prostor ne dopušča. Saj si rekel: „na kratko!“

4. pismo.

Bosna-Hercegovina je bogata z **vodami**: studenci, potoki in rekami, ki se pretakajo po njej kakor vodne žile. Na jugozahodni strani sega na dveh krajih do morja. Vendar pogreša Hercegovina sem pa tam studencev in potokov, izmed katerih nekateri po letu usihajo, kakor vaš Suhor. — Nekatere vode se pa izgubljajo posebno v Hercegovini v „ponikve“ (podzemeljske jame ali rupe [2]) in prihajajo na drugem mestu . . . daleč v stran prekrščene t. j. z drugim imenom zopet na dan. Morda bi jih smeli po naše krstiti poničnice (Schlundflüsse). Naj ti imenujem samo dve najimenitnejši izmed vseh:

1) Trebinjščica ali „Trebišnjica“,[3]) ki izvira nad Trebinjem iz „planine“ Bileće, teče mimo „Popovega polja“ pa ondi ponikne, ter prihaja v Dalmaciji zopet na dan pod novim imenom Ombla. Nekateri mislijo, da izhaja i Reka (Fiumera) iž nje.

2) „Lištica“ (ne Listica), ki napravlja tekoč (da ne rečem „gredoč“) jezero po imenu „Mostarsko blato“, in kakor bi bila gotovo jezero prerila, izteka se na drugi strani pod imenom „*Jasenica*“ (ne Jesenica); pozneje pa ponikne, teče poltretjo uro

---

[1]) Kupres, (po Vuku „Kuprez“), ne Kupreš; vendar poleg pravilnega priloga ‚Kupreski‘ tudi ‚Kupreški‘ (kakor pri nas „nebeški“ nm. ‚nebeski‘). — Pis.

[2]) Srbohrvatski se jim veli „ponori“. — Pis.

[3]) ‚Trebišnjica‘ ali ‚Trebišnica‘, (kakor piše Hilferding, ruski н, ne нь), izrekuje večina naroda. To mi je potrdil tudi g. Despić. Vendar izgovarjajo po Hilferd. besedah nekateri, in to pravilneje tudi „Trebinjšica“ (sic; nj = нь) ali pa „Trebinjštica“; to je pa = hrv. ‚Trebinjšćica‘, a sloven. ‚Trebinjščica‘ ne (‚Trebinčica‘). — Pis.

pod zemljo, in se prikaže zopet na svet blizu Bune (vás dve uri daleč od Mostara).

Ne spominaš li se nehotoma naše „Suhe kraj'ne"? — *Pivke* pa *Unca* ali Unče (Unzfluss)? — Anti veš, da teče *Pivka* skozi slovečo Postonjsko jamo, da se vije nato več ur daleč pod zemljo, in da izhaja pri Planini — vendar ne mahom pod novim imenom. [1]) „Unec" zopet na svetlo, da pozneje zopet ponikne in privre, pri Vrhniki... po imenu *Ljubljanica* vnovič na dan.

Prva **poglavitna** deželna reka, (ali ne v deželi, nego samo ob njenem severnem robu) je *Sava*, ki izvira na Kranjskem . . kdo bi si mislil.. izpod „Babjega zoba" (Mangart, na Gorenskem), in teče pod Korenom (Wurzen) dalje proti Ratečam. Pod Ratečami se „Podkorenski Savi" pridružuje „Bohinska Sava", in tako postaja iz teh „vodénih" dvojčkov vélika Sava ali reka Sava, ki se približa Ljubljani do Zaloga, potem pa hití mimo Brežic, Zagreba in Siska proti Slavoniji in Bosni, med katerima dere od Jasenovca — mimo Stare Gradiške in Broda do Rače, (kjer se začenja srbska meja).

Naposled se izliva ta imenitna reka, koja nas veže tako lepo z južnimi brati, pod Belim gradom v Donavo, ki jo zovejo drugi južni in severni Slovani še po staroslovenski „Dunav" ali „Dunaj". [2])

Sava je vsi deželi jedina reka, po kateri se vozijo ljudje in blagó tudi na „ladijah parnicah", kakor se jim pravi po novem, in to po zakonu. [3])

V Savo tečejo te bosánske vode (pritoki): Una, Vrbas, Ukrnja (ali Ukrina), Bosna in Drina.

1) *Una* izvira iz planine Čemernice v Liki na Hrvatskem, teče mimo Bišća [4]) in „Krupe" na severni strani med Bosno pa Hrvatsko od Novega (Novi) do Jasenovca in se iztaka ondi v Savo. — Pri Novem selu (Kulen-Vakuf) Bišću, Krupi, Otoku in Kostanjici most. — Na več mestih se pa prevažajo na brodih („prevozih"). Tako tudi drugod, ker je premalo mostov. —

Od Novega dalje nosi Una ladije.

---

[1]) Dr. A. Schmidl 1854; 153. — Pis.

[2]) Zato slovenski „*na* Dunaju (po pravem „an der Donau" = in Wien) *v* Beču, a ne „*v* Dunaju, tedaj tudi pravilneje „z Dunaja" nego „*iz* Dunaja". — Pis.

[3]) Nepravilno skovano hrv.-srb. besedo „parobrod" za „Dampfschiff" naši pisci zdaj zamétajo. Národ srbohrvatski veli sem pa tam „*vatrena ladja*" ali „*vatrenjača*" (t. j. ladija na ogenj) in s podomačeno tujko „*dimšić*". Glej Vuk. „rječn." str. 55 pod besedo „vatrenjača" in „Obzor" v listku br. 203 — 1878. — Pis.

[4]) Srbohrvatje pravijo Bišće ali Bihać, tudi Bihač ali Biač; v 2. sklonu ali padežu pa samo: „Bišća". Tako učí St. Novaković v „Glasn." srpsk. uč. dr. (XXII. 1867; 49); ali po hrv. časnikih čitamo tudi: Bihača ali Bihaća, Bihaču itd. — Pis.

2) *Vrbas* izvira pri Privoru izpod Zec-planine, teče mimo Skoplja, Jajca, Banjeluke, in se izliva v Savo pri Selu Strbcu. [1]) Pri Skoplju zidan —, pri Trnu lesén most; pri Jajcu in ‚Banjiluki‘ po dva leséna mosta.

3) *Ukrnja* (Ukrina); ta se nareja iz združene male in vélike Ukrine, ki izvira z óno vred iz planine Uzlomac, teče mimo Dervente (Dervent) pod mostom in vteka v Savo pri Koraću.

4) *Bosna*, poglavitna reka v deželi tega imena, vre izpod Igman-planine iz več obilnih „vrel“ blizu vasi „Vrelo Bosne“ (pri Blažuju, dve uri od Sarajeva), in goni — toliko da privre iz pečine — že krepko mlinska kolesa; teče nato mimo Visoke, Zenice, Žepća, Maglaja, Doboja . . . ter se izliva v Savo ne daleč od novega ali bosanskega Šamca, slavonskemu Šamcu nasproti.

Bosna je polna rib, ali velikih ladij ne nosi. — Pri Ilidži zidan most, pri Raljevu (Dvoru), Visoki in Zenici lesén.

5) *Drina* postaja iz združene Tare pa Pive, teče mimo Foče, Goražda (Goradja), Višegrada, Zvornika in Janje do Rače, deli tako Bosno proti vzhodu od Srbije, in tone potem pod Račo v Savo. — Pri Višegradu veže Bosno pa Srbijo velik zidan most prek široke Drine, ki je pa za velike ladije preplitva.

Druga **poglavitna** reka v deželi, in to v Hercegovini ali „gornji Bosni“ je *Neretva.* (Tujci jej pravijo Narenta). — Izvira na severno - vzhodni strani Čemerno-planine med Volujakom [2]) in Lebršnikom, dve uri od Gackega (Gacko), teče skozi Konjic ali Konjico [3]) in Mostar, kjer vodi prek nje star, ali trden zidan most, vije se pri Jablanici med velikanskimi pečinami in tudi dalje po „strašno“ lepih krajih, z visočine padaje (uro hoda pod Jablanico), — vnide pozneje pri Metkoviću v Dalmacijo in se iztaka v jadransko morje pri „Opuzen-u“ (Fort Opus), razlivaje se pred vtokom v morje na dve veliki strugi in devet manjih tokov, tako da je Neretva ondi nad pol milje široka.

Razen Mostarskega mosta je zidan most tudi v Konjici, lesén pri Glavatićevem, in dva nova železna mosta (pri gornji Jablanici in uro pod Jablanico pri Neretvinih slapih t. j. „vodopadih.“)

Pri Kruševici je Neretva že ladijonosna, od Metkovića počevši, (tedaj še le v Dalmaciji) nosi pa tudi „parnice“.

---

[1]) Selo ali vas „Strbac“. Iz nenaglašene srbohrv. končnice -**ac** izpada pri sklanjanju **a** kakor naš zamolkli **e** iz končnice „-**ec**“; tedaj lònac, lónca, Unac, Unca, Strbac, Strbca; Kràgujevac, Kragujêvca, u Kragujêvcu (ne: Kragujevaca) itd. — Pis.

[2]) Pri Kovačeviću na str. 3 izpod „Volaka“, (menda tisk. greh.) — Pis.

[3]) Po Vuku, Kovačeviću in in srbskem samovidcu „Konjic“ (ne Konjić), po drugih pa „Konjica“; sam dr. Blau (Nemec) piše „Konjitj“ = Konjić, pa tudi „Konjitz“. — Pis.

Jadransko morje požira i *Trebišnjico* Povedal sem ti že, kje ta hercegovska poničnica izvira, kje ponikne, in kje sè zopet prikazuje po novem imenu Ombla. — Kakor nosi naša Ljubljanica pri (novem) izvoru mahom ladije, tako goni Ombla sè svojo široko in obilno strugo mahom mlinska kolesa.

Tretja **poglavitna** reka v deželi, in to v Hercegovini na jugu je *Ibar*, ki izvira v Novopazarskem okrožju izpod Prokletije-planine nad Rožajem, teče nato mimo tega mestca in hercegovske Mitrovice (tik Kosovega polja), razmejuje nekoliko časa na jugovzhodni strani Hercegovino od Srbije, prehaja va-njo ne daleč od Raške, in vteka blizu Koranovca v srbsko Moravo.

O dotokih Sávinih pritokov t. j. ónih vod, ki tečejo v Savo, samo toliko:

Vodi *Uni* ‚dotákajo‘ da rečem tako: Unac, (našemu Uncu imenják), Čadjavica pa Sana; — *Vrbasu:* Pliva, Ugar, Vrbanja i. dr.; — *Bosni:* Vogača, Lepenica, Lažva, Željeznica, Miljacka, [1]) „Krivaja“ in Spreča; — *Drini:* Sutiska, [2]) Bistrica, Kriševica, Drinjača, Jasenica, Lim, Vuvac (ali Uvac, a ne Uvač) itd.

Večjidel jako pokvarjeni so mostovi, s katerimi so premostili nekatere izmed naštetih dotokov (Željeznico na 8 mestih).

Neretva jemlje va-se in sabo v morje devet večjih in več manjih dotokov; med njimi so: Neretvica, Rama, (poničnica), potoka poničnika (Schlundbäche), Perutac in Proporac, (ki padata šumeč z visočine kakih 80 stopinj globoko v Neretvo), znana poničnica Lištica-Jasenica, obilna Buna, plitva „Krupa“ [3]) i. t. d.

Tako imenovana „polja“ namaka po ena ali tudi po več poničnic, ki odtékajo po rebrih („obronkih“) v doline ter se potém, — če ne morejo iz kakega kotla ali kotline dalje, — gubé v ponikve, rijejo dostikrat po več ur daleč pod zemljo in prihajajo zopet na svetlo, a prekrščene, zato ker iz prva ljudje niso vedeli, in ne vedó premnogi še dan denašnji, da je ta ali óna voda poničnica t. j. da je bila — rekel bi — že na svetu, da je izginila pozneje na „drugi svet“, pa se pokazala vnovič tù ali pa tam, nekatera mnogo obilnejša nego je bila poprej. [4])

---

[1]) Ne vem, zakaj piše Hilferding „Miljačka“. Pozabil sem vprašati g. Despića, kako pravijo Sarajevci tej vodi, ki teče skozi Sarajevo. Večina (s hrvatskimi dopisniki iz Sarajeva vred) piše in menda tudi izgovarja „Miljačka“. — Pis.

[2]) Tega imena sta tudi gora in kraj (trg); ali daleč vsaksebi. Zakaj se pravi in piše tudi „Sutjeska“ (= Sotéska), to sem ti že razložil. — Pis.

[3]) „Krupa“ (namesto „Krópa“) pravijo tudi Beli Kranjci vodi (vodici) in kraju, kjer jim je bila nekdaj okrajna gosposka. — Tudi na Gorenskem pravijo „Krópa“ vodíci in kraju (trgu). Stsl. „krąpъ“ t. j. „кржпъ“ = parvus (majhen, mali), tedaj Krópa (voda) = mala voda ali „vodica“. Na kròp ni treba misliti; Krópa je mrzla. — Pis.

[4]) To velja tudi o naših poničnicah na Notranjskem. Pis.

O velikem deževju ali kopnenju naraste nekatera izmed teh vod, da je strah, in ker je ne more mahom pogoltati ponikva, zastaja in nabira se voda okoli ponikve kakor **jezero**, ki stoji včasih po več tednov. Kedar pa naposled odteče, ostaja „močvirje" ali „blato", ki se celó po letu nikdar do dobrega ne posuši.

Izmed vseh vod krašnega [1]) sveta predrla je in dere med velikanskim gorovjem in skalovjem po prosti t. j. predrti ali presekani dolini celó do jadranskega morja... jedina reka *Neretva.*

Sila velikih **jézer** ni v Bosni-Hercegovini. Med veče spadajo: *Jezero* med mestom istega imena pa med Zaslapjem proti Jajcu, poldrugo uro dolgo, pol ure široko, ki ga dela reka Pliva. *Borci* v nahiji Neretvanski; *Neteka* v nahiji Derventski (oboje napravlja Bosna); *Prokos* v nahiji Fojnički, iz katerega izvira reka Dragačka. — Spomina vredno je tudi tako zvano „Mostarsko blato", ki ga nareja — kar sem ti že povedal — „Lištica", ki izhaja iz njega na drugi strani pod imenom Jasenica. Kakor v Cirkniškem jezeru na Notranjskem po odtoku raste trava in vsejano žito, tako ti tudi po „Mostarskem blatu", kedar izgine voda po letu pod zemljo ter ostaja samo močvirje ali „blato", [2]) raste po njem lepa trava in žito. „Mostarsko blato je posebno sè sirkom bogato." Ondi je tedaj obljubljena dežela . . . metlarska. —

Rad bi ti pisal še kaj o rudnicah t. j. o rudnih vodah: toplicah itd.; ali ker se bojim, da ne bi bilo to dolgo in dosta „vodeno" pismo prevodeno, zato odlagam to stvar raje do druge, ugodnejše dobe.

5. pismo.

V gorati Bosni je po zimi hud mraz, po letu pa velika vročina. — Čim nižje tem topleje; kolikor više, tém mrzleje. (Temu so krive „planine' po katerih zapada sneg oktobra in leži vsaj do maja meseca.)

Dežuje v Bosni, posebno v srednji, jako rado, najbolj na pomlad. Na glas ti oznanuje bosánska „Grmeć-planina" s hercegovsko posestrimo „Treskavico", da po Bosni-Hercegovini ni tudi brez grmenja in brez treskanja. Po Zimi piha burja včasih tako strašno in dela tolike zamete, da zametajo cele črede ovác. — Naj prijetnejše **podnebje**, namreč srednje vrste, je v Posavini. A tudi sploh bosánsko podnebje zdravju neizrečno godí. V Bosni ne znajo ni za kolero ni za druge kužne bolezni pri ljudeh; (goveja kuga pa Bosno rada obiskuje).

V Hercegovini je — malo da ne povsod — po letu tako „vroče", a po zimi tako „toplo", kakor v sosedni Dalmaciji, posebno ob

[1]) Prim. naš „Krašni vrh", Krasu podoben. — Pis.

[2]) Primeri madjarski „Balaton" (Platten-See) iz stsl. besede „blato" = jezero. Nemško ime je tedaj sestavljeno tako kakor „Ellen-Hirsch", t. j. drugi del je prvemu samo prevod. — Pis.

morju t. j. po jugo-zahodnih krajih hercegovskih. — Zato raste ondod isto drevje, isto sadje, kakor po Dalmaciji. Ondod se menja tudi v zimski dobi, kakor v Dalmaciji — po gostem mrzla burja (Bora) s toplim jugom (Scirocco).

Po Hercegovini razsaja burja včasih kakor po Notranjskem, ali ne tako strahovito kakor po Dalmaciji. [1]) Po letu je gledé toplote prijétno živeti v „šumoviti“ Bosni, po zimi pa v „krševiti“ Hercegovini.

Ni se zastonj že toliko mogočnikov trgalo in vojskovalo za nesrečno Bosno; kajti Bosna je jako lepa in neizrečno **rodovitna** dežela. To priznavajo zdaj celó tujci „samovidci“ (kateri so jo sami videli). — Skoraj po vseh severnih krajih je zemlja, ki je pa leží še neizrečeno velik prostor neobdelane, tako mastna, da jej ni treba čisto nič gnojiti. – Brez težave kmet orje in povlači setev — za silo samo . . . s trnjem (druge brane nima); a vendar mu njive obilo rodijo. Seje se pa poleg vsega pri nas navadnega žita t. j. „žitka“ ali „tega“ tudi „pir“ (Spelt, triticum spelta) in „bar“ (Kolbenhirse, setaria italica ali panicum italicum), naj več in še mnogo več od naših Belih Kranjcev pridelujejo pa koruze, [2]) ki jim daje moko za vsakdanji tečni živež, kakor našim sosedom Hrvatom in drugim južnim bratom. V „gornji Bosni“ (Hercegovini raste pa tudi laško pšeno (oryza sativa, Reis), ki mu pravijo ondod „oriz“ ali „pirinač“. [3]) Vendar ne prideluje Hercegovina toliko žita, kolikor ga potrebuje; pomagati jej mora ž njim Bosna, ki ga prideluje toliko, da ga izvaža v sosedne dežele.

Na prebitek je v Bosni tudi s a d j a: jabolk, hrušek, črešenj, breskev itd., največ pa prelepih sladkih s l i v (češpelj), ki so jih polni vrti, [4]) gozdom podobni.

Bošnjaki znajo slive na posebnih pečnicah jako umno sušiti, ter prodajejo suhe na debelo tujim trgovcem, ki jih izvažajo (sosebno iz Brčke), in razprodavajo nato po imenu „turske slive“ križem svet. Iz surovih palijo tudi slivovico, ki jo „raja“ — da bi je tako ne! — prerada srka.

V Hercegovini rastejo, kakor po Dalmaciji, tudi smokve, limone, pomoranče, oljke in vse drugo sadje, kakeršno raste po južnih (toplih) krajih.

---

[1]) Ubogi Notranjec obklada streho svoji revni koči s težkim kamenjem, da je ne odnese huda burja; siromak Hercegovec in Dalmatinec jo pa krijeta nalašč zato s „kamenimi“ ploščami. — Pis.

[2]) Srbohrvatski „kukuruz“ ali „kuruz“; slovenski: koruza, debelka, debelača ali turščica (türkischer Weizen); zadnja beseda kaže, da so dobili to zrnje sè Slovenci vred tudi Nemci iz Turčije, nemara iz B o s n e. — Pis.

[3]) Iz turske besede pirinč; zato v rodivniku (2. sklonu) tudi srbohrv. „pirinča“ (ne pirinača). — Pis.

[4]) Takemu vrtu pravijo „šljivik“ ali „šljivak“ kakor „šljiva“ namesto „sliva“; (vendar tudi tako). — Pis.

Izmed tržnih sadežev (Handelspflanzen) pridelujejo posebno konoplje, lan, broščˇ, (rubia tinctorum; Krapp, Färberröthe) „duhan" (tobak).

Dobro **vino** raste v Hercegovini, vendar tudi po nekaterih bosanskih krajih: po Neretvanski dolini, okoli Rame, pri Banjaluki in drugod. Hercegovsko vino je črno, kakor dalmatinsko in talijansko,[1]) — pa tudi belo.

6. pismo.

Malokatera dežela ima toliko prelepega **gozda**, kolikor ga ima Bosna. Res, da so ga toliko iztrebili za nesrečne turske vlade; res, da se vidi sem ter tje tudi šibja in ruševja; ali daleč od večjih rek, rudnikov in mest razprostira se po višjih gorah še zmérom dosta prekrasnih, prostranih gozdov, ki so polni izvrstnega lesa vsake vrste, posebno hrastovine, bukovine in jelóvine, pa i vsega drugega lesa ali drevja pri nas domačega.

Nenačete so še do malega neizmerne državne „planine", prvovečni (prvotni) gozdi se svojim velikanskim drevjem in tako obilnimi debli, da ne morejo nekaterega po štirji možje objeti. Takih gozdov, ki niso videli še drevnice, ni sedaj, dragi moj! nikodar po vsi Evropi. — Glej velikega bogatstva v siromaški Bosni![2])

Če so umolknile v tužni in žalostni Bosni „javorove gusle" bolj nego drugod, — pričajo ti imena bosanskih „brd" in „planin": Javorje, Javorina (tudi „Jahorina", ali „Jaorina"), Javornik itd., da stojé ondód še cele gore javorovega lesa. Kolik zaklad za nove ... javorove gosle, ki se sedaj morda že zopet veselo oglašajo, národni pevci in pevke pa zbranemu narodu brez straha prekrasne národne pesmi prepevajo.

Jako mi je žal, da ne morem živine bosanske hvaliti tako, kakor gozde. — Dasi je po Bosni toliko lepega gozda in travnatega polja, pa bosenska **živina** vendar ni lepa, niti lepo rejena, zato ker se je za turske nemarne vlade zanemarjala že toliko let.

Goveda so, da ti povem po belokranjski malo da ne same „buše",[3]) jako kosmate, da jih ne zebe, zato ker morajo prenočevati skoraj povsod vse drago leto (tudi po zimi) pod milim nebom.

Krave ne dajejo več mleka nego za domačo potrebo.

Vozijo z voli in z bivoli, ki so tudi manji in pohlevnejši od drugih.

---

[1]) Talijani mu velé „vino nero", t. j. „črno vino", a Srbohrvatje „crveno vino" ali „crvènika" (= nem. „rother Wein"); „rujno vino" je pa njim to, kar nam „rdeče vino": Tako vino srkajo najraje njihovi „junaci" v národnih pesmih: „Dje junaci rujno vino piju". itd. Pis.

[2]) Misli pa i na Hercegovino, ki ima, dasi je kamenita, vendar lep kos gozda: tretji del svojega prostora. — Pis.

[3]) „Buša" = kleines unansehnliches Rind. Prim. pri Vuku (50) „bŭšâk" = ein kleiner, fester Ochs. — Pis.

Konj pa redé po nekaterih krajih mnogo in lepih, vendar ne več toliko, kakor nekdaj, dokler so bili bosanski plemenitaši, sóseb njihova „mala in vélika gospôda“ (age in begi) še mogočnejši in bogatejši. O tem pozneje.

Bosánski konji niso veliki, ali so sila čvrsti in stopajo, podkovani z umno narejenimi podkovami jako spretno po strmih gorah in pregrdih potih bosanskih.

Zbog tako slabih potov rabi konj. Bosnjaku bolj za jahanje (ježo) in tovorjenje nego za vožnjo. Po zadnjih vojskah utegnilo je ostati v Bosni in Hercegovini skupaj samo še kakih 105.000, (v Hercegovini posebej pa 40.000 konj, kajti po ‚službenem‘ izkazu l. 1875 jih je bilo pred vstankom istega leta vsega vkup samo 106.000).

Mul in navadnih „dolgoušcev“ je po Hercegovini mnogo več nego po Bosni.

Od nekdaj „žirijo“ t. j. redé ali pitajo sè žirom [1]) sosebno v Bosni po velikanskih gozdih (hrastovih in bukovih) veliko množíno „ščetink“ [2]), največ v Posavini in okoli Une (v Krajini. [3])

Po Bosni in Hercegovini imajo zdaj (in to sami kristjani, zato ker Turki in poturčenci ne smejo jesti svinjine) skupaj kakih 160.000, (v Hercegovini posebej 40.000) „ščetink“.

Neznano se množé **ovce** v Bosni-Hercegovini, kjer se jih redi skup več od dvèh milijonov (v Hercegovini posebej pa 100.000). — Volna je lepa, vendar bi bila lahko še lepša, da jej znajo glas.

Pečeno bravino in jagnjetino Bošnjaki in Hercegovci z drugimi Srbohrvati jako radi jedó. Včasih pečejo céle „janjce“ (jagnjeta) in skôpce (koštrune) pod milim nebom tako, kakor vsako leto Hrvatje, kateri prihajajo o Jernejevem na „proščenje“ k „Trem faram“ (pri Metliki) na kranjsko stran. Tudi domači Beli Kranjci znajo temu poslu glas.

Kóz se pa po Hercegovini mnogo več pase nego po Bosni. Leta 1876 so jih našteli ondod 700.000; v obeh deželah jih je zdaj vsaj 1 milijon.

Bošnjakom in Hercegovcem je v slast i kuretina. Premnogo je snedó premožnejši, bodi si same na sebi pečene, ali pa sesekane in kuhane v priljubljeni narodni jedi „pilav“. [4]) Zato se te živadi neizrečno mnogo redí in pita.

---

[1]) Žir = želod in bukovica (bukov žir). — Pis.

[2]) Zarad lepšega skovali so si Nemci „Borstenvieh“; iz uzroka istega kovati smemo . . . tudi mi. — Pis.

[3]) Tako se imenuje v Bosni zahodno-severni kos nekdanje Hrvatske, zato nemški „Türkisch-Kroatien“. — Pis.

[4]) „Pilav“ se kuha iz laškega pšena in sesekane kuretine ali bravine; po nekih turskih krajih pa samo iz laškega pšena in kake „omake“ (Sauce, izr. zós). — Pis.

Tudi s **bčelarstvom** se Bosanci in Hercegovci radi pečajo, in to ne brez lepega dobička, ker razprodajo na leto dosti sladkega meda in dišečega voska doma in v tuje dežele. Turki sladkosnedeži potrebujejo mnogo meda posebno za drugo narodno (močnato) jestvino, ki jej pravijo „halva“, [1]) in za druge sladkarije turske.

7. pismo.

Jako se po Bosni „trguje“ (kupčuje na debelo), največ s Trstom pa z Bečem. Poleg tega se tudi marljivo „trži“ (po malem kupčuje), „tržari“ (kramari) in sejmari po premnogih domačih sejmih; [2]) ali **trgovina** (**kupčija**) vendar ni tolika, kolikeršna bi bila lahko mimo tako obilnih deželnih pridelkov. Temu je kriva sosebno nemarna turska vlada, ker ni skrbela za dobre ceste in pote, ter se mora največ tovoriti (nositi na konjih). Zato se je premalo izvažalo, a zbog tega je uhajalo deželi in narodu premnogo dobička. Koliko več bi se lahko izvažalo n. pr. samega lesa iz velikanskih gozdov bosanskih po poštenih potih in cestah. — Skrbeti bode tedaj novi vladi, da se brzo popravi ta „tuji greh“.

Da se ni do zdaj izvažalo še več pridelkov, temu je bilo krivo tudi to, da leži še preveč ledine (celine), in to mimo vse ralne zemlje malo da ne polovica, če ne več. [3])

Največ se je izvažalo ali pošiljalo doslej iz dežele žita, suhih „sliv“ (češpelj), lésa, dóg, železa, nada ali jekla, meda, „čibukov“, goved in „ščetink“. [4]) Sosebno v Trst izvažajo malo manje od polovice govejih, kozjih in ovčjih kož (neustrojenih); toliko tudi izvrstne volne.

Uvažajo se v Bosno iz Avstrije: kose, srpi, bolji žeblji in ključavnice (sóseb iz Štajerske); sukno, svilena tkanina, platno, „fesi“, vino, pivo, slador, kava, laško pšeno, papir itd.

Pa tudi iz drugih krajev se uvaža dosta takih in drugih izdelkov in pridelkov, samo da ne smejo biti... predragi. — Čudno, da so ljudje povsod tako muhasti, da kupujejo rajši cenó nego li drago!

Ker se meniva o trgovini, naj ti povem gredoč tudi kaj o

---

[1]) „Halvo“ delajo iz meda, olja in róžnice (rožne vode). — Pis.

[2]) Srbohrv. „sajam“ = sejem. Najstarša slovenska oblika je „senjem“ iz staroslovenske „сънѣмъ“, tedaj ne iz „so-menjati“; kajti oblika „semenj“ je z drugimi vred („sejmen“, „sejm“ itd.) mlajša. Zastran pravega korena glej Mikl. „Lexic. pslov.-gr.-lat.“ 941. — Pis.

[3]) Po nekem službenem poročilu 40 odstotkov (40 %), po W. Presl-a samovidca rokopisu („Unsere Orient-Interessen“) pa celó 90 %. — Pis.

[4]) Srbohrvatje jim velé po navadi tako kakor mi, — pa tudi „krmače“, iz stsl. „krmiti“ (hraniti, füttern). Istega korena je tudi belokranjska in srbohrv. „krma“ (mrva), premda ní — za „krmače“. — Pis.

novcih, o **méri** in o **utežih.** — Če ne pojdeš sam v Bosno ali Hercegovino, morebiti ustrežeš komu drugemu s tem dodatkom.

Ondod računajo največ po „turskih groših". — Turski groš (Piaster [1]) štejejo tujci zdaj preradi za 10 kr., t. j. za našo novo desetico; ali po „oglasu" v uradnih „bosansko-hercegovačkih novinah" (v br. 3. in 7. l. 1878) velja „turski groš" nekoliko manje od naše desetice; kajti naš „goldinar" ali „forint" ima v sebi **12** turskih grošev. Tedaj je turski groš prav za prav vreden samo $8\frac{1}{3}$ kr. — Turski groš delé pa na 40 „par", tedaj ima naš krajcar v sebi malo manje nego 5 „par" ($4\frac{4}{5}$).

Tujci računajo (zato ker jim je turski groš = 10 kr.), samo po 4 „pare" na 1 kr. „Pare" so neizrečno drobán drobiž, srebrnim luskinam podoben. Kako lahko izgubiš tedaj tako luskino, če jako ne paziš, ali če se zamisliš . . . v „kranjsko paro". Sreča, da ni po Bosni-Hercegovini že davno več takih luskin. Najdrobnejši turski drobiž, iz kotlovine kovan, velja zdaj ondod **2** pari.

Še zmirom se jemljó tudi naše stare dvajsetice, ki jih cené tujci in domači po **4**, tudi po **$4\frac{1}{2}$** „turskega groša", ali celó po toliko naših desetic. Vredna pa je stara (céla) dvajsetica samo „**$3\frac{1}{2}$** desetice" ali **4** turske groše. Stara „šuplja" (prebita) dvajsetica velja pa samo **3** desetice (ali **4** turske groše, — po pravem: **$3\frac{3}{5}$** gr. — Pis.)

Za „belo (srebrno) tursko medžidijo" ali „mečidijo" hočejo imeti **24** naših desetic; a vredna je samo **20** desetic.

To sem posnel po omenjenem uradnem časniku; tedaj je popolnoma verjetno.

Poleg imenovanih novcev jemljó trgovci posebno radi „Napoleondore" (zlate Napoleonovce) in cesarske dukate" t. j. naše stare zlatake (cekine). Zato razglašajo „Bosansko-hercegov. novine", ki izhajajo v Sarajevu, v vsakem listu, kolika je tem novcem in srebru zadnja cena Bečka („tečaj brzojavni"). Ker se ravnajo v Bosni gledé novcev zdaj že po vsakdanji Bečki ceni, zveš to nestanovitno ceno lahko vsak dan doma iz domačih listov brez potovanja v Sarajevo in brez „bos.-herceg. novin."

Zato ti je nečem naštevati na drobno.

Dolgostna mera je do zdaj še „aršin", [2]) ki meri malo več od dveh Bečkih stopinj ali „čevljev" (2·02 = $2/_{100}$), tudi „pik" ki meri samo drobet več nego aršin, namreč **2**·16 t. j. **$2^{16}/_{100}$** stopinj.

Žito, meso, moko itd., pa i **pijačo** merijo na „oke". Oka je toliko, kolikor **$2\frac{1}{2}$** funta. — „Tovar" (tovor) je = **100** ok.

---

[1]) V Srbiji zovejo „turski groš" službeno tudi „čaršijski (tržni) groš". — Pis.

[2]) Srbohrv. „lakat" (Elle, braccio, vatel); slovenski „lakát" meri 3 vatle in pol. — Pis.

Po istih „bos.-herceg. novinah“ br. 8. bila je 25. septembra 1878 v Sarajevu oka pšenice po 30 do 35 kr., — oka mesa po 30 kr., — oka soli pa po **60** kr. (!) — Tovor drv so ponujali po goldinarju („po forinti“).

Ali treba pomisliti, da je ondaj živela ondi prevelika množica vojščakov.

8. pismo.

Ker nima dežela do zdaj še velikih tvornic (fabrik), zato se **obrtnost** ni mogla povzdigniti „na visoko“. Da pa rokodelci bosanski „znajo več nego hruške peč'“, priča nam slavni Dositej Obradović pismeno z besedami: „Kdor koli ne zna drugega rokodelstva nego „krive češlje“ delati, ta naj ne hodi ni v Bosno ni v Carigrad“. Ali od one dobe je preteklo že mnogo vode, bosanski rokodelci so pa ostali na starem mestu — pri starem turskem kopitu. Dosta bi se tedaj lahko naučili in priučili od naših. Popustili so pa več starih slovanskih imen rokodelstvom in izdelkom svojim, ter se poprijeli — na žalost! — novih turskih. Lahko si misliš zakaj.

Največ je v Bosni čevljarjev s „papučarji“ [1]) in „opančarji“ vred, krojačev, „kožarjev“, „kožuharjev“ ali krznarjev, kovačev, kotlarjev, „tkačev“ („sagarjev“), sedlarjev in remanarjev.

Nahaja se tudi urarjev, svečarjev, lončarjev itd. Malo je zlatarjev, še manje pa spretnih.

Urarji so brez malega tujci in imajo jako dober zaslužek.

Sila malo je izučenih stolarjev (mizarjev), kolarjev in zidarjev. Vsa ta rokodelstva opravlja ondod tako imenovani „djunder“, ki ob enem zidari, tesari, stolari; pokriva (strehe) in pečari. A za vse to potrebuje sila malo orodja. Méro nosi sabo . . . v očeh; druge nima. [2]) „Ko (kdor) zna bolje, široko mu polje“.

Jako dober zaslužek imajo krznarji, dasi ne znajo drugih kož krzniti razen medvedjih, volčjih in lisičjih. Vse druge pošiljajo nekrznjene v Lipsko, — samo zajčje v Trst. — „Papučarji“ delajo (vsaj v Sarajevu) poleg „papuč“ tudi črevlje „čizme“ in škornje, ali samo po domači šegi, in to dosta okorno; zato imenitnejše turske gospe obučo po naši šegi napravljeno, jako rade nosijo.

Domači krojači ne znajo šivati druge oprave, nego národno, bodi si gospodska ali pa „seljačka“ (kmetska). Do zdaj je bilo samo po večih mestih nekoliko tujih krojačev za našo gospodsko nošo. Poslej jih bode treba, vem da, mnogo več.

Posebnih ključavničarjev nimajo; njihova dela opravljajo kovači, ki podelajo mnogo železa ne samo za podkóve,

1) „Papuča“, krevsa (Pantoffel). — Pis.

2) Za tesarsko in stolarsko (mizarsko) delo ne rabi mu drugo orodje nego sekira, klešče, dleto in sveder; (ruskemu tesarju pa . . . sama ostra sekira). — Pis.

nego i za različno železno orodje, posodje in orožje sóseb v Sarajevu in v Foči (na Drini v Hercegovini). Hercegovsko izvrstno orožje (puške, sablje in „noži“) slové po vsi Turčiji, ter se jih tudi mnogo izvozi.

Nekatera rokodelstva smeli so opravljati sami muhamedanci; poslej bodo imeli to pravico tudi oslobojeni kristjani.

Po vaseh („selih“) ni izučenih rokodelcev; kajti po kmetih si narejajo ljudje za domačo potrebo sami obleko, róbje, („rubje“, perilo), orodje in posodje, celó hiše [1]) delajo si sami. To se vé, da niso prelepe, nego siromaške kóče, včasih samo iz plétera spletene in z blatom omazane „košare“.

Nekdaj niso ubogi kristjani bosanski okoli Sarajeva smeli imeti drugačih hiš. Če si je dal kateri kristjan sezidati pošteno hišo, vzeli so mu jo zločesti Turki ali poturčenci, ter prodali kakemu Turčinu, rekši: „A za tebe je košara, krstu lipovi, ti sebi napravi košaru.“ Po vrhu so ga pa dali še zapreti, in ga imeli zaprtega, dokler ni plačal odmerjene mu „globe“ (kazni v novcih.)

Kakor tkejo n. pr. v Slavoniji platno, a v Črni gori i sukno za domačo potrebo same ženske doma, tako se tke tudi v Bosni-Hercegovini „raša“, (nevaljano sukno, Lodentuch) in platno za domačo potrebo v domači hiši.

Rokodelci živé največ po mestih. V vsakem mestu imajo po jutrovski navadi svoje središče t. j. trg ali tržišče, ki mu pravijo „čaršija“, po turski besedi „čaršu“, četverokot, (Viereck). Razdeljena je po večih mestih na dvoje, troje ulice. Ondi je delalnica poleg delalnice, prodalnica poleg prodalnice. Tje zahajajo skoraj vsi obrtniki vsak dan, ondi delajo (ali ne vsi), ter imajo svoje izdelke na prodaj, razen kožarjev, ribičev ali ‚ribarjev‘, mesarjev in drugih obrtnikov, kateri potrebujejo vode, ter se zato naseljujejo kraj rek. — V Sarajevu stoji pa „čaršija“ s pokritimi ulicami poleg vode Miljacke; zato imajo ondi samo peki in maslarji svoje prodalnice po glavnih ulicah.

Mično je gledati po „čaršiji“, kako se vedejo ondi različni obrtniki. — Dokler kristjani i. dr. svoje blago kupcem ponujajo in hvalijo, stoji ali čepí Turčin v svoji nizki prodalnici, puši, srka navmes črno kavo, ter premeta — kdo bi verjel! „očenaš“ (molek‘, puščaje ga med prsti iz roke v roke. A zakaj? Samo zato, da mu se ne toži.

To tursko navado sem videl prvič pri pokojnem . . . Vuku. Na vprašanje, zakaj to dela, odgovoril mi je, da si krati tako čas, in da se je srbska gospoda navzela te navade od turske. Res čudno in prečudno: kristjanski očenaš Turčinu igrača za kratek čas.

---

[1]) Pri nas se je premenila stara „hiža“ (stsl. hyža) v novo „hišo“, kakor pravimo „his“, hisa (ne hiz, hiza). — Pis.

9. pismo.

Po pravici se lahko reče, da je neizrečno velik zaklad skrit v bosanski zemlji, kajti mnogo je v bosanskih **rudnikih** zlata, srebra, železa, svinca („olova"), in drugih kovin, sila obilo kopanega oglja, žvepla („sumpora"), slanika („slan-kamena", ali „kamene soli") morske pene („stive" ali „istive" [1]) in druge rude, [2]) tudi živega srebra („žive").

Največ kovine se nahaja v bosanskih gorah okoli Fojnice, Kreševa in Vareša (proti severno-zahodni strani) blizu Sarajeva in v Starem Majdanu (v Krajini). Majdan (turska beseda) pomenja „rudnik".

Pod nič sta pa prišla staroslavna rudnika rimljanska Srebrnica pa Srebrnik.

Zdaj kopljejo rudo samo še po krajih zgorad naštetih; pa jej na žalost ne znajo pravega glasa. Največ izkopljejo na leto dobrega železa, ter podelajo ga, — kakor je bilo že povedano — za potrebno orodje, posodje in orožje; a mnogo izvozijo nepodelanega. — Vendar se ve, da je v Bosni še dosta zlate, srebrne in druge rude, katera leži (kakor pravijo) „mrtva"; n. pr. v Borovici, kjer je dala turska vlada l. 1841–42 in l. 1847 za poskušnjo kopati po dveh tujih rudarjih. Potem je pa zopet zaspalo vse, dasi ruda ni bila slaba. [3]) Več rudnikov so pa menda Bosanci utajili turski vladi. Tako kopljejo ubogi ljudje tudi slanik samo skrivaj; očitno se ne koplje nikjer.

10. pismo.

Evo ti podaljška mojemu „vodenemu" pismu, ki sem ga óndan prestrigel, bojé se, da ne bi bilo „prevodeno", kajti tudi „**rudnice**" so vode, in to z eno besedo: *slátine*, ali „kisle vode", *slani studenci*, *različne toplice* itd.

Kisle vode je v Bosni dosta: v Slatini, [4]) v Kiseljaku, v Lepenici in drugod; *slanih studencev* v gornji in doljni Tuzli [5]) . . .;

---

[1]) Po Vukasovićevem hrv. ‚rudoslovju za više gimn.' (v Zagr. 1864; 124); po Vuku (239) „istiva" ali „istíva" = Meerschaum-Pfeife. — Pis.

[2]) Kovina = Metall; ruda = Mineral — po istem rudoslovju. Po Vuku je rúda = Erz.

[3]) V 100.000 delih je bilo 9 delov zlata, 85 delov srebra in 35.000 delov čistega svinca. — Pis.

[4]) Tudi po Slovenskem je več Slatin, sosebno na Štajerskem. Slatino blizu Rogatca (Rohitsch) ponemčili so „Sauerbrunn". Prav za prav pomenja „slatina" slano vodo, pa tudi kislo ali kiskasto. Mikl. 857; Vuk 691.

[5]) Dolnja Tuzla tudi = „Dolnje soli", a „gornja Tuzla = Gornje soli".

toplic v Banjaluki, v Vručici, v Ilidži [1]) v Banji, pri Novem pazaru (kjer so se kópali že Rimljani) itd.

Ne morem si kaj, da ti ne bi pri tej priliki povedal o nekih toplicah, v katerih se kópajo . . . brez slačenja in preoblačanja. Vem da porečeš: Ta je bosa. — Pa poslušaj, ali če hočeš . . . čitaj dalje.

Pojdi od turske ali bosanske Gradiške po zidani cesti (Chaussée) proti Banjaluki, pa prideš po 5 urah do okroglega, v goščavi stoječega hriba, ki je bil mejnik rimljanski Panoniji (na nekdanji postaji „ad fines") blizu Vrbasa. Ondi na istega hriba podnožju najdeš pod milim nebom toplice s starim kamenjem ograjene.

V te toplice se hodijo kopat domači ljudje, pa tudi tujci z daljnih krajev, in to tako, da se kar nič ne slačijo, kar nič ne preoblačijo.

Povse oblečeni kakoršni prihajajo tje, stopajo možki in ženske po stopnjicah v vročo vodo tako globoko, da jim sega do pod pazduhe.

Kedar se kdo okópa vrže odhajaje za plačilo v toplice kak „božjak" (na korist duhovščini najbliže vasi, ki pozneje te novce izpod vode lovi). Ljudje pa dirjajo nato v kolobar okoli okroglega hriba, dokler se jim ne posuši mokra oprava na životu. Pravijo, da odpravlja to vse bolezni in nadloge, — pa ne vem, je li . . istina; porok nečem biti za to nikomur.

Res, da nisem tega videl na svoje oči, ali izvedel sem to novico — kakor se pravi po novem — „iz verjetnega vira" (brez vode) t. j. iz knjige, kateri gre vsa vera. [2]) — Vidiš li zdaj, da moja pripoved ni „bosa"? — A vendar je nekoliko „bosega" pri tem. Povedal sem ti že, da siromaki Bošnjaki hodijo radi . . . bosi, tedaj se tudi kópajo bosi; taka družba je tedaj res bosa. Takih toplic pa ni — vem da — na vsem svetu! Vredne so tedaj posebnega spomina.

II. pismo.

Pisal sem ti že nekoliko o bosansko-hercegovski živini; naj vzamem zdaj v misel tudi **divjačino** in **zverino**.

Po prevelikih planinah bosanskih in hercegovskih živi poleg množine plašnih zajcev obilo divjačine in zverine vsake vrste: divjih kóz, srn, jelenov, košut, divjih narascev (merjascev), volkov, medvedov, jazbecev, lisic itd.

---

[1]) „Ilidža" je po pravem tursko ime („ilidže", ne „ili*dj*e") za toplice sploh, n. pr. „ilidža" ali „ilidže" (toplice) pri Sarajevu. Tako pomenja i Banja kópel („balneum") ali toplice. Vuk 230; Mikl. 11. — Pis.

[2]) Dr. O Blau-a izvrstni spisi o Bosni in Hercegovini izišli so tiskani v Berlinu l. 1877. Glej ondi str. 129. — Pis.

Tudi ptic nahajaš po Bosni-Hercegovini toliko, da je strah, in to: različnih sokolov, orlov, jerebic, divjih petelinov, divjih rac in gosi, prepelic, „kozíc“ (Moosschnöpfen) in še več drugih, kakoršnih je tudi pri nas doma, — a največ povodnih.

Jako mnogo postreljajo ali polové na leto zarad meha ali kožuhovine sosebno lisic, dihurjev, podlasic, jazbecev, divjih maček in kun . . ., pa tudi volkov in medvedov, a največ zajcev, (teh tudi zarad okusnega mesa).

Do zdaj so imeli pravico na **lov** hoditi samo turski velikaši, ki so to včasih dovoljevali tudi imenitnim tujcem; domačim kristjanom je pa bilo prepovedano zveri streljati ali loviti. Kako bode s to pravico poslej, to se še ne vé.

Rib: somov, ščuk, mrén, belic, krapov, [1] smojev, [2] lipanov [3] in postrv mrgolé reke in potoki.

Ribji lov dajó grajščaki („spahije“) kmetom v zákup (Pacht), ki blizu mest ni brez dobička. — Po nekaterih krajih se nalovi vsako leto tudi dosta jako lepih in dobrih rakov, ki bi se smeli meriti celó s krškimi.

Mnogo se polovi in razproda tudi pijavk ali „pijavic“, s katerimi je Bosna sila bogata, sóseb če doštejemo tudi óne pijavke, ki hodijo po suhem po dveh nogah ter izpijajo krv svojim bratom.

Že iz . . . pisma, čitaje v njem o zemlje rodovitnosti in pridelkih, zvedel si nekoliko, kake **rastline** rastejo po deželi ali deželah, o katerih se meniva, — da sejejo v Bosni isto žito, kakor pri nas i. t. d. O tej priliki naj ti povem še to, da rastejo po Bosni tudi s p l o h take rastline, kakoršne pri nas, t. j. po vsem Slovenskem vkup. Zato ti jih ne bodem našteval na drobno. Na kratko: kamor koli se ozreš, — po hribih in dolinah, po poljih in planinah, — povsod te pozdravljajo naše domače cvetice, naše domače ptice pevalice.

Kakor z mrežo je Bosna-Hercegovina vsa prekrižana s **poti in cestami**; ali malo jih je med njimi poštenih. Kakovi so ti poti, lahko sodiš po teh izvirnih J u k i ć e v i h ali K o v a č e v i ć e v i h besedah: „Putovi so po Bosni onakovi, kako se sami načine, al' ih („ij“) je priroda sama načinila.“ [4]) Te besede potrjuje tudi srbski rodoljub „samovidec“, ki piše: . . . „Nigde sagradjena puta nema, nego samo takvih, kako su ih ljudi i stoka (živina, črede) ugazíli, ili voda prolokala.“ [5])

---

[1]) Srbhrv. „krap“ ali „šaran“ (Karpfen). — Pis.

[2]) S m o j , srbhrv. „smudj“ (lucioperca, Schiel). — Pis.

[3]) Lipan Aesche (Asch), salmo thymallus a l i thymallus vexilifer. — Pis.

[4]) Fr. J u k i ć je pravo ime Slavoljubu B o š n j a k u, ki je dal l. 1851 v Zagrebu na svet čislano knjigo: „zemljopis i povjestnica Bosne“. Istega leta je ta spis posrbil in nekoliko popravil, izdal pa še le — l. 1865 („u Beogradu“) Bošnjak T. Kovačević. — Pis.

[5]) „Glasn. srpsk. uč. dr.“ 1867 XXI; 290. — Pis.

Zato treba ondod trgovcem na konjih tovoriti, a potnikom jahati (jezditi) ker ni mogoče voziti po takih potih, ki so o deževnem vremenu tako blatni, da se jih ogibajo pešci, in neizrečeno težko gazijo po njih celó konji. Strašno nehodni so tudi po krašni (kraški) Hercegovini kameniti ‚tovorni poti‘, steze, po katerih ti je jahati dostikrat mimo peklensko globokih prepadi, da te zona obhaja. — Ne boj se jih na spretnem hercegovskem konjiču, ki zna takim potom glas. Ali ako nečeš takega pota izgrešiti ter zajti Bog vé kam, potrebuješ po vseh tovornih potih ali stezah tudi dobrega domačega vodnika; kajti včasih izgine soseb na kamenitem svetu hercegovskem kar stezi sled, da ne veš ni kod ni kam.

Najstrašnejše so pa potnikom turske „kaldrme“, t. j. ceste okorno posipane samo z debelim (robatim ali pa okroglim) kamenjem. Kedar stopiš z voza, misliš, da ti je kdo s kolesom trl in potrl vse kosti. Kdor se je tedaj vozil ali samo jahal po takem potu, pámetil ga bode vse žive dni. Taka ti je turska „kaldrma“, t. j. turski „tlak“, premda turski velikaši in pobožni „hadžije“ [1]) radi popravljajo ceste in mostove zato, kér se šteje to po njihovi veri za dobro delo. (Hvala lepa na takem „dobrem delu“ veliš menda i ti misleč na potrte kosti).

Vendar niso vsi poti tako grdi. V zadnji dobi je bila turska vlada začela po malem popravljati vsaj najvažnejše stare póte, ter dala napravljati celó novih lepih (zidanih) cest; ali na žalost premalo za tolik prostor. Sto in stokrat več je bilo še zmérom grdih nego lepih, „poštenih“ potov.

Ni tedaj čuda, da so se ‚našim‘ letos (1878) v Bosni po deževju vojaška kola pogrezovala v blato do „pesti“, ali se jim pa potirale osí tako, da so morali ubogi vojščaki kola s težkim orožjem vred vlačiti na sebi.

Največ voznih potov vódi po deželi, pa i do meje hrvatske, slavonske, dalmatinske in srbske iz glavnega mesta bosanskega Sarajeva, iz katerega se razteka tudi trgovina na vse strani.

Prvo za njim je gledé tega glavno mesto hercegovsko Mostar, ki ga veže zdaj lepa cesta tudi z glavnim mestom bosanskim.

Izmed ónih cest, katere vodijo s **hrvatske** ali **slavonske** straní do Sarajeva prva, najboljša in od meje najkračja (58 ur dolga) je bila do zadnje vojske poštna cesta iz **Broda bosanskega** (Türkisch-Brod) — na Travnik, Vitez in Kiseljak — **v Sarajevo.** Po tej cesti je drl l. 1697 slavni Evgenij Savojski nad Sarajevo,

---

[1]) Hadžija (po turski besedi „hadži“) pravijo Turki pobožnemu pótniku (romarju), kateri je bil že v Meki, rojstnem kraju Muhamedovem. S tem částnim privržkom sme imenovati in pisati se tudi sam. Zdaj veš, zakaj se imenuje znani rogovilež ... ‚hadži‘ Loja. — Naš „romar“ je iz zastaréle taljan. besede „romero“ (romeo, Pilger), a ta iz imena „Roma“ (Rim). — Pis.

ter ga dobil v roke že deveti dan, prekoračivši Savo 14. oktobra. Po tej cesti se je 29. julija 1878 proti glavnem mestu bosanskemu upotil tudi viši vojaški zapovednik hrvatski junak Filipović (Josip), ter ga preotel vstajnikom po strašno hudem uporu in krvavem boju že 19. avgusta.

Stara cesta: „Novi (bos.) — Banjaluka“, ki vodi od Banjeluke dalje na Sitnico, Jajce in Travnik — do Sarajeva, je 20 ur dalja od prve.

Tudi iz **Kostanjice bosanske** je pot — na Prídor — do **Banjeluke**; ali o móči na mestih neizrečeno blaten in z vodo preplavljen.

Od **Gradiške bosanske** [Türkisch - Gradiška] sega do Banjeluke lepa „zidana cesta“ (Chausseé). Istega dne, ko je prekoračil Filipović z glavnim vojaškim oddelkom Savo pri Brodu, prestopila sta bosansko mejo še dva druga vojaška oddelka pri Kostanjici in pri Gradiški bosanski.

Te štiri poglavitne ceste so nam Slovencem najbliže pa ne bodo več dolgo take, kakoršne so bile za turske vlade.

Najlepša in najkračja (samo 48 ur dolga) cesta z **dalmatinske strani** do glavnega mesta bosanskega je óna, ki vodi od **Metkovića** na Mostar, Jablanico in Konjico — v **Sarajevo**. Ta cesta je od kraja do konca — od konca do kraja dobra, od Mostara do Jablanice pa izvrstna (zidana „Kunststrasse“). Napravili so jo še le med l. 1872 pa 1874 Poljaki, svetomerci v turski službi.

Iz **Dalmacije** vodi še druga cesta v **Sarajevo**, namreč od Sinja [1]) do meje dalje na Livno in Travnik, a od ondi dalje kakor na potezi ‚Banjaluka-Sarajevo‘. Ta cesta je od ‚meje dalmatinske‘ do Sarajeva tako dolga, kakor óna od Broda do Sarajeva, t. j. 58 ur ali 46 jezdnih ur ‚turskih‘.

Hercegovina ima več vélikih in drugih cest, izmed katerih veže glavno mesto Mostar z Dalmacijo: 1) cesta „**Dubrovnik** (Dobrovnik)-Stolac-**Mostar**“; 2) „**Vrgorac**-Ljubuška ali Ljubuški-**Mostar**. Po tej cesti se je napotil 1. avgusta 1878 z našo vojsko (armado) njen junaški zapovednik Jovanović proti Mostaru ter ga dobil že 5. avgusta brez kakega upora v pest.

Tretja cesta veže Trebinje z Dubrovnikom (in se dotika pri Čajnici tudi vélike ceste Carigradske), četrta pa Kotor (Cattaro) z Nikšići, Pljevljem in Priepoljem.

Znana ti je že cesta „Metković-Mostar“.

Najlepša izmed vseh hercegovskih cest je nova „zidana cesta“ (ki sem jo imel tudi že v mislih, in sega od Mostara — na Jablanico in Konjico — do Bradine proti Sarajevu).

---

[1]) **Sinj** (taljanski ‚Sign‘) spada k Dalmaciji; mesto Senj (Zengg) pa k hrvatski krajini in stoji od Reke proti jugu poleg jadranskega morja. — Pis.

Kos nove „zidane ceste“ se razprostira med Trebinjem in Ključem; takó tudi od dalmatinske meje do Livna (na poštni cesti od Sinja do Travnika).

Ne bodem te vodil zdaj več po drugih blatnih, ali pa kamenitih in strmih potih, da mi ne opešaš.

Konec je — hvala Bogu! — nemarnemu turskemu gospodarstvu; zato sem si v nadi, da ti ne bóde potreba, kedar pojdeš v Bosno, valjati se po Blatu tako, kakor se je bilo srbskega „samovidca“ tovaršu, jahaču, ki se je na potu med Kostajnico (bos) pa Banjoluko zvalil s konjem vred v „najdeblje blato“. — —

Veselega srca čitam res v različnih izvirnih dopisih, kako marljivo popravljajo ali pa iz nova delajo že ceste in moste, in da je 4. okt. 1878 prvikrat . . . zažvižgal „lukamatija“ na začeti **železnici** od Broda (bos) proti Sarajevu ter dirjal za poskušnjo kake dve uri daleč proti Derventi (Dervent, Derbend).

Popravlja in dodeluje se pa za občno vožnjo tudi železnica od **Banjeluke** — na Novi in Dobrlin — do **Kostajnice bosenske** (Türkisch Kostajnica), in bóde menda do konca t. l. gotova od kraja do konca.

Od Banjeluke do Novega vršila se je namreč železnocestna vožnja že poprej štiri leta, dokler se ni začel poslednji bosanski vstanek zoper t u r s k o vlado. [1]) — Ondaj je pa morala jenjati vožnja po tej prvi bosansko-turski železnici, ki se je držala — da ti povem gredoč — tudi pravega ‚turskega reda‘.

Ker so imeli namreč Turki premalo priprav za tako vožnjo, zato ti ni mogel, kakor sem čital v nekega samovidca popisu, nijeden vlak odhajati po redu vsak drugi dan. Kedar so „luka-matiji“ podkurili do dobrega, „hajd“! — pa so ga izpustili, da je sopihal od postaje do postaje.

Glej, tak ti je „turski železnocestni red“. Vsaj v Bosni je bil tak. Še več potrebnih železnic je bilo Bosni za turske vlade resnično namenjenih po pogodbi l. 1870; pa so ostale razen omenjenega kosa „Novi-Banjaluka“ vse druge na cedilu, — zakaj, — tega ti ne bodem pogreval; saj vem, da si čital že v letošnjih „Novicah“. Dovrševati jih bode zdaj (železnice, ne „Novic“) turske vlade n a s l e d n i c i. — —

Po moji pusti pameti bi trebalo tudi pri tem gledati na to, da se zveže na ta način Bosna-Hercegovina ne samo sama sabo, nego tudi s „posestrimo“ Hrvatsko-Slavonsko in s „posestrimo“ Dalmacijo. Iz Slavonije teče železna koleja že do Save, in to od „Dalj na Vinkovce — do Broda.“ Ta železnica veže zdaj, ali bóde vsaj po novem letu 1879 vezala tudi belo Ljubljano neposredno z Brodom (na Savi), in to na dve strani, kar zveš malo kèsneje.

---

[1]) Tudi od Novega (Novi) dalje do Dobrlina bila je železnica gotova že za turske vlade, a rabili so jo samo od Banjeluke do Novega. Pis.

Hrvatska železnica sega osédobi od Zagreba dalje proti Bosni — samo do Karlovca in do Siska; proti Hercegovini do Reke; dalmatinska pa od Siverića do Spljeta. [1])

Treba pa še druge vezí, namreč dobrih, trdnih **mostov**. Takih je bilo do zdaj po Bosni-Hercegovini jako malo mimo premnogih siromaških, lesenih, ki so tako slabi, da se ne moreš načuditi neprehvaljenemu bosanskemu konjcu, kako more prejti prek tolikih lukenj, skozi katere se ti sveti reka ali pa bujica, da se je lahko nagledaš, kakor skozi poštena okna.

Vendar nahajaš tudi več manjih zidanih mostov. Najimenitnejši so pa trdni starinski mostovi: Višegradski in Mostarski, most pri Konjici in „kozji most" blizu Sarajeva (prek Miljacke), pri Jablanici gornji sta tudi dva nova železna mosta angličanskega dela.

4. oktobra 1878 so začeli staviti tudi nad Brodom nov „Savski most", — prvi, kateri bode vezal Slavonijo s „posestrimo" Bosno. Poprej so se prevažali, in se prevažujejo še zdaj v Bosno prek Save na „brodih" (prevozih), kakeršnih je bilo mnogo tudi po drugih krajih bosanskih.

12. pismo.

Evo ti odgovora na vprašanje: „**Kod se najlaže potuje v Bosno in v Hercegovino iz naših krajev?**"

Iz **Ljubljane v Bosno** po suhem je zdaj, (dokler ne pojde železnica iz Ljubljane po Dolenskem naravnost do Karlovca i. t. d.,) najkračji pot po železnici na „Zidan most" do Zagreba; iz Zagreba dalje do Siska; od ondi pa — dokler se ne dostavi še ta kos železnice — na vozu do Kostajnice, ki jo veže „Unski most" s Kostajnico bosansko. Od ondi do Banjeluke je menda zdaj že gotova železna cesta.

Pot od Banjeluke do Travnika in dalje do Sarajeva že znaš. Ako bi se pa hotel voziti po železnici od kraja do konca, trebalo bi ti še potrpeti, dokler se ne dodela.

Iz Zagreba dalje v Sarajevo potuješ lahko tudi tako: do Siska po železnici, od ondi na „parnici" [2]) po Savi do Broda, dalje pa na najetih kolih, za katera se je plačevalo poprej v druščini po 40 do 50 gld.

Taki vozniki potrebujejo od Broda do Sarajeva (za 58 ur) pol četrti dan. (O zadnji in po zadnji vojski je bila ta cesta po deževju in po vedni vožnji pokvarjena tako strašno, da so potrebovali novembra meseca za vožnjo do Sarejeva 10—13 dni in več).

---

[1]) ‚Spljet' ali ‚Split', slovenski bi se reklo po znanem pravilu Splet (Spalato). Pis.

[2]) „Obzor" rabi tudi „parnjača" (podobna „vatrenjači"); kajti „parnica" je Hrvatosrbom to kar nam ‚pravda', ali pa tudi = „brazda z nožem narejena." — Pis.

Vendar jo utegnejo popraviti zopet do dobrega, kedar zmerzne, da bóde po novem letu zopet za rabo.

Po novem letu bo pa veljalo že to vodilo: ‚Dvoji je železnocestni pot, ki te vódi iz Ljubljane v Brod‘: 1., **Ljubljana** — (Celje) — **Pragerhof** — Zakanj (Zákány) — Osiek (Essek) — Vinkovce — **Brod**‘; 2. „**Ljubljana** — (Zidan most) — **Zagreb** — Zakanj (Zákány) — Osiek (Essek) — Vinkovce — **Brod**.“ Drugi je kake 4 kilometre (malo več od ure) krači nego prvi. —

Če hočeš pa iz Zagreba po najkračim potu priti v Bišče (Bihač) a od ondi na Krupo in dalje v Krajino, oddrdraj se po železnici do Karlovca, od ondi pa z vozom — na Slujn (Sluin) Rakovico in Zavalje — v Bišče.

Iz Ljubljane v Mostar se pride tako: po železnici do Trsta, dalje s parnico po jadranskem morju na „Spljet“, dalje po morju in na posled po Neretvi do Metkovića (na dalmatinsko-hercegovski meji), od ondi do Mostara pa na kolih ali pa na konju. Vendar ni prepovedano . . . hoditi tudi „per pedes apostolorum“.

O ugodni sapi se računa od Trsta do Metkovića 4 dni in 4 nočí;[1]) od ondi do Mostara 8 ur z vozom ali 12 úr hoda. — Iz Mostara prideš lahko po lepi cesti v Sarajevo za dan in noč.

Iz Spljeta gre zdaj že tudi poštna cesta do Sinja, a od Sinja dalje do Livna, kjer je razpotje proti Travniku in proti Konjici. Po obojem se hodi tudi v Sarajevo.

Doslej ni bilo baš prijetno potovati po Bosni-Hercegovini, zato ker ni bilo, in ni še zdaj, dosta poštenih potov, niti prida gostilnic. Nekoliko ugodnih gostilnic se je nahajalo do zdaj samo v Sarajevu, v Mostaru in še v kakih dveh drugih mestih.

Po kmetih nahajaš ob voznih in večih tovornih potih n. pr. vsako drugo uro kakšen „han“ ali „hanič“ (gostilnico ali krčmo kaki koči podobno.) — Tudi v vsaki vasi, v kateri prebiva obilo kristjanov, je kaka krčma; v večih vaseh jih je pa tudi po več manjih in večih. — Krčmárijo po takih krčmah sosebno kristjani, vendar sem pa tam tudi poturčenci.

Veči „hani“ bosanski imajo pri tleh veliko konjušnico, v nadstropju pa samo po eno izbo za pótnike, ali brez kake postelje, mize in stolov (stolcev) i. t. d. K večemu še kako torilo (umivalnica), ali kakšen vrč za vodo stoji v njej — največkrat brez kupice. — Namesto postelje leži na tleh ob steni prašna žimnica. Joj njemu, komur je nočiti v taki krčmi, če nima sabo . . . znanega ponočnega praška. — —

V boljih „hanih“ bosanskih dobiš, če si naročiš, cvrtja, pečene bravine i. t. d., vselej pa mladega domačega sira, narodne „cicvare“ (jedi iz sira, moke in surovega masla), pogače namesto kruha; — vina in piva pa ne.

---

[1]) Tudi dvakrat toliko pa, če ni morje mirno, po zimi kakih 5 ali 6 ur več nego po letu. — Pis.

Ali v premnogih drugih „hanih“ bosanskih ni dobiti drugega zalogaja nego kruha pa slivovice.

V Hercegovini točijo kristjanski krčmarji tudi vino. Za prigrizek pa nimajo drugega nego bravine „janetine“ (kozlovine), domačega sira, t. j. ovčjega ali kozjega in domače „kukuruznice“ (kuruznega kruha).

Vendar si smem biti v svesti, da se bodo po sedaj s poti in s cestami, z „dostavniki“ (Stellwagen) in z drugimi vozili ali prilikami za vožnjo brez zamude, popravljale in množile tudi gostilnice po mestih in po kmetih (v Sarajevu se množé res dan za dnevom), — da bode tedaj s časom môči mnogo prijetneje potovati po pridobljeni novi deželi ter navžiti se rajske lepote premnogih njenih krajev. — Novo cesto so začeli res delati sredi novembra meseca od morja (pri Kleku) do Metkovića, staro dalje do Mostara pa popravljati. Ta cesta pojde tedaj od Kleka do Sarajeva.

Ker so doslej ondod potovali največ na konjih, zato so mérili tudi daljno od kraja do kraja najraje na ‚jezdne ure‘.

Ni ti treba praviti, da so že, in da bodo še bolj tudi **pošte** pomnožene, a stare ničkoristne turske po naših uravnane.

Kaj bi bil sedanji svet brez ‚**brzojava**‘ **(telegrafa)** — brez bliskovega pisma, — brez brzojavnih strun! — Že za turske vlade so bile brzojavne naprave — glej čuda! — najbolje izmed vseh drugih. Že ondaj je bilo več brzojavnih postaj za občno rabo, namreč: ‚Sarajevo — Travnik — Banjaluka — Brod‘ (zvezana z Novogradiško v Slavoniji), ‚Sarajevo — Mostar — Metković‘ in ‚Sarajevo — Carigrad‘.

Nova vlada je brzojavne prilike za občno rabo pomnožila brez zamude; n. pr. iz Livna — na Sinj — do Spljeta.

13. pismo.

Koliko ljudí živí v Bosni in Hercegovini? — Težko ti je odgovoriti na to vprašanje; kajti turska vlada ni dajala nikdar popisovati **vseh prebivalcev**, — nego samo cele rodovine skupaj, — posebej pa samo možke glave, glede kristjanov nekdaj soseb zarad „harača“, t. j. glavnice, ki jo je bilo treba plačevati od vsake možke glave; v zadnji dobi pa zarad „vojnice“, t. j. odkupnine od vojaštva, [1]) ki so jo morali plačevati namesto poprejšnjega „harača“ vsi kristjani in drugi nemuhamedanci možkega spola od rojstva do smrti.

Podatki, ki se nahajajo po različnih spisih o vkupenem številu bosansko-hercegovskih prebivalcev, ne stojé tedaj na trdnih

---

[1]) Sarajevci jej pravijo ‚vojnica‘ (Militärsteuer; Turki pa „askeria“ nm. ‚askeria bedelik‘). Po Vuku je ‚vojnica‘ samo = Krieg ‚Kriegszeit‘ (belli tempus); „vojska“ je pa srbohrv. soseb to, čemur velimo mi po domače z nedomačo besedo „armada“. — Pis.

nogah. To ti je samo računsko ugibanje, t. j. vse samo „po priliki“ izračunano (po številu popisanih rodovin in možkih glav i. t. d.)

Tako sodijo, da ima vès poprejšnji „vijalet“ Bosna, t. j. prava Bosna s Krajino, Hercegovino in Novopazarskim okrožjem ali Rašijo vred, vsega vkup kakšen **milijon** prebivalcev. Lahko pa, da jih je tudi nekoliko stotin več [1]) da bi utegnil tedaj ta „milijon“ Bosni-Hercegovini vendar ostati celó po zadnjih vojskah in po odcepù onega kosa, kateri je bil v pogodbi Berlinski privržen Črnigori.

Natanko ti pa lahko povem po šematizmih (cerkvenih letnikih) l. 1865—1867, koliko je bilo ondaj v Bosni in Hercegovini katoličanov.

V Bosni jih je bilo	132.532	duš
v Hercegovini	59.242	„ [2])
tedaj vseh vkup (v Bosni in Hercegovini)	191.774	duš.

Ni tako dognano število kristjanov *pravoslavnih;* [3]) vendar se ve za trdno, da jih je največ izmed vseh drugih stanovalcev. Jukić jih je naštel pred letom 1851 (l. 1834) v vsi Bosni-Hercegovini 561.500, a *Rośkiewicz* v svoji knjigi (l. 1868) samo 535.000. Vseh *kristjanov* skupaj bode tedaj kakih 733.000.

Muhamedovcev t. j. pravih Turkov in poturčéncev je po Rośkiewiczevem računu v vsi Bosni in Hercegovini vkup 383.000; ali turska vlada je naštela 630.000 muhamedovcev, vštevši molčé v to število tudi cigane, katerih je po novih podatkih 11.500 do 200.000 in še več. Pomnoživši tako po krivici muhamedance na videz z ubogimi cigani, trdijo in razglašajo zvite butice turske, da ni vseh drugih stanovalcev po Bosni in Hercegovini več od 612.000 duš, — tedaj muhamedancev „po njihovem“ največ, kar pa ni resnično.

Bolgarov, *Jermencev* (Armenier), *Arbanasov* (Albanezov ali Arnavtov), *Gerkov* in *Cincarjev* se nahaja ondod vseh skupaj morda kakih 28.500.

Židov šteje Rośkievicz v vsi Bosni-Hercegovini 5700, Lukšiću se dozdeva, da jih je brez malega 10.000; a jaz velim samo

---

[1]) Po Rośkiewiczu 1,150.000; po dr. Blau-u 1,061.000; po Thömelu 1,211.772; po državnem koledarju „Salnumé“ za l. 1871 1,242.456, po (dozdevni) štetvi l. 1874 pa 1,200.000. — Pis.

[2]) Dr. Blau se je uštel za 10.000 duš na manjo stran (49.242) pri seštevanju pojedínih podatkov iz omenjenih šematizmov. Prim. letop. Mat. sloven. 1877; 198—199. — Po šematizmu l. 1873 o. Petra Bakule imela je Hercegovina že 7092 katoličanov več — brez Trebinjskih, ki spadajo pod „Dubrovačko“ škofijo (Dubrovnik, Ragusa). — Pis.

[3]) V Bosni, (tudi v Dalmaciji) pravijo pravoslavni sebi tudi „riščáni“ ali „hriščáni“ zato, ker izgovarjajo Isus „Hristos“; katoličani pa sebi „kršćani“ zato, ker izgovarjajo Isu „Krst.“ — Pis.

to: „Če jih ni, pa jih bo“. Doslej je največ španskih. — Jako vró zdaj v Bosno i drugi ljudje, sosebno obrtniki, tako da utegnejo v kratkem času nadomestiti število ónih, ki so jih pobrale zadnje vojske.

Samo nekoliko stotin se nahaja po vsi Bosni-Hercegovini *pravih Turkov*, kateri se kličejo „osmanlije“. Vsi drugi bosansko-hercegovski Turki so po národnosti Slovani, a turske (muhamedanske) vere, — mlajši kristjanskih dedov, kateri so se poturčili (zdaj je tega že 400 let), — in to: najprej „plemenitaši“ od straha za svoje gospodstvo, za njimi pa tudi mnogi preprosti ljudje zato, da so se oslobodili strašnega tlačenja in preganjanja turskega. — Takih poturčencev zárod je sovražil in sovraži še dandenes kristjanske brate bolj nego pravi Turki.

Najimenitnejši izmed poturčencev so „begi“ in „age“, ki so pa bili do l. 1850 mnogo mogočnejši nego zdaj. Ondaj so jim bile jako peruti pristrižene po nesrečnem uporu zoper tursko vlado. — Od onega časa niso več tako mogočni in bogati, ne morejo tedaj več toliko trošiti na drage konje, svetlo orožje in krasno opravo.

Turki verujejo v Boga, (ki mu pravijo „Alah“), v njegove angele, in v tri preroke: Mojzesa, Isa (Jezusa) in Muhameda, ki je po njihovih mislih največi in najsvetejši prerok. Posvečujejo petek, vendar ne tako strogo, kakor mi nedeljo, kajti ves dan [1]) delajo; samo da hodijo vsaj po enkrat v „džimijo“ (tursko cérkev, Moschee) po svoje molit. Doma pa molijo vsak dan po petkrat: 1) zjutraj (o zori), to ti je „sabah“, bosanski „saba“ = jutro; 2) opoldne „öjle“ ali „öjlen“, (Bosanci pravijo še po starem „pód ne“ = poldne); 3) popoldne — „ikindi“, bos. „ićindija“, (večernice); 4) o mraku t. j. o solnčnem zahodu — „ahšam“ ali „akšam“ = večer; 5) po noči (dve uri po solnčnem zahodu) — „jaci“, bos. „jàcija“. To jim je peta molitev . . . kakor pri nas „zdrava (ave) marija“.

Na vsako molitev jih kliče turski duhovnik („hodža“) molitveni klicár („muezzin“), z visoke „munare“ (Minaret, ki je visok stolp brez zvona, okroglemu dimniku podoben). Umivati se morajo pred vsako molitvo na poseben náčin. Pri molitvi se obračajo z obličjem proti solnčnemu vzhodu.

Slišal si že, vem da, kako lep je turski raj, (zato ti ga nečem popisovati); a peklensko strašen ti je . . . turski pèkel, (pa ni tega ti ne bódem popisoval na drobno, ker vem, da ga nisi željan). Ali kdor je neznano spreten, môči mu je rešiti se večnega ognja in smukniti na ravnost v raj — prek mosta, ki je ozek kakor las, in oster kakor meč.

Če je temu tako, ne vem zakaj se znani veliki grešniki (begi pa age) že na temu svetu ne vadijo hoditi in plesati vsaj na napeti vrvi. — —

[1]) Dneve štejejo Turki od akšama (solčnega zahoda) do akšama. Turska ura „sahat“ = sat) kaže tedaj drugače nego naša. — Pis.

Najviši duhoven turski („šejk-ul-islam") ima svoj sedež v Carigradu. Pod njegovo oblast so spadali doslej tudi hercegovski in bosanski Turki; ali ti bi se je radi zdaj iznebili, ter dobili posebnega, samostalnega višega duhovna.

Imajo pa še več drugih duhovnikov različnega imena.

Obilen je turski cerkveni zaklad („vakuf"); ali turska duhovščina neče pritrditi, da je ta imetek tolik, kakor mislijo nekateri ljudje. Prav za prav je več takih zakladov.

Strašno mrzijo bosansko-hercegovski Turki t. j poturčenci slovenske krvi vse kristjanske brate, ter jih ‚pitajo' z „Vlahi", kar je bilo že povedano. [1]) Ker štejejo Turki sami sebe za „pravovérnike", zato zmérjajo radi vsakega kdor ni njihove vére, tudi z nadevkom „djàur" (djàurin ali „kàurin") t. j. nevernik. — Čudno je pa, da se poturčeni Slovani jako pisano gledajo i s pravimi Turki se držé turske vére zvesteje od njih. — Vendar jim ni moglo muhamedanstvo izkoreniti nekaterih lepih svojstev in navad ali šeg kristjanskih in slovanskih. Premda dovoljuje „koran" t. j. tursko sv. pismo možu po več žen (*mnogoženstvo*), zakorenilo se je pri njih *enoženstvo* takó, da si jemljó skoraj vsi slovanski muhamedanci samo po eno ženo, najsi drži tudi vsak svojo po turski šegi — rekel bi — pod ključem v posebni ženski izbi (Harem) z omreženimi okni, na katera pa vendar ne smeš gledati, ako nečeš jaditi ... strašno ljubosumnih Turčinov. Baš zato si niso kristjani smeli do zdaj hiš kupovati po turskih ulicah.

Hvalijo jih pótniki tudi zarad stare slovanske gostoljubnosti in poštenosti pri kupovanju in prodávanju. Krivopričnikov za plačo in poltnih razuzdancev, kakoršnih je dosta med drugimi muhamedovci, pri Bošnjakih in Hercegovcih muhamedanskih ne nahajaš.

Vendar se ne da tajiti, da jih je neizrečeno pokvarilo pohotno muhamedanstvo. — Ali da sovražijo oni strašno kristjanske brate, temu se ni čuditi toliko, koliko temu, da so se doslej tako pisano gledali tudi kristjani (katoličani in pravoslavni) med sabo, ter se ... pa raje molčim. Bog jih razsvetli in navdihni z bratovsko ljubeznijo!

Druge verske razmere čital si na drobno popisane v lanskem letopisu „Matice slovenske". Naj ti povem raje nekaj novega.

Ko se je bavilo letos novembra meseca nekoliko dni v Beču hercegovsko poslanstvo (deputacija), imel sem priliko seznati se z nekaterimi imenitnimi in preprostimi izmed teh mož različnega stana in troje vere, ter razgovarjati se ž njimi — ne vem, kako bi rekel, *da ne bi žalil žive duše jugoslovanske* — hrvatski ali srbski. Rés da pravimo Slovenci osédobi iz *istega vzroka* „srbohr-

---

[1]) Tuja, menda keltovska beseda „Vlah" pomenja prav za prav človeka rimljanskega (romanskega) plemena sploh. Prim. slovensko okrajšano „'Lah' (Talijan), „Wälscher" in „'laško olje" = wälsches Oel; ‚Kara-Vlah' (‚der Walache aus der Walachei' = ‚Romäne', ali ‚Rumäne' (Rumunec). — Pis.

vatski"; ali vem, da s tem . . . ne ugajamo vsem. Začudil sem se pa, ko mi je neki hrcegovski Turčin (ki je govoril lepo, čisto *južno narečje*), na vprašanje, kako govoré **hercegovski** Turki, *hrvatski* ali *srbski*, — odgovoril ponosno: „Mi govorimo **bòsanski** (sic); tek sada, u Beču, kazali (povedali) su mi, da je to . . . **hrvatski**." — —

Tedaj sem slišal prvič, da govoré i **hercegovski** Turki . . . **bosanski**. Po znanem načelu „divide et impera" morali bi govoriti *hercegovski*, kakor govoré nekateri Kranjci po *kranjski*, a neka Žumberka . . . *žumberski*. —

Čudno bi se bilo menda zdelo i tebi, ako bi bil videl poleg drugih kristjanov in mahomedancev, tudi katoliškega župnika in škofa z rdečim fesom na glavi pa z brkami pod nosom. — Obóje (fes in brke) nosijo tudi „franjevci" t. j. frančiškani bosanski. [1])

O drugih Hercegovcih bódi povedano s kratka, da so se nosili jako različno, vsak po svojem stanu, nekateri sijajno, nekateri prosto narodno, a vsi razen duhovnikov alí popov sploh in dveh uradnikov — po turski šegi. — Dolgopeti kožuh („ćurak" ali „kaftan" s kožuhovino obrobljen) čredil se je s kratkim kožuhom („ćurčićem"), ali pa s kratkim, toplim „gunjem" hercegovskim pisana „antèrija" z rdečim „džamadanom", črno obrobljene „črnogorske kape" so se vrstile z rdečimi „fesi" in s pisanimi ali pa z belimi ‚čalmami' [2]) dolge brade z obritimi, obrite glave z dolgimi ali pa s pristriženimi lasmi i. t. d.

Nekemu bradatemu kristjanu je čepel na glavi „saruk" (čalma), nekemu obritemu muhamedancu pa „fes", izpod katerega so víli dolgi lasje. — Tudi po opravi je bil ta možak (brez „torbaka") nekako ves podoben kakemu Sarajevskemu kristjanu. — Ko ga pa nalašč vljudnó poprašam: „da oprostite, koje ste vjere?", — odreže se mi prijazno, a možato: „Turčin" (sic). [3])

Tako sta mi odgovorila na isto vprašanje še dva druga poturčenca. Turski ni znal ni jeden izmed teh treh. Bogati „hadži" Usein efendi (pravoznanec) Djabić, ki je z belo čalmo na glavi korakal kakor kralj nebes in zemlje, naročal je pa svojemu služabniku vendar nekaj po turski. Nehotè sem se spomnil bele vrane. —

---

[1]) Treba pa vedeti, da je bil „fes" na neobriti glavi nekdaj prvo znamenje nove slobode. Poprej so morali po vseh turskih deželah i kristjani nositi „saruki" (čalme), in si briti glavo, dokler se niso za kneza Miloša na pol oslobodili turskega jarma najprej Srbi v Srbiji. — Pis.

[2]) Bela čalma ti kaže „hadžijo". — Pis.

[3]) O tej priliki sem se uveril sam, da rdeči obrobki po črni opravi (z dolgimi lasmi vred) res ne kažejo vselej kristjana.

Znamenitno je, da se je med bosansko-hercegovskimi poturčenci sem pa tam ohranila do denašnjega dne stara jugoslovanska „zadruga“.

14. pismo.

Po mestih muhamedanci večidel kupčujejo, ali se pa pečajo z rokodelstvom. — Tudi med pravoslavnimi je po mestih največ trgovcev, po kmetih pa kmetujejo; vendar ne tako marljivo, kakor katoličani. — Še slabeje od pravoslavnih kmetujejo leni muhamedanci. Zató dajó „gospodarji“ „a g e“, svoj „svet“ najrajši katoliškim „kmetom“ obdelavati.

Uboga „raja“ — [1]) kristjani nimajo namreč skoraj n i č s v o j e g a s v e t a, nego ga dobivajo od omenjenih muhamedanskih gospodarjev, kojim so oni samo nekaki „najemniki“ ali kakor sami pravijo „kmeti“. [2])

Ne da se popisati, kako strašno so drli ti turski „gospodarji“ svoje kmete a soseb nesrečne kristjane. Zona te obleta, kedar čitaš o neusmiljeni *tlaki* („begluk“ imenovani po „begu“, zato ker je morala raja nekdaj tlačaniti sosebno „begom“) in o mnogoterih davkih, ki jih je morala dajati krvoločnim pijavkam muhamedanskim: „s p a h i j i“ *desetíno, deseto* ali *„desetak“*, [3]) agi *„polovino“*, če so bili pa voli kmétovi, „tretjino“ pridelane letine i. t. d. (po pogodbi). — B e g i in a g e so pa zahtevali in grabili po sili še mnogo mnogo več. — Aga je zapodil svojega kmeta sè svojega sveta in iz svoje hiše, kedar mu se je hotelo. Dokler so bili samogoltni begi in age še premogočni, polastili so se po krivici še več drugih „pravic“ (do drvaščine, ribjega lova, cestnine i. t. d.), ter rajo gólili, kakor koli so mogli. Gledali so samo svoje koristi.

Kako dobro se je godilo b e g o m sosebno v Hercegovini, (dokler je „jadna raja“ stradala in umirala od glada, svedoči nam národna „poslovica“ (pregovor): „Živi kao b e g na (sic) Hercegovini.“ V glavi se mi je vrtelo, kedar sèm prečital dolgo vrsto

---

[1]) Beseda „raja“ pomenja prav za prav „čredo“. — Pis.

[2]) „U Bosni se zove k m e t (pl. kmeti) seljak, koji sjedi (stanuje) na tudjoj (tuji) zemlji i u tudjoj kući i. t. d.“ V Boki mu pravijo „kmetić“, talijanski „colono“ (= Lehenmann, feudatarius). Prim. Vuk. „rječn.“ 277 in 278. — Pis.

[3]) „Spahije“ so dedni plemenitaši vojaški in „gospodarji“ brez svojega sveta, ter so imeli do l. 1875 pravico pobirati desetino. — „Begi“, (ki jih primerja V u k našim k n e z o m, imeniten gospod iz Bosne pa našim „grofom-veleposestnikom“), imeli so pravico do desetine samo ondaj, če so bili tudi „spahije“, — drugače pa le do „begluka“, ki ga nadomeščuje „tretjina“ . . . od onega časa, ko je nehala tlaka tudi v Bosni-Hercegovini. — „Alajbeg“ = vseh begov beg (Beglerbeg) je izmed več begov najviši. — Pis.

imen vsem tém in še premnogim drugim davkom in davščinam, katere so morali bosansko-hercegovski kristjani do sedaj po vrhu plačevati še državi. Ker se bojim, da se ne bi zvrtelo i tebi, zato ti jih nečem naštevati in raje molčim.

Vendar si ne morem kaj, da ne bi vzel v misel nekega prečudnega davka. Kedar je umrl v kateri kristjanski hiši hišni starejšina, morala je hiša dati zemljišča gospodarju . . . najboljega vola. Tak gospodar je modroval menda tako: „Če ima Alah pravico hiši vzeti najboljega moža, tedaj imam jaz pravico vzeti jej . . . najboljega vola“. — Kolika modrost turska, in kako koristna je bila . . . brezdušnemu Turčinu! —

Kako trden, kako žilav je jugoslovanski rod, da je pretrpel vse to, pa si ohranil vendar národno svest!

Najživeje se zavedajo svoje narodnosti . . . *pravoslavni* ali *Srbi*, a soseb v Hercegovini, — brez dvojbe zato, ker se dotika slobodne Črne gore.

Jako so potihnile — ali ne povse — národne pesmi med tlačeno rajo bosansko; po Hercegovini se pa razlegajo še dandenes. Najraje popeva na ves glas — kakor naš Žumberčan, tako i Bosanec in Hercegovec potujoč po noči na samini kako staro junaško pesem: o kraljeviću Marku, o knezu Lazaru ali o Milošu Obiliću i. t. d. [1])

Stare narodne pesmi pripomogle so menda — da so se ohranili med njimi najbolj stari narodni **„običaji“** (**šege in navade**).

Poleg slavnega *„pobratimstva“* zakorenila se je pa — žalibog! — pri njih še trdneje neslavna „osveta“. Srbski narod živi v Bosni-Hercegovini tudi še zmérom po starem v „zádrugah“. Še dandenes cvetè pa pri pravoslavnih in katoličanih starovečna krasna cvetica: jugoslovanska *gostoljubnost*. Sploh znana je tudi njihova poštenost.

Katoličani ali „Hrvati“ [2]) — pobožni ljudje, pripravnejši za kmetovanje in rudarstvo, nego za trgovino, živé v Bosni posebno po severni in zahodni strani (proti Dalmaciji); tako tudi v Hercegovini med dalmatinsko mejo in dolnjo Neretvo.

Da jih niso Turki tako tlačili in drli kakor pravoslavne, zahvaliti se treba njihovi jedini duhovščini, vrlim oo. Frančiškanom, ki so jih morali poštovati in v čislih imeti celó Turki vsled posebnih pravic, katere jim je dodelil l. 1463 pismeno sultan Muha-

---

[1]) V novi dobi se čudeži godé; celó Banjelučkega bega Ibrahima Džinića služabnik („muhamedanac“; sic), ki je spremljal svojega gospodarja med bosanskim poslanstvom v Beč, zna že narodopisno-verski razloček med Srbi pa med Hrvati. Govoril je pa 11. decembra 1878 vendar i on še „bosanski“ ali „bošnjački“ (sic). — Pis.

[2]) Gl. v letop. „Mat. sloven.“ 1877 str. 195. — Pis.

med II. [1]) Topreimenitno pismo („ferman“ = diplom) hranijó z vsemi svojimi drugimi „fermani“ vred v Fojnici v svojem samostanu. [2])

Kakor mi je pravil prečastiti, tudi brkati provincijal frančiškanov bosanskih o. Nikola Krilić, ko je bil z bosanskim poslanstvom tukaj v Beču, imel je za turske vlade svakodobni prvak omenjenemu redu v Bosni pravico, o slovesnih prilikah v turski opravi s čalmo na glavi po ulicah jahati, ter nositi kateri si bode „ferman“ na traku o vratu tako, da mu je mahal po prsih navskriž. — Po istem gospodu sem zvedel, da hodijo frančiškani zdaj doma po mestih v svoji redovni opravi, a vendar pokriti z rdečim „fesom“ (ki so ga nosili tudi v Beču), po glavi pa čisto nič obriti, nego samo s pristriženimi lasmí; samo ondaj, kedar potujejo po deželi, oblačijo se še po turski zato, da morejo . . . jahati. Pripovedoval mi je priljudni g. redovnik mnogo zanimljivega o slovečem, a — žalibog — ne več živem frančiškanu, pisatelju in narodnemu mučencu Jukiću.

Ves zaljubljen . . . v Slovence je provincijalov ljubeznjivi tajnik, mladi o. Mihovil Vjenceslav Batinič. Naj ti povem gredoč, da sem bil tako srečen ter smel po posebni priporoki stopiti celó pred novega „náčelnika“ (župana) Sarajevskega. Mustafa beg Fazli Pasić, velik korenjak prijaznega, zagorelega obraza, zna izvrstno hrvatski. Oblečen je bil ves v drago tursko opravo, pokrit pa z „ahmedijo“ (belo čalmo), dasi ni „hadžija“. Na moje ponižno vprašanje zastran sedanjih in nekdanjih pravic begovskih, odgovarjal mi je ta bistroglavi „beg - veleposestnik“ tako vljudno in jasno, da ti ne morem povedati.

Kar sem govoril še z nekaterimi drugimi Bosanci, kristjani in muhamedovci, ki so bili oblečeni vsi v opravo turskega, a vendar različnega kroja i. t. d., – o tem drugikrat „na besede“.

15. pismo.

Meniva se zdaj raje o njihovi **izobraženosti**, tedaj tudi o **šolah**. Da pravoslavni *katoličanom* po „izobraženosti“ niso kos, to priznava i Srbin T. Kovačević. To prihaja od tod, ker imajo katoličani že davno dosta izobraž nih duhovnikov (omenjenih oo. frančiškanov), kateri so se v zadnji dobi učili bogoslovja v Djakovaru na Slavonskem a nato . . . v Ostrogonu (na Ogerskem) ter imeli l. 1851 v treh samostanih bosanskih že tri gimnazije in bogoslovne šole. Že od l. 1848 do zdaj ustanovljali so pa vedno tudi marljivo „národne šole“.

Pravoslavni so gledé šol jako zastajali in zaostali, zato ker so jim bili ter so še zdaj i popi s „kaludjerji“ (menihi) vred pre-

---

[1]) Fojnica (Vojnica) nam. *Hv*ojnica kakor „fala“ ali „vala“ nam. „*hv*ala“. = Pis.

[2]) Zdaj nosi — rekel mi je — pri nas vsak tako čalmo, kakeršno hoče. — Čas hití. — Ni več vse res, kar nova knjiga piše; govoriti treba z domačimi ljudmí ter imeti jih res pred očmí. Pis.

malo izšolani in razsvetljeni. Osédobi se nahajajo po večih mestih bosanskih in hercegovskih za katoličane in pravoslavne trorazredne (národne) šole, ki jih pa „bosansko-hercegovačke novine“ ne hvalijo tako, kakor milosrčnih sester nóve ženske šole v Sarajevu, Travniku, Derventi, Banjiluki, Livnu in v Mostaru. — Pravoslavni imajo v Sarajevu tudi „realko“. Naučni jezik je srbski z novim (Vukovim) pravopisom.

Muhamedanci imajo svoje šole skoraj po vseh mestih, tudi po vaseh; male („mejtefe“) in velike („medrese“). Ali vse te šole so vérske. V malih se učí deca samo za silo čitati in pisati, vrh tega pa tudi nekaterih turskih molitev in koranskih izrekov, katerih pa ne razume nijedno dete slovanskega roda. Nehoté se spominjam, kako smo morali čisto slovenska deca moliti po tur... to se veli: po nemški mahom prvi dan, ko smo začeli v šolo hoditi. Za Boga, kako smo izgovarjali nerazumljive besede! — —

Še nečesa se je učila turska mladina v malih šolah (vsaj do zdaj): strašno zaničevati in mrziti vse kristjane in druge „nevernike“.

Učenci v vélikih turskih šolah se zovejo „softe“. To so glasoviti turski „bogoslovci“, ki se pa učé nekoliko tudi „muhamedanskega pravoznanstva“ ter bivajo potem „kadije“ (sodniki), ali pa „hodže“ (župniki in učitelji).

Bogati poturčenci so doslej pošiljali svoje sinove v Carigrad v šolo, zato da so se učili ondi turski. Kateri se je naučil turskega jezika, postavili so ga mahom za „kadijo“; za druge turske uradnike so bile dobre tudi „prazne buče.“

Dosta *vraž* se nahaja še zmérom povsod — tudi v Beču — celó med tako imenovanim „izobraženim svetom“; kdo bi se čudil, da jih je še več med preprostim narodom bosanskim in hercegovskim, a največ med pravoslavnimi in muhamedanci, zato ker so jim šole malo prida.

Jako zakorenjena je sóseb pri pravoslavnih še vera v „vještice“ (čarovnice). Kedar oboli človek ali živinče, mislijo preradi, da mu je storjeno („nagazio na čini“), in hodijo svojih neizobraženih popov prosit, da jim narejajo za dobro plačo „zápise“ (škapulirje) z umetno načrčkanimi imeni posebnih svetnikov. — Take „zápise“, ki odvračajo po njihovi misli tudi druga zla ali nesreče, nosijo babjeverci po navadi na sebi t. j. na životu, (nekateri si jih našivávajo na kape); volom jih privezujejo na roge; nekateri se pa ž njimi kadé i. t. d.

Največ zapisujejo zápise (tur. „hamajlije“) turski „hodže“, kajti Turki so babjeverci, da malo takih. — Da je vsakemu človeku vse sojeno že od nekdaj, – te največe vraže jih uči muhamedanska vera. Greh je po njihovi veri orla ubiti; ali „kaurina“ ubiti ni greh, nego „sevap“ (dobro delo). —

Čudno je, da prihajajo tudi Turki k pravoslavnim popom po zápise. —

Sicer so pa vsi bosansko-hercegovski Slovani kakor drugi Jugoslovani, — tudi óni, kateri ne znajo ni pisati ni čitati, — tako zdravega in bistrega uma, da se smejo meriti gledé tega z vsakim drugim narodom. To priča njihova redka šegavost, njihove bistroumne šale, sosebno pa „narodne poslovice jugoslovanske“, — národna modrost.

Te hvale so vredne tudi ženske, ki so tako spretne, da izdelujejo dosti umetnih ženskih del samo po svojem umu tako izvrstno, da jim se ne moreš načuditi. Ne samo, da znajo jako ročno vezti (sticken) in plesti (stricken), nego, — kar sem vzel v misel že poprej — tudi tkati: platno, robce, „terače“ (otirače, antvele), „tkanice“, „opregače“, raševino, sukno, „sage“ ali „šarenice“ (preproge, Teppiche) i. t. d. po mnogoterih obrazcih, premda se niso učile nikdar risati.

Književnosti ni bilo doslej v Bosni-Hercegovini ni duha ni sluha. Zadnja leta za turske vlade izhajala sta na njene stroške v Sarajevu samo dva časnika: turska: „Bosna“ pa srbski „Cvietnjak“ (oba tedenska lista). Za nove vlade, in to 1. septembra 1878 iz njene tiskarnice začele so ondi na svetlo hoditi „bosansko-hercegovske novine“ samo hrvatski pisane (z latinico tiskane) in izhajajo po dvakrat na teden. Vendar se smejo zdaj — to se vé — po vsi Bosni-Hercegovini čitati, ter se čitajo očitno in obilo tudi druge (nedomače) hrvatske in srbske novine. Poprej se je godilo to samo skrivaj.

Upajmo, da se bode s časom bolje nego do zdaj obdelovalo tudi „književno polje“ — dušna paša. — Poprej pa bode skrbeti za dobre šole. — Bog podari zdaj našim, pretežkega turskega jarma rešenim bratom še sto in sto Jukićev, narodnih buditeljev in vrlih delavcev na književnem polju, pusti ledini, ki jo bode treba zdaj orati.

16. pismo.

Seznanil si se nekoliko z ljudmi; spremljaj me zdaj v mislih tudi v njihova **prebivališča**.

Bosanska kmetska hiša (*kuća*) — večidel brez nadstropja — narejena je na pol iz lesa, na pol pa iz nežganih opek, med les vzidanih, še večkrat pa nadomeščuje opeke „pleter“ (plot), ki ga omaže siromak kmet sam (kakor si je postavil sam tako kóčo) od zunaj in od znotraj z ilovico, ter pustí v njem samo nekoliko oknic. Dimnika dostikrat pogrešaš. Tudi po mestih so hiše brez malega lesene, sè tankimi, pobeljenimi stenami iz opek. — Premožnejših Turkov zidana poslopja („kule“) imajo nadstropje, in so obzidana, v zidu pa luknje za streljanje s puškami („puškarice“, tur. „mazgale“), da se branijo prebivalci lahko sovražniku. Vendar navadni Turki bosánski ne trošé mnogo ni na zunanjo ni na znotranjo lepoto svojih prebivališč. V prenizkih sobah z lesenim stropom nahajaš „zarad lepšega“ samo kakšen „sag“ (tur.

„čilim“) po tléh in sem ter tje kako umetno izrezano ormarico na steni, ali pa jako velik ormar („dolap“), za pečjo pa kopelj. Míz, stolov (stolcev) in postelj Turki ne potrebujejo. Tako imenovani „minderji“ (žimnice ob stenah na leseni podlogi kakih 8 palcev visoki) nameščujejo jim stolce in postelje; na-nje sédajo, na njih spávajo.

Siromašnemu Turku, kateri ima hišico s plotom ograjeno, rabijo pa za sedež in posteljo preproste rogoznice (Rohrmatten) po tleh prestrte. Sredi dvorišča stojí kučica, a v njej samo po dve sobici — ženska pa možka. — V gospodskih (turskih) hišah je po več sob, ki ima vsaka svoje posebno ime. O „haremu“, v katerem tičé turske žene, bilo je že govorjenje. Da je po takih hišah vse pohišje tudi mnogo lepše in draže, to si lahko misliš.

Po kameniti *Hercegovini* so pa zidane skoraj vse hiše — ali po pravem *kóče* [1]) z luknjicami namesto oken, a dostikrat brez oken in brez dimnika, tedaj vse zakajene, zato ker stojí — kakor v jednaki črnogorski koči — ognjišče sredi nje, a dim nima kam. — Samó kakšen bogatin ima pošteno postelj; zahman je iščeš pri siromaku. Preprosti Hercegovci spávajo zaviti v svoje debele „struke“, kakor črnogorski junaki, na golih tleh ali na pesti slame okoli ognjišča, (po letu pa tudi pod milim nebom). V takih kočah se rodé, živé in umirajo hrabri Hercegovci.

Bosánskih vasí hiše so včasih sila raztresene, a na presledkih se razprostirajo dostikrat veliki vrti ali pašniki, gosto grmovje ali pa gozdne jase. Kristjani so si do zdaj stavili hiše daleč vstran od potov in cest, zato ker so jim potujoči Turki po sili otémali vse, kar so mogli, če so bile hiše blizu pota. — Tudi po *mestih* bosanskih se vidi med hišami in mestnimi predeli („mahalami“) dosta krasnih, zelenih vrtov, ki so očesu ugodna paša; ali taka turska mesta so lepa samo na videz, — samo z daleč. Če se jim pa približaš, kaže se ti povsod velika nemarnost. — — Malo je zdaj še tako imenovanih „palank“ ali „zágrad“ t. j. s koli zagrajenih vasí.

17. pismo.

Sodna, upravna in **redarstvena** oblast je bila za turske vlade samo zagrizenim Turkom (muhamedancem) v rokah. Kristjani niso smeli biti uradniki. Pa tudi pri sodbah niso imeli jednakih pravic s pravimi Turki in poturčenci. Povse neveljavno je bilo kristjanovo svedočanstvo zoper muhamedanca. Kedar koli je tožil kristjan muhamedanca, najsi je imel sto kristjanskih svedokov (prič), zvil je „kadija“ kristjanovo pravično tožbo vselej tako, da je prepravdal . . . muhamedanec. Vse se je verjelo Turčinu in poturčencu, — kristjanu nič. Če je tožil kristjana kakšen star Turčin

[1]) Hrvsrb. „kuća“ je naša „kóča“ po korenu, — hiša (hiža) po pomenu. — Pis.

(posebno pa, če je bil bele brade), ni potreboval nikakega svedoka; dosta mu je bilo reči: „Bela je ovo, vlaše, [1]) brada." — Zdaj veš, kaj pomenja izrek: „To je turska pravica." [2])

Ni čuda, če pomisliš, da ni plačevala sodnikov turska vlada, nego da so si „kadije" svoje službe kupovali, ter morali živeti ob „miti", „globi" (Geldstrafen) in „krvarini" (Blutgeld).

Ne da se popisati, kako se veseli rešena „raja", da je odzvonilo „turski pravici", — premda sodijo zdaj — iz početka — še vsem Bošnjakom in Hercegovcem, tedaj i kristjanom turski sodniki, — ali pod nadzorstvom, t. j. gleda se jim na prste, dokler ne postavi nova vlada novih sodnikov.

Jako se je zadnja leta v Bosni in Hercegovini menjala **deželna** („upravna" ali „politična") **razdelitev**. Poprejšnjo *deželo bosansko* („Vilajet Bosna"), ki je imela v sebi vso Bosno in Hercegovino (s Krajino in Novopazarskim sandžakom vred), razdelila je turska vlada za upora l. 1875/76 zopet na dve deželi, — obé skupaj pa po zadnji turski razdelitvi (1877) na osem „sandžakov" (okrožij), te pa na **50** „kaz" (okrajev). — Naša vlada kani — po verjetnih poročilih — držati se do malega te razdelitve ter Bosno-Hercegovino [3]) razdeliti na **47** okrajev in na *nekoliko okrožij*. [4])

V vsakem okraju bode upravljal in zapovedoval okrajni upravnik („kajmakam", Bezirksleiter). V njegovih rokah bode upravna in sodna oblast; za svétnika bode imel pa pri sebi takega sodníka, kateri zna poprejšnje (turske) zakone.

Pridržala je nova vlada v vseh okrajih in okrožjih tudi tako imenovane „medžlise", t. j. svetovalstva, sestavljena iz prebivalcev vsake vere v deželi, vendar tako, da bode pri okrožnih uradih sodna oblast ločena od upravne.

Deželnemu poglavarstvu za Bosno-Hercegovino je sedež v glavnem bosánskem mestu Sarajevu.

Da zdaj ne more biti vlada pri takih okolnostih še „ustavna", — tega ti mendà ni treba dopovedávati.

---

[1]) Vlah. — Pis.

[2]) „Pravico pes na repu nosi", veli Beli Kr., kedar hoče reči, da je pravica omahljiva. Pis.

[3]) Brez *Novopazarskega okrožja*, ki ga po Berlinski pogodbi doslej naša vlada ni hotela zasesti, in brez *okraja Nikšičkega* in *Pivskega*, ki pripadata po isti pogodbi k Črni gori. — Pis.

[4]) Koliko jih bóde, to ni bilo še službeno razglašeno do denašnjega dne (16. dec. 1878). Z novo razdelitvo se pečá „stanovitni odbor za bosanske in hercegovske zadeve" v Beču. Po zadnji turski razdelitvi je bilo teh **8** sandžakov: (v Bosni) Sarajevo, Travnik, Bihač, Banjaluka, Zvornik, Novi pazar; (v Hercegovini) Mostar pa Gacko. (Tega sandžaka ni bilo po predzadnji turski delitvi). — Pis.

Napravil si me, da sem privolil, naj se razglasijo ta „na priskakcih“ pisana pisma po letošnjem „Matičinem“ letopisu tudi drugim za poduk in zabavo.

Ker se pa že jako mudí, da letopis ne zakesní, a nova upravna delitev ní še znana, — zato sem se za zdaj okanil „zemljepisja“, (da ne zastarí, predno pride na svet), ter ti pošiljam samo še jako kratek pregled **bosánske zgodovine**.

Zanimljivo bosansko zgodovino delé zgodovinarji na šest dob.

Prvi dobi, ki se začenja z letom 167 pred Kr. r., pravijo „pravliška doba“, t. j. doba verjetnih in neverjetnih pravlíc ali pripovedek.

Druga doba obsega dvestoletni boj s hrabrimi Rimljani za uplenjeno deželo.

Tretja doba je óna, ko so Hrvatje in Srbi začeli sedmega stoletja seliti se v Bosno, in sega do l. 1376.

Četrta in najimenitnejša doba je óna od l. 1376 do 1463, ko so imeli Bosanci *národne kralje* in samostalno kraljestvo, dokler se niso polastili Bosne krvoločni Turki (l. 1463) pod sultanom Muhamedom II., — dvajset let pozneje (l. 1483) pa tudi Hercegovine.

Peta doba (od l. 1463 do 1527); to je óna doba, ko so ogerski in hrvatski kralji nekoliko bosanske dežele preoteli zopet Turčinu.

Šesta in prevažna doba se šteje od l. 1527 do 1878. V tej dobi je podjarmil Turčin zopet vso Bosno, ki je pod tem silnim jarmom s Hercegovino vred strašno dolgo ječala in krvavi pot potila.

Večkrat je ta in óna otresala pretežko breme, — ali otresti ga ni mogla ni ta ni óna. — Kako mračna je bila ta predolga doba nesrečnim kristjanom bosanskim in hercegovskim! — Po zimi l. 1878 prisijalo je pa rumeno solnce i pred njihova vrata, — a to ni bilo solnce, nego . . . sloboda zlata.

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjigarstvo od začetka 1877. leta do 1. januarja 1878. leta.

Sestavil Ivan Tomšić.

(Štev. 1—147 glej v „Letopisu“ za 1869. leto 268—281. strani; štev. 148—243 v „Letopisu“ za 1870. l. od 364—371. strani; štev. 244—351 v „Letopisu“ za 1871. leto od 346—354. strani; štev. 352—589 v „Letopisu“ za 1872. in 1873. leto od 280—301. strani; štev. 590—817 v „Letopisu“ za 1876. leto od 193—215. strani; štev. 818—925 v „Letopisu“ za 1877. leto od 324—335. strani.

I. Časopisi.

926. *Besednik.* Kratkočasen in podučen list za slovensko ljudstvo. Izdajatelj in odgovorni vrednik: J. Golé. Tisk tiskarnice družbe sv. Mohora v Celovcu. Deveti tečaj. 1877. 8⁰. 196 strani.

(Izhaja 20. vsacega meseca.)

927. *Brencelj* v lažnjivi obleki. V Ljubljani. Vrednik in založnik: Jakob Aléšovec. Letnik VIII. (1877) 4⁰. 12 številk.

(Po začasnem prenehanji je začel zopet izhajati meseca julija.)

928. *Deželni zakonik* za vojvodstvo Kranjsko. 4⁰. V Ljubljani. Leto 1877. XII. 91 strani. Natisnila Klein in Kovač (Eger).

929. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Na Dunaji. Iz ces. kr. dvorne in državne tiskarnice. 4⁰. Leto 1877. 1. l. X. 239 str.

930. *Edinost.* Glasilo slovenskega političnega društva tržaške okolice. Lastnik, izdatelj in odgovorni urednik Ivan Dolinar. Tisk avstrijskega Lloyda v Trstu. Tečaj II. 1877.

(Izhaja vsako drugo in četrto soboto vsacega meseca.)

931. *Jugoslavjanski Stenograf.* Izdavatelj in urednik Anton Bezenšek, državno-izpitani učitelj stenografije za više gimnazije i realke. Drugi tečaj. Zagreb. Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta. 1877. 8⁰. 12 listov, 96 str. Vsak list ima stenografično prilogo.

(List je pisan v slovenskem in hrvatskem jeziku in izhaja 20. dné vsacega meseca.)

932. *Kmetovalec.* Gospodarski list. Vlastnik Rih. Dolenc. Odgovorni urednik: Fr. Kuralt. — Tiskal: Seitz. V Gorici 1877. Tečaj III. 4°. 96 strani.

(List je izhajal 15. in 30. vsacega meseca. — Dné 30. junija 1877. l. je nehal izhajati.)

933. *Novice*, gospodarske, obrtniške in narodne. V Ljubljani. Tisk in založba: Jožef Blaznikovih dedičev. Odgovorni vrednik: Alojzi Majer. 4°. Tečaj XXXV. 1877. 418 strani.

(Izhajajo vsako sredo.)

934. *Prijátel.* Znánoszt razserjüvajocze mêszesne novine. Tretje leto. Buda-Pest. 1877. 4°. Podgovoren réditel: Augustich Imre. Stampano v Buda-Pesti vu Franklin-Tivaristve násztavi. 12 brojev.

(Izhaja prvega dné vsak mesec.)

935. *Slovenec.* Političen list za slovenski narod. Letnik V. 1877. Fol. V Ljubljani. Izdajatelj in odgovorni vrednik: Ferd. Pevec. Tiskali Blaznikovi dediči. 145 stevilk.

(Izhaja po trikrat na teden, v torek, četrtek in soboto.)

936. *Slovenska čebela.* Družbeni list za prijatelje čebelarstva po Kranjskem, Štajarskem, Koroškem in Primorskem. Izdajatelj „čebelarsko društvo". Odgovorni vrednik J. Jerič. V Ljubljani. Tečaj V. 1877. 8°. Tiskala Klein in Kovač (Egerjeva tiskarna).

(Izhaja vsaki mesec.)

937. *Slovenski Gospodar.* List ljudstvu v poduk. Izdalo in založilo katol. tiskovno društvo v Mariborn. Odgovorni vrednik dr. Lavoslav Gregorèc. — V Mariboru. XI. tečaj. 1877. J. M. Pajka v Mariboru. 4°. 428 strani.

(Izhaja vsak četrtek v tednu.)

938. *Slovenski Narod.* V Ljubljani. Fol. X. leto, 1877. Izdajatelj in vrednik Josip Jurčič. Lastnina in tisk „Narodne tiskarne". 297 številk.

(Izhaja vsak dan, izvzemši ponedeljke in dneve po praznicih.)

939. *Slovenski prijatelj.* Vredil in založil: Andrej Einspieler, knezoškofijski duhovni svetovalec, katehet in učitelj na ces. kralj. viši realki v Celovcu. — Leto 1877. XXVI. tečaj. 12 številk. 560 str. (S prilogami šolskih katekez).

(Izhaja po jedenkrat v mesecu.)

940. *Slovenski učitelj.* Glasilo „Učiteljskega društva za slovenski Štajer". Izdalo in založilo „Učiteljsko društvo za slovenski Štajer" v Ljutomeru. Za uredništvo odgovoren Drag. Lorenc. Peti tečaj. 1877. Tiskal J. M. Pajk v Mariboru. 8°. 24 številk. 376 strani.

(Izhajal je 5. in 20. vsacega meseca. — Koncem leta 1877 je nehal izhajati.)

941. *Soča.* Glasilo slovenskega političnega društva goriškega za brambo narodnih pravic. Izdavatelj in odgovorni vrednik Anton Fabijani. — Tiskar: Mailing v Gorici. Tečaj VIII. 1877. Fol.

(Izhaja vsak petek v tednu.)

942. *Učiteljški Tovariš.* List za šolo in dom. Sedemnajsti tečaj. 1877. Odgovorni vrednik: Matej Močnik, učitelj v I. mestni deški šoli v Ljubljani. — V Ljubljani. Natisnil in založil Rudolf Milic. 8°. 384 strani.

(Izhaja 1. in 15. dné vsacega meseca.)

943. *Vrtec.* Časopis s podobami za slovensko mladino. Uredil in založil Ivan Tomšić, učitelj na c. kr. vadnici v Ljubljani. Sedmi tečaj, 1877. 8°. 192 strani. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač (Eger). — Letnik ima 5 muzikalnih prilog.

(Izhaja po jedenkrat v mesecu.)

944. *Zgodnja Danica.* Katolišk cerkven list. Odgovorni vrednik: Luka Jeran. V Ljubljani, 1877. XXX. tečaj. Natisnili in založili J. Blaznikovi dediči. 4°. 416 strani.

(Izhaja vsak petek.)

945. *Zora.* Časopis zabavi i poduku. Šesti tečaj. 1877. Izdajatelj in odgovorni urednik Martin Jelovšek. Uredil, založil in tiskal J. M. Pajk. V Mariboru, 1877. 8°. 388 str.

(Izhaja 1. in 15. dné vsacega meseca.)

946. *Zvon.* Uredoval in založil J. Stritar. Leto III. 1877. Na Dunaji. Tiskala A. Keis in P. Horn. 8°. 386 strani.

(Izhaja 1. in 15. dan mesesa.)

II. Društvena dela.

Čitalnica narodna v Ljubljani.

(298 udov.)

947. *Letopis národne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1877. Založila čitalnica. Tisk J. Blaznikov v Ljubljani. 8°. 24 str.

948. *K programu* pevske, godbene in deklamatorične zabave v dvorani ljubljanske narodne čitalnice na „Silvestrov večer" 1877/78. Založila „Narodna Čitalnica" v Ljubljani. — Tisk Milicev. 8°.

Obseg: 1. Od kod Šampanjec? 2. Mačji shod. 3. Za novo leto 1878! 4. Po jezeru. 5. Otok bleški. 6. Moj dom.

Dramatično društvo v Ljubljani.

(322 udov.)

949. *Slovenska Talija.* Zbirka dramatičnih del in iger. Na svetlo daje dramatično društvo v Ljubljani.

36. Vezek. Cvrček. Slika iz kmetskega življenja v 5. dejanjih. Po Charlotte Birch-Pfeifer-jevi poslovenil Davorin Hostnik. — V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna". 1877. 16$^{mo.}$ 124 str.
37. Vezek. Lowoodska sirota. Igrokaz v dveh oddelih in 4 dejanjih. Po Currer Bellovem romanu nemški spisala Charlotte Birch-Pfeifer, poslovenil Davorin Hostnik. — V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna". 1877. 16$^{mo.}$ 128 str.
38. Vezek. Ternje in lavor, ali neznani umotvor. Drama v dveh dejanjih. Po Lefort-u poslovenil F. Končán. 57 str. Doktor Robin. Igra v enem dejanji. Po francoski: „Le docteur Robin, comédie-vaudeville en un acte, par Julles des Prémaray" poslovenil Val. Mandelc. 50 str. — V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna". 1877. 16$^{mo.}$
39. Vezek. Pesek v oči. Igra v 2 dejanjih. Po francoskej: „La poudre aux yeux", poslovenil Val. Mandelc. 92 str. — Odborovo poročilo v X. občnem zboru „Dramatičnega društva". 33 str. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna". 1877.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.
(184 udov.)

950. *Letno poročilo* I. ljubljanskega društva za podporo in preskrbljevanje bolnih in obnemoglih društvenikov za dvanajsto društveno leto 1877. Tiskala Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani. 8^{0}. 15 str.

Glasbena Matica v Ljubljani.

951. *Milotinke I.* Slovenske pesmi za en glas in glasovir, zložil dr. Benjamin Ipavec. Obseg: 1. Tvoje goste černe lase; 2. V tihi noči; 3. Pri vodici. — Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani, 1877. Blaznikova kamenopisalna. 4^{0}., 6 str.
952. *Milotinke II.* Slovenske pesni za en glas in glasovir, zložil dr. Benjamin Ipavec. Obseg: 4. Pomlad. — Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani, 1877. Blaznikova kamenopisalna. 4^{0}. 6 str.
953. *Milotinke III.* Slovenske pesni za en glas in glasovir, zložil dr. Benjamin Ipavec. Obseg: 5. Pod oknom; 6. Vabilo; 7. Spominčica; 8. In vendar enkrat še, srcé? — Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani, 1877. Blaznikova kamenopisalna. 4^{0}, 10 in 3 str.
954. *V spomin Anici.* Koncertna mazurka za glasovir. Vglasbil in velečestitemu gospodu dr. Jerneju Zupanc-u c. k. bilježniku v Ljubljani, verlemu rodoljubu, pospeševatelju vseh narodnih naprav in iskrenemu čestitelju glasbe, posebno domače, posvetil Anton Stöckl, pevovodja „ljubljanske čitalnice" in kapelnik „Dramatičnega društva". Ljubljana, 1877. Izdala

in založila „Glasbena matica“. Blaznikova kamenopisalna, Ljubljana. 4⁰, 6 str.

955. *Slovenske pesmi* za en glas in glasovir vglasbil dr. Benjamin Ipavec. II. zvezek. I. Zašlo je solnce. Fr. Cimperman. II. 1—4. Dekliške pesmi. Baptista. Izdala in založila „Glasbena matica“ v Ljubljani. Tiskala Engelmann in Mühlberg v Lipsii. 4⁰, 7 str.

Matica slovenska.

(2096 udov.)

956. *Dr. E. H. Costa.* Spisal V. Urbas. Založila in izdala Matica Slovenska v Ljubljani. 1877. Natisnili J. Blaznikovi dediči v Ljubljani. 8⁰. 126 str. (S podobo dr. E. H. Coste.)

957. *Zgodovina avstrijsko - ogerske monarhije.* Spisal Janko Krsnik. Založila in na svitlo dala Matica Slovenska. Drugega, popravljenega natisa. V Ljubljani. Natisnila J. Blaznikova tiskarnica, 1877. 8⁰. 107 str.

958. *Letopis* Matice Slovenske za leto 1877. Založila in na svitlo dala Matica Slovenska. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi dediči. 1877. 8⁰. 394 str.

Obseg: Životopisne črtice odličnih udov Matice slovenske: Franc Palacky. Spisal prof. Fr. Šuklje. — Životopis N. M. Karamzina, ruskega historijografa. Spisal prof. J. Steklasa. — Slovanski elementi v venetščini. IV. Spisal Davorin Terstenjak. — Izgledi slovenskega jezika na Ogerskem. Razglaša M. Valjavec. — O starem rimskem malikoslovji sploh. Spisal Fr. L. Črnogorski. — Praznik pravoslavnosti. Obraz iz Rusije, češki spisal K. Havliček, poslovenil Fr. H. — Pisma Jarnikova Stanku Vrazu. — Cigani na Črnej gori. Poslovenil Fr. H. — Družinski život v Jugoslovanskej. Kulturhistorišk obraz. Po B. Bogišiči, priredil Lav. Gorénjec, Podgoričan. — Verske razmere v Bosni in Hercegovini. Po raznih virih spisal Fr. H. — Ain newes lied von den kraynerischen bauren. Poroča dr. Jan. Bleiweis. — V gozdu. Poslovenila Lujiza Pesjakova. — Običaji slovanski. Spisuje Fr. Hubad. — Iznenadno poznanstvo z imenitnim možem. Spisal J. Navratil. — Nebeške komedije Dante Alighieri-a prvi oddelek: Paklo, po originalu poslovenil Jovan Koseski. — Valvazor z ozirom na Slovanstvo. Študija; spisal P. pl. Radics. — Bibliografija slovenska. Sestavil Iv Tomšič. — Poročilo o delovanji „Matice Slovenske“ 1877. I. Sestavil Andrej Praprotnik. — Imenik Matičinih udov.

959. *Atlant V.* snopič: Švica, Španija in Partugalsko, Nizozemsko in Belgija. Vrezal na kamen in tiskal F. Köcke na Dunaji.

Marijna bratovščina v Ljubljani.

960. *Letno sporočilo* društva Marijne bratovščine v Ljubljani, na koncu leta 1876. V Ljubljani. Založilo društvo Marijne bratovščine. Tisk Milicev. 8⁰, 15 str.

Katoliška družba za Kranjsko.

961. *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. I. V Ljubljani. Založila katoliška družba za Kranjsko. Tiskala Klein in Kovač (Eger), 1877. 8⁰. 32 str.

Iz obsega: Nekoliko o katoliški družbi na Kranjskem. — Aleluja Slovencem za velikonočni čas. — Procesija. — Prikazovanje Marije Device v Marpingen-u na Nemškem. — Škofovska 50letnica „Marijnega papeža“ in naše priprave k tej slovesnosti. — Mične in podučne. — Smešne in zasoljene. — Kaj posebnega se je godilo po svetu od novega leta? — Zlata zrna. — Vesela mladina.

962. *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. II. Tiskala Klein in Kovač (Eger). 1877. 8⁰. 32 str.

Iz obsega: Nekoliko malo od pravice. — Sporočilo o popotvanju prigodom škofijske petdesetletnice sv. Očeta Pija IX. od 22. maja do 5. junija 1877. l. — Mične in podučne. — Smešne in zasoljene. — Udje katoliške družbe v Ljubljani.

Društvo sv. Mohora v Celovcu.
(25.863 udov.)

963. *Koledar* družbe sv. Mohora za navadno leto 1878. V Celovcu, 1877. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8⁰. 208 str.

Iz obsega: Skušnjava in skušnja. Spisal J. Križanič. — Škof Matevž Ravnikar, slavni pisatelj slovenski. Spisal Vladimir. — Naravoslovne čertice. Spisal J. Ogrinec. — Hoja na Vezuv. Spisal A. Zupančič. — Perva pomoč v smertnih nevarnostih po naglem zbolenji ali po drugih slučajih. Spisal dr. Josip Vošnjak.

964. *Kristusovo življenje in smert* v premišljevanjih in molitvah. Poleg Gašparja Erharda za Slovence predelal Štefan Kociančič, profesor bogosloja v Gorici. Na svetlo dala družba sv. Mohora v Celovcu. Z dovoljenjem visokočastitega kerškega knezoškofijstva. II. del. V. snopič. 1877. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8⁰. 743 str.

965. *Občna zgodovina* za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Staré, profesor zgodovine na kr. gimnaziji v Varaždinu. IV. snopič. V Celovcu, 1877. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8⁰. 324 str.

866. *Umni kmetovalec* ali splošni poduk, kako obdelovati in zboljšati polje, travnike, vrtove in gozde. Slovenskim kmetom v poduk spisuje Franc Povšé, vodja slovenskega oddelka deželne šole v Gorici. III. snopič. V Celovcu, 1877. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8⁰. 133 str.

967. *Križem sveta.* Zgodovinska povest. Spisal Valentin Slemenik. V Celovcu, 1877. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8⁰. 95 strani.

Obseg: Križem sveta. Spisal Val. Slemenik. — Terno! Spisal J. Ogrinec. — Vsak naj opravlja svoje delo! Spisal F. R. — Očitna kazen Božja. Spisal Št. K. — Pesmi: Molitev. — Zdrava Marija! — Cerkvica. — Nedelja. — Glosa.

968. *Nebeška hrana.* Bogoljubnim dušam dana od družbe sv. Mohora. Spisal Franc Kosar, korar stolne cerkve v Mariboru. II. del. Z dovoljenjem visokočastitega kerškega knezoškofijstva V Celovcu, 1877. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8⁰. 456 str.

Družba sv. Vincencija Pavljana v Ljubljani.

(Postavno ustanovljena v Ljubljani 24. mal. travna 1876. l. pod predsedstvom gosp. vodje v Alojzevišči dr. Jan. Gogale.)

969. *Družba sv. Vincencija Pavljana* v Ljubljani. Zaloga družbe. — Tisk Blaznikov v Ljubljani. 8°. 7 strani.

970. *Prvo računsko poročilo* družbe sv. Vincencija v Ljubljani. Založila družba sv. Vincencija. Tisk Milicev. 8°. 16 str.

Vzajemno zavarovalna banka „Slavija v Pragi.

971. *Kratek izpisek* iz računskih sklepov in iz opravilskega poročila za 1877. leto. 4°. Tiskala „Narodna tiskarna“ v Ljubljani. 4 str.

III. Pravoznanska in državoznanska dela.

972. *Obravnave deželnega zbora Kranjskega* v Ljubljani od 5. do 21. aprila 1877. Tisk Rud. Milicev. Založil deželni odbor. 4°. p. XXVIII in XX. 161 in 440 str.

IV. Jezikoslovje.

973. *Jezičnik. A.* Kranjska Čbelica s Čbelarji. *B.* Dr. Jakob Zupan. *C.* Vladika Matej Ravnikar. *D.* Dr. J. Zupan in dr. Fr. Prešern. Spisal J. Marn. XV. Leto. V Ljubljani, 1877. Natisnil in založil Rudolf Milic. 8°. 75 str.

V. Geografija.

974. *Občna zgodovina.* Spisal in založil Janez Jesenko. Drugi del. Srednji vek. V Ljubljani, 1878. Natisnila „Národna tiskarna“. 8°. 178 str.

VI. Lepoznanstvo.

975. *Slovenska knjižnica.* Zbirka romanov, povestij, dram i. t. d. izvirnih slovenskih, in iz druzih literatur na slovenski jezik prevedenih. Izdaje J. Jurčič. Šesti zvezek: Mej dvema stoloma. Izviren roman. Spisal J. Jurčič. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna.“ 1876. 16°. 132 str.

976. *Prižigalec.* Roman. V angleškem spisala Miss. M. Cummins. Poslovenil J. Jesenko. Prvi del. V Ljubljani, 1877. Natisnila „Národna tiskarna“. — Založil J. Jesenko. 12mo. 508 str.

977. *Marjetica.* Izviren roman. Spisal Anton Koder. V Mariboru. Založil pisatelj. — Tiskal J. M. Pajk. 1878. 8°, 251 strani.

978. *Učitelj Dobrašin.* Podučna povest Slovencem. Po hervatskem izvirniku od J. Ternskega. Poslovenil Ivan Lapajne. — Tisek J. M. Pajkove tiskarne. 8°. 28 str.

979. *Življenje sv. Justa spričevalca* Trsta in tržaške okolice pomočnika. Spisal A. A. T. — Poslovenil J. K. tržaška duhovnika. (Čisti dohodek bo v korist ubogej cerkvi.) V Trstu, 1878. Natisnila in založila Bello in Pastori. 8⁰. 14 strani.
980. *Zadnji dnevi v Ogleju.* Izviren roman iz petega stoletja. Spisal Alojzij Lukovič. (Ponatis iz „Slovenca"). V Ljub- 1876. Založila administracija „Slovenca". Tisk Blaznikov v Ljubljani. 8⁰. 172. str.
981. *Hanani,* ali poslednje dni v Jeruzalemu. Spisal E. Guenot. Poslovenil F. Jaroslav. V Ljubljani. Založilo opravništvo „Slovenca". Tisk Blaznikovih dedičev. 1875. 8⁰. 170 str.
982. *Turčija* in nje konec v Evropi. Balada. Po národnem napevu: „Dolen'c Gorenca vabi". Zložil Srečkovič. Založilo telovodno društvo „Sokol" v Ljubljani. — Tisk Milicev. 8⁰. 4 strani.

VII. Šolske knjige.

983. *Slovenska slovnica* za pervence. Spisal Andrej Praprotnik. (Četerti neizpremenjeni natis.) V Ljubljani, 1877. Založil pisatelj. — Natisnil Rud. Milic. 8⁰. 94 str.
884. *Zgodbe svetega pisma* stare in nove zaveze. Za katoliške ljudske šole. S 112 podobšinami in 1 zemljevidom. Po nemško spisal dr. J. Schuster, poslovenil Anton Lésar, duhoven ljubljanske škofije. V c. kr. založbi šolskih bukev na Dunaji 1877. 8⁰. 232 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.
985. *Perva nemška slovnica* za slovenske ljudske šole. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1877. 8⁰. 180 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.
986. *Kratki katekizem* v prašanjih in odgovorih za ljudske šole ljubljanske škofije. V Ljubljani, 1877. Natisnili in založili J. Blaznikovi dediči v Ljubljani. 8⁰. 96 str.
987. *Mali katekizem* v prašanjih in odgovorih. Na Dunaji. V c. k. zalogi šolskih bukev. 1877. 8⁰. 36 str.
988. *Slovenski Abecednik* za pervi razred ljudskih šol. Na Dunaji. V c. kr. zalogi šolskih bukev. 1877. 8⁰. 91 str.
989. *Perva računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Števila od 1. do 20. Na Dunaji. V c. kr. založbi šolskih bukev. 1877. 8⁰. 35 str.
990. *Druga računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Računanje z drobci. Kako se izračuni cena kake stvari. Šesti, po novih učnih čertežih predelani natis. Na Dunaji. V c. k. zalogi šolskih bukev. 1877. 8⁰. 67 str.
991. *Poduk o ženskih ročnih delih* za učiteljice, učiteljske pripravnice in gospodinje. Spisala Ana Stumpfi, nadučiteljica na c. kr. dekliški šoli v Trstu. V Trstu. Založila pisateljica. 1877. Tisk Austr.-Ung. Lloyda. 8⁰. 104 str.

992. *Kocenov zemljepis* za narodne šole. Poslovenil Ivan Lapajne. V Mariboru 1877. Založilo „Učiteljsko društvo za slovenski Štajer.“ — Tisek J. M. Pajkove tiskarne. 8⁰. 47 str.

VIII. Šolska poročila.

993. *Letno poročilo* narodne šole v Ljutomeru o šolskem letu 1876—77. V Ljutomeru 1877. Založilo vodstvo ljutomerske šole. — Tisk J. M. Pajk-ove tiskarne v Mariboru. 8⁰. 16 str.

Obseg: I. Kratek pregled štajerske in kranjske zgodovine. (Za učence ljudskih šol.) 6 str. — II. Šolska naznanila. — III. Razredba šolske mladine.

994. *Letno sporočilo* čveterorazredne ljudske šole v Postojni 1877. Natisnil M. Schäber. 8⁰. 15 str.

(V nemškem in slovenskem jeziku.)

995. *Razvrstitev* učencev I. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1876/7. Tisk R. Milicev. 8⁰. 4 str.

(Nemško - slovensko.)

996. *Učenke* mestne peterorazredne dekliške šole uverstene po zasluženji. V Ljubljani 1877. Tisk R. Milicev. 8⁰. 4 str.

(Nemško - slovensko.)

997. *Razredba* učencev in učenk na čveterorazredni ljudski šoli c. k. rudnika v Idriji 1877. V Ljubljani. Tisk R. Milicev. 8⁰. 12 str.

(Nemško - slovensko.)

998. *Letno sporočilo* javne štirirazredne ljudske šole v Kranji. 1877. V Ljubljani. Natisnil R. Milic. — Založila štirirazredna ljudska šola v Kranji. 8⁰. 20 str.

Obseg: Oblikoslovje in risanje v vsakdanjem življenji. Spisal J. Bezlaj. — Šolska naznanila. — Učenci po zasluženji vversteni.

999. *Letno sporočilo* dvorazredne ljudske šole v Višnji gori 1877. V Ljubljani. Natisnil R. Milic. — Založila dvorazredna ljudska šola v Višnji gori. 1877. 8⁰. 15 str.

Obseg: I. Ljubezen do staršev. — Napredek šolske mladine. —

1000. *Letno sporočilo* čveterorazredne ljudske šole v Črnomlji 1877. V Ljubljani. Natisnil R. Milic. — Založil krajni šolski svèt v Črnomlji. 1877. 8⁰. 14 str.

Obseg: I. Učiteljsvo. — II. Šolska kronika. — III. Šolska knjižnica. — IV. Popis učil. — V. Pregled šolske mladine. — VI. Zahvala. — VII. Učenci in učenke po napredku.

1001. *Letno sporočilo* čveterorazredne deške ljudske šole v Loki. 1877. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna“. — Založil krajni šolski svèt v Škofji Loki. 8⁰. 9 str.

1002. *Razredba* učenk v štirirazredni ljudski šoli pri č. č. g. g. Uršulinaricah v Škofji Loki, koncem druzega šolskega polletja 1877. Založila štirirazredna ljudska šola v Škofji Loki. Tisk Milicev v Ljubljani. 8⁰. 12 str.

1003. *Učenci* II. mestne šole uversteni po zasluženji. V Ljubljani, 1877. Tisk R. Milicev. 8⁰. 10 str.
(Nemško - slovensko.)

IX. Molitevne in poučne knjige.

1004. *Dušna pomoč* za bolnike, ali zgledi, prigovori in molitve za bolne kristjane. Druge bukve. Na svitlo dal Janez Zupančič, župnik v Ihanu. Z dovoljenjem visokočastitljivega Ljubljanskega knezoškofijstva. V Ljubljani, 1877. V zalogi pri H. Ničmanu. 12$^{mo.}$ 536 str.

1005. *Jezus na križi* moja ljubezen! Molitevne bukve, ki obsegajo mašne, spovedne, obhajilne in druge molitve. Sv. križev pot. Litanije in pesmi. A. M. Z dovoljenjem visokočastitljivega ljubljanskega škofijstva. Šesti natis. V Ljubljani, 1877. Založil H. Ničman. 12$^{mo.}$ 346 str.

1006. *Jezus na križi*, moja ljubezen! 24$^{mo.}$ 408 str.
(Knjiga kakor poprejšnja, le v manjšej obliki.)

1007. *Šmarnice za leto 1878.* Na svitlo dal dr. J. Sterbenc, seminiški podvodja. V Ljubljani. Založil pisatelj. — Tisk „Narodne tiskarnice“ v Ljubljani. 1877. 8⁰. 408 str.

1008. *Tri pridige* čestitega očeta Klemena. V Ljubljani. V lastni založbi. — Tiskala Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani. 1876. 8⁰. 31 strani.

X. Različna dela.

1009. *Hitra pomoč* pri računanji cene po stari meri in vagi v ceno po novi in narobe. V Ljubljani. Tiskala „Narodna tiskarna“. Založil H. Ničman. 1876. 24$^{mo.}$ 37 str.

1010. *Nove kuharske bukve* ali nauk, naj boljša in naj imenitniša jedila brez posebnih stroškov pripraviti. Z 200 jedilnimi listki. Tretji natis. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi dediči. 1877. 8⁰. 261 strani.

1011. *Kratek poduk* o zemljišču c. k. slovenskim vojakom v poduk. II. pril. h knjigi „Bojna služba“. 12$^{mo.}$ 14 str. Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. Založil A. Komel.

1012. *Stavbni red* za vojvodino Kranjsko od 25. oktobra 1875. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač. Samozaložba. 1876. 8⁰. 56 in 56 str.
(Nemško - slovensko.)

1013. *Občinski red za vojvodino Kranjsko* z dotičnimi dodatki. V malej obliki na svitlo dani zakoni (postave) in ukazi za vojvodino Kranjsko. I. zvezek: Občinski zakon od 17. februarja 1866. leta. V Ljubljani. Tiskala in založila Klein in Kovač (Eger). 1876. 12$^{mo.}$ 67 in 67 strani.
(Slovensko - nemško.)

1014. *Službovnik* slovensko-nemški za cesarsko i kraljevsko vojsko po vprašanjih i odgovorih. Drugi del. (Bojna služba.)

Sestavil Andrej Komel, c. kr. stotnik. Tisk družbe sv. Mohora v Celovci. 8⁰. 63 in 63 strani.

1015. *Zapisnik* hiš deželnega glavnega mesta ljubljanskega 1877. Tisk Kleinmayer-jev v Ljubljani. 8⁰. 92 strani.

(V nemškem in slovenskem jeziku.)

1016. *Pravila* ces. kralj. kmetijske družbe za vojvodstvo Kranjsko. V Ljubljani. Založila c. k. kmetijska družba. — Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 1878. 4⁰. 15 str.

(Slovensko - nemško)

1017. *Sanje v podobah.* V Ljubljani. V založbi in na prodaj pri Jan. Giontinitu. Natisnila „Narodna tiskarna". 8⁰. 40 str.

1018. *Mala Pratika* za navadno leto 1878, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Blaznikovi dediči. 16mo.

1019. *Velika Pratika* za navadno leto 1878, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. k. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili Jožef Blaznikovi dediči. Vse tiskovne pravice prihranjene. 16mo.

Iz obsega: Podučne stvari našim gospodarjem in gospodinjam. — Vodila srečnega gospodarstva. — Posnemajmo Francoze! — Mnogovrstne dobre gospodarske skušnje. — Naznanila.

1020. *Slovenska Pratika* za navadno leto 1878, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnila in založila pl. Kleinmayr in Bamberg. 16mo.

XI. Muzikalije.

1021. *Slovenske narodne pesmi* nabral in za moški zbor upravil Josip Kocijančič. II. snopič. Lastnina založnikova. Založil: Ignacij Kovačič. Kamnopisalna Jos. Blaznik-ova v Ljubljani. 8⁰. 22 str.

Obseg: 27. Junak Janko. — 28. Dober večer! — 29. Prevzetna. — 30. Stara ljubezen. — 31. Fantič na vojski. — 32. Zapeljana deklica. — 33. Pri vinu. — 34. Vinski brat. — 35. Materino žalovanje. — 36. Černi kos. — 37. Miličino slovo. — 38. „Visoka je gora". — 39. „O moj ‚šocja' je šel." — 40. Dolenjska zdravica. — 41. Pobiči mi po cest' gredó. — 42. Rožeukraut, nagelj in rožmarin. —

1022. *Slovenske pesmi* za en glas in glasovir zložil dr. Benjamin Ipavec. I. zvezek: I. Lahko noč Fr. Malavašič. II. Kam? Dr. Prešern. III. Po noči. S. Jesenko. IV. Gomila. J. Krsnik. V. Pred durmi. S. Jenko. — Kamnotisk A. Pappermann-ov v Gradcu. 4⁰. 16 str.

1023. *23 Cerkvenih pesem* za šolsko mladino. Čveteroglasno postavil Anton Foerster. Op. 14. V Ljubljani. Tisk R. Milicev. 1877. 12mo. 59 str.

Knjižica obsega nemške in slovenske pesmi. Slovenske so: 2 mašni pesmi; Adventna; Božična; Postna; Velikonočna; Sveto rešnje telo; K Mariji; Zahvalna; Cesarska pesem.

Od 1. januarja do konca decembra meseca 1878. leta.

I. Časopisi.

1024. *Besednik.* Kratkočasen in podučen list za slovensko ljudstvo. Izdajatelj in odgovorni vrednik: J. Golé. Tisk tiskarnice družbe sv. Mohora v Celovcu. Deseti tečaj. 1878. 8°.196 str.

(Izhajal je 20. vsacega meseca; koncem 1878. l. je nehal izhajati.)

1025. *Brencelj* v lažnjivi obleki. V Ljubljani. Vrednik in založnik: Jakob Alešovec. Letnik IX. 1878. 4°.

1026. *Cerkveni glasbenik.* Organ Cecilijinega društva v Ljubljani. Letnik I. 1878. Z muzikalnimi prilogami. Odgovorni vrednik lista Janez Gnjezda. — Odgovorni vrednik muzik. prilog Anton Foerster. Zaloga Cecilijinega društva. Tiska R. Milic. 8°.

(Izhaja po enkrat na mesec. Začel izhajati maja meseca 1878. l. Vsacemu listu je priložena muzikalna priloga, obsezajoča po 4 str. 8°.)

1027. *Deželni zakonik* za vojvodstvo Kranjsko. 4°. V Ljubljani. Leto 1878. Natisnila Klein in Kovač (Eger).

1028. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Na Dunaju. Iz ces. kr. dvorne in državne tiskarnice. 4°. Leto 1878.

1029. *Edinost.* Glasilo slovenskega političnega društva tržaške okolice. Lastnik, izdatelj in odgovorni urednik: Ivan Dolinar. Tisk avstrijskega Lloyda. Tečaj III. 1878.

(Izhaja vsako drugo in četrto soboto vsakega meseca.)

1030. *Jugoslavjanski Stenograf.* Izdavatelj i urednik Ant. Bezenšek. Tečaj III. 1878. Tiska C. Albrecht u Zagrebu. 8°. Vsak list ima stenografično prilogo.

(List je pisan v hrvatskem in slovenskem jeziku in izhaja 20. dne vsacega meseca.)

1031. *Novice* gospodarske, obrtniške in narodne. V Ljubljani. Tisk in založba: Jožef Blaznikovih naslednikov. Odgovorni vrednik: Alojzi Majer. 4°. Tečaj XXXVI. 1878.

(Izhajajo vsako sredo.)

1032. *Prijátel.* Znánost razserjüvajocze mêszesne novine. Četrto leto. Buda-Pest. 1878. 4°. Podgovoren réditel: Augustich Imre. Stampano v Buda-Pesti vu Franklin-Tivaristve násztavi.

(Izhaja prvega dné vsacega meseca.)

1033. *Slovenec.* Političen list za slovenski narod. Letnik VI. 1878. Fol. V Ljubljani. Izdajatelj in odgovorni vrednik: Filip Haderlap. Tiskali Jož. Blaznikovi nasledniki.

(Izhaja po trikrat na teden, v torek, četrtek in soboto.)

1034. *Slovenska čebela.* Družbeni list za prijatelje čebelarstva po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Izdajatelj „čebelarsko društvo“. Odgovorni vrednik J. Jerič. V Ljubljani. Tečaj VI. 1878. 8°. Tiskala Klein in Kovač (Eger).

(Izhaja vsak mesec.)

1035. *Slovenski Gospodar.* List ljudstvu v poduk. Izdalo in založilo katol. tiskovno društvo v Mariboru. Odgovorni vrednik dr. Lavoslav Gregorèc. — V Mariboru XII. tečaj 1878. Tisk J. M. Pajka v Mariboru. 4°.

(Izhaja vsak četertek v tednu.)

1036. *Slovenski Narod.* V Ljubljani. Fol. XI. leto, 1878. Izdatelj in urednik Josip Jurčič. Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“.

(Izhaja vsak dan, izvzemši ponedeljke in dneve po praznicih.)

1037. *Slovenski prijatelj.* Vredil in založil Andrej Einspieler, knezoškofijski duhovni svetovalec, katehet in učitelj na ces. kralj. viši realki v Celovcu. — Leto 1878. XXVII. tečaj.

(Izhaja po jedenkrat v mesecu.)

1038. *Soča.* Glasilo slovenskega političnega društva goriškega za brambo narodnih pravic. Izdavatelj in odgovorni urednik: Anton Fabijani. — Tiskar: Mailing v Gorici. Tečaj IX. 1878. Fol.

(Izhaja vsak petek v tednu.)

1039. *Učiteljski Tovariš.* List za šolo in dom. Osemnajsti tečaj. 1878. Odgovorni vrednik: Matej Močnik, účitelj v I. mestni deški šoli v Ljubljani. — V Ljubljani. Natisnil in založil Rudolf Milic. 8°. 384 str.

(Izhaja 1. in 15. dné vsacega meseca.)

1040. *Vrtec.* Časopis s podobami za slovensko mladino. Uredil in založil Ivan Tomšić, učitelj na c. kr. vadnici v Ljubljani. Osmi tečaj, 1878. 8°. 192 strani. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač (Eger). — Letnik ima 3 muzikalne priloge.

(Izhaja po jedenkrat v mesecu.)

1041. *Zgodnja Danica.* Katolišk cerkven list. Odgovorni vrednik: Luka Jeran. V Ljubljani, 1878. XXXI. tečaj. Natisnili in založili J. Blaznikovi dediči. 4°. 416 str.

(Izhaja vsak petek.)

1042. *Zora.* Časopis zabavi i poduku. Sedmi tečaj. 1878. Izdajatelj in odgovorni urednik J. M. Pajk. Uredil, založil in tiskal J. M. Pajk. V Mariboru, 1877. 8°. 96 str.

(Izhaja 1. in 15. dné vsacega meseca. — 29. marca meseca je nehala izhajati.)

1043. *Zvon.* (Lepoznanski list s podobami.) Izdaje in ureduje: J. Stritar. Tiskata A. Keis in P. Horn. na Dunaju. Leto IV. 1878. 8⁰. 384 str.
(Izhaja 1. in 15. dan meseca.)

II. Društvena dela.

Čitalnica narodna v Ljubljani.

1044. *Letopis národne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1878. Založila čitalnica. Tisk J. Blaznikov v Ljubljani. 8⁰.

Dramatično društvo v Ljubljani.

1045. *Slovenska Talija.* Zbirka dramatičnih del in iger. Na svetlo daje dramatično društvo v Ljubljani.
40. Vezek. Kozarec vode. Vesela igra v 5 dejanjih. Francoski spisal Scribe, poslovenil Davorin Hostnik. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna". 1878. $16^{mo.}$ 140 str.
41. Vezek. Igralka. Veseloigra v enem dejanji. Prosto po Fournier-u poslovenil Viktor Eržen. 51 str. — Dva gospoda pa jeden sluga. Burka s petjem v enem dejanji. Po Goldoni-ju poslovenil Dav. Hostnik. 51 str. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna." 1878.
42. Vezek. Star samec. Podoba iz življenja v dveh dejanjih. Po Octave Feuilletu poslovenil Davorin Hostnik. 51 str. — Stara mesto mlade. Vesela igra v enem dejanji. Poljski spisal J. Korzenovski, poslovenil Josip Staré. 48 str. V Ljubljani. Natisnila „Národna tiskarna". 1878. $16^{mo.}$
43. Vezek. Gringoire. Igrokaz v enem dejanji. Spisal Th. de Banville. Poslovenil Ivan Kalan. 54 str. — Ena se mora omožiti! Veseloigra v enem dejanji. Spisal H. Uhde. Poslovenil Ivan Kalan. 20 str. — Odborovo poročilo v XI. občnem zboru „Dramatičnega društva." 31 str. V Ljubljani. Natisnila „Národna tiskarna". 1878. $16^{mo.}$

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

1046. *Letno sporočilo* društva v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani za dvanajsto društveno leto 1877. 8⁰. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani. Založilo društveno vodstvo. 16 str.

Matica slovenska.

1047. *Letopis* Matice Slovenske za leto 1878. I. in II. del. Vredil dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1878. 8⁰. 191 str.
Obseg: 1. Običaji slovanski. Spisuje Fr. Hubad. — 2. Življeji človeški in njih upliv na organizem človeški. Prirodopisno - fiziologične

črtice; spisal dr. Jan. Bleiweis. - 3. Inocencij III. Zgodovinska podoba; po virih spisal Borin. — 4. Nebeške komedije (Divina commedia) Dante Alighieri-a I. oddelek: Paklo, po originalu poslovenil Jovan Koseski. — 5 Staro- in novoslovenske jezikoslovne črtice. Spisal R. B. — 6. Drobtinice. — Elen ali Elend (cervus alces) slovanska beseda. Spisal J. Navratil.

1048. *Letopis* Matice Slovenske za leto 1878. III. in IV. del. Vredil dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1878. 8⁰.

Obseg: 1. Tomaž Chrön, pesnik, mecén umeteljnosti in podpornik vednosti. Kulturna-zgodovinska študija; spisal P. pl. Radics. — 2. Slovani v Andaluziji. (Pismo sbiorowe Jozafata Ohryzki. 1859) Prevèl Fr. Hubad. — 3. Zakaj Slovani spoštujejo lipo? Po dr. B. Šulekovem spisu posnél Jos. Carpenter. — 4. Oroslav Caf. Spisal Raićev Božidar. — 5. Fómuška in Fímuška. (19. poglavje najnovejšega romana J. S. Turgenjeva „Novi“; prevèl F M Stiftar.) – 6. Dvoje imenitnih dolnještajerskih mest. Starodavno mesto Ptuj. (Zgodovinska črtica. Po Krempljevih spisih J. L.) — 7. Ljutomer. Zgodovinska črtica. Po spisih Mucharjevih, Krempljevih in Hofrichterjevih, sestavil J L. — 8. Črnogorski in srbski zdravniki, samouki. Spisal J. Navratil. — 9. Drobtinice. Kres v Istri. (Blizu Pazna.) Zapisal J. V. — 10 Obrazci iz prirode in života na Tatrah. Kulturno-historičen obraz. Po poljskem pesniku Vincenciju Polu priredil Lavoslav Gorénjec Podgoričan. — 11. Pisma o Bosni in Hercegovini. Spisal J. Navratil. — 12. Bibliografija slovenska. Sestavil Ivan Tomšić. — 13. Poročilo o delovanji „Matice. Slovenske“ v Ljubljani od 13. decembra 1877. do 13. novembra 1878. leta

1049. *Potovanje okolo svetá v 80 dnéh.* Francoski spisal Jules Verne. Prevèl Davorin Hostnik. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1878. 8⁰. 145 str.

Marijna bratovščina v Ljubljani.

1050. *Letno sporočilo* društva Marijne bratovščine v Ljubljani, na koncu leta 1877. V Ljubljani. Založilo društvo Marijne bratovščine. Tisk Milicev. 8⁰, 15 str.

Katoliška družba za Kranjsko.

1051. *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. III. in IV. V Ljubljani. Založila katoliška družba za Kranjsko. Tiskala Klein in Kovač (Eger), 1878. 8⁰. 56 str.

Iz obsega: Društvena sporočila. — Tone pod lipo ali zmota in spoznanje. — Mične in podučne. — Dve veselice in dva osrečena berača. (Resnična dogodba.) — Smešne in zasoljene. — Tobakova popotnica umniše mladine. — Udje katoliške družbe v Ljubljani. —

1052. *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. V. zvezek. V Ljubljani. Založila katoliška družba za Kranjsko. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1878. 8⁰. 40 str.

Iz obsega: Zadnji nauki Papeža Pija IX, ali pridiga preč. gosp. kanonika Petra Urha, 5. sušca 1878 o 40urni pobožnosti v Teržiču. (S podobo papeža Pija IX.) — Pija IX. poslednji dnevi, smrt, pokop. — Kaj se je posebnega zgodilo po naši deželi od novega leta 1878? —

Sporočilo o stanji in delovanji katoliške družbe na Kranjskem. — Udje katoliške družbe v Ljubljani.

1053. *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. VI. zvezek. V Ljubljani. Založila katoliška družba za Kranjsko. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1878. 8°. 34 str.

Iz obsega: Leon XIII naslednik Pija IX. (s podobo). — Ave Marija. — Šiba uči moliti. — Perva laž. — Mične in podučne. — Kaj se je posebnega zgodilo po svetu od novega leta 1878? — Smešne in zasoljene. — Vnanji udje katoliške družbe.

1054 *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. VII. in VIII. zvezek. V Ljubljani. Založila katoliška družba za Kranjsko. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1878. 8° 47 str.

Obseg: Dar ljubezni dušam v vicah, ali Življenje sestre Marije Dionizije iz reda Obiskovanja. Spisal Bl. Grča.

Družba sv. Vincencija Pavljana v Ljubljani.

1055. *Drugo računsko poročilo* družbe sv. Vincencija v Ljubljani za čas od 24. aprila 1877 do 24. aprila 1878. Založila družba sv. Vincencija v Ljubljani. Tisk Milicev. 8°. 16 str.

Društvo sv. Mohora v Celovcu.
(24.412 udov.)

1056. *Koledar* družbe sv. Mohora za navadno leto 1879. Na svitlo dala družba sv. Mohora v Celovcu. 1878. Natisnila tiskarnica sv. Mohora v Celovcu. 8°. 206 str.

Iz obsega: Stari grad. Kranjska pripovedka. Zapisal F. H. — Matija Čop, slavni učenjak slovenski. Spisal Vladimir. — Spomini na Poljsko in Rusko. Potopisne čertice. Zapisal M. L. — Človek in živali. Spisal J. G. — Kako se dela toča? Spisal Franjo Krakovec. — Čujte, čujte možjé! Tožba starega kmeta. Spisal Šak. —

1057. *Slovenski Goffine* ali razlaganje cerkvenega leta. Predelal Lambert Ferčnik, dekan v Žabnicah. Z dovoljenjem vis. č. Kerškega knezoškofijstva. I. snopič. 1878. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°. 224 str.

1058. *Potovanje v Rim.* Spisal Jakob Gomilšak. Slovenskih Večernic XXXIII. snopič. Z dovoljenjem prečastitega krškega knezoškoškofijstva. 1878. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8°. 176 str.

1059. *Občna zgodovina* za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Staré, profesor zgodovine na kr. gimnaziji v Varaždinu. V. snopič. III. zvezek. 1878. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. V Celovcu, 1877. 8°. 160 str.

1060. *Umni sadjerejec.* Slovenskim kmetom v poduk spisal Franc Kuralt, profesor deželne kmetijske šole v Gorici. 1878. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°. 142 str.

1061. *Slovenske večernice* za poduk in kratek čas. Štiriintrideseti zvezek. Z dovoljenjem visokočast. Kerškega knezoškofijstva. 1878. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°. 95 str.

C. k. kmetijska družba Kranjska.

1062. *Naznanila.* Na svetlo dala c. k. kmetijska družba na Kranjskem. Letnik 1878. V Ljubljani 1878. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 8°.

III. Jezikoslovje.

1063. *Jezičnik. A.* Matej Ravnikar Poženčan. *B.* Matija Vertovec. *C.* Mihael Verne. — Slavnemu dr. Janezu Bleiweisu posvečuje Josip Marn. XVI. Leto. V Ljubljani. Natisnil in založil Rudolf Milic. 1878. 8°.

IV. Lepoznanstvo.

1064. *Slovenska knjižnica.* Zbirka romanov, povestij, dram itd., izvirnih slovenskih, in iz druzih literatur na slovenski jezik preloženih. Izdaje J. Jurčič. Sedmi zvezek: Cvet in sad. Izviren roman. Spisal J. Jurčič. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna.“ Založil J. Jurčič. 1878. 16mo. 274 str.

1065. *Mali šopek domoljubnih cvetličic.* Zložil in na svitlo dal Radoslav Silvester, tergovski pomočnik v Ipavi. Natisnila tiskarnica sv. Mohora v Celovcu 1878. Založil pisatelj. 12°. 64 str.

(Obsega 52 različnih umotvorov v vezanej besedi.)

1066. *Ant. Mart. Slomšeka zbrani spisi.* Druga knjiga: Basni, prilike in povesti. Zbral in uredil Mih. Lendovšek, kaplan in katehet v Ptuji. 1878. Natisnila in založila tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°. 388 str.

1067. *Materin blagoslov.* Igra s petjem, spisal Ant. Klodič. V Trstu. Tisk B. Appolonio 1878. 12mo. 85 str.

1068. *Pesni Pavline Pajkove.* V Mariboru založila pisateljica. Tiskal J. M. Pajk 1878. 16mo. 75 strani.

1069. *Vojska na Turškem* od leta 1875 do konca leta 1878. Obsega začetek ustaje v Hercegovini, vojsko Srbov, Črnogorcev in Rusov s Turčijo, slednjič zasedbo Bosne in Hercegovine po slavni avstrijski armadi. Za priprosto ljudstvo spisal Jakob Aléšovec. (S podobami.) V Ljubljani. 1878. Založil Janez Giontini. Tisk „Narodne tiskarne“. 8°. 104 str.

V. Šolske knjige.

1070. *Slovensko-nemški Abecednik.* Na Dunaju. V c. kr. založbi šolskih bukev. 1878. 8°. 158 str.

1071. *Pervo berilo in Slovnica* za drugi razred ljudskih šol. S pesemsko prilogo. Na Dunju. V. c. kr. založbi šolskih bukev. 1878. 8. 196 str.

1072. *Tretja računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Računanje sè številkami do 1000 in do titisočin. Sklepovni računi. Četerti, po novih učnih čertežih predelani natis. Na Dunaji. V c. kr. založbi šolskih bukev. 1878. 8°. 59 str.

1073. *Domovinoslovje.* Za ljudske šole. 1878. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. Lastna zaloga. 8°., 32 str.

(Slovensko spisal Ivan Lapajne.)

1074. *Začetnica in prvo berilo* za ljudske šole. Spisal Ivan Miklosich, učitelj na c. k. vadnici v Mariboru. Na Dunaju. V c. k. založbi šolskih knjig. 1878. 8°. 116 str.

1075. *Četerta računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Računanje s celimi števili in desetinskimi drobci, z mnogoiménimi števili in navadnimi drobci. Četerti, predelani natis. Na Dunaju. V c. k. zalogi šolskih bukev. 1878. 8°. 96 str.

1076. *Druga nemška slovnica* za slovenske ljudske šole. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1878. 8°. 271 str.

1077. *Peta računica* za jedno-, dvo- in trirazredne ljudske šole. Spisal dr. vitez Franjo Močnik. Računske naloge za poslednja šolska leta. Na Dunaji. V c. k. zalógi šolskih bukev. 1878. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji. 8°. 114 str.

Opazka. Peto računico, kakor tudi vse poprejšne, prvo, drugo, tretjo in četrto je preložil na slovenski jezik Ivan Tomšić, učitelj na c k. vadnici v Ljubljani.

1078. *Šopek mičnih pesnij* za šolo in dom. Nabral in vredil F. Stegnar, c. k. učitelj. V Ljubljani. Tiskal in založil Rud. Milic. 1878. 32°. 46 str.

VI. Šolska poročila.

1079. *Začetek svetovni oblasti* akvilejskih patrijarhov in pokneženje goriških grofov. Spisal A. Rutar.

Programm des k k. Staats-Gymnasiums in Görz, veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1878. 8°. Pag. 19—39.

1080. *Letno poročilo* II. mestne peterorazredne ljudske šole v Ljubljani 1878. 8°. 18 str.

(Nemško-slovensko.)

1081. *Letno poročilo* I. mestne peterorazredne ljudske šole v Ljubljani 1878.

(Nemško-slovensko.)

1082. *Letno poročilo* javne štirirazredne ljudske šole v Kranji 1878. V Ljubljani. Natisnil R. Milic. — Založila štirirazredna ljudska šola v Kranji. 8°. 16 str.

(Ima sestavek: Kako se vjema ljudska šola s srednjo šolo?)

1083. *Letno sporočilo* čveterorazredne deške ljudske šole v Novemmestu. 1877—78. V lastnej zalogi. Natisnil J. Krajec v Novomestu. 8°. 10 str.

1084. *Letno sporočilo* čveterorazredne ljudske šole v Črnomlji 1878. V Ljubljani. Natisnil R. Milic. Založil krajni šolski svèt v Črnomlji. 8°. 14 str.

VII. Molitevne in poučne knjige.

1085. *Svete listne bukve* katoliške cerkve, ali razlaga in dejanska obravnava vseh listov, ki se berejo ob nedeljah in zapovedanih praznikih celega leta. Spisal dr. L. Klofutar, č. kanonik in prof. sv. pisma nove zaveze. Z dovoljenjem visokočastitega Ljubljanskega škofijstva. V Ljubljani. Lastna založba. — Natisnila Klein in Kovač. (Eger.) 1878. 8°. 310 str. in II str.

1086. *Pobožnost za mertve.* Pastirski list milostnega gosp. kardinala in nadškofa iz Rouen-a na Francoskem. (Ponatis iz „Zgodnje Danice“ 25. vinotoka in 1. listopada 1878). V Ljubljani. Tisk in založba J. Blaznikovih naslednikov. 1878. 8°. 16 str.

1087. *Zlate jabelka.* Spisal Friderik Baraga, misijonar, bivši škof v Ameriki. Četerti natis z dodanimi mašnimi molitvami pomnožen. V Ljubljani 1878. Tisk in zaloga J. Blaznikovih naslednikov. 12mo.

1088. *Hvala Božja* ali navod, kako naj mladi kristjan Boga vsaki dan časti in hvali. Molitvene bukvice za mladost. Deveti natis. Poleg nemških Braunhuberjevih okrajšane. V Ljubljani 1878. Založil J. Giontini. Natis J. Feichtingerjevih naslednikov v Lincu. 8°. 256 str.

1089. *Pot v večnost.* Vernim svoje škofije razložil dr. Janez Zwerger, knezoškof sekovski. Gradec. Tisk in založba društvene tiskarne. 1878. 8°. 142 str.

1090. *Dušni vodnik* v srečno večnost. Molitvene bukve za bogoljube odraščene ljudi, kteri želé v duhu in resnici Boga častiti. Sestavil J. P., duhovnik škofije ljubljanske. Z dovoljenjem visokočast. ljubljanskega škofijstva. V Ljubljani 1878. Založil Henrik Ničman. Tiskala „Narodna tiskarna“. 12mo. 425 str.

1091. *Ključ nebeških vrat.* Jutranje, večerne in mašne molitve z več drugimi navadnimi molitvami in pobožnimi opravili. Spisal J. R. Z dovoljenjem visokočast. ljubljanskega škofijstva. Sedmega natisa. V Ljubljani 1879. Založil Matija Gerber. Natisnil Rud. Milic v Ljubljani. 12mo. 354 str.

1092. *Steza v sveti raj,* ali mašne bukvice z lepimi spovednimi, obhajilnimi molitvami i. t. d. Vredil J. P. Tretji natis.

V Ljubljani 1879. Založil H. Ničman 32mo. 316 str. Tiskala Klein in Kovač (Eger).

1093. *Božja pot* k naši ljubi Gospej presvetega Serca in desetdnevnice k Mariji vedne pomoči. Napisal Janez Volčič, duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani 1878. Založil Matija Gerber. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 12mo. 206 str.

1094. *Družbine bukvice* za dekleta, ki so pri dekliški ali križevski družbi v Konjicah in tudi za druge pobožne ženske. Z dovoljenjem prečast. lavantinskega knezo-škofijstva. Spisal Jožef Rozman, pokojni konjiški nadžupnik. Deveti pomnoženi natis. (Lastnina „Križevske družbe“ v Konjicah). V Ljubljani 1878. Založil in prodaja Matija Gerber. Natisnil R. Milic v Ljubljani. 12mo. 538 str.

1095. *Šmarnice Marije Device.* Šesti letnik. Spisal in na svitlo dal L. Jeran, duhoven ljubljanske škofije. V Ljubljani 1878. Založil Matija Gerber. Tisek J. Blaznikovih dedičev. — 16mo. 255 str.

1096. *Slovesno kronanje* podobe naše ljube Gospé presvetega Serca v Šmarjeti na Dolenjskem. Spisal Janez Volčič, župnik. (Ponatis iz „Danice“.) — Tisk in zaloga J. Blaznikovih naslednikov. 8°. 11 str.

1097. *Nauk o sv. zakramentih.* Sostavil Andrej Zamejic, profesor past. v ljubljanskem bogoslovji. Tisk Blaznikove kamenopisalne v Ljubljani. 8°.

1098. *Obletnica posvečenja nove cerkve Marijne* v Suši v Zalilošk^{i} duhovniji 13. vinotoka 1878. Spisal A. P. Zaliloški. Ponatis iz „Zgodnje Danice“ 8. in 15. listopada 1878. V Ljubljani. Tisk in založba J. Blaznikovih naslednikov. 1878. 8°. 12 str.

1099. *Četert ure pred sv. Rešnjim Telesom.* (Molitev.) — Tisk Blaznikov v Ljubljani. 12mo. 4 str.

1100. *Pomagajte ubogim dušam iz vic!* (Molitev.) — Tisk J. Blaznikov v Ljubljani. 12mo. 4 str.

1101. *Zlato angelsko češenje.* (Molitev.) Tisk J. Blaznikov v Ljubljani. 12mo. 4 str.

1102. *Molitev* k ramenski rani Jezusa. — „Spomni se“ k presvetemu Sercu Jezusovemu. — Misli čast. župnika Arkskega. — Duhovno oblačilo Marijino. — Tisk Blaznikov v Ljubljani. 12mo. 4 str.

1103. *Pobožnost k najsvetejšemu sercu Jezusovemu.* (Molitev.) Z dovoljenjem duhovske oblastnije. Tisk in zaloga J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani. 12mo. 8 str.

VIII. Različna dela.

1104. *Slovanščina v romanščini.* Spisal Davorin Terstenjak. 1878. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. Založil pisatelj. 8°. 79 str.

1105. *O narečji beneških (benečanskih) Slovencev.* Posebni natis iz izvestij imperatorske akademije nauk. Sočinenije A. Klodiča. Sanktpeterburg. Tipografija imperatorskoj akademii nauk. 1878. Velika osmerka, 27 strani.

(Naslov knjigi je ruski in slovenski, a pisana je v slovenskem jeziku.)

1106. *Slovenska kuharica* ali navod okusno kuhati navadna in imenitna jedila. Spisala in na svitlo dala Magdalena Pleiweis. Drugi pomnoženi natis. V Ljubljani, 1878. Založnik H. Ničman. Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani. 8⁰. 320 str.

1107. *Blaznice* (norišnice), kakoršne morajo biti in kaj je njih namen. Spisal dr. Karol Bleiweis, primarij deželne blaznice Kranjske. V pojasnilo našim županstvom, častiti duhovščini in v obče prijateljem človeštva. V Ljubljani 1878. Založil deželni odbor kranjski. — Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 8⁰. 20 str.

1108. *Prvi splošni shod* avstrijskih katoličanov in njegove resolucije (sklepi) in važniši govori (s potrebnimi razjasnili) na Dunaji meseca maja 1877. Poslovenil in spisal dr. Lavoslav Gregorèc, vrednik „Slov. Gospodarja“ in predsednik kat. polit. društva v Mariboru.

1109. *Pridiga* pri slovesnem razkritji spomenika na čast prvemu knezu in škofu Mariborskemu Antonu Martinu Slomšeku v Mariborski stolni cerkvi postavljenega. Govoril Franc Kosar, kn. šk. konzistorijalni svetovalec in korar stolne cerkve, dne 24. junija 1878. Založba in tisk J. M. Pajkove tiskarne v Mariboru. 12ᵐᵒ· 19 str.

1110. *Nagovor* pri slavnosti sedemdesetletnice velečastitega gospoda dr. Janeza Bleiweisa v ljubljanski čitalnici dné 19. novembra 1878. Zložila gospa Lujiza Pesjakova, govorila gospa Albina Valentova. Založila Lujiza Pesjakova. — Tisk Blaznikov v Ljubljani. 8⁰. 4 str.

1111. *Velika Pratika* za navadno leto 1879, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. k. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 16ᵐᵒ·

Iz obsega: Podučne stvari našim gospodarjem in gospodinjam. Zadnji čas je, da zboljšamo domačo govejo rejo — Mnogovrstne dobre gospodarske skušnje. — Mali obris Bosne in Hercegovine. — Pogovor pod lipo. — Naznanila.

1112. *Mala Pratika* za navadno leto 1879, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 16ᵐᵒ·

1113. *Slovenska Pratika* za navadno leto 1879, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnila in založila pl. Kleinmayr in Bamberg. 16ᵐᵒ·

Iz obsega: Še nekaj o Mirnem dolu.

IX. Muzikalije.

1114. *Missa in honorem sanctae Caeciliae* IV. voc. inaequal. Composita et reverendissimo ac clarissimo domino, domino An-

tonio Jarc, ss. theologiae doctori, praeposito mitrato s. Pauli de Nyir in dioecesi Magno-Varadinensi in Hungaria, inspectori scolarum provincialium emerito, equiti imp. austr. ord. Francisci Josephi, associationis sub titulo s. Caeciliae in ducatu Carnioliae primo praesidi etc., dedicata auctore Antonio Foerster, magister capellae in ecclesia cathedrali. Op. 15. Labaci. Sumptibus auctoris. — Typis Rudolphi Milic. 4°., 10 str.

1115. *IV Tantum ergo* ad IV. voces inaecquales. Auctore Antonio Foerster, magistro capellae in ecclesia cathedrali. Op. 16. Labaci. Sumptibus auctoris. — Typis Rud. Milic. 4°., 6 str.

1116. *Lavretanske litanije.* Čveteroglasno postavil Ant. Foerster. Op. 17. Cena: 20 kr. V Ljubljani. Založil skladatelj. — Natisnil Rud. Milic. 4°., 4 str.

1117. *Te Deum laudamus.* Ad IV voces inaequales composuit Ant. Foerster, mag. cap. in eccl. cathed. Op. 18. Pr. part. et 4 voc. 80 kr. — Pr. 4 voc. separ. 30 kr. Labaci. Sumptibus auctoris. — Tipis Rud. Milic. 4°.

1118. *Brilantna Polka* za glasovir vglasbil in velečestitemu gospodu očetu dr. Janezu Bleiweisu o priliki njegove sedemdesetletnice posvetil Ljud. Hudovernik, bogoslovec. Op. I. Cena 50 kr. V Ljubljani. Založil skladatelj. — Tisk in kamnotisk J. Blaznikovih naslednikov. Fol. 6 str.

1119. *Slavjanka.* Mazurka za glasovir, zložil dr. Benjamin Ipavec. Priloga k „Učit. Tovarišu“ l. 5. 1878. Tisk in založba R. Milica v Ljubljani. 8°. 4 str.

1120. *5 božičnih pesem* za petje postavil Leopold Cvek. Fol. 8 str.

1121. *Šopek mičnih napevov* za šolo in dom. Nabral in vredil F. Stegnar, c. k. učitelj. V Ljubljani 1878. Tiskal in založil Rud. Milic. 8°. 48 str.

(Knjižica obsega 52 napevov za šolsko mladino.)

1122. *Kako si krasno.* Vglasbil dr. B. Ipavec. Tisk Milicev v Ljubljani. 8°. 2 str.

(Priloga k „Učit. Tovarišu“ štev. 9. 1878)

1123. Kanon. — Ob mlatvi. Vglasbil Gr. Rihar. — Dómu. Vglasbil Avg. Hribar. — Gorska cvetíca. Narodni napev.

(Priloga k „Učit. Tovarišu“, štev. 13. 1878.)

1124. *Pozdrav majniku.* Vglasbil P. A. H. — Angeljček moj. Vglasbil P. A. H. — Zgodnja cvetica. Vglasbil P. A. H. — Tisk Milicev v Ljubljani.

(Priloga k „Učit. Tovarišu“ štev. 15. 1878.)

Poročilo

o delovanji „Matice Slovenske“ 1878. l.

Sestavil

Andrej Praprotnik,

odbornik in tajnik.

41. seja Matičinega odbora

19. decembra 1877 l.

Zbralo se je 14 odbornikov (izmed vnanjih gosp. Luka Svetec), katere predsednik g. dr. Jan. Bleiweis pozdravi, in začénja sejo s tem, da se zapisnik zadnje odborove seje potrdi.

Potem poroča odbornik in tajnik Matičin A. Praprotnik o raznih Matičinih zadevah tako-le:

Odsek za izdavanje knjig je imel 7. novembra t. l. sejo, v kateri se je določilo: a) vabilo na naročbo znanstvenega „časopisa Matice Slovenske“ naj se še enkrat razpiše. b) Gospá Lujiza Pesjakova naj se povabi, da svoje spise „Matici“ predloží, da jih odsek za izdavanje knjig po pravilih pregleda in o natisu razsodi.

Gosp. prof. Hubad v Ptuji naznanja mnogo zanimivih spisov o bajeslovji Slovanskem za prihodnji „Letopis“.

Gosp. prof. Glowacki v Ptuji stavi na odbor vprašanje: ali ne bi hotela „Matica“ založiti knjigo: „Flora slovenskih dežel“ v slovenskem jeziku. — Važna ta ponudba gosp. profesorja, ki je strokovnjak v botaniki, se izročí v prevdarek in poročanje odseku za izdavanje knjig.

Gosp. Božidar Raič nasvetuje a) marsikaj o „časopisu Matičinem“ osobito gledé na vredništvo njegovo, in b) vpraša, kaj je s slovensko-nemškim slovarjem, katerega vredovanje je prof. Pajk popustil. Najbolje bi — pravi — sedaj kazalo, da „Matica“ kot neka namestovalka znanstvene akademije vzame to nalogo v svoje roke in nasvete o tem predlaga občnemu zboru. Lužičanje, katerih je le 150.000, imajo izvrsten slovar, a mi poleg toliko nakopičene tvarine ne doživimo ga najbrže! — Odbor je z gosp. Raičem vred obžaloval strašansko zavleko nesrečnega slovarja, a ker nabrano gradivo ni lastnina Matičina, izreka g. predsednik

le željo, da bi se tolikrat ponavljani klici po slovarji slišali na dotičnem mestu.

Litograf gosp. Köke je z Dunaja poslal nove zemljevide, in sicer: Švico, Španijo in Portugalijo, Nizozemsko in Belgijo. Pripoznavalo se je enoglasno, da sta si vrednik zemljevida g. Cigale in Köke zeló prizadjala, da je „Matica“ dobila krasne zemljevide, s katerimi bodo udje Matični gotovo zadovoljni. Odbor sklene, v posebnem pismu iskreno zahvalo izreči gosp. Cigaletu za veliki 9letni njegov trud, in veliko vredno delo.

Matičine knjige za 1877. leto so natisnjene in se bodo razpošiljale. Slavnemu Iv. Koseskemu se za poslane poezije izreka iskrena zahvala.

Konečna določba o izdavanji Matičinega „časnika“ prepušča se občnemu zboru, ki se bode sklical h koncu meseca januarija 1878. l.

Šoli v Frami na Štajerskem in čitalnici v Mozirji, kakor tudi nekemu udu daruje se nekaj knjig, ki jih „Matica“ ima po več iztisov v zalogi in jih lahko utrpi.

Natiskovanje Matičinih knjig bode se oddalo tisti tiskarni, ki jih bode najceneje prevzela.

Ker gospoda Legan in Kogej naznanjata, da ne moreta naprej opravljati poverjeništva, se za Pivko za poverjenika izvoli gosp. A. Drobnič, za Idrijo pa župan g. Treven. Ob enem se v Varaždinu za poverjenika izvoli gosp. prof. Starè.

Konečno so se določile nagrade mnogim gosp. pisateljem.

Trinajsti občni zbor

„Matice Slovenske“ 13. februarija 1878. l.

Vrsta razgovorov. 1. Predsednikov govor. 2. Tajnikovo poročilo o odborovem delovanji od 1. januarja do konca decembra 1877. l. 3. Račun od 1. januarja do konca decembra 1877. l. 4. Proračun od 1. januarja do konca decembra 1878. l. 5. Volitev treh udov, da pregledajo, presodijo in potrdijo odborov račun o novčnem gospodarstvu vsled §. 9. Matičinih pravil. 6. Razgovor zarad izdavanja znanstvenega časopisa. 7. Nasvétje posameznih udov. 8. Volitev 16 novih odbornikov, in sicer namesto onih, ki vsled §. 12. Matičinih pravil izstopijo iz odbora in so g. g.: Jeran Luka, Kozler Peter, Krisper Valentin, Močnik Matej, Vilhar Ivan, dr. Zupanec Jernej, Erjavec Franjo, Majciger Janez, Parapat Janez in Žolgar Miha; b) namesto teh, ki so izstopili: g.g. Pleteršnik Maks, Wiesthaler Franjo, Žakelj Miroslav, Herman Miha in Gorup Josip, in c) in namesto umrlega prof. Iv. Tušeka.

Vdeležilo se je zbora osobno 50 udov, volitve odbornikov pa po poslanih volilnih listkih blizo 300.

Zborovanje je pričel prvosednik dr. Bleiweiś z govorom, v katerem omenja knjig, ki jih je „Matica“ izdala lansko leto, obširnega in zanimivega „Letopisa“, životopisa dr. Costovega in krasnih zemljevidov, s katerimi je slovenski atlant dovršen. Za prihodnje je že vredjeno za natis „Potovanje okoli sveta;“ prof. Glowacki, dobroznani strokovnjak v botaniki, se je ponudil, da spiše „Floro dežel slovenskih“, pa tudi „slovensko-hrvatska slovnica“ se izdeluje. Gledé znanstvenega časnika se je oglasilo tako malo naročnikov in je došlo tako pičle tvarine, da si odbor ni upal pričeti izdavanja in „Matici“ nalagati tiskovih stroškov, katerih bi bilo njo zadelo čez 320 gld. Zato naj bi občni zbor sam pretresal to reč pri današnji seji. Denarno stanje Matičino je ugodno, kakor udje spreviditjo iz njenega računa. V obče z veseljem konstatira prvosednik, da se oživlja delovanje na slovstvenem polji slovenskem.

Za tem odbornik in tajnik A. Praprotnik obširneje poroča o tem, kar je omenjal prvosednik; gospod blagajnik Vilhar pa bere sklep računa od 1. januarja do konec decembra l. 1877. (kakor je zadej posebej natisnjen). Iz njega je razvidno, da ima „Matica“ premoženja v obligacijah 38.460 gld., hišo, vredno 11.400 gld., in inventar, vreden 5700 gld. Dohodkov je bilo 7874 gld. 48 kr., stroškov pa 4936 gld. 75 kr., in sicer tajniku nagrade in za pisarne potrebščine 475 gld., za spise 1192 gld., za tiskanje knjig in atlantov 2809 gld. 84 kr., za vezanje knjig 100 gld. 90 kr., hišni stroški 297 gld. 55 kr., razni izdatki pa 60 gld. 94 kr., konečnega premoženja je tedaj ostalo 58.497 gld. 74 kr. V proračunu so dohodki za leto 1878. nastavljeni s 4721 gld. 58 kr., stroški pa z 870 gld., tedaj ostaja za izdavanje knjig 3851 gld. 85 kr. Proračun je odobril občni zbor.

Gledé hrvatske slovnice g. Jurčič omenja, da je nepotrebna kakor je bila česka, in naj se denar, ki bi se za njo potrosil, obrne za kaj druzega boljšega. Slovencem se hrvaščine ni treba učiti iz slovnice. Gosp. Regali nasproti povdarja potrebo slovnice za prostejše ljudstvo, ki je večkrat v dotiki z našimi sosedi na Hrvatskem in se hoče učiti hrvatskega jezika. Gosp. Jurčič odgovarja, da naši fantje pridejo na Hrvatsko in se brez velikega truda naučé hrvatski govoriti. Pri glasovanji ostane resolucija Jurčičeva, naj se hrvatska slovnica ne izdá, v manjšini. Prof. Vodušek priporoča resolucijo, naj odbor raje skrbí za izdavanje hrvatsko-slovenskega besednjaka. Gosp. Klun pojasnuje, da bo, kolikor mu je znano, besednjak Slovencem bolj neumljivih besedi pridejan nameravani slovnici, in da je zato resolucija Voduškova nepotrebna. Pri glasovanji tudi ta resolucija ne obveljá. — Za pregledovanje računov se po predsednikovem predlogu izvolijo gg. Žagar, Celestina in Hafner.

O znanstvenem časniku nek družbenik pismeno nasvetuje, naj se raje „Letopis“ delí v 4 snopiče, ki bi vsakega četrt leta prišli na svitlo, in bi vstrezali zahtevanim potrebam, ne da

bi se vsled tega stroški Matičini pomnožili. Nek drug ud tudi pismeno svetuje povikšanje letnine na 3 gld., gosp. Navratil pa je za izdavanje časnika. Dr. Bleiweis našteje razne zadržke: pičlo število naročnikov, pomanjkanje vrednika in potrebnega gradiva ter se strinja z nasvetom o razdelitvi „Letopisa". Gosp. Jurčič potem predlaga, naj se znanstveni časnik za zdaj dene „ad acta", dokler ne pride ugodnejši čas za-nj, in da naj se „Letopis" razdelí v 4 snopiče, katerih bi se vsakega četrt leta eden razposlal. Gosp. Šolar nasvetuje, da bi se članki v „Letopisu" ne trgali, ampak da bi se objavili vselej celotni. Oba ta predloga se enoglasno sprejmeta.

Pri volitvi novih odbornikov bilo je oddanih 273 glasov. Izvoljeni so: gg.: Erjavec in Parapat (273), Vilhar in dr. Zupanec (271), Zupančič Vil. (270), Kozler (268), Majciger (266), Žolgar (264), Močnik (263), Krišper V. (261), dr. Jarec (260), Šuklje (259), Kržič in Marušič (256), Robič (255), Hubad (239 glasov). Nekoliko posamnih glasov so dobili drugi udje.

42. seja Matičinega odbora

6. marca 1878. l.

Vdeležilo se je seje 17 ljubljanskih odbornikov in izmed vnanjih gosp. Luka Svetec.

Prvosednik dr. Jan. Bleiweis pozdravlja odbornike prejšnje in novo izvoljene, o katerih je prepričan, da bodo v duhu edinosti marljivo delali na čast „Matice Slovenske" in na korist naroda našega.

Potem se zapisnika 41. odborove seje in pa poslednjega občnega zbora po nekaterih prebranih točkah odobrita.

Odbornik in tajnik Andr. Praprotnik naznanja izid volitev pri zadnjem občnem zboru. Vsi izvoljeni gospodje so sprejeli odborništvo.

Prof. Hubad v pismu, s katerim naznanja, da rad stopi v odbor, tudi opisuje načrt svojega znamenitega rokopisa o staro-žitnostih slovanskih; prof. Šuklje pa javlja, da se že več časa pečá z zgodovino francoske revolucije in da je pripravljen in da bode kmalu Matičinemu odboru izročil izvirni spis o znanih „girondistih".

Na vrsto pride nova volitev upravnikov Matičinih. Bili so izvoljeni: za predsednika dr. Janez Bleiweis, za podpredsednika pa gospoda Peter Kozler in prošt. dr. Jarec; za blagajnika g. Iv. Vilhar. Bivši Matičin knjižničar prof. Vavrů prosi, da bi ga ne volili več, ker mu ni mogoče ta posel dalje opravljati. Odbor mu izreka toplo zahvalo za 13letno njegovo marljivo delovanje in izvoli g. Fel. Stegnarja, naj bi s tajnikom

vred vredoval knjižnico. — Za pregledovalce računov izvoljen je dr. Zupanec, za ključarja pa gospoda Fr. Souvan in K. Klun. — Za tajnika ostane odbornik Praprotnik, ki pa pravi, da hoče ta posel še to leto opravljati, da bodo stvari vredjene, potem pa tajništvo radovoljno prepušča komú drugemu v odboru. Dr. Zupanec nasvetuje, naj se tajniku za mnoga njegova opravila nagrada zvikša. — Gosp. Močnik ta predlog toplo podpira. Dr. Poklukar pa nasvetuje, naj se razpošiljanje knjig in enaka čisto mehanična opravila izročé komu drugemu, da se tajnik oprostí tacega posla. Po daljšem razgovoru se sklene, naj gospodarski odsek to stvar pretrese in odboru potrebno nasvetuje.

V odsek za izdavanje knjig se izvolijo gospodje: dr. Jan. Bleiweis (načelnik), Klun, Marn, Močnik, Parapat, dr. Strbenec, Fel. Stegnar, Tomšič, Urbas, Vavrů, Praprotnik, Zupančič, Hubad, Šuklje in Kržič. — V gospodarski odsek izvolijo se gospodje Souvan (načelnik), Klun, Tomšič, Vilhar, dr. Zupanec in Robič. — Dr. Poklukar nasvetuje, naj se naprosi gosp. Robič, da pomaga tajniku in knjižničarju pri vredovauji knjig, — g. Stegnar pa temu nasvetu kristavlja, da zlasti še pri vredovanji družbenih knjig. Gosp. Robič svojo pripomoč radovoljno obljubi.

O „Letopisu“ za 1878. l. po predlogu predsednikovem se ukrene, da ga izide vsake tri mesece po 5 tiskanih pôl, zadnji snopič pa zarad kazala, imenika itd. naj bode še nekoliko obširniši. Za vrednika se naprosi predsednik dr. Jan. Bleiweis. Poročila o odborovih skupščinah bodo se po nasvetu gosp. Kluna objavljala v „Letopisu“ samo zapisnikarsko.

Za posebni tisek za letošnje leto je pripravljen rokopis: „Pot okolo sveta“. — Sklep o „Flori slovenskih dežel“, katero za „Matico“ spisati je volja prof. Glowackega, in o „slovensko-hrvatski slovnici“, katero izdeluje prof. Fr. Marn v Zagrebu, pripušča se odseku za izdavanje knjig z željo, da o obojem kmalu poroča odboru.

Gosp. Križman naznanja, da spisuje „slovensko-italijansko slovnico,“ da bi mogli Slovenci s pomočjo domačega jezika seznaniti se z jezikom in slovstvom svojih sosedov Italijanov. Ponudba se je izročila odseku za izdavanje knjig, kateri naj odboru pred vsem o principu poroča: ali bi utegnila ta slovnica spadati v vrsto onih knjig, ki jih „Matica“ sama izdaje ali njeno izdanje podpira.

Na vrsto pride potem razprava, kateri tiskarni naj se tisek Matičinih knjig izročí letošnje leto? Tajnik odpečati ponudbi, ki ste ji poslali Blaznikova in narodna tiskarna.

Sprejme se ponudba Blaznikove tiskarne.

Akademičnemu društvu „Hrvat“ v Pragi podaré se letošnje Matičine knjige.

Štirinajsti (izredni) občni zbor

„Matice Slovenske" 13. novembra 1878. l.

Dnevni red: Volitev častnih udov.

Ta izredni občni zbor je vodil podpredsednik preč. gosp. prošt dr. Anton Jarec. Po srčnem pozdravu naznanja gosp. prošt častni namen tega zbora, namreč, da veljá slavnemu možu, ki je vse svoje močí žrtvoval in jih še sedaj žrtvuje narodu, in zasluži, da ga preslavljajo hvaležni mu rojaki. Mnoga narodna društva izvolila so ga že za častnega uda; tudi odbor „Matice Slovenske", kateri je slavni dr. Jan. Bleiweis sedaj mnogozaslužni predsednik, je sklical današnji izredni občni zbor, naj bi ga izvolil častnega uda „Matice Slovenske".

Gosp. Drag. Klun v daljšem, krepkem govoru posebej našteva vse, kaj je dr. Janez Bleiweis storil za ustanovljenje in življenje „Matice Slovenske". Reči se more, da po njem je „Matica Slovenska" prišla v nekako dostojno, mirno pa uspešno delovanje, in občni zbor storí le svojo dolžnost, da ga pridruži dosedanjim peterim častnim udom „Matice Slovenske".

Predlog, da naj se slavni dr. Janez Bleiweis izvoli za častnega uda „Matice Slovenske", sprejme se enoglasno z navdušenimi slavoklici.

Gosp. Krsnik pri tej priliki omenja tudi vrlega moža, ki je s slavnim dr. Jan. Bleiweisom ob enem zastavil svoje spretno pero in delal za narodno našo idejo, tedaj je pristojno, da slavimo obadva t. j. slavnega dr. Jan. Bleiweisa in spretnega pisatelja Dav. Trstenjaka, ki ravno sedaj obhaja 40letnico svojega narodnega delovanja.

Tudi ta predlog se enoglasno sprejme.

Sklep
vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“

Tek. štev.	Dohodki	v gotovini posamezno gld.	kr	v gotovini skupaj gld.	kr	v obligacijah gld.
1	Imetek 31. dec. 1876	—	—	3100	40	38460
2	Plačila družbenikov:					
	a) ustanovnikov . .	110	—	—	—	—
	b) letnikov . . .	1942	—	2052	—	—
3	Obresti:					
	a) od obligacij . .	1808	32	—	—	—
	b) od gotovine . .	151	13	1959	45	—
4	Za prodane knjige .	—	—	77	84	—
5	Dohodki Matičine hiše	—	—	684	80	—
	Skupni znesek dohodkov	—	—	7874	49	38460
	Če se odštejejo stroški	—	—	4937	75	—
	ostaja imetka . . .	—	—	2937	74	38460
	(v hranilnici, bukv. št. 90878, 2336 fl. 9 kr., in če se k temu prišteje še vrednost hiše	—	—	11400	—	—
	in vrednost inventarja	—	—	5700	—	—
	se pokaže konečnega premoženja . . .	—	—	20037	74	38460
				58397 gl. 74 kr.		

Opombe

K štev. 1.

V začetnem imetku fl. 3100.40 je zapopadeno. Ravnikarjevo darilo . fl. 1080.— in 1 obrok 1000 — 2080 —
svote fl. 4185 24
ktera se ima povrniti glavnici, tedaj ostaja za potroške le . fl. 1020.40

Potrošiti se sme:

Iz tek. št.	1	fl.	1010.40
„ „ „	2b	„	1750.—
„ „ „	3	„	1959.45
„ „ „	4	„	77.84
„ „ „	7	„	684 80
skupaj		fl.	5492.49
potrošilo se je pa			4936.75
tedaj . . .		fl.	555.74

manj, nego se je smelo.

računa

za XIII. leto, to je od 1. jan. 1877 do 31. dec. 1877.

Tek. štev.	Stroški	v gotovini posamezno gld.	kr	v gotovini skupaj gld.	kr	v obligacijah gld.
1	Tajniku:					
	a) nagrado	800	—	—	—	—
	b) za pisarne potrebščine	75	—	575	—	—
2	Za spise:					
	a) na račun l 1876.	150	—	—	—	—
	b) „ „ „ 1877.	892	52	—	—	—
	c) „ „ prihodnjih let	160	—	1192	52	—
3	Tisk:					
	a) Blaznikovim dedičem na račun leta 1876	505	09	—	—	—
	na račun leta 1877.	1200	—	—	-	—
	b) Köke-u za zemljevide	1104	75	2809	84	—
4	Vezanje knjig . . .	—	—	100	90	—
5	Hišni stroški . . .	—	—	297	55	—
6	Razni izdatki . . .	—	—	60	94	—
	Skupni znesek stroškov	—	—	4936	75	—

Opombe

K štev. 2.
a) Životopis Dr. E. H. Coste . . fl. 105.—
b) Letopis 1876 „ 80.—
c) „ 1877 „ 787.52
d) Potovanje okolo sveta . „ 100.—
e) Za popravo zgodovine avstrijske monarhije . . „ 70.—
f) Za nabiro spisov za narodno blago . „ 50.—
skupaj . fl. 1192.52

V Ljubljani 1. januarja 1878.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Pro-

„Matice Slovenske“ za XIV. leto, to je od

Tek. štev.	Dohodki	Nominalna vrednost obligacij gld	Letni obresti gld.	kr	Skupaj gld	kr	Opombe
1	Obresti in sicer: a) od obligacij zemljiške odveze, namreč: temešvarske: št. 1939, 15397, 15989; oedenburške: št. 7561, 7637, 7789, 8080, 8081, 8170, 13488, 13480; veliko-varaždinski: št. 388, 8037; požonski: št. 641, 6751; kašavski: št. 1710, 3585, skupaj 17 po 1000 gld. . .	17000	803	25	—	—	Ad a) Obresti po odbitem 10% davku. Ad b) c) d) Obresti po odbitem 16% davku
	b) iz rente v srebru in sicer: 5 po 100 gld. št. 546378, 548115, 548116, 256407, 257408; 12 po 1000 gld. št. 147573, 148574, 147576, 147577, 147578, 219682, 219684, 219685, 386508, 388211, 142690, 142691 .	12500	525	—	—	—	
	c) iz rente v papirji in sicer: 7 po 100 gld. št. 4582, 4583, 87009, 87054, 87055, 201078, 207779: 5 po 1000 gl. 27713, 113720, 113721, 144904, 144905	5700	239	40	—	—	
	d) drž. loter. posojila l. 1860 št. srečke 16 serija 18312 za	100	4	20	—	—	
	e) od „Pfandbriefov“ za . .	3000	150	—	—	—	
	f) od 2 akcij banke Slovenije za	160	—	—	—	—	
		38460	—	—	1721	85	
2	Čisti dohodek Matičine hiše .	—	—	—	400	—	
3	Od 1250 letnikov po 2 gld. .	—	—	—	2500	-	
4	Za knjige, ki se morda prodado	—	—	—	100	—	
	Skupaj .	—	—	—	4721	85	

račun

1. januarja 1878 l. do konec decembra 1878. l.

Tek. štev.	Stroški	Posamezno gld.	kr	Skupaj gld.	kr	Opombe
1	Tajniku nagrada	250	—			
2	Za pisarne potrebščine . . .	150	—			
3	Blagajniku	60	—			
4	Knjižničarju	50	—			
5	Vezanje knjig	300	—			
6	Razni izdatki	60	—	870	—	
	V primeri z dohodkom . . .	—	—	4722	85	
	ostaja za izdavanje knjig . .	—	—	3851	85	

V Ljubljani 1. januarja 1873.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Upravništvo

„Matice Slovenske“ 1878. leta.

Prvosednik:

Dr. Janez Bleiweis.

Prvosednikova namestnika:

Peter Kozler.
Dr. Anton Jarc.

Blagajnik:

Ivan Vilhar.

Tajnik in zapisnikar:

Andrej Praprotnik.

Knjižničar:

Feliks Stegnar.

Pregledovalec društv. računov:

Dr. Jernej Zupanec.

Ključarja:

France Souvan.
Dragotin Klun.

ODBOR.

a) Ljubljanski odborniki.

1. Dr. Bleiweis Janez 1875.
2. Dr. Jarc Anton 1878.
3. Kržič Anton 1878.
4. Klun Dragotin 1877.
5. Kozler Peter 1874.
6. Krisper Valentin 1874.
7. Marn Josip 1876.
8. Močnik Matej 1874.
9. Dr. Poklukar Josip 1877.
10. Praprotnik Andrej 1876.
11. Robič Luka 1878.
12. Souvan France 1877.
13. Stegnar Feliks 1875.
14. Šolar Janez 1876.
15. Tomšič Ivan 1877.
16. Vavrů Ivan 1875.
17. Vilhar Ivan 1874.
18. Dr. Zupanec Jernej 1874.
19. Zupančič Vilibald 1878.

b) Vnanji odborniki.

1. Barbo Josip grof 1875.
2. Cigale Matej 1876.
3. Einšpieler Andrej 1876.
4. Erjavec France 1874.
5. Grabrijan Jurij 1876.
6. Herman Mihael 1877.
7. Hubad France 1878.
8. Kosar France 1877.
9. Majciger Janez 1874.
10. Marušič Andrej 1878.
11. Parapat Janez 1874.
12. Raič Božidar 1874.
13. Svetec Luka 1875.
14. Dr. Sterbenec Jurij 1877.
15. Šavnik Dragotin 1877.
16. Šuklje France 1878.
17. Šuman Josip 1874.
18. Dr. Šust Janez 1876.
19. Dr. Tonkli Josip 1877.
20. Dr. Ulaga Josip 1875.
21. Urbas Viljem 1875.
22. Žolgar Miha 1874.

Letna številka kaže, katerega leta je bil kdo poslednjič odbornik izvoljen.

ODSEKA:

a) Odsek za gospodarstvo.

1. Klun Dragotin.
2. Souvan France, prvomestnik.
3. Tomšič Ivan.
4. Vilhar Ivan.
5. Dr. Zupanec Jernej.

b) Odsek za izdavanje knjig.

1. Dr. Bleiweis Janez, prvomestnik.
2. Klun Dragotin.
3. Marn Josip.
4. Močnik Matej.
5. Parapat Janez.
6. Dr. Sterbenec Jurij.
7. Stegnar Feliks.
8. Tomšič Ivan.
9. Praprotnik Andrej.
10. Urbas Viljem.
11. Vavrů Ivan.

Imenik Matičinih udov.

Častni udje:

1. Bleiweis Janez, dr., v Ljubljani.
2. Miklošič Franjo, dr., vitez na Dunaji.
3. Rački Franjo, dr., kanonik in predsednik jugoslov. akademije.
4. Rajevski Mihael, biškup pri ruskem poročništvu v Beču.
5. Rieger France, Ladislav, dr., v Pragi.
6. Trstenjak Davorin, župnik v Ponikvi na Štajarskem.
7. Vesel Koseski Ivan v Trstu.

Razvrstitev udov po poverjenikih ali dekanijah.

Opazka. * kaže ustanovnike. — Napake naj se blagovoljno naznanjajo Matičinemu tajništvu. Kdor svoje ispremembe ni o pravem času naznanil in ni tiskan v dekaniji, v kateri sedaj biva, naj išče knjig pri poverjeniku, pri katerem jih je bil zadnjikrat prejel; ako pa ga ni v imeniku, naj se zglasi pri tajništvu, in nemudoma bode se mu postreglo.

I. Dekanija Ljubljana. — *Poverjenik: Andr. Praprotnik.*

a) Mesto Ljubljana.

Ustanovniki.

Arce Rajko, c. k. poštni uradnik.
Auer Jurij, posestnik.
Blaznikova Fani, gospica.
Bleiweis Janez, dr.
Bleiweis Drag., dr., zdrav. v bolnišn.
Codelli bar. A. Fahnenfeld, grajščak.
Čebašek Andrej, dr., častni kanonik, prof. bogosl.
Češko Valentin, posestnik.
Čitalnica, društvo.
Detelja Oton, grajščak.
Dolenec Henrik, dr., c. k. adjunkt pri dež. sodniji.
Dreo Aleksander, trgovec.
Fabian Janez, trgovec.
Frančiškanska knjižnica.
Frelih Anton, hišni posestnik.
Gariboldi pl. Anton, grajščak.
Gariboldi pl. France, bivši svetovalec višje dež. sodnije.
Gogala Jan., dr., katehet više gimnazije in vodja v Alojzijevišču.
Graseli Peter, posestnik.
Heidrih Dragutin, redovnik.
Hranilnica Kranjska.
Hren France, posestnik.
Jamšek Ivan, trgovec.
Jarc Anton, dr., prošt.

Jerajeva Ivana, zasebnica.
Jeran Luka, monsign. „Zg. Danice" vrednik.
Kadilnik France.
Klemenčič Jožef, kat. c. k. učiteljskega izobraževališča.
Klun Drag., duhovnik, mestni odbornik.
Knjižnica c. kr. učiteljskega izobraževališča.
Köstl Gustav, mestni fajmošter.
Kozler Ivan, grajščak.
Kozler Jožef, dr., posestnik.
Kozler Peter, posestnik.
Kreč Mat., dež. odbora tajnik.
Krišper Valentin, trgovec in posest.
Križnar Mir., katehet na c. k. viši realki.
Kušar Jožef, trgovec in hišnik.
Lukman Jakob, c. k. rač. svetovalec.
Marn Josip, profesor na c. k. viši gimnaziji.
Milic Rudolf, tiskar in hišnik.
Močnik Matej, učitelj 1. mestne šole.
Munda Franjo, dr., odvetnik.
Murnik Janez, tajnik kup. zbornice.
Pavšler Jožef, korar.
Peternel Mihael, c. k. profesor više realke v pokoji.
Pfeifer France, c. k. rač. uradnik.
Pirnat Andrej, posestnik.
Pleteršnik Maks, c. k. gimn. prof.
Pogačar Ivan, Zl., dr., knezoškof.
Pogačar Martin, knezošk. kancelar.
Poklukar Jožef, dr., dež. poslanec.
Pongrac Oskar, dr., zasebnik.
Pribošič Janez, vojni duhoven.
Ravnikar France, dež. blagajnik.
Robič Luka, c. kr. davkarski nadzornik v pokoji in dež. poslanec.
Rozman Ivan, katehet v mestnih šolah.
Ruard Viktor, grajščak na Bledu.
Samasa Anton, zvonar.
Skalė Pavel, učitelj živinozdravn.
Skubic Anton, c. kr. gimn. prof.
„Sokol", telovadno društvo.
Souvan Ferko, trgovec.
Souvan France Ks. starejši, trgovec.
Souvan France, mlajši, trgovec.
Starė Jožef, dr., koncipijent pri c. k. finančni prokuraturi.
Strobelj France.
Šolar Janez, c. k. deželni šolski nadzornik.
Švajgar Jurij, pol. nadkomisar.
Tavčar Janez, hišn. posestnika sin.
Valenta Alojzij, dr., prof. in vodja v bolnici.
Vavrů Ivan, c. k. prof. na viši gimnaziji.
Vilhar Ivan, trgovec.
Vošnjak Jožef, dr., zdravnik in drž. poslanec.
Zamejic Andrej, bogosl. profesor.
Zarnik Valentin, dr., advokat in dež. poslanec.
Zupančič France, dr., pravdosrednik.
Zupanec Jernej, dr., c. k. bilježnik.
Zupan Jožef, dr., pravdosrednik.
Žagar Dragotin, kontrolor dež. blagajnice.

Vuičić Paskal, biskup in namestnik apostolski v Bosni. Štev. 81.

Letniki.

Abačič Karol, dr., odvetnik.
Ahčin Drag., ključar.
Alèšovec Jakob, pisatelj.
Alojzijevišče.
Ambrožič Fr., dr., mestni zdravnik.
Arko Albin, žurnalist.
Arko Janez, c. k. notar.
Bahovec France, učitelj 2. m. šole.
Belar Leopold, nadučitelj in ravnatelj 2. mestne ljudske deške šole.
Belec Ivan, bogoslovec.
Bisavičar, o. Jožef frančiškan.
Bohinec Žiga, knezošk. kaplan.
Brus Andrej, kmet. družbe tajnik.

Candolini Vojteh, c. kr. sodnik v pokoji.
Celestina Josip, prof. na c. k. učit. izobraževališči.
Cvajer Dragotin, trgovec.
Čadež Jan.
Čuren Karol, uradnik v hranilnici.
Dimic Avgust, c. k. finančni svetnik.
Drč Josip, dr., zdravnik.
Dolenec Jakob, vikarij stolne cerkve.
Dolinar Ant., prefekt v Alojzijevišču.
Drašler France, čevljarski mojster.
Drašler Pavel, trg. pomočnik.
Drenik Franjo, opravnik.
Drenik Kunibert, kontrolor v posilni delalnici.
Društvo izobraževalno za tiskarje.
Družba rokodelskih pomočnikov.
Endlicher Rudolf, c. k. uradnik.
Eppich Janez, učitelj v c. k. vadnici.
Erker Jožef, stolni kaplan.
Eržen Ignacij, duhoven v pokoji.
Flis Janez, spiritval v duhovščnici.
Fortuna France, trgovec in posestnik.
Franke Ivan, slikar.
Fuchs France. dr., primár v bolnici.
Garbeis France, poštni official.
Gerber Matija, posest. in bukvovez.
Gerdežič Jože, c. kr. dež. pravdn. namestnik.
Gnjezda Ivan, prefekt v Alojz.
Goričnik France, trgovec.
Gross Anton, misijonar v Ameriki.
Grkman France, učitelj v c. k. vadnici.
Guttman Emilij, odv. koncipijent.
Habė Jožef, učitelj v Waldherjevem zavodu.
Hafner Jakob, realni nam. učitelj.
Hofman Viktor, dež. rač. svetovalec.
Hohn Edvard, posestnik in bukvovez.
Hohn Hugon, c. k. poštni uradnik v Sučavi.
Hohn Robert, uradnik pri železnici.
Horak Ivan N., posestnik in rokovičar.
Hrovat Blaž, ravnatelj c. k. izobraževališča za učitelje in učiteljice.
Iber Ivan, trgovec.
Jeglič Anton, dr., drugi vodja v škof. duh. semenišču.
Jeločnik Anton, trgovski pomočnik.
Jentel Anton, trgovec.
Jerič Jože, župnik v pokoji.
Jurčič Josip, vrednik „Slov. Naroda".
Juvančič Iv. Drag., trg. pomočnik.
Kajzel Peregrin, trg. pomočnik.
Kaprec Ivan, c. k. nadsodn. svetnik.
Karun France, župnik.
Katoliška družba (2 iztisa).
Kermavner Valentin, prof. c. k. više gimnazije.
Kilar Janez, kaplan v Trnovem.
Klein Anton, lastnik tiskarnice.
Klofutar Leonard, dr. prof. bogosl.
Knjižnica bogoslovska.
Knjižnica ljubljanske gimnazije.
Knjižnica ljubljanske realke.
Knjižnica učiteljska ljublj. okolice.
Knjižnica c. kr. preiskovalnice na Žabjeku.
Koblar Anton, semn. duhoven.
Kočevar France, c. k. dež. sodnije svetovalec.
Kogl Barbara, hišna posestnica.
Kokalj France, učitelj 2. mestne šole.
Kolman France, trgovec.
Konšek Val., prof. c. k. više gimnazije.
Kovač Janez, lastnik tiskarnice.
Kozina Jurij, c. k. profesor više realke.
Kramar France, kanonik.
Kremžar Andrej, upravnik deželnih dobrotnih naprav.
Krsnik Janko, notarski koncipijent.
Kržič o. Andrej, frančiškan.
Kržič Anton, nunski katehet.
Lapajn Ernestina, gospá.
Lasnik Peter, trgovec.
Lavrič Ivan, pionirski kadet v Hainburgu.
Lazar Mih., glavni učitelj v c. kr. izobraževališču za učiteljice.
Leben Matija, dr., častni korar.
Ledenik Alfred, trgovec.

Lerher Jurij, bukvar.
Levec France, c. k. profesor na viši realki.
Levstik France, skriptor v c. k. licealni knjižnici.
Lichtenberg, baron, Leopold, grajščak v Habahu.
Lokar Josip, pisar pri kmet. družbi.
Lozar Jožef, trgovec.
Macák Ivan, zemljemerec.
Mali Marijana, rojena Tomanova.
Mahr Ferdinand, lastnik in ravnatelj kupčijske učilnice.
Majer Jožef, učitelj v 1. mestni šoli.
Majzelj Franjo.
Medič o. Kalist, frančiškan.
Mihalič Jurij, ravnat. mest. pisarnice.
Moše Alfons, dr., odvetnik.
Mulaček Drag., mestni uradnik.
Mulej Andrej, c. k. uradnik.
Munda Jakob, dr., koncipijent.
Murnikova Marija, gospá.
Národna tiskarna.
Nemanič Ivan.
Ničman Henrik, pos. in bukvovez.
Novak Janez, mizar in posestnik.
Oblak Jožef, zasebni uradnik.
Pakič Mihael, pos. in trgovec.
Papež France, dr., odvetnik.
Pavker pl. Glanfeld Henrik, dr., korar.
Perles France, posestnik.
Permè Anton, posestnik.
Perona Ljudevit, magist. svetovalec.
Pfeifer Jožef, koncip. dež. odbora.
Pirec Iv., uradn. pri južni železnici.
Prinat Tomaž, hišnik.
Porenta Franjo, kaplan pri sv. Petru.
Porenta Janez, stolni kaplan.
Potočnik Fr., stavb. svètnik v pokoji.
Potočnik Mihael nunski spovednik.
Poznik Albin, drž. odv. koncip.
Praprotnik Andrej, nadučitelj 1. mestne ljudske deške šole.
Praprotnik France, učitelj na Ježici.
Přibil Janko, inženir.
Puhar Dragotin, posestnik.
Pustotnik Jan., dr., primarij v dež. bolnici.
Premk Anton, poštni uradnik.
Radics, pl. Peter, pisatelj.
Raič Anton, učitelj na c. k. viši realki.
Rajakovič Franjo, uradnik v hranilnici.
Raktelj Fr., učitelj 2. mestne ljudske deške šole.
Ravnikar Lud., dež. sod. svetovalec.
Rechbach, baron, jurist v terez. na Dunaji.
Regali Jož, hišnik in mest. odbornik.
Regoršek France, trgovec.
Ribič Jožef, trgovec.
Rodé France.
Rogelj Florijan, notarski uradnik.
Rost Viljem, sodar v Gradišči.
Rumpelj Avgust, glasovirar.
Schifferer J., dr., c. k. vojn. nadlečnik.
Schrey Ivan, pekovski mojster.
„Slovenski Narod“ vredništvo.
Slovensko učiteljsko društvo.
Smolej Jakob, šolski svètnik, c. k. gimnazije vodja.
Smrekar Jožef, profesor bogoslovja.
Spoljarič Jakob, ključar.
Starè Ferdinand, c. k. sodnijski pristav.
Stegnar Feliks, učitelj kaznilnice na Gradu.
Strbenec Jožef, duh. v pokoju.
Suhadobnik Lovr., zasebnik.
Šašelj Feliks, okrajni komisar.
Šavnik Eduard, dr. v Laškem.
Šešek Ivan.
Škofic Lovro, davkarski kasir.
Škrl Ivan, avskultant pri okr. sodniji.
Šolmajer France.
Šolmajerjeva Kornelija gospá.
Štempihar Valentin, dr. odv. koncipijent.
Šumi France, sladikovarnik.
Tavčar Dragutin, posestnik.
Tekavčič Drag., oskr. pos. delalnice.
Toman Helena.
Tomec Jakob, magist. uradnik.
Tomšič Ivan, učitelj c. k. vadnice.
Tratnik Antonija, fin. kom. žena.
Travnar Jožef, učitelj 2. m. šole.

Turek Hugon, trgovec.
Urh Peter, kanonik.
Valenta Vojteh, magist. uradnik.
Valentinčič Ignacij.
Vavpetič Ivan.
Več Ivan, trgovec.
Vičič Janez, Ev., trgovec.
Višnikar Franjo, uradnik pri dež. sodniji.
Vizjak Ant., učitelj na c. k. učit. izobraževališču.
Vodè Jožef.
Vodušek Matej, c. k. gimn. profesor.
Wascher Rajko, uradnik v hranilnici.
Wiesthaler France, c. k. gimn. prof.
Zagorjan Ivan, kaplan pri sv. Petru.
Zeplichal Ognjeslav, kamnopisec.
Zic Nikolaj, vojni župnik.
Zima Janez, učitelj v c. k. vadnici.
Zitterer Andrej, čevlj. mojster.
Zmrzlikar France, tehnik.
Zupan Jožef, stolni prošt.
Zupančič Anton, kaplan pri sv. Jakobu.
Zupančič Vilib., c. k. prof. ženskega uč. izobraževališča.
Žakelj Miroslav, c. k. gimn. prof.
Žark Franjo, krojaški mojster.
Žitko Jakob, vratar pri dež. glavarju.
Žitnik Šimen, sod. uradnik v pokoji.
Žlogar Anton, kaplan pri sv. Jakobu.
Žvab Lovro, uč. v trgovski šoli.

Štev. 201.

b) Ljubljanska okolica.

*Krčon Anton, župnik v Rudniku.
*Mazek Lovro, duh. adm. v Černučah.
Aleš Luka, župnik v Preski.
Babnik Jernej, župnik na Dobrovi.
Čitalnica v Šent-Vidu.
Dernovšek Jurij, duh. adm. v Želimljah.
Dolenec Andrej, posest. v Dravljah.
Finec Anton, župnik v Sostrem.
Gams Jan., posestnik v Loki pri Igu.
Govekar France, nadučitelj na Igu.
Hočevar Jožef, župnik na Igu.
Klemenec Fr., posestnik v Zalogu.
Knez Janez, posestnik v Šiški.
Kobilica Janez, kaplan pri Dev. M. v Polji.
Kogej Janez, učitelj na Brezovici.
Križaj Nik., kaplan na Igu.
Kraljič Miha, posestnik in poštar v Št. Vidu.
Kunaver Miha, pos. v Dravljah.
Malinšek Marija v Tacenu.
Mandelc Anton, kaplan v Preserji.
Marešič Franjo, kaplan v Št. Vidu.
Marinko Jožef, benef. v Preski.
Mekinec France, kaplan na Dobrovi.
Mencinger Lovrenc, duh. oskrb. na Golem.
Namrè Anton, župnik v Šmartnem.
Potočnik Anton, župnik v Šent-Vidu.
Potočnik Janez, župnik na Brezovici.
Potočnik Martin, učitelj v Sori.
Povšè France, župnik na Ježici.
Sever Janez, posestnik, srenjski odbornik na Vižmarjih.
Skul Valentin, župnik pri sv. Jakobu na Savi.
Sovinec Anton, duh. v pokoji na Gameljnih.
Štrukelj France, duhoven na Šmarni gori.
Vrhovnik Ivan, kaplan v Sori.
Zupan Davorin, železniški uradnik v Zalogu.
Žagar France, kaplan v Javoru.
Žan Janez, duh. v pok. v Št. Vidu.
Žužek Šimen, župnik pri sv. Katarini.

Štev. 38.

2. Dekanija Škofja Loka. — *Poverjenik: Matej Kožuh.*

*Debeljakova rojstna hiša na Visokem, št. 2, v Poljanski fari.
*Dolinar France, župnik na Trati.
*Kožuh Matej, dekan v Stari Loki.

Ahčin Anton, župnik v Retečah.
Čadež Ivan, posestnik v Poljanah.
Jereb Matej, župnik v Javorjih.
Jezeršek Janez v Gornji vasi.
Lavrič Matija, župnik v Novi Oslici.
Masterl Anton, župnik v Leskovici.
Peterlin Primož, duh. adm. pri sv. Lenartu.
Puc Alojzij, kaplan v Stari Loki.
Ramoveš Jernej, župnik v Poljanah.
Rožman Lovro, ekspozit v Žabnici.
Šušnik Jakob, kaplan v Tržiču.
Štev. 15.

b) *Poverjenik: Blaž Mohar.*

Arko Anton, dr. okrajni zdravnik v Loki.
Bukvarnica učiteljska v Loki.
Fabiani Karol, lekar v Loki.
Gašperin Jakob, ključarski mojster v Loki.
Golob Gašpar, posestnik v Loki.
Gusel Janez, trgovec v Loki.
Jeriha Matija, nunski spovednik v Loki.
Kadilčeva Radevojka v Loki.
Kosmač Šim., duh. v pokoji.
Kralj Matija, kaplan v Loki.
Mohar Antonija, kovačica v Loki.
Mohar Blaž, mestni župan in posestnik v Loki.
Naglič Rudolf, trgovec v Loki.
Ramoveš Andrej, kaplan v Loki.
Sušnik Jovan, posestnik v Loki.
Sušnik Jovana, posestnica v Loki.
Triller Janez, c. k. notar v Loki.
Wolkensberg Avguštin, baron, posestnik Oblakovega fidejkomisa v Loki.
Zabrezovnik Jurij, duh. v pokoji.
Zupan Šimen, katehet nunske dekliške šole.
Štev. 20.

c) *Poverjenik: Jože Levičnik.*

*Globočnik Leopold, posestnik v Železnikih.
*Rožič Alojzij, kaplan v Železnikih.
Eržen Balant, kmet v Rudnem.
Globočnik A., posestnik v Železnikih.
Hafner A., rud. uradnik v Železnikih.
Lapajne Janez, duh. adm. v Dražgošah.
Levičnik Jožef, posestnik in učitelj v Železnikih.
Majer Vincencij, župnik v Selcih.
Tušek Gregor, posestnika sin v Megušnici.
Štev. 9.

3. Dekanija Kranj. — *Poverjenik: Dragotin Šavnik.*

*Debeljak Jan., župnik v Preddvoru.
*Globočnik Edv., dr., zdravnik v Cerkljah.
*Krašovic Jur., župnik v Šmartnem.
*Mali Ognjeslav, dr., okr. zdravnik v Kranji.
*Mežnarec Anton, dekan v Kranji.
*Omersa France, trgovec v Kranji.
*Pirec Matej, trgovec v Kranji.
*Pleiweis-ova Ivana, posestnica v Kranji.
*Pleiweis Valentin, trgovec v Beču. (Knjige naj prejema kranjske gimnazije učenec, ki je v slovenščini najizvrstnejši.)
*Prevec Tine, dr., zasebnik.

*Ros Matej, trgovec v Kranji.
*Sajevic Ferd., trgovec v Kranji.
*Steiner Janez dr., c. k. bilježnik v Kranji.
*Šavnik Dragotin, lekar v Kranji.
*Šavnik Sebastian, posest. v Kranji.
*Urbančič Lujiza, gospá grajščakinja na Turnu.
*Widmar Jernej, dr, knezoškof.
*Zarnik Anton, župnik v Naklem.
*Zupan Toma, gim. prof. v Kranji.
Aljaž Jakob, kaplan v Teržiču.
Bezlaj Jožef, učitelj v Kranji.
Bohinec Fr., župnik v Križah.
Cebin Peter, ljudske šole učitelj v Kranji.
Čitalnica, društvo v Kranji.
Dolenec France, trgovec v Kranj.
Erjavec Janez, duhoven v Kranji.
Frank Rihard, župnik v Tržiču.
Florijan Karol, zasebnik v Kranji.
Golob Janez, kaplan v Cerkljah.
Golobič Anton, župnik v Cerkljah.
Gregorič Ign., župnik na Trsteniku.
Hočevar Jakob, farmacevt v Kranji.
Košmelj Janez, kaplan v Šent-Jurji.
Krišper Rajm., trgovec v Kranji.
Krčon Jožef, župnik v Predosljah.
Kregar France, kaplan v Predosljah.
Kršič Jožef, posestnik v Trbojah.
Košmerl Jurij, župnik v pokoji v Kranji.
Kuster Mihael, nadučitelj v Kranji.
Mencinger Janez, dr., odvetnik v Kranji.
Molek Martin, kaplan v Preddvoru.
Novak Martin, poštni odpravnik v Kranji.
Pavlin Aleš, posestnik v Podbrezji.
Povše Martin župnik v Šent-Jurji pri Kranji.
Preželj Matej, župnik v Mavčičah.
Robič Simon, beneficijat na Šentjurski gori pri Cerkljah.
Stanonik Nikolaj, učitelj v Šmartnem pri Kranji.
Šlibar Tomaž, župnik v Dupljah.
Tavčar France, kaplan v Kranji.
Tavčar Ivan, dr., advok. koncipijent.
Učiteljska knjižnica kranjskega šolskega okraja.
Urbančič Janko, grajščak v Turnu.
Vavken Andrej, učitelj in posestnik v Cerkljah.
Vomberger Blaž, župnik v pokoji na Primskovem.
Zarnik Matija, kaplan v Šmartnem pri Kranji.

Štev. 55.

4. Dekanija Radovljica. — *Poverjenik: Anton Umek.*

*Jerala Janez, kaplan v Bohinjski Bistrici.
Burger Martin, obč. tajnik v Bohinjski Bistrici.
Cirheimb Ceno, baron, župnik na Koroški Beli.
Dobravec Miha, kaplan v pokoji v Bohinjski Bistrici.
Gnjezda Štefan, župnik na Bohinjski Beli.
Jereb France, župnik v Zaspem.
Koželj Anton, duhoven v pokoji na Dobravi.
Lukežič Janez, ranocelnik v Bledu.
Mali Ignacij, duhoven v Ribnem.
Mencinger Jakob, učitelj v Bohinjski Bistrici.
Mesar Jan., župnik v Boh. Bistrici.
Morè Anton, kaplan v Gradu.
Trojar Janez, nadučitelj v Gradu.
Umek Anton, župnik v Gradu.
Žumer Jakob, posestnik v Podhomu (Gorje.)
Žumer Janez v Spodnjih Gorjah.

Štev. 16.

b) Poverjenik: Janez Keršič:

Ažman Ivan, župnik na Dovjem.
Keršič Janez, župnik na Jesenicah.
Ključevšek Ign., kaplan na Jesenicah.
Robič Matija, jamski nadzornik na Jesenicah.

Štev. 4.

c) Poverjenik: Silvester Keše.

*Bernik Lovro, žup. v Kamnigorici.
Bononi Jožef, župnik v Radovljici.
Brodnik Anton, kaplan v Radovljici.
Hauptman Janez, strojar in posestnik v Kranjski gori.
Kalan Mat., cenilni poroč. v Radovljici.
Keše Silvester, dekan v Bégunjah.
Kumer France, župnik v Mošnjah.
Novak Janez, kaplan v Mošnjah.
Olifčič Josip, usnjarski mojster.
Tavčar Janez, kaplan na Breznici.
Teran Janez, župnik v Ljubnem.
Zupan Ulrik, duh. v pok. v Mošnjah.

Štev. 12.

d) Poverjenik: Matej Soršak.

Berlic Janez, kaplan v Kropi.
Habė Janez, župnik na Ovsišah.
Kapuz Janez, župnik v Kropi.
Kropinsko-Kamnogoriška čitalnica.
„Sloga", bralno društvo v Kropi.
Soršak Matej v Kropi.
Zupan Janez v Kropi.

Štev. 7.

5. Dekanija Kamnik. — *Poverjenik: Janez Debevec.*

*Kokalj o. Rainerij, frančiškan.
*Starė Alojzij, administrator na Rovi.
*Stranjska fara po Mih. Dobovšekovi ustanovi. (Gosp. župnik je prošen, da knjige razdeli med tri posest. iz Dobovšekove rodovine, po njihovi smrti pa faranom po svoji previdnosti)
*Nabernik Ivan, c. k. sodn. pristav.
*Parapat Janez, duh. oskrbnik v Vranjipeči.
Albrecht Leopold, župnik v Dobu.
Bukvarnica učiteljska, okraja kamniškega.
Čenčič Jernej, nadučitelj v dekliški šoli v Kamniku.
Čitalnica v Kamniku.
Debevec Janez, posestnik v Kamniku.
Eder Janez, župnik v Mekinjah.
Gruden Ivan, c. k. davkar na Brdu.
Hiti Janez, župnik na Homcu.
Höffern pl. Viljemina, grajščinska gospica na Brdu.
Hribar France, posestnik na Križu.
Iglič Janez, trgovec v Lukovci.
Janežič Anton, trgovec v Kamniku.
Jereb o. Romuald, frančiškan v Kamniku.
Kajdiž Tomaž, župnik v Vodicah.
Kmetič Mihael, župnik v Stranji.
Knjižnica v Repnjah.
Levec Janez, trgovec v Kamniku.
Ložar Janez, posestnik v Trzini.
Lomberger Jožef, beneficijat v Komendi.
Mrvic Blaž, župnik v Nevljah.
Murnik Janez, trgovec v Kamniku.

Orel Josip, trgovec v Kamniku.
Pečnik Valentin, kaplan v Mengišu.
Plavec Anton, posestnik v Kamniku.
Pfeifer France, učitelj na Goričici.
Polak Josip, meščan v Kamniku.
Ravnikar Jernej, učitelj v Komendi.
Rodė Josip, meščan v Kamniku.
Samec Maks, dr., v Kamniku.
Suhi J., trgovec v Kamniku.
Svetlin France, kurat na Goričici.
Svetlin Andrej, posestnik v Komendi.
Starė Mih., inženir v Mengišu.
Šolska knjižnica v Blagovici.
Špendal France, kaplan v Mengišu.
Švajgar J., grajski oskrbnik na Brdu.
Tavčar Matej, župnik v Komendi.
Vidic o. Fortunat, frančiškan.
Zorec Janez, župnik v Mengišu.
Zarnik Anton, posestnik v Krtini.
Štev. 45.

6. Dekanija Moravče. — *Poverjenik: Janez Toman.*

*Jarec Jernej, župnik v Dolu.
*Oblak Janez, župnik pri sv. Heleni.
*Preša Jožef, župnik v Pečah.
*Šranec Stanko, župnik v Hotiču.
*Urbanček Janez, župnik v Krašnji.
*Bartol Baltazar, župnik v Ihanu.
Abzec Matija, admin. na Sveti gori.
Brvar Gotard, župan, mlinar in posestnik v Podzidom.
Gros Jakob, župnik v Zagorji.
Kepec France, duh. administrator v Češnjicah.
Koprivnikar Janez, župnik na Savi.
Kristofič Lovro, duh. admin. v Št. Osvaldu.
Mogolič M., župn. pri sv. Lambertu
Petrovčič France, kaplan v Moravčah.
Pleško France, beneficiat na Vrhpolji.
Romė France, župnik v Čemšeniku.
Šolska knjižnica, v Blagovici.
Stupar Janez, duh. admin. pri sv. Gothardu.
Tavčar Mihael, župnik na Vačah.
Toman Janez, dekan v Moravčah.
Zorman Anton, župnik v Kolovratu.
Zupančič Janez, župnik v pok. v Radomljah.
Štev. 22.

7. Dekanija Šmarija. — *Poverjenik: Andrej Drobnič.*

*Štritar Janez, benef. v Št. Vidu.
Anžur Anton, župnik v Šent-Jurji.
Borštnik Janez, nadučitelj v Šmarji.
Drčar Martin, župnik na Polici.
Drobnič Andrej, dekan v Šmarji.
Hinek J., župnik v pokoji v Zatičini.
Hočevar Anton, župn. v Kopanji.
Jakelj Gregorij, župnik v Žalini.
Klun Janez, kaplan v Šent-Vidu.
Kovač Franjo, učitelj v Zatičini.
Kulavec Matija, župnik v Šent-Vidu.
Lauter Valentin, kaplan v Višnji gori.
Lukan Jak., zdravnik v Šent-Vidu.
Mazek Anton, posestnik v Šmarji.
Oblak Lorenc, kaplan na Krki.
Podboj Ivan, kaplan v Šent-Vidu pri Zatičini.
Pogačar Andrej, gozdpar.
Razpotnik Jakob, župnik v Višnji gori.
Rotschütz Emil, baron, grajščak v Smreki.
Steska Edvard, c. k. okr. sodnik v Zatičini.
Vrančič Ignacij, kaplan v Šmarji.
Zorec Jurij, župnik na Krki.
Štev. 23.

8. Dekanija Litija. — *Poverjenik: Luka Svetec.*

*Kobler Alojzi, posestnik v Šmartnem.
*Sajè Miha, župnik v Štangi.
*Svetec Luka, c. k notar v Litiji.
*Zupan Miha, župnik na Prežganji.
Bergant Valentin, kaplan v Šmartnem.
Celar Janez, župnik v Svibnem.
Dovič Janez, župnik na Dolih.
Gestrin Leopold, župnik pri sv. Jurji.
Jeretin Martin, tajnik c. k. okrajn. glavarstva v Litiji.
Kunstelj Fr., župnik na Jančem.
Lebar Jakob, kaplan v Svibnem.
Rožnik Anton, c. k. sodnijski adjunkt v Litiji.
Rus Jakob, dekan v Šmartnem.
Vestenek Julij, dr., vitez, c. k. okrajni glavar.

Štev. 14.

9. Dekanija Trebnje. — *Poverjenik: Janez Kovačič.*

*Barbo-Waxenstein grof J., grajščak v Rakovniku.
*Košir Janez, c. k. sodn. v Trebnem.
*Kovačič Janez, dekan v Trebnem.
Bercar J., pos. v Kamnji (sv. Rupert).
Blagnè Anton, oskrbnik v Rakovniku.
Bogolin Miha, župnik v Ajdovici.
Dolinar Jan., župnik v Šent-Janžu.
Grčar Andrej, učitelj v Šent-Rupertu.
Grčar Jožef, župnik pri sv. Trojici.
Hofer Karol, župnik v Čatežu.
Kolar Matija, kaplan v Trebnem.
Košir Alojzij, župnik v sv. Rupertu.
Lenasi Anton, kaplan v Doberničah.
Marolt Jakob, župnik pri sv. Križu.
Nemec Anton, kaplan pri sv. Trojici.
Pogačnik Jan., kaplan na Mirni.
Steklasa France v Šent-Rupertu.
Stenovec Anton, kaplan pri sv. Križu.
Strupi Jakob, kaplan v Šent-Lorencu.
Šular Janez, župnik v Trebelnem.
Tramte Anton, kaplan v Žužemberku.
Trepal Anton, administrator na Selih.
Urbanija Lovro, župnik na Mirni.
Vašič Ljudovik, dr., zdravnik, v Trebnem.
Zagorjan Martin, župnik v pokoji v Čatežu.
Zorec Anton, župnik v Doberničah.

Štev. 26.

10. Dekanija Leskovec. — *1. Poverjenik: Edvard Polak.*

*Bušič Jožef, posestnik v Št. Jerneji.
*Grivec France, kaplan v Leskovcu.
*Hočevar M., posestnik in državni poslanec v Krškem.
*Kapler Janez, posest. pri sv. Duhu.
*Polak Edvard, dekan in čast. kanonik v Leskovcu.
*Rudež Dragotin, grajščak v Gracarskem turnu.
*Šola Št. Jernejska.
*Tavčar Anton, župnik na Raki.
*Vesel Ivan, župnik pri sv. Duhu.
Brulec France, župnik v Dolini.
Bukvarnica šol. okraja na Krškem.
Burnik Valentin, učitelj v Št. Jerneji.
Gašperlin Gašper, župnik v Bučki.
Jarec France, kaplan v Leskovcu.
Knavs Janez, vikarij v Krškem.
Koceli Karl, odvetnik v Krškem.
Kurent Karl, kaplan pri sv. Križu.
Lapajne Janez, ravnatelj meščanske šole na Krškem.
Mervec Janez, kaplan v Št. Jerneji.
Mavrič Janez, kaplan v Št. Jerneji.
Mavrer Gustav, posestnik na Raki.
Obrstar Jan., kupčevalec v Cerkljah.

Pfeifer Viljem, župan v Krškem.
Poznik Radivoj, uradnik v Krškem.
Sajè Janez, nadučitelj v Šent-Jerneji.
Sos Miha, župnik na Studencu.
Šusteršič Mat., posest. v Krškem.
Tavčar Ignacij, župnik pri sv. Križu.
Virk France, trgovec v Škocijanu.
Vovk Janez, župnik v Šent-Jerneji.
Zadnik Šimen, župnik v Čatežu.
Štev. 31.

2. *Poverjenik: Janez Lesjak.*

*Gestrin Dragutin, c. k. okrajni sodnik v Kostanjevici.
*Kuralt Ivan A., c. k. sod pristav v Kostanjevici.
*Lesjak Janez. župnik v Kostanjevici.
Abram Lavoslav, nadučitelj v Kostanjevici.
Belè France, grajšč. oskrbnik v Kostanjevici.
Šetinec Fr., trgovec v Kostanjevici.
Verbajs Anton, kaplan v Kostanjevici.
Štev. 7.

II. Dekanija Novomesto (Rudolfovo). — *Poverjenik: Sim. Wilfan.*

*Babnik Janez, župnik v Soteski.
*Grašič Anton, kanonik v Novem mestu.
*Langer pl. Fr., Podgoro, grajščak v Podganicah.
*Mlakar Ant., kanonik v Nov. mestu.
*Romè Janez, župnik pri sv. Petru.
*Vojska Andrej, dr., c. k. okrajne sodnije svétnik v Novem mestu.
*Volčič Janez, župnik v Šmarjeti.
Babnik Janez, župnik v Prečini.
Barbo Miha, kaplan v Šent-Mihelu.
Čitalnica v Novem mestu.
Frančiškanski samostan v Nov. mestu.
Gruden Jakob, župnik pri Beli cerkvi.
Hren Jakob, c. k. državni pravdnik v Novem mestu.
Hrovat Florentin.
Jereb Matej, župnik v Stopičah.
Kalčič Ant., trg. v Novem mestu.
Krajec Janez, lastnik tiskarne v Novem mestu.
Klofutar Janez, kaplan v Prečini.
Knjižnica c. k. gimnazije.
Majtinger Ivan, c. k. uradnik v Novem mestu.
Mohar Martin, uradnik v Nov. mestu.
Oblak Valentin, trgovec v Novem mestu.
Ogórek Josip, gimn. profesor v Novem mestu.
Pogorelec Andr., kaplan v Stopičah.
Podboj Jože, c. k. notar v Novem mestu.
Rizzolli Dominik, lekar v Novem mestu.
Rozina Jož., c. k. odvetnik v Novem mestu.
Stavdaher o. Ignacij, gimn. katehet v Novem mestu.
Tomažič Ivan, vikar v Novem mestu.
Verbič Lovro, c. k. davk. adjunkt.
Virant Janez, župnik v Podgradu.
Wilfan pl. Sim., prošt in dekan v Novem mestu.
Zajdel Nande, filozof.
Zbašnik Franjo, kaplan v Mirni peči.
Žitnik Ignacij. Štev. 35.

12. Dekanija Metlika. — *a) Poverjenik: Anton Aleš.*

*Mahkot Janez, c. k. okr. glavar v Črnomlji.
Aleš Anton, dekan v Semiču.
Borštnik Pavel, učitelj na Preloki.

Dev Edvard, c. kr. okrajni sodnik v Črnomlji.
Dolžan Jernej, župnik v Radovici.
Gerzin Matija, kaplan v Starem trgu.
Kalan Rajm., župnik na Vrhu.
Kenda Franjo, učitelj v Semiču.
Kupljen Anton, c. k. notar v Črnomlji.
Mohar Peter, župnik v Dragatušu.
Nekerman France, knjigovodja v Črnomlju.
Pavlič Ign., dr., okrajni zdravnik v Črnomlji.
Režek Peter. župnik v Starem trgu.
Šola farna v Starem trgu (plačuje g. dr. Jurij Strbenec.)
Šola v Semiču.
Švajger France, kaplan v Semiču.
Švajgar Ivan, posestnik v Črnomlji.
Šutej Matija, župnik v Vinici.
Tomec Martin, župnik v Suhorji.
Štev. 19.

b) *Poverjenik*: *Anton Navratil.*

*Lampe Jož., c. k. uradnik v Metliki.
Furlan Franjo, posestnik.
Gangel Lavoslav, posestnik.
Gustin Franjo, župan.
Jančar Franjo, duh. nem. vit. reda.
Kapele Janez, oskrbnik komendski.
Navratil Anton, zasebnik.
Poklukar Josip, kaplan v Metliki.
Premer Anton, zasebnik.
Prosenik Anton, trgovec.
Sturm Vaclav, učitelj.
Štev. 11.

13. Dekanija Kočevje — *Poverjenik: Josip Novak.*

*Lovšin Simon, župnik pri Fari v Kostelu.
*Novak Josip, dekan v Kočevji.
Bučar Žiga, dr., c. k. okrajni zdravnik v Kočevji.
Gašperin Viljem, kaplan v Mozelji.
Gantar Lovro, kaplan v Kočevji.
Jaklič Jožef, župnik v Starem Logu.
Kalan Jakob, provizor v Spodnjem Logu.
Komljanec Janez, katehet gimn. v Kočevji.
Treitz Anton, zdravnik v Kočevji.
Vajvoda Simon, župnik v Nemški Loki.
Videmšek Matija, adm. v Osilnici.
Štev. 11.

14. Dekanija Ribnica. — *a*) *Poverjenik*: *Martin Skubec.*

*Jereb Jožef, župnik v Dragi.
*Kljun Marija, posestnica v Slatniku.
*Lesar Janez, posestnik v Hrovačah
*Lesar Martin, posestnik v Sušji.
*Lovšin Mica, pos. v Jurjevicu.
*Skubec Martin, dekan v Ribnici.
Arko Anton, posestnik v Ribnici.
Bobek Janez, zdravnik v Ribnici.
Bralno društvo v Sodražici.
Jaklič Štefan, župnik v Dolenji vasi.
Jenčič Alojzij, c. k. sodn. adjunkt.
Knific Srečko, kaplan v Ribnici.
Merhar Jože, trgovec v Dolenji vasi.
Poč Martin, župnik v Loškem potoku.
Pristov Simon, duhovni pomočnik v Ribnici.
Ratek Lovro, c. k. sodnik v Ribnici.
Ricoli Alojzij, trgovec v Ribnici.
Strlè Franjo, trgovec v Loškem potoku.
Šušje, vas.
Tomšič Štefan, učitelj v Sodražici.
Varl Tomaž, kaplan v Sodražici.
Voglar Jožef, župnik v Sodražici.
Štev. 22.

b) *Poverjenik: Matej Frelih.*

*Martinak Jožef, c. k. sodnik v Lašicah.
Armbruster Dragutin, trg. pom. v Lašičah.
Frelih Matej, župnik v Lašicah.
Grjolj Lovro, župnik pri sv. Gregorji.
Hočevar Matija, c. k. poštar v Lašičah.
Jan Primož, župnik na Robu.
Jaklič Josip, posestnik v Vidmu.
Karlin Janez, kaplan v Lašicah.
Lotrič Leo, kaplan v Dobrepoljah.
Kočevar Matija, trg. Pod-Turjakom.
Kosec Jernej, župnik v Turjaku.
Lotrič Leop., kaplan v Dobrepoljah,
Murgelj, Julij, c. k. adjunkt v Lašicah.
Pavčič Jožef, nadučitelj v Lašicah.

Štev. 14.

15. Dekanija Vrhnika. — *a*) *Poverjenik: Šlibar Martin.*

*Kotnik France, posest. na Vrhniki.
*Markič Matej, župnik v Logatcu.
*Šlibar Martin, dekan na Vrhniki.
Belar Josip, župnik v Hotederšici.
Belec Janez, kaplan v Logatcu.
Borštnik France, profesor (knjige v Borovnico št. 8.)
Borštnik Janez, posestnik v Doléh.
Dolinar France, administr. v Horjulu.
Hočevar Anton, župnik v Šent-Joštu.
Jelovšek Gabriel, trgovec na Vrhniki.
Jugovec Anton, župnik v Borovnici.
Justin Blaž, provizor v Črnem Vrhu.
Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtih.
Lavrič Jožef, duh. v pok. v Zaplani.
Levičnik Valentin, c. k. davkarski nadzornik v Logatcu.
Levstik Vinc., nadučit. na Vrhniki.
Mandelc Anton, kaplan v Preserji.
Papler Fr., nadučitelj v Borovnici.
Pipan Andrej, kaplan v Polh. Gradcu.
Pleško Drag., c. k. okrajni sodnik na Vrhniki.
Podobnik Ignacij, župnik v Preserji.
Rott Gothard, kaplan v Logatcu.
Rozman Jurij, župnik v Rakitni.
Vidmar Matej, župnik v Rovtih.
Vónča Anton, duh. pastir v Belkah.
Zdražba Janez, kaplan na Vrhniki.
Žitnik Dragutin v Borovnici.

Štev. 27.

16. Dekanija Idrija. — *a*) *Poverjenik: Valentin Treven.*

*Občina mestna v Idriji.
*Vidmar Jožef, župnik v Žiréh.
Demšar Janez, administrator na Ledinah.
Eržen France, kaplan v Spodnji Idriji.
Grbec Ljudevit, dr., rudarski zdravnik v pok. in ces. svetov. v Idriji.
Horvat Miha, župnik v Sp. Idriji.
Inglič Jakob, nadučitelj in ravnatelj. rudarske šole v Idriji.
Juvan Janez, beneficijat in glavne šole katehet v Idriji.
Klobus Valentin, admin. na Vojskem.
Kogej Jožef, dekan v Idriji.
Leskovec Boštjan, posest. in župan v Spodnji Idriji.
Lipold Marka Vincencij, c. k. rudn. predstojnik in viši svétnik v Idriji.
Pivek Janez, admin. v Zavracu.
Stranecky Jožef, trgovec v Idriji.
Treven Valentin, trgovec in župan v Idriji.
Urbas Leopold, ces. kr. topilnični oskrb. v pokoji v Idriji.

Štev. 16.

b) Poverjenik: Domicelj Anton.

*Svetličič Fr., župnik v Godoviču.
Čitalnica v Črnem Vrhu.
Domicelj Ant., vikarij v Črnem Vrhu.
Gostiša Jož., kmet. fant v Črnem Vrhu.
Majnik Miha, kmet v Črnem Vrhu.
Mikuš France, rokodelski umetnik v Zadlogah.
Plešnar Anton, župan v Črnem Vrhu.
Volk Josip, učitelj v Črnem Vrhu.
Štev. 8.

17. Dekanija Cerknica. — *a) Poverjenik: Anton Krašovec.*

*Obreza Adolf, pos. v Cerknici.
Jan Šimen, župnik pri sv. Trojici nad Cerknico.
Klinar France, učitelj v Šent-Vidu.
Koželj Mih., kaplan v Cerknici.
Kraševec Ant., posest. in cerkniški župan v Dolenji vasi.
Oblak Janez, dekan v Cerknici.
Žerovnik Tomaž, župnik v Grahovem.
Štev. 7.

b) Poverjenik: Jakob Vilar.

*Kaplenek Jan., župnik na Oblokah.
Končnik Dav., kaplan v Starem trgu.
Lenček Blaž, župnik v Starem trgu.
Mandelc Iv., nadučit. v Starem trgu.
Prijatelj Mat., kaplan na Oblokah.
Schweiger Martin, zdravnik in župan v Starem trgu.
Vilar Jak., trg. v Pudobu pri Ložu.
Volčič Jurij, c. k. pristav v Ložu.
Štev. 8.

c) Poverjenik: France Rihar.

Bernard Val., farni nam. v Studenem.
Blažon Jakob, posestnik v Planini.
Dolenec Jožef, posestnik v Planini.
Jeršan Anton, posestnik na Uncu.
Klemenec France, župnik na Uncu.
Koren Miroslav, posestnik v Planini.
Kovšča France, posestnik v Planini.
Lavrič Jurij, posestnik na Rakeku.
Poženel Ivan, učitelj na Uncu.
Rihar France, župnik v Planini.
Rihar Anton, duhovni pomočnik v Planini.
Sebenicherjeva Matilda na Rakeku.
Štev. 12.

18. Dekanija Postojina. — *Poverjenik: Janez Hofstetter.*

*Globočnik Anton, c. k. predstojnik.
*Kržič Gregor, c. k. okrajni sodnik v Senožečah.
*Občina v Razdrtem.
*Razpet Martin, dr., c. k. okrajni zdravnik v Postojini.
*Sajevic Janez, župnik v Slavini.
Bezljak Pavel, c. k. notar v Postojini.
Čadež Janez, eksposit v Matenji vasi.
Čitalnica v Postojni.
Dekleva France, trgovec v Slavini.
Ditrih Ant., pekovski sin v Postojni.
Fettih Frankheim Anton, župnik v Vremah.
Kavčič Hinko, posest. v Razdrtem.
Kraigher Peter, posestnik v Hrašah.
Okorn Ignacij, župnik v Senožečah.
Pož Dragotin, davkarski kontrolor v Postojini.
Skvarča Janez, kaplan v Slavini.
Šolska knjižnica v Trnji.
Sterbenec Jurij, dr. prava, župnik v Hrenovicah.
Vončina Josip, c. k. uradnik v Postojini.
Zelen Jožef, posestnik v Senožečah.
Štev. 20.

19. Dekanija Trnovo. — *Poverjenik: Damijan Pavlič.*

*Brinšek Ivan, trgovec v Trnovem.
*Česnik Jurij, trgovec v Knežaku.
*Domicelj Alojzij, trgovec v Zagorji.
*Jenko Skender, trgovec v Trnovem.
*Ličan Skender, trgovec v Trnovem.
*Štrucelj Jurij, c. k. sodnik v Bistrici.
Bilec Jan., duh. v pok. v Trnovem.
Kacin Anton, kaplan v Trnovem.
Legan France, kurat v Nadanjemselu.
Legat Andrej, učitelj v Suhorji.
Lukanec Jožef, kurat v Suhorji.
Mežnar Jožef, posestnik v Harijah.
M sel Josip, učitelj v Podstenji.
Pavlič Damijan, vikarij v Zagorji.
Ponikvar Anton, župnik v Knežaku.
Požar Anton, učitelj v Knežaku.
Satran Anton, gozdni uradnik v Mašunu.
Torkar Matija, župnik v Košani.
Valenčič Meta, posestnica v Trnovem.
Zarnik Martin, učitelj v Trnovem.
Žnidaršič Jakob, prof. v Premu.
Žgur Anton, kaplan v Trnovem.
Štev. 22.

20. Dekanija Vipava. — *Poverjenik: Jurij Grabrijan.*

*Erjavec Matija, vikarij v Šturijah.
*Grabrijan Jurij, kan. in dekan v Vipavi.
*Hiti Luka, kurat v Ustji.
*Kavčič France, posest. v Šent-Vidu.
*Koder Matej, kurat v Slapu.
Adlešic Jurij, nadučitelj v Vipavi.
Bric Janez, c. k. okrajni sodnik.
Bukvarnica učiteljska v Vipavi.
Čitalnica kmetijska v Poddragi.
Čitalnica národna v Vipavi.
Ditrih Andrej, kupčevalec v Vipavi.
Francelj Štefan, učitelj v Šent-Vidu.
Ganter Jakob, učitelj na Planini.
Habè Jože na Gočah.
Hiti Simon, učitelj na Slapu.
Hladnik Janez, benef. v Lozicah.
Janža Ivan, kurat v Podvelbu.
Kete Jožef, strojar v Vipavi.
Košir Jakob, vikarij v Šent-Vidu.
Lekan Janez, posestnik v Vipavi.
Lušin Anton, kurat v Podkraji.
Mercina, učitelj v Vipavi.
Malnaršič Jožef, duh. v pokoji.
Pečar Janez, kurat v Vrhpolji.
Račič Alojzij, učitelj v Vipavi.
Silvester France, pek.
Šapla Anton v Vipavi.
Šola vinorejska na Slapu.
Šraj Valentin, kurat v Poddragi.
Uršič Anton, posestnik v Vipavi.
Vidrich Anton, posestnik v Vipavi.
Žepič Franjo, prof. na gospodarski šoli na Slapu.
Žgur Anton, posestnik v Poddragi.
Štev. 33.

Štev. udov v ljublj. škofiji:	ustanovnikov . . .	182
	letnikov	730
	Skupaj .	912

II. Lavantinska škofija.

I. Dekanija Maribor. — *Poverjenik: Janez Majciger.*

*Čitalnica národna.
*Dominkuš Ferko, dr., odvetnik.
*Gregorec Lavoslav, dr., profesor bogoslovja.

*Knjižnica gimnazijska.
*Knjižnica semeniška.
*Kosar Franjo, kanonik.
*Kovačič Martin, sem. podravnatelj in profesor bogoslovja.
*Majciger Janez, c. k. gimn. prof.
*Modrinjak Matija, korar.
*Ogradi France, špiritual v sem.
*Rapoc France, c. k. biljažnik.
*Skuhala Janez, profesor bogosl.
*Sorglechner Josip, župnik pri Dev. Mariji v puščavi.
*Srnec Janko, dr., odvetnik.
*Valenčak Martin, c. k. profesor.
*Vučnik Franjo, nadučitelj v pokoju v Selnici.
*Zmazek Fr., kaplan pri sv. Petru.
*Zorčič France, stolni prošt.
Babnik Janko.
Borsečnik Antonij, predmestni kapl. v Mariboru.
Bračko Mihael, kaplan pri sv. Križu.
Bralno društvo v Rušah.
Brdajs Davorin, trgovec.
Brelih France, prof. više realke.
Dečko Janko.
Feuš, duhovnik.
Ferk Feliks, dr., zdravnik.
Flek Jožef, stolni vikar.
Gaberc Davorin, bogoslovec.
Glančnik Jernej, dr., odv. koncip.
Grosskopf M., žup. v pok. v Selnici.
Haubenreich Alojzij, kaplan pri sv. Petru pod Mariborom.
Herg Lovro, župnik v Lembahu.
Heržič Jožef, stolni kaplan.
Hirti Franjo, stolni in mestni kaplan.
Jazbec Anton, župnik pri gornji sv. Kungoti.
Jentl Bernard, trgovec.
Kocmut Janez, nadučitelj v Rušah.
Koren Matija, župnik v Selnici.
Koser Makso, dr., koncip.
Košar Matej, župnik.
Lavtar Luka, prof. na c. k. učitelj. izobraževalnici.
Lednik Anton, kaplan v Rušah.
Miklošič Ivan, učit. na c. k. učitelj. izobraževalnici.
Modrinjak, dr., zdravnik.
Morič Maks, trgovec.
Murko Matija.
Napotnik Miha, bogoslovec.
Nerad Miha, učitelj v Št. Petru pri Mariboru.
Orozel Janez, dr., odvetn. v Mariboru.
Pajek Janko, profesor in posestnik tiskarnice.
Pajek Jožef, dr., gimn. profesor.
Pečko Jakob, dr., odvet. koncip.
Pernavsel Štefan, župnik v Kamici.
Praprotnik France, učit. v Lembahu.
Purgaj Jakob, c. k. gimn. profesor v Mariboru.
Robič Fr, učit. na c. k. uč. izobraževalnici in okr. šolski nadzornik.
Rošker France, nadučitelj v Lembahu.
Šijanec Alojzij, kaplan v Selnici.
Šijanec Anton, kaplan v Lembahu.
Šrol France, župnik v Svičini.
Šoštaršic Ferdinand, bogoslovec.
Tomažič Ognj., kovač v Smolniku.
Zemljič Jožef, učitelj v pokoji.
Žmavec Jurij, kaplan v Kamici.
Žuža Janez, knezošk. tajnik in pridv. kaplan.

Štev. 66.

2. Dekanija Jarenina. — *Poverjenik: Jožef Čuček.*

Čuček Jožef, dekan v Jarenini.
Merčnik Anton, kaplan pri sv. Ilu.
Repa France, župnik.
Simonič Janez, kaplan v Jarenini.
Slekovec Jožef, učitelj v Jarenini.
Šerbela Jožef, cerkvenik v Jarenini.
Wurzer Matija, župnik v Rušah.

Štev. 7.

3. Dekanija Brašlovče. — *Poverjenik: Anton Balon.*

*Balon Anton, župnik na Vranskem.
*Bohinec Jakob, dekan v Brašlovčah.
*Šentak France, pos. na Vranskem.
*Šventner Lov., trg. na Vranskem.
Čitalnica národna na Vranskem.
Gradišnik Luka, zdravnik na Vranskem.
Križnik Gašpar, čevljar v Motniku.
Okrajna uč. knjižnica na Vranskem.
Šorn Gašpar, župan v Grajski vasi.
Štev. 9.

4. Dekanija Slovenska Bistrica. — *Poverjenik: Lovro Stepišnik.*

*Hajšek Anton, župnik v Makovljah.
*Ratej France, dr., bilježnik v Slov. Bistrici.
Cenec Gašpar, župnik v Črešnovcu.
Knjižnica učitelj. okraj. v Slovenski Bistrici.
Prešerin Janez, kaplan v Slovenski Bistrici.
Stepišnik Lovro, posestnik in trgovec v Slov. Bistrici.
Šlamberger Anton, koncipijent v Ormožu.
Žigart France, kmet v Šmartnem.
Štev. 8.

5. Dekanija Celje. — *Poverjenik: Miha Žolgar.*

*Arzenšek Matej, župnik pri sv. Pankracu v Grižah.
*Čitalnica národna v Celji.
*Janežič Jakob, rudninski posestnik v Grižah.
*Jeraj Jožef, župnik in duh. svetovalec v Žavcu.
*Kapus France, trgovec v Celji.
*Kočevar Št., dr., okr. zdravnik v Celji.
*Krušič Ivan, gimn. prof. v Celji.
*Lipold France, odv. koncip. v Celji.
*Občina selska na Teharjih.
zPodružnica kmetijska v Celji.
*Sernec Josip, dr., odvetnik v Celji.
*Trafenik Franjo, župnik v Šent-Ilju (p. Wöllan).
*Topljak Jos., posestnik v Celji.
*Žuža Ivan, rud. posestn. v Grižah.
Ambrožič Blaž, c. k. šolski nadzornik v Celji.
Bergman Mihael, dr. zdravništva v Žavcu.
Bobisud Jakob, učitelj v Celji.
Bratanič Herman, trgovski pomočnik v Žavcu.
Brežnik France, c. k. prof. v Celji.
Gaberšek Ivan, uradnik pri okraj. glavarstvu v Celji.
Hausenbüchler Janez, tržan v Žavcu.
Hribovšek Dragutin, katehet mestne ljudske šole v Celji.
Koželj Matej, not. koncip. v Celjl.
Knjižnica gimnazijska v Celji.
Krašan France, c. k. prof. v Celji.
Kregar Boštjan, učitelj v Celjski okolici.
Matoh Josip, župnik v Galiciji.
Miklavec Janez, učitelj v Celji.
Miheljak Davorin, notar v Celji.
Novak Bogoslav, avskultant v Celji.
Plešnik Miha, kaplan v Žavcu.
Potočnik Gustav, nadučitelj v Petrovčah.
Presečnik Gregorij, kaplan v Galiciji.
Roblek France, tržanov sin v Žavcu.
Rupnik J., učitelj pod Prežinom.

Širca Ernest, trgovec v Grižah.
Širca Jožef, trgovec v Žavcu.
Šola ljudska v Žavcu.
Tarbauer Jos., dr. zdravništva v Celji.
Vrečar Gašper, nadučitelj na Teharjih.
Weiss Josip, učitelj v Celji.
Zelenec Jože, župnik v pokoji v Celji.
Žičkar Josip, kaplan v Celji.
Žolgar Miha, c. k. gimn. prof. v Celji.
Štev. 44.

6. Dekanija Dravsko polje. (P. Rača, Kranichsfeld).

a) Poverjenik: Rath France Ser.

*Stranjšak Martin, nadžupnik v Hočah.
Črnko Jožef, kaplan v Fravhajmu.
Hren Anton, nadučitelj v Fravhajmu.
Merkuš Anton, kaplan v Slivnici.
Rath France Ser., župnik v Fravhajmu.
Štev. 5.

b) Poverjenik: Antolič Ivan. (P. Neustift bei Pettau.)

Antolič Ivan, župnik na Ptuj. gori.
Dovnik F., proviz. na Gornji Polskavi.
Pezdevšek Dragotin, učit. v Slivnici.
Sket Martin, kaplan na Ptujski gori.
Sparovec Andrej, župnik pri sv. Lorencu.
Štev. 5.

7. Dekanija Gornji grad. — *a) Poverjenik: Potočnik Lovro.*

*Potočnik Lovro, dekan v Gornjem gradu.
*Sternad Matija, župnik v Ljubnem.
Hren Ivan, pos. v Gornjem Gradu.
Kramar Konstancij, pos. v Solčavi.
Pustoslemšek Anton, pos. v Sušah.
Sternad Anton, pos. v Novi Štifti.
Tratnik Janez, kmet pri Novi Štifti.
Štev. 7.

b) Poverjenik: Jožef Kotnik. (Pošta Mozirje. Prassberg.)

*Lipold Jožef, posestnik v Mozirji.
Čitalnica v Mozirji.
Govedič Ivan, kaplan v Mozirji.
Goričar Anton, poštar v Mozirji.
Jeraj Anton, posestnik na Rečici.
Kotnik Josip, učitelj v Mozirji.
Krajnik o. Atanazij, frančiškan v Nazaretu.
Majer Franjo, zidarski mojster.
Majer, o. Hrisógon, frančiškan v Nazaretu.
Pirš Josip, okr. tajnik v Mozirji.
Škoflek Jak., nadučitelj v Mozirji.
Trčak Josip, posestnik.
Vošnjak Milan, trgovec.
Štev. 13.

8. Dekanija Št. Jurij na Šavnici. — *Poverjenik: Davorin Napast.*

*Šinko Božidar, župnik v Ljutomeru.
Božič Anton, posestnik v Ljutomeru.
Farkaš Janez, zdravnik v Ljutomeru.
Gomilšak Jožef, uradnik v Ljutomeru.
Huber J. D., knjigar.
Jurinec Alojsij v Banovcih.

Kastel Janez, c. k. okrajni sodnik v Ljutomeru.
Kralj Ivan, posestnik v Iljaševici.
Kukovec Ivan, posestnik.
Lorenčič Andrej, župnik pri Mali nedelji.
Mravljak Anton, dr., odvetnik.
Napast Davorin, kaplan v Ljutomeru.
Rošker Fr., kaplan pri Mali nedelji.
Stuhec Marko, kaplan.
Štev. 14.

9. Dekanija Konjice. (Gonobiz.) — *Poverjenik: Dr. Jos. Ulaga.*

*Bezenšek Jurij, župnik v Čadramu.
*Knjižnica nadžupnijska.
*Kovač Jožef, krojač v Žrečah.
*Modic Janez, župnik v Tinjah.
*Škrbec Martin, kaplan v Čadramu.
*Ulaga Josip, dr., dekan v Konjicah.
*Vrlič France, župnik v Stranicah.
Erjavec Peter, župnik v Žrečah.
Geršak Vinc., župnik pri sv. Kunigundi.
Globočnik Al., dr., sodn. pristav v Konjicah.
Jaklič Dragotin, župnik v Spitaliču.
Mlakar Janez, kaplan v Konjicah.
Pintar Fr., župnik v Št. Jerneji.
Prus Anton, dr., odvetnik v Konjicah.
Purgaj Oroslav, kaplan pri sv. Kunigundi.
Smole Jaka, kaplan v Ločah.
Tribnik Karol, kaplan v Konjicah.
Virk Jožef, župnik pri sv. Duhu v Ločah.
Voh Jernej, kaplan v Konjicah.
Vovšek Franjo, pristav pri c. k. sodniji v Konjicah. Štev. 20.

10. Dekanija Kozje. (Drachenburg.) — *Poverjenik: Janez Bosina.*

*Arnuš France, kaplan v Ulimji.
*Knjižnica učiteljska v Kozjem.
Bosina Jan., dekan v Kozjem.
Dobršek Mat., not. koncipijent v Kozjem
Dvoršek Ant., župnik v Št. Vidu.
Hecl Avguštin, kaplan v Kozjem.
Janžek Edvard, kaplan v Podsredi.
Kukovič Avguštin, kaplan v Kozjem.
Lenart Janez kaplan pri sv. Petru.
Marinka Jurij, župnik v Dobji.
Sredenšek Janez, župnik v Podčetrtku.
Zabukovšek Iv., trgovec in posestnik v Tuhelju.
Štev. 12.

11. Dekanija Laško. (Tüffer.) — *Poverjenik: Anton Žuža.*

*Vrečko Matej, žup. v Jurijkloštru.
*Žuža Anton, dekan v Laškem.
Böheim Jan., kaplan v Laškem.
Elsbacher Andrej, trg. v Laškem.
Frece Matija v Laškem.
Kolarič Jožef, župnik v Razborjih.
Ulrih France, c. k. notar v Laškem.
Zorman Božidar, učitelj v Jurijkloštru.
Štev. 8.

12. Dekanija Marnberg. — *Poverjenik: Švarec France.* (Hohenmauthen.)

Cocej Jernej, župnik v Remšniku.
Sparhakl Ivan, kurat pri sv. Osvaldu.
Švarec France, župnik na Muti.
Štev. 3.

13. Dekanija Nova cerkev. (P. Vojnik pri Celji.) — *Poverjenik: Franjo Juvančič.*

*Kos Alojzij, župnik v Črešnjicah.
Brezovnik Anton učitelj v Vojniku.
Černoša Šimen, župnik v Črešnicah.
Dolinšek Blaž, župnik v Frankovljah.
Fišer Anton, kaplan pri sv. Martinu.
Gajšek Dragotin, župnik v Dobrni.
Juvančič Franjo, čast. korar in dekan pri Novi cerkvi.
Karba Matija, svečenik na Dobrni.
Koderman Filip, učitelj v Frankovljah.
Kukovič Avguštin, kaplan v Vojniku.
Labuh Martin, provizor pri sv. Joštu.
Premozer Jožef, zasebnik v Vojniku.
Pirkovič France, kaplan v Dobrovi
Potočnik Anton, kaplan v Vitanji.
Presečnik Gregorij, kaplan v Vitanji.
Smrečnik France, kaplan v Vojniku.
Zupančič Jakob, kaplan pri Novi cerkvi.

Štev. 17.

14. Dekanija Ptuj. — *Poverjenik: Lendovšek Miha.*

*Hrtiš o. Benko, minorit v Ptuji.
*Kancler o. Pavel, minorit v Ptuji.
*Kukovec Jožef, župnik pri sv. Andreji.
*Meško Jakob, župnik in dek. oskrb. pri sv. Lovrenciju
*Trstenjak Jakob, beneficijat v Ptuji.
Alekšič o. Fidelij, guardijan v Ptuji.
Bauman Vinko, kaplan v Ptuji.
Drozeg Anton, kaplan pri sv. Marjeti.
Frk Matija, beneficijat v Ptuji.
Glowacki Julij, profesor v Ptuji.
Gregorič Alojzij, dr., odvetnik v Ptuji.
Horvat Jož, naddučitelj pri sv. Urbanu.
Hubad France, profesor v Ptuji.
Kolenko Martin, kaplan v Ptuji.
Kranjec France, župn. pri sv. Marjeti.
Lendovšek Mihael, vikarij v Ptuji.
Lorber Miroslav, koncipijent v Ptuji.
Lorenčič Andr., kaplan pri sv. Janezu.
Mikuž Raf., c. k. davk. pristav v Ptuji.
Simonič J. N., župnik pri sv. Janžu na Dravskem polji.
Sinko Jožef, kaplan v Ptuji.
Slanič France, župnik.
Srnec Alojzij, učitelj pri sv. Andražu.
Strah Jurij, kmet pri sv. Andražu.
Šalamun o. Klemen, minorit v Ptuji.
Šuta Franjo v Ptuji.
Učiteljska okrajna knjižnica v Ptuji.
Vuk Andrej, župnik v Hajdini.
Žitek Jože, profesor na realni gimnaziji v Ptuji.

Štev. 29.

15. Dekanija Rogatec. — *Poverjenik: Anton Frelih.*

*Lapuh Martin, kaplan v Rogatcu.
*Orač, nadzornik v Rogatcu.
*Sovič Josip, župnik v Stopercah.
*Stanjko A., župnik v Stopercah.
*Vrsz Janez, kaplan v Rogatcu.
Frelih Anton, župnik pri sv. Križu na Kisli vodi.
Jan France, kaplan v Kostrivnici.
Jarec Val., župnik pri sv. Florijanu.
Kristan Anton, učitelj pri sv. Petru.
Krušič Jakob, kaplan pri sv. Križu poleg Slatine.
Levičnik Vojteh, c. k. okrajni sodnik v Rogatcu.

Obran Lovro, kaplan pri sv. Emi.
Slatinšek Anton, kaplan pri sv. Križu poleg Slatine.
Sabot Jurij, župnik pri sv. Roku.
Stramič France, c. k. davk. uradnik v Rogatcu.
Tamšė Valentin, kaplan v Žetalih.
Žurman Janez, pos. pri sv. Trojici.
Štev. 17.

16. Dekanija Šaleška dolina. (P. Celje.) — *Poverjenik: dr. Janez Lipold.*

*Lipold Janez, dr., župnik v Šmartnem.
*Trafenik Franjo, dekan pri sv. Ilju.
Bevec Miha, kmet v Oržmirji.
Fekonja Andrej, kaplan v Šoštanji.
Hojšek Jožef, kaplan v Skalah.
Ostrožnik Anton, kaplan v Skalah.
Skubic Franjo, zdravnik v Melenji.
Slomšek Jakob v Oržmirji.
Stiplovšek Val., kaplan v Skalah.
Štev. 9.

17. Dekanija Šmarje. — *a) Poverjerik: Martin Ivanec.*

*Terstenjak Dav., župnik v Ponikvi.
*Ulaga Jožef, župnik v Št. Vidu.
Cileršek Blaž, kaplan na Sladki gori.
Ivanec Martin, dekan v Šmariji.
Jurkovič Franjo, učitelj v Šmarji.
Lešnik Janez, trgovec v Šmarji.
Pajmon Anton, kaplan v Zibiki.
Rakoše Miha, provizor v Žusemu.
Skaza France, veliki posestnik v Šmarji.
Štev. 9.

b) Poverjenik: Dr. Gustav Ipavec. (P. St. Georgen a. d. Südbahn.)

*Hašnik Jožef, župnik pri sv. Jurju.
*Ipavec Gustav, dr., zdravnik pri sv. Juriji.
Hernah Jožef, kaplan v Dramljah.
Jarec Valentin, učitelj pri sv. Jurju.
Monetti Matija, uradnik južne železn.
Šuc Jurij, župnik v Dramljah.
Šuster Balant, občinski tajnik pri sv. Juriji.
Tanšek Miha, posestnik v Slivnici.
Veber Gašpar, posestnik v Lokarjah.
Štev. 9.

18. Dekanija sv. Lenarta v Slov. Goricah.

a) Poverjenik: Dom. Čolnik. (P. St. Leonhard.)

*Čolnik Dom., posest. na Drvanji.
Cajnko J., učitelj pri sv. Rupertu.
Čitalnica pri sv. Juriju.
Divjak Jožef, župnik pri sv. Ani.
Frk France, kaplan pri sv. Jakobu.
Gogala Jan., dr. in koncip. pri sv. Lenartu.
Hošovnik Simon, nadučitelj pri sv. Rupertu.
Ješovnik Šimen, nadučitelj pri sv. Lenartu.
Jug Josip, dr. pri sv. Lenartu.
Kalšek Alojzij, koncip. pri sv. Lenartu.
Kocovan Vinko, mežnar pri sv. Urbanu.
Kos Maks, učitelj pri sv. Juriju.
Kramar Ivan, kaplan v Holleneku.

Kukovec Mir., posestnik na Vélki.
Milošič Mih., župn. pri sv. Benediktu.
Okrajna učit. bukvarnica pri sv. Lenartu.
Perko Leop., podobar pri sv. Trojici.
Polič o. Bonaventura, kapucin v Dalmaciji.
Rajšp Matej, nadučit. pri sv. Juriju.
Rojko France, kaplan pri sv. Benediktu.
Sadnik Rudolf, dr. zdravništva pri sv. Lenartu.
Samostan frančiškanski pri sv. Trojici.
Skalmič Jakob, učitelj pri sv. Benediktu.
Vidovič Ant., nadučitelj pri sv. Benediktu.
Weixl Janez, učitelj pri sv. Trojici.
Zadravec Jožef, kaplan pri sv. Rupertu. Štev. 26.

b) *Poverjenik; Jurij Cobelj.* (P. Radkersburg.)

*Jančar France, duhoven pri sv. Petru.
*Simončič Jan. Al., kaplan pri sv. Petru.
Barovnjak Jožef, župnik v Čankovi.
Cobelj Jurij, kaplan pri sv. Petru pri Radgoni.
Dominkuš Jurij, učit. pri sv. Petru.
Gregorič Janko, organist v Radgoni.
Murkovič Janko, učitelj v Belotincih.
Niederdorfer Marko, kaplan v Apačah.
Pajtler Jakob, kaplan v Radgoni.
Vitmajar Karol, kaplan v Radgoni.
Zemljič Štefan, župnik v D. Siniku.
Žižek Marko, župnik v Belotnicih.
Štev. 12.

19. Dekanija Vélika nedelja. — *Poverjenik: Anton Jesih.* (P. Friedau.)

*Knjižnica učit. okraja v Ormožu.
*Majhenič Gašpar, župnik pri sv. Nikolaji.
*Petovar Ivan, dr., odv. v Ormožu.
Fric Matijaš, dekan pri Véliki nedelji.
Goričan Ferko, usnjar pri Véliki nedelji.
Grajšak Ivan, dr., notar v Ormožu.
Grajšek Janez, župnik v Svetinjah.
Horvat Božidar, krojač v Ormožu.
Jesih Anton v Ormožu.
Jurša Ivan, učitelj v Ormožu.
Kelemina Matjaš, kaplan pri Véliki nedelji.
Kosi Ivan, učitelj pri sv. Lenartu.
Kotnik France, posestnik v Ormožu.
Kovačič Štefan, učitelj v Središču.
Magdič Anton, dr. med. v Ormožu.
Mavčič Jožef, župn. pri sv. Tomažu.
Repič Mart., učitelj pri sv. Nikolaji.
Slekovec Matej, kaplan v Središču.
Sova Blaž, posestnik v Ormožu.
Stuhec Ant., učit. pri sv. Bolfanku.
Suhač Anton, kaplan pri Véliki nedelji.
Šporn Jožef, župnik v Ormožu.
Švinger Albin, župnik v Središču.
Toplak Fr., župnik pri sv. Lenartu.
Trampuš J., župnik pri sv. Bolfanku.
Vihar Filip, kaplan v Ormožu.
Žinko Josip, učitelj v Središču.
Štev. 27.

20. Dekanija Stari trg (Slov. Gradec.) — *Poverjenik: Janez Šribar.*

*Šribar Janez, župnik v Pamečah.
*Šuc Jožef, dr., bogosl. v Sl. Gradcu.
Abram Anton, c. k. davk. nadzornik v Slov. Gradcu.

Barle Jožef, nadučitelj v Sl. Gradcu.
Jan Ferdinand, župnik v Šmiklavžu.
Klavžar Fr., župnik v St. Ilu.
Nedeljko Ivan, kaplan v Šmartnu.
Ogrinec Viljem, c. k. sodn. adjunkt v Slov. Gradcu.
Potočnik Ant., kaplan v Starem trgu.
Pustinek Anton, mlinar v Št. Vidu.
Sever Jožef, župnik v Podgórji pri Slov. Gradcu.
Vivod Jan., gostilničar pri sv. Florjanu.
Vrečko France, učitelj v Slovenjem Gradcu.
Walter Franjo, župnik pri sv. Vidu.
Štev. 14.

21. Dekanija Brežice. — *Poverjenik: Ivan Tanšek.* (P. Brežice.)

*Repič Andrej, župnik v Kapelah.
*Knjižnica učiteljska v Brežicah.
*Lenček Alojzij, pos. na Blanici.
*Mikuš Franjo, dekan v Brežicah.
*Razlag Radoslav, dr., odvetnik v Brežicah.
*Ripšel Dragotin Ferd., župnik v Vidmu.
*Slomšek Janez, župnik pri sv. Lenartu v Zabukovji.
*Srebre Gvido, dr., odvetnik v Brežicah.
Boštjančič Ivan, učitelj na Blanici.
Bregant Jurij, učitelj v Zdolih.
Cerjak Franjo, posestnik v Rajhenburgu.
Hlebec o. Bogomir, gvardijan v Brežicah.
Jamšek Franjo, nadučitelj v Rajhenbergu.
Janežič Janez, posest. v Brežicah.
Janžekovič Lovro, kaplan v Rajhenburgu.
Jozek Ljudevit, c. k. okrajni glavar v Brežicah.
Kavčič Jakob, knjigovodja v Brežicah.
Kunstič Ivan, učitelj v Sevnici.
Muren o. Teodorik, frančiškan v Brežicah.
Novotny Emanvel, c. k. okr. sodnik v Brežicah.
Poljanec Jožef, učitelj v Brežicah.
Ramor Ferdinand, župnik v Pišecah.
Schöpf Dragotin, frančiškan v Brežicah.
Tanšek Ivan, koncip. in posestnik.
Učiteljska knjižnica v Sevnici.
Večaj Jožef, učitelj pri sv. Antonu.
Štev. 26.

22. Dekanija Vozenica. — *Poverjenik: Luka Držečnik.* (P. Fresen-Reifnig, Kärntner-Bahn.)

*Držečnik Luka, župan v Janževem Vrhu.
*Mraz Tomaž, župnik pri sv. Lovrenciju v Vuhrudu.
Globočnik Maks, župnik v Ribnici.
Kreft Alojzij, kaplan v Vozenici.
Medved Jakob v Lehni.
Meško Martin, duhovnik.
Miklavec J., gostilničar v Ribnici.
Miklavec Peter v Ribnici.
Stopajnik Jurij v Janžev. vrhu.
Šola Ribniška.
Vamlek Valentin v Ribnici.
Štev. 11.

23. Dekanija Zavrče. — *Poverjenik: Božidar Raič.* (P. St. Barbara. b. Ankenstein.)

*Mlinarič J., župnik v Leskovcu. (P. Ptuj.)
*Raič Božidar, župnik pri sv. Barbari.
*Rajsinger Fr., pos. in trg. v Dobravi.

*Sovič Aleks., župn. pri sv. Trojici.
*Trampuš Ivan, dekan v Zavrčah.
Kornfeld Edm., kaplan v Halozah.
Pignar France, kaplan v Zavrčah.
Štev. 7.

Sv. Martin na Paki (P. Schönstein).

Jurče J., kaplan.
Kocmut Janez, učitelj.

Število udov v lavant. škofiji:	ustanovnikov . . .	93
	letnikov	343
	Skupaj .	436

III. Krška škofija.

I. Dekanija Celovec. — *Poverjenik: Šimen Janežič.*

*Čitalnica slovanska.
*Einspieler Andrej, realkin profesor in deželni poslanec.
*Janežič Evgen, sin † g. Antona Janežiča, profesorja.
Alijančič And., stolni dekan in korar.
Ambrož Matija, župnik v Svečah.
Božič Valentin, župnik v Pokerčah.
Breznik Jožef, c. k. finančni viši nadzornik v Celovcu.
Čare Peter, župnik v Porečah.
Einspieler Lamb., konz. sv. in knezoškof. tajnik.
Jaklič Anton, bogoslovec v Celovcu.
Janežič Jožef, posestnik v Lešah.
Janežič Šimon, poročnik v pokoji.
Janežič Valentin, dr., polkovni zdravnik.
Ljutman Matej, bogoslovec.
Sv. Mohor, družba (v zameno).
Pesjak Franjo, trg. opravnik.
Podobnik F., učitelj v Švečah.
Poljak Gvido, bank. pooblastnik.
Rossbacher Bernard, trgovec.
Rup France, pridigar pri glavni fari v Celovcu.
Šašelj Martin, duh. svetovalec.
Wieser Andrej, stolni kaplan v Celovcu.
Zupan Josip, tajnik grof. Eggerjeve.
Štev. 23.

2. Dekanija Belak.

Pintar Petèr, Zelanov na Strmiču.
Stöckl Simon, župnik v Št. Lenartu. (P. Arnoldstein.)
Vuti Matija, kmet.
Štev. 3.

3. Dekanija Doberlaves. (Eberndorf.) — *Poverjenik: Štefan Vrankar.* (P. Oberseeland.)

*Šervicelj Matej, župnik pri sv. Kocijanu.
Božič Ivan, duhoven v Koriteh.
Muden Simon, župnik v Železni Kapli.

Muri Anzelm, kupčevalec z lesom pri sv. Ožbaltu na Jezeru. (P. Oberseeland.)
Muri Peter, posestnik na Jezeru.
Pušel Tomaž, rokodelec v Priblavesi.
Roblek Ožbalt, posestnik na Jezeru.
Sajovec Josip, posestnik v Labudski dolini.
Šenk Jurij, srenjski pisar na Jezeru.
Vrankar Štefan, župnik pri sv. Ožboltu.
Štev. 10.

4. Lješe. (P. Prevali. — *Poverjenik: Ivan Gostenčnik.*

Ellmeyer Gašpar, posest. v Lješah.
Gostenčnik Ivan, trg. v Lješah.
Lipold Marko, rud. urad. v Lješah.
Štev. 3.

5. Dekanija Pliberk. (Bleiburg.)

Bergmann Val., župnik pri Fari.
Jerman Jurij, kaplan pri Fari.
Kolenik Valentin, kmet v Pliberci.
Kulterer Jurij, advokat v Pliberku.
Lakner Janez, župnik v Koprivnici.
Leskovar Josip, župnik v Svabeku.
Štev. 5.

6. Sv. Pavel. — *Poverjenik: Pirec o. Franjo Sal.*

*Pirec o. Franjo Sal., predstojnik gimn. konvikta.
Mlakar p. Maksim., samost. dohodničar.
Venedig p. Herman, gimnazijski profesor.
Štev. 3.

7. Dekanija Tinje. (Tainah, pošta Velikovec.)

Hutter Ivan, kaplan v Tinjah.
Serajnik Lovro, prošt v Tinjah.
Štev. 2.

8. Dekanija Velikovec.

Kikelj Tomaž, župnik na Rudi. (Ruden.)
Krofič Mihael, župnik.
Štev. 2.

9. Dekanija Ziljska dolina. — *Poverjenik: Dr. Jernej Levičnik.*

Levičnik Jernej, dr., dekan pri sv. Mohoru.
Stembal Davorin, duhoven v Čačah.
Šuster Janko, farni oskrbnik v Borljah.
Vavtižar Luka, župnik v Ziljski Bistrici.
Vigele Ferdo, posestnik v Ziljski Bistrici.
Vilčnik Gašpar, učitelj v Gorjah.
Štev. 6.

10. Dekanija Zgornji Rož. (P. Velden, Kärnten.) *Poverjenik: Val. Lesjak.*

Knaflič Radoslav, kaplan pri Št. Jakobu.
Lesjak Valentin, župnik v Dvoru.
Lipič Janez, mlinar v Dulah.

Marinič Janez, župnik v Lipi.
Oblak Anton, župnik v Gozdanjih.
Sumper Janez, župnik v Skočidolu.
Weiss Peter, kmet v Dvoru.
Štev. 7.

11. Dekanija Spodnji Rož. — *Poverjenik: Janez Godec.*

Colarič Franjo, orglar v Glinjah.
Godec Janez, župnik v Glinjah.
Sablačan Lovro, krčmar in štacunar.
Štev. 3.

12. Savodnje (Gmünd). — *Hraševec France, okr. načelnik.

13. Žabnice (na Koroškem).

Ferčnik Lambert, dekan v Žabnicah.
Wieser Janez, župnik na Pontablu.
Štev. 2.

Število udov v Krški škofiji:	ustanovnikov .	6
	letnikov . . .	64
	Skupaj .	70

IV. Goriška nadškofija.

I. Gorica in njena okolica. — *Poverjenik: Andrej Marušič.*

*Golmayr Andrej, dr., knez in nadškof.
*Bensa Štefan, kanonik.
*Budal Bernard, stud. viših šol.
*Grča Blaž, kaplan v Čepovanu.
*Jakopič Josip, dr.
*C. k. knjižnica študijska.
*Kocijančič Štefan, bogosl. profesor in častni kanonik.
*Knjižnica cent. bogosl. semenišča.
*Marušič Andrej, gimn. profesor.
*Solkanska čitalnica (plač. Solkanski Andrej.)
*Tonkli Josip, dr., advokat.
*Vales Marko, vikar v Oseku.
Bajc Anton, učitelj v Renčah.
Balič Josip, bogoslovec.
Benko Jakob, učitelj v Sovodnjah.
Bregar o. Albin, frančiškan.
Cibič Anton, dekan v Črnicah.
Čebular Jakob, c. k. profesor više realke.
Črv Anton, vikar v Brdih pri Gorici.
Erjavec Franjo, c. k. profesor više realke.
Faganelj Štefan, kaplan v Renčah.
Ferfilja Franjo, trgovski opravnik.
Fister o. Pacifik, frančiškan.
Fon Jakob, mašnik v bog. semenišči.
Gabrijelčič J., dr., bogoslovski prof.
Gerbec Ivan, kaplan v Mirnu.
Gregorčič Anton, vikar pri sv. Florijanu pri Gorici.
Goljevšček France, kaplan v Biljani.
Goljevšček Alojzij.
Hafner Franjo, gimn. prof.
Hribar Anton, učitelj na vadnici.
Jarec Ivan, kaplan v Bovcu.

Jeglič Andrej, vodja dež. račun. v Gorici.
Jug Anton, kaplan v Prvačini.
Jug Tomaž, učitelj v Solkanu.
Kafol Štefan, častni kanonik in nadškof. kancelar.
Knjižnica učiteljska goriške okolice.
Knjižnica više gimnazije.
Knjižnica više realke.
Kodelja Josip, kaplan v Dornbergu.
Komel Mih., c. k. srednje-šolske pripravljavnice učitelj.
Kumar Val., učitelj na c. k. vadnici.
Lašič France, posestnik v Renčah.
Lazar Mat., gimn. prof.
Lukežič Janez, vikarij v Gabrijah pri Mirnu.
Mahnič Anton, prefekt v mladenšnici kn. nadškofovi.
Mašera Jožef, vikarij v Št. Mavru.
Moc Jožef, prof. na učit. izobraževališču.
Nanuti Antonin, duhoven v Gorici.
Pahor Anton, kaplan na Srpenici.
Pavletič Andrej, vodja gluhonemov.
Pavletič Jožef, vikarij v Cerovem.
Pečenko Andrej, kaplan v Biljah.
Perko Andrej, živinski zdravnik v Gorici.
Povšè Franjo, profesor in voditelj kmet. šole.
Premerl Ljud., železnični voditelj in uradnik.
Rojic Aleksij, dr., zdravnik.
Rudež Anton, učitelj gluhonemih.
Rutar Lovro, ravnatelj na sv. Gori.
Semenišče mladenško, knezoškof.
Šavnik Anton, posestnik v Biljah.
Škrabec o. Stanislav, frančiškan.
Štrekelj Karol.
Tonkli Nikolaj, dr., advok. kandidat.
Urbančič Lovro, profesor v Gorici.
Velikonja Josip, spovedn. na sv. Gori.
Vidic France, kaplan v Gorici.
Vodopivec France, c. k. profesor in okr. šol. nadzornik.
Zavadlav France, posestnik v Šent-Andrežu. Štev. 69.

2. Dekanija Bovec. — *Poverjenik: Kobal Peter.*

Ceket Franjo, kaplan v Srpenici.
Gržel Ivan, učitelj v Srpenici.
Hoban Josip, nadučitelj v Bovcu.
Kenda Anton, krčmar v Bovcu.
Kobal Peter, dekan v Bovcu.
Kurinčič Janez, kaplan v Srpenici.
Leban Andrej, previdnik v Soči.
Likar Janez, kaplan v Vojskem.
Sorč Alojzij, posestnik v Bovcu.
Stres Anton, učitelj v Bovcu.
Žagar Andrej, posest. v Srpenici.
Žagar Franjo, posest. v Srpenici. Štev. 12.

3. Dekanija Cirkno. — *Poverjenik: Josip Jeram.* (P. Kirchlein.)

Harmel Adolf, župnik v Šebretjih.
Hovar France, župnik na Senviški gori.
Jeram Josip, dekan v Cirknem.
Jereb Joahim, kurat v Jagerščah.
Seljak Anton, vikarij v Novakah.
Sitar France, župnik na Bukovem.
Starman Štefan, vikarij v Orehku.
Širca Janez, nadučitelj v Cirknem.
Wester Janez, vikarij v Otaležu. Štev. 9.

4. Dekanija Črnice. (P. Ajdovščina.) — *Poverjenik: Šimen Gaberšček.*

*„Edinost“, društvo.
Ballogh, bratje, v Ajdovščini.
Faveti Anton, posestnik v Skriljah.
Gabršček Šimen, prov. v Ajdovščini.

Logar Jakob, župnik pri sv. Križu.
Poljšak Alfonz, kapl. pri sv. Križu.
Kerkoč Štefan, vikarij v Lokavecu.
Rjavec Blaž, župnik v Batujah.
Rustja Franjo, posestnik v Skrilih.
Samostan kapucinski pri sv. Križu.
Setničar Jakob, nadučit. v Ajdovščini.
Vodopivec Janez, trgovec v Kamnji.
Štev. 12.

5. **Devin.** (P. Nabrežina.) — Valentinčič Štefan, kaplan v Devinu.

6. **Gradiška.** — Bizjak Jakob, duh. oskrbnik v kaznilnici (Gradisca).

7. Dekanija Kobarid.

Bandel Blaž, kaplan v Kobaridu.
Carli Srečko, nadučitelj v Kobaridu.
Črv Jan. Nep., vikarij na Sedlu.
Dominko Franjo, učitelj in ravnatelj pripravnice v Kobaridu.
Jekše Andrej, dekan v Kobaridu.
Mancini Anton, kaplan v Starem Selu.
Milek Dragojila, učiteljica v Kobaridu.
Peternel Jurij, vikarij v Borjani.
Podreka Jožef, župnik v Breginji.
Slokar Janez, vikarij v Logéh.
Strukelj Miha, vikarij v Trnovem.
Štev. 11.

8. Dekanija Kanal.

*Wolf Ivan, župnik v Mirnu.
Čerin Tomaž, vikarij v Avčah.
Čitalnica narodna v Kanalu.
Domeniž Ivan, učitelj v Desklah.
Gaberščček Franjo, c. k. davkar v Kanalu.
Juh Janez, vikarij v Lokovcu.
Kodre Janez, kaplan v Kanalu.
Kravanja Andrej, kaplan v Kanalu.
Lisjak Andrej, dr., zdravnik v Kanalu.
Lukančič Tomaž, učitelj v Gorenjem polji.
Pavša Anton, duhovnik.
Skočir Jožef, vikarij v Lomu.
Škert Andrej, vikarij v Kalu.
Tomšič Jožef, vikarij v Levpi.
Trpin Anton, vikarij v Zapotoku.
Ukmar Anton, vikarij Marija Celjski.
Vodopivec Vinko, učitelj v Ročinju.
Vogrič Janez, nadučitelj v Kanalu.
Vuga Andrej, vikarij v Ročinju.
Zega Miha, učitelj v Kanalu.
Žnidaršič Andrej, vikarij na Banjšicah sv. Duha.
Štev. 21.

9. Dekanija Komen. — *Poverjenik: Gregorčič Šimen.*

(P. Rihenberg pri Gorici.)

*Kavčič Josip, notar v Komenu.
Božič Anton, vikarij v Batah.
Doljak Jakob, župnik in dekan v Komenu.
Ferfolja Josip, kaplan v Šmarijah (P. Ajdovščina.)
Gregorčič Šimen, kapl. v Rihenbergu.
Hebat France, vikar v Voščici pri Komenu.
Kodelja Josip, kaplan v Dornbergu.
Kolavčič Jan., kaplan v Dornbergu.
Kramar Filip, župnik v Dornbergu.
Križman Ignacij, učitelj v Dornbergu.
Leban Franjo, kaplan v Komenu.

Ličen Janez, župan v Rihenbergu.
Makuc Anton, vikarij v Kobilji glavi.
Pečenko A., pos. sin v Rihenbergu.
Pipan Jožef, vikarij na Vojščiči (P. Ajdovščina.)
Polšak France, župan v Šmarijah.
Poniž Ambrožij, učit. v Rihenbergu.
Poniž Benedikt, c. k. okrajni šolski nadzornik v Kopru.
Rebek Anton, c. k. davkar v Komenu.
Rudež Jožef, posestnik v Kobilji glavi.
Sinigoj And., pos. sin v Dornbergu.
Tomšič Fr., učitelj v Rihenbergu.
Vuga Peter, kurat v Škrbini.

Štev. 23.

10. Dekanija Tomin. — *Poverjenik: Kragelj Jožef.*

*Čitalnica národna v Tominu.
*Knjižnica okrajna učiteljska v Tominu.
Budal Leop., c. k. sodnik v Tominu.
Carli Alozij, župnik pri sv. Luciji.
Devetak Gabrijel, zasebnik v Tominu.
Gabršček Andrej, trg. v Tominu.
Golja Jožef, vikar v Lomu.
Ivančič Jožef, c. k. bilježnik v Tominu.
Jež Franjo, bilježniški pisar.
Kogoj Peter, učitelj in vodja.
Kovačič Nace, pos. pri sv. Luciji.
Kragelj Jožef, dekan v Tominu.
Luznik France, vikar v Ročeh.
Marinič France, duhovni pomočnik v Tominu.
Mlekuž Jožef, administr. v Nemškem Rutu.
Pencin Dragotin, duh. v pokoji v Tominu.
Pervanja Martin, vikar na Idriji pri Bači.
Pipan Anton, vikarij v Kamnu.
Pittamic Janez, dr., odv. pripravnik v Tominu.
Premerstein pl. Janez, dr., c. k. bilježnik.
Primožič Franjo, bilježn. pisar v Tominu.
Skočir Jožef, vikarij v Lomu.
Smrekar Franjo, vikar na Libušni.
Urbančič Andrej, vikar na Pečinah.
Volerič Valentin, učitelj na Liveku.

Štev. 25.

Število udov v goriški nadškofiji:	ustanovnikov .	17
	letnikov . . .	167
	Skupaj .	184

V. Tržaško-koperska škofija.

I. Trst in njegova okolica. — *a) Poverjenik: J. Dolinar.*

*Dobrila Jurij, dr., škof.
*Bučar France, trgovec.
*Cegnar Franjo, viši telegrafist.
*Čitalnica narodna.
*Fegec Franjo, c. k. namestnijski svetovalec.
*Gorup Jožef, vel. trgovec.
*Kandernal France, gimn. profesor.
*Kastelec France, trgovec.
*Klodič Anton, c. k. deželni šolski nadzornik.
*Komar Vekoslav, uradnik deželne glavne blagajnice.
*Kersnik Ferko, trgovec.

*Lavtman Janez, trgovec.
*Pertot Janez, posestnik v Barkoli.
*Sušnik Gašper, stotnik, brigade-auditor.
*Vesel Koseski Jovan, c. k. finančni svetovalec, častni ud.
*Vovk Janez, župnik v Bazovici.
*Žvanut Matija, trg. pomočnik.
Baron Kuhnov polk št. 17. v dar.
Bartl Jožef, kaplan pri sv. Jakobu.
Bonin Jurij, učitelj v Rojanu.
Bunk Franjo, učitelj v Nabrežini.
Črne Janez, kaplan pri sv. Jakobu.
Čitalnica v Rojani.
Debelak Miha, kaplan pri sv. Antonu v Trstu.
Dekleva France, trg. agent.
Deželna višja sodnija za kaznilnico v Gradiški (v dar.)
Dolenec Viktor.
Dolinar J., na Dovgani.
Dovgan Anton, uradnik pri južni železnici.
Durn Rok., trgovski pomočnik.
„Edinost" društvo.
Ferluga Antonija, učit. pri sv. Ivanu.
Flego Peter, škofov kaplan.
Geržel Anton, trg. knjigovodja.
Glavina Blaž, duhoven v koperski kaznilnici.
Gnjezda Franjo, katehet.
Godina Jožef, finančni komisar.
Gomiljšak Jakob, nemški pridigar pri sv. Antonu v Trstu.
Hut Karol, c. k. vojni kaplan.
Jančar Jožef, učitelj v Katinari.
Jarina Vokosl., uradnik južne železnice.
Jereb Gregor, c. k. telegr. uradnik.
Kalister Ivan, zasebnik.
Kapus Šimen, škofov sluga.
Katalan Božidar, trgov. pomočnik.
Kenda Anton.
Klemenčič Ivan, telegr. uradnik.
Kocijan Jakob, kaplan pri véliki Materi Božji.
Križman Jos, duhoven pri sv. Ivanu.
Kurent Maks, trg. agent.
Leban Josip.
Legat Jan. Nep., katehet dekliške šole in škofov tajnik.
Mankoč Josip, trgovec.
Novak Tomaž, trgovec v Trstu.
Omers Jože, duhovnik v Trstu.
Pahor Mih., trgovec v Trstu.
Penko Franjo, hišnik v Hotel Evrope.
Pogorelec Ivan, telegr. uradnik.
Poženel Anton, telegr. uradnik.
Potočin J., trgovinski pomočnik.
Rogač Anton, duhovnik v Katenaru pri Trstu.
Rozina Anton.
Stavdahar Ferd., častni korar in c. k. gimn. profesor v pokoji.
Šušt Jan., dr., bogoslovja profesor in škofov kancelar.
Truden Miha, trgovec.
Urbas Viljem, c. k. profesor više realke.
Užnik Ivan, c. k. prof. više realke.
Vončina Lipe, duhovni pomočnik na Občini.
Uršič Alojzij, pisar.
Valenčič Ivan, trgovec.
Vesel Jožef, tehtovec v c. k. dogani.
Vodnov Davorin.
Wratschko France, gimn. profesor.
Žerjav L. v Borštu pri Trstu.
Štev. 74.

b) Poverjenik: Ivan Nabrgoj.

Gorjup Ivan, posestnik v Proseku.
Marcina Ivan, ukitelj v uč. pripravnici v Proseku.
Nabrgoj Ivan, župan in posestnik v Proseku.
Valentič Anton, učitelj v Proseku.
Štev. 4.

2. Dekanija Dolina (pri Trstu. — *a) Poverjenik: Jurij Jan.*

*Jan Jurij, dekan v Dolini.
Bitenc Anton, učitelj v Dolini.
Fink Jože, kaplan na Klancu.
Juriševec Stepan, gostilničar v Milah.
Klemenčič France, duhovnik v Podgorji.
Klemenčič Jernej, župnik v Predloki.
Koren Ivan, kmet v Podgorji.
Metlika Anton, trgovec v Klancu.
Mikuš Josip, duh. pomočnik v Dolini.
Pavli Lojze, kaplan v Borštu.
Reko Franjo, vžitni opravnik v Boljuncu.
Sila Matija, župnik v Rodiku.
Sterle France, načelnik postaje v Divači.
Švet Ivan, kaplan v Podgorji.
Štev. 14.

b) Peverjenik: Rekar Janez. (P. Lokev (Corgnale) pri Divači).

*Notar Tone, duh. pomočnik v Brezovici.
Benedek Janez, župnijski oskrbnik v Brezovici.
Kraljič Fr., duh. pomočnik vBrezovici.
Matićič Franjo, kaplan v Vatovljah.
Praprotnik Avgust, učitelj v Lokvi.
Rekar Janez, kaplan v Lokvi.
Štev. 6.

3. Dekanija Jelšane. (P. St. Peter, Krain.) — *a) Poverjenik: Valentin Pušavec.*

Jenko Štefan, vikarij v Podgraji.
Košič Martin, učitelj v Jelšanah.
Plata Valentin, kaplan v Jelšanah.
Podkrajšek France, nadzornik železniške postaje v Sapijanah.
Pušavec Valentin, dekan v Jelšanah.
Rebolj Matej, župnijski oskrbnik v Klani.
Skerl Jožef, kaplan v Jelšanah.
Štev. 8.

d) Poverjenik: Fr. Šabec. (P. Podgrad, Illir. Castelnuovo.)

*Šabec France, trgovec v Podgradu.
Breceljnik Ivan, župnik v Hrušici.
Kokole France, c. k. davkar v Podgradu (sedaj v Malem Lošinju.)
Kuntara Anton, posestnik in poštni opravnik v Podgradu.
Mahnič Ivan, duhovnik v Starači.
Markič Matej, kaplan v Hrušici.
Poklukar Martin, župnik v Vodicah.
Zajec Anzelm, duhoven v Hrušici.
Štev. 8.

4. Dekanija Tomaj. — *Poverjenik: Jernej Brencè.*

*Črne Anton, posestnik v Tomaji.
Benigar Anton, učitelj v Tomaji.
Brencè Jernej, duh. v Dutovljah.
Cvek Lavoslav, nadučitelj v Sežani.
Dutovlje, vaška knjižnica, (plačuje g. Tavčar v Ljubljani.)
Gulič Franja, posestnikova soproga v Sežani.
Knjižnica učiteljska, okr. v Sežani.
Legat Fdv., duhoven v Lipnici.
Narobe Janez, duhoven v Taboru.
Strle France, predstojnik v Divači.
Strukelj Miha, pisar v Naklem.
Šubic Primož, duhovnik v Koprivi.
Zupan Jožef, duhovnik v Sežani.
Živec France, posestnik v Skopem.
Štev. 14.

5. Dekanija Koper. — *a) Poverjenik: Jakob Sila.*

Kleinmayer pl Julij, c. k. profesor na učiteljišči v Kopru.
Poniž Benedikt, učitelj na vadnici.
Sancin Jožef, provizor v Rižani.
Sila Jakob, katehet na učiteljišču v Kopru.
Teran France, duh. v Pomijanu.
Žvokelj Iv., c. k. davk. uradnik v Kopru.

Štev. 6.

6. Dekanija Kastav. — *Poverjenik: Anton Sovdat.*

Čitalnica narodna v Kastvu.
Janec Josip, duh. pastir v Rukavcu.
Kjuder Anton, duhovni pomočnik v Lovranu.
Legat Franjo, c. k. pristav v Voloskem.
Sovdat Anton, c. k. davkarski nadzornik v Voloskem.

Štev. 5.

7. Dekanija Piran. — *Poverjenik: France Ravnik.*

Belec Ivan, duh. pomočnik v Kanfanaru.
Matjan Valentin, Kurat v Risani.
Ravnik France, župnik v Dvoru.
Skočir Avguštin, kaplan pri Materi Božji na Krasu.

Štev. 4.

8. Dekanija Pazin — Pičan. — *Poverjenik: Herman Venedig.*
(Pazin, Istrien.)

*Volčič Jakob, kurat v Zarečji.
Beniger o. Adjut, frančiškan v Pazinu.
Berbuč Ivan, c. k. gimn. profesor v Pazinu.
Bukovec Franjo, pl. oskrbnik v Trbižu.
Fabris Anton, duhovni pomočnik v Lindaru.
Hočevar Ivan, c. k. davkarski uradnik v Pazinu.
Ivančič Jože, c. k. gimn. profesor v Pazinu.
Jelušić Raim., duhovni pomočnik v Pazinu.
Križaj Bartol, duhovni pomočnik v Žminji.
Matejčič Franjo, c. k. gimn. prof. v Pazinu.
Orlić Franjo, plovan v Žminji.
Perušek Rajmund, c. k. gimn. prof. v Pazinu.
Sajevec Jakob, kurat v Borutu.
Venedig Herman, c. k. gimn. profesor v Pazinu.
Zimerman Matija, župnik v Gradištji.

Štev. 15.

9. Dekanija Buzet. (Pinguente.) — *Poverjenik: Anton Petelin.*

Grosman Edvardo, kaplan v Buzetu.
Petelin Anton, kaplan v Buzetu.

10. Permani. Pezdič Miha, poštni opravnik.

11. Truške. (P. Capo d'Istria.) Kosec France, župnik v Truškah.

12. Umaga. (Istria.) — Rovnik. Pirano: — Jugo M., župnik v Materadi pri Umagi.

13. Beršec (Istrija). Logar Franjo, župnik.

Število udov v tržaški škofiji:	ustanovnikov . .	22
	letnikov	143
	Skupaj . .	165

VI. Sekovska škofija.

1. Admont. — *Poverjenik: Pivec o. Maksimiljan.*

*Lajh o. Korbinian, gimn. profesor.
*Matevžič o. Eginard, gimn. prof.
*Pivec o. Maksimiljan.
*Vagaja o Rudolf, župnik.
Rešek o. Enrik, župnik.
Švarc o. Alkuin, župnik.
Trček o. Egidij, župnik.
Štev. 7.

2. Cmurek.

Pavalec Jurij, kaplan v Cmureku.

3. Gradec.

*Ipavec Benj., dr., zdravnik.
*Krek Greg., dr., prof. slav. slov. na vseučilišču.
*Macun France, bivši sodn. pristav.
*Muršec Jožef, dr., realk. profesor v pokoji.
*Simonič France, dr., uradnik Ivanejske knjižnice v Gradcu.
*Švajgar Gabriel, gvardijan minorit. samostana.
*Vošnjak Miha, inženir juž. železn.
Hauptman France, prof. na c. k. ženskem uč. izobraževališču. Haydengasse, 8.)
Herman M., c. k. sodnik in deželni odbornik.
Hoffer Edv., dr., profesor na viši realki.
Kocijančič Alojzij, kamnosek.
Končnik Peter, prof. na c. k. izobraževališču za učiteljice.
Kovačič J., župnik v Vrbovji.
Lavrič Josip, učitelj mestnih ljudskih šol.
Lupšina, ravnatelj v zastavnici.
Macun Ivan, c. k. gimn. profesor.
Misia Jak., dr., knezoškof. tajnik.
Mol Lavoslav, duhoven delalnice.

Opravništvo (Oekonomat) c. k. nadsodnije (po 5 iztisov v dar.)
Paltauf Jak., župnik v pokoji.
Petelin J., magistr. blagajnik.
Pirnat Jakob, odv. koncipijent.
Polak P. Alojzij, minorit. prokurator.
Regula France, uradnik.
Robič Mat., dr., bogosl. profesor.
Seifrid Ludwig, duhovnik v c. k. kaznilnici.
Senior, dr., zdravnik.
Skodlar Henrik, kupec.
Stanonik Jož., dr., bogosl. profesor na vseučilišču.
Svetina Janez, duh. doktorand filozofije.
Šlik Jož., župnik pri sv. Margareti na Vabi.
Šubic Šim., dr., c. k. profesor vseučilišča.
„Triglav“, društvo.
Wallner Peter, niž. realke katehet.
Štev. 34.

Dijaki na vseučilišču.

Kosi Anton, filolog.
Lasbacher Josip, filozof.
Lendovšek Josip, filozof.
Pihlar J., filozof.
Rojnik Kronoslav, filozof.
Sinkovic Dragotin, filozof.
Šket Radoslav, filozof.
Štev. 8.

4. Vorau: Kramberger Feliks, kanonik.

5. Graden (p. Köflah): Kolenko Jožef, župnik.

6. St. Peter pri Judenburgu: Kitak Franjo, kaplan.

Število udov v sekovski škofiji:	ustanovnikov . .	11
	letnikov . . .	42
	Skupaj . . .	53

VII. Udje v raznih krajih.

1. Bisag. (P. Breznica pri Varaždinu): Vojska Lavoslav, župnik.

2. Buda-Pešt: *Dr. Turner Pavel.

3. Dijakovar: *Strossmayer J. Juraj, biškup.

4. Črnilog: P. Lokve pri Reki (Fiume). *Poverjenik: Franjo Ahčin.*

Ahčin Franjo, učitelj v Črnem logu.
Durbešič Avguštin, posestnik na Grobniku.
Stefančič Matej, trg. v Črnem logu
Valšič Rade, župe opravitelj v Praputniku pri Bakru.
Štev. 4.

5 Dubrovnik (Ragusa): Namar France, c. k. vodja žandarmarijske popostaje v Kninu. Starè Anton, dr., c. k. vojni nadlečnik.

6 Dunaj. A.

Rajevskij Mih. buškup, častni ud.
*Cigale Matej, c. k. minist. tajnik.
*Conrad Sigmund, njeg. ekscelencija baron Eybesfeld, c. k. namestnik Doljno-avstrijski, skrivni svetovalec i. t. d.
*Firbas France, odgojitelj.
*Miklošič pl. France, profesor na vseučilišču.
*Napret Teodor, dvorni svetnik pri najviši sodniji.
*Pogačnik Ferd., dr., odvetnik.
*Šuman Josip, prof. akad. gimn.
*Winkler Andrej, c. k. dvorni svetovalec.
*Žvegel Josip, baron, ministerski svetovalec vnanjih oprav. (Ballplatz).
Godnič Jos., duhoven v Avgustineji.
Habè Josip, učitelj v Fünfhausen-u.
Jelenec Jan., prefekt v Terezijanišču.
Jevnikar Jakob, ravnatelj pri ministerstvu za deželno bran.
Kogovšek Matija, uradnik obrtn. in trgov. zbornice.
Koželj Anton, prefekt na c. kr. Terez. akademiji.
Kulavec Jan., dr., dvorni kapelan in vodja viših bogoslovskih véd v Avgustineji.
Navratil Iv., c. k. najvišega sodišča pristav.
Novak Peter, prefekt v Terezijanu. (Knjige v Kamno Gorico št. 22.)
Sežun Žiga, bank. uradnik.
Stritar Josef, c. k. gimn. profesor na Dunaji.

Štev. 21.

B.

Detelja Franc, profesor v Dunajskem Novem mestu.
Gogala Ivan, stud. jurist.
Karlin Jože, stud. phil.
Kos Anton, modroslovec.
Kos Franjo, stud. hist.
Lapajne Štefan, stud. jur.
Lašič Josip, pravdnik.
Nemanič Davorin, modroslovec.
Orozem Franc, stud. phil.
Smola Albin, jurist.
Schreiner Enr., prirodoslovec.
Šorli Ivan, pravoslovec na vseučilišču.
Štajer, jurist.
Suhač Matevž, vseučiliščnik.
Šuklje France, c. k. gimn. profesor v Dunajskem Novem mestu.
Šušnik, modroslovec.
Urbanija Jakob, poštni uradnik. (Centralbahnhof, Frachtenausgabe.)
Višnikar Franc, jurist.
Zmerzlikar France, kem. in tehn. vodja fabrike za kotranove izdelke v Angernu pri Beču.

Štev. 19.

7. Delnice: Majnarič Jakob, učitelj.

8. Gospič v Vojni krajini. Valon Josip, svètnik sodnije.

9. Jindrihov Hradec na Češkem: Mašek Ignacij, gimn. profesor.

10. Hallstadt: Křižnicka Dragutin, c. k. kontrolor.

11. Pariz: Picot Emile, podkonzul v Parizu (knjige pod napisom): Mens. Emile Picot. Viceconsul de France 8 Place d'Eylau Paris. (Durch Güte des Herrn Speyers Duran bei der französischen Botschaft in Wien).

12. Karlovec: — *Poverjenik*: *Pfeifer o. Milko.*

*Steklasa Ivan, profesor.
Pfeifer o. Gratus (Milko), vikar in provizor v Karlovcu.
Majtinger dr. Vojteh, gradski fizikus.
Štev. 3.

13. Lvov: *Chocholovšek Emanvel, zemljemerec. Preis Amalija rojena Gregoračeva (Grüne Gasse, Nr. 19).

14. Lokve: (pri Reki). *Poverjenik*: *Majnarič Gjuro.*

Konič Josip, kotarski lečnik.
Majnarič Gjuro, poštar.
Vilfan Ivan, poreznik.

15. Materija: (v Istri). Pernišek Blaž, narodni učitelj.

16. Novi Ičin (Neutitschein): Apih Josip, profesor deželne realke. (Schmiedgasse, 171.)

17. Šibenik: Miglič Peter, dr., nadlečnik 18. polka pešcev.

18. Oderberg: Milič Anton, poštni oficijal (kolodvor).

19. Osek.

Gradišnik Franjo, vodja brzojava.
Hržič Anton, gimn. prof.
Hoker Franjo, telegrafist.
Horvat Matija, pravoslov.
Jazbec Ivan, nadtelegrafist.
Kodrić Andrej, gimn. prof.
Kolarič Baje, ravnatelj štedionice.
Leitner Franjo, telegrafist.
Štev. 8.

20. Pitten (Spodnja Avstrija): Cirman Anton, učitelj.

21. St. Pölten (Spodnja Avstrija): Nemec Anton, poštni opravnik.

22. Poreč: Zarli France, c. k. davk. nadzornik v Poreču.

23. Praga.

Beseda umetniška.
Matica česka.
Prvi spolek Gabelsbergerjevih stenografov.
Rieger Franjo, Ladislav, častni ud.
Spolek pravniški.
Štev. 5.

24. Požega (Slavonija).

*Mazek Anton, gimn. ravnatelj.
Raič o. Ivan Kapistran, gvardijan v Karlobagu.

25. Reka. *Poverjenik: Franc Blaž.*

*Blaž France, trgovec.
Atrič Franjo, c. k. prof. na Reki.
Barbič Erazem, dr.
Čičigoj Jakob, gimn. prof.
Fiamin Ivan, dr., kanonik i župnik.
Knjižnica oo. frančiškanov na Reki
Markovič Ivan, realk. vodja.
Slamnik Ljudovik, gimnazijalni ravnatelj.
Zupan Jan., gimn. profesor.

Štev. 9.

Sebenico (v Dalmaciji): Barbič Martin, pri c. k. dalm. drž. železnici.

25. Zlatar (Hrvatska): Rožič Valentin, grajščinski rendator.

26. Sisek: Pavlica Stevo, trgovec.

27. Slunj: Zor Lovro, okrajni zdravnik.

28. Dekanovac (P. Čakovac v Medjumurju), Luci Anton, župnik.

29. Trsat (P. Sušak): Merk o. Sofronij. — Ziherl o. Lenart, vikarij. — O. Velec Avguštin, kapucin. — Tabor Rupert, kapucinski klerik.

Vahrn (pri Briksenu): Solkanski Andrej.

30. Varaždin.

*Francelj Bar., učitelj na niži realki v pokoji.
Križan Josip, dr., gimn. profesor.
Žugič Štefan, profesor.

Štev. 3.

31. Vinkovce v Slavoniji: Ogrinec Jožef, profesor.

32. Zagreb: *Poverjenik: Anton Kos.*

Rački Franjo, dr., častni ud.
*Bradaška Franjo, ravnatelj kr. gimn. v Zagrebu.
*Jelovšek Martin, prof. na realki.
*Kastelec Franjo, stotnik 53. pešpolka.
*Kopač Jožef, dr., odvetnik.
*Kos Anton, tajnički pristav banskega stola.
*Košiček Ubaldo, mestni kaplan.
*Mažuranić Anton, gimn. ravnatelj v pokoju.
*Starè Josip, profesor na višej realki.
*Vančas Aleksander, dr., zdravnik.

*Weber Adolf, kanonik.
*Zoričić Peter, prof. na realki.
Derenčin Martin, dr.
Eisenhut Miroslav, stolar in posest.
Fogl Emil, župnik v Kupčini.
Fon Josip, dr. v bolnici milosrčnikov.
Gnjezda Anton, trgovec.
Grbec Franjo, pevec hrv. opere.
Kukuljević, pl. Sakcinski, Ivan.
Lipež Viktor, prof. na realki.
Magdič Franjo, profesor
Marn France, profesor.
Matavšek Ferdo, kr. državnega nadpravdnika namestnik.
Mesić Matija, rektor vseučilišča.
Mrazovič Ladislav, vladni perovodja.
Naglić Ivan.
Novak Josip, vrhovni blagajnik v pokoji.
Pažur Josip, mestni kaplan.
Ševnik Vinko, věčnik kr. banskoga stola.
Simončić Gjuro, prof. preparandije.
Smičiklas Tade, gimn. profesor.
Strožir Ivan, prof. kr. više realke.
Šuler Franjo, učitelj.
Tomšè Jožef, vojni kurat.
Tomšić Ljudevit, učitelj.
Valjavec Matija, prof. kr. gimn.
Vakanović Jar., prist. kr. stola sedmorice.
Vidović Ante, katehet v samostanu milosrčnih sester.
Vidrić Lovro, dr., odvetnik.
Vršec Anton, finančni uradnik.
Weingrl Josip, dr. v bolnišnici milosrčnikov.
Weis Franjo, kavarnar.
Zeininger Bojnomir, pek.
Žepić Sebastijan, gimn. profesor.
Žugčič Josip.

Društvo sv. Jeronimo (po 1 odtis).
Jugoslovanska akademija (po 3 odtiske).
Matica hrvatska. Štev. 44.

33. Za Rusijo. — *Poverjenik: g. Mihael Rajevskij.*

*Bolè Davorin, profesor.
*Slavjanski dobrodelni komité v St. Petersburgu.
Štiftar Franjo, prof. v Petrogradu.
12 iztisov za društva, s katerimi je „Matica“ v zvezi književne vzajemnosti.
Štev. 5.

Število udov v raznih krajih:	ustanovnikov .	31
	letnikov . . .	126
	Skupaj .	157

V djanski zvezi književne vzajemnosti je „Matica“:

1. Z Matico dalmatinsko v Zadru od 1864. l.
2. Z Matico srbsko v Novem Sadu od 1864. l.
3. Z Matico gališko-rusko v Lvovu od 1865. l.
4. Z akademijo jugoslovansko v Zagrebu od 1874. l. *)

*) Njenemu predsedništvu pošiljajo se po trije iztisi vsake knjige: eden akademijski knjižnici, dva pa, da ju slavno predstojništvo po dr. J. Muršečevi želji daje najizvrstnejšima slovenskima dijakoma na vseučilišču.

5. Z društvom sv. Jeronima v Zagrebu od 1869. l.
6. Z Matico češko v Pragi od 1866. l.
7. Z besedo umetniško v Pragi od 1866. l.
8. Z društvom (spolkom) pravniškim v Pragi od 1866. l.
9. S prvim društvom Gabelsberger-jevih stenografov v Pragi od 1870. l.
10. Z društvom sv. Mohora v Celovcu od 1866. l.
11. Z društvom anthropologiškim v Moskvi od 1866. l.
12. Z akademijo carsko v St. Petersburgu od 1861. l.
13. Z občestvom za izdavanje narodnih spominkov v Vilni od 1869. l.
14. Z Mumjecovsko muzejo v Moskvi od 1869. l.
15. S knjižnico slavjanskega komiteta v Moskvi od 1869. l.
16. Z imperatorskim ruskim geografičnim občestvom v St. Petersburgu od 1869. l.
17. Z imperatorsko universiteto v Varšavi (Ego Prevoshoditeljstvu Petov Aleksijeviču Lavrovskemu, Rektoru Imperatorskago Universitete od 1872. l.
18. Z universiteto v Moskvi od 1872. l.
19. Z arheologiškim občestvom v Moskvi od 1872. l.
20. Z občestvom ljubiteljej istorij i drevjostej rosijskih v Moskvi od 1872. l.
21. Z universiteto imperatorsko novonasijsko v Odesi od 1872. l.
22. Z občestvom filologiškim v Voronežu od 1872. l.
23. S Smithsonovo ustanovo (Smithsonian Institution) v Washingthonu.
24. S srbskim učenim društvom v Belemgradu od 1868. l.
25. Z Matico moravsko v Brnu od 1869. l.
26. Z gosp. Louis Legerjem, profesorjem slovanske literature v Parizu od 1869 l.
27. S kraljevo universiteto v Kristijaniji od 1872. l.
28. Z bolgarskim učenim društvom v Brajli.

„Matica“ svoje knjige daruje:

1. Slavni c. k. pravdniji v Ljubljani za kaznilnice (po 3 iztise).
2. Slavni c. k. nadpravdniji v Trstu za knjižnice primorskih kaznilnic (po 1 iztis).
3. Slavni c. k. okrožni sodniji v Gorici za knjižnico tamkajšnje kaznilnice (po 1 iztis).
4. Slavni čitalnici v S. Francisko v Kaliforniji od 1869. l. (po 1 iztis).
5. C. k. baron Kuhnovemu polku št. 17 od 1869. l. (po 1 iztis).
6. Sl. deželnemu odboru v Ljubljani za posilno delalnico od 1869. l.
7. Sl. kat. družbi v Ljubljani za knjižnico od 1869. l. (po 1 iztis).
8. Slovencem v severni Ameriki, in sicer po
   Dr. Feliksu Flügelu, generalkonsulu (Leipzig) v roke.
   Prečastitemu in milostn. škofu Ignaciju Mraku (Ignatius Mrak, Biscop at Marquette Michigan North America).
9. Vis. c. k. nadsodniji v Gradcu za slovenske vjetnike (po 5 iztisov).

10. učiteljskim izobraževališčem v dar za onega pripravnika poslednjega leta, ki je z najboljšim vspehom dovršil svoje nauke, in sicer: a) Ljubljanskima (možkemu in ženskemu, b) zagrebškima (možkemu in ženskemu), c) zadarskemu, č) petrinjskemu, d) pakraškemu, e) djakovarskemu, f) samoborskemu, in g) kragujevaškemu.
11. „Hervatskomu pedagogijskomu književnomu sboru“.
12. Vodstvu dobrodelnih naprav v Ljubljani. Štev. 27.

Pregled vseh Matičinih udov.

V škofiji:	Častnih udov	ustanovnikov	letnikov	skupaj
I. Ljubljanski	7	182	730	912
II. Lavantinski		93	343	436
III. Krški		6	64	70
IV. Goriški		17	167	184
V. Tržaško-koperski . .		22	143	165
VI. Sekovski		11	42	53
VII. V raznih krajih . .		31	126	157
Skupaj .	7	362	1615	1977